TÜRK EĞİTİM TARİHİ

İnsan Yetiştirme Düzeni

Editörler
Doç. Dr. Halük Ünsal
Doç. Dr. Pınar Bilasa

nobel

TÜRK EĞİTİM TARİHİ
İnsan Yetiştirme Düzeni

Editörler: Doç. Dr. Halük Ünsal - Doç. Dr. Pınar Bilasa

Yayın No.: 4537
Eğitim No.: 939
ISBN: 978-625-427-655-2
E-ISBN: 978-625-427-656-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Yeni YÖK kur tanımına uygundur.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ünsal, Halük., Bilasa, Pınar.
Türk Eğitim Tarihi - İnsan Yetiştirme Düzeni / Editörler: Halük Ünsal - Pınar Bilasa
1. Basım, VI + 456 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-655-2
E-ISBN: 978-625-427-656-9
1. Türklerin Tarihi 2. Eğitim Tarihi 3. İnsan Yetiştirme Düzeni

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

TÜRK EĞİTİM TARİHİNİN ÖNEMİ, KONUSU, TEMEL KAVRAMLARI VE İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

Doç. Dr. Filiz Evran Acar - Düzce Üniversitesi ORCID: 0000-0002-0453-8508

TÜRK VE İSLAM DEVLETLERİNDE EĞİTİM Karahanlılar ve İlk Türk ve İslam Âlimleri

Doç. Dr. Halük Ünsal - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0002-8380-7007

Doç. Dr. Özden Demirkan - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0002-7201-6410

SELÇUKLULAR VE ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE EĞİTİM

Doç. Dr. Özden Demirkan - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0002-7201-6410

Doç. Dr. Halük Ünsal - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0002-8380-7007

OSMANLIDA EĞİTİM (KURULUŞTAN İLK YENİLEŞME HAREKETLERİNE KADAR) (1299-1776)

Doç. Dr. Şahin Oruç - Yıldız Teknik Üniversitesi ORCID: 0000-0001-8666-3654

OSMANLIDA EĞİTİM (İLK YENİLEŞME HAREKETLERİNDEN I. MEŞRUTİYETE KADAR EĞİTİM) (1776-1876)

Doç. Dr. Ayşegül Nihan Erol Şahin - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0001-6320-982X

OSMANLILARDA EĞİTİM (I. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYET'E) (1876-1922)

Dr. Can Abdullah Günay - Milli Piyango İdaresi ORCID: 0000-0003-2317-5391

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1923-1950'Lİ YILLAR)

Doç. Dr. Tuğba Belenli - Gazi Üniversitesi ORCID:0000-0002-5923-9222.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1950-1975'Lİ YILLAR)

Doç. Dr. S. Tunay Kamer, Kastamonu Üniversitesi ORCID: 0000-0002-1504-1273

Sümeyya Çalık, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. ORCID: 0000-0003-2424-3229

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1975-2000'Lİ YILLAR)

Doç. Dr. Osman Sabancı - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0003-4711-0227

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (2000'DEN GÜNÜMÜZE)

Arş. Gör. Mehmet Yavaş - Kastamonu Üniversitesi ORCID: 0000-0002-6449-3372

Doç. Dr. Ercenk Hamarat - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0003-2483-9380

TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARINDA EĞİTİM, YABANCI ÜLKELERDE YAŞAYAN TÜRKLERDE EĞİTİM

Resul Sahetmammedov - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0002-2153-1527

Doç. Dr. Fatih Şahin - Gazi Üniversitesi ORCID: 0000-0002-6579-2550

BİR ÇINAR: Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nden Gazi Üniversitesi'ne

Doç. Dr. Pınar Bilasa, Gazi Üniversitesi - ORCID: 0000-0001-8897-9222

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI iii

TÜRK EĞİTİM TARİHİNİN ÖNEMİ, KONUSU, TEMEL KAVRAMLARI VE İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM 1
Filiz Evran Acar

TÜRK VE İSLAM DEVLETLERİNDE EĞİTİM Karahanlılar ve İlk Türk ve İslam Âlimleri 21
Halük Ünsal - Özden Demirkan

SELÇUKLULAR VE ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE EĞİTİM 51
Özden Demirkan - Halük Ünsal

OSMANLIDA EĞİTİM (KURULUŞTAN İLK YENİLEŞME HAREKETLERİNE KADAR) (1299-1776) 85
Şahin Oruç

OSMANLIDA EĞİTİM (İLK YENİLEŞME HAREKETLERİNDEN I. MEŞRUTİYETE KADAR EĞİTİM) (1776-1876) 115
Ayşegül Nihan Erol Şahin

OSMANLILARDA EĞİTİM (I. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYET'E) (1876-1922) 143
Can Abdullah Günay

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1923-1950'Lİ YILLAR) 189
Tuğba Belenli

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1950-1975'Lİ YILLAR) 257
S. Tunay Kamer - Sümeyya Çalık

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1975-2000'Lİ YILLAR) 293
Osman Sabancı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (2000'DEN GÜNÜMÜZE) 355
Mehmet Yavaş - Ercenk Hamarat

TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARINDA EĞİTİM, YABANCI ÜLKELERDE YAŞAYAN TÜRKLERDE EĞİTİM 379
Resul Sahetmammedov - Fatih Şahin

BİR ÇINAR:
Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nden Gazi Üniversitesi'ne 419
Pınar Bilasa

ÖZ GEÇMİŞLER 449

TÜRK EĞİTİM TARİHİNİN ÖNEMİ, KONUSU, TEMEL KAVRAMLARI VE İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

Filiz Evran Acar

"Yarın ölecekmiş gibi yaşa. Sonsuza kadar yaşayacakmışsınız gibi öğrenin"

Mahatma Gandhi

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- ✓ Türk Eğitim Tarihinin önemini kavrar.
- ✓ Türk Eğitim Tarihinin konusu ve temel kavramları hakkında bilgi sahibi olur.
- ✓ İlk Türklerdeki eğitim uygulamalarının nasıl olduğunu açıklar.
- ✓ İlk Türklerde eğitimle günlük hayat arasındaki ilişkiyi kurar.
- ✓ İlk Türklerde eğitsel yönden yaşanan gelişmeleri ortaya koyar.
- ✓ İlk Türklerde dikilen anıtların toplum açısından önemini analiz eder.
- ✓ İlk Türklerin uluslararası düzeydeki konumunu ve önemini kavrar.

Giriş

Toplumlar hem ekonomik hem sosyal anlamda gelişimlerini sağlamak için eğitime önemli yatırımlar yapmaktadır. Gelecek nesillerin daha refah ve mutlu bir şekilde yaşayabilmeleri için eğitim her geçen gün daha fazla önem verilen bir konu haline gelmiştir. Dolayısıyla geleceğe yönelik yatırımlar yapabilmek için tarihsel süreç içerisinde eğitimin nasıl şekillendiğini ele almak geleceğe yön vermek açısından önem arz etmektedir.

Eğitim tarihinin başlangıç noktasının ne zaman olduğu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak eğitimin insanlık tarihiyle başladığını ifade etmek mümkündür. Böylece eğitim tarihi, geçmişten günümüze kadar

çeşitli toplumların gelecek nesilleri hangi amaç için yetiştirdiklerini, ne tür eğitim örgütleri kurduklarını, düşünürlerin ne gibi sistemleri ortaya koyduklarını araştırmakta ve uygulama sonuçlarını incelemektedir[1]. Eğitim tarihi incelendiğinde farklı çağlarda eğitim sorunlarının çözümünde çeşitli yaklaşımlar sergilendiği görülmüştür. Bunda toplumların toplumsal ve siyasal yapılarının, doğa koşullarının, ekonomik düzenin vb. birçok etkenin etkili olduğu görülmektedir[2].

İlk Türklerde eğitimde bireyin toplumsal, doğal yaşam ve çevreye uyumu esas alınmış ve eğitim yaşam şekillerinden etkilenmiştir. Buna dayalı olarak **ilk Türklerde eğitimin genel olarak özellikleri** şöyle özetlenebilir:

Eğitimde ailenin ve törenin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Töre anlayışı içinde sosyalleşme yoluyla kadınlar ve erkekler toplumun saygın bir üyesi haline gelmektedir.

- ✓ Toplumda, cesur ve bilge anlayışa sahip olan Alp insan tipi yetiştirmek önemli görülmüştür. Askerlik ve savaş eğitimine önem verilmiştir.
- ✓ Eğitimde ailelerin çocuk yetiştirme yöntemleri, atasözleri, destanlar, masallar, ninniler önemli öğeler arasındadır. Çocukların yetiştirilmesinde erdem, saygı, itaat, korku, edep, yiğitlik ve cesaret gibi manevi değerler önem taşımaktadır.
- ✓ Hükümdarların devletin ve toplumun geleceğinden sorumlu olması nedeniyle iyi yetişmiş, bilge, tecrübeli, cesur, kahraman ve erdemli olması gerekmektedir.
- ✓ Göktürkler döneminde yazılı eserler bırakılmış olması örgün ve planlı bir eğitim yapılmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Özellikle taşlar üzerine yazılı kitabeler aracılığıyla Türk halkının özellikleri, ahlaki ilke ve erdemler, yapılan kahramanlıklar, fedakârlıklar vb. önemli mesajlar iletilmiştir.
- ✓ Uygurlar döneminde okuryazarlık oranı artarak toplumun bilgi ve kültür düzeyi yükselmiştir. Bu nedenle Türk ve yabancı devlet kurumlarında kâtiplik, bürokratiklik, danışmanlık, tercümanlık, kültür elçiliği gibi hizmetlerde bulunmuşlardır.

[1] Hasan Ali Koçer, *Eğitim Tarihi (İlk Çağ)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1980.
[2] Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982.

Türk Eğitim Tarihinin Önemi, Konusu ve Temel Kavramları

Türk eğitim tarihi öğrenmekle ilk çağlardan itibaren günümüze kadar eğitim-öğretim alanında gerçekleşen tüm uygulamalar, atılan adımlar, reformlar, benimsenen anlayışlar hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ayrıca geçmişten ders alınıp yanlış yapılan uygulamaların terk edilmesine, etkisi kanıtlanan, doğru olduğunu tecrübe edilen uygulamaların devam ettirilmesine olanak sağlar.

Kişinin eğitim tarihi öğrenmesi, geçmişte yapılan uygulamalardan haberdar olmasını, müesseseler, yapılar, ortamlar, eserler, araç ve gereçler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır. Böylece kişi bazı şeyleri yeniden keşfetme zahmetine girmeden işine yarayanları seçip geliştirebilecek ilerisi için ilham olarak kullanabilecek ve ayrıca zamandan da tasarruf sağlayacaktır. Bu da bireyin geçmiş ile sağlıklı irtibat kurmasına, özgüven duymasına ve yaşama değer katmasına fırsat verecektir [3]. Ayrıca eğitim tarihi öğrenmek hem öğretmenlerin hem de eğitim alanındaki yöneticilerin tarihsel bir bilinç geliştirmesinde, eğitim alanındaki politikalara karşı daha duyarlı olmasında, eğitsel sorunlara bilinçli bir şekilde yaklaşmasında ve çözüm önerileri getirmesinde katkı sağlayacaktır.

Bir milletin eğitim tarihi aynı zamanda **öğretim** ve **eğitimin** tarihidir. Öğretim genellikle teşkilatlı ve düzenli bir kurumda öğretmenler tarafından araç gereçler ile gerçekleştirilir. Öğretim tarihi açısından başlıca konular okullar, ders programları, kitaplar, ödül ve disiplin uygulamaları, hükümetlerin eğitim amaçları, felsefeleri, okul, öğretmen ve öğrencilere ait sayısal bilgiler, eğitim-öğretmen sorunları, yasal belgeler, söylev ve demeçler gibi birçok konu ele alınabilmektedir. Eğitim ise, kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin davranışlarının en uygun şekilde geliştirilmesi ile ilgili çalışmaları içermektedir. Bu yönüyle eğitim tarihi boyutu açısından halk ve yetişkin eğitimi, yaygın eğitim kurumları, kitle iletişim araçları, toplumun eğitim bilim anlayışı, çocuk yetiştirme yöntemleri, anlayışları, eğitim değerleri, atasözleri, destanlar, masallar, ninniler, ahlakçılar/siyasetnameler vb. birçok boyutu kapsamaktadır [4]

İlk Türklerde eğitim uygulamalarına baktığımızda örgün ve kurumsal olmayan eğitsel uygulamaların daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu nedenle eğitimde ailelerin çocuklarının toplumsal yaşama uyumunu sağlamada atasözü, ninni, masal, destan gibi kültürel öğelerin ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır.

---

[3] Mustafa Gündüz, "Türk Eğitim Tarihi Dersi", *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, der. Mustafa Gündüz İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.

[4] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 10. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2006.

Türk Dil Kurumuna [5] göre atasözü "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel" olarak tanımlanmaktadır. Böylece toplum tarafından benimsenmiş anlayışı ve kültürel yapının gelecek kuşaklara aktarılmasında aracılık ederek eğitsel bir özellik taşımaktadır. Ayrıca atasözlerinde eğitime yapılan vurgularda gelecek kuşakların eğitilmesinin önemi de yer almaktadır.

Bilgi notu:

Örneğin; "Görgülü kuşlar gördüğünü işler, görmedik kuşlar ne görsün ki ne işler? atasözü ile iyi eğitim alan bireyin topluma faydalı olacağı almayanların ise başarısız olacağı vurgulanmış, "Emek olmadan yemek olmaz", Lokma (bile) çiğnenmeden yutulmaz" atasözleri ile öğrenmenin niteliği ile bireyin göstereceği çaba arasındaki doğru orantı olduğu belirtilmiştir [6]. Bir Uygur atasözünde de "Çocuğunu öğretmene ver ondan alıp saraya ver" ifadesi de çocuğun iyi eğitim görmesi gerektiği sonrasında da sarayda üst düzey işlerde görev alabileceği belirtilmektedir [7].

Ninniler, çocukların ilk doğduğu andan itibaren özellikle anneler tarafından çocuklara söylenen bir iletişim biçimi olmaktadır. Ninniler ebeveynlerin çocuklarını uyutmak, sakinleştirmek amacıyla söylediği bir ezgi olsa da aynı zamanda ebeveyn ile çocuk arasında bağ kurmanın sağlanmasında, toplumsal duygu, düşünce ve değerlerin ninniler aracılığıyla çocuklara aktarılmasında kullanılabilmektedir.

Destanlar ise bir milletin geçmişini, tarihi olayları benimsemiş olduğu değerleri, kuralları yansıtmada edebi özelliği olan eserlerdir. Özellikle toplumun hayatında yankılar uyandırmış savaş, göç, istila gibi tarihi olayların, yangın, salgın hastalık, sel, deprem gibi toplumsal ve doğal olayları ele almaktadır. Bunların anlatımında hayal unsurları, süslenmiş, değiştirilmiş ve idealleştirilmiş söylenceler yer alabilmektedir. İlk Türkler dönemine ait Yaratılış Destanı, Alp Er Tunga Destanı, Oğuz Kağanı Destanı, Göç Destanı, Manas Destanı vb. destanları örnek verilebilir [8].

[5] "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", Güncel Türkçe Sözlük, erişim 27 Ağustos 2022, https://sozluk.gov.tr/?kelime=atasözü.
[6] Ahmet Saban, "Türk Atasözlerinin Bakış Açısıyla Eğitim", *Milli Eğitim Dergisi*, 203 (2014), s. 37-54.
[7] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 15.
[8] "Destanlar", Anonim Halk Edebiyatı, erişim 11 Eylül 2022, https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12780/destanlar.html.

Bilgi notu:

Aşağıda göç destanında bir alıntı verilmektedir [9]. Burada tarihi bir olay efsanevi bir dille millete aktarılmaktadır.

…Bir gün elçileri, falcılarıyla birlikte Kiu-Lien' in sarayına geldiler. Kendi aralarında konuşup dediler ki:

-Hatun Dağının varı yoğu, bütün bahtiyarlığı Kutlu dağ denilen bu kaya parçasına bağlıdır. Türkleri zayıflatıp yıkmak istiyorsak bu kayayı onların elinden almalıyız.

Bu konuşmadan sonra varılan karar üzerine Çinliler, Kui-Lien' e karşılık olarak o kayanın kendilerine verilmesini istediler. Yeni Hakan, isteğin nereye varacağını düşünmeden ve umursamadan Çinlilerin arzusunu kabul etti, yurdunun bir parçası olan bu kayayı onlara verdi. Hâlbuki Kutlu Dağ bir kutsal kayaydı; bütün Uygur Ülkesinin saadeti bu kayaya bağlıydı. Bu tılsımlı taş Türk Yurdunun bölünmez bütünlüğünü temsil ediyordu düşmana verilirse bu bütünlük parçalanarak ve Türkeli'nin bütün saadeti de yok olacaktı.

Hakan kayayı vermesine verdi ama kaya öyle kolay kolay sökülüp götürülecek cinsten değildi. Bunu anlayan Çinliler, kayanın çevresine odun ve kömür yığıp ateşlediler. Kaya iyice kızınca da üzerine sirke döküp parça parça ettiler. Her bir parçayı da ülkelerine taşıdılar.

Olan o zaman oldu işte. Türkeli'nin bütün kurdu kuşu, bütün hayvanları dile geldi, kendi dillerince kayanın düşmana verilişine ağladılar. Yedi gün sonra da bu düşüncesiz Hakan öldü. Ama Onun ölümüyle ülke felaketten kurtulamadı. Bir Çin prensesi uğruna çekinmeden feda edilen yurdun bir kayası, Türkeli'nin felaketine sebep oldu. Halk rahat ve huzur yüzü görmedi. Irmaklar birbiri ardınca kurudu. Göllerin suyu buhar olup uçtu. Topraklar yarıldı, mahsuller yeşermez oldu.

Günlerden sonra Türk Tahtına Böğü Han'ın torunlarından biri hakan olarak oturdu. O zaman canlı cansız, ehli yaban, çoluk çocuk bütün yurtta soluk alan almayan ne varsa hepsi birden:

-Göç!.. Göç!.. diye çığrışmaya başladı. Derinden, inilti, hüzün dolu, çaresiz bir çığrışmaydı bu. Yürekler dayanmazdı.

Uygurlar bunu bir ilahi emir diye bildiler. Toparlandılar, yollara düzüldüler; yurtlarını yuvalarını bırakıp bilinmedik ülkelere doğru göç etmeğe başladılar. Nihayet bir yere gelip durdular, orada sesler de kesildi. Uygurlar, seslerin kesilip duyulmaz olduğu bu yerde kondular, beş mahalle kurup yerleştiler ve bunun için bu yerin adını da Beş-Balık koydular. Burada yaşayıp çoğaldılar.

[9] "Destanlar".

Verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi özellikle toplumsal yaşamın biçimlendirilmesinde, çocukların eğitiminde atasözü, ninni, destan gibi çeşitli kültürel öğelerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Aşağıda Türk Eğitim Tarihinin dönemlere göre nasıl bir özellik gösterdiği kronolojik olarak verilmiştir.

Dönemlere Göre Türk Eğitim Tarihi

Türk Eğitim Tarihi eğitimle ilgili bir Tarih bilimi olup bilinen ilk Türk toplumları ile başlar. Tarihsel süreçte Türkler oldukça geniş yayılım göstermişler ve çeşitli devletler kurmuşlardır. Bunlar Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetidir[10]. Türklerin 10. yy başlarında tarih sahnesine çıkan ve siyasal olarak örgütlenmiş en önemli devletleri; Hunlar, Göktürkler ve Uygur devletleridir. Bunlar "**Eski Türkler**" olarak da ifade edilmektedir [11].

Orta Asya'da yaşayan eski Türklerde M.Ö.4-5 bin yıllarında bugünkü anlamda düzenli bilgiler veren okullar ya da belli bir eğitim örgütü yoktur [12]. Genel olarak eğitim anlayışının yaşama biçiminden etkilendiği görülmektedir. Eğitimin amacı, toplumsal ve doğal yaşamın, çevrenin gerçeklerine uygun olmalıdır. Çocukların ve gençlerin yetiştirilmesinde töre önemli bir rol oynamaktadır. Töre yoluyla genç kuşakların yetişkin yaşamına uyumu, topluma uyum ve toplumun devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Törenin övdüğü genç kadın ve genç erkekler aynı zamanda törenin sosyalleşme kalıplarını içselleştiren gençler olarak toplumun saygın bir üyesi haline gelmektedir [13].

➢ İnsan Yetiştirme Düzeni

Toplumda **Alp insan** tipinin yetiştirilmesine ayrı bir önem verilmektedir. Alp insan; mekânda gelişmek isteyen toplumun yararını en üst düzeyde gözeten ve bunun için çalışan kişidir. Alp insanın cesur olduğu kadar bilge olması da istenir. Genellikle çocuklarda cinsiyet farkı gözetilmez ve büyük bir çocuk sevgisi vardır. Çocuk terbiyesinde manevi değerler ön plana çıkmıştır. Erdem, saygı, itaat, korku, edep, yiğitlik ve cesaret gibi değerler toplumda önem görmektedir [14]. Ayrıca ailelerin çocukların eğitimi üzerinde önemli etkileri olduğu

[10] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 1.
[11] Yahya Akyüz ve İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, 2. basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s.36.
[12] Binbaşıoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, s. 2.
[13] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s.4.
[14] Akyüz ve Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s.36.

görülmektedir. Ailede baba oğluna, anne de kızına günlük yaşam için pratik bilgiler vermekte ve beceriler kazandırmaktadır. Baba oğluna özellikle ata binmeyi, anne de kızına ev işlerini öğretmektedir. Aileler büyük aile anlamına gelen klanlar şeklinde yaşamaktadır. Her klanın yaşlıları da ayrıca klanın dini, dilini, törelerini, şarkı ve masallarını çocuklara öğretmektedir [15].

Eski Türklerde hükümdarlar devletin ve toplumun geleceğinden sorumlu olduğu için iyi yetişmiş, bilgili ve tecrübeli olması gerekmektedir. Bu nedenle cesur, kahraman, bilge ve erdemli olmak gibi bazı özelliklere de sahip olması önemli görülmüştür. Hükümdardan devletin başı ve toplumumun lideri olacağı için akın ve savaşlarda zafere ulaşması, bilgili olması, derin bir düşünce ve sezgiye sahip olması, ahlaki değerleri ve üstün meziyetleri olması gibi özellikler beklenmektedir. Bu nedenle aileler için bu değerlere uygun bireyler yetiştirmek önem arz etmiştir [16].

Türkler eğitimin değeri ve önemini anlayan ve derin saygı gösteren bir millettir. Milattan sonra 3.asrın müelliflerinden Avrupalı Solin Muhtelif Devletler Tarihi adlı eserinde "Serisler (Tarım vahalarında yaşayan Türkler) yüksek derecede kültürlü̈ ve medeni-eğitimci bir kavimdir" ifadesini kullanarak Türklerin eğitim anlayışını ortaya koymuştur[17].

Hunlarda Eğitim

Hun Kelimesi eski Türkçede **"insani halk"** anlamına gelmektedir. Hun devletinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. M.Ö. IV. Yüzyılda Çin'de Chou iktidarının zayıflamasıyla 14 büyük derebeylik ortaya çıkmıştır. Bu derebeyliklerin birbirleriyle mücadele etmesiyle durumdan endişe duyan beş komşu derebeylik Hun birliği ile M.Ö. 318'de anlaşma yapmıştır. Hun tarihi hakkındaki ilk tarihi belgenin bu anlaşma olduğu ifade edilmektedir [18]. Büyük Hun devletinin Orta Asya kavimlerini ilk defa bir bayrak altında toplaması yönüyle tarih için önemli bir yeri vardır. Bu zamana kadar dağılmış bir karakter gösteren Orta Asya kültürleri Büyük Hun Devleti ile kaynaşma yoluna gitmiştir [19].

---

15 Binbaşıoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, s.2.

16 Salim Koca, "Bölüm 15", *Türkler.* haz., Aylin Tanyıldızı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2 bs., 2002, s.1458.

17 Yusufcan Yasin, "8 -13. Yüzyıllarda Uygurlarda Eğitim", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 4 (2014). s. 151-59.

18 Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarih ve Kültürü*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2003, s.18.

19 Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, 2. Baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s.43.

Hunlar yerleşik olmayan atlı göçebe kabilelerden meydana gelmiştir. Özellikle Çin'e karşı korumalarını kolaylaştırması nedeniyle göçebe hayatı seçmişlerdir. Dolayısıyla eğitim yaşam şekillerinden etkilenmiştir. Bu nedenle savaşçılık, yöneticilik, el zanaatları, dini inanışlar, çocuk yetiştirme vb. gibi değerler eğitimine önem vermişlerdir [20]. Büyük hun devletinin kuruluşu ile birlik, beraberlik, yeni bir kültür ve sanat meydana gelmiştir. Hunların disiplinli hayatı yüzyıllar boyunca yaşayacak bir aile düzeni doğurmuştur. Bu düzen sonraki Türk toplum ve devletlerinin çekirdeğini oluşturmuştur [21].

Halk kan akrabalığı ile birbirine bağlı sosyal ve siyasi birlikler olarak disiplinli ve kendilerini müdafaa için daima silahlı kabileler halinde yaşamıştır. Devlet bu kabile birliklerinin kendi aralarında sıkı iş birliği yapmalarından doğmuştur [22]. Dolayısıyla Hunlarda sıkı bir cemiyet ve aile disiplini olduğu görülmektedir. Her aile çocuğunu ve her kabile de askerlerini iyi yetiştirmek zorundadır. Hun devleti profesyonel savaşçılardan oluşan bir topluluktur. Alp ve şövalye kelimesi onları en iyi ifade eden kavramlardır [23].

Hunlar büyük ordular kurmuş, Çin'e akınlar düzenleyip savaşlar kazanmışlardır. **Çin seddi** onları durdurmak için yapılmıştır. Hunlar, Orta ve Batı Avrupa'da çok geniş bölgeler ele geçirmişler, Roma ve Bizans'a baş eğdirmişlerdir. Bunlar Hunların çok iyi bir askerlik ve savaş eğitimi gördüklerini kanıtlamaktadır [24]. Hunlar Asya, Avrupa ve Balkan topraklarında medeniyet çığırı açmışlardır. Slovenya vb. Avrupa ve Balkan bölgeleri dâhil olmak üzere çok değerli mimari eserler ve izler bırakmışlardır. Bu eserlerin bir kısmı Slovenya'nın Yukarı Saha Havzası'nda bulunmaktadır. Slovenya'da Hun Türklerinden kalan günümüze kadar gelen bazı yiyecek, içecek, meyve, yer ve su adlarına rastlanmaktadır. Ayrıca Avrupalılar Hunlardan ordu teşkilatı, devlet yönetme tecrübesi, eğitim, askeri eğitim, savaş taktiği, silah üretimi ve kullanımı konularında çok şey öğrenmişlerdir [25]

Kalabalık ve kurnaz bir siyaset izleyen Çin'in yanında devlet olabilmek hem yöneticilerin hem de askerin iyi bir eğitim almasını zorunlu kılmıştır. Güçlü, dirayetli yöneticilere ve disiplinli bir orduya sahip olmaları nedeniyle eğitime önem verdikleri anlaşılmaktadır [26]. Tarihi kayıtlara göre Büyük Hun

---

[20] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 6.
[21] Bahaetdin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s.4.
[22] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken, 1998, s.62.
[23] Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, s.46-47.
[24] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.6.
[25] Yusuf Hamzaoğlu, "Slovenya'da Avar İzleri", *Türkler, İlk Çağ*, der. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, ve Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.1203-4.
[26] Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2010, s. 7.

Hükümdarı Mete, Türkçe konuşan Türk soyundan olan topluluklara milli kimliklerini sezdiren, Hun olma bilincini aşılayan, onlara büyük bir millet olduğunu öğreten lider olmuştur. Bunu da büyüklü küçüklü devletleri birleştirip Hun siyasi birliğini kurma amacına ulaşınca "Ok ve yay gerebilen kavimleri bir aile gibi birleştirdim; şimdi Hun oldular" ifadesi ile açıklamıştır [27].

Hunların askerlik ve savaş eğitimleri töre içinde gerçekleşmektedir. Töre gereğince çocukların güçlü ve iyi bir asker olarak yetişmelerine önem verilmektedir. Çocuğa ad koyma törenleri yapılmakta, çocuk kahramanlık ve güç gösterisi ile kendi adını kazanmaktadır. Doğduğunda çocuğa verilen ad gerçek ve sürekli adı değildir. Gençlik yıllarında dikkat çeken bir başarı ile birey kendi adını elde etmektedir [28]. Askeri eğitimler çocukluk çağında başlatılmıştır. Özellikle çocukların oynadıkları oyunlar buna aracılık etmiştir. Örneğin yeni yürümeye başlayan bir çocuk koyunların sırtına binerek önce farelere, gelinciklere, kuşlara, sonra tilkilere ve tavşanlara ok atmak şeklinde ilk askeri eğitimlerini gerçekleştirmiştir. Başlangıçta çocuklar ok atmayı koyun üstünde yaparken daha sonra at üstünde eğitimlerini pekiştirmekteydi ve böylece orduya katıldıklarında becerili bir hale gelmekteydiler [29].

Askeri eğitimler genellikle canlı ve hareketli hedefler üzerinde yapılmaktaydı. Bu amaçla sürek avları, yarışlar (at ve ok) ve çeşitli sportif faaliyetler savaş eğitimi için birer vasıta olarak kullanılmıştır. Çin kayıtlarına göre Hun hükümdarı yönetiminde düzenlenen binlerce hayvanın vurulması şeklinde gerçekleşen sürek avına M.Ö. 62 yılında 100 bin atlı birden katıldığı ifade edilmektedir. Askeri eğitim emre itaat, anında karar verme, gösterilen hedefi vurma gibi temel ilkelere dayanmaktadır. Tarihi kayıtlara göre bu ilkelere dayanan eğitimi ilk defa Hun hükümdarı Mete uygulamıştır [30].

Hunlar, Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre sürüleri ile meşgul olurken ekip biçmeyi de ihmal etmemişlerdir. Altay bölgesinde Hun çağında açılmış muhtelif sulama kanallarına rastlanmıştır. Hun çağındaki ziraat kültürü ile ilgili olarak saban demirleri, oraklar, zahire saklamak için kazılmış çukurlar, hububat ezmek için kullanılan taşlar ele geçirilmiştir [31]. Hunlar kürk, halı, madeni eşya ve silah yapımında ilerlemişler, altın ve demiri başarı ile işlemişlerdir. Eski Türklerde demir ve demircilik kutsal olup kılıç üzerine ant içtikleri bilinmektedir. Ayrıca hayvan ürünleri de değerlendirilmiştir. Bu işle-

27 Koca, "Bölüm 15", s.1449.
28 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.7.
29 Koca, "Bölüm 15", s.1472-1473.
30 Koca, "Bölüm 15", s.1473.
31 Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, s. 89.

rin yapılabilmesi devletin mesleki eğitimle ilgilenmiş olabileceğini göstermektedir [32].

Göktürklerde Eğitim

Hun imparatorluğundan sonra kurulan Göktürkler, Türk sözünü ilk kez resmi devlet adı olarak kullanan, Doğu Sibirya'daki Yakut Türkleri ile batıda Ogur (Bulgar) Türklerinin bir kısmı dışındaki Türk asıllı bütün kitleleri kendi idaresinde birleştirmiş bir devlettir [33].

Göktürkler yaşam biçimi olarak Hunlardan farklı değildir. Eğitim biçimleri de Hunlarınkiyle benzer özellikler taşımakta ve eğitim töre kanalıyla verilmektedir. Ancak Göktürklerin 38 harfli gelişmiş bir alfabe ve işlenmiş bir dile sahip olmaları, yazılı eserler bırakmış olmaları, örgün ve planlı bir eğitim yapmış olmalarını düşündürmektedir [34]. Bu ihtimali destekleyen herhangi bir eğitim kurumunun varlığı tespit edilememekle birlikte, yöneticilerin ve halkın bu yazıyı bildiğini gösteren bir takım işaretler vardır [35]. Özellikle yazının yaygınlaştırılmış olması, nesiller boyu tarihten ibret alınması düşüncesi ile taşlara kazılarak yerleşim yerlerine dikilen kitabeler Türk toplumunda kalabalık bir okuryazar kitlesinin bulunduğuna işaret etmektedir [36].

Günümüz Avrupa uluslarının hiç birinin milli dil ve yazısı olmadığı bir dönemde Göktürkler taşlar üzerine yazmış olmaları dikkat çekicidir. **Orhun abideleri** olarak ifade edilen bu belgeler Göktürk hükümdarı Bilge Kağan devrinin ürünleridir. Birincisi **Kültigin** abidesini ağabeyi Bilge Kağan 732'de diktirmiştir, İkincisi olan **Bilge Kağan** abidesini de ölümünde bir yıl sonra oğlu olan kağan 735'de diktirmiştir. Üçüncü olan **Tonyukuk** abidesini 720-725 yıllarında kendisi tarafından dikilmiştir. Bu anıtlarda 6000 kadar kelime vardır [37]. Orhun yazısı ile yazılmış daha başka kitabeler de bulunmuş olup bunların en büyük ve en mühimleri bu üç tanedir [38].

Anıtlarda genel olarak ahlaki ilke ve erdemler çeşitli sloganlar halinde sık sık tekrar edilir. Anıtların tüm cephelerinde kahramanlıklar, millet için yapı-

---

32 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.8.
33 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.95.
34 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.11.
35 Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.11.
36 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.339.
37 Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 11; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (İstanbul: Hisar, 2003), 5-6, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72194/mod_resource/content/1/ORHUN-%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdf.
38 Ergin, *Orhun Abideleri*, s.6.

lanlar, fedakârlıklarla Tük milletinin özellikleri konu edilir [39]. Bu anıtlar halka ve sonraki nesillere bir takım şeyleri öğretmek maksadıyla yazılmıştır. Anıtlarda yer alan bilgiler sadece kuru bir biyografi veya faaliyetleri sıralayan söz yığınından ibaret değildir. Bu bilgiler olayları yorumlayarak sebep ve sonuç ilişkilerini değerlendirmekte, gelecek nesilleri düşündürmekte ve dolayısıyla eğitici bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Türk halkına hitap eden Bilge Kağan Türk halkını ve beylerini milli benlik, milli ruh ve milli şuura sahip olması için uyarmaktadır [40].

Bilgi notu

Kültigin abidesinin güney cephesinde Türk halkının nelere dikkat etmesi gerektiğine ilişkin şöyle bir ifade yer almaktadır:

Bir yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş, tatlı sözle yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak halkı öylece yaklaştırırmış. Yaklaştırıp konduktan sonra kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp, çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti öleceksin! Güneyde Çogay ormanına Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti öleceksin... [41]

Eski Türklerde yazıta **"Bengü"** yani edebi, ölümsüz denmektedir. Yani "ebediyete ve sonsuzluğa kadar ölmeyen, kalan" anlayışı vardır. Kişiler kendileri için de yazıt diktirmekte ancak devletçe yazılan yazıtın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk unutulmaz devlet yazıtları olarak geçmektedir. Bu yazıtlar, halk görsün, duysun, ibret alsın diye yazılmıştır [42].

Bilgi notu

Göktürk ve Uygurlarda 7-9. Yüzyıllarda sayısı 200'ü geçen il yazıtları bulunmaktadır. Bu yazıtlarda devlet adamlarının millet ve devlete katkıları belirtilmekle beraber yeni nesillere yönelik siyasi ve sosyal öğütler bulunmaktadır. Ayrıca milletin kültürü, özellikleri ve ülkülerinden de bahsedilmektedir [43].

[39] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s.34.
[40] Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.13.
[41] Ergin, *Orhun Abideleri*, s.5.
[42] Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s.23.
[43] Yasin, "8 -13. Yüzyıllarda Uygurlarda Eğitim".

Uygurlarda Eğitim

Büyük Hun devletinden sonra Orhon ve Selenga nehri kıyılarından Aral gölü kenarlarına kadar yayılan çeşitli isimlerle anılan Türk kavimlerine rastlanmaktadır. Töles ve daha sonra Dokuz Oğuz adı ile kendilerini diğer Türk zümrelerinden ayıran (Örn. Göktürklerden) kabileler Uygur devletini kurmuşlardır. 744 yılında Orhon kıyılarında Uygur devletini kuran Dokuz Oğuzlar, M.S. 840 senesine kadar bu bölgede yaşamışlardır. Uygurlar Göktürk devletinin hem maddi hem de manevi mirası üzerine konmuşlardır [44]. Ancak bir süre sonra siyaset ve kültür bakımından onlardan ayrılmıştır. Öncelikle batıya doğru genişlemişler, Turfan, Karaşar, Hami gibi önemli ticaret ve kültür şehirlerine sahip olmuşlardır. Ticaretle uğraşmakla birlikte yerleşik hayata geçiş yapmışlardır. [45]. Uygurlar **Maniheizm** dinini benimsemişler, Mani mabetleri kurmaya ve mani dinini yaymaya çalışmışlardır. Uygur Kağanı da bu din adamlarının faaliyetlerini desteklemiştir [46]. Uygurlarda yerleşik hayat ve din değişikliği Türk eğitim tarihine kendi özelliklerini koymalarını sağlamıştır [47]. Uygurların yerleşik hayat anlayışları, ticaret yapmış olmaları benimsemiş oldukları dinde var olan mabet ve din adamı anlayışı onların planlı ve örgün eğitim yapma ihtimalini güçlendiren unsurlardır [48].

Göktürk alfabesi ile yazılan Uygur yazı dili Göktürk seviyesindeki yapısını pek aşamamıştır. Ancak sonradan temas edilen Güney kültürleri, Türk yazı dili ve alfabesini verimli bir gelişme yoluna sürüklemiş, edebiyat ve kültür dili haline getirmiştir [49]. Uygurlar **14 harfli Soğd alfabesi**ne ilaveler yaparak bir alfabe oluşturmuşlardır. Bu yazı ile edebiyat sanat ve dil konularında kitaplar yazmışlardır. Uygurlar kalıp baskı ve kâğıdı kullanmışlar ayrıca bilgiyi yaymak için ilk defa matbaayı bulduklarına dair bazı deliller mevcuttur. Buna delil olarak Kan-Su bölgesinde Tun-Huang'da bir mağarada bulunan tahtadan bazı Uygur matbaa harfleri ve Uygurca kitapları gösterilebilir. Çinliler ise bunu 11. Yüzyılda alıp demirden harfler yaparak geliştirmişlerdir. 1241'de de Altın Ordu Devleti kuvvetleri Almanya'ya yaptıkları akınlarda bu tekniği oralara götürmüşler ve iki yüzyıl sonra da 1440-1450'lerde Gutenberg matbaayı geliştirmiştir [50]. Bilgiyi yaymak ve Uygurların yüksek medeniyet kurmasında mat-

---

44 Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, s.348.
45 Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.15.
46 Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, s.349.
47 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.14.
48 Akyüz, s. 14 ve Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.15.
49 Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, s.348.
50 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.14-17.

baanın önemli bir yeri vardır. Bu sayede Türk ve dünya eğitimine matbaa ile önemli katkı sağlamış olup kurdukları medeniyet sayesinde günümüzdeki karşılığı "uygar, şehirli, medeni" anlamında "Uygur" adıyla anılmışlardır. [51].

Bilgi notu

Uygurcadan Çinceye geçen 83 kelimenin Uygurca kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Bu kelimelerden bazılarının köken olarak Uygurca olmadığı söylense de 83 kelime içerisinde 33 tane Türk kökenli Uygurca kelime bulunmaktadır. Bunlardan kan'er jing "yer altı su kanalı, kantuman "kazma", nang "ekmek" qiapan "ceket" gibi kelimeler Çincede de kullanılmaktadır [52].

Uygurlar döneminde okuryazarlık oranı artmış ve toplumun bilgi ve kültür düzeyi yükselmiştir. Bu nedenle yüzyıllarca çeşitli Türk ve yabancı devletlerin sarayında kâtiplik, bürokratiklik, danışmanlık, tercümanlık, öğretmenlik ve kültür elçiliği yapmışlardır [53]. Ayrıca Uygurlarda müzik, sanat ve bazı zanaat dallarının (demircilik, deri, kumaş vb.) gelişmiş olduğuna dair de deliller mevcuttur. Bu durum bireyin yeteneğine ve mesleki eğitime verilen önemi de göstermektedir[54]. Örgün eğitimin temellerinin Uygurlar tarafından atıldığı sonraki dönemlerde Türkler tarafından kurumsallaştırılan medreselere örneklik ettiği savunulmaktadır. Ayrıca uluslararası ilişkilerin, diplomasinin geliştirilmesine de öncülük etmişlerdir[55].

Bölüm Sonu ve Özet

Türk Eğitim Tarihi öğrenmek; geçmişte yapılan tüm uygulamalar ve benimsenen anlayışlar hakkında bilgi sahibi olunmasını, geçmişten ders alınıp doğruluğu kanıtlanan uygulamaları devam ettirilmesini, yanlış yapılan uygulamaların da terkedilmesine katkı sağlamaktadır.

Eğitim tarihi içinde hem eğitim hem de öğretim tarihini barındırmaktadır. Öğretim tarihi açısından okullar, ders programları, kitaplar, ödül ve disiplin

[51] Servet Hali ve Selcan Rencüzoğullari, "İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim", *21. Yüzyılda EğitimvVe Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6, 17 (02 Ağustos 2017). Mustafa Önder, "Uygurların Eğitim ve Kültür Açısından Dünyadaki Yeri ve Önemi", 2017, https://bilimdili.com /toplum/i-uluslararasi-turklerin-dunyasi-sosyal-bilimler-sempozyumu/.

[52] Alimcan İnayet, "Doğrudan ve Dolaylı Olarak Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* VI, 1 (2006), s. 81-99.

[53] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.15-16.

[54] Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.17.

[55] Önder, "Uygurların Eğitim ve Kültür Açısından Dünyadaki Yeri ve Önemi".

uygulamaları, hükümetlerin eğitim amaçları, felsefeleri, okul, öğretmen ve öğrencilere ait sayısal bilgiler, eğitim-öğretmen sorunları, yasal belgeler, söylev ve demeçler gibi birçok konu ele alınabilmektedir. Eğitim tarihi ise halk ve yetişkin eğitimi, yaygın eğitim kurumları, kitle iletişim araçları, toplumun eğitim bilim anlayışı, çocuk yetiştirme yöntemleri, anlayışları, eğitim değerleri, atasözleri, destanlar, masallar, ninniler, ahlakçılar/siyasetnameler vb. birçok boyutu kapsamaktadır.

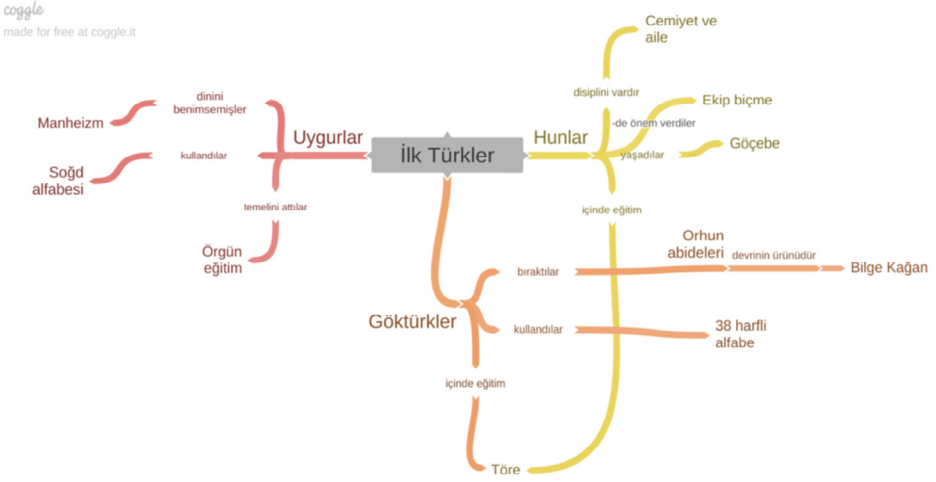
İlk Türk devletleri Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar olup "Eski Türkler" olarak da ifade edilmektedir. İlk Türklerde genel olarak eğitim anlayışı yaşama biçiminden etkilenmiş olup eğitimin toplumsal ve doğal yaşamın, çevrenin gerçeklerine uygun olması amaçlanmıştır. Çocukların ve gençlerin yetiştirilmesinde töre önemli bir rol oynamaktadır. Töre yoluyla genç kuşakların yetişkin yaşamına uyumu, topluma uyum ve toplumun devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

İlk Türk devleti olan Hunlar yerleşik olmayan atlı göçebe kabilelerden meydana gelmiş ve eğitim yaşam şekillerinden etkilenmiştir. Bu nedenle savaşçılık, yöneticilik, el zanaatları, dini inanışlar, çocuk yetiştirmeye ilişkin değerler eğitimine önem vermişlerdir. Hunların askerlik ve savaş eğitimleri töre içinde gerçekleşmektedir. Töre gereğince çocukların güçlü ve iyi bir asker olarak yetişmelerine önem verilmektedir. Askeri eğitimler genellikle canlı ve hareketli hedefler üzerinde yapılmıştır. Ayrıca Hunlar ekip biçmeyle de ilgilenmişler, kürk, halı, madeni eşya ve silah yapımında ilerlemişler, altın ve demiri başarı ile işlemişlerdir. Bunun yanında hayvan ürünlerini de değerlendirmişlerdir. Bu işlerin yapılabilmesi devletin mesleki eğitimle ilgilenmiş olabileceğini göstermektedir.

Hun imparatorluğundan sonra kurulan Göktürkler, Türk sözünü ilk kez resmi devlet adı olarak kullanmıştır. Eğitim biçimleri Hunlarınkiyle benzer özellikler taşımakta ve eğitim töre kanalıyla verilmiştir. Ancak Göktürklerin 38 harfli gelişmiş bir alfabe ve işlenmiş bir dile sahip olmaları, yazılı eserler bırakmış olmaları, örgün ve planlı bir eğitim yapmış olmalarını düşündürmektedir. Göktürkler taşlar üzerine yazılı anıtlar bırakmışlardır. Orhun abideleri olarak ifade edilen bu belgeler Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk'dur. Anıtlarda genel olarak ahlaki ilke ve erdemler çeşitli sloganlar halinde sık sık tekrar edilmektedir. Anıtların tüm cephelerinde kahramanlıklar, millet için yapılanlar, fedakârlıklarla Tük milletinin özellikleri konu edilmektedir.

Töles ve daha sonra Dokuz Oğuz adı ile kendilerini diğer Türk zümrelerinden ayıran (Örn. Göktürklerden) kabileler 744 yılında Uygur devletini kur-

muşlardır. Uygurlar Göktürk devletinin hem maddi hem de manevi mirası üzerine konmuşlardır. Öncelikle batıya doğru genişlemişler Turfan, Karaşar, Hami gibi önemli ticaret ve kültür şehirlerine sahip olmuşlardır. Ticaretle uğraşmakla birlikte yerleşik hayata geçiş yapmışlardır. Uygurlar Maniheizm dinini benimsemişler, Mani mabetleri kurmaya ve mani dinini yaymaya çalışmışlardır. Uygurların yerleşik hayat anlayışları, ticaret yapmış olmaları benimsemiş oldukları dinde var olan mabet ve din adamı anlayışı onların planlı ve örgün eğitim yapma ihtimalini güçlendiren unsurlardır. Uygurlar 14 harfli Soğd alfabesine ilaveler yaparak bir alfabe oluşturmuşlardır. Uygurların basım tekniğini bulduklarına dair deliller bulunmaktadır. Ancak asıl kalıp baskı yolu ile kitapları çoğaltmışlardır. Uygurlar döneminde okuryazarlık oranı artmış ve toplumun bilgi ve kültür düzeyi yükselmiştir. Bu nedenle yüzyıllarca çeşitli Türk ve yabancı devletlerin sarayında kâtiplik, bürokratiklik, danışmanlık, tercümanlık, öğretmenlik ve kültür elçiliği yapmışlardır. Örgün eğitimin temellerinin Uygurlar tarafından atıldığı sonraki dönemlerde Türkler tarafından kurumsallaştırılan medreselere örnek teşkil ettiği savunulmaktadır.

Değerlendirme Soruları

1. İlk kurulan Türk devleti aşağıdakilerden hangisidir?
A) Avarlar
B) Hunlar
C) Göktürkler
D) Uygurlar
E) Karahanlılar

2. İlk Türklerde eğitim anlayışıyla ilgili ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
A) Örgün ve kurumsal eğitime önem vermişlerdir.
B) Çocukların toplumsal yaşama uyumu esastır.
C) Eğitimde töre önemli bir rol oynamaktadır.
D) Manevi değerler ön plandadır.
E) Aileler çocukların eğitiminde önemli bir etkiye sahiptir.

3. Çin seddi hangi uygarlık zamanında yapılmıştır?
A) Uygurlar
B) Göktürkler
C) Hunlar
D) Karahanlılar
E) Osmanlı

4. Türk sözünü ilk kez resmi devlet adı olarak kullanan uygarlık hangisidir?
A) Hunlar
B) Göktürkler
C) Uygurlar
D) Karahanlılar
E) Osmanlı

5. İlk Türkler zamanında yapılmış Orhun abidelerinde yer alan yazıların içeriği aşağıdakilerden hangisi ile ilgili **değildir**?

A) Ahlaki ilke ve erdemler
B) Kahramanlıklar, fedakârlıklar
C) Türk milletinin özellikleri
D) Aile içi kavgalar
E) Gelecek nesile uyarılar

6. Şehirli, medeni ifadesi hangi uygarlık için kullanılmıştır?

A) Hunlar
B) Göktürkler
C) Uygurlar
D) Almanlar
E) Fransızlar

7. Matbaayı bulduğuna dair deliller mevcut olan uygarlık hangisidir?

A) Almanlar
B) Fransızlar
C) Hunlar
D) Göktürkler
E) Uygurlar

8. Yerleşik hayat anlayışları, ticaret yapmış olmaları benimsemiş oldukları dinde var olan mabet ve din adamı anlayışları nedeniyle planlı ve örgün eğitim yapma ihtimali olan ilk Türk uygarlığı hangisidir?

A) Uygurlar
B) Hunlar
C) Göktürkler
D) Karahanlılar
E) Avarlar

9. Eski Türklerde yazıtlara verilen edebi, ölümsüzlük anlamı taşıyan isim nedir?

A) Bengi
B) Tengi
C) Tengü
D) Bengü
E) Tögül

10. Askeri eğitimlerin canlı ve hareketli hedefler üzerinde yapılması sürek avları, yarışlar (at ve ok) ve çeşitli sportif faaliyetlerin araç olarak kullanılması ilk olarak hangi uygarlık döneminde gerçekleşmiştir.

A) Karahanlılar
B) Avarlar
C) Göktürkler
D) Uygurlar
E) Hunlar

Cevaplar:

1.B 2.A 3. C 4. B 5. D 6. C 7. E 8. A 9. D 10. E

Kaynakça

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. 10. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2006.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim Düşüncesi Tarihi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982.

Çandarlıoğlu, Gülçin. *İslam Öncesi Türk Tarih ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2003.

Anonim Halk Edebiyatı. "Destanlar". Erişim 11 Eylül 2022. https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12780/destanlar.html.

Doğan, İsmail. *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*. 2. basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar, 2003.

Gündüz, Mustafa. "Türk Eğitim Tarihi Dersi". *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, haz., Mustafa Gündüz. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.

Hali, Servet ve Selcan Rencüzoğullari. "İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6, 17 (02 Ağustos 2017).

Hamzaoğlu, Yusuf. "Slovenya'da Avar İzleri". *Türkler, İlk Çağ*, haz., Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, ve Salim Koca. C. 2002.

İnayet, Alimcan. "Doğrudan ve Dolaylı Olarak Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* VI, 1 (2006): 81-99.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken, 1998.

Koca, Salim. *"Bölüm 15", Türkler, İlk Çağ*. haz., Aylin Tanyıldızı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2.bs., 2002.

Koçer, Hasan Ali. *Eğitim Tarihi (İlk Çağ)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1980.

Ögel, Bahaeddin. *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

Ögel, Bahaetdin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara, Turkiye: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Önder, Mustafa. "Uygurların Eğitim ve Kültür Açısından Dünyadaki Yeri ve Önemi", 2017.

Özkan, Salih. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2010.

Saban, Ahmet. "Türk Atasözlerinin Bakış Açısıyla Eğitim". *Milli Eğitim Dergisi*, 203 (2014): 37-54.

Güncel Türkçe Sözlük. "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". Erişim 27 Ağustos 2022. https:// sozluk.gov.tr/?kelime=atasözü.

Yasin, Yusufcan. "8 -13. Yüzyıllarda Uygurlarda Eğitim". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 4 (2014): 151-59.

TÜRK VE İSLAM DEVLETLERİNDE EĞİTİM
Karahanlılar ve İlk Türk ve İslam Âlimleri

(Biruni, Farabi, İbni Sina, Balasagunlu Yusuf, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi ve Edip Ahmet)

Halük Ünsal - Özden Demirkan

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- ✓ İlk Türk-İslam devleti olan Karahanlılar dönemini genel özellikleriyle açıklar.
- ✓ Karahanlıların temel eğitim kurumu olan medreselerin özelliklerini tartışır.
- ✓ Karahanlılar devletini dil ve kültürel açıdan değerlendirir.
- ✓ Biruni'nin eğitim açısından etkilerini yorumlar.
- ✓ Farabi'nin Türk eğitimi tarihi açısından etkilerini değerlendirir.
- ✓ İbni Sina'nın Dünya eğitim tarihindeki önemini değerlendirir.
- ✓ Balasagunlu Yusuf'un eğitim tarihi açısından yansımalarını yorumlar.
- ✓ Kaşgarlı Mahmut'un Türk eğitim tarihi yönünden önemini söyler.
- ✓ Ahmet Yesevi'nin etkilerini açıklar.
- ✓ Edip Ahmet'in Türk eğitim tarihi açısından etkilerini tartışır.
- ✓ Türk ve İslam kültürünün eğitim tarihi açısından yansımalarını değerlendirir.

Giriş

Türk tarihi yönünden Karahanlılar devleti'nin önemi, ilk Türk-İslam sentezini yapan bir devlet olmasından kaynaklanmıştır. Bu devlet, hem Türk hem İslam karakteri gösterip, Uygur alfabesini kullanıp, Türkçe konuşuyorlardı. Karahanlılar devleti, yaklaşık üç milyon kilometrekarelik alanda siyasi varlığını bir yüzyıldan fazla göstermiş büyük bir devlettir.[1]

[1] Anıl Çeçen. *Türk Devletleri*. 4. Baskı. Ankara: Fark Yayınları. 2007, s. 177.

Uygur devleti'nin Kırgızlarca yıkılması sonrası 840 yılında Karluk Yabgu'su kendisini halef ilan ederek Karahanlı devletini kurdu. Karahanlılar, bölgedeki göçebe boylarının birleşmesiyle siyasi bir otorite ile devleti meydana getirdi. Bu devlet 1041-1042 yıllarında doğu ve batı olarak ikiye ayrıldı. Karahanlıların ilk kağanı Bilge Kül Kadar Han'dır. Onun iki oğlundan Arslan Han Bazır "büyük kağan" olarak Balasagun'dan, Kadir Han "ortak kağan" olarak Taraz'dan Karahanlılar devletini yönettiler. Batı Karahanlıların başketi önce Özkent sonra Semerkant olmuştur. Doğu Karahanlıların başketi ise Balasagun'dur. Din ve Kültü merkez ise Kaşgar'dır. Karahanlıların islamiyeti kabulü ise Satuk Buğra Han'ın Müslüman olarak ismini Abdülkerim olarak değiştirmesiyle başlamış ve Karahanlılar devleti 950-960'lı yıllarda müslümanlığı kabul etmiştir.[2]

Karahanlılar devleti (1042-1212) ilk Müslüman Türk devletidir. Türklerin yeni bir medeniyete dahil olmasıyla yeni bir yaşam tarzı, inanç ve felsefelerinde değişim yaşanmış, özellikle bilge insanların sözlü kültürden yazılı kültüre, göçebe toplumdan yerleşik topluma geçişinde etkisi olmuştur.[3] Ancak Nesefi'nin *El-Kand fî Zikri Ulemâi Semerkand* eserine göre ilk Müslüman olan bölge yüzbinlerce kişiyle *Şaş (Taşkent) ve Fergana* olmuştur.[4] Ayrıca ilk Müslüman Türk devletinin *İtil Bulgar Devleti* olduğu iddia edilmiştir.[5]

Karahanlılar döneminde 10. Yüzyılda Türklerin Müslüman olmasıyla Türk ve İslam gelenek ve kültürleri birbiriyle etkileşime geçti. Taşkent, Semerkand Buhara gibi büyük kentlerde medreseler bulunmaktaydı. Bu medreselerden Farabi, İbni Sina ve Biruni gibi büyük Türk bilim insanları yetişti ve dersler verdi. Türk bilim insanlarının yetişmesinde Arapçaya çevrilmiş olan eski yunan ve roma filozoflarının eserlerinin de etkileri olduğu söylenebilir. Örneğin eski Yunan filozofu Platon'un *"Ya filozoflar devlet başkanı olmalı, ya da devlet başkanları filozof olmalıdır."* sözünden toplum ve eğitim sorunlarının çözümünde yararlanılmıştır.[6] Farabi, ideal bir eğitim anlayışında Platon'un düşüncelerinden ilham almıştır. Ancak Farabi, yunan felsefesini olduğu gibi yansıtmak yerine islam düşüncesiyle sentezlemiştir.[7]

---

2 Oğuz Mete Öztürk. *Geçmişten Günümüze Türk Devletleri*. İstanbul: Nokta Kitap. 2007, s. 135-145.
3 İsmail Doğan. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2018, s. 49.
4 Ömer Soner, Hunkan. El-Kand Fi Zikri Ulemai Semerkand'da Türk Hakanlığı (Karahanlılar). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 5 (9), 2015, s.1-17.
5 Yahya Akyüz. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi. 2019, s. 19.
6 Cavit Binbaşıoğlu. *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1995, s. 5-6.
7 Celal, Yeşilçayır**.** Farabi'nin Eğitim Felsefesi Bağlamında Din ve Felsefeyi Konumlandırışı**.** *Kilikya Felsefe Dergisi***,** 1, 2021, s. 52-64.

Karahanlılar döneminde Türk-İslam medeniyetinin eğitim ve bilim alanlarına oldukça büyük katkısı olmuştur ancak toplumsal ve eğitimsel faaliyetlerde Arap ve Fars dilinin ve kültürünün hem aydınlar hem de halk arasında ön plana çıktığı, Türk dilinin kullanılma alanlarının azaldığı söylenebilir.[8]

Sonuç olarak Karahanlılar dönemi, Türk eğitim tarihi açısından İlk Müslüman Türk devleti olma özelliğini göstererek Türk-İslam medeniyeti kurulup gelişmiş ve genişlemiştir. Dönemin hükümdarlarının bilgiseverliğinin yanında eğitim kurumlarını (medreseleri) önemseyip insanları Türk-İslam değerleriyle yetiştirmeye çalışması önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dönemin alimleri ve eğitimcileri olan Biruni, Farabi, İbni Sina, Balasagunlu Yusuf, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi, Edip Ahmet gibi ünlü bilim insanlarının varlığı, bunun yanında birçok alimin bu dönemde yetişmesi ve eserlerinin de yardımıyla bütün bölge ve hatta dünya eğitim düşüncesinin değişmesinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Karahanlılar dönemi eğitimin genel özellikleri

1. Bu dönemde Karahanlıların müslümanlığa geçmeleri ve yerleşik hayat düzeni kurmaları eğitim alanının gelişmesinde etkili olmuştur.
2. Bu dönemin devlet adamları, eğitim ve öğretime önem vererek gelişmeyi sağlamışlardır.
3. Eğitim kurumlarının başında medreseler gelmektedir. Medreseler bu dönemde gelişmiş ve devletin birçok bölgesine dağılmıştır.
4. Dünya eğitim, öğretim ve bilim alanını etkileyen Biruni, Farabi, İbni Sina, Balasagunlu Yusuf, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi ve Edip Ahmet gibi âlimler bu dönemde yaşamıştır.
5. Eğitim ve öğretim alanının temelini oluşturan "Eğitim Bilimleri"nin ilk kavramları, ilke, yöntem ve düşünceleri bu dönemin âlimleri tarafından ortaya çıkarılmıştır.
6. Bu dönemde yaşamış ve dünyayı etkilemiş âlimler ve eserleri şöyledir:
   a. Biruni'nin eserinden bazıları, *el-Asar'ul-Bakiye, Tahdidu Nihayet'ül-Emakin, Mu'ciz Fi't-Tıbb*'tır.
   b. Farabi'nin eserlerinden bazıları, *Mantığa Giriş, Beş Fasıl, Kitabu'l-Burhan, Kitabu'l-İbare, Kitabu'l-Cedel, Kitabu'l-Musika'l-Kebir, İlimlerin Sayımı, Aristo Felsefesi'dir.*

[8] Mesut Aydın ve Fatih Kaya. İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim, *Türk Eğitim Tarihi* içinde, haz., Hasan Aydemir, Remzi Kılıç, Erkan Göksu, Erol Koç oğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2021, s. 57-106.

c. İbni Sina'nın eserlerinden bazıları, *Şifa (Kitab el-Şifa), Tıp Kanunu (el-Kanun fi el-Tıb), Ruh Kasidesi, Konuşan Nefsin Bilgisi Hakkında, İhlas, Felak, Nas, Nur ve Ala Sürelerinin Tefsiri, Kalp İlaçları, Hindiba Üzerine, Dört Kuvvet Üzerine, Ruh Üzerine, Aşk Üzerine vs. sayılabilir.*

d. Balasagunlu Yusuf'un ünlü eserleri ise, *Kutadgu Bilig* (mutluluk veren bilgi)'dir.

e. Kaşgarlı Mahmut'un dev eseri, *Divan-ü Lugat-it Türk'tür.*

f. Ahmet Yesevi'nin eseri, *Divan-ı Hikmet*'tir

g. Edip Ahmet'in önemli eseri ise, *Atabetü-l Hakayık* (gerçeklerin eşiği)'dir.

7. Bu dönemde Türk ve İslam kültürü etkileşim içine girmiştir. Yeni bir Türk-İslam medeniyeti'nin özü oluşturulmuştur.
8. Bu dönemin âlimleri ve eserleri günümüze kadar gelen büyük bir önem ve etki oluşturmuştur. 21. Yüzyılda bile bu âlim ve eserlerinin çok önemli düşünce, yöntem, yaklaşım ve uygulamalar yansımaktadır.
9. Bu dönemde eğitim kurumu medrese'dir. Vakıf sistemiyle kurulan ve yönetilen, detaylı kampus yapısı, görevlileri ve ücret yapısı ile en ince ayrıntısına kadar tasarlanan bir öğretim kurumu olmuştur.

Bu dönemin insan yetiştirme düzeni

Karahanlılar dönemiyle başlayan Türk ve İslam kültürü yeni bir insan yetiştirme düzenini de beraberinde getirmiştir. Türk dil, kültür, inanç ve değerleriyle oluşan Türk medeniyetinin insan yetiştirme sistemiyle, Arap ve dolaylı olarak Fars dil, kültür, inanç ve değerleriyle yoğrulan İslam medeniyetinin insan yetiştirme sistemi, her boyuttan müthiş bir etkileşim içeresine girerek Türk-İslam medeniyetinin sentezlenmesi sonucunda Alp-veli, Alp-gazi tipi insan yetiştirme düzeninin kurulduğu söylenebilir. Türk bilgiseverliği, kahramanlığı, yılmazlığı, mücadeleciliği ve cesurluğu ile İslam adaleti, sevgisi, kutsallığı, gücü ve ahlakı birleşerek yeni üstün bir değer oluşturarak Türk-İslam tipi insan yetiştirme düzeninin sağlandığı ileri sürülebilir.

Karahanlılarda Eğitim

Karahanlılar döneminin eğitim kurumu olarak medreseler bulunmaktaydı. Medreselerin orta asya islam şehirlerinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemde medreseler Semerkant, Buhara, Kaşgar, Taşkent, Balasagun gibi önemli

yerlere genişlemiştir.[9] Karahanlılar döneminde, Türkler arasında oldukça iyi bir ilim ve kültürel gelişme yaşanmıştır. Batı karahanlılarda iran kültürü ve arap dili hakimken, doğu karahanlılarda Çin ve Uygur kültürü ve dili egemen olmuştur. Türkçe edebi bir dil haline gelerek, ilk defa Türk-islam edebiyatı oluşmuştur.[10]

Karahanlı devleti hükümdarlarının eğitim kurumu olarak medreselere değer vermesi iki açıdan önemliydi. Birincisi, yeni Müslüman olan Türk boylarının Müslümanlık inançlarının güçlendirmektir; ikincisi ise çevredeki farklı inançlara (Şiilik gibi) karşı Sünni-hanefi inancını koruyup devam ettirmektir.[11]

Bunun yanında Karahanlılar döneminde camiler, mescitler, hangahlar (tasavvuf tekkeleri), ribatlar (sınır boylarında dervişlerin kaldığı yerler), tekkeler, zaviyeler (küçük tasavvuf köşeleri), kütüphaneler ve mektepler eğitim ve öğretim kurumları olarak görev yapmışlardır. Yine bu dönemde Nişabur'da tanınmış medreseler vardı ve medreseler devlet politikalarıyla ve yardımlarıyla çalışmalarına devam etmiştir.[12]

Karahanlı devletinin medreselere çok önem verdiği, medreselerin Türk ve Müslüman inanç ve değerlerinin vatandaşlara kazandırılmasını sağladığı ve birçok önemli merkezlere medreseler kurduğu ve idare ettiği söylenebilir.

Batı Karahanlı devletinin hükümdarı Buğra Kara Han Ebu İshak İbrahim, 1065'li yıllarda Semenkant'ta *"herkes yaptığı iyiliği, kıyamet gününde önünde görecektir."* ayeti ve kendisinin *"amellerin sürüp gitmesi "* kararınca bir vakıf medresesi kurmuştur. Medresede bulunması gerekenler şöyledir:

Bir toplantı yeri,

- ✓ camii,
- ✓ çalışma odaları,
- ✓ kütüphane,
- ✓ hastane,
- ✓ okuma salonu,
- ✓ öğretmen odası,
- ✓ küçük odalar,

[9] Çelebi Ahmed. *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi* (Tercüme: Ali Yardım). İstanbul: Damla Yayınevi. 1983.
[10] Öztürk, *Geçmişten Günümüze Türk Devletleri*. s.145.
[11] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 22.
[12] Güray, Kırpık. İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim, *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s. 35-87.

✓ avlu ve bahçe olmalıdır.

Ayrıca bu medresede *müderrisler, öğretmenler, öğrenciler, hademeler, mutemet, bekçi ve kütüphaneci* görevlendirilmişlerdir. Medreseye en çok 50 öğrenci alınması kararlaştırılmıştır. Medresenin mali yapısı da belirlenmiştir. Müderrislere aylık 300 dirhem, öğrencilere aylık 30 dirhem, kuran öğretmenine aylık 100 dirhem, hademelere aylık 50 dirhem, bekçi ve kütüphaneciye aylık 50 dirhem ücretin verilmesi vurgulanmıştır. Bunun yanında medresenin beslenme, temizlik, çeşitli araç ve gereçler içinde ne kadar ücret ayrıldığı belirtilmiştir. Ramazan ve kurban bayramı, aşure günü gibi özel günler içinde ayrıca düzenleme ve bütçe hazırlanmıştır. Ayrıca ücretlerin değişen şartlara göre altın değerine oranlanarak yeniden değerlendirilmesi de istenmiştir.[13] Bu önemli medresenin adının Tamgaç Buğra Kara Han Medresesi veya Tamgaç Han İbrahim medresesi olduğu ve vakıf olarak kurulup yönetildiği anlaşılmaktadır.[14]

Karahanlı devletinin ve hükümdarların bilgiye ve öğretime çok önem verdiği, medrese sistemi kurduğu ve geliştirdiği, medrese sisteminde olması gereken birimleri ve ekonomik yapısını çok iyi düzenlediği, Türk ve Müslümanlık inancını eğitim yoluyla sağladığı ve medrese ve diğer eğitim kurumlarını vakıf sistemi yoluyla yönettiği ileri sürülebilir. Bu dönemde medrese eğitiminde olması gerekenlerin tek tek işaret edilmesi, yeniden değerlemenin yapılması gibi en ince detayların bile kararlaştırılması hükümdarların ve alimlerin gerçekten inanılmaz bir düşünce ve anlayışın içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Karahanlılar döneminin önemli Türk ve İslam alimleri ise şöyle sıralanabilir:[15]

1. Farabi (Farablıozlug oğlu Mehmet)
2. Behli Ebu Zeyd
3. Sicistanlı Ebu Süleyman Mehmet,
4. Ebu Hayrİbni Baba
5. Harezmli Musa Kardeşler
6. BuzicanlıEbülvefa
7. Türkoğlu Ebufadl

[13] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.22-23.
[14] Kırpık, Aydın ve Kaya, *İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim*, s. 664-668.
[15] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.21-22.

8. Ebu Berze
9. Belhli Ebu Maşer
10. Ferganeli İbni Kesir
11. Harezmli Biruni
12. Efşeneli İbni Sina

Karahanlılar dönemini etkiyen Türk ve İslam alimlerinden Biruni, Farabi, İbni Sina, Balasagunlu Yusuf, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi ve Edip Ahmet'in eğitim tarihi yönünden katkıları ve etkileri aşağıda tek tek incelenmiştir.

➢ Biruni/Beyruni

Biruni (973-1052), felsefe ve tabiat (fen bilgisi) vs. alanlarında çok sayıda eserler ortaya koymuştur. Bilimde gözlem ve deneye önem vermiş ve bilimin verilere dayanması gerektiğini söylemiştir. Bilimsel araştırma ve öğretimde fikir taassubuna, taklit ve ezberciliğe karşı çıkarak dönemin önemli aydınları arasında yer almıştır. Bilgi sahibi olmanın ve bilime hizmet etmenin, insanların gerçek mutluluğa ulaşmasını sağladığını savunur.[16]

Biruni, Harezm hükümdarı Memnun tarafından sarayların bilginlerine katıldı. Bilgiden dine, dinden felsefeye , astronomi , matematik, jeodezi, tarih, coğrafya, eczacılık, sosyoloji, etnoloji ve dilbilim alanlarında örnek bir düşünür olmuştur. Eserleri arasında *el-Asar'ul-Bakiye, Tahdidu Nihayet'ül-Emakin, Mu'ciz Fi't-Tıbb, Tahkik-i Ma li'l-Hind, Kitabü'- Saydane, Kitab-ı Medhal vs*. bulunmaktadır. Aynı zamanda Biruni, iyi bir araştırmacı ve araştırma ahlakçısıdır. İnsanın, kendi aleyhine dahi olsa doğruluktan ayrılmaması gerektiğini; insanın gerçeği araştırmasını; insanın nesnelliği (objektifliği) koruması gerektiğini; insanın bilgi ve bilimle yetkin hale geldiğini; teorik ahlaktan ziyade pratik ahlak (mürüvvet ve uhuvvet) üzerinde durulması gerektiğini vurgulamıştır.[17]

İslam dünyasında birçok bilim alanında öne çıkan bilim insanları olmuştur. Bunların başında da Biruni gelmektedir. Biruni, matametikçi olmasının yanında coğrafyacıdır yani matematiksel coğrafyayı bağımsız bir bilim alanına dönüştürmüştür. Bunun yanında küresel trigonometriyi bir bilim dalı olarak kuranda Biruni olmuştur.[18]

---

16 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.22.
17 Doğan, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 102-103.
18 Hacı Ömer Özden, Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Geçmişten Geleceğe Türk-İslam Bilimine Katkıları. *Bilimname XXXIX*, 3, (2019), s. 7-34.

Unesco tarafından yayınlanan Courier dergisinin 1974 haziran sayısı Biruni'ye ayrılmış ve evrensel bir dahi olarak yer verilmiştir.[19] Uluslararası alanda Biruni'nin tanınmış ve anılıyor olması Türk – İslam medeniyetinin bilim ve bilim insanlarına verdiği önemi de göstermiştir. Sadece Biruni değil, Farabi, İbni Sina gibi büyük filozof ve aydınlarında uluslararası alanda tanınması ve anılması da gereklidir.

➢ Farabi

Dünyaca tanınan Türk ve İslam filozofu ve alimi olan Farabi (870-950), ikinci öğretmen (muallimi sani) olarak bilinir. Birinci öğretmen ise Aristo'dur. Yüzden fazla eseri bulunmaktadır. Eserlerinin çalışma alanları ise; felsefe, mantık, fizik, kimya, ahlak, metot, psikoloji, astronomi, geometri, sosyoloji, din, dil, edebiyat, musiki'dir.[20]

Farabi, Türkistan, Farab ilinin Vesiç kasabasında askeri bir ailede dünyaya gelmiş, felsefi ve ilmi çalışmalarını Bağdat'ta gerçekleştirip Şam'da ölmüştür. Bağdat'ta ünlü dil bilgini *Serrac'tan*, mantık dersini *Yunus'tan*, mantık ve felsefe dersini de *Hayland'tan* alarak eğitimini geliştirmiştir. Farabi'nin bazı eserleri ise, *Mantığa Giriş, Beş Fasıl, Kitabu'l-Burhan, Kitabu'l-İbare, Kitabu'l-Cedel, Kitabu'l-Musika'l-Kebir, İlimlerin Sayımı, Aristo Felsefesi, Platon'un Kanunlarının Özeti, Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri, Medeni Siyasat, Mutluluğun Kazanılması, Mutluluk Yolunu Yöneltme* olarak sayılabilir.[21]

Farabi'nin eğitime ilişkin görüş ve kararları ise aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır:[22]

- **Eğitimin amacı:** Farabi'ye göre eğitimin amacı, insanın mutluluğu bulmasını sağlamak ve bireyi topluma yararlı kılmaktır.
- **Üç tür eğitimci**: Farabi'ye göre üç tür eğitimci vardır. Birincisi aile fertlerinin eğitimcisi **aile reisi**; ikincisi çocuk ve gençlerin eğitimcisi **öğretmen** ve üçüncüsü ise milletin eğitimcisi **devlet başkanı**'dır.
- **Eğitim ve öğretim kavramları**: Farabi ilk kez eğitim ve öğretim kavramlarını analiz ederek ***öğretim*** kavramını, kuramsal erdemleri ortaya çıkarmak diye tanımlarken **eğitim** kavramını ise, ahlaki erdemleri ve iş

[19] Mesut, Aydın ve Fatih, Kaya, *İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim,* s. 83.
[20] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.23.
[21] Yaşar Aydınlı, Farabi: İslam Felsefesinin Kurucu Filozofu. (Ed. Gürbüz Deniz). *El-Muallimu's-Sani, Farabi*. Ankara: DIB Yayınları. 2017, s. 7-38.
[22] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.24.

sanatlarını ortaya çıkarma yöntemi olarak açıklamıştır. **Öğretim** konuşmayla başlarken **eğitim** alışkanlık yoluyla başladığını ileri sürer.

- **Kolaydan zora ilkesi**: Eğitim bilimlerinin ve öğretim ilkelerinin en önemlilerinden birisi olan kolaydan zora ilkesini ilk defa Farabi kullanmıştır. Kolaydan zora ilkesine göre öğretimde önce aritmetik, sonra geometri daha sonra da diğer konular verilebilir.
- **Öğrenme**: Herhangi bir konu tam öğrenilmeden diğer öğrenmelere geçilmemelidir. Öğrenme eksikliği giderilerek sonraki öğrenme gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır.
- **Tartışma yöntemi**: Öğretmen öğrencileriyle Sokrat gibi tartışma yönteminden yararlanmalıdır. Öğrenciler, tartışarak düşündürülmeli ve yeni ilişkiler ve düşünme becerileri geliştirilmelidir.
- **Öğretimde felsefe**: Öğrenme öğretme sürecinde öğretmen, felsefe ve mantık bilim alanlarından yararlanmalıdır. Öğrenme, bir felsefeye ve mantığı dayalı olarak yapılmalıdır.
- **Öğrenme isteği**: Öğrencinin, öğrenmeye karşı isteği belirlenip, öğrenme isteği sürdürülmeye çalışılmalıdır.
- **Karar verme ve sorumluluk duygusu**: Öğrencilerin, çocukluktan başlayarak karar verme yeteneği geliştirilmeli ve sorumluluk duygusu kazandırılmalıdır. Karar verme ve sorumluluk duygusu, eğitimde önemli yetenekler arasındadır.
- **Ilımlı disiplin**: Eğitim sürecinde ılımlı bir disiplin izlenmeli, ne sert ne de yumuşak bir yaklaşım sergilenmelidir.
- **Çoklu yöntemler**: Problemlerin araştırılmasında bilimsel yöntem çeşitliliğini savunmuştur. Bir problemin çözümü için tek bir yöntemin yeterli olmayacağını, bu tek yöntemle elde edilen bulguların içinde zan ve kanaatin olduğunu, böylece kesin gerçeğe ulaşılamayacağını ifade eder. Bu nedenle bilimsel araştırmalarda birden fazla yöntemden yararlanılması gerektiğini belirtmiştir.
- **Hükümdarların yetenekleri**: Hükümdarların/devlet adamları/yöneticilerin, doğuştan ve sonradan kazanması gereken özellik ve yeteneklerin olması gerektiğini vurgulamıştır. Doğuştan sahip olunması gereken özellik ve yetenekler; Vücudunun tam ve organlarının sağlam, zeki, uyanık, öğrenme ve öğretmeyi seven, doğru sözlü, adil, iradeli ve ılımlı, vs'dir. sonradan kazanılması gereken özellik ve yetenekler ise; bilge, kanun ve kural bilen, güzel konuşan, savaş sanatını bilen, vs. 'dir.

- **Din ve Felsefe**: Farabi'ye göre felsefe ve din bir ve aynı hakikati farklı yöntem ve kavramlarla ifade eden uyumlu iki disiplin alanıdır. Felsefe, hakikati daha soyut bir gerçeklik içerisinde ele alırken, din ise hakikati toplumsal gerçeklik düzeyinde ele alarak retorik ve şiiri kullanarak ifade eder. Din ile felsefe bir bütünün birbirini tamamlayan parçasıdır.[23]
- **İnsanın yetileri**: Farabi, insanın beslenme, büyüme, üreme yetilerine sahip olduğu gibi akıl yürütme, arzu etme, duyum, tahayyül ve düşünme yetileri vardır. Canlılarda iradeyi meydana getiren güç arzudur. Arzu etme yetisi burada önemlidir. Çünkü, arzu etme yetisi, hem duyu, hem tahayyül hem de akıl kuvvetine hizmet ederek, algı yetisi ile ilişki içerisinde vücudun ilgili organlarına dağılmış yardımcı güçler sayesinde görevini yapar. [24]

Farabi dönemin en önemli öğretmeni ve filozofu olmuştur. Eğitimin, felsefe ve eğitim, felsefe ve din, bilimsel yöntem, tartışma, öğrenme ve insan gibi birçok konunun özünü ve temel düşüncesini kazandırmıştır. Bu düşünce ve felsefe ve eğitim anlayışı yüzyıllar boyu hem Türk devletlerinde, hem Türk-İslam devletlerinde, hem de dünya devletlerinde etkili olmuş ve günümüzde daha yansımalarını devam ettirmektedir. Farabi'nin geleceğe uzanan bir âlim olacağını şimdiden tahmin etmenin zor olmayacağını söylenebilir.

Farabi'nin *ilimleri tasnifi/sayımı* eseri, dil ilmi, mantık ilmi, matematik ilmi, tabiat ve ilahiyat ilimleri ve son olarak siyaset, fıkıh ve kelam ilimleri hakkında olmak üzere beş tasniften oluşmaktadır.[25] Farabi'nin İlimler tasnifi eseri felsefeye dayanmakla birlikte bazı orijinalliklerde vardır. Yeni bir bilim tasnifi yapması geniş ve ileri vizyonuna örnektir. Disiplinlerarası ilişkileri vurgulaması, tüm ilimlerle felsefe arasında güçlü ve derinlemesine bir işbirliği kurması, dini ilimler ve dini olmayan ilimler gibi bir ayırımdan uzak durması ileri görüşlülüğünün günümüze yansımalarıdır. Farabi, dile büyük önem vererek dil ilimlerini ilimler tasnifinin başında ele almıştır. Günümüzde dilin ve dilin belli evrelerden geçerek olgunlaşması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlara ilaveten Farabi, bilgi, dil ve sorunlara bakışında sentezci/özgün bir yaklaşımı benimsemiştir. Ayrıca Farabi'ye göre dünyanın mutluluğu için siyaset felsefesi önemlidir. Ontolojik, epistemolojik ve etik açıdan iyi temellendirilmiş siyasi bakış açısı gereklidir.[26]

---

[23] Aydınlı, *Farabi: İslam Felsefesinin Kurucu Filozofu,* s. 13.
[24] Aydınlı, *Farabi: İslam Felsefesinin Kurucu Filozofu,* s. 25-26.
[25] Farabi. *İlimlerin Sayımı*. (Çeviren Ahmet Arslan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2021, s.1-54.
[26] Ömer Bozkurt. Günümüze Örnekliği Açısından Farabi'nin Vizyonu. (Ed. Gürbüz Deniz). *El-Muallimu's-Sani, Farabi*. Ankara: DIB Yayınları. 2017, s. 157-188.

Farabi'nin diğer bir önemli eseri ise *İdeal Devlet/Yönetim* (Mabadi Ara Ahl al-Madina al-Fadıla) veya İdeal Devlet (veya Yönetim) Yurttaşlarının Görüşlerinin Ana İlkeler'dir. Farabi'ye göre erdemli toplumun yöneticisi olan kişi önderdir, birinci başkanıdır, erdemli milletin hükümdarıdır ve dünyanın hükümdarıdır. Bu hükümdarın kişiliğinde doğuştan 12, sonradan ise 6 özellik kazanması gerekir. Bu özellikleri taşıyan bir kişi bulunmazsa biri sadece filozof olan, diğeri geri kalan özellikleri yerine getiren iki kişi bulunursa bu ikisi devletin/şehrin yöneticisi olmalıdır.[27]

Farabi'nin diğer bir önemli eseri de Muhsin Mendi'nin bütün nüshalardan yararlanarak çevirdiği *Mutluluğun Kazanılması* kitabıdır. Altı bölümden oluşan bu eserin *birinci* bölümünde teorik erdemler, ilk ilimler, tabii ilimler, siyaset ilmi, *ikinci* bölümde ahlaki erdem, *üçüncü* bölümde fikri erdemler *dördüncü* bölümde erdemlerin mertebeleri ve özellikleri *beşinci* bölümde öğretim ve eğitim, *altıncı* ve son bölümde felsefe ilmi konuları bulunmaktadır. Türk eğitim tarihi açısından bu eserin altıncı bölümü incelenerek aşağıda tartışılmıştır.[28]

> *"Teorik ilimler, imamlar/önder ve hükümdarlara ya da teorik ilimleri muhafaza etmekle görevli kişilere öğretilmelidir. Bu her iki grubun öğretimi de aynı yöntemlerle yapılır, bunlar da daha önce zikredilen yöntemlerdir... bu insanlara teorik şeylerin, teorik erdemleri kazanıncaya kadar ikna yöntemiyle öğretilmesi gerekir. Çoğu teorik şeyleri tahayyül yöntemi ile kavramalıdırlar. Bunlar – nihai ilkeler ve cismani ilkeler- ancak birçok başka şeyi bildikten sonra, akılla kavrayabilecek şeylerdir... s. 33-34."*

Farabi'ye göre, milletin ve toplumun eğitilmesi önemli bir iştir ve iktidarın önemli görevlerindendir. Milleti eğitecek görevliler yetiştirilmelidir. Öğretim, zihinsel erdemlerin ortaya çıkarılması için gerekli bir faaliyettir. Eğitim, ahlaki erdemlerin, ilim ve sanatın yapılmasında araçtır. Eğitim ve öğretim birbirinden ayrılmaz unsurlardır.[29]

Farabi ortaya çıkardığı eğitim kavramı, eğitim düşüncesi, bilimsel yöntem ve öğretim ilkesi yönünden ele alındığında Türk-İslam medeniyetinin ilk öğretmeni olduğu görülmektedir. Dönem itibariyle yazdığı eserler ve yetiştirdiği müderrisler yönünden de incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken büyük bir alim olduğu tartışmasız kabul edilmelidir. Bugün ve gelecekte Farabi gibi bü-

---

[27] Farabi. *İdeal Devlet*. (Çeviren Ahmet Arslan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2016, s. 107-110.

[28] Farabi. *Mutluluğun Kazanılması*. (Çeviren Ahmet Arslan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2016, s. 1-50.

[29] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi*. s. 95.

yük âlimlerin bu bölgelerden yetiştirileceği umudu her zaman mevcut olmalıdır.

➢ İbni Sina

Dünyaca ünlü Türk ve İslam âlimlerinden birisi olan İbni Sina (980-1037), üçüncü öğretmen (muallimi salis) olarak tanınır. Özellikle felsefe ve tıp alanında büyük bir üne sahiptir. Tıp ve felsefenin yanında tabiiyat, teoloji ve matematik alanlarında bilge bir kişidir. Bunların yanın eğitim alanında da çok önemli bir âlimdir.[30]

Bunların yanında İbni Sina, felsefeye ilaveten matematik, fizik, kimya, tıp, bilim tarihi, zooloji, psikoloji, farmakoloji, optik ve mekanik alanlarında da oldukça başarılı çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Aslında bütün bilimlerle ilgilenmiş ve bu alanlarda eşsiz yapıtlar hazırlamıştır. İbni Sina önce kendisi sonra öğrencisi Cüzcani tarafından tamamlanan *Özyaşam Öyküsü* eserinde örnek bir yaşam öyküsü oluşturmuştur. Buhara yakınlarındaki Afşana'da dünya gelmiş, babası Samani valiliği yapmış, onsekiz yaşında hükümdar Nuh İbn Mansur'u tedavi etmiş ve saray kütüphanesinde çalışmış, Büveyhi hükümdarı Mecdü'd-Devle'yi tedavi etmiş ve vezirliğini yapmış, isfahan'da dönemin hükümdarı Alaü'd-Devle tarafından karşılanmış ve burada ölünceye kadar kalmıştır. Elliyedi yıllık ömründe yaklaşık 153 kitap ve makale yayınlamıştır. Farabi'nin bazı kitapları ise doğa felsefesi dev yapıtı *Şifa (Kitab el-Şifa),* en görkemli tıp kitabı *Tıp Kanunu (el-Kanun fi el-Tıb)* sayılabilir. Bunların yanında *Ruh Kasidesi, Konuşan Nefsin Bilgisi Hakkında, İhlas, Felak, Nas, Nur ve Ala Sürelerinin Tefsiri, Kalp İlaçları, Hindiba Üzerine, Dört Kuvvet Üzerine, Ruh Üzerine, Aşk Üzerine, Uluslar Üzerine, Kent Yönetimi ve Kuşların Öyküsü* gibi çeşitli eserleri vardır.[31]

İbni Sina, dönemin en önemli filozofu ve bilgesi olarak doğu ve batı kültürünü etkilemiştir. Bu durumu bilimsel çalışmalarla da belgelenmiştir. İbni Sina, doktorların kralı, filozofların prensi, farmakolojinin devi ve son olarak Şeyh el-Reis olarak adlandırılır.[32]

İbni Sina'nın tıp eğitimi, ahlak ve fazilet, eğitim, beden eğitimi, çocuk eğitimi, eğitim bilimleri, eğitim-öğretim alanlarına ilişkin görüş ve kararları aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır:[33]

---

[30] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.25.
[31] Hüseyin Gazi Topdemir, *İbni Sina ve Bilim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDVY). 2015, s. 15-24.
[32] Topdemir, *İbni Sina ve Bilim*, s. 14.
[33] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.25-29.

- **Tıp eğitimi:** Tıp eğitiminin öncüsü olan bir âlimdir. Kanun adlı eseriyle tıp alanının doruk noktasına çıkmış ve hem Osmanlı da hem de Avrupa'da yüzyıllarca bu eserden yararlanılmıştır. Ayrıca bu eserin içeriğiyle tıp öğretimini kolaylaştırıp anlamlandırmıştır. Avrupa da **Avicenne** olarak adlandırılan İbni Sina, burada kanun ve şifa adlı eserleri latince *CanonMedicina* olarak çevirileri yapılarak altı yüzyıldan fazla bir süre ders kitabı olarak okutulmuştur.
- **Hastalığın giderilme süreci**: İbni Sina**,** hastalığın giderilme sürecini *beslenmenin* düzenlenmesiyle başlatarak, *diyetin* ardından uygun *hava şartlarının* seçilmesi, belli bir ölçüde *dinlenme ve egzersiz*, sonra *ilaçla* tedavi ve en sonunda *ameliyat* olmak üzere sıralamıştır.[34]
- **Ahlak ve fazilet değerleri:** İbni Sina, insanların hayatlarının kıymeti için ahlak ve fazilete dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Akılcı ve açık bir ahlak felsefesi görüşü olan **akli tasavvuf**'u savunur. Fazilet ve ahlakın esasları; iffet, hikmet, adalet, cömertlik, sabır, yumuşaklık, sadakat, sözünde durma, tevazu gibi davranışlardan oluşur. Ahlaklı ve faziletli olmak için; nefsi kontrol etmek; şehvet, hırs, korku gibi duygulardan uzak olmak; yalan söylememek ve iyilik yapmak gibi ilkelere sahip olmak gerekir.
- **Eğitimin amacı:** Eğitim, mutlu olmak için gereklidir hem bu dünya da hem de diğer dünyada. Eğitim ve bilim, insanın kendini gerçekleştirmesi ve Allah'ı bulması için önemlidir. Akli tasavvuf'ta, bilim ve mutluluk arasında **eğitim** de önemli bir unsurdur.
- **Beden eğitimi ve sağlık:** İbni Sina, hijyenin (hastalanmadan önce korunmanın) ve beden eğitiminin önemini belirtmiştir. Bütün hastalıklar için (özellikle Covid-19 salgını gibi) hijyen çok önemli bir kavram olmuştur. Beden eğitimi ise, hareket ve egzersizler günlük yaşam içerisinde istekli, planlı ve sürekli yapıldığında yararlı olacaktır.
- **Çocuk, sağlık ve eğitim:** İbni Sina, yeni doğan bebekten, çocukluk, ergenliğe kadar bir çocuğun nasıl yetiştirileceğini, bakımı, hastalık ve tedavisi hakkında oldukça detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin, yeni doğan çocuğa güzel bir isim verilmesi, çocuğun iki yıl boyunca anne sütüyle beslenmesi, süt annesi, çocuk ruh sağlığı için gerekenler, musiki dinletilmesi, anne-babanı çocuğuna sevgi göstermesi, oyun oynaması, iyi arkadaşlarla oyun oynanması, 6 yaşında okula gönderilme-

[34] Topdemir, *İbni Sina ve Bilim,* s. 191.

si, iyi arkadaşlarla tanıştırılması, okuldaki dersler ve öğretmenlerin özellikleri, çocuğun meslek seçimi gibi önemli tespitleri vardır.

- **Öğretmen:** Öğretmenliğin bir uzmanlık gerektirdiğini ve herkesin öğretmen olamayacağını belirtir. Öğretmen, öğrencilerine örnek olacağı için kendini tanımalı, eğitmeli ve geliştirmelidir.
- **Eğitim bilimleri:** Öğretim sürecinde kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru bir yol izlenmelidir. Öğretmen, ödül ve övgüye yer vermelidir. Gerektiğinde cezaya başvurulabilir ancak öfkeliyken ceza verilmemelidir. Yine öğretmen, nezaketli ve yumuşak davranışlar göstermeli, sınıf ortamının öğrenme etkisinden yararlanmalıdır. Öğretim tekniği olarak, örneklerle anlatmalı ve tekrarlama stratejisini kullanmalıdır.
- **Bilimsel araştırma:**İbni Sina'ya göre bilimsel araştırmalarda önce *inceleme*, sonra *gözlem* ve *deneyin* sağladığı bütün olanaklar kullanılmalıdır. Hiçbir *önyargı ve tutuculuğa* sapılmamalıdır.[35]
- **Öğretimin 6 türü:**İbni Sina, eğitim ve öğretimi altı türe ayırarak açıklamıştır:
  - **1.** Zihni öğretim: Öğretmen, genel bir konuyu örnek vererek ve nedenleriyle anlatır.
  - **2.** Sınai öğretim: Öğretmen, araç-gereç kullanılmasını öğretir.
  - **3.** Telkini öğretim: Öğretmen, tekrar ederek (şiir gibi) öğretim yapar.
  - **4.** Tedibi öğretim: Öğretmenin öğüt ve nasihatlerle yaptığı öğretimdir.
  - **5.** Taklidi öğretim: Öğretmenin söylediklerinin hemen ve aynen benimsenmesidir.
  - **6.**Tenbihi öğretim: Öğretmenin, çevresindeki olayları neden ve etkileriyle öğretmesidir.
- 18. Yüzyıldaki ***yeni eğitim anlayışına*** yansımalar: İbni Sina;
  - Hangi statü ve sınıfta olursa olsun *her çocuğun eğitilmesini* istemiştir. O dönem için yeni eğitimi için bir ilke olmuştur.
  - Eğitim yaşamında, *meslek öğretimine* önem vermiştir. Bu da önemli bir yeni eğitim anlayışı olmuştur.
  - Çocuğun, *okul ortamında ve arkadaşlarıyla* eğitim almasının önemini vurgulamış pedagoji ve psikoloji alanı katkılar sağlamıştır. Çocuğun

[35] Topdemir, *İbni Sina ve Bilim,* s. 207.

kişilik gelişiminin okul ve arkadaşlarından etkilendiğini o dönemde ifade etmiştir.

- Çocuğun *kişilik ve yetenekleriyle* tanınması gerektiğini ileri sürmüş, çocuklardaki *bireysel farklılıkları* o dönemde tespit etmiştir.
- Çocuğun ilgi ve zevklerinin gözönünde tutulması gerektiğini istemiş ve yeni eğitim anlayışında *çocuk ilgisi* kavramını öne çıkarmıştır.
- Çocuklukta *oyun* konusunun önemini vurgulamıştır. Şöyle ifade etmiştir: "Her yaşın bir hali vardır, çocukluk çağına uygun düşün de oyundur."
- *Deney, gözlem ve nedenlerini araştırmaya dayalı* bir eğitim ve öğretim anlayışı sergilemiştir. Bu anlayışla pedagojinin ilkelerinden birisini ortaya çıkarmıştır.
- İbni Sina, *çocuklar üzerindeki baskıların* olumsuzlukları hakkında önemli görüşleri vardır.
- İbni Sina, eğitim ve öğretimde araç-gereç kullanılmasını yani *sınai öğretimi* ortaya çıkarması günümüz eğitim teknolojisinin temelini oluşturmuştur.

İbni Sina'nın ortaya çıkardığı yeni eğitim anlayışıyla çağlar ötesi bir düşünce ve anlayış içerisinde olduğunu açıktır. O dönem itibarıyla olağanüstü düzeyde eğitim ve bilimsel görüşlerinin olduğu görülmektedir. Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeler, yüzyıllar sonra bu düşünce ve uygulamaları eğitim sistemine ve topluma yansıtabilmiştir. İbni Sina, o dönemin çok ileri görüşlü ve vizyoner bir bilim insanı ve insancıl bir öğretmeni olmuştur. Yukarıdaki sayılan (her çocuğun eğitim hakkı, mesleki eğitim, kişilik ve yetenek gibi) İbni Sina'nın görüş ve anlayışları günümüz büyük devletlerin yapmaya çalıştığı konu ve problemlerini oluşturmaktadır. İbni Sina, günümüz ve geleceğin olağanüstü bir hekim olmasının yanında harika bir eğitim bilimci ve öğretmenidir.

İbni Sina, Eflatun ve Aristo'ya karşı: İbni Sina, eğitim ve öğretime ilişkin görüş ve düşünceleri dönemin filozoflarından Eflatun ve Aristo'dan oldukça farklılaşmıştır.[36] *Birinci* farklılığı; İbni Sina, eğitimi sadece ebeveynin görevi olarak düşünürken, Eflatun ve Aristo ise, eğitimi devletin görevi olarak görmüştür. *İkinci* farklılığı; İbni Sina, eğitimi ve bilimi/sanatı herkes için yararlı görürken Eflatun ve Aristo ise, özgür vatandaşların küçük bir kısmı için eğitimi ve bilimi/sanatı savunmuştur. *Üçüncü* farklılık ise; İbni Sina her çocuğun

[36] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.29.

din/ahlak ve meslek eğitimine önem vererek çocuğu ilgi ve yeteneğine göre bir mesleki eğitim önerirken Eflatun ve Aristo; sanat ve mesleki eğitimi özgür insanlara uygun görmeyerek din/ahlak ve mesleki eğitimi dikkate almazlar.

➢ Balasagunlu Yusuf

Karahanlılar döneminde yaşayan, Balasagun kentinde dünyaya gelen Yusuf (1018-1069), *Kutadgu Bilig* (mutluluk veren bilgi) adlı eseri yazan önemli bir âlimdir. Bu eser sayesinde dönemin hükümdarı Hasan Bin Süleyman Aslan Han tarafından baş protokol müdürü anlamına gelen *Has Hacip* unvanı verilmiştir. Yusuf Has Hacip, Uygur Türkçesiyle yazdığı Kutadgu Bilig eseriyle devlet yönetimi, ahlak ve çocuk eğitimi alanlarında önemli görüşleri vardır. Bunlar kısaca;[37]

- ❖ Yusuf hac hacip, devlet yönetiminin *kanuna* dayalı olarak yapılması gerektiğini eserinde belirtmiş ve hukuk devletinin, *hukuğun üstünlüğünü* vurgulamıştır. Hükümdarların bilgi sevdalısı olması gerektiği ister ve devlet görevlilerinden de akıllı, bilgili, zeki, güvenilir gibi birçok önemli özelliğe sahip olmasını belirtir.
- ❖ İnsanın *bilgili* olduğunda ahlaki davranış göstereceğini ve mutlu olacağını belirtir. Ayrıca, insanın bilgisini artırmaya çalışması, az konuşması, sabırlı olması, öfke ve kinden uzak durması ve iyilik yapması gerektiğini eserin birçok yerinde ileri sürmüştür.
- ❖ Çocuk eğitiminde ise, *ebeveynin* çocuk yetiştirmedeki görevlerini ve önemini söyler. Oğul ve kızlara iyi edep, iyi terbiye ve iyi öğretim yapılmasını tavsiye eder.

Kutadgu Bilig, dört karakter ile dört kavram üzerinedir:[38]

1. Kün-Toğdı ilig (Gündoğdu, ***hakan***): Köni törü, doğru töre, doğru yasayı ve adaleti simgeler.
2. Ay-Toldı (Dolunay, ***vezir***): Mutluluğu, talihi, devleti simgeler.
3. Ögdülmiş (Övülmüş, ***vezirin oğlu***): Aklı temsil eder, adı aklın her zaman övülmüş olmasından gelir.
4. Odgurmış (Uyanmış, ***vezirin akrabası***): Akıbeti, yaşamın sonunu temsil eder.

[37] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.31.
[38] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*. (Çeviren: Ayşegül Çakan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültü Yayınları. 2021, s. x.

Kutadgu bilig, dört kişi arasında geçen konuşmaları ve olayları, devlet yönetimini, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl düzenleneceğini öyküsel olarak anlatır.[39] Bu eserde ilişkiler, konuşmalar, olaylar ve düşünceler çok güzel tasarlanmış bir örüntü içerisinde düzenlenerek *devlet yönetimi, ahlak ve eğitim* üzerine öğütler sunulmuştur.

Kutadgu Bilig, insanı merkeze almıştır. Her kesim ve yaştaki insanlara öğüt ve tavsiyeler vardır. Toplumsal her konusuna değinilmiştir. Devlet yönetimi ve yönetici özelliklerinden eğitime, günlük yaşamdan ahiret hayatına kadar geniş bir alanla ilgili alışkanlık, değer ve düşünceler üzerine yaklaşımlar sunmaktadır.[40]

Kutadgu bilig'den bazı sözler aşağıda verilmiştir:[41]

…
Anlayış nerede olsa ululuk bulur
Bilgi kimde olursa büyük o olur
Anlayışlı anlar, bilgili bilir
Bilen, anlayan dileğine erişir
Bilgin anlamını öğren, bak ne der
Bilgili olandan hastalık gider
Bilgisiz kişiyi hastalık bulur
Tedavi edilmezse kişi tez ölür
Ey bilgisiz, hastalığını söyle
Bilgisizliğin ilacı n ey bilge
Anlayış bir yulardır, onu tutabilenler
Bin türlü arzuya, dileğe ererler
Anlayış ansana yarar getirir
Bilgiden ötürü insan yücelir
Anlayışla işle bütün işlerini
Bilgiyle koru elindekini
…

[39] Has Hacib, *Kutadgu Bilig*. s.x
[40] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.61.
[41] Has Hacib, *Kutadgu Bilig*. s.34,

➢ Kaşgarlı Mahmut

Karahanlılar döneminin önemli alimlerinden birisi olan *Kaşgarlı Mahmut* (1000-1100?), yetiştiği bilim ve kültür ortamından *Divan-ü Lugat-it Türk* adlı dev eseri yazmıştır. Divan'ı bir öğretim eseri olarak Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Türkçe'nin ilk lügatini ve öğretimini sağlayan bir eser olduğu için dil, düşünce, kültür, edebiyat ve eğitim için çok önemlidir. Arapça dilinin egemen olduğu bir dönemde Türkçe'nin zenginliğini ve öğretilmesi gerektiğini savunan bu eserin yanında Türkçe'nin dil bilgisi kitabı da yazılmış ancak bu kitap bulunamamıştır. Bu eserin günümüze ulaşmasını sağlayan edip ise, 1915 yılında İstanbul sahaflarından satın alan Ali Emiri Efendi'dir. 1917 yılında Kilisli Muallim Rifat Bilge tarafından ilk defa yayınlanmıştır. Divan, Türk uygarlığının varlığını gösteren, Türk toplumların lehçe, yaşayış, inanç, töre, atasözleri gibi birçok kültürel özelliği yönünden dev bir eserdir. Türklerin ilk dünya haritası da vardır. Divan içerisinde Türklük, çocuğun yetiştirilmesi, çocuk oyunları, bilim, Türkçe öğretimi gibi önemli konular aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.[42] Bu eser günümüzde orijinal haliyle Millet Kütüphanesi'nde (Cumhurbaşkanlığı Sarayı-Ankara) bulunmaktadır.

- Kaşgarlı Mahmut eseri Divan'ın başında *"Ben, yüce Tanrının devlet güneşini **Türklerin** burçlarından parlattığını... dünyadaki yönetim dizginlerini onların ellerine teslim ettiğini, onları herkese egemen ve hak ile güçlü kıldığını, onlara hizmet edenleri Tanrının yücelttiğini... akıl da zaten bu dili öğrenmeyi emreder... Yüce Tanrı, benim bir ordum vardır, ana **Türk** dedim... **Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlamak, sözünü tutmak, sadelik, öğünmemek, yiğitlik, mertlik gibi öğülmeye değer sayısız iyilikler görüler**. s. 36"*. ifade etmiştir.
- Divan da çocuğun yetiştirilmesi, ninnisi, ***çocuk oyunları*** (münğüz-münğüz (boynuz), aşık, çenğlimenğli, tepük, çelik çomak, bebek vs.) önemli yer tutmaktadır.
- Türkler, bilime, hikmete veya akla ***bilig*** kavramını kullanmışlardır. Bilgi kazanma ve bilimseverlik Türklerin önemli özelliğidir. Divan da "Bilgin kimseyi hoş tutup sözünü dinle, erdem kazan, öğrendiğini işte kullan." diye söylenmiştir.

[42] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.35-36.

- Kaşgarlı Mahmut, ***Türkçe öğretim yöntemine*** ilişkin bazı görüşleri vardır. **1.** Dil öğretiminde önce çok sayıda örnekten başlayarak daha sonra dil kural ve yapıları verilmelidir. Günümüzde ise önce kural sonra örnek verilmektedir. **2.** Dil öğretiminde örnek metinler (günlük hayat, şiirler, atasözleri vs.) önemli bir yere sahiptir. **3.** Dil öğretiminde Türk kültürünün kazanılması da amaçlandığı için özel bir önem verilmelidir. Burada yabancı dil öğretilirken o yabancı dilin kültürünün de öğrenildiği belirtilmiştir. **4.** Dil öğretiminde tekrar önemlidir. **5.** Dil öğretiminde eser yazmanın birden fazla yapılması gerektiğini de vurgulamıştır. Örneğin Kaşgarlı Mahmut, eseri iki yılda üç kez yapıp beğenmemiş ve dördüncü defa yazmıştır.

Türk dili ve kültürü halkın içinde yaşayan canlı örneklerden derleyen eseriyle Kaşgarlı Mahmut; Türkleri diğer milletlerden ayıran öz kültür ve erdemleri içine alan sosyal ve kültürel konuları ele alan Balasagunlu Yusuf; aynı dönemde yaşamış sözlü kültür arkeolojinin iki temel eserini ortaya çıkararak Türk dil ve kültüründe birliği sağlamıştır.[43]

Kaşgarlı Mahmut'un ortaya çıkardığı dev eser *Divan-ü Lugat-it Türk,* dil ve düşünce yapına kazandırdığı katkıların yanında öğretim yaklaşım ve yöntemlerini de içerisine alması bakımından oldukça önemli bir eser olmuştur. Türklük, bilgiseverlik, çocuk eğitimi, Türkçe ve değerler dikkate alındığında günümüze çok önemli yansımaları olmuş bir başeserdir.

➢ Ahmet Yesevi

Karahanlılar ve Selçuklular döneminde yaşamış, Karahanlı Türkçesiyle eserler veren iç Asya Müslüman Türklerinden olan Ahmet Yesevi (1103-1166), islami esasları ve veli insan tipi değerlerini Anadolu'ya getiren *Horasan Erenleri* olarak da anılan ilk Türk sufilerinden bir alimdir. *Divan-ı Hikmet* adlı eseriyle geniş bir bölgeyi etkilemiş bir Türk bilgesidir. Ahmet Yesevi, Yesevilik tarikatının lideri olarak ilk tarikatı öncüsüdür. Haydarilik, Bektaşilik, Nakşibendilik gibi diğer tarikatların da esasını oluşturmuştur. Yesevilikten Yunus Emre de etkilenmiştir. *Divan-ı Hikmet*; dini ve ahlaki öğütler veren, dervişlik, islami hikayeler, peygamberin hayatı ve mucizeleri gibi hikaye ve öğretici şiirlerden oluşan sade bir ahkaki eserdir.[44]

---

[43] Ömer, İnce. Eski Türk Edebiyatı Bağlamında İki Müellif Bir İdeal İnsan: Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't-Türk. *Ekev Akademi Dergisi*, 23 (79), 2019, s. 319-332.

[44] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.38-39.

Ahmet Yesevi, hem kendi döneminin hem de sonraki dönemlerin sosyalleşmesine ilişkin düşünce ve etkilere sahip olmuştur. Özellikle Arslan Baba ve Yusuf Hemedani'nin etkisiyle bilgi ve görgüsünü geliştirip yaymıştır. Bunun altı önemli ilkesi ise şöyledir:[45]

1. Hakkı bilme, gerçeği tanıma
2. Mutlak çömertlik
3. Hakiki sadakat,
4. Sağlam ve kesin bilgi,
5. Tam tevekkül
6. Derin düşünce.

Ahmet Yesevi, döneme itibarıyla öncü bir aydın olmuştur. İnanç, hakikat, ahlak ve düşünce gibi çok önemli konuları dönenimde tartışmış ve bir yol çizmiştir. Günümüze kadar gelen Ahmet Yesevi yolu, hem Avrupa'yı hem de Asya bölgesindeki hikmetli insanların etkilemeye devam edecektir.

➢ Edip Ahmet

Ahmet Yesevi gibi Karahanlılar ve Selçuklular döneminin önemli Türklerinden olan, islami esaslarının ve değerlerinın Anadolu'ya yerleşmesini sağlayan Horasan erenlerinden birisi olan Edip Ahmet Bin Mahmut Yükneki (12 yy.) önemli bir alimdir. Eseri olan *Atabetü-l Hakayık* (gerçeklerin eşiği) ile İslam dininin esaslarını öğretmeye çalışmıştır. [46]

Edip Ahmet'in eseri olan Atabetü-l Hakayık, uygur Türkçesi ve aruz ölçüsüyle yazılmış ve Büyük Emir DadSipehsalar Bey'e armağan edilmiştir. Eser Topkapı nüshası esas alınarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Eserden bazı önemli alıntılar şöyledir:[47]

[45] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 55-56.
[46] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.38-39.
[47] Edip Ahmet, Yükneki. *Atebetü'l-Hakayık*. (Çeviren Ayşegül Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015, s. 1-42.

...
Ey şüphe yolunda koşan, uyan
Gel, ölümden önce ateşten önce kurtar kendini
...
Bilgiden temel atarım sözüme
Ey dost, bağla özünü bilgiliye
Bilgiyle bulunur saadet yolu
Bilgi bil, bul saadet yolunu
Değerli dinar gibidir bilgili kişi
Bu cahil, bilgisiz, değersiz akçe gibi
Bilgiliyle bilgisiz nasıl denk olur
Bilgili dişi erkek, cahil erkek dişi sayılı
Kemikte ilik gibidir insana bilgi
Kemiğin ilik, insanın akıldır süsü
Bilgisizin hali iliksiz kemik gibidir
İliksiz kemiğe kimse uzatmaz elini
İnsan bilgiyle insan olmuştur
Bilgisiz diriyken yitik sayılır
Bilgili er öldü, adı ölmedi
Bilgisizsen ölmeden adın ölüdür
Bilgili biri bin bilgisize
Denktir, bilginin ağırlığını tartana göre
Bakagör şimdi, anlayıp sınayarak
Bilgiden yararlı başka ne var
Bilgiyle alim yukarı yükseldi
Bilgisizlik insanı aşağı çökertti
Bilgi edin, usanma, bil ki o Hak resulü
Bilgi kimde ise gidip alınız dedi

Atabetü-l Hakayık'ta Türklerin öğrenme ve bilime verdiği değerlere ilişkin güzel örnekler vardır. Bu eser Türkçe ve Arapça sözcük kullanımı açısın-

dan Kutadgu Bilig (%4) ile karşılaştırıldığında daha fazla (%20) Arapça sözcük kullanılmıştır.[48]

Edip Ahmet'in eseri bir yandan ayet ve hadislerle İslami bir çizgisi varken diğer yandan Türk şiirleri ve atasözleriyle Türk kültür ve düşünce sistemiyle önemli bir boyut kazandırmıştır. Atabetü'l Hakayık; milli, ahlaki, edebi ve dini konuları içeren değerli bir eser olmuştur.[49]

İlk Türk ve İslam devleti, önceki Türk devletleri gibi döneme önemli aydınları olan, bulunduğu coğrafyayı ve dolayısıyla dünyayı etkileyen, hükümdarlarının bilgiseverliğinden çocuk eğitimine, medreseden yüzyıllarca yararlanılan büyük eserler bırakan bir döneme sahip olmuştur. Bu konuda Türklerin dünya tarihindeki yeri şöyle özetlenebilir:[50]

> *"...**Türkler sayıca çok kalabalık ve coğrafi bakımdan çok yaygın bir millettir**. Tarihin her safhasında görünen, tarihi inşa eden kavimlerden biridir. Aşağı yukarı, bugünkü medeni dünyada hiçbir eski dünya kavmi ve ülkesi yoktur ki Türkler olmadan tarihini yazabilsin. Mutlaka, **Türkleri ve Türk tarihini bilmek zorundadır ki kendi tarihini anlayabilsin.** Dünya tarihini incelediğiniz zaman içinde çeşitli faktörler ve unsurlar olduğunu görürsünüz. Bu unsurlardan biri de Türklerdir. Çin'in tarihine bak, Türk var. Alman tarihine bak, Türk var. Türkiyesiz 19. asır Alman tarihini anlayamazsınız. 20. asrı anlayamazsınız." s. 35.*

Karahanlılar dönemi, ünlü aydınların yetişip büyük eserlerin ortaya çıktığı bilimsel aydınlığın yaşandığı olağanüstü bir dönem olarak değerlendirilebilir. Başka hükümdarların ve devlet yöneticilerinin bilime, bilim insanlarına, bilimsel yöntemlere, dil ve düşünceye verdiği önemle bu değer daha da artmış ve dönemini aşan bir etkiye sahip olmuştur. Günümüzde ve gelecekte dahi bu aydınlar ve eserleri incelenmeye, öğrenilmeye, değerlendirilmeye ve anılmaya devam edecektir.

Bölüm Sonu ve Özet

Karahanlıların hanı Abdülkerim Satuk Bağra Han 930'lu yıllarda Müslümanlığa geçerek devleti 11. Yüzyılın ortalarına kadar yönetti. Bundan sonra devlet doğu ve batı olmak üzere iki devlet haline geldi. Batı Karahanlıların başketi Semerkant, Hanı ise Buğra Kara Han Ebu İshak İbrahim'dir. Doğu Karahanlıla-

[48] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.38-39.
[49] Aydın ve Fatih, Kaya, *İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim,* s. 98.
[50] İlber Ortaylı. *Türklerin Tarihi 2.* İstanbul: Timaş Yayınları. 2020, s. 35.

rın başketi ise Kaşgar, hanı ise Hasan Buğra Han'dır. Karahanlılar devleti (1042-1212) ilk Müslüman Türk devletidir. Türklerin yeni bir medeniyete dâhil olmasıyla yeni bir yaşam tarzı, inanç ve felsefelerinde değişim yaşanmış, özellikle bilge insanların sözlü kültürden yazılı kültüre, göçebe toplumdan yerleşik topluma geçişinde etkisi olmuştur. Karahanlı devleti hükümdarlarının eğitim kurumu olarak medreselere değer vermesi iki açıdan önemliydi.

Karahanlılar döneminde camiler, mescitler, hangahlar (tasavvuf tekkeleri), ribatlar (sınır boylarında dervişlerin kaldığı yerler), tekkeler, zaviyeler (küçük tasavvuf köşeleri), kütüphaneler ve mektepler eğitim ve öğretim kurumları olarak görev yapmışlardır. Yine bu dönemde Nişabur'da tanınmış medreseler vardı ve medreseler devlet politikalarıyla ve yardımlarıyla çalışmalarına devam etmiştir.

Karahanlı devletinin ve hükümdarların bilgiye ve öğretime çok önem verdiği, medrese sistemi kurduğu ve geliştirdiği, medrese sisteminde olması gereken birimleri ve ekonomik yapısını çok iyi düzenlediği, Türk ve Müslümanlık inancını eğitim yoluyla sağladığı ve medrese ve diğer eğitim kurumlarını vakıf sistemi yoluyla yönettiği söylenebilir.

Biruni, Harezm hükümdarı Memnun tarafından sarayların bilginlerine katıldı. Bilgiden dine, dinden felsefeye, astronomi, matematik, jeodezi, tarih, coğrafya, eczacılık, sosyoloji, etnoloji ve dilbilim alanlarında örnek bir düşünür olmuştur. Eserleri arasında *el-Asar'ul-Bakiye, Tahdidu Nihayet'ül-Emakin, Mu'ciz Fi't-Tıbb, Tahkik-i Ma li'l-Hind, Kitabü'- Saydane, Kitab-ı Medhal vs*. bulunmaktadır.

Farabi, Türkistan, Farab ilinin Vesiç kasabasında askeri bir ailede dünyaya gelmiş, felsefi ve ilmi çalışmalarını Bağdat'ta gerçekleştirmiştir. Birçok alandaki önemli düşünceleri şöyledir: Eğitimin amacı, Üç tür eğitimci, Kolaydan zora ilkesi, Tartışma yöntemi, Çoklu yöntemler, Hükümdarların yetenekleri, Din ve Felsefe sayılabilir. Farabi'ye göre, milletin ve toplumun eğitilmesi önemli bir iştir ve iktidarın önemli görevlerindendir. Milleti eğitecek görevliler yetiştirilmelidir. Öğretim, zihinsel erdemlerin ortaya çıkarılması için gerekli bir faaliyettir. Eğitim, ahlaki erdemlerin, ilim ve sanatın yapılmasında araçtır. Eğitim ve öğretim birbirinden ayrılmaz unsurlardır.

İbni Sina, felsefeye ilaveten matematik, fizik, kimya, tıp, bilim tarihi, zooloji, psikolojin farmakoloji, optik ve mekanik alanlarında da oldukça başarılı çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Aslında bütün bilimlerle ilgilenmiş ve bu alanlarda eşsiz yapıtlar hazırlamıştır. İbni Sina'nın tıp eğitimi, ahlak ve fazilet, eği-

tim, beden eğitimi, çocuk eğitimi, eğitim bilimleri, eğitim-öğretim alanlarına ilişkin görüş ve kararları bulunmaktadır.

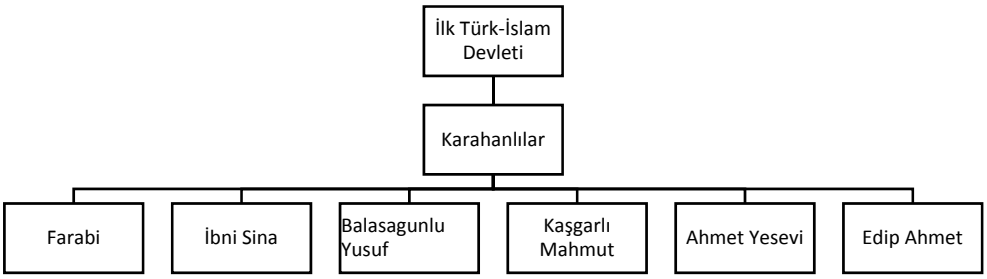
Balasagun kentinde dünyaya gelen **Yusuf** (1018-1069), Kutadgu Bilig (mutluluk veren bilgi) adlı eseri yazan önemli bir âlimdir. Bu eser sayesinde dönemin hükümdarı Hasan Bin Süleyman Aslan Han tarafından baş protokol müdürü anlamına gelen Has Hacip unvanı verilmiştir. Yusuf hac hacip, devlet yönetiminin kanuna dayalı olarak yapılması gerektiğini eserinde belirtmiş ve hukuk devletinin, hukuğun üstünlüğünü vurgulamıştır. İnsanın bilgili olduğunda ahlaki davranış göstereceğini ve mutlu olacağını belirtir. Çocuk eğitiminde ise, ebeveynin çocuk yetiştirmedeki görevlerini ve önemini söyler. Kutadgu Bilig, insanı merkeze almıştır. Her kesim ve yaştaki insanlara öğüt ve tavsiyeler vardır. Bu eserde toplumsal her konusuna değinilmiştir.

Kaşgarlı Mahmut (1000-1100???), yetiştiği bilim ve kültür ortamından Divan-ü Lugat-it Türk adlı dev eseri yazmıştır. Divan'ı bir öğretim eseri olarak Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Türkçe'nin ilk lugatını ve öğretimini sağlayan bir eser olduğu için dil, düşünce, kültür, edebiyat ve eğitim için çok önemlidir. Divan, Türk uygarlığının varlığını gösteren, Türk toplumların lehçe, yaşayış, inanç, töre, atasözleri gibi birçok kültürel özelliği yönünden dev bir eserdir. Türklerin ilk dünya haritası da vardır. Divan içerisinde Türklük, çocuğun yetiştirilmesi, çocuk oyunları, bilim, Türkçe öğretimi gibi önemli konular aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır

Ahmet Yesevi (1103-1166), islami esasları ve veli insan tipi değerlerini Anadolu'ya getiren *Horasan Erenleri* olarak da anılan ilk Türk sufilerinden bir âlimdir. Divan-ı Hikmet adlı eseriyle geniş bir bölgeyi etkilemiş bir Türk bilgesidir. Ahmet Yesevi, Yesevilik tarikatının lideri olarak ilk tarikatı öncüsüdür. Haydarilik, Bektaşilik, Nakşibendilik gibi diğer tarikatların da esasını oluşturmuştur. Ahmet Yesevi, hem kendi döneminin hem de sonraki dönemlerin sosyalleşmesine ilişkin düşünce ve etkilere sahip olmuştur. Özellikle Arslan Baba ve Yusuf Hemedani'nin etkisiyle bilgi ve görgüsünü geliştirip yaymıştır.

Edip Ahmet, Ahmet Yesevi gibi Karahanlılar ve Selçuklular döneminin önemli Türklerinden olan, islami esaslarının ve değerlerinın Anadolu'ya yerleşmesini sağlayan Horasan erenlerinden bir âlimdir. Eseri olan Atabetü-l Hakayık (gerçeklerin eşiği) ile islam dininin esaslarını öğretmeye çalışmıştır.

Bölümün Kavram Haritası

Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Türk-İslam senteziyle kurulan ilk Türk devleti aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

A. Gazneliler
B. Karahanlılar
C. Memlüklüler
D. Selçuklular
E. İtil Bulgar devleti

2. Büyük Türk-İslam âlimlerinin yetişmesini sağlayan devlet hangisidir?

A. Göktürkler
B. Uygurlar
C. Hunlar
D. Karahanlılar
E. Gazneliler

3. Karahanlılar döneminin ilk âlimi ve ikinci öğretmen olarak tanınan bilim insanı kimdir?

A. Farabi
B. Biruni
C. İbni Sina
D. Yusuf Hac Hacip
E. Kaşgarlı Mahmut

4. Karahanlılar döneminin yaşayan, *el-Asar'ul-Bakiye, Tahdidu Nihayet'ül-Emakin ve Mu'ciz Fi't-Tıbb gibi eserleri olan dönemin aydını aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?*

A. Biruni

B. Farabi

C. İbni Sina

D. Kaşgarlı Mahmut

E. Ahmet Yesevi

5. İlk Türk-İslam devleti döneminde; üç tür eğitimci, kolaydan zora ilkesi, tartışma yöntemi ve çoklu yöntemler gibi önemli konularda bilime katkılar getiren bilim insanı kimdir?

A. Biruni

B. Farabi

C. İbni Sina

D. Kaşgarlı Mahmut

E. Edip Ahmet

6. Karahanlılar döneminde eğitim bilimlerine ilişkin "öğretim sürecinde kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru bir yol izlenmelidir. Öğretmen, ödül ve övgüye yer vermelidir." görüşü savunan hangi aydındır?

A. Biruni

B. Kaşgarlı Mahmut

C. Farabi

D. İbni Sina

E. Ahmet Yesevi

7. Tıp eğitiminde dünyayı etkileyen Türk-İslam hekimi aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

A. Biruni

B. Farabi

C. İbni Sina

D. Kaşgarlı Mahmut

E. Ahmet Yesevi

8. Dünya eğitim tarihi açısından birinci, ikinci ve üçüncü öğretmen sırasıyla hangi alimlerdir?

A. Farabi, Biruni ve İbni Sina

B. Biruni, Farabi ve İbni Sina

C. Aristo, Biruni ve Farabi

D. Aristo, Sokrates ve Farabi

E. Aristo, Farabi ve İbni Sina

9. "Devlet yönetiminin kanuna dayalı olarak yapılması gerektiğini, hukuk devletinin ve hukuğun üstünlüğünü vurgulayan" ünlü eser hangisidir?

A. El-kanun

B. Kutadgu Bilig

C. *El-Asar'ul-Bakiye*

D. Divan-ü Lugat-it Türk

E. Divan-ı Hikmet

10. Türk medeniyetinin varlığını gösteren, Türk toplumların lehçe, yaşayış, inanç gibi birçok kültürel özelliği içinde barındıran temel ünlü eser hangisidir?

A. Kutadgu Bilig

B. Divan-ü Lugat-it Türk

C. Divan-ı Hikmet

D. El-Tıp

E. Atabetü'l Hakayık

11. Hem kendi döneminin hem de sonraki dönemlerin vatandaşların sosyalleşmesine ilişkin düşünce ve etkilere olan, Arslan Baba'nın etkisiyle bilgi ve görgüsünü yaşadığı bölgeye yayan âlim kimdir?

A. Farabi

B. İbni Sina

C. Kaşgarlı Mahmut

D. Edip Ahmet

E. Ahmet Yesevi

12. İslami esaslarının ve değerlerinin Anadolu'ya yerleşmesini sağlayan Horasan erenlerinden biri olan âlim aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

A. Biruni

B. İbni Sina

C. Edip Ahmet

D. Farabi

E. Kaşgarlı Mahmut

13. Türklerin ilk dünya haritasına yer veren ve Türkçe öğretiminin esaslarını açıklayan önemli eser hangisidir?

A. El-kanun

B. *El-Asar'ul-Bakiye*

C. Divan-ı Hikmet

D. Kutadgu Bilig

E. Divan-ü Lugat-it Türk

14. İbni Sina**,** hastalığın giderilme sürecinin <u>ilk aşaması</u> olarak hangi kavramı vurgulamıştır?

A. Beslenme

B. Diyet

C. Hava şartlarının seçilmesi

D. Dinlenme ve egzersiz

E. İlaçla tedavisi

15. Genel öğretim ilkelerinden biri olan *"kolaydan zora"* hangi alimin görüşüdür?

A. Biruni

B. Farabi

C. İbni Sina

D. Kaşgarlı Mahmut

E. Yusuf Has Hacip

Cevaplar

1 **B**	2 **D**	3 **A**	4 **A**	5 **B**	6 **C**	7 **C**	8 **E**	9 **B**	10 **B**	11 **E**	12 **C**	13 **E**	14 **A**	15 **B**

Kaynaklar

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. 31. Baskı, Ankara: Pegem Akademi. 2019.

Aydın, Mesut ve Fatih Kaya. İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim, *Türk Eğitim Tarihi*, haz.,Hasan Aydemir, Remzi Kılıç, Erkan Göksu, Erol Koç oğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2021.

Aydınlı, Yaşar. Farabi: İslam Felsefesinin Kurucu Filozofu. *El-Muallimu's-Sani, Farabi*. Haz.,Gürbüz Deniz. Ankara: DIB Yayınları. 2017.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1995.

Bozkurt, Ömer. Günümüze Örnekliği Açısından Farabi'nin Vizyonu. *El-Muallimu's-Sani,* haz., Gürbüz Deniz. *Farabi*. Ankara: DIB Yayınları. 2017.

Çeçen, Anıl. *Türk Devletleri*. 4. Baskı. Ankara: Fark Yayınları. 2007.

Çelebi, Ahmed. *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi* (Tercüme: Ali Yardım). İstanbul: Damla Yayınevi. 1983.

Doğan, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2018.

Farabi. *İlimlerin Sayımı*. (Çeviren Ahmet Arslan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2021.

Farabi. *İdeal Devlet*. (Çeviren Ahmet Arslan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2016.

Farabi. *Mutluluğun Kazanılması*. (Çeviren Ahmet Arslan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2016.

Hacib, Yusuf Has. *Kutadgu Bilig*. (Çeviren: Ayşegül Çakan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültü Yayınları. 2021.

Hunkan, Ömer Soner. El-Kand Fi Zikri Ulemai Semerkand'da Türk Hakanlığı (Karahanlılar). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 5 (9), 2015: 1-17.

İnce, Ömer. Eski Türk Edebiyatı Bağlamında İki Müellif Bir İdeal İnsan: Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't-Türk. *Ekev Akademi Dergisi*, 23 (79), 2019: 319-332.

Kırpık, Güray. İlk Türk-İslam Devletlerinde Eğitim, *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı* içinde, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Ortaylı, İlber. *Türklerin Tarihi 2.* İstanbul: Timaş Yayınları. 2020.

Özden, Hacı Ömer. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Geçmişten Geleceğe Türk-İslam Bilimine Katkıları. *Bilimname XXXIX*, 3, 2019: 7-34.

Öztürk, Oğuz Mete. *Geçmişten Günümüze Türk Devletleri*. İstanbul: Nokta Kitap. 2007.

Topdemir, Hüseyin Gazi. *İbni Sina ve Bilim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDVY). 2015.

Yeşilçayır**,** Celal. Farabi'nin Eğitim Felsefesi Bağlamında Din ve Felsefeyi Konumlandırışı**.** *Kilikya Felsefe Dergisi***,** 1, 2021: 52-64.

Yükneki, Edip Ahmet. *Atebetü'l-Hakayık*. (Çeviren Ayşegül Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015.

SELÇUKLULAR VE ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE EĞİTİM

Özden Demirkan - Halük Ünsal

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- ✓ Selçuklular Döneminde eğitimin temel özelliklerini açıklar.
- ✓ Selçuklular Dönemi örgün ve yaygın eğitim kurumlarını sıralar.
- ✓ Selçuklu medreselerinin kuruluş nedenleri hakkında bilgi verir.
- ✓ Nizamiye Medreselerinin özelliklerini açıklar.
- ✓ Nizamülmülk'ün Selçuklu eğitim sistemine katkısını açıklar.
- ✓ Atabegliğin Selçuklu eğitim sistemindeki yerini tartışır.
- ✓ Anadolu'da bulunan medreseleri tanır.
- ✓ Konya Medreselerini sıralar.
- ✓ Medreselerde okutulan bilim dallarını değerlendirir.
- ✓ Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde çağdaş Avrupa'da eğitimin durumunu tartışır.
- ✓ Ahiliğin eğitim açısından önemini kavrar.
- ✓ Dönemin Türk büyüklerinin eğitim tarihindeki önemini açıklar.

Giriş

Selçuklu Devleti, Türk Eğitimine katkı bakımından önemli roller oynamış, hatta birçok yeni eğitim kuruluşunun öncülüğünü yaparak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Göçebe hayattan sıyrılıp yeni bölge ve kültür şartlarının gereklerine uymuşlar, İslam'ı geliştirirken bilime de dört elle sarılmışlardır. Genel olarak bakıldığında; bilime önem verilmesi, medreselerin devlet tarafından kurulması ve gelişmesi, eğitimin ücretsiz olması, İslami değerlere sahip çıkılması ve hayata bakış açısının İslami özellikler taşıması eğitimin temel özellikleridir. Selçuklu devlet adamları eğitime ve bilimin gelişmesine büyük önem vermişler, medrese-

ler gelişmiş, ülkenin her tarafına yayılmıştır. Ahilik gibi bir eğitim kurumu kurulmuş ve gelişmiştir. Atabeglik gibi şehzadelerin yetişmesi için bir uygulama ortaya çıkmıştır. Selçukluların ilk dönemlerinde eski değerler ön planda iken, daha sonra bunlar zayıflamaya, unutulmaya yüz tutmuştur.[1]

Selçuklular Döneminde Eğitim

Selçuklu Devleti'nde eğitim, bir devlet görevi olarak anlaşılmış, bu alana oldukça geniş bir yatırım yapılmış, öğrencilere ve bilim adamlarına geniş destek sağlanmıştır. Örneğin Nizamiye medreseleri kurulmuş, ünlü bilim insanları buraya toplanmış, çok geniş bir kütüphane kurulmuş, öğrencilerin burslu olarak öğrenim görmeleri sağlanmıştır. Selçuklu devlet adamları eğitimi önemseyip, benimseyip destek verdikleri için eğitim, kısa sürede gelişmiş, günümüz eğitiminin de bazı temelleri o zamanda atılmıştır.[2]

Bu dönemin genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- ✓ Bilime önem verilmesi
- ✓ Bilim adamlarına destek sağlanması
- ✓ Medreselerin devlet tarafından kurulması
- ✓ Nizamiye Medreselerinde bürokratların yetiştirilmesi
- ✓ Eğitimin ücretsiz olması ve öğrencilere burs sağlanması
- ✓ Büyük kütüphanelerin kurulması
- ✓ İslami değerlere sahip çıkılması
- ✓ Bilgi edinmenin herkes için olanaklı hale getirilmesi
- ✓ Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmaya çalışılması
- ✓ Ahîlik teşkilâtı gibi sivil yapılarda meslek eğitimi verilmesi ve meslek ahlâkı edindirilmesi

Dönemin İnsan Yetiştirme Düzeni

Bu dönemde birey öncelikle "aile" kurumu içerisinde eğitim almıştır. Çocuğun ilk eğitimi annesi tarafından verilmiş; ondan gördüğü terbiye hayat boyu sürecek eğitim zincirinin ilk halkasını oluşturmuştur. Çocuk belli bir yaşa geldiğinde babanın desteği de devreye girmiştir. Çocuklara özel hocalardan da ders

[1] İsmail Güven, *Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretim Genel Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25/2. (1992).

[2] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö 1000-M.S. 2018,* Ankara, Pegem Akademi, 30. bs. 2018.

aldırılmıştır. Belli bir yaşa erişen çocuklar eğitimlerini camide, mekteplerde ve medreselerde sürdürmüştür.

Bu dönemdeki eğitimin temel hedefi temiz, liyakat sahibi ve eğitimli insanlar yetiştirmeye çalışmaktır. Okumaya hevesli ve yetenekli olan herkese eğitim verilmiştir. Nizamiye medreselerinde dürüst ve işin ehli bireyler yetiştirilmiştir. Eski Türk savaşçısı alp ile İslam'ın gazilik felsefesinin birleştiği Alp-Eren ruhu taşıyan bireyler yetiştirmek esas alınmıştır.

Ahilik teşkilatında ise güzel meziyetlerin birleştiği; ahlaklı, yardımsever ve dürüst insanların yetiştirilmeye çalışıldığı meslek eğitimi verilmiştir. Dini ve ilmi bilgilerle gençler bu teşkilatlarda yetiştirilmiş ve meslek edinmeleri sağlanmıştır.

➢ Selçuklularda Örgün ve Yaygın Eğitim Kurumları

Selçuklu Döneminde eğitim kurumları örgün ve yaygın kurumları olarak iki başlık altında incelenebilir. Örgün eğitim kurumları içinde mektepler ve medreseler yer almaktadır. İlköğretim düzeyindeki mekteplere "küttap" da denmektedir. Bu kurumlarda okuma yazma öğretilip, Kur'an, din, aritmetik eğitimi verilmiştir. Mektepler, medreselere hazırlık veren kurumlar gibi düşünülebilir. Mektepler genellikle camilere bitişik olarak yapılıp imamlar ya da hocalar buralarda ders vermiştir. Medreseler ise dönemin üniversiteleri olarak görülebileceği gibi yükseköğretim kurumları olarak ele alınmaktadır. Yaygın eğitim kurumları içinde cami, mescit, bilginlerin evleri, ilim ve edep toplantıları, saraylar, kitapçı dükkânları ve kütüphaneler örnek olarak verilebilir.

Örgün Eğitim Kurumları	Yaygın Eğitim Kurumları
- Mektepler - Medreseler (Nizamiye Medreseleri)	- Cami, - Mescit, - Bilginlerin evleri, - İlim ve edep toplantıları, - Saraylar, - Kitapçı dükkânları - Kütüphaneler

➢ Medreselerin Selçuklu Eğitim Sistemindeki Yeri

Selçuklular döneminin en önemli gelişmelerinden biri medreselerdir. Özellikle Nizamiye Medreseleri Türk ve İslam tarihinde dönüm noktasını oluşturmaktadır. Yönetimini güçlü temeller üzerinde kurmayı amaçlayan Selçuk-

lular, bölge halkını kendi taraflarına çekmek için medreseleri kullanmışlardır. Medreselerin açılması ve yayılmasında devlet adamları ve üst düzey yöneticiler önayak olmuştur.[3] Daha önceleri dağınık olarak yapılan öğretim, özellikle Nizamiye Medreseleri ile bir sisteme ve düzene bağlanarak önemli eğitim kurumları olma yolunda büyük gelişmeler sağlanmıştır. Medreselerin kuruluşu sosyo-kültürel nedenlere ve siyasi nedenlere dayanmakta olup temel amaç eğitim ve öğretimin sadece bir zümrenin malı olarak kalmaması ve bilgi edinmenin herkes için mümkün olması gerekliliğidir. Ayrıca ameli ihtiyaçlar ve devlet çıkarlarını Sünni olmayan ideolojilere karşı savunma tedbirleri de medreselerin kuruluş amaçları arasındadır.[4]

Selçuklular döneminde ilk medrese, Tuğrul Bey'in emriyle 1046 yılında Nişabur'da kurulmuştur. İlerleyen senelerde Sultan Alp Arslan döneminde Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta bir medrese kurulmuştur. Daha sonra Nizamiye medreseleri adıyla ülkenin her tarafında medreseler açılmıştır. Bu medreselerden en önemlileri şu kentlerdedir; Bağdat, Musul, Basra, Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Amul, Rey ve Tüs. Medreselerin Selçuklularda önem kazanması ve yayılmasının başlıca nedenleri olarak şunlar sıralanabilir; Devlet çıkarları ve Sünni olmayan ideolojilere karşı savunma önlemleri almak, genişleyen imparatorluğun yönetimi için memur yetiştirme ihtiyacı, din adamı yetiştirme ihtiyacı, yeni ele geçirilen ülkelerin "manen" de fethini sağlamak için gerekli insanları yetiştirme düşüncesi, yoksul veya yetenekli öğrencileri okutup topluma kazandırma düşüncesi, devlet adamlarının eğitim ve bilim severliği.[5]

➢ Nizamiye Medreselerinin Özellikleri

Nizamiye Medreseleri mali açıdan güçlü ve devlet eliyle desteklenen eğitim kurumlarıdır. Ayrıca vakıflar yoluyla da desteklenmiştir. Nizamiye medreseleri bina ve kuruluş bakımından üniversite kampüs özelliğini taşımaktadır. Öğrenciler medreselerde eğitim almanın yanında yeme, içme, yatma, sosyal faaliyetler, kütüphane gibi hizmetleri de almışlardır. Nizamiye medreseleri ile daha önceleri dağınık olarak yapılan öğretim bir sisteme ve düzene bağlanmıştır. Nizamiye Medreselerinin bir başka özelliği de eğitim ve öğretim halk arasında yayılmış ama öğretim dini konulardan tam olarak ayrılamamıştır.[6]

---

[3] Ahmet Yılmaz, *"4. Bölüm"*, *Türk Eğitim Tarihi,* haz., Mustafa Kılınç, Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019.
[4] Güven, *Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretim Genel Bir Bakış.*
[5] Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*
[6] Güven, *Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretim Genel Bir Bakış.*

Selçuklular, temel hedefi devletin ihtiyaç duyduğu temiz, liyakat sahibi ve eğitimli insanlar yetiştirmek olan Nizamiye Medreseleri için uygun coğrafi yerler seçmeye özen göstermiştir. Örneğin Şii nüfusunun yoğun olduğu bölgeler seçilmiştir. Ayrıca o bölgede ders verebilecek kalitede eğitimcilerin bulunmasına da dikkat edilmiştir.[7] Medreselerdeki eğitimciler "müderrisler"dir. Nizamiye medreselerinde müderris, burada ders veren en rütbeli bilim adamı için kullanılmasıyla resmi bir vasıf kazanmıştır. Müderrisler genellikle yeterliliğini kanıtlamış bilim adamları arasından, Hükümdar veya Vezir tarafından atanmış, genellikle ölünceye kadar görevde kalmışlardır. Selçuklular döneminde müderris tayinlerinde ilmi liyakatin yanında hocanın kalitesi de önemli olmuş, çoğunun önceden camilerde veya özel medreselerde ders vermiş kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Müderrisler cüppe ve sarık giymişler, genellikle seccade veya posta oturarak ders vermişlerdir. Katılımın fazla olduğu zamanlarda ise müderrisler kürsüde oturarak ders anlatmışlardır. Kaynaklarda müderrislerin ayakta ders anlatmalarının yasak olduğu, talebelerin yeteneklerine göre konuşması, dersi anlatırken akıcı ve sade bir dil kullanmaları gerektiği gibi kurallar bulunmaktadır. Müderrislerin maaşları görev yaptıkları medreselerin vakıf gelirlerine göre değişmiştir.[8] Genel olarak bakıldığında Selçuklu medreselerinde müderrislerin ahlaklı, yetenekli, bilgi sahibi olma, halk tarafından sevilip sayılma vb. gibi niteliklere sahip oldukları görülmektedir.[9]

Nizamiyeler sadece fiziki alanda değil, öğretim kadrosu bakımından da önceki medreselere göre yenilikler getirmiştir. Müderristen sonra medreselerdeki en önemli görevli olan ve eğitim faaliyetleri bakımından önem taşıyan "muidlik", Nizamiye Medreseleri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Müderris yardımcısı olan muidler sayesinde hem müderrisin yükü azaltılmış hem de eğitim öğretim işleri kolay yürütülmüştür. Muidin öğrencileri çalıştırma, onlara danışmanlık ve rehberlik yapma, müderrisin onları tanımasına yardımcı olma vb. görevleri arasındadır. Muidler, mertebe olarak müderrisin altında ve talebelerin üzerindedir. Muidlerin günümüzdeki karşılığına asistan (araştırma görevlisi) demek mümkündür.[10]

Selçuklu medreselerinde, İslam coğrafyasının farklı yerlerinden gelen öğrenciler eğitim almışlardır. Bu dönemde öğrencilere burs verilmiş, öğrenci aldığı bursla maddi sorunlardan kurtulurken aynı zamanda dersleri aldığı yerde barınma şansını da elde etmiştir. Böylece fakir, fakat okuma isteği olan

7 Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*
8 Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*
9 Güven, *Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretim Genel Bir Bakış.*
10 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,*

talebeler de devletin sağladığı fırsatlarla eğitim almış, devlet herkese fırsat eşitliği sağlamıştır. Kaynaklar incelendiğinde medreselerde ders alan öğrenci sayısının bugünün şartlarına göre kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenci olabilmek için bir yaş kısıtlaması getirilmemiş, okumaya hevesli ve yetenekli olan herkese eğitim kurumlarının kapısı açık tutulmuştur. Nizamiyelerde verilen derslere sadece öğrenciler değil, ilmini ve eğitim düzeyini ilerletmek isteyen vezirler, emirler, din adamları gibi toplumun farklı kesimlerinden kimseler de katılabilmiştir.[11] Nizamiye medreselerinde belli bir öğretim süresi bulunmamakta, yıl bitirme değil, belli kitapları okuma esas alınmıştır. Bu da öğrencilerin çabasına ve müderrisin takdirine bırakılmıştır. Fakat yüksek-öğretim medreselerinin en az beş yıl sürdüğü tahmin edilmektedir. [12]

Nizamiye medreselerinde vakıflar aracılığıyla elde edilen gelirlerle hocaların maaşları ödenmiş, öğrencilerin barınma, giyecek, eğitim materyalleri gibi tüm ihtiyaçları karşılanmıştır. Üstelik bugün verilen burslara benzer cep harçlığı da verilmiştir. Selçuklu medreselerinde bu imkânların sağlanması ve Sultanların ilim adamlarını desteklemesi, Selçuklu ülkesine bambaşka bir kimlik kazandırmıştır. Nizamiye Medresesi'nde yetişen öğrencilerle devletin ihtiyaç duyduğu adli, dini, ekonomik ve idari birimlerde çalışacak insanların yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu medreselerde yetiştirilen öğrencilerin temizliği, dürüstlüğü ve işin ehli kişiler olması sayesinde Selçuklu Devleti idareyi ve kontrolü tek elde toplayabilmiştir. Nizamiye Medreseleri ilim ve fikir hayatında önemli bir misyon üstlenmiş, devletin ihtiyaç duyduğu bürokratları yetiştirmiştir. Selçuklu eğitim kurumlarında yetiştirilen insan tipi Türklüğün eski savaşçı ve alp şekliyle İslam'ın gazilik felsefesini bu insan tipinde birleştirerek yoğurmuş, Alp-Eren ruhlu olarak devam ettirmiştir. Yetiştirilen bu karakter sahibi nesil ile Selçuklu coğrafyasındaki Türk-İslam karşıtlarıyla mücadele etmişlerdir. Selçuklular zamanında Bağdat Nizamiye Medresesinin kuruluşu ile Türk-İslam tarihinde eğitim öğretim çalışmaları artık külliye bünyesinde yapılmaya başlanmıştır. Nizamiye Medreselerinden önce camilerde yürütülen eğitim öğretim faaliyetleri görevi de medrese bünyesine geçmiştir. Böylece farklı bölümlere ve özelliklere sahip yeni bir eğitim kurumu ortaya çıkmıştır. Bu medreseler ile eğitim düzenli bir plan doğrultusunda yapılmaya başlanmış ve önemli ölçüde eğitimdeki düzensizlikler ortadan kaldırılmıştır. Bu medreselerde daha çok gramer ve ortak ilimlerin öğretiminin bir yönetim altında toplandığı görülmektedir. Tablo 1'de bu dersler görülmektedir.[13]

---

[11] Ahmet Yaşar. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 4/3. (1991), "*Aşık Paşa'nın Tasavvufî Şahsiyeti*" https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-pasa

[12] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi.*

[13] Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*

Tablo 1. Büyük Selçuklu Medreselerinde Verilen Dersler

Din ve Hukuk Dersleri	Dil, Edebiyat Dersleri	Felsefe Dersleri	Müspet Bilim Dersleri
Kıraat	Arapça	Hikmet	Tıp
Tefsir	Farsça	Felsefe	Cerrahi
Hadis	Sarf	Mantık	Riyaziye
Fıkıh	Nahiv		Hesap
Kelam	Hitabet		Hendese
Usul	Şiir		Müsellesat
Edeb	Cerh		Astroloji
	Ta'dil		Astronomi
	Tarih		Coğrafya

Tablo 1'de yer alan Nizamiye Medresesi'nde verilen derslerin büyük bir kısmını nakli (Kur'an, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Kelam) bilimler oluştursa da müspet, dil ve felsefi bilimlere de yer verilmiştir.

Nizamiye Medreselerinde genel anlamda şu bölümler yer almıştır: Ezber, tekrar, kavrama, müzakere, dikte. Bunların dışında hilef, cedel, münakaşa, savunma ve kopyalama kullanılmıştır. Selçuklular zamanında ezber, oldukça fazla işe yarayan hatta zorunlu bir öğretim yöntemidir. Özellikle kitaba ulaşmanın ve temin etmenin oldukça zor olduğu orta çağda, ezber önemli bir temel öğretim basamağı olmuştur. Tekrar insanın unutkanlığından kaynaklanan noksanlığın giderilmesinde tamir aracı olarak görülmüş, kavrama, yine uygulamada zorunlu olan öğretim metodu olmuştur. Deftere yazma, hattatlık ve kopyalama gibi yöntemler ise matbaa öncesi devirde bir meslek kolunu oluşturmuştur.

Selçuklular zamanında kurulan her medresenin hemen yanında bir kütüphanesi bulunmaktadır. Ayrıca şehirlerin genel kütüphanesi de olmuştur. Bu kütüphanelerin, kültürel hayatın canlanmasında ve ilmi çalışmaların ilerlemesinde önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Selçuklular zamanında kurulan kütüphanelerin bazıları şunlardır; Kemaliye Kütüphanesi, Şerefülmülk Müstevfi Kütüphanesi, Amidiye Kütüphanesi, Hatuniye Kütüphanesi, Nizamiye Medresesi Kütüphanesi, Ebu Hanife Medresesi Kütüphanesi, Aziziye Kütüphanesi.

Selçuklu Devleti'nin kontrolünde olan coğrafyada pek çok farklı etnik topluluk beraber yaşadığı için özellikle büyük şehirlerde günlük hayatta değişik dillerin bir arada kullanılmasına neden olmuştur. Özellikle üç dilin diğerlerin-

den fazla kullanıldığı görülmüştür. Resmi ve edebiyat dili olarak Farsça, hukuk ve eğitim dili olarak Arapça, saray ile ordu dili ise Türkçedir. Selçuklu sarayı, edebiyatın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Sultanların desteği ile İran edebiyatının ünlü simaları değerli eserler vermiştir. [14]

Nizamiye medreseleri, Osmanlı medreseleri ve başka İslam ülkeleri medreselerine bir örnek olmuştur. Hatta Batı Avrupa üniversitelerinin de onlardan ilham aldığı ileri sürülmüştür. Ancak Büyük Selçuklu Devletinin zayıflayıp on ikinci yüzyılın ortalarında parçalanması, Moğolların Bağdat'ı işgal ve tahrip etmeleri vb. nedenlerle Nizamiye medreselerinin eski önemi kaybolmuştur. Bazı kötü niyetli yöneticiler de, siyasi kargaşadan yararlanıp onların gelirlerine el koymuştur. Giderek Nizamiye Medreseleri ortadan kaldırılmıştır. En son da 1400'lerin başında Bağdat Nizamiyesi yok edilmiştir. [15]

➢ Nizamülmülk'ün Selçuklu Eğitim Sistemindeki Yeri

Döneminin ünlü âlim ve hocalarından küçük yaştan itibaren iyi eğitim almış olan Nizamülmülk, genç yaşta diyar diyar gezip ilim ve irfan sahibi olmuştur. Zamanındaki ünlü âlimlerle sürekli görüşmüş ve bu etkileşim onun idarecilik hayatında yetenek ve başarısının büyüklüğünde önemli rol oynamıştır. Nizamülmülk, otuz yıla yakın Selçuklu Devletine hizmet etmiştir. İranlı olan Nizamülmülk'e verilen bu ad, başarılı adil vezirliği ile "ülkeyi düzenleyen" anlamına gelmektedir. İmza attığı en önemli faaliyetlerinden birisi, kendi adıyla anılan Nizamiye Medreseleridir.[16] Tuğrul Bey dönemi, devletin kuruluş dönemi özelliğini taşırken, Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu Devleti tahtına oturan Alp Arslan dönemi devletin güçlü ve parlak çağları olup, müesseselerin oluşma dönemidir. Sultan Alp Arslan ve Nizamülmülk işbirliği içinde çalışarak, İslam coğrafyasındaki harici faaliyetlerle baş edebilmek için medreseler kurarak, âlimlerin burada çalışmalarına izin verilmiş, devlet lehine fikir ve görüşlerin yayılması sağlanmış, böylece mücadelelerini güçlü temeller üzerinde oturtmaya çalışmışlardır. Kendi döneminde üniversite özelliği taşıyan Nizamiye Medreseleri açılmıştır. Eğitim tarihimizde; bilim sever bir devlet adamı olması, Bağdat Nizamiye medreselerini kurdurması, Melikşah'ın atabeyliğini yapması ve "Siyasetname" adlı eseri nedeni ile önemi büyüktür. Nizamülmülk'e göre devlet yönetmenin temel ilkesi adalettir. Hükümdar, halkın nasıl geçindiğinden gafil olmamalı, onların durumunu araştırmalıdır. Ayrıca dindar olmalı,

[14] Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*
[15] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi.*
[16] Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*

bilginlere saygı göstermelidir. Toplumda iş ve görev dağılımını en iyi şekilde yapmalıdır.[17]

➢ Atabeglik ve Selçuklu Eğitim Sistemindeki Yeri

Türklerde şehzadelere siyaset ve savaş işlerini öğretmek, onlara danışmanlık, rehberlik yapmak için bazı tecrübeli kişiler görevlendirilmiştir. Selçuklularda bu görevi yapana lala, lalabeg (lalabey) ve atabeg (atabey) denmiştir. En çok da atabeg kelimesi kullanılmıştır. Selçuklularda atabeglik çok yüksek bir resmi görev ve unvandır. Selçuklu hükümdarları, şehzadelerin eğitim görevini atabeg denen tecrübeli devlet adamlarına (vezirler, komutanlar) verirler ve şehzadeler böyle bir vasinin gözetimi, rehberliği altında bir vilayetin yönetimiyle görevlendirilmişlerdir. Böylece atabegler onların en iyi biçimde yetişmesini üstlenmiş, hem kurumsal hem uygulamalı biçimde görev yapan birer siyasal eğitimci sayılmıştır. Örneğin, Alparslan, oğlu Melikşah'ın atabegliğine Nizamülmülk'ü tayin etmiş, ona "atabeg, ata hoca" unvanlarını vermiştir. Atabegler başında bulundukları yörelerde geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Atabeglerin görevleri arasında şehzadelerin hükümdara karşı ayaklanmalarını engellemek olsa da zaman zaman kendi destekledikleri şehzadeyi tahta çıkarma suretiyle yönetime geçmek için kargaşa çıkardıkları da görülmüştür.[18]

Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim

Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflayıp dağılmaya başlamasının ardından Anadolu'nun farklı yerlerinde beylikler kurulmuştur. Kurulan bu Anadolu Beylikleri Türk tarihinde Selçuklular ile Osmanlılar arasında kalan ara dönemi meydana getirmiştir. Anadolu Beylikleri, Selçuklular tarafından inşa edilen medreselere yenilerini eklemişlerdir. Anadolu Selçuklularından sonra bağımsız olan Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Eşrefoğulları, Hamidoğulları, Candaroğulları, Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları, Eratnalılar, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Akkoyunlular ve Karakoyunlular bağımsız yönetimler oluşturmuşlardır. Bu çağda Anadolu şehirleri ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal bakımdan oldukça ileri seviyeye gelmiştir. Bu beylikler sayesinde Türkçeye kıymet verilmiş ve Türkçenin ilerlemesine, gelişmesine katkı sağlanmıştır. Moğol istilasından kaçan birçok ilim adamı Anadolu'ya sığınmıştır. Bu ilim adamlarına kucak açılarak rahat şekilde çalışabilecekleri ortamlar oluşturul-

[17] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi.*
[18] Hilmi Selim Özkan. Türk Eğitim Tarihi Ders Notu, İstanbul, 2014.

muştur. İlim adamları Anadolu'nun bir ilim ve kültür şehri olmasına büyük katkı sağlamışlardır. [19]

Anadolu Selçuklu medreseleri, kendi dönemlerinin şartlarına göre incelendiğinde en kaliteli, sistematik ve kurumsal müesseselerdir. Bu çağda medreseler sosyal görev üstlenmişlerdir. Tabiri caiz ise halkın her kesiminden insanın erişimine açık üniversite yapısındadırlar. Bu medreseler yapısal olarak incelendiğinde eğitim ve öğretim sürecinde dikkatin dağılmaması ve dışarıdaki hayattan öğrencilerin etkilenmemesine yönelik tasarım harikası olduğu göze çarpmaktadır. Medreselerin mimari yapısı incelendiğinde simetrik ve geometrik yapıda oldukları söylenebilir. Anadolu Selçuklu Medreseleri, hem yapı bakımından, hem işleyiş bakımından ve hem de program ve verilen dersler bakımından Nizamiye Medreselerinin devamı niteliğindedir.[19]

➢ Başlıca Medreseler

Danişmendli Medreseleri

Anadolu'da ilk kurulan medreselerin Danişmendli Medreseleri olduğu söylenmekte, Niksar'daki Yağıbasan Medresesinin Orta Anadolu'da Danişmendliler'in tesis ettiği ilk eğitim yapıları arasında olduğu belirtilmektedir. İlk tıp medresesinin de Danişmendliler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Medreseler, Danişmendli Beyliğini kuran Danişmend Ahmet Gazi'nin adıyla anılmıştır. Ahmet Gazi, daha önceden müderrislik yapmış eğitimci bir kişiliktir. Bu nedenle "Danişmend" unvanını aldığı bilinmektedir. Ahmet Gaziden sonra gelen hükümdarlar da bilim sever olup, birçok medrese yaptırmışlardır. Bilinen 15 tane Danişmendli medrese mevcuttur. Danişmendliler, İslam ülkelerinden ve Orta Asya'dan din ve müsbet bilim alanlarında çok sayıda bilim adamı getirtip medreselerde görevlendirmişlerdir.[20]

Konya Medreseleri

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Konya, Türk âleminin en önemli kültür merkezi olmuş ve İslâm dünyasının ilim ve sanat adamlarını bünyesine toplamıştır. On üçüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol faaliyet ve zulmü ile çeşitli siyasi, iktisâdi ve sosyal çalkantılar baş göstermesine rağmen, Konya

[19] Yılmaz, *Türk Eğitim Tarihi.*
[20] M. Baha Tanman. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 8,(1993), s.474-477.

ve çevresindeki kültür faaliyetleri devam etmiştir.[21] Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Konya eğitim kurumları açısından da dönemin önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Moğol istilasından kaçan çok sayıda bilgin ve mutasavvıfın Anadolu'ya gelmesiyle Anadolu medreseleri güçlenmiştir. Güçlü medrese, öğrencilerin de ilgi ve sayısının artmasına yardımcı olmuştur. On üçüncü yüzyılda Konya'da mevcut 15 kadar medresenin her birinde ortalama 40'ardan 600 kadar öğrenci bulunduğu sanılmaktadır. [22] Zengin vakıflarla beslenen Konya medreseleri, yükselen ilmin bir temsilcisi olarak gelişmiş, her medrese bir ilim şubesine ayrılmış, böylece ihtisas elemanlarının yetiştirilmesi düşünülmüştür. Konya medreselerinin ve eğitimsel açıdan önemli özellikleri [23] aşağıda özetlenmiştir.

İplikçi Medresesi (Altunapa Medresesi) Şemseddin Altunapa	Konya'da inşa edilen ilk medrese olduğu söylenir. Medresenin içinde kendisine ait ayrıca bir kütüphane bulunmaktadır. Medrese'nin tanzim edilen "vakfiyesi"ne göre medresenin Hanefi mezhebindeki müderrisine ayda 800, muidine 240 dinar tahsis edilmiş, ayrıca Hanefi ve Şafi mezhebindeki talebelere beş dinar verilmiştir. Ayrıca, imam, müezzin ve ferraş'a (hademe) da maaş bağlanmıştır. Çok başarılı üç talebeye ayda 15'er dinar, orta seviyeli on beş talebeye ayda 10'ar dinar burs verilmesi öngörülmüştür. Ayrıca her yıl medreseye 100 dinar değerinde kitap alınması şart koşulmuştur.
Atabekiye Medresesi Atabek Fahrettin Aslandoğmuş	Medresenin açılışına, büyük âlim ve Konya kadısı Siraceddin Urmevî, Şeyh Sadreddin Konevî, Mevlânâ Celâleddin Rumî, Muinüddin Pervane gibi Konya ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin seçkin simaları katılmıştır. Atabekiye Medrese'sinin ilk müderrisi, Mardinli Şerafeddin olmuştur. Medrese'nin ilk muidi ise Nakiboğlu Mevlânâ Taceddin'dir. Atabekiye Medrese'sinde fıkıh ilimleri okutulduğu belirtilmektedir.
İnce Minareli Medrese Sâhib Ata Fahreddin Ali	Medrese binası, başka birçok Selçuklu Medreseleri arasında, üstü örtülü orta avlulu binalar sırasında sayılırsa da, kendi tipi ve fonksiyonuna göre bir biçimi olduğu kabul edilmektedir. Anadolu'da Konya Şehri gibi kış mevsimleri sert Selçuklu şehirlerinde bu çağda böyle örtülü avlusu olan Medrese binalarını yapmak bir gelenek haline gelmiştir.
Kadı Kalemşah Medresesi Zeyneddin Kadı Kalemşah	Zeyneddin Kadı Kalemşah, Konya'daki Ahilerin başı ve Ahiler için yaptırdığı dergâhın şeyhiydi. Konya'da hizmet veren zâviyelerin en büyüğü idi. Buraya inen misafirlere diğer zaviyelerden daha çok ikram ediliyordu. Bu açıklamaya göre Kadı Kalemşah Medresesi'nin, mescid ve zaviye ile birlikte olduğu anlaşılmaktadır.

[21] Recep Dikici. *XIII. Yüzyılda Konya ve Çevresinde Kültür Faaliyetleri*, III. Uluslararası Mevlâna Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya, Bildiri Kitabı, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2005.

[22] Ali Gurbetoğlu. *Selçuklular ve Anadolu Beyliklerinde Eğitim*, 2018.

[23] Mehmet Birekul. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim ve Konya Medreseleri, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 3/5, (2018), s.85-98.

Karatay Medresesi Emir Celâleddin Karatay	Anadolu Selçukluları devrinin yüksek ilim şubelerinden biridir. Zaman zaman tamirat gören medrese bugün "Çini Eserler Müzesi" olarak görev yapmaktadır. Medresenin vakfiyesine göre, buraya devam eden talebe dört Sünnî mezhepten birine mensup olabilecektir. Selçuklular devrinde kurulan Karatay Medresesi Beylikler ve Osmanlılar devrinde de eğitime devam etmiştir. Günümüze kadar ulaşan muhteşem taç kapısı ile görülmeye değer müstesna eserlerden biridir.
Küçük Karatay Medresesi Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Timurtaş	Küçük Karatay Medresesi'nin vakıf giderlerini personel ve tamirat giderleri ile burada eğitim gören öğrencilerin iaşe masrafları, onlara verilen burslar ve medrese içerisindeki mefruşat giderleri oluşturmaktadır.
Molla Atik Medresesi Bedreddin Gevhertaş	Mevlâna vefat edinceye kadar bu medresede oturmuş, çocuklarını burada büyütmüş, eserlerini burada vermiş, Şems'le o meşhur halvet ve sohbetleri burada olmuş, Şems'le Kimya Hatun'un evlenmesi ve aralarında geçen bütün olaylar ve Şems'in öldürülmesi hep bu medresede cereyan etmiştir.
Konya Sırçalı Medrese	Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Hanefî fıkhı ile tefsir okutulmuştur. Konya'daki tek açık avlulu, iki katlı Selçuklu Medresesidir.
Diğer Medreseler	Hatuniye Medresesi, Lala Ruzbe Medresesi, Seyfiyye Medreses, Nizamiye (Nalıncı) Medresesi.

Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Çağdaş Avrupa'da Eğitim

Batı Roma yıkıldıktan sonra Batı ve Orta Avrupa karanlığa gömülmüştür. Kiliseler basit bir ilköğretimi sürdürmeye ve bazı eski bilgileri korumaya çalışmıştır. Benzer durum Doğu Roma'da yaşanmıştır. Bizans, Sırp, Bulgar ve Rusların Hıristiyanlaşıp ortak yazıya sahip olmalarını sağlamıştır. Orta Avrupa'da büyük bir devlet kuran Şarlman 800'lü yıllarda soylu çocuklarını eğitmek için Saray Okullarını açmıştır. Batılı bilgin Alcuin'de burada dersler vermiş, Şarlman da ondan dersler almıştır. Din adamlarının da bilgili yetişmesini ve çocuklara ilköğretim vermelerini istemiştir. Abbasi hükümdarı Harun Reşit'le irtibat kuran Şarlman'ın eğitim konusunda ondan etkilendiği düşünülmektedir. Bu dönemde Şarlman'ın çabaları ve teşvikleriyle bazı kilise okulları açılmıştır. Şarlman'ın bu çabaları Batı'da eğitim ve bilim alanındaki uyanışı etkilemiştir. Aynı dönemde Karahanlılar ve devamında Selçuklular bilim ve sanatta çok parlak bir dönem yaşamışlardır. Avrupalılar bu yüzyılda İslam dünya-

sıyla savaş ve ticaretin dışında eğitim ve bilim alanında da ilişki içine girmişlerdir.

Avrupa'nın her tarafından çok sayıda öğrenci İspanya ve Sicilya'da Müslümanların medreselerinde öğrenim görmüşlerdir. Burada yetişen öğrenciler ve bilim adamları kendi ülkelerinde üniversite denilen yükseköğretim kurumları açmışlardır. Bunlardan bazıları; Bolonya/İtalya, Paris/Fransa, Oxford ve Cambridge/İngiltere, Salamank/İspanya. Avrupalılar Müslümanların Yunanca ve başka dinlerden Arapçaya çevirdikleri ve ayrıca telif ettikleri felsefe ve bilimsel eserleri Latinceye çevirmişlerdir. Araplar Çinlilerden öğrendikleri kâğıt yapma tekniğini İspanya'ya taşımışlardır. Bu tekniği öğrenen Hıristiyan öğrenciler onu Orta ve Batı Avrupa'ya taşımışlardır. Avrupa'daki bilimsel uyanma ve gelişmeler nedeniyle o döneme "On ikinci yüzyıl Rönesans'ı" denmektedir. Bu Rönesans felsefe ve bilim alanında olduğu için, on altıncı yüzyıldaki sanat ve edebiyat ağırlıklı Rönesans'tan daha kıymetli kabul edilmektedir. Avrupalıların Selçuklu ve İslam Dünyasına başlattıkları haçlı seferleri de bilgi edinmelerini sağlamıştır. Üniversitelerini oluştururken medreselerden etkilenmişlerdir. Öğretim dili Latincedir ve başlıca dersler İlahiyat, Felsefe, Hukuk, Tıp, Matematik olmuştur. Profesörler başta din adamı olsalar da sonradan laik bir yapı oluşmuştur.

Avrupalıların o dönemlerde temizlik ve sağlığa ilişkin tutumları da çok geridir. Onların kentlerini gezip gören Müslümanlar, buraları çok pis bulmuşlardır. Örneğin İngiltere'nin önemli bir üniversitesinin bulunduğu Cambridge kentinde lağımlar sokaklarda açıktan akmış, bundan birçok profesör ve öğrenci hastalanmıştır. Veba salgınları halkı kırıp geçirmiştir. Orta Çağ üniversitelerinin öğretim yöntemine "skolastik" denmiştir. Bu yöntemin temel özelliği, profesörün tanınmış bir kitabı önüne açıp oradan dersi okuması, öğrencilere yazdırması, sonra tartışmaların yapılmasıdır. Ancak skolastik daha çok şekilci bir yöntem olarak değerlendirilmiştir. Skolastiğin İslam medreselerindeki öğretim yöntemlerine kısmen benzediği söylenebilir. Avrupa üniversitelerinde isteyen öğrenciler doktora düzeyinde öğrenim de görmüşlerdir. Bu daha çok öğretim üyesi olacakların tercih ettikleri şekil ve törenlerle dolu masraflı bir öğrenim olmuştur. Doktora öğrenimi özellikle Orta Çağın sonlarından itibaren düzenli bir şekil almıştır. Üniversitelerin çok önemli bir siyasi işlevi de olmuştur; buralara gerek kendi ülkelerinden, gerek Avrupa'nın en ücra yerlerinden gelen öğrenciler "Millet" olma ve giderek "Avrupalı" olma bilincini de geliştirmişlerdir. [24]

[24] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi.*

Ahilik ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri

Ahilik, Hacı Bektaşi Veli'nin tavsiyesiyle Ahi Evran tarafından kurulan Esnaf dayanışma teşkilatıdır. Ahilik Selçuklular döneminde ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarında etkili olmuştur. Anadolu'da yaşayan Türkmen halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Ahilik, küçük esnaf, usta, kalfa ve çırakları içine alan, onların dayanışmaları kadar mesleklerini dürüstlük ve özenle yapmalarını, ayrıca eğitilmelerini amaçlayan bir lonca teşkilatı olarak tanımlanabilir. Kendi kural ve kurulları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir. Ahilik teşkilatında dinin esasları, okuma-yazma, insanlık terbiyesi, temizlik, teşkilatın düzeni ve geleneği, ilahi, şiir ve silah kullanımı öğretilmiştir. Böylece esnaflara dürüstlüğü, üretimi artırmayı ve dini terbiyenin yerleştirilmesi amaç edinilmiştir. Devletin otoritesi sarsıldığı zamanlar, şehir hayatında olumlu yönde etkisi olmuştur. Ahilik teşkilatında dini ve ilmi bilgiler verilmiştir. Kur'an-ı Kerim okuma, Türkçe, Arapça dillerinin öğretilmesinden başka güzel yazı yazma ve musiki dersleri verilmiştir. Selçuklulardan itibaren Anadolu'daki şehirlerde önemli rol oynayan ahiler, hiçbir siyasi gücü olmadığı halde, iktidar boşluğu bulunan zamanlarda karışıklık çıkmış şehirlerde yaşamın düzenliliğini sağlayarak şehir hayatının normal düzenini sağlamışlardır. Anadolu'daki halkın sosyo-ekonomik ve politik yaşamına yön vermişlerdir. [25]

Ahilikte iş dışında ve iş başında eğitim yapılmıştır. Ahi olmak ve peştamal kuşanmak için kişinin bir Ahi tarafından önerilmesi zorunludur. Üye olmak isteyenlerden aşağıda yer alan yedi fena hareketi bağlaması ve yedi güzel hareketi açması beklenmektedir:

- ✓ Cimrilik kapısını bağlamak, cömertlik kapısını açmak
- ✓ Kahır ve zulüm kapısını bağlamak, iyilik kapısını açmak
- ✓ Hırs kapısını bağlamak, kanaat ve rıza kapısını açmak
- ✓ Tokluk ve lezzet kapısını bağlamak, riyazet (nefsini kırma) kapısını açmak

[25] Mehmet Şerif Çatakoğlu. *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmi Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmi Faaliyetlerine Tesiri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002.

- ✓ Halktan bir şey umma kapısını bağlamak, Hak'tan bekleme kapısını açmak
- ✓ Saçmalık kapısını bağlamak, tatlı konuşma kapısını açmak
- ✓ Yalan kapısını bağlamak, doğruluk kapısını açmak

Kafirler, çevresinde iyi tanınmayanlar, kötü söz getirebileceği düşünülenler, zina ettiği ispatlananlar, katiller, hayvan öldürenler (kasaplar), hırsızlar, dellallar, cerrahlar, vergi memurları, avcılar, vurguncular örgüte katılamamıştır. Ahiliğin iş başında uyguladığı eğitim, o dönemlerde çarşı ve dükkânların bedesten vb. gibi yerlerde topluca bulunmaları nedeniyle kolay ve etkili olmuştur. Eğitimler, namaz saatlerinde dükkânı kapatma sonrasında açma gibi zaman ve düzen alışkanlığı kazanma, dürüst çalışma, müşteriye saygı gösterme ve aldatmama, üretimi artırma, komşu esnaf ve zanaatkârların da kazanmalarını isteme, çırakları iyi yetiştirme gibi tutum ve davranışlar gelişmesini amaçlamışlardır. Yapılmadığında selamı kesme, ikram yapma, kurban kesmeye zorlama, dükkânını kapatma gibi yaptırımları olmuştur. Ahiliğin bir de "Bacıyan-ı Rum" denen kadın kolu oluşmuştur.[26]

Ahilik teşkilatı Selçuklular döneminde ekonomik ve ticari faaliyetlerinin yanı sıra, askerî ve siyasî faaliyetlerde de bulunmuş, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda ve güçlenmesinde etkin rol oynamışlardır. Ahilik teşkilatı, gençlerin iyi yetişmesini ve meslek kazanmasını sağlamışlardır. Savaş, afet vs. kötü durumlarda dayanışma sağlanmıştır. Yöneticiler de ahilik teşkilatını destekleyerek gelişmesini istemişlerdir. İbn-i Batuta'ya göre; Ahiler Anadolu'nun her tarafında bulunmuş, yabancılara yakın ilgi göstermiş, yiyecek içecek vb. ihtiyaçlarını karşılamış, zorbalara ve zorbalığa izin vermemişlerdir. İbn-i Batuta; "dünyada bunlardan daha güzel ve daha yararlı iş yapan insan görmedim" demiştir. [27]

Mevlana Celalettin'in Eğitim Tarihindeki Yeri

Mevlana 1207-1273 yıllarında Konya da yaşamış, Türk şairi ve sufisidir. Mevlana; sevgi, kardeşlik, hoşgörü konularını işlemiş bunları tüm insanlara öğretmeyi amaçlamıştır. Eğitimin gücüne ve çevrenin etkisine inanmıştır. Ona göre insan eğitilebilir bir varlıktır. Mevlana'ya göre alimlik insanın zatında bulunan bir hünerdir. İnsanlığa alçak gönüllü ve hoşgörülü olmayı miras bırakmıştır.[28] Mevlana'ya göre akıl ve eğitim birbiriyle ilişkilidir. Eğitimde aynı zamanda

[26] Osman Sezgin. *Türk Eğitim Tarihi*, 2021
[27] Sezgin, *Türk Eğitim Tarihi.*
[28] Gurbetoğlu, *Selçuklular ve Anadolu Beyliklerinde Eğitim*.

sevgi dili kullanmalı, sevdirerek öğretmek gerekmektedir. Eğitim insanın eksiklerini gidermek, insanı mükemmel hale getirmeye çalışmaktır. Aynı zamanda eğitimde değişim önemlidir. Mevlana, Şemsi Tebrizi'den çok etkilenmiş ondan öğrendiklerini eserlerine yansıtmıştır. Eserleri Dünya'da en çok okunan eserler arasında yer almaktadır.[29] Temel eserleri; [30]

Dîvân-ı Kebîr:	Gazel ve rubâîlerden meydana gelen eser çok geniş bir hacme sahip olduğundan gazellerde genellikle Şems-i Tebrîzî mahlasları kullanıldığından Dîvân-ı Şems adıyla da anılmaktadır.
Meṣnevî:	Tasavvufî düşüncenin bütün konularını içermekte ve İslâm kültürünün en önemli eserleri arasında sayılmaktadır. Diğer mesnevilerden ayırt edilmesi için Meṣnevî-i Mevlevî, Meṣnevî-i Maʿnevî ve Meṣnevî-i Şerîf gibi isimlerle de anılmaktadır.
Fîhi mâ fîh:	Mevlânâ'nın sağlığında oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelmiştir.
Mecâlis-i Sebʿa:	Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmalardan oluşmaktadır.
Mektûbât:	Mevlânâ'nın değişik sebeplerle çeşitli kimselere yazdığı mektuplardan oluşmaktadır.

Mevlânâ, Şems'in Konya'ya gelmesinden sonra vaazlarını, medresedeki dersleri bir yana bırakmış, dünya şiirinin zirvelerinden Dîvân-ı Kebîr'deki şiirlerin büyük bir kısmını bu devirde söylemiş, ardından gelen sükûn döneminde bunu İslâm kültürünün en yaygın ve en önemli eserlerinden biri olan Meṣnevî takip etmiştir. Onun görüşleri, hakkındaki çalışmalar ve eserlerinden yapılan tercümeler vasıtasıyla bugün dünyada geniş bir kitleyi etkilemiştir. Biyografisi ya da düşünceleriyle ilgili araştırmalarda görüşlerinin dünyanın her yanına nasıl ulaştığı, farklı kültür ve inançtan insanları nasıl etkilediği üzerinde de durulmuştur. Öngören (2004), bunu aşağıdaki gibi sıralamıştır:

> *Bu çerçevede Efdal İkbal'in "The Impact of Mowlana Jalaluddin Rumi on Islamic Culture" adlı eserinde (Tahran, 1974) Mevlânâ'nın Hindistan ve Pakistan üzerindeki tesiri, "Annemarie Schimmel'in The Triumphal Sun: A Study of the Works of Jalâloddin Rumi" isimli eserinin (London, 1980) son bölümünde (s. 367-396) Doğu ve Batı'ya etkisi, Şefik Can'ın "Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri"nin (İstanbul, 1995) genişçe bir bölümünde (s. 202-262) Türk, İran ve Hint edebiyatları ile Batılılar üzerindeki tesiri, Emine Yeniterzi'nin "Mevlânâ Celâleddin Rûmî" adlı çalışmasının (Ankara, 1995) bir*

[29] Recep Öncel. *Hz. Mevlana ve Eğitim*. Yeni Şafak, 2020.
[30] Reşat Öngören. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. "*Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*",29, (2004), s.441-448.

bölümünde (s. 93-110) Türk, Doğu ve Batı edebiyatlarındaki etkisi, son olarak Franklin D. Lewis'in "Rumi Past and Present East and West: The Life Teachings and Poetry of Jalâl al-Din Rumi" isimli eserinin (Oxford, 2000) oldukça geniş bir bölümünde (s. 467-643) İran, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Arap ülkeleri, Osmanlı, Türkiye ve Batı ülkelerinde etkisi ele alınmıştır.

Mevlânâ'nın ölümünden sonra kurulan Mevlevilik Anadolu'da, Balkanlar'da ve Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu diğer bölgelerde faaliyet göstermiş, Mevlevihane adı verilen tekke ve dergâhlarında Türk kültür hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Mevlevîhaneler klasik tasavvufi yaşamın sergilendiği alanlar olmasının yanı sıra içerisinde çeşitli alanlarda eğitim verilen birer eğitim kurumu işlevi de görmüştür. Özellikle Mevlânâ Celâlettin'in eserlerinin çoğunluğunun Farsça olması nedeniyle gerek İstanbul'da bulunan Mevlevihaneler gerekse diğer bölgelerde bulunan Mevlevihaneler birer Farsça eğitim merkezi olmuştur. Bazı Mevlevihanelerde bulunan kütüphaneler ise eğitim faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesinde itici güç oluşturmuştur. İlk olarak kurulan ve bütün Mevlevihanelerin bağlı olduğu merkez olarak kabul gören Konya Mevlânâ Dergâhı başta olmak üzere gerek Anadolu'daki ve gerekse İstanbul'da bulunan Mevlevihaneler kuruluşlarından itibaren, tasavvuf yoluyla insanların manevi eğitimlerinin yanı sıra toplum hayatına ait alanlarda da eğitim faaliyetlerinin içerisinde yer almışlardır. Kuruldukları şehirlerde toplum hayatının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Mevlevihaneler, tasavvuf haricinde çeşitli alanlarda oldukça önemli bir eğitim kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmüşler ve musikiden edebiyata, hat sanatından resme kadar güzel sanatların çeşitli dallarında şahsiyetler Mevlevihanelerden yetişmiştir. Edebiyat ve güzel sanatlar yanında çeşitli meslek kollarında da maharetli ustalar Mevlevihanelerde mesleklerinin inceliklerini öğrenmişlerdir.[31]

HACI BEKTAŞİ VELİ'NİN EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ

Hacı Bektaşi Veli, Hoca Ahmet Yesevi'nin müritlerinden ve Horasan erenlerindendir. Mevlana ve Yunus Emre'nin çağdaşıdır. Anadolu'nun oldukça çalkantılı olduğu bir zamanda almış olduğu eğitimi halkı bir arada ve yüksek moralli tutmak için özlü sözler ve şiirler kullanmıştır. Halkın anlayacağı açık, sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanmış; hoşgörü ilkesini benimsemiştir. Halk kitlelerini etkilemesinin sebebi etkili iletişim becerilerine bağlanmaktadır. Anadolu'da dinsel,

[31] Serdar Ösen. Türk Eğitim Tarihi İçerisinde Mevlevîhanelerin Yeri, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi-Turkish History Education Journal- TUHED*, 4/2 (2015), s.259-271.

ekonomik, askeri ve toplumsal bir kuruluş olan ve kendisinin de bağlı olduğu Ahilik ile büyük hizmetler yapmıştır. Sultan Orhan zamanında oluşturulan Yeniçeri Ordusu'nun piri, üstadı ve manevi koruyucusu olarak bilinmektedir. [32]

Eserlerini yazarken ve sohbetlerinde öz Türkçe kullanmıştır. Başlıca eserleri;

Fatiha Tefsiri:	Orijinal bir nüshası British Museum'da Hüseyin Özcan tarafından 2008 yılında bulunmuştur. Eser, dil ve muhteva açısından incelenmiş olup 14. yüzyılın başlarında yazılmış olabileceği kanaatine varılmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere Fatiha Sûresi'nin kelime kelime tefsirinden ibarettir. Suredeki ayetlerin yorumlanmasında zaman zaman diğer ayetlerden ve bazı Hadis-i şeriflerden faydalanılmıştır. Eserdeki tasavvufî yorumlar dikkat çekici bulunmaktadır.
Makalat:	Arapça yazılmıştır. Çeşitli dinî ve tasavvufî meselelerin oldukça geniş bir biçimde anlatıldığı bir eserdir. Tarikatın öğretisi ile İslam tasavvufunun amentüsü ana hatları ile burada çizilmiştir. Hacı Bektaş'ın fikrî yapısının tespitinde kullanılan ana kaynak niteliğindeki kitap 4 kapı ve 40 makamın anlatıldığı en önemli eseridir.
Kitabu'l Fevâid:	Orijinali Farsça yazılmış olup anlatım üçüncü şahıs ağzından verilmektedir. Eser, Hacı Bektaşi Veli'nin vasiyetnamesi olarak kabul edilmiştir.
Hadîs-i Erbaîn:	Dervişin nitelikleri ile alakalı Hadis-i şeriflerden seçmeler bulunmaktadır. Eser genel itibari ile dervişliğin ve fakirliğin faziletleri, derviş ve fakirlere yardımın faziletleri, bunları hor görenlerin karşılaşacakları cezalar ve dünya sevgisinin zararları konularında bilgiler vermektedir.
Besmele Tefsîri:	Orijinali Manisa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Duru bir Türkçe ile yazılan eserde öz itibarıyla besmele okumanın fazilet ve yararlarından, tevazu ve sabrın öneminden, Miraç olayından ve Allah'ın sıfatlarından (cömertliği, bağışlayıcılığı, ihsanı vb.) bahsedilmektedir. Besmele Tefsîri'nde peygamberlere, halifelere, tarikat ulularına veya günahkâr insanlara ait bazı ibret verici hayat hikâyeleri anlatılmaktadır. Hikâyelerin sonunda âyet, hadis ve sünnet temelinde bir değerlendirme yapılarak müminler için bir takım öğütler verilmektedir. Strateji tamamen ikna üzerine kurulmuş olup hikâyeler yoluyla öğretim tekniği kullanılmıştır.

[32] Volkan Bayar ve Saadet Aylin Bayar, Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektâş-ı Velî Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar*, Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama.* 9, (2014), s. 19-42.

Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye	Bir belgesel çalışması esnasında İran İslam Şurası Kütüphanesi'nde bulunmuştur. Farsça yazılmıştır. Makâlât'ta bahsedilen ancak ayrıntılı anlatılmayan derviş, şeyh, zâhid, zühd, ârif, tâlip, takvâ, mümin, îman, akıl ve arınma gibi kavramlara verilen anlamlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. İnsanın kendini arındırması için takip etmesi gereken yollar anlatılmıştır.
Şathiye	İki sayfadan oluşan bir eserdir ve eserin bulunduğu yer bilinmemektedir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatına ve eserlerine bakıldığında ahlak, şahsiyet ve maneviyat eğitiminin ön plana çıktığı görülmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin eğitim felsefesinde 'önce insan' anlayışı hâkimdir. Hedeflenen insan modeli; incinse de incitmeyen, kâmil ve erdemli, tevâzu ve edep sahibi insandır. [33] Hacı Bektâş-ı Velî sadece bir takım öğütler veren biri değil aynı zamanda söylediklerini yaşayan örnek bir şahsiyet olmuştur. "Bilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır" ifadesini kullanan "ilim öğreniniz" düsturunu yerleştiren Hacı Bektâş-ı Velî böylece ilmi olmazsa olmazlar arasına koymuştur. Bektaşiliğin, Türk halkının öz değerleri ve kültürü ile barışık bir yapıda olduğu eserlerinde vurgulanmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî felsefesinde eğitim bir süreç içerisinde gerçekleşmekte ve yaşam boyu devam etmektedir. Dinamik ve kendini yenileyen bir eğitim anlayışı hâkimdir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin eğitim anlayışındaki önemli ilkelerden biri fırsat eşitliğidir. Yetmiş iki milleti bir gören, herkesin ayıbını örten, sürekli olarak kadına saygı vurgusu yapan Hacı Bektâş-ı Velî'nin eğitimde adaleti ön plana çıkardığı görülmektedir. Bayar ve Bayar yazdıkları makalelerinde (2014), Hacı Bektâş-ı Velî'nin görüşlerinden eğitimde en fazla yararlanılabilecek alanın ahlaki gelişim alanı olduğunu belirtmişler ve şöyle demişlerdir:

> *Kohlberg ve Gilligan gibi batılı bilim insanlarının geliştirdikleri ahlaki gelişim kuramları bireylerde ahlaki değerlerin nasıl gelişim gösterdiğini, hangi evrelerden geçtiğini açıklamaya çalışan, eğitim bilimlerinde sıkça kullanılan ve öğretmen adaylarına öğretilen kuramlardır. Bu kuramlar genellikle içlerinden çıktıkları toplumun yani batı dünyasının özelliklerini temel alarak oluşturulurlar. Bunların yanında kendi toplumumuzun değer verdiği manevi bir isim olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin dört kapı kırk makamı da ahlaki gelişim öğretimi ve değer kazandırmada faydalanılması gereken yararlı bir kaynaktır.*

[33] Bayar ve Bayar, *Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektâş-ı Velî Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar.*

Yunus Emre'nin Eğitim Tarihindeki Yeri

Sivrihisar'da yaşayan Yunus Emre yüzyıllarca Anadolu insanını ve tasavvuf erbabını etkilemiş ve eğitmiştir. Yunus Emre Anadolu İslam coğrafyasının önemli bir edebiyat, tasavvuf ve düşünce adamıdır. İyi bir medrese eğitimi alan Yunus Emre, Türkçeyi kolaylığı ve sadeliği içinde tarih boyunca üst seviyeye ulaştırmıştır. Hem Türk dilinin söyleyiş güzelliklerini ortaya koyan hem de bir duygu çağlayanına sahip şiir dehası ile Türk eğitim tarihinde çok değişik bir eğitimci kişiliği sergilemiştir. Yunus Emre, ırk, dil, din ayrımı yapmadan tüm insanlara seslenmiştir. [34] Yunus Emre'ye göre eğitimci, yaptığı işin manevi boyutunu düşünerek hareket ettiğinde tıpkı bir ağacın dalı, yaprağı, çiçeği ve gölgesiyle faydalı olması gibi o da sözü, hâli vs. ile öğrencilerine faydalı olacaktır. Yunus Emre, her şeyden önce işe eğitilecek varlık olan insan tanımıyla başlar. Ona göre insan gönüldür. Temel olan Gönlün eğitimidir, eğitimin amacı insanın kendini tanıyıp olgunlaşmasıdır. Bu da öncelikle insanın kendini tanımasıyla başlayacak bir süreçtir. Onun "İlim ilim bilmektir/İlim kendini bilmektir" mısrâlarıyla başlayan şiiri tümüyle bu yaklaşımı anlatmaktadır. Ona göre öğrencilere verilmesi gereken temel bilgi, kendi varlıkları hakkında bir bilgi ve bilinç kazandırmaktan geçmektedir. [35] Yunus Emre'nin bilinen ve günümüze kadar ulaşan iki eseri vardır. Bunlardan birincisi Risâletü'n-Nushiyye, ikincisi ise Divân'ıdır. [36]

Risâletü'n-Nushiyye:	İrfanla ilgili konuları işleyen bir nasihatname olup, 1307 ile 1308 yıllarında yazıldığı sanılmaktadır. Metin başlangıçla birlikte 600 beyitten müteşekkil olup, aruz vezni ile yazılmıştır.
Divân:	Yunus Emre'nin en çok tanınan eseri olup, daha hayatta iken ünü yayılmıştır. Onun zamanından kalma bir yazması yoksa da, değişik miktarlarda şiirlerin bulunduğu divan yazmaları günümüze kadar ulaşmıştır.

Yunus Emre, genelde Anadolu içinde kalmış bir bilge olmasına rağmen, coğrafi ve kültürel sınırları aşan Mevlana'dan ve Hacı Bektaş Veli'den etkilenmiştir. Özellikle Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât isimli eseriyle Yunus Emrenin

[34] Mizrap Polat. Yunus Emre Düşüncesinde Bir Eğitim Modeli Olarak "İnsân-ı Kâmil": Konuya Öğretim Programlarının Kültürel ve Felsefi Temelleri Bağlamında Bir Yaklaşım, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/1, (2017), s. 29-41.

[35] Mustafa Özçelik. Yûnus Emre'nin Eğitimci Şahsiyeti, *Yenidünya Dergisi,* 2017

[36] Mustafa Tatcı. *"Yunus Emre",* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 43, (2013), s. 600-606.

Risâletü'n-Nushiyye'si içerik bakımdan benzerlikler taşımaktadır. Polat (2017), yazdığı bir makalesinde, İnsan-ı Kamil eğitim tasavvurunun programlara ve ilgili ders kitaplarına yeterince yansıtılmadığını belirterek şöyle demiştir; [37]

> *Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi Anadolu İslam Coğrafyasının önemli şahsiyetlerince de benimsenen İnsân-ı Kâmil eğitim tasavvurunun hem bilgi (epistemolojik), hem insan (antropolojik) ve hem de varlık felsefesi (ontolojik) boyutları vardır ve bu haliyle tekmil bir eğitim ve öğretim modeli olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu modelin günümüz eğitim yaklaşımlarıyla da bazı örtüşen tarafları mevcuttur diyebiliriz. Örneğin Batıdan alınan ve günümüzde revaçta olan "öğrenci merkezli öğretimin" daha da kapsamlı şekli Yunus Emre'nin insan merkezli tasavvuf düşüncesinde kendini hissettirir. Eğer Yunus'un eğitim ve öğretim düşüncesi yeterince araştırılabilseydi bunun farkına varılır ve bizim kültürümüze uygun ve özgün bir "insan merkezli öğretim" düşüncesinin kültürel altyapısı keşfedilirdi. Yine günümüzde oldukça kabul gören kazanım merkezli (competence oriented) öğretim yaklaşımı Yunus'un düşüncesinde kısmen ifadesini bulur. Onun aşağıdaki beyitleri bilgi merkezli eğitimin yanında kabiliyet ve değer merkezli eğitimi vurgular niteliktedir. Yunus kendini bilmeyi bir kabiliyet (competence) olarak görür ve bunu öğretimin en önemli kazanımı olarak tarif eder: İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir. Sen kendini bilmezsin, yâ nice okumaktır."*

Yunus Emre, Mevlana ve Bektâş-ı Velî düşüncelerinin merkezine insanın ahlakileşmesini, bilgeleşmesini ve âlemdeki (evrendeki) konumunu bilmesini koymuşlardır ve anlatımlarını sadece felsefe nazariyesi diliyle değil, aynı zamanda nazım (şiir) ve tahkiye (hikâyelerle anlatım) diliyle hem yüksek eğitimli kesime, hem de geniş halk tabakalarına ulaştırmayı amaçlamışlardır. Mesela Mevla'nın Rubaileriyle daha çok entelektüel kesimi muhatap alırken, Mesnevisindeki hikâyeleriyle halka hitabı da ihmal etmemiştir. Yunus'un şiiri de sanat için bir sanat değil halka ulaşıp eğitmek için bir araç olmuştur.

Âşık Paşa'nın Eğitim Tarihindeki Yeri

Kırşehir'de yaşayan büyük bir sufi'dir. En büyük temel eseri Garipnamedir. Türklere hak yolunu göstermek, tasavvufun inceliklerini anlatmak için yazılmış öğretici bir kitaptır. Yunus Emre'nin etkisinde kalarak ilahiler de yazmıştır. Eserlerini Türkçe kaleme almıştır. Abdal Musa, Hasan Dede, Pir Sultan Ab-

[37] Polat, *Yunus Emre Düşüncesinde Bir Eğitim Modeli Olarak "İnsân-ı Kâmil": Konuya Öğretim Programlarının Kültürel ve Felsefi Temelleri Bağlamında Bir Yaklaşım.*

dal, Kaygusuz Abdal gibi önemli halk şairleri yetiştirmiştir. Eserleri aşağıda verilmiştir. [38]

Garibnâme:	Dinî, tasavvufî ve öğretici bir eser olan ve halkı eğitmek amacıyla Türkçe olarak yazılan Garibnâme, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en eski ve etkilisidir. Sade dili dolayısıyla eser asırlar boyunca çok geniş bir okuyucu zümresine hitap etmiştir. Bu sebeple kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan Garibnâme'nin Türkiye'deki en iyi ve eski tarihli nüshaları Beyazıt Devlet ile Süleymaniye kütüphanelerindeki yazmalardır. Prof. Mundy nüshası olarak tanınan en eski tarihli Raif Yelkenci nüshasının ise günümüzde Londra'da Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi'ne intikal ettiği bilinmektedir.
Fakrnâme:	Âşık Paşa'ya ait olduğu ancak son zamanlarda tespit edilebilen tasavvufî muhtevalı 161 beyitlik bir mesnevidir. Roma ve Manisa kütüphanelerinde iki nüshası vardır. Eserde rengârenk bir kuş olarak tasvir edilen "fakr" sonunda Hz. Peygamber'i seçerek onda karar kılmaktadır.
Vasf-ı Hâl:	Otuz bir beyitten oluşan bu küçük mesnevinin Roma ve Manisa'da iki nüshası olduğu bilinmektedir. Mesnevide şairin adı geçmemekle beraber eserin Garibnâme'nin sonunda yer alması, Âşık Paşa'ya ait olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.
Hikâye:	Elli dokuz beyitlik küçük bir mesnevidir. Bu mesnevide bir müslüman, bir hıristiyan ve bir yahudinin başından geçenler anlatılmaktadır.
Kimya Risâlesi:	Âşık Paşa'ya ait olduğu şüpheli görünen bu risâlenin bir nüshası Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndedir.
Risâle fî beyâni's-semâ:	Eserin adına Osmanlı Müellifleri dışında başka kaynaklarda rastlanmamaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir'in Manisa'da gördüğünü söylediği risâlenin bir üçüncü nüshasının da Ankara'da Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı eski bir Garibnâme nüshası sonunda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mevlânâ ve Sultan Veled'e ve bunların eserlerine büyük bir hayranlık duyduğu görülen Âşık Paşa'nın Mevlevîler'le de ilişkisi bulunduğu söylenebilir (Ocak, 1991). Âşık Paşa'nın iyi bir öğrenim gördüğü, Arapça, Farsça ve İslami bilgileri bildiği, tasavvuf kültürünü edindiği sufiyane şiirler yazdığı, siyasete

[38] Günay Kurt. *"Aşık Paşa"* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV.Yayınlan, 4/1-3, (1991),

katıldığı bilgiler bulunmaktadır. Türk dili ve edebiyatı açısından en önemli eseri olan Garibname, dini-tasavvufi konulu bir Mersiye olup halka tasavvufu öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bir bakıma Âşık Paşa, Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sinde yaptığını Türkçe olarak Garibname'de yapmıştır. Nitekim Mesnevi'nin hem biçim özellikleri, hem de içeriği bakımından Garibname'ye etkisi olmuştur. Aynı zamanda Türk edebiyatının ilk büyük te'lif mesnevisidir. Tasavvufu tanıtıcı ve öğretici bilgiler vermesinin yanı sıra, "insan-ı kâmil" olmayı öğütleyen ahlaki, didaktik bir hüviyete sahiptir. Ayrıca, mesnevi on dördüncü yüzyıl Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıması bakımından dil çalışmaları için önemlidir. Daha da önemlisi, Âşık Paşa on dördüncü yüzyıl Anadolu'sunun siyasi ve ideolojik birliğinin sağlanmasında ve halkı eğitmekte anadilinin gücüne ve yararına inanmış bir aydındır. Bu nedenle Garibname'de Türkçeye önem verilmesi gerektiğini belirtmiş ve eserini bilinçli olarak Türkçe yazmıştır. Garibname, bilgilendirici, öğretici yanıyla önemli olduğu kadar, yazıldığı dönemin dil özelliklerini taşıması ve Anadolu'da gelişen edebi dilin Türkçe olması konusunda, Âşık Paşa'nın duyarlılığını göstermesi bakımından da dikkate değer bir kaynaktır. Garibname on bölümden meydana gelen ve ayrıca her bölümün ayrı ayrı on kıssadan oluştuğu, bölümden bölüme genişleyen ve bir nizam içinde gittikçe açılan bir eserdir. Bu durum eserin en dikkat çekici yönüdür. Bu açıdan bakılınca eserdeki konuların birbiri ardına açılıp genişlediği görülmektedir. Bunu, bölümleri takip edip her bölüm on ile çarpıldığında (10+20+30+40+50+60+70+80+90+100=) şeklinde bir kombinasyon ortaya çıkmaktadır. Böylece eser, gittikçe açılan, açılırken genişleyen, genişleyip büyürken de nizam ve intizamı koruyan bir konu bütünlüğüne sahiptir. [39]

Nasrettin Hoca'nın Eğitim Tarihindeki Yeri

Nasreddin Hoca çok yönlü bir Halk Eğitim Filozofudur. Anadolu Selçuklu devrinde, Orta Anadolu halkının içinde yaşamış bir halk eğitimcisidir. O güldürü yoluyla eğitim yapmıştır. Fıkraları zamanındaki toplumun dayanma gücünü arttırmış, verdiği ahlak ve davranış bilgisiyle kitlelere yararlı olmaya çalışmıştır. O aynı zamanda, İslâm Eğitim Felsefesi ve Türk karakterinin birçok inceliklerini yansıtmaktadır. Hoca başta insanı, ihtiyaçları, ilgileri ve zaaflarıyla tanımaktadır. Aslında Hoca'nın insanlara, zaaflarını öğretmesi esnasında ortaya çıkan hayret ve şaşkınlık, nükte şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hoca'nın ele aldığı konular, insan ve problemleridir.[40]

---

[39] Doruk, Mehmet. "Âşık Paşa'nın Garib-Nâme'de Kur'ân Âyetlerine Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/27 (2013/1). s.167-190.

[40] Abdullah Özbek. *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca,* Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, 2017.

Yediden yetmişe her yaştaki Türk halkı onu tanımakta, sevmekte, onun fıkralarını kendi mizahına vasıta yapmaktadır. Nasreddin Hoca'nın bu derece gönülden sevilmesinin ana sebebi, onun nüktelerinde ele alınan konuların hayatla iç içe olması ve hiç eskimemesidir. Çünkü bu nükteler, Türk'ün bilinçaltı/bilinç/bilinç ötesi sezgisel yetilerini kendi dönemi itibariyle belli ölçüde yansıtmaktadır. Nasreddin Hoca'nın fıkralarına gülünür, ama asıl amaç güldürme değil, düşündürerek insan davranışlarında olumlu yönde değişiklik meydana getirmek amacıyla insanları kılavuzlamaktır. İlk bakışta Nasreddin Hoca fıkralarında bir mantıksızlık, bir düzensizlik ve bir tutarsızlık göz önüne serilir. Nasreddin Hoca bu yolla; insan zihnindeki kaotik durumu ve öz benin içerdiği kozmosu deneyimlemekte ve yansıtmaktadır. Nasreddin Hoca'nın fıkralarında tabiat ve toplum unsurları çoktur. Onun nüktelerinin ayırt edici özelliği, zamana, mekâna, olaylara ve problemlere uygunluk göstermesidir. Bu nüktelerin bir özelliği de, her zaman vuku bulması muhtemel olan sade olayları konu edinmesidir. Bu sebepten nüktelerdeki dersler, tazeliğini koruyacak niteliktedir. Nasreddin Hoca'nın eğitime en yaratıcı katkısı insan bilincini bloke eden ciddiyet ve lakaytlık ikileminde özdeşleşme zincirini kırması, insan varoluşuna mizah ve kutsama temelinde oyun bilinci ile yaklaşma farkındalığı getirmesi ve insanın yüksek benliğini/sezgisel yetilerini öne çıkarmasıdır. [41]

Nasreddin Hoca'nın verdiği temel derslerin başlıcaları şunlardır:

İyimser olma:	Nasreddin Hoca'nın fıkralarında olaylara iyi tarafından bakma ve umudunu yitirmeme önemli bir özelliktir (göle yoğurt çalma vb.).
Sağduyu ile düşünme:	Nasreddin Hoca, birçok fıkrasında insanlara sağduyu ile düşünmelerinin önemini anlatmak ister. Örneğin; pazarda bir papağanın pahalı satıldığını görünce gidip evden hindisini getirir ve yüksek fiyat ister. Hocaya gülerler, "o kuş konuşur da ondan pahalıdır." derler. Hoca, "o konuşursa bu da düşünür." cevabını verir. Burada lüks düşkünlüğünün alaya alındığı, halka elindeki işe yarar malın değerinin anlatıldığı, gevezeliğin iğnelendiği görülmektedir.
Eleştirerek içini boşaltma:	Nasreddin Hoca, medreselerin kitabiliğini, yöneticilerin, kadıların ikiyüzlülüğünü, rüşvet almalarını, her zaman su yüzüne çıkan açıkgözlerin oyunlarını açığa vurur, alaya alır.

Nasreddin Hoca'nın eğitimciliği sadece medrese ve oradaki talebelerle sınırlı kalmaz. Onun eğitimciliği toplumla da ilgilidir. Toplum içerisinde de yanlış bulduğu her şeyi eleştirmekten, işin doğrusunu göstermekten geri kalmaz. Bunu

[41] Hakan Dedebağı. *Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007.

yaparken yine hukuk konusunda olduğu gibi eğitim konusunda da yeni görüşler peşinde değildir. Devrinde geçerli olan eğitimin temel amaçlarının fert ve toplumda yansıma biçimleri üzerinde durur. Eğitimde psikolojiyi, insan ve toplum gerçeğini çok önemser ve eğitimle insan hayatı arasında sürekli ilişkiler kurar. Soyut bir alanda kalmaz. [42] **Özbek (2017), Nasreddin Hoca'nın eğitiminin amaçlarını şöyle sıralamıştır; insanı tanıtmak, ahlâkî bozukluklara karşı tavır almak, teşebbüs ruhu kazandırmak, yoksulluk ve açlığın acısını hissettirmek, cimriliği yermek, aşırılıklardan sakındırmak, sorumlu insan yetiştirmek, egoistliği yermek, şüpheli şeylerden sakındırmak, bilene sormak, zorlukları nükte vasıtasıyla aşmak, düşünmeyi öğretmek.**

Özbek (2017) **Nasreddin Hoca'nın eğitiminin ilkelerini örneklerle aşağıdaki gibi özetlemiştir:**

Çocukların Cevaplarını Hoş Karşılamak	Özellikle çocuk, iki yaşından itibaren her şeyi merak eder, bıkmadan usanmadan sorar. Bütün bunları hoş görmek ve çocuğu ciddiye almak gerekir: *Bir gün oğlu Hoca'ya: -Baba! Ben, senin doğduğun günü hatırlıyorum!. der. Bu münasebetsiz sözü duyan annesi, kızarak; -Sus ulan, halt etme!. Terbiyesiz! deyince, Hoca müdahale ederek: -Bırak hanım, o akıllıdır; belki doğru söylüyor! der.*
Bilenlerin Bilmeyenlere Öğretmesi	Bilenlerin de, bilmeyenlerin de sorumlulukları vardır. Bilenlerin sorumlulukları, bildiklerini, bilmeyenlerin akıl seviyelerini dikkate alarak onlara öğretmektir. Bilmeyenlerin sorumlulukları ise, öğrenme fırsatı buldukları her zaman ve her yerde bilmediklerini sormak ve öğrenmektir: *Hoca bir Cuma günü vaaz etmek için camideki kürsüye çıkar ve: -Ey cemaat!. Benim size ne söyleyeceğimi bilir misiniz? der. Cemaat hep birden: -Bilmeyiz! Cevabını verir. Bunun üzerine Hoca: -Siz bilmedikten sonra ben size ne söyleyeyim? der ve kürsüden inerek çıkıp gider. Ertesi Cuma yine kürsüye çıkarak bir hafta evvelki gibi: -Ey cemaat! Benim size ne söyleyeceğimi bilir misiniz? Sualini tekrar sorunca, bu defa cemaat hep birden: -Evet biliriz! der. Hoca da: -Madem ki biliyorsunuz. Benim söylememe hacet kalmadı diyerek yine kürsüden iner ve çıkıp gider. Öbür hafta tekrar kürsüye çıkınca, bu sefer cemaat, verecekleri cevabı aralarında kararlaştırır. Hoca yine o suali sorunca halk: -Kimimiz biliriz, kimimiz bilmeyiz! Cevabını verir. Hoca da: -Öyle ise bilenler bilmeyenlere öğretsin!. der ve kürsüden inip gider.*

[42] Dedebağı, *Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi.*

İnsaflı Olmak

İnsaf, ölçülü hareket etmek demektir. Meselâ bir görevi ve iyi niyeti kötü bir amaç için kullanmak, tamamen insafsızlıktır:

Köylünün biri hediye olarak, Hoca'ya bir tavşan getirir. Hoca bu ikram karşısında elinden gelen misafirperverliği göstererek köylüyü ağırlar. Bir müddet sonra bu köylünün yakınları: -Biz tavşanı getirenin komşusuyuz. der. Hoca bunları da elinden geldiği kadar hoşnut etmeye çalışır. Birkaç gün sonra gelenler de: -Biz tavşan getirenin komşusunun komşusuyuz. Diyerek Hoca'ya kendilerini bir güzel ağırlatmak ister. Bu sefer Hoca, -Bu tastaki su, o tavşanın suyunun suyudur! Diyerek iyi bir insaf dersi verir.

Bilimi Üstün Tutmak

Bilim yerine gösterişi ve dış görünüşü ön plâna çıkaranların gülünç durumlarını ortaya koyar:

Okuması için Hoca'ya Acemce bir mektup getirirler. O da, lafı hiç evirip çevirmeden bilmediğini söyler. Mektubu getiren: -Kocaman kavuğu başına geçirmişsin. Bir mektubu bile okuyamıyorsun. Nasıl hocasın sen? Utanmıyor musun? diye paylamaya çalışır. Hoca buna karşılık, kavuğunu hemen çıkarıp adamın başına koyar: -Kavukla okunuyorsa, sen oku da bir görelim! Der

Tecrübeye Önem Vermek

Tecrübe, bilgi ve anlayışı arttırıcı nitelikteki olaylarla çok karşılaşma hâlidir. Kültürümüzde görmüş ve geçirmiş olmak, bir olgunluğun ve bilgeliğin işareti sayılır. Onun için, "Başa gelmeyince bilinmez." denilmiştir. Yani, tecrübeye dayanmayan bilgiye pek güvenilmez:

Hoca'ya, -Çaylaklar bir sene erkek, bir sene dişi olurmuş, doğru mu? Diye sorarlar. Hoca'nın cevabı şudur: -En az, iki sene çaylak olmadan, bu soruya cevap veremem!

Fırsat Kollamak

Hoca uyarılarını yaparken, öyle ulu orta her yerde her şeyi söylemez. Uygun zamanı bekler, fırsat düştüğünde nazik bir şekilde araya girer ve taşı gediğine koyar:

"Dünya kaç arşındır?" diyen gençlere, o sırada geçen tabutu göstererek: -Onun erbabı işte şu gidendir. Sualinizi ona sorunuz. Bakınız dünyayı yeni ölçmüş gidiyor! Der.

Ferdî Farklılık

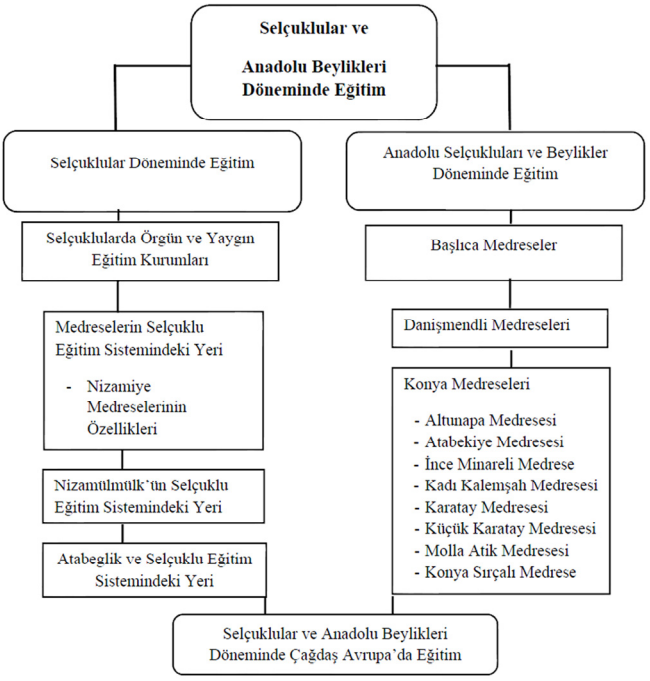
İnsanlar farklı kabiliyetlerde yaratılmışlardır. Herkesle anlayacağı dilden konuşmaya çalışmıştır. Nerdeyse bütün nüktelerinde, bu düşünce hâkimdir. Aynı zamanda bu sözler ve nükteler, mekâna da makama da uygundur:

Bir tarihte, Hoca'nın kadılık yaptığı bir sırada, birisi evine gelir. Başında bulunan bir davayı uzun uzadıya anlattıktan sonra: -Kadı efendi, Allah aşkına söyle! Bunda ben haklı değil miyim? Deyince, Hoca derhal: -Hay hay, efendim! Haklısın, hem de yerden göğe kadar haklısın!. Der.

Ertesi gün, bu zatın şikâyet ettiği ve mahkemeye verdiği adam gelir. O da Hoca'ya derdini anlattıktan sonra: -Sen ne dersin Kadı efendi? Bu meselede ben haklı değil miyim? Diye sorunca, Hoca ona da: -Çok haklısın, bu kadar aşikâr hakka ne denir? Der.

Bölüm Sonu ve Özet

Selçuklu eğitim sisteminin en önemli özelliği, medreselerin geniş anlamda devlet tarafından kurulması, eğitimin ücretsiz olması ve medrese teşkilatlarının en küçük ayrıntılara kadar belirlenmesi Selçuklular devrinde olmuştur. Selçuklular; medreseler aracılığıyla ilmin gelişmesini sağlamayı, ilmiye mensuplarına düzenli maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmayı amaçlamışlardır. Selçuklular zamanında ilk medrese, Tuğrul Beyin emriyle Nişabur'da kurulmuştur. Sonraları Selçuklu eğitim sistemi içerisinde tertip, düzen ve teşkilatlı eğitim kadrosu ile talebelere yatılı ücretsiz ve bütün masrafları için vakıflar oluşturulan medrese Alp Arslan'ın talimatıyla Selçuklunun bilge Veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta Nizamiye Medresesi açılmıştır. Nizamiye Medreselerinin o dönemin diğer eğitim müesseselerinden çok ileride oldukları bilinmektedir. Nizamiye Medreselerinin müfredatına bakıldığında Kur'an, fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, dil ve edebiyatın yanında tıp, matematik, felsefe, astronomi ve tarih gibi müspet bilimler de okutulmuştur. Selçuklu Devleti'nin zayıflayıp dağılmaya başlamasının ardından Anadolu'nun farklı yerlerinde beylikler kurulmuştur. Kurulan bu Anadolu Beylikleri Türk tarihinde Selçuklular ile Osmanlılar arasında kalan ara dönemi meydana getirmiştir. Anadolu Beylikleri, Selçuklular tarafından inşa edilen medreselere yenilerini eklemişlerdir. Bu çağda Anadolu şehirleri ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal bakımdan oldukça ileri seviyeye gelmiştir. Bu beylikler sayesinde Türkçeye kıymet verilmiş ve Türkçenin ilerlemesine, gelişmesine katkı sağlanmıştır. Selçuklulardan itibaren Anadolu'daki şehirlerde ahiler, önemli rol oynamışlar, hiçbir siyasi gücü olmayan, fakat iktidar boşluğu bulunan zamanlarda karışıklık çıkmış şehirlerde yaşamın düzenliliğini sağlayarak şehir hayatının normal düzenini sağlamışlardır. Anadolu'daki halkın sosyo-ekonomik ve politik yaşamına yön vermişlerdir. Moğol istilasından kaçan birçok ilim adamı Anadolu'ya sığınmıştır. Bu ilim adamlarına kucak açılarak rahat şekilde çalışabilecekleri ortamlar oluşturulmuştur. İlim adamları Anadolu'nun bir ilim ve kültür şehri olmasına büyük katkı sağlamışlardır. Mevlana Celaleddin, Hacı Bektaşı Veli, Yunus Emre, Âşık Paşa ve Nasreddin Hoca bu dönemde büyük katkılar getirmiştir.

Değerlendirme Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi Selçuklular Döneminde eğitimin temel özellikleri arasından **yer almaz?**

A. Bilime önem verilmesi

B. Medreselerin devlet tarafından kurulması

C. Eğitimin ücretli olması

D. İslami değerlere sahip çıkılması

E. Eğitimcilere maaş bağlanması

2. Aşağıdakilerden hangisi Selçuklular Dönemindeki örgün eğitim kurumları arasında yer almaktadır?

A. Camiler

B. Mescitler

C. Kütüphaneler

D. Mektepler

E. Saraylar

3. Selçuklu medreselerinin kuruluş nedenleri düşünüldüğünde aşağıdakilerden hangisi bu nedenlerden biri **olamaz?**

A. Sünni olmayan ideolojilere karşı önlem almak

B. Devlet çıkarlarını korumak

C. Devlet için gerekli memurları yetiştirmek

D. Din adamı yetiştirmek

E. Devlete ek gelir sağlamak

4. "Muidlik"in anlamı aşağıdakilerden hangisidir?

A. Müderris yardımcısı

B. Erenlik

C. Medresede kıdemli eğitimci

D. Vezirliğin alt dalı

E. Medresede öğrenci

5. Aşağıdakilerden hangisi Selçuklu Dönemi medreselerinin özelliklerine uymamaktadır?

A. Öğrencilere burs verilmiştir.

B. Ders alan öğrenci sayısı kalabalıktır.

C. Öğrenci olabilmek için yaş sınırı yoktur.

D. Öğretim süresi üç yılla sınırlandırılmıştır.

E. İsteyen herkes ders alabilmiştir.

6. Nizamülmülk'ün önemli eseri aşağıdakilerden hangisidir?

A. Seyahatname

B. Siyasetname

C. Makalat

D. Garibname

E. Fakrname

7. Aşağıdakilerden hangisi Atabeglerin, Şehzadelerle ilgili görevleri arasında **yer almaz?**

A. Siyaset öğretmek

B. Savaşmayı öğretmek

C. Rehberlik yapmak

D. Yönetimle ilgili eğitmek

E. Taht'a çıkmalarını sağlamak

8. Aşağıdaki medreselerden hangisi Konya medreselerinden **değildir?**

A. Hatuniye Medresesi

B. Danişmend Medresesi

C. İplikçi Medresesi

D. Atabekiye Medresesi

E. Kadı Kalemşah Medresesi

9. "Medresenin içinde kendisine ait bir kütüphane bulunmaktadır. Müderrisine ayda 800, muidine 240 dinar tahsis edilmiş, imam, müezzin ve ferraş'a da maaş bağlanmıştır. Çok başarılı üç talebeye ayda 15'er dinar, orta seviyeli on beş talebeye ayda 10'ar dinar burs verilmesi öngörülmüştür." Özellikleri verilen Medrese aşağıdakilerden hangisidir?

A. Altunapa Medresesi

B. Atabekiye Medresesi

C. Karatay Medresesi

D. Sırçalı Medrese

E. Molla Atik Medresesi

10. Aşağıdaki derslerden hangisi Selçuklular Döneminde medreselerde okutulan müspet bilim dersleri arasında yer almıştır?

A. Felsefe

B. Tefsir

C. Nahiv

D. Cerrahi

E. Hitabet

11. "Garibnâme" kimin eseridir?

A. Mevlana Celaleddin

B. Yunus Emre

C. Âşık Paşa

D. Hacı Bektaşi Veli

E. Nasreddin Hoca

12. *Hoca'ya, -Çaylaklar bir sene erkek, bir sene dişi olurmuş, doğru mu? diye sorarlar. Hoca'nın cevabı şudur: -En az, iki sene çaylak olmadan, bu soruya cevap veremem!* Nasreddin Hocadan alınan bu nükte, hocanın hangi eğitim ilkesine örnek olabilir?

A. Bilenlerin bilmeyenlere öğretmesi

B. Tecrübeye önem vermek

C. Fırsat kollamak

D. Ferdi farklılık

E. İnsaflı olmak

13. "Makalat" kimin eseridir?

A. Mevlana Celaleddin

B. Yunus Emre

C. Âşık Paşa

D. Hacı Bektaşi Veli

E. Nasreddin Hoca

14. "**İnsanı tanıtmak, ahlâkî bozukluklara karşı tavır almak, teşebbüs ruhu kazandırmak, yoksulluk ve açlığın acısını hissettirmek, cimriliği yermek, aşırılıklardan sakındırmak, sorumlu insan yetiştirmek, egoistliği yermek, şüpheli şeylerden sakındırmak, bilene sormak,** kimin eğitim amaçları arasındadır?

A. Mevlana Celaleddin

B. Yunus Emre

C. Âşık Paşa

D. Hacı Bektaşi Veli

E. Nasreddin Hoca

15. "Ona göre eğitimin amacı insanın kendini tanıyıp olgunlaşmasıdır. Bu da öncelikle insanın kendini tanımasıyla başlayacak bir süreçtir. Öğrencilere verilmesi gereken temel bilgi, kendi varlıkları hakkında bir bilgi ve bilinç kazandırmaktan geçmektedir." Eğitimde bu yaklaşımın bulunmasının gerekliliğini açıklayan Türk büyüğü kimdir?

A. Mevlana Celaleddin

B. Yunus Emre

C. Âşık Paşa

D. Hacı Bektaşi Veli

E. Nasreddin Hoca

Cevaplar

1. C	2. D	3. E	4. A	5. D	6. B	7. E	8. B	9. A	10. D	11. C	12. B	13. D	14. E	15. B

Kaynaklar

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö 1000-M.S. 2018,* Ankara: Pegem Akademi, 30. bs.2018.

Bayar, Volkan ve Saadet Aylin Bayar, "Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektâş-ı Velî Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar"*, Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama.* 9, (2014): 19 - 42. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eibd/issue/22668/242070

Birekul, Mehmet. "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 2018: 3/5, 85-98. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/499092

Çakmak İgalçı, Emine Elif. "Tasavvufi ve Eğitimci Kişiliğiyle Yunus Emre", *Toplum Bilimleri Dergisi,* Ocak – Haziran, 12/23, 2018: 100-116. http://isamveri.org/pdfdrg/D03402/2018_23/2018_23_IGALCIEEC.pdf

Çatakoğlu, Mehmet Şerif. "Anadolu Selçuklu Dönemi İlmi Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmi Faaliyetlerine Tesiri", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002.

Dedebağı, Hakan. "Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2007.

Dikici, Recep. XIII. "Yüzyılda Konya ve Çevresinde Kültür Faaliyetleri", III. Uluslararası Mevlâna Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 Konya, Bildiri Kitabı, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2005.

Doruk, Mehmet. "Âşık Paşa'nın Garib-Nâme'de Kur'ân Âyetlerine Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* XV/27 (2013/1): 167-190. https://dergipark.org.tr/tr/ download/article-file/192157

Gurbetoğlu, Ali. *Selçuklular ve Anadolu Beyliklerinde Eğitim*, 2018. https://docplayer.biz.tr/104850842-Turk-egitim-tarihi-4-selcuklular-ve-anadolu-beyliklerinde-egitim-dr.html

Gültekin, Bilgehan. "Fikir liderlerinin halkla ilişkiler amaçlı kullanılması: Hacı Bektaş Veli". *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* 11/34. (2005): 211-228.

Güven, İsmail. "Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretim Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 25/2. (1992): 833-848. https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/47709/603334

Kut, Günay. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 4, 1-3, 1991, *"Âşık Paşa"* https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-pasa

Ocak, Ahmet Yaşar. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. "*Âşık Paşa'nın Tasavvufî Şahsiyeti*" 4/3. (1991), https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-pasa

Öncel, Recep "Hz. Mevlana ve Eğitim". Yeni Şafak, 2020 https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/hz-mevlana-ve-egitim-3525160

Öngören, Reşat. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. "*Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*" 29, (2004): 441-448. https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi

Ösen, Serdar. "Türk Eğitim Tarihi İçerisinde Mevlevîhanelerin Yeri", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi-Turkish History Education Journal- TUHED*, 4/2, (2015): 259-271. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/164065

Özbek, Abdullah. "Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca", Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, 2017https://www.altayli.net/bir-egitimci-olarak-nasreddin-hoca.html

Özçelik, M , "Yûnus Emre'nin Eğitimci Şahsiyeti", Yenidünya Dergisi, 2017 https://yenidunyadergisi.com/blog/yunus-emrenin-egitimci-sahsiyeti

Özkan, Hilmi Selim. Türk Eğitim Tarihi Ders Notu, İstanbul, 2014. https://docplayer.biz.tr/47675433-Turk-egitim-tarihi-doc-dr-selim-hilmi-ozkan.html

Polat, Mizrap. "Yunus Emre Düşüncesinde Bir Eğitim Modeli Olarak "İnsân-ı Kâmil": Konuya Öğretim Programlarının Kültürel ve Felsefi Temelleri Bağlamında Bir Yaklaşım", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/1 (2017): 29-41. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbd/issue/36574/415629

Sezgin, Osman. *Türk Eğitim Tarihi,* 2021 http://osmansezgin.com/assets/tet46_222-osmansezgincom.pdf

Tanman, M. Baha. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. "Danişmendliler" 8. (1993):474-477, https://islamansiklopedisi.org.tr/danismendliler#2-mimari

Tatcı, Mustafa. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. *"Yunus Emre"* 43, (2013): 600-606. 2013. https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre

Yılmaz, Ahmet. Büyük Selçuklu Devleti Döneminde Eğitim, "*4. Bölüm"*, Türk Eğitim Tarihi, haz. Mustafa Kılınç, Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Yılmaz, Ahmet. Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Eğitim, "*5. Bölüm"*, Türk Eğitim Tarihi, haz. Mustafa Kılınç, Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019.

OSMANLIDA EĞİTİM (KURULUŞTAN İLK YENİLEŞME HAREKETLERİNE KADAR) (1299-1776)

Şahin Oruç

Bu bölümün sonunda okuyucu,

- ✓ Osmanlı Devletinin Türk eğitim hayatına katkılarını fark eder.
- ✓ Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olan Ahi Teşkilatının eğitim sistemini açıklar,
- ✓ Osmanlı Devletinin eğitim hususunda yapmış olduğu orijinal çalışmaları analiz eder.
- ✓ Osmanlı öneminde kurulmuş olan Enderun mektebinin devlet yönetimine katkılarını açıklar.
- ✓ Osmanlı Eğitim Sistemindeki Sıbyan mektepleri, medreseler ve askeri okullar hakkında bilgi verir.

Giriş

Tarihin gördüğü en büyük devletlerden biri olan Osmanlı Devleti, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da dünya medeniyetine büyük katkılarda bulunmuştur. Aynı zamanda günümüz Türkiye'si için de eşsiz bir eğitim mirası bırakmıştır. Yapmış olduğu eğitim uygulamalarıyla çok kısa sürede hem modern büyük bir devlet haline gelmiş hem de yine bu eğitim sisteminin katkılarıyla yüzlerce yıl ayakta kalabilmiştir.

Türk Eğitim Tarihi açısından en önemli dönemlerden biri olan Osmanlı dönemi, eğitim uygulamaları açısından yapılan çalışmalara bakıldığında bu dönemi anlatması ve aydınlatması noktasında gayet yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu konuda ne kadar çok çalışma yapılırsa o kadar eğitim tarihimize ve dünya eğitim alan yazınına o nispette katkı sağlanmış olur. Osmanlı kurduğu

eğitim sistemi ve meydana getirdiği eğitim kurumları açısından günümüzde dahi bazı noktalarda ileri derecede bir eğitim sistemi oluşturabilmiştir. Her bir kurum veya yapılan eğitim uygulamalarının incelenmesi binlerce cilt eserlerin oluşmasıyla belki mümkün olabilir. Osmanlı eğitim sistemi sadece Türkiye'yi değil birçok devleti ve dönemi etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Osmanlı Dönemi İnsan Yetiştirme Düzeni

Osmanlılar uyguladıkları eğitim sisteminde en önemli gayeleri iyi insan yetiştirmektir. Devletine, milletine ve tüm insanlığa fayda sağlayan bireylerin yetişmesi için oldukça titiz davranmış ve bu konuda hiçbir emek ve masraftan kaçınmamıştır. Toplumunun yetişmesi için dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşları gibi teşkilatlardan da gerekli desteği almıştır. Özellikle Müslüman tebaanın Ehl-i Sünnet Vel Cemaat itikadını taşıyan iyi birer Müslüman olarak yetişmeleri hususunda ne gerekiyorsa onu yapmaya çalışmışlardır. Her bölgede, her belde de açılan medreselerin ve diğer eğitim kurumlarının en önemli vazifesi bu olmuştur. Kullanmış oldukları alfabe dahi her ne kadar Arap alfabesi dense bile burada asıl gaye Kur'an Alfabesidir. Bu alfabeyi seçmekteki en önemli amaçları da yine yetiştirdikleri her insana, her Müslümana öncelikle Kur'an-ı Kerim'i öğretmek olmuştur. Yani bu alfabe sayesinde Osmanlı toplumunda yaşayan her Müslüman okuma yazma bilmenin yanı sıra öncelikle İslam dininin kitabı Kur'an-ı Kerim'i öğrenmiştir. Devrin şartlarına göre İslam dinini esaslarına bağlı kalarak farklı eğitim sistemleri de oluşturmuşlar ve toplumun eğitim seviyesini yüksek tutmaya çalışmışlardır. İhtiyaca göre askeri ve teknik konularda da çok çeşitli okullar açarak yaşadıkları çağın eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Fakat özellikle yeniçeri ocağının bozulmasıyla, bu ocağın yeniliklere karşı çıkması ve engellemesi eğitim alanında da yapılacak yenileşmelerin gecikmesine mani olmuştur.

Osmanlı Devleti kendisinden önce var olan İslam devletlerinden ve Türk Devletlerinden eğitim hususunda ve insan yetiştirme sistemi açısından en üst düzeyde istifade etmiş, Türk-İslam eğitim mirasını en güzel şekilde kullanmış ve geliştirmiştir. Osmanlılar hemen kuruluşlarının öncesinde, Selçuklu Devleti bünyesinde özellikle Anadolu coğrafyasında var olan ve aynı zamanda insan yeniştirmenin en önemli teşkilatlarından birisi olarak görebileceğimiz Ahi teşkilatından da büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bu teşkilat hem Osmanlı devletinin kuruluşuna hem de eğitim ve insan yetiştirme sisteminin temellerinin atılmasına vesile olmuştur. Bilhassa mesleki eğitim için dünyada ilk mo-

dern örneklerden biri olması dolayısıyla bu bölüme başlarken ahiler ve ahi teşkilatı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Bu dönemin genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kuruluş aşamasında insan yetiştirme sisteminin temelleri atılarak özellikle Ahi Teşkilatından hem destek alınmış hem de maddi ve manevi destek verilerek iyi ve yardım sever insan yetiştirilmeye çalışılmıştır
2. Sıbyan mektepleriyle çocukların eğitim hayatına adım atmaları ve iyi insan olma yolunda eğitim görmeleri sağlanmıştır.
3. Askeri sınıflar oluşturularak hem toplum ve toprak güvenliği sağlanmış hem de fethedilecek bölgelerin huzur için silahlı güçler yetiştirilmiştir.
4. Medreseler açılarak tüm halkın ihtiyacı olan özellikle dini eğitimleri ve farklı bilimlerde söz sahibi bilim insanlarının yetişmesi sağlanmıştır.
5. Enderun mektebi kurularak devleti yönetecek yöneticilerin yetişmesi sağlanmıştır.
6. Osmanlı Devleti Tüm bu sistemlerle çağlara damga vuran iyiliksever, iyi insan yetiştirme amacını gerçekleştirmiş ve yüzlerce yıl bu sistem sayesinde var olmuştur.

Osmanlıda Mesleki Eğitim ve Ahi Teşkilatı

Kökleri XI. Yüzyıla giden, Selçuklu ve Osmanlı devletinde var olan temeli tasavvufa dayanan Ahi Teşkilatı özellikle I. Murat zamanında sosyal ve içtimai etki göstermeye başlamıştır. Ancak bilhassa Fatih döneminden itibaren siyasi bir yapı olmaktan çıkıp tamamen ‘’Lonca’’ adı verilen Osmanlı esnafının sosyal iktisadi teşkilat şeklini almıştır.[1]

Bugün meslek odaları ve halk evlerinin devraldığı bu kültürel miras geçmişte dönemine göre oldukça kapsamlı bir eğitim modeli uygulamış ve bugün hala çok iyi bir örnek eğitim modeli olarak durmaktadır.[2] Ahi teşkilatı temelde fütüvvet anlayışına dayanmaktadır, bu anlayış ise tasavvufun temellerini oluşturmaktadır. Anadolu’da Ahi teşkilatını Ahi Evran (1171-1261) kurmuştur. Selçuklu ve Osmanlı toplumunda siyasi olarak etkin bir kurumu iken Osmanlı devletinin Anadolu’da siyasi birliği sağlamasıyla tamamen esnaf ve sa-

[1] Ömer Akdağ ve meltem Kurtuluş. Ahilik ve Meslek Ahlakı. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s.84-85

[2] Deniz Balcı, *Bir Kurum ve Eğitim Örneği Olarak Ahi teşkilatında Eğitim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 46 (2019), s.363-384

natkârlar odası olarak şekillenmiş ve bugün hala varlığını aktif olarak devam ettiren bir geleneksel sivil toplum kuruluşudur.

Ahi teşkilatında kullanılan eğitim modeli bugün hala dikkatleri üzerine çekmektedir. Eğitimde birey merkezli bir model kullanılmış ve değerler ile yoğrulmuştur. Ahi teşkilatında eğitim-terbiye çok önemli bir husustur. Eğitim genel anlamda iş dışında ve iş başında olarak ikiye ayrılmaktadır; iş dışında eğitim ahi ya da emir denilen bugünkü anlam da usta ya da işveren tarafından istihdam edilen çocuklara okuma yazma öğretilir, dini bilgileri geliştirilir aynı zamanda askerlik becerileri de kazandırılırdı[3]. İş başında eğitim ise bugünkü anlamda yamak, çırak, kalfa, usta ilişkisi içerisinde meslek, mesleğin püf noktaları gibi uygulamaya yönelik dersler atölye, dükkân gibi direkt olarak mesleğin uygulandığı yerlerde öğretilmekteydi. Sanat ve sosyal hayata yönelik bilgiler aktif olarak teorik ve pratik olarak verilmekteydi. Ahilik de denetim mekanizması çok iyi işlediğinden bugün bile değerler eğitiminde doğrudan kazanılması hedeflenen ilkelerin bu sayede kazanıldığı görülmektedir.[4]

Türklerin Anadolu'ya gelmesi ve Anadolu'da yerleşik hayata geçmesi ile birlikte konargöçer hayat tarzından kalma boy, aşiret göçebe kültürleri sosyal hayatın getirdiği karmaşıklığı ancak belirli standartlar uygulayarak ortadan kaldırabilirlerdi. Bu bağlamda Ahi teşkilatı bu standartları ortaya koymalarında etkili olmuştur. Ayrıca dünyada ölçü tartı standartlarını da ilk kez tespit eden ve uygulayan da Osmanlı Devletidir.[5]

Eğitim de bu sosyo-ekonomik yapının en temel parçasıdır, çünkü topluma mal olmuş bu sistem her nesilde kendini adeta bir gen gibi yeniden üretmektedir. Dolayısıyla özel bir iletişim yeteneği ve eğitimsel altyapı gerektiren esnaf ve sanatkârlık bugünkü anlamda esnaf, sanayici ve sivil toplum örgütü mensubu için eğitim sistemin devamı için olmazsa olmazlardandır.

Meslek edinmeyi ve üretim yapmayı dolayısıyla sürekliliği hedefleyen bireyler hem iş öncesi hem de iş başında mutlaka usta çırak ilişkisi içinde eğitim faaliyeti görmüşlerdir. Böylece hem toplumun istediği ürün ve hizmetleri belirli standartlar içinde üretebilecekler hem de kurulan bu mekanizma sayesinde gelecek nesillerde de bu ihtiyaçlar yetişmiş ustalar tarafından karşılanacaktır. Bu sayede toplamda üretimsel ve kaliteli bir standart yakalanmış olacaktır.

---

[3] Mustafa Çoban, Model *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahilik*, KSÜSBD, 15/2 (2018), s. 728

[4] Seymen Öztürk, *Türk Yönetim ve Eğitim geleneğinde Ahi Teşkilatı*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 40 (2019), s.621-647

[5] Nurettin Öztürk, *Ahi teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi.* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2015), s.4-6

Bu durum aynı zamanda sistemin iç denetim mekanizmasını da oluşturmaktadır.[6]

Ahi teşkilatında bugünkü anlamda eğitim ve kariyer danışmanlığı denilen hizmetler de oldukça etkili bir şekilde verilirdi. Teşkilata giren bir birey öncelikle bir sınava tabii tutulur ve yeteneklerine göre uygun olan bir mesleğe hazırlanması ya da başlaması sağlanırdı. Bireyin birden fazla iş ile meşgul olması hoş karşılanmazdı. Meslek seçimi asla bir rastlantıya da tesadüfe bırakılmazdı, böylece bireyin yani Ahi adayının yeteneklerine göre en uygun meslek seçimi sağlanmış ve mesleğinde profesyonel olması sağlanırdı.[7] Ahi teşkilatında eğitimin temelinde bulunan ''fütüvvet'' anlayışı ise İslamiyet'le sosyal yaşamı rahatlatmış olan misafirperverlik, cömertlik, yiğitlik gibi anlamlara gelen bir davranış biçimidir. Ahilik'ten doğrudan farklıdır, ancak daha geniş kapsamlı olarak 13. yy. itibari ile Anadolu'daki toplumsal, siyasi, kültürel uzantısı olduğu söylenebilir. Fütüvvetin anayasası sayılan fütüvvetnameler, şecerenameler gibi fermanlar, beratlar ve vakfiyeler de Ahiliğin temel prensipleri ile ilgili kaynaklardır.[8]

Fütüvvetnameler 'de geliştirilen ve öğretilen ilkelerden bazılarını sıralayacak olursa:[9]

- ✓ Ahlaklı ve iyi huylu olmak,
- ✓ İnsanların kusurlarını örtmek, yüzlerine vurmamak,
- ✓ Dedikodu, gıybet yapmamak,
- ✓ Cömert ve yardım sever olmak,
- ✓ Sözünde durmak, vefalı olmak,
- ✓ Adaletli, şefkatli, dürüst olmak,
- ✓ Namuslu ve iffetli olmak,
- ✓ Tevazu sahibi, alçak gönüllü olmak, gururdan, kibirden kaçınmak,
- ✓ İyiliksever olmak ve herkesin iyiliğini istemek,
- ✓ Allah için sevmek, Allah için nefret etmek,
- ✓ Açıkta ve gizlide Allah'ın emir ve yasaklarına uymak,

---

[6] Mehmet, Karagül, *Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü.* İstanbul: TASAM, (2018). s.276

[7] Abdullah Günay, "Ahilik'te Mesleki ve Sosyal Dayanışma", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2003.

[8] Muhammet Düşükcan ve Oğuzhan Başdaş, *Ahilik İlke ve Uygulamalarının Günümüz Kobi'lerine Yansıması: Elazığ İli Örneği,* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18/70 (2019), s.869.

[9] Düşükcan ve Başdaş, *Ahilik İlke ve Uygulamalarının Günümüz Kobi'lerine Yansıması: Elazığ İli Örneği,* s. 870.

✓ Aza kanaat, çoğa şükür ederek dağıtmak…

Ahi teşkilatı, coğrafi keşifler sayesinde Avrupalı devletlerin özellikle Amerika kıtasından getirdikleri altınlarla zenginleşmeleri ve bu durumun birkaç yüzyıl sonra ekonomik yarışı adaletsiz hale getirmesi ve yine batıda meydana gelen sanayi inkılabı sonrasında seri üretime geçilerek ekonomik şartların değişmesi neticesinde zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflama teşkilatın şekil değiştirmesine ve zaman içinde etkisini azaltmasına neden olmuştur.

Osmanlıda İlköğretim: Sıbyan Mektepleri

Temel dersin Kur'an-ı Kerim olduğu ve Kur'an-ı Kerim'in yanında yazı, dini bilgiler ve aritmetik derslerinin de öğretildiği Sıbyan Mektepleri, örgün eğitimin ilk basamağını meydana getirmektedir. Selçuklular ve Karamanlılarda bugünkü şekliyle "Sıbyan Mektebi" olarak bilinen kurumlar, Abbasiler döneminde "küttab" adıyla ortaya çıkmaktadır. Selçukluların etkisiyle Osmanlı Devleti'nde de aynı adın kullanıldığı görülmektedir.[10]

Çocuklar bu mektepte ibadet, iman ve ahlak bilgileri almaktaydı. Osmanlı Devleti, sıbyan mekteplerini Karahanlılar ve Selçuklulardan devralmıştır. Osmanlı dönemindeki ilköğretim gereksinimini ilk dönemlerde Sıbyan Mektepleri gidermiştir ve bu mekteplere taş bina olarak yapıldığından "Taş Mektep" ve her mahallede bir tane yer aldığından dolayı "Mahalle Mektepleri" ismi de verilmiştir. Sıbyan Mektepleri, çoğunlukla bir camii müştemilatı içerisinde veya bir camii yakınında yer almaktaydı.[11]

Sıbyan Mektepleri, doğrudan devlet tarafından yapılmak yerine maddi durumu iyi olanlar ile devletin üst kademesinde bulunan padişah, sadrazam, vezir gibi kişiler tarafından yaptırılmıştır ve bu yaptıran kişiler okulun gereksinimlerini de karşılamıştır. Çocuklar vakıf desteği ile Sıbyan Mekteplerinde ücretsiz olarak okurken gıda gereksinimleri de karşılanarak günlük kıyafetler tedarik edilirdi. Devlet tarafından bu yolla ücret verilmeden eğitim ihtiyacı karşılanırken Sıbyan Mektepleri, zaman içerisinde toplumsal gereksinimi gideremeyecek duruma gelmiştir.

Çocuklar Sıbyan Mekteplerine 4-6 yaşlarında başlardı ve 13-15 yaşları arasında da yani buluğ çağında bu mektepleri bitirirlerdi. Mektebe başlama, öğret-

[10] Meve Günaltay Başak, "Osmanlıdan Günümüze Sıbyan Mektepleri Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.

[11] Abbas Çelik, Hatıralarla Sıbyan Mektepleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 27 (2007), s.125-135.

menlerin ve çocukların katıldığı, ilahiler okunarak yürüyüşlerin yapıldığı "âmin alayı" ile gerçekleşirdi.[12] Bu tören, uğurlu kabul edilen pazartesi, perşembe ya da kandil günlerine denk getirilir ve o sabah mahallenin tüm öğrencileri mektepte toplanırdı. İlahi okuyacak öğrenciler ilahileri okurken yüksek sesle belli yerlerde âmin diyecek öğrenciler sıralanırdı ve başlarında da ilahici başı adı verilen bir öğrenci bulunurdu. Okula yeni gelecek olan öğrencinin evine doğru yola çıkan âmin alayını idare eden ilahici başı okunan ilahileri de idare etmekteydi ve mahalle sakinleri ile velilerin de araya eklendiği alay gittikçe kalabalıklaşarak mektebe başlayacak olan çocuğun evinin önüne varırdı.[13]

Sıbyan Mekteplerine veliler isterse 4-5 yaşında başlanabilmekteydi; fakat 7 yaşına giren çocuklar, bu mekteplere devam etmek mecburiyetindeydi. Eğer gitmezlerse bu çocukları özel memurlar, mahalle muhtarları ya da imamlar izleyerek velilere ceza verirlerdi. Gereken bilgileri öğrenemeyen çocuklar 3 yıl daha eğitim görebilmekle beraber bu mekteplerin normal süresi 4 yıldı ve eğer 7 yılın sonunda da başarı sağlayamayan bir çocuk varsa bu çocuklar velilerin isteğine göre eğitimlerine devam ederler ya da etmezlerdi.[14]

Önceden müderrislerin ve mollaların kontrolünde olan Sıbyan Mektepleri, Fatih Sultan Mehmet döneminde devlet tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Sıbyan Mekteplerindeki amaç, dini eğitimin sağlanmasıdır. Bu mektepler genel Kur'an-ı Kerim okutmak, namazda okunacak ayetleri, namaz kılınması usullerini ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak amacıyla oluşturulduğu için burada verilen dersler elifbadan başlamaktadır. Ayrıca matematik ile ilgili dersler fazla olmasa da okutulduğu ve tarih, coğrafya gibi derslerin de diğer dersler arasına eklendiği görülmektedir. Genellikle toplu öğretimin uygulandığı mekteplerde okuma-yazma öğrencilere geleneksel heceleme yoluyla öğretilmektedir.[15]

Sıbyan Mekteplerinde nasıl muallim olunacağı ile ilgili Fatih dönemi öncesine ilişkin yeterli bilgi bulunmamakla beraber, Muallim Cevdet, Sıbyan Mektebi muallimleriyle ilgili Fatih döneminde Ayasofya ve Eyüp medreselerinde özel bir müfredatın bulunduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda Arapça sarf ve nahiv, mantık, edebiyat, âdâb-ı mübahase, münakaşalı akâid, usûl-i

[12] Zülfü Demirtaş, Osmanlı'da Sibyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 17/1 (2007), s.173-183.

[13] Ali Naci Özyalvaç, "Bir Müfettiş Raporuna Göre Erken 20. yüzyıl İstanbul'unda Suriçi Sıbyan Mektepleri." Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

[14] Uğur Demirbağ, Sıbyan Mekteplerinde Verilen Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi. The Journal of Turk-Islam World Social Studies 15 (2018). s.414

[15] Sabahattin Arıbaş, *Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri* (ilköğretim okulları). Yeni Türkiye, Yeni Türkiye Osmanlı II (Toplum ve Ekonomi), 32 (2000*).* s.711-716

tedris riyâziyat, hesap dersi, coğrafya ve tarih dersleri müfredatta bulunmaktadır. Başlangıçtan 1924 yılına kadar çeşitli gelişmelerin ve değişikliklerin görüldüğü Sıbyan Mekteplerinin programlarına bakıldığında, 1740'ta I. Mahmud'un vakfiyesinde müfredata güzel yazı gibi derslerin ilave edildiği, 1781'deki I. Abdülhamid'in vakfiyesinde kâtiplik derslerinin bulunduğu, Farsça ve Arapçanın programa ilave edildiği görülmektedir.

Sıbyan Mekteplerinde mektep hocaları tarafından tutulan; okuldaki demirbaş eşyaların, veli adları ve velilerin ne ile tanındıkları, mektebe gelenlerin yoklamaları, ev adreslerinin yer aldığı dört tane defter mevcuttur. Öğrencilerin mektebe düzenli gelip gelmediği, okulda gerçekleşen her türlü olaylar mektep hocasının bağlı olduğu müdürlüğe yazılı olarak bildirilmektedir. Mektep hocası, her türlü idarede bizzat sorumludur ve anlatmış olduğu dersleri belli bir ders cetveline göre vermek durumundadır.

Sıbyan Mekteplerinin yapısına bakıldığında ise genellikle tek bir dershaneden oluşan kâgir yapılar olduğu görülmektedir. Tuvalet ve çeşme gibi gereksinimlerin karşılandığı küçük bahçelerin bulunduğu bu mekteplerde kapalı dershaneler, duvarlarda nişler ile güzel aydınlatma için birçok pencerenin yer aldığı dikdörtgen ya da kare planlı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kışın çocukların ısınması için ocakların yer alması, Sıbyan Mektebi dershanelerini medrese dershanelerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Sıbyan Mekteplerinin bazılarında dershanenin yanında yarı açık, eyvan şeklinde üstü kapalı mekânlar yer almaktadır ve bu mekânlar yazın teneffüs ve dershane amaçlı kullanılmıştır. Kuruluş yıllarından beri pek çok Sıbyan Mektebi yapılmıştır ve Osmanlı Devleti'nden günümüze gelen en eski Sıbyan Mektebi, Bursa Sitti Hatun Sıbyan Mektebi olarak bilinmektedir. İstanbul'un fethedilmesiyle beraber İstanbul'da da yapılmaya başlanan Sıbyan Mekteplerinin en eski olanları Fatih Külliyesi'ndeki Darü't-Ta'lim ve Bayezid Külliyesi'ndeki Muallimhane'dir. Sıbyan mektepleri erken ve klasik dönemde çoğunlukla bir katlı tek mekândan ya da biri yarı açık biri de kapalı iki mekândan meydana gelmektedir. Klasik dönemin sonlarından itibaren de üst katı dershane; alt katı da sebil, dükkân, çeşme gibi işlevlere sahip Sıbyan Mektepleri yapılmıştır.[16]

Zamanla oluşan değişimlere duyarsızlaşan bu mektepler, işleyiş ve yapılarında gerekli olan düzeltmeleri yapmamışlardır ve bu nedenle devlet tarafından bu mektepler yerine "usul-i cedide" denen yenilik yanlısı okullar kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar mevcut olmaya devam

[16] Cem Balcan ve Demet Ulusoy Binan, Mimar Sinan'ın İstanbul Külliyelerinde Yer Alan Sıbyan Mektepleri ve Koruma Sorunları, *Tasarım Kuram Dergisi,* 15/27 (2019). s.100-124.

etmiştir. 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de eğitim-öğretim tek çatı altında toplanmıştır ve Sıbyan Mekteplerine son verilmiştir.

Osmanlı'da Medrese ve Eğtim Sistemi

İslam tarihinde genel olarak eğitim verilen kurumlara medrese ismi verilmiştir. Medrese TDK'ya göre "İslam ülkelerinde, genellikle İslam dini kurallarına uygun bilimlerin okutulduğu yer"[17] olarak geçmektedir. Medreseler, Osmanlı Devlet'inde var olan Sıbyan Mekteplerinin üstünde eğitim veren kurumlardır. Bu sebeple genel olarak Sıbyan Mektebi mezunlarının eğitildiği öğretim kurumlarıdır.[18]

Genel olarak medreselerin kuruluş amacın üç temel nedene dayandırarak ifade edilebilir:

1-Eğitim için Müderris yetiştirmek,

2-Yönetim için Devlet adamı yetiştirmek,

3-Adalet için hukuk mensuplarını yetiştirmek. Bu amaçlar doğrultusunda devlet hem kendisi için hem de halkı için iyi yetişmiş kadrolar temin etmektedir. Medreselerin tarihsel gelişimini, İslamiyet'in ilk yıllarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin başladığı zamana kadar götürmek mümkündür. Böylesine önemli gayeler için kurulan medreselerin tarihine bakacak olursa, medrese eğitim sistemi, Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) döneminde Ashab-ı Suffe'ye tarafından bizzat kendisi ders vererek başlamıştır. Bu durum tüm İslam devletlerinde olduğu gibi Türk-İslam devletlerinde ve Osmanlıda da medreselerin özünü oluşturmaktadır. Zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda medreseler gelişmiş ve bulundukları dönemlerde çağın en modern eğitim merkezleri haline dönüşmüşlerdir. Devletin destek ve organizasyonuyla burada eğitim alan bireyler sarayın ve devletin ihtiyaç duyduğu kademelerde işe alınıp çalışması, hizmet etmesi sağlıyordu. Bu yolla devletin her kademesinde en iyi eğitimi almış yetenekli kişiler çalıştırılıyordu. Fakat bu eğitim kurumlarının modern anlamda bir devlette ne zaman başladığını söylemek güçtür. Medreseler için başlangıçta sistemli bir eğitim-öğretim programından bahsetmek mümkün değildir. Ama bu durum bir sistemin olmadığını göstermeyip bu sistemin nasıl olduğunun bilinmediğini göstermektedir. Çünkü eğitim kendi içinde zaten bir sistemdir.[19] Medreselerin ilk kurulduklarında temel

[17] TDK (2022). Türkçe sözlük, Medrese maddesi.
[18] Yekta Demiralp, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. 1999.
[19] Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim.* İstanbul: Maarif Matbaası. 1943.

gaye dini öğretmek olmuştur. Ama din dersleri yanında birçok matematik, astronomi gibi bilimlerde okutulmuştur.

Osmanlılardan önce birçok devlette modern anlamda medreselerin varlığından bahsetmek mümkündür. İlk medresenin ne zaman nerede açıldığına dair farklı görüşler bulunmakla beraber Bağdat'ta Büyük Selçuklu Devleti vezirlerinden Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye Medreseleri İslam tarihinin ilk modern medresesi olarak genel anlamda kabul görmüştür.

Selçuklu Devleti ve diğer Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından başlamak üzere bilimsel yapılanmaya büyük bir önemi verilmiştir. Osmanlı siyasi varlığını devam ettirdiği müddetçe kurduğu medreselerde gerek teşkilat ve gerekse idari bakımdan kendinden önceki devletlerin medrese sistemini örnek alıp geliştirerek devam ettirmiştir[20].

Osmanlılarda medresenin kurulması ve yaygınlaşmasındaki en temel amaç eğitim olmakla beraber bu sayede devlet memuru yetiştirmek, ulemanın desteğini sağlamak, özellikle İslamiyet'i yeni kabul etmiş olan toplumlara İslam dinini doğru öğretme gayreti de etkili olmuştur.[21]

Osmanlı Devlet olarak şekillenmeye başladığı bir dönem olan Orhan Bey zamanında kurulan medreseler, çok ciddi gelişmeler kat etmişlerdir. Özellikle Fatih sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yapılan düzenlemelerle de mükemmel bir işlerliğe ulaştırılmışlardır. Bu sayede medreseler, bir taraftan ilim insanları yetiştirirken, diğer taraftan da toplumun ve çağın ihtiyaçlarına cevap verebilir hale getirilmişlerdir.[22]

Osmanlı'da medreseler için asıl teşkilatlanma Fatih Sultan Mehmet zamanında Sahn-ı Seman Medreselerinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Sahn-ı Seman Medreselerinin inşasından sonra medreseler çeşitli derecelere ayrılmıştır. Bunlar: Haşiye-i Tecrid (Yirmili), Miftah (Otuzlu), Kırklı, Hariç, Dâhil ve Sahn-ı Seman şeklindedir. Fatihten hemen sonra Sultan II. Bayezid de altmışlı medreseler yapılmıştır.[23] Osmanlı Devleti için medrese ve medrese eğitim sistemi son derece önemlidir. Özellikle devletin dünya görüşünün oluşmasında etkili olan âlimler padişahın yanında yer alarak devlet yapısında ve medrese kültürünün gelişmesinde rol oynamıştır.

---

[20] Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda İlim, Din ve Sosyal Müesseseler,* Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Ankara: Çağrı. 12 (1999). s.438.

[21] Ahmet Yavuzyılmaz, "*Anadolu'da 14.Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi"*, Doktora Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021.

[22] Tunay Karakök, Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 2/2 (2013). s.210

[23] Halaçoğlu, *Osmanlılarda İlim, Din ve Sosyal Müesseseler,* s.438.

Osmanlı medreselerinin görev içeriğine bakıldığında yaptıkları hizmetler açısından da iki farklı medrese türü olduğu görülür. Bunlar: Umumi Medreseler ve İhtisas Medreseleridir.

Umumi Medreseler: İslami ilimlerin verilmeye çalışıldığı aynı zamanda diğer fen bilimlerinin de okutulduğu medreseler olup özellikle kadı, müderris ve müftü yetiştirmek için kurulmuşlardır. Bu medreseler köylere varıncaya kadar Osmanlı coğrafyasının her tarafına yayılmıştır.

İhtisas Medreseleri: Ulum-i İslamiyye'den birini yahut da Ulum-i Dahile'den birini öğrenmeyi hedef alan özel ihtisası gerektiren ve o ilmin öğrenilmesine has yöntemlerle eğitim veren medreselerdir.[24]

Medreselerde Eğitim

Medreseler, Osmanlı Eğitim Sisteminde eğitimin, kültürün ve bilimin merkezleridir. Devletin kuruluşundan yıkılışına dek tüm Osmanlı Devletinde altı yüzyıl boyunca faaliyet göstermişlerdir. Medreselerin doğru anlamak ve analiz edebilmek için yönetim ve eğitim anlayışını etkileyen pek çok değişkenin varlığını kabul etmek gerekir. Bu değişkenler:

- ✓ Devlet otoritesi/hâkim irade,
- ✓ Ulema,
- ✓ İlmi gelenekler,
- ✓ Vakıflar ve
- ✓ Müderris/lerdir.[25]

Osmanlı Devleti her sahada olduğu gibi eğitim ve ilmi faaliyetlerde de âdeti olduğu üzere kendisinden önce gelmiş ve medeniyete büyük katkılar sağlamış olan Türk-İslam devletlerinin ve bunların bıraktığı mirası sahiplenmiştir. Birçok İslam coğrafyasından gelen ilim insanlarıyla Osmanlı ilim medeniyetini geliştirmiş, her ilim insanına kucak açmıştır. İlme verdiği kıymetle asırlarca ayakta kalacak bir medeniyetin temellerini atmıştır.[26] Bu ilim medeniyetinin en önemli kurumlarından biri olan medreseler bu dönemde tam anlamıyla hem Osmanlı Devletine hem de tüm dünyaya ışık tutar hale gelmiştir.

Osmanlı Medreselerinde derslere genellikle sabah namazından sonra başlanır, öncesinde müderris talebeleriyle birlikte vakit namazını kılardı. Derse

[24] Cahit Baltacı, Milli Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını, *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi*, Haziran/3, (1976).
[25] Kasım Kocaman. Osmanlı Medrese Sistemini Etkileyen Faktörler. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2/3 (2017).s.405.
[26] Kocaman, *Osmanlı Medrese Sistemini Etkileyen Faktörler,* s.406.

geçilir, Kur'an-ı Kerim'den bir parça okunur, Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V)'ya salavat ve duadan sonra derste işlenecek konuya geçilirdi. Dersler öğleye kadar devam eder, öğleden ikindiye kadar ders olmazdı. İkindi namazından hemen sonra ikindi dersleri başlardı. Burada görev yapan müderrisler haftada üç gün, günde dört ders verirlerdi. Kur'an-ı Kerime hürmeten medreselerin dili Kur'an dili olan Arapçadır. Fakat sözlü tartışmalarda Türkçe konuşulmaktadı. Burada istihdam edilen personel Şeyhülislam ve Kazaskerin mesuliyetindedir. Şeyhülislam ve Kazasker kadroların belirlenmesi, terfi işleri, personelin özlük hakları gibi hususlarda yetkilidir. [27]

➢ Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler

Medrese derecesi	Ders adı	Okutulan Kitaplar
Yirmili	Kelâm Fıkıh Belâgat	Hâşiye-i Tecrîd Şerh-i Ferâiz Mutavvel
Otuzlu	Belâgat Fıkıh Kelâm Hadis	Şerh-i Miftâh Tenkîh, Tavzîh Hâşiye-i Tecrîd Mesâbih
Kırklı	Belâgat Fıkıh Hadis Fıkıh Usulû	Miftahu'l-Ulûm Sadruşşerîa, Meşârik Mesâbih (Begavî) Tavzîh (Taftazânî)
Ellili Hâric	Fıkıh Hadis Kelâm	Hidâye Mesâbih Şerh-i Mevâkıf
Ellili Dâhil	Fıkıh Hadis Tefsir Fıkıh Usulû	Hidâye Buhârî Keşşâf, Beyzâvî Telvîh
Sahn-ı Seman	Fıkıh Hadis Tefsir Fıkıh Usulû	Hidâye Buhârî Keşşâf, Beyzâvî Telvîh, Şerh-i Adud
Altmışlı	Fıkıh Hadis Kelâm Tefsir Fıkıh Usulû	Hidâye, Şerh-i Ferâiz Buhârî Şerh-i Mevâkıf Keşşâf Telvîh

[27] Karakök, *Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme,* s.211.

Osmanlı medreselerinde öncelikli olarak dini ilimler okutulmakla beraber matematik, tıp, felsefe, coğrafya, astronomi gibi fen bilimleri de okutulmaktaydı. Medrese derecelerine göre okutulan dersler ve bu derslerde kullanılan kitapları aşağıda yer alan tabloda görmek mümkündür. [28]

➢ Medreselerde Ölçme-Değerlendirme

Eğitimin en önemli basamaklarından bir de şüphesiz ölçme-değerlendirmedir. Ölçme ve değerlendirmenin yapılmadığı bir eğitim sisteminin başarıya ulaşması da mümkün değildir. Her sistem başarısını belirleyebilmek için ölçme ve değerlendirme yapmak ister.

Osmanlı medreselerinde de verilen eğitimin başarısını belirlemek için yapılan ölçme değerlendirme yöntemi günümüzdeki sistemler gibi olmayıp bireysel bir değerlendirme söz konusudur. Sınıf sistemi olmadığı için eğitim bireysel öğrenme modeline göre yapılır. Buradaki sistem bilişsel davranışçı değil tamamen beceri ahlaka dayalı bir sistemdir. Öğrenciye bütüncül olarak bakılarak değerlendirme yapılırdı. Medresede müderrisin görüşlerinin temel alındığı bir ölçme değerlendirme pratiği söz konusudur. Öğrenciye uygulanacak imtihan öğrencinin yeteneğine uygun bir şekilde senenin her hangi bir vaktinde müderris-öğrenci ilişkisi içerisinde yapılır ve gerekli değerlendirme sonucu olarak kişiye günümüzde diploma veya ehliyet yerine geçen "icazetname" verilir.[29]

Osmanlıda Saray Okulu: Enderun

Osmanlı Devleti ilk kurulduğu günden itibaren özellikle önem verdiği iki husus vardır. Biri eğitim, diğeri nitelikli, liyakatli devlet adamları meselesidir. Sıbyan Mekteplerinden medreselere kadar eğitimi her daim önemsemiş ve eğitim her bireyin gözünde kıymetli olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin sınırları genişledikçe savaş, ekonomi, şehirleşme vb. tüm konularda ehil insanlara ihtiyaçları artmıştır. Devletin geleceğini düşünen zamanın padişahları devlet yönetimini emanet edebilecekleri akıllı, mantıklı, hünerli, zeki, sadakatli ve erdemli bireyler yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Aynı

[28] Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi.* 17/1 (2008). s.25-46.

[29] Mustafa Şanal, Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 14 (2003).s.149-168.

zamanda kendi yöneticisini bizzat kendisi eğitmek istemiştir. Bu amaçla kurulacak olan Enderun Mektebi hem Osmanlı Devletine nitelikli yönetici yetiştirecek hem de yeteneklerin önemsendiği, adaletli ve liyakatli bir eğitim sisteminin örneğini ortaya koymuş olacaktır. Bunun dışında Enderun Mektebinin kuruluş amaçları arasında genişleyen devletin fetihte bulunduğu ülkelerin insanlarının merkezi otoriteye yönelik sadakatlerini artırmak, onları da yönetime katmak için bu topraklarda yaşayan gayrimüslim ailelerin çocuklarını yetiştirmekti.[30] Bu sebeplerle halk arasından potansiyeli yüksek olanların belirlenmiş olan kriterler ve kanunlarla seçilip çok ileri ve üst seviyede bir eğitimden sonra çeşitli devlet kademelerinde görevlendirilmelerine çalışılmıştır. İlk etapta devşire kanunu çıkarılarak bu kanun çerçevesinde bir sistem oluşturulmuştur. İlk zamanlarda devşirme sisteminin bir birimi olarak oraya çıkan Enderun, düzenli ve sistemli olarak II. Murat zamanında Edirne de kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet 'in İstanbul'u fethetmesinden hemen sonra Topkapı Sarayının inşasıyla Enderun mektebi Topkapı sarayına taşınmıştır. Genel olarak bakıldığında Osmanlı devletine ve halkına büyük katkılar sağlamış olan bu okul tarihte bir benzeri olmayacak şekilde 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan-ı derya, yüzlerce vezir ve çok sayıda devlet adamı ve komutan yetiştirmiştir. Günümüzde dahi Enderun ayarında bir okulun varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü yetiştirdiği insan kalitesi ve yetenekleri açısından denk gelebilecek bir okul yoktur. Enderun'da yetişen en meşhur sadrazamlardan olan Sokullu Mehmet Paşa ve diğer devlet adamları çok büyük hizmetlerde bulunmuş çok önemli tarihi şahsiyetler arasındadırlar.

Enderun da eğitilecek olan öğrenciler bir süre yalnızca gayrimüslim halkın çocukları arasından seçildi. Bu durumun üç temel nedeni vardır[31]:

Öncelikle devşirme sistemine dâhil edilenler eğitim hayatlarını, gelişimlerini padişaha borçlu olduklarının bilincindedirler. Her daim ülkenin ve sultanın menfaatini isterler. Bunun yanında önceleri Türk ve Müslüman olmadıkları için ülke yönetiminde pay isteyebilecek, hanedandan olmadıkları için padişah olabilme ihtimallerinin olmadığını bilirler.

Bir başka neden ülke yönetiminde üst düzey çalışanların çoğunluğunun gayrimüslim ailelerin çocukları olmaları dolayısıyla gayrimüslim halk tarafından devlete dair aidiyet hissetmelerine ve devletlerine olan bağlılığını arttırıcı bit unsur olarak görülürdü.

[30] Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Basım-Yayın Yüksekokulu Yayınevi. 1984.
[31] Akkutay, *Enderun Mektebi.*

Bir diğer neden de ülkenin daha ileri seviyelere taşınabilmesi için her alandan yetenekli bireyleri bir araya getirip eğiterek ilim, sanat, askeri alanlara da devlete mal olmuş kişiler haline dönüştürüp yönetimi sağlam temellere oturtmaktır.

Enderun sarayın içinde ve direk padişahın gözetimi altındadır. Devlet adamları ve orduya komuta edecek olan büyük askerlerin yetişmesi burada olduğu için saray erkânı bu okula karşı ayrı bir hassasiyet duyarlardı. Burada bulunan tüm talebelerin en iyi şekilde yeteneklerine göre yetişmeleri için ne gerekiyorsa o yapılırdı.

Enderun Okulu çeşitli kademelere göre ayarlanmış oda ve koğuş şeklinde nitelenen 7 bölümden oluşmaktaydı. Bu oda ve koğuşlar hiyerarşik olarak şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Küçük oda,
- ✓ Büyük oda,
- ✓ Doğancılar Koğuşu,
- ✓ Seferli Koğuşu,
- ✓ Kilerciler Koğuşu,
- ✓ Hazine Koğuşu,
- ✓ Has Oda Koğuşu.

Büyük oda ve küçük odaya seçilenler daha öncesinde İbrahim Paşa ya da Galata Sarayından mezun olarak seçileler idi. Bu iki oda arasında sadece büyüklük farkı vardı. Bir tür hazırlık okulu olarak nitelendirilebilir. Burada bulunanların doğrudan padişaha hizmetleri yoktu. Birçok farklı alanda dersler alırlardı. Bu dersler: Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Tecvit, Arapça, Farsça, yazı, cilt, tezhip, oymacılık, resim, kıraat, hattatlık, musiki, güreş, uzun atlama, koşu, meç, okçuluk vs. ayrıca bu kademede bulunanlara dolamalı denirdi. Bu iki odadan terfi edenler Seferli Koğuşuna geçmeye hak kazanırlar ve eğitimlerine orada devam ederlerdi. Fakat geçemeyenler ise Süvari Ocağının Sipahi ve Silahdar bölümlerine çıkarılırlardı. Seferli koğuşundakilere de Kaftanlı denilirdi. Doğancı koğuşuysa kırk kişiliktir. Burada eğitim alanlar doğrudan padişaha hizmet etmektedirler. Asıl eğitimleri oda isminden de anlaşılacağı üzere Doğan, Şahin gibi hayvanları uçurmayı öğrenmek ve bu hayvanların bakımı yaparak beslemektir.[32]

[32] Akkutay, *Enderun Mektebi.*

Seferli koğuşuna büyük oda ve küçük odadan seçimler yapılarak alımlar gerçekleşirdi. Seferli koğuşun adı savaşçı manasından gelmektedir. Sayısı 100'den fazla olan koğuşta 12 eski ağa içinde mehterbaşı ve mehter takımında bulunan müzisyenler olurdu.[33] Padişahın kıyafetlerinin yıkama ve katlama işleri de bu koğuşa ait bir görevdir. Bu odanın görevlileri eş zamanlı olarak gardiyanlık da yaparlardı. Fakat bu koğuş daha sonraları bir sanat mektebi haline dönüştürülmüş ve birçok musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar buradan yetişmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet Han döneminde Hükümdarın özel görüşmelerinde kapı tutuculuğu gibi görevlerde kullanılmak üzere dilsizlere ihtiyaç duyulduğu için bu koğuşta dilsizlerde yer almaya başlamıştır.

Kiler Koğuşunda eğitim alanlar kendi ilim ve fen dersleri dışında Padişaha yemek pişirmek, sofra kurmak, kahve yapmak gibi görevleri de bulunuyordu. Kiler koğuşu Sarayın mutfağıydı. Hazine odası da kiler koğuşu ile has oda arasında bir konumdadır. Osmanlı devletinin kurulduğu günden itibaren toplanan çok kıymetli eşyaların bulunduğu hazine odasında görev yapan, hazineli adı verilen görevliler bu eşyaların korunması ve bu eşyaların temizliği işine bakarlardı. Birinci oda, ikinci oda, üçüncü oda, dördüncü oda gibi 4 bölüme ayrılmış hazine odalarında farklı kategorilerde eşyalar muhafaza edilmekteydi. Enderun Mektebinin odaları arasında en üst odaya ise "Has Oda" adı verilirdi. Burada eğitim açısından da çok üst mertebede bir eğitim görüldüğü bilinmektedir. Teoriden ziyade pratiğe dayalı bir eğitimin ardından bu odadan çıkanlar devletin yönetim kademelerinde görev yaparlardır. Buradakilerin görevleri derecelerine göre sıralanmıştı. Sırasıyla Has Oda Başı, Silahdar, Çuhadar, Rikabdar, Tülbend Gulamı ve Miftah Gulamıdır.[34]

Osmanlı devletinin yıkılışına neden olan durumlar Enderun mektebinin zaman içinde zayıflamasına neden olmuştur. Ayrıca ülkenin devlet adamı geliştirme politikası değişen ve gelişen dünya standartlarına göre revize edilmeye çalışılmış Avrupa'ya eğitim için gönderilen gençler devlet adamı profilini karşıladığı gerekçesiyle devletin en üst kademlerine yerleştirilmiş fakat bu kişiler Enderun'dan yetişen devlet adamlarının niteliğine erişememişlerdir. Daha sonra Enderun'un yerine kurulan Mülkiye Mektebine özel bir itina gösterilmiş fakat bu da yeterli olmamıştır. Son olarak kurulan Mektebi-i Sultan-i de Enderun'un devamı niteliğinde olsa da aynı nitelikte insan yetiştirememiş-

[33] Sevgi Ağca Diker, Enderûna Giriş Yolları ve Enderun Teşkilatı. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 17 (2021), s.307-354.

[34] Akkutay, *Enderun Mektebi.*

tir. Osmanlı devletinin tarih sahnesinden çekilmesiyle Enderun da ortadan kalkmıştır[35].

Osmanlılarda Askeri Eğitim

Osmanlı Devleti yaşadığı dönemin bir gereği olarak orduya ve dolaysıyla askeri eğitime büyük önem vermiştir. Birçok konuda olduğu gibi askeri eğitim hususunda da kendinden önce gelmiş olan Karahanlılar, Selçuklular, Memlüklüler gibi Türk-İslam Devletlerini örnek almışlardır. Tarih sahnesinde göstermiş olduğu başarılarına ordusunun gücü ve askeri eğitimlerin etkisi büyük olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı dönemi askeri eğitimi ve ordu sistemini incelemek eğitim tarihimiz açısından da önemli olacaktır.

Kuruluşun ilk yıllarında Osman Bey döneminde ordu genellikle atlı süvarilerden oluşuyordu ve bu süvariler günlük olarak askeri eğitim almaktaydılar. Türk ordu geleneğinde olduğu gibi Osmanlılarda da ata binmek, ok atmak gibi askeri eğitimler çocuk yaşlarda başlardı. Sadece erkekler değil aynı zaman da çocuklar ve kadınlar da mükemmel seviyede ata biner, ok atar, kılıç kullanabilirlerdi. Beylik büyümeye başlayıp, toprakları genişlediği vakit tam anlamıyla devlet sistemine geçmeleri Orhan Bey zamanında olacaktır. Bu yüzden ordu teşkilatı bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Orhan Bey ordusunu yaya ve müsellem olarak iki gruba ayırmıştır. Osmanlı ordusunun ilk maaşlı piyade birliği yine bu dönemde Orhan Bey tarafından kurulmuştur. İlk etapta diğer sınır kuvvetleri gibi Osmanlı Beyliği'nin asıl gücü atlı birliklerdi. Ama zamanla, eski Roma ordusu savaş düzenine sahip Bizans tekfurlarıyla yapılan çarpışmalarda çok sayıda yaya askerden meydana gelen benzer şekilde bir piyade birliğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum Osmanlıda ordunun ilk modernleşme çabasıdır.[36]

Yaya ve müsellemler 15. Yüzyıl ortalarına dek bilfiil silahlı hizmette bulunmuşlar ve daha sonra kapıkulu askerleri ve süvariler çoğalınca bunlar ordunun geri hizmetlerinde nakliye, maden işletmeleri, kale inşaatı, tersane hizmeti gibi işlerde kullanılmışlardır.[37]

Osmanlı devlet oluşumunu tamamladıktan sonra ordusunu kapıkulu, eyalet ve deniz kuvvetleri şeklinde 3 kısma ayırmıştır. Kapıkulu askerleri yeniçeri,

---

35 Muhammet Enes Simit, "Klasik Bir Eğitim Kurumu Olarak Enderun Mektebi ve Yenileşme Bağlamında Kapatılış Süreci", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.

36 Feridun Emecen, *Yaya ve Müsellem Osmanlılar'da Geri Hizmet Kıtalarından Oluşan Askerî Teşkilât,* TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013.

37 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 1/7 (2008), s.507.

cebeci, topçu ocakları ve atlı bölüklerden oluşmuştur. Bu askerler paralı ve merkeze bağlı askerler olup daima padişahın yanında görev almışlardır. Eyalet askerleriyse yaya, müsellem, azap ve akıncı birliklerinden oluşmuştur. Donanmada da ilk dönemlerde azaplar ve tımarlı sipahiler yer almıştır.

Kapıkulu Askerleri ve Eğitimleri

➢ Acemi Ocağı

Osmanlılar savaşlarda ele geçirdikleri esirlerden uygun olanları çeşitli hizmetlerde kullanmışlardır. Özellikle I. Murat döneminde devşirme sisteminin temelleri atılmıştır. Fethedilen topraklarda yaşayan gayrimüslim ailelerin çocukları belirlenmiş olan kanunlar çerçevesinde devşirme olarak alınırdı. Bu çocukların ailesinin tek erkek çocuğu olmamasına dikkat edilir, sağlıklı ve zeki olanlar seçilirdi. Yaşları en az 5-6, en fazla 18 olacak şekilde belirlenirdi. Devşirme alınacak ailenin soylu olması ve dindar olmasına da dikkat edilirdi. Bu kriterlere uygun olan çocuklar devşirme sistemine tabi tutulur, öncelikle Müslüman Türk ailelerin yanına verilerek burada İslam'ı öğrenmeleri ve iyi bir Müslüman olarak yetişmeleri sağlanırdı. Bu sistem için de yetişen çocukların ilerde devletin en üst kademelerinde görev alma ihtimali olduğu için gayrimüslim aileler çocuklarını devşirme olarak vermeye çalışırlardı[38].

Devşirme sistemine tabi tutulan çocuklar Müslüman ailelerin yanında kaldıktan sonra istidatlarına göre eğitilmeleri için Acemi Ocağına alınırlardı. Burada her açıdan eğitilmeleri sağlanır ve yetenekleri keşfedilmeye çalışılırdı. Hem manevi ilimler hem de dünyevi ilimler verilerek çok yönlü yetiştirilirler, çok ciddi bir askeri eğitime de tabi tutulurlardı. Burada aldıkları eğitimlerle ve gösterdikleri başarılarla yeteneklerini ortaya koyarlar daha sonrasında bu yetenekleri neye uygunsa ona göre yönlendirilirlerdi. Askerliğe uygun olanlar Yeniçeri Ocağına, yönetime uygun olanlarda saraya alınarak burada Enderun'da eğitim görmeleri sağlanırdı.

Acemi ocağına ilk yıllarda gayrimüslim ailelilerin çocukları alınıp burada yetiştirilseler de 15. Yüzyıldan sonra özellikle Enderun'da eğitim görmeleri için Anadolu'dan ve diğer Türk coğrafyalarından Müslüman Türk ailelerinin çocukları da eğitilme üzere alınırdı.

[38] Diker, *Enderûna Giriş Yolları ve Enderun Teşkilatı*, s.309-310.

➢ Yeniçeri Ocağı

Yeniçeri Ocağı'nın ilk defa ne zaman kurulduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur. Devletin kuruluş yıllarından başlayarak bilhassa Orhan Bey döneminden itibaren fethedilen bölgelerin çoğalmasıyla daha çok asker ihtiyacı artmış ve bu askerleri temin için söz konusu bölgelerde bulunan Hristiyan tebaanın çocuklarından devşirmeyle asker alınmak istenmiştir. Bu durum yeniçeri ocağının başlangıcı olmuştur. Orhan Bey zamanında bu askerlerin adedi 1000 civarında olmuştur. I. Murat zamanınaysa bu durum sistemleştirilerek dünyanın en modern ve etkili silah gücü haline getirilmiş yeniçeri ordusu ortaya çıkarılmıştır. Aldıkları eğitimlerle devlete tam bir sadakat içinde devrin en etkili askerleri olmuşlardır. Bu ordunun savaş yaşanmadığı vakitler en önemli görevi sarayı ve padişahı korumaktır. Bulundukları bölgelerin asayişinin sağlamak ve güvenliğini muhafaza etmektir.

16. yüzyılın başında yeniçerilerin ortalama 12.000 kişilik bir kuvvetti. Daha sonra özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında kontrollü bir şekilde adetleri artmaya devam etmiştir. Sultan I. Ahmet döneminde yaklaşık 50.000 civarında bir sayıya ulaşmışlardır. [39]

Yeniçerilerin bozulmalarıyla alakalı olarak birçok tarihçinin hem fikir olduğu konu, Şehzade Sultan Mehmet'in sünnet düğününde uygun olmayan kişilerin acemi oğlan ocağına alınarak yeniçeri yapılmalarıdır. Yeniçerilerin bozulmasıyla devletin gerilemesi ve çöküşü arasında ciddi bir bağ söz konusudur. Yeniçeriler bozulunca ordu sistemi büyük bir darbe almış ve savaşlarda mağlubiyetler olmaya başlanmıştır. Yeniçeriler "ocak devlet içindir" anlayışında çıkarak devlet ocak içindir anlayışını benimsemişler ve devleti birçok açıdan olduğu gibi özellikle ekonomik açıdan da zarara uğratmışlardır. Devletin yenilenmesi gereken, kurumlarının yenilenmemesine ve yapılması gereken reformların da yapılmamasına neden olmuşlardır. Bu etkileri devletin kendini yenileyememesine, çağa ayak uydurmamasına neden olmuştur. Çünkü yeniçeriler kendi çıkarları zarar görmemesi için her türlü yenileye karşı çıkmışlardır. [40]

➢ Cebeci Ocağı

Cebeci ocağının da kesin kuruluş tarihi bilinmemekle beraber 1400'lü yıllardan itibaren var olduklarını söylemek mümkündür. Zırh, Silah anlamına

[39] Ahmet Elibol, Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü, *Janissary Corps and the Change of the Political Power Distribution System in the Ottoman Empire Akademik Bakış.* 3/5, (2009), s.23.

[40] Elibol, *Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü,* s.24.

gelen cebe kelimesinden türetilerek zırhçı, silahçı anlamlarına gelebilecek Cebeciler orduda özellikle yeniçerilere kılıç, ok, yay gibi tüm savaş malzemelerini, silahlarını yapan, temin etmekle görevliydiler. Bu ocakta görev alacak kişilerde yine acemi oğlan ocağında yetişmiş neferlerden seçilirlerdi. Cebeciler Osmanlının merkez kuvvetlerini oluşturan birliklerden de biriydi.[41]

➢ Topçu Ocağı

Topçu Ocağı Sultan I. Murat zamanında top mermisi imalatı için kurulmuş bir ocaktır. Kapıkulu Ocağına bağlı yayalardan oluşturulmuş olan bu ocak top dökmek ve top atmak gibi görevleri vardır. Herhangi bir savaşta bulundukları yerleri korumak ve düşmana zayiat vermek için yeniçerilerin önlerinde sıralanarak görev alırlardı.

➢ Kapıkulu Süvarileri

Kapıkulu Süvarileri, I. Murad döneminde Timurtaş Paşa'nın tavsiyesi üzerine kurulmuş bir birliktir. Sipahi bölüğü, dergâh-ı âli sipahileri adıyla da anılan bu askerler, Yeniçeriler de olduğu gibi devşirmelerden oluşturulurdu. Altı farklı bölükten oluşan Kapıkulu süvarilerinin Sarı serpuş giyen silahtar bölüğü bu ilk bölüklerdendir. Bu bölük savaşta Sultanın sancağının sağ kısmında yer alarak padişahı ve karargâh merkezini korumakla görevidirler. Bir diğer bölükte kırmızı başlık giyen Sipah bölüğüdür. Savaş sırasında Sultanın sancağının sol kısmında yer alırlar. Yeşil bayraklı olan diğer bir bölük de Ulufeciyân-ı yemin bölüğüdür. Bu bölüğün görevi de savaşta vezir-i azam ve diğer devlet adamlarını korumaktır. Ulufeciyân-ı yesar bölüğü ise Sultan sancağını muhafaza etmekle görevli olup veziri azamın maiyetinde görev alırlardı. Gureba-i yemin adlı bölük de savaş durumunda ordunun sağında yer alarak merkez ordunun sağ tarafını korumakla görevlidirler. Son olarak gureba-i yesar bölüğü ise sol tarafta yer alır ve merkez ordunun solunu korumakla görevlidir. Genel olarak kapıkulu süvarileri savaş meydanlarında merkezi yani padişahı ve maiyetini korumakla görevlidirler.[42]

[41] Yasemin Kılıçarslan, Cebeci, TDV İslam Ansiklopedisi, 7 (2013), s.182-183

[42] Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 1 (1951).

Eyalet Kuvvetleri ve Eğitimleri

➢ Tımarlı Sipahiler

Sultan I. Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi olarak vazife yapan Timurtaş Paşa'nın önerileriyle kurulan Tımarlı sipahiler Osmanlı ordusunun adeta ana gövdesini oluşturmuşlardır. Bu askerler çeşitli beylere, paşalara tımar olarak verilen arazileri kullanarak elde edilen gelirlerle yetiştirilen askerlerdir. Tımarlı sipahiler Osmanlı ordusunun eyalet askerleridir. Herhangi bir savaş durumunda bulundukları eyaletlerden yola çıkarak orduya katılırlardı.[43]

Tımarlı sipahiler seri olarak hareket edebilen atlı birlikler oldukları için savaş meydanlarında ordunun sağ ve sol kanatlarında yer tutarak düşman ordusunu hızlı bir şekilde kuşatıp hilal taktiğini uygularlardı. Bu taktikle birçok defa büyük zaferler kazanılmıştır. Tımarlı sipahiler genel olarak kılıç, kalkan, ok ve yay, mızrak ve gürz kullanırlardı. Almış oldukları askeri eğitimden tımar sahibi beyler sorumluydu. Savaş dışı zamanlarda genellikle tüm vakitleri askeri eğitimlerle geçerdi.[44]

➢ Azablar

Azab kelime anlamı bekâr demektir. Özellikle Anadolu'da yaşayan Müslüman Türk ailelerin bekâr gençlerinin gönüllü olarak bir araya getirilmesiyle on beş-yirmi bin kişilik askeri kuvvetlerdir. Bu bekâr gençler özellikle şehit olma gayesiyle devlete hizmet maksadıyla orduya katılırlardı. Eğitimleri bulundukları memleketlerinde yapılır, sağlık açısından da en dinç, güçlü kuvvetli kimselerdi. Azablar savaş başlamadan evvel en önde yer alırlar ve ilk hücumu göğüsleyen birliklerdir. Bu birliklerin hemen arkasında topçular yer alırlar. Savaşın ilk vakitlerinde sağa ve sola olmak üzere iki tarafa açılıp topçuların top ateşine başlamasını sağlarlardı.[45]

➢ Akıncılar

Osmanlı ordusunun en çok ilgi çeken askeri kuvvetlerinden biri olan Akıncılarda I. Murad döneminde kurulmuşlardır. İlk kuruldukları zaman komutaları Köse Mihal Bey tarafından yapılmıştır. Bu veileyle ortalama 250 yıl

---

43 Mehmet Tayyib Gökbilgin, *Sipahi*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 10, (1966), s.689-694

44 Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600). 2003.

45 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s.518.

kadar bir süre Mihaloğulları Akıncıların liderliğini yapmıştır. Daha sonraları Malkoçoğulları ailesi de uzun bir süre bu güzide birliklerin komutasını ele almışlardır. Akıncılar herhangi bir savaş durumunda esas ordu düşman kuvvetleriyle karşılaşmadan önce düşman ordusunun topraklarına girerek gerekli bilgileri toplarla aynı zamanda yaptıkları saldırılarla düşman ordusunun moralini bozarlardı. Bir harp zamanında ordunun büyük kısmı düşmanla temas etmeden önce akıncı kuvvetleri onları yıpratırlardı. Osmanlı ordusunun keşif kolu görevini yaparlardı. Ordu nerelerden geçecekse tüm güvenli sağlarlar, ordunun geçişine mani olacak tüm engelleri kaldırırlardı. Bu sayede Osmanlı ordusunun karşılaşabileceği tüm tehlikeler ve pusular bertaraf edilirdi. Bu maksatla genellikle esas ordudan yaklaşık dört veya beş günlük mesafe de önden giderlerdi.

Akıncılar erken yaşlardan itibaren savaş yetenekleri açısından elverişli Türk çocuklarından seçilirlerdi. Bu askerler bulundukları dönemin en kaliteli askeri olmuşlardır. Birçok askeri maharete sahip olan akıncılar atlı askerlerdir. Çocuk yaşlarda aldıkları askeri talimler ve uygulamalı eğitimlerle tarihin gördüğü en muhteşem askeri birlikler arasında yerlerini almışlardır. Hafif süvari olmalarıyla süratle hareket eden akıncılar, hücuma geçtikleri vakit arka arkaya sıralanarak kademeler halinde ve farklı kısımlara ayrılarak hücum ederlerdi. Düşmanla çarpışma başladığı vakit ilk kademenin hemen arkasından diğer bir kademe gelir ve önündeki kademeye destek olurdu. Savaşlarda genellikle kılıç, kalkan, mızrak gibi silahların yanı sıra bozdoğan adını verdikleri bir tür topuz da kullanırlardı. Ayrıca Akıncıların teşkilatlanmalarında onluk sistem kullanılmıştır. On askere bir onbaşı, yüz askere bir subaşı, bin askere ise bir binbaşı komuta ederdi.[46]

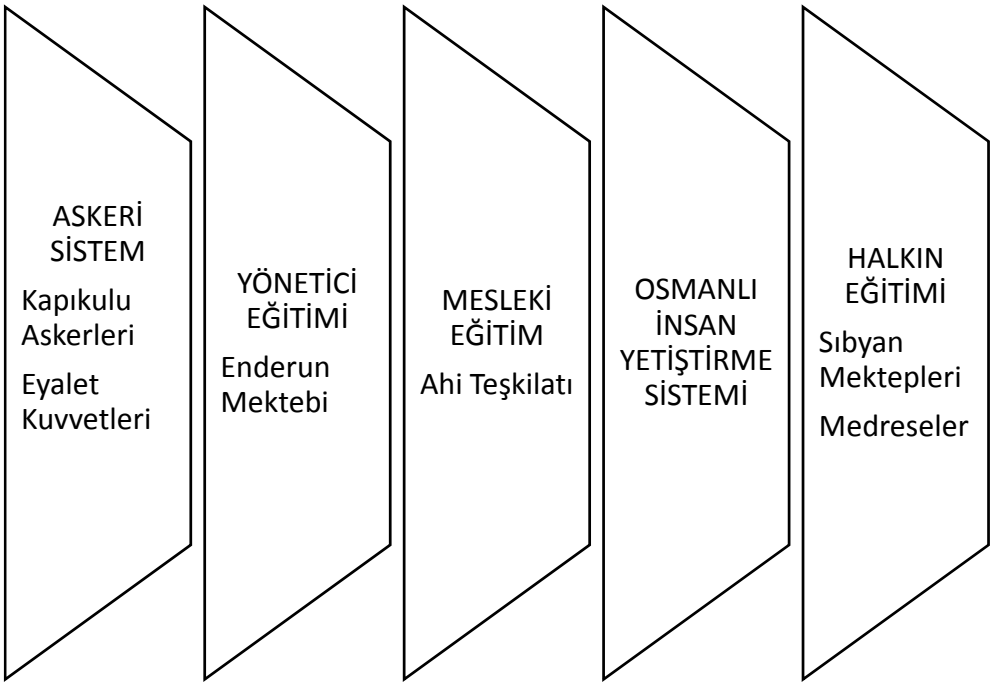
Bölüm Sonu ve Özet

Türk ve dünya tarihi açısından çok büyük bir öneme sahip olan Osmanlı Devleti yaşadı dönemlerde hemen hemen her alanda zirveyi yakalamış bir devlettir. Eğitim konusunda da günümüzde dahi ulaşılamayan başarılar elde etmiştir. Sıbyan mektepleri, Enderun okulu ve kurduğu nice orijinal eğitim kurumlarıyla eğitim tarihine çok büyük katkılar sağlamıştır. Selçuklulardan devraldıkları medreseleri geliştirerek yüzlerce yıl hem halkına hem de ilim hayatına ışık saçmıştır. Bu bölümde altı asırdan fazla yaşamış ve bunun büyük bir bölümünde dünyada tek söz sahibi bir devlet olarak varlığını sürdürmüş Osmanlı

[46] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.*

Devletinin eğitim sistemi bir özet mahiyetinde verilmeye çalışılmıştır. Detaylarında binlerce cilde sığmayacak bilgilerin yer aldığı Osmanlı eğitim sistemi mesleki eğitim, sıbyan mektepleri, medreseler, Enderun ve askeri okullar bağlamında konular sunulmaya çalışılmıştır.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1. Osmanlı devletinin kuruluşunda etkili olup eğitim sistemiyle devletin mesleki anlamda gelişmesine katkı sağlayan teşkilat aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bacıyan-ı Rum

B) Akıncılar

C) Ahiler

D) Loncalar

E) Yeniçeriler

2. Osmanlıda saray içerisinde bulunan ve devletin yöneticilerinin yetiştirildiği okul hangisidir?

A) Sıbyan mektebi

B) Enderun

C) Umumi Medrese

D) İhtisas Medresesi

E) Mühendishan-i Berrihümayun

3. Aşağıda yer alan okullardan hangisi Enderun yerine kurulan bir okuldur?

A) Mekteb-i Sultani

B) Mühendishane-i Bahrihümayun

C) Asakir-i Mansure-i Muhammediyye

D) Has oda

E) Gulamhane

4.

I. Mantık

II. Astronomi

III. Matematik

IV. Tıp

Osmanlı medreselerinde dini ilimlerin dışında çok farklı dersler de okutulmaktaydı. Buna göre yukarda yer alan derslerden hangileri medreselerde okutulmuştur?

A) I, II ve III

B) II, III ve IV

C) I ve III

D) Yalnızca III

E) I, II, III ve IV

5. Devşirme sistemiyle Enderun mektebine öğrenci alınmasından dolayı Osmanlı devleti birçok fayda sağlamıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu faydalardan biri değildir?

A) Tüm tebası üzerinde adaleti sağlamak

B) Gayrimüslüm halkı çocuklarıyla tehdit etmek

C) Başarılı çocukları yetiştirerek devlet kademelerinde görev vermek

D) Devlet yönetiminde ülkede bulunan en yetenekli kişileri yetiştirmek

E) Devlete sadık bireyler yetiştirmek

6. Osmanlıda mesleki eğitimi yürütmüş olan ahi teşkilatının özünde cömertlik, yiğitlik, dürüstlük gibi değerler vardır. Bu değerler çeşitli yazılı belgelerle günümüze kadar gelmiştir. Ahiliğin anayasası olarak da bilinen bu belgelere ne ad verilir?

A) Berat

B) Ferman

C) Gazavatname

D) Şeyhname

E) Fütüvvetname

7. Abbasiler döneminde "küttab" adıyla anılan okulların Osmanlıda karşılığı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Rüştiye

B) Tıbbiye

C) Darulfünun

D) Sıbyan Mektebi

E) Tatbikat Mektebi

8. Osmanlı döneminde ilköğretim seviyesinde derslerin okutulduğu sıbyan mekteplerinin öncelikli ve temel amacı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Çocuklara İslam dinini öğretmek

B) Okuma-yazma öğretmek

C) Bireylere meslek kazandırmak

D) Çocukların yeteneklerini keşfetmek

E) Devlet adamı yetiştirmek

9. Birçok İslam devletinin ve Osmanlının da örnek alarak ülke topraklarında çok sayıda açtığı medreselerin temelini aşağıdakilerden hangisi oluşturmuştur?

A) Süleymaniye Medreseleri

B) Nizamiye Medreseleri

C) Ashab-ı Suffe

D) Sahn-ı Seman medreseleri

E) Aşer-i Mübeşşere

10. Osmanlı ordusu çok çeşitli birliklerden oluşmaktadır. Bu birliklerden bir kısmı devşirmelerden seçilirdi. Aşağıda yer alan askeri birliklerden hangisi devşirmelerden seçilmezdi?

A) Yeniçeriler

B) Kapıkulu Sipahileri

C) Cebeciler

D) Akıncılar

E) Acemi oğlanlar

11. Türk eğitim tarihinde büyük bir öneme sahip olan medreseler ilk olarak modern anlamda aşağıda yer alan hangi dönem ve devlet adamı tarafından kurulmuştur?

A. Karahanlılar – Kaşgarlı Mahmut

B. Karahanlılar – Nizamülmülk

C. Selçuklular – Nizamülmülk

D. Osmanlılar – Şeyh Edebali

E. Osmanlılar – Fatih Sultan Mehmet

12. Osmanlı ordusunda yer alan tımarlı sipahilerin giderleri nasıl karşılanmıştır?

A. Vakıf gelirleriyle

B. Tımar sahiplerinin gelirleriyle

C. Devlet hazinesinden

D. Ganimetlerden

E. Hayırseverlerin yardımıyla

13. Osmanlı eğitim sisteminde bir çocuğun ilk gidebileceği eğitim kurumu aşağıdakilerden hangisidir?

A. Medreseler
B. Acemi ocakları
C. Mahalle Mektepleri
D. Sıbyan Mektepleri
E. Askeri okullar

14. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı ordu teşkilatında yer alan Eyalet askerleri arasında yer almaz?

A. Yayalar
B. Müsellemler
C. Azaplar
D. Akıncılar
E. Leventler

15. Enderun Mektebinde teoriden ziyade pratiğe dayalı bir eğitimin ardından çeşitli odalarda eğitim görerek buralardan mezun olduktan sonra devletin yönetim kademelerinde görev alınırdı. Bu odaların en büyüğü ve en sonuncusu aşağıdakilerden hangisidir?

A. Has Oda
B. Rikabdar Odası
C. Tülbend Gulam Odası
D. Miftah Gulam Odası
E. Silahdar Odası

Cevaplar

1.C	2.B	3.A	4.E	5.B	6.E	7.D	8.A	9.C	10.D	11.C	12.B	13.D	14.E	15.A

Kaynaklar

Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.

Ağca Diker, Sevgi. "Enderûna Giriş Yolları ve Enderun Teşkilatı". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 17, (2021): 307-354.

Akdağ, Ömer ve Kurtuluş M. *Ahilik ve Meslek Ahlakı,* Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016). 84-85

Akkutay, Ülker. *Enderun Mektebi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basım-Yayın Yüksekokulu Yayınevi, 1984).

Arıbaş, Sabahattin. "Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri (ilköğretim okulları)". *Yeni Türkiye, Yeni Türkiye Osmanlı II (Toplum ve Ekonomi)*, 32, (2000): 711-716.

Balcan, Cem ve Ulusoy Binan. "Demet Mimar Sinan'ın İstanbul Külliyelerinde Yer Alan Sıbyan Mektepleri ve Koruma Sorunları", *Tasarım Kuram Dergisi*, 15/ 27, (2019): 100-124

Balcı, Deniz "Bir Kurum ve Eğitim Örneği Olarak Ahi teşkilatında Eğitim". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 46 (2019): 363-384

Baltacı, Cahit. "Milli Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını". *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi,* 3/Haziran (1976).

Çelik, Abbas Hatıralarla Sıbyan Mektepleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* (2007): 125-135.

Çoban, Mustafa Model. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahilik". *KSÜSBD*, 15 sy.2 (2018): 728

Demiralp, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999).

Demirbağ, Uğur. "Sıbyan Mekteplerinde Verilen Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi". *The Journal of Turk-Islam World Social Studies* 15 (2018): 414

Demirtaş, Zülfü. "Osmanlı'da Sibyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 17/1 (2007): 173-183.

Düşükcan, Muhammet, Başdaş, Oğuzhan. "Ahilik İlke ve Uygulamalarının Günümüz Kobi'lerine Yansıması: Elazığ İli Örneği" *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 18/70 (2019): 869

Elibol, Ahmet. "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü". *Akademik Bakış*. 3/5, (2009): 23

Emecen, Feridun. "Yaya ve Müsellem Osmanlılar'da Geri Hizmet Kıtalarından Oluşan Askerî Teşkilât", *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 2013.

Gökbilgin, Mehmet Tayyib. "Sipahi, İslam Ansiklopedisi Cilt: 10". (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966): 689-694

Günaltay Başak, Merve. "Osmanlıdan Günümüze Sıbyan Mektepleri Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme". Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.

Günay, Abdullah. "Ahilik'te Mesleki ve Sosyal Dayanışma". Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, 2003.

Halaçoğlu, Y. "Osmanlılarda İlim, Din ve Sosyal Müesseseler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* Ankara: Çağrı. 12 (1999): 438.

Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi.* 17 (2008): 25-46.

İnalcık, Halil. "Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)". Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Karagül, Mehmet, "Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü". *TASAM*, 2018: 276

Karakök, Tunay. "Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 2/2 (2013): 210

Kılıçarslan, Yasemin. "Cebeci". *TDV İslam Ansiklopedisi, 7* (2013): 182-183

Kocaman, Kasım. "Osmanlı Medrese Sistemini Etkileyen Faktörler". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2/3 (2017): 405

Öztürk, Nurettin. "Ahi teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 7 (2015): 4-6

Öztürk, Seymen. "Türk Yönetim ve Eğitim geleneğinde Ahi Teşkilatı". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 40 (2019): 621-647

Özyalvaç, Ali Naci. "Bir Müfettiş Raporuna Göre Erken 20. yüzyıl İstanbul'unda Suriçi Sıbyan Mektepleri". Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1*, Milli Eğitim Basımevi. (1951).

Simit, Muhammet Enes. "Klasik Bir Eğitim Kurumu Olarak Enderun Mektebi ve Yenileşme Bağlamında Kapatılış Süreci". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.

Şanal, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14 (2003): 149-168

TDK. *Türkçe sözlük, Medrese maddesi*. 2022.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, I/ 7 (2008): 507

Yavuzyılmaz, Ahmet. "Anadolu'da 14.Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi". Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2021.

OSMANLIDA EĞİTİM (İLK YENİLEŞME HAREKETLERİNDEN I. MEŞRUTİYETE KADAR EĞİTİM) (1776-1876)

Ayşegül Nihan Erol Şahin

Bu bölümün sonunda okuyucu,

- ✓ 1776-1876 yılları arası Türk Eğitim Sistemini genel özellikleri ile bilir.
- ✓ Yenileşme dönemi Türk Eğitim Tarihi'ni kronolojik olay örgüsüyle açıklar.
- ✓ Tanzimat Döneminde eğitim alanında meydana gelen değişimleri, yeni düzenlemeleri kavrar.
- ✓ 1776-1876 yılları arasında meydana gelen değişimlerin arkasında yatan nedenleri Türk Eğitim Sistemi'nin değişim süreci bağlamında değerlendirir.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde modern eğitimin doğuşu uzun bir sürece yayılmış ve her dönemde olduğu gibi ekonomik yapıdan siyasi yapıya kadar birçok alanla bağlantılı olarak eğitim sistemi şekillenmiştir. Osmanlı Devleti 18. Yüzyıl öncesinde yaşanılan sorunlardan yola çıkarak çeşitli çözüm önerileri ile yola çıkmış ve eğitim sisteminde büyük yenilikler yapmıştır. Bu yüzyılı anlayabilmek ve eğitim sistemindeki değişimin gerekçelerinin arka planını kavrayabilmek için bu dönemde yaşanılan gelişmelere kısaca değinmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl başlarındaki temel politikası Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile kaybedilen yerleri geri almak için çalışmak olmuştur ancak işler planlandığı gibi gitmemiş, devlet ilerleyen yıllarda yapılan antlaşmalarla toprak kaybetmeye devam etmiştir.

18. yüzyıl devletlerarası politika ve çıkar çatışmalarında diplomasi ve ittifakların öne çıktığı bir dönemdir. Bu yüzyıla kayıplarını telafi etmek planlarıyla başlayan Osmanlı Devleti'nin politikası; 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan itibaren elindekini korumak ve Avrupa ile bir denge politikası izlemek olmuştur. Aynı zamanda özellikle askeri alanda ıslahatlara önem verilmiş Avrupa'yı örnek alan ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. Savaş yenilgileri çoğaldıkça çareyi Avrupa tarzı

askeri okullar açmak olduğunu düşünen Osmanlı Devleti'nde 1734 yılında kısa ömürlü bir askeri okul olan Hendeshane ile başlangıç yapılmış, 1776 yılında ise ilk askeri deniz okulu (Mühendishane-i Bahr-i Hümayün) açılmıştır.

1789-1807 yılları arası III. Selim'in tahtta olduğu dönemde birçok alanda yenileşme hareketlerinin yaşandığı bilinmektedir. Nizam-ı Cedit dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde eğitim alanında da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde askeri okullar açılmış, medreselerin ıslahına yönelik çalışmalar yapılmış, matbaanın canlandırılması için planlamalar yapılmış ve tercüme faaliyetlerinde bulunulmuştur[1].

Eğitim sisteminde önemli adımların atıldığı bu yüzyılda I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut'un tahtta olduğu dönemlerde yenileşme hareketleri devam etmiştir. II. Mahmut'un tahta geçtiği 1808'den Tanzimat döneminin başlangıcı olan 1836'a kadar geçen süreçte de eğitime yönelik yenilikler artarak devam etmiştir.

Bu yüzyılın **insan yetiştirme** politikası ideal vatandaş yetiştirme amacını taşımaktadır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti eğitim sisteminden faydalanan kişilerin kendini geliştirmesi, alanında uzman olması ve devleti için faydalı işler yapması beklenmiştir. Toprak kayıplarının, ekonomik ve siyasi sorunların yaşandığı yıllarda Osmanlı eğitim sistemi, cehaletten kurtulmuş, ıslahatları destekleyen, Osmanlı Devleti için çalışacak, vatansever bireyleri yetiştirme amacını taşımıştır.

Bu dönemde (1776-1876) eğitiminin genel özellikleri şöyledir;

- ✓ Eğitimde yenileşmeye askeri okullar açılarak başlanmıştır. Buralarda yabancı uzmanlara görevler verilmiş ve ilk kez Batı dilleri programlara girmiştir.
- ✓ Batı tarzı rüştiyeler açılmıştır.
- ✓ İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir.
- ✓ Batı tarzında eğitim veren çok sayıda okul açılmıştır. Ayrıca ilk kez bu dönemde Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.
- ✓ Yükseköğretim düzeyinde eğitim veren Tıbbiye ve Harbiye gibi okullar kurulmuştur.
- ✓ İlk resmî gazete olan Takvim-i Vekayi de yine bu dönemde, 1831 yılında yayın hayatına başlamıştır.
- ✓ 1850 yılında Encümen-i Daniş adında bilim akademisi kurulmuştur.

[1] Uğur Ünal, "*III. Selim'den Meşrutiyete Osmanlıda Eğitim (1789-1876)*", Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s. 151-152.

- ✓ 1857 yılında Maarifi Umumiye Nezaretinin kurulması ve sonrasında toplanan komisyonlar ve alınan kararlarla eğitim sisteminin örgütsel temelleri yasal bir zemine oturmuştur.
- ✓ Mesleki eğitime önem verilmiştir.
- ✓ Çok sayıda yabancı okul kurulmuştur.
- ✓ Öğretmen yetiştirme üzerine çalışmalar yapılmıştır.
- ✓ Alanında önemli çalışmaları olan çok sayıda bilim insanı yetişmiştir.

1776-1839 Yılları Arası Eğitimde İlk Yenileşme Hareketleri

Osmanlı Devleti 18. Yüzyılın başında yaşanan kayıplar neticesinde askeri alanda yenileşmenin gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Askeri okullarla başlayan yenileşme hareketleri ortaöğretim sonrası öğretim sürecinde tıp, hukuk, askeriye, sanat, sosyal bilimler gibi alanlarda uzman bireylerin yetiştirilmesi ile devam etmiştir. Bu döneme damgasını vuran okullardan bazıları aşağıda görülmektedir.[2]

[2] Osman Taştekin, "18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları." *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23/3 (2019), s.1143-1166.https://doi.org/10.18505/cuid.544458

Soru

Yenileşme döneminde açılan askeri okullardan bazıları günümüzde varlığını sürdüren büyük eğitim kurumlarının köklerini oluşturmaktadır. Bu okullar hangileridir?

Görseldeki okullara ek olarak bir başka önemli adım da orduya hizmet edecek tabip ve cerrahları yetiştirmek üzere kurulan Tıbhâne-i Âmire'dir. Bu okul Hekimbaşı Behcet Mustafa Efendi'nin girişimleri ile Sultan II. Mahmud döneminde 14 Mart 1827 tarihinde kurulmuştur.[3] Öğretime dört sınıf olarak başlayan bu okulun ilk öğrencileri de Süleymaniye Tıp Medresesi'nden, Asâkir-i Mansûre acemilerinden ve yetenekli diğer gençlerden seçilmiştir.[4] Okulun öğretim kadrosu maaşlı hoca, halife ve muallimlerden oluşuyordu. Okulun ilk yıllarında "Türkçe, Arapça, Fransızca Sarf ve nahiv, imla, kitabet, ilaçların, bitkilerin ve hastalıkların Arapça ve Türkçe adları, din dersleri, cerrahlık üzerine uygulamalı dersler, Fransızca şekillerle anatomi ve tıp bilimine giriş, cerrahi uygulamalar gibi dersler yer almaktaydı. [5] Bu okulda yetişen mezunların Viyana'daki tıp denklik sınavını geçmesiyle okul kısa sürede dünyada da kabul görmüş ve "fakülte" statüsüne erişmiştir. Kurulduğu tarihten sonra da çok sayıda hekim yetiştirmeye devam etmiştir. Okulun ana binası bugün Sağlık Bilimleri Üniversitesi kampüsü olan Haydarpaşa'daki tarihi binadır.[6]

Bilgi notu

Günümüzde "14 Mart" Tıp Bayramı olarak kutlanmaktadır. Bu özel gün 14 Mart 1827'de Behcet Mustafa Efendi'nin nâzırlığında Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda öğretime başlayan Tıbhane-i Amire'nin kuruluş tarihidir.

Tanzimat Dönemi Eğitiminin Genel Görünümü

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde kişi hak ve özgürlüklerinin devlet güvencesi altında olduğu ifade edilmiş; gayrimüslim halka

[3] İslam Ansiklopedisi Mekteb-i Tıbbiye maddesi, https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-tibbiyye adresinden 10.09.2022 tarihinde erişilmiştir.

[4] Esin Kahya ve Ayşegül Demirhan Erdemir, *Medicine in the Ottoman Empire*. İstanbul: Nobel Medical Publications, 1997, s.116.

[5] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 2007. s.146.

[6] Taştekin, *18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları,* s. 1152.

askerlik, vergi, memuriyet gibi konularda haklar verilmiştir. Ayrıca, bu fermandan adını alan Tanzimat Döneminde, devlet teşkilatı ile sosyal ve ekonomik yaşamda da köklü düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler, Batı modelinde, yarı laik yeni bir eğitim sisteminin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin devlet adamlarının desteğiyle kurulan yeni eğitim sistemi, 1869 Maarif- i Umumiye Nizamnamesiyle sistemli bir bütünlük kazanmıştır. İlk, orta ve yükseköğretimden oluşan bu sistemin yanı başında geleneksel sistem de devam etmiştir.

1869 Maarif'i Umumiye Nizamnamesine, oldukça kompleks bir sürecin sonunda varılmıştır. Esasen 1839 Gülhane-i Hatt-ı Hümâyûnu'nda eğitim ile ilgili tek bir kelime geçmemektedir.[7] Fermanın ilk yıllarında, eğitim alanında herhangi bir ıslahat yapılmamış daha çok hukuk ve sosyal alanda ıslahatlara önem gösterilmiştir.[8] Bu sebeple fermanın kendi başına dönemin eğitim programına herhangi bir etkisi olduğu söylenemez. Bununla beraber, Tanzimat Fermanı öncesi dönemde eğitim alanında yapılacak ıslahatlara bir program hazırlanmıştır.

1838 Meclis-i Umur-u Nafia üyeleri bir layiha hazırlayarak, sivillerin eğitimin en az askerlerin ve idarecilerin eğitimi kadar önemli olduğundan bahsetmişler, temel eğitime vurgu yapmışlar, dini ilimler ve dünyevi ilimlerin arasında bir denge kurulmasının öneminden söz etmişlerdir.[9] Layihada kalkınmanın ancak bilimle sağlanacağından bahsedilmiş, tarih ve coğrafya bilimlerinin öneminden söz edilmiştir.[10] Layihanın özünde, toplumun içinden gelip ileri eğitim alan kişinin, cehaletten kurtularak ıslahatları destekleyeceği ve zamanla vatandaşlık bilinci oluşturup devletini seveceği, böylece Osmanlı Devleti için çalışacak vatansever bir insan olacağı fikri yatmaktadır.[11] Bu fikir, Tanzimat döneminde yapılan ıslahatların temelinde yatan düşünce olmuştur.

1845 tarihinde Sultan Abdülmecid, Mustafa Reşit Paşa'nın teşvikleriyle, Meclis-i Vala-yi Ahkam-ı Adliye'ye bir ferman yayınlayarak; ilerleme yolunda yalnızca askeri ıslahatların yeterli olmayacağını, halkın cehaletten kurtarılması ve ortaöğretim kurumlarının yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmiş, dünyevi ve dini eğitimlerin her birine ayrı ayrı önem gösterilmesi gerektiğini vur-

---

7 Necdet Hayta ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, s.141.
8 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993. s.107.
9 Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2015. s.60.
10 Fahri Özteke, "XIX.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi." Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006. s. 45
11 Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi*, s. 61-62.

gulamıştır.[12] Böylece Tanzimat dönemi eğitim reformlarının da temel amaçlarını ve ilkelerini de belirlemiş oldu. Bu fermanın ardından eğitim alanında yapılan ıslahatlarda sivil okullara, bu okullar özelinde ise temel eğitime, ortaöğretime önem gösterilmiştir. Böylece daha çağdaş ve dünyevi bilimler odaklı bir yapı oluşturulacaktır. Dönemin eğitim ıslahatlarındaki vizyonun temeli fermanın yayınlanmasından önceki ıslahatlara da dayanmaktadır. Bu ıslahatları ayrıca değerlendirmek gerekmektedir.

Tanzimat Fermanına Doğru Eğitimde Yenilikler

Sultan Abdülmecid'in selefi ve babası olan Sultan II. Mahmud, Osmanlı modernleşmesinin bir anlamda temellerini atan bir padişahtır. XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde siyasi, askeri, idari alanlar başta olmak üzere, birçok alanda yapılan yeniliklerde II. Mahmud'un imzasını görmek mümkündür. Eğitim alanında da diğer alanlarda olduğu gibi yenilikler yapan sultanın döneminde sırayla aşağıdaki önemli gelişmeler yaşanmıştır;

- ✓ İlköğretimin zorunlu hale gelmesi (1824)
- ✓ Takvim-i Vekâyi gazetesinin çıkarılması (1831)
- ✓ Tercüme Odası'nın kurulması (1833)
- ✓ Yurtdışına öğrenci gönderilmesi
- ✓ Mekteb-i Maarif-i Adliye'nin kurulması (1839)
- ✓ Mekteb-i Ulum'u Edebîye'nin kurulması (1839).
- ✓ Rüştiyelerin açılması. (1839).[13]

Sultan II. Mahmud döneminde eğitim alanındaki ıslahatlar, 1824 yılında ilköğretimin zorunlu hale geldiğine dair bir fermanın yayınlanması ile başlamıştır.[14] Fermanda özetle: *"İlköğretimin her yurttaş için zorunlu hale getirildiğini, okuma ve yazma öğrenimiyle birlikte dini bilgilerin de öğretilmesi gerektiği"* ilan edilmiştir.[15] Fermanın yazılış biçimine bakıldığında İlköğretimin yalnızca İstanbul'da zorunlu hale getirildiği anlaşılmaktadır.[16] Örneğin fermanda, okul çağında olan bir çocuğun okuldan alınıp çırak olarak bir ustanın yanına verilmesi durumunda, uyulacak şartlardan veya cezalardan bahsedilirken sü-

[12] Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press, 1964.
[13] Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s.109-113.
[14] Cavit Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* Ankara: Anı Yayıncılık, 2014, s.100.
[15] Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s.109.
[16] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s.100.

rekli İstanbul örneği kullanılmıştır.[17] İlköğretimin zorunlu hale gelmesi her ne kadar önemli bir gelişme olsa da İstanbul sınırları içinde dahi çok fazla uygulanamamıştır.[18] Bu sebeple ilköğretim reformu önemli olsa da sivil eğitim alanında okullaşmanın ve örgütlenmenin başlangıç tarihi olarak görülemez.

Sultan II. Mahmud'un eğitimde okullaşma ve örgütlenme dönemini başlatması ise 1833 yılında Bab-ı Ali tercüme odasının kurulması ile başlamıştır.[19] Normalde ilerici bir padişahın, eğitim gibi önemli bir alanda ıslahat yapmaya hükmünün 25. Yılında başlaması garipsenebilir. Bu gecikmenin sebebi, II. Mahmud'un hükmettiği yılların henüz başlarında yeniçeri ocağının baskısı altında kalmasıydı. Sultan, 1826 yılında Vaka-i Hayriye (hayırlı olay) olarak kayıtlara geçen olay sonucunda yeniçeri ocağını kapatmış ve ancak bu olaydan sonra ıslahatlara tam anlamıyla başlayabilmiştir.[20] Yeniçerilerin Ocağının kapatılmasından sonra Sultan II. Mahmud askeri eğitim alanında planladığı reformlara başlamış, daha sonra tercüme odasını kurarak sivil eğitimde okullaşma ve örgütlenme faaliyetlerine devam etmiştir.

Tercüme odası, ilk kurulduğunda Fransızca öğretilen bir tercüman yetiştirme okuluydu.[21] Okulun iki bölümü bulunmaktadır, bu bölümlerin birinde tercümanlar kendi aralarında Fransızca konuşarak pratik yapmaktaydılar. Odanın bir diğer bölümünde ise yazışmalar tercüme edilmiştir. 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım savaşı sonrası odanın önemi artmış ve İngilizce dersleri verilmek üzere yeni bir sınıf açılması kararlaştırılmıştır.[22] Böylece tercüme odası tam bir dil okuluna dönüşmüştür. Tercüme odasında Fransızca kitaplar ve Fransız edebiyatından edebi eserler de çevrilmiştir.[23] Bu eserlerin ve Fransızca öğrenen elitlerin etkisi ile divan edebiyatından Tanzimat edebiyatına geçilmiş, Fransız edebiyatı İstanbul'da yaygınlaşmıştır.

II. Mahmud'un eğitim alanında yaptığı ıslahatlarda öncelikle bir tercüme odası kurulmasını istemesinin altında iki sebep yatmaktadır. Osmanlı Devlet'inde Divan-ı Hümayun tercümanları, Rumlar arasından seçilmiş ve bu sayede Rum tebaa dışişlerinde önemli bir rol oynamıştır.[24] 1821'de Rum isyanı patlak vermiş ve Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (1831) ile bitecek

---

17 Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı.* İstanbul: Matbaa-i Amire, 1920, s.345.
18 Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi, s.*60
19 Ali Akyıldız, "Tercüme Odası" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 40(2011), s.504.
20 Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.*80.
21 Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* s.111.
22 Akyıldız, *Tercüme Odası,* s.505.
23 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 101
24 Akyıldız, *Tercüme Odası,* s.506.

olan olayların silsilesinde Osmanlı Devleti çok fazla kayıp yaşamıştır.[25] Bu olaylar sırasında, Rum tercümanların bazı önemli belgeleri kasıtlı olarak yanlış çevirmeleri, ajanlık yapmaları ve benzer ihanet faaliyetlerinde bulunmaları, padişahın Rum tercümanlara karşı güvenini sarsmış ve padişah, tercümanlık faaliyetlerinin devlet memurları tarafından yürütülmesi gerektiği kararını almıştır.[26] Bir diğer sebep ise II. Mahmud'un dil öğrenmeye ayrıca önem göstermesidir. Kendisi yabancı dil bilmemesine rağmen ileri seviye dil öğrenen elçileri ve öğrencileri ödüllendirdiği bilinmektedir.[27]

II. Mahmud döneminde tercüme odasına benzer olarak başka devlet memuru yetiştirme okulları da açılmıştır. Bunlar; Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye'dir. Mekteb-i Maârif-i Adliyye kısaca "adliye mektebi" 1839 tarihinde ortaokul düzeyinde kurulmuş olan bir okuldur ve adını II. Mahmud'un adli mahlasından almıştır. Okulun ismine rağmen hukuk ile bir alakası yoktur.[28] Adliye mektebi, "Kalem" olarak adlandırılan devlet dairelerine memur yetiştirmek için açılmış bir okuldur. Islahatlar sonrası kalemlerin işleri çeşitlenmiş ve yükleri arttığından bu ihtiyaca cevap vermek ve çağa uygun memurlar yetiştirmek amacıyla adliye mektepleri açılmıştır.[29]

Adliye mektebinin ders programı oldukça geniş tutulmuştur. Başlıca dersler; Arapça, Farsça, Hat (ve çeşitleri: Sülüs, Divanî, Rik'a, Siyakat), giriş seviyesinde Fransızca, Hendese, Coğrafya, Tarih ve Politika olarak bilinmektedir.[30] Mekteb-i Ulûm-i Edebiye ise adliye okuluna paralel olarak bir başka sivil memur yetiştirme okuludur.[31] Bu okul edebiyat, kompozisyon yazma ve yazarlık eğitimi alma konularında dersler içeren bir okuldur.[32] Edebiye okulu, adliye okulu kadar popüler olamamış ve zamanla kapanmıştır.[33]

II. Mahmud döneminde eğitimin örgütlenmesi ile ilgili bir diğer önemli gelişme de rüştiyelerin açılmasıdır. Rüştiyeler, ortaokul seviyesinde eğitim veren okullardır. Rüştiyelerin eğitim basamağındaki yeri, sıbyan mektebi ve askeri okul arasındaki aralık olarak ifade edilebilirken, Rüştiyeye başlayan çocukların yaş aralığı ise 11-12 olarak ifade edilebilir. [34] Rüştiye, başlarda özel

[25] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* s.80-85
[26] Akyıldız, *Tercüme Odası,* s. 505.
[27] Kemal Beydilli, "II. Mahmud" *"TDV İslam Ansiklopedisi"*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, s.355.
[28] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, *s*. 148.
[29] Ali Akyıldız, "Mekteb-i Maârif-i Adliye" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2 (2019), s.236.
[30] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 149.
[31] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 101
[32] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 149.
[33] Adil Şen , "Osmanlıdan Günümüze Eğitimde Yapılan Değişiklikler", *Eskiyeni*, (2006).
[34] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 148

bir okul türü olarak kurulmuş olsa da zamanla sıbyan mektebinin ardından kurulan tüm okullara "Rüştiye" adı verilmiştir.[35] İlk rüştiyeler 1839 yılında kurulmuşlar ve kuruluş döneminde ders programlarında, Arapça, Farsça, Türkçe inşa, hat, ahlak dersleri yer almıştır.[36] Rüştiyelerin açılmasının ardından bu okulların programlarının belirlenmesi ve denetlemelerinin yapılması için Mekatib-i Rüştiye Nazırlığı kurulmuştur.[37] Rüştiyelerin sayıları Sultan Abdülmecit döneminde arttırılmıştır.[38]

İlköğretimin zorunlu hale gelmesi, eğitimin örgütlenmesi ve tercüme odasının açılmasının ardından eğitimdeki bir diğer önem gelişme ise Takvim-i Vekâyi gazetesinin kurulmasıdır. 1831 yılında yayın hayatına başlayan Takvim-i Vekâyi gazetesi, bir resmî gazetedir ve Avrupa'daki resmî gazete örneklerine benzer olarak tasarlanmıştır.[39] Takvim-i Vekâyi'nin kuruluş amaçları; halkı gazete okumaya teşvik etmek böylece okuma yazma oranını arttırmak ve ıslahatları halka anlatarak, yeniliklerin propagandasını yapmaktır.[40] Takvim-i Vekâyi'nin Rumca, Arapça ve Fransızca nüshaları da çıkarılmış, gazetenin ilk görevlisi ve gazetenin bir manada genel yayın yönetmeni Şeyhizade Esad efendi olmuştur.[41] Gazetenin çıkarılması vesilesiyle, Üsküdar matbaası genişletilmiş ve bu matbaada bastırılan eserlerin sayısında artış gözlemlenmiştir.[42]

Soru

Tanzimat döneminde çok sayıda öğrenci eğitim almak üzere yurtdışına gönderilmiştir. Sizce bu faaliyetin önemi nedir?

II. Mahmud dönemi eğitim ıslahatlarında, bir diğer önemli gelişme yurtdışına öğrenci gönderilmesidir.1834'ten itibaren, Viyana, Paris ve özellikle Londra'ya (Woolwrich Kraliyet Harp Akademisi'ne) gittikçe artan sayıda askeri öğrenci ve genç subay gönderilmiştir. II. Mahmud'un öğrenci göndermekteki amaçları: Harbiye ve öteki askeri okullara yetenekli öğretmenler yetiştirmek, Tophane, Baruthane, Fişekhane, Dökümhane gibi askerî fabrikalara mühendis

35 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 101.
36 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 148.
37 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 101.
38 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 148.
39 Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekâyi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 39 (2010), s. 490.
40 Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s.113
41 Yazıcı, *Takvim-i Vekâyi,* s.491
42 Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* s. 113

yetiştirmek ve Osmanlı subaylarının kültür seviyelerini arttırmaktır.[43] Bu gelişme, temelde askerlikle alakalı olsa da yurtdışına giden subaylardan bazıları Türkiye'ye geri döndüklerinde edebi çalışmalar yapacaklar, siyasette etkili olacaklar ve toplum içerisindeki farklılıklarıyla sivilleri de etkileyeceklerdir.

Sivillerin batıya öğrenci olarak gitmeleri ise daha sonra olmuştur. Tanzimat fermanından sonra, Batıya, özellikle Fransa'ya, çok sayıda öğrenci, ayrıca nitelikli işçiler, ustalar yetiştirmek için çeşitli zanaatlarda çıraklar gönderilmiştir. Bu dönemde Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin %70 Müslüman, %30 Hıristiyan tebaadandır.[44] Tanzimat dönemine kadar olan yenilikler bu şekildeyken Tanzimat sonrası yenilikler dört başlıkta değerlendirebilir.

Tanzimat Döneminde Eğitimin Örgütlenmesi ve Başlıca Yenilikler

Sultan Abdülmecid'in Meclis-i Vala-yi Ahkam-ı Adliye'ye yönelik olarak yayınladığı 1845 tarihli fermandan sonra, ilkokulların ulemanın elinden alınması, eğitimin daha merkezi bir hale getirilmesi, okulların batılı tarzda düzenlenmesi, başta sıbyan mektepleri ve rüştiyeler olmak üzere okul sayılarının arttırılması kararlaştırılmıştır.[45] Bu kararların uygulanması için 1845 yılında milli eğitim işlerinin yürütülmesi ve denetlenmesi amacıyla "Meclis-i Maârif-i Umûmiye" kurulurken, 1847 yılında ilk ve ortaöğretim işlerini yürütmek amacıyla "Mekatib-i Umûmiye Nezareti" kurulmuştur.[46] Tanzimat dönemi eğitim politikaları, II. Mahmud döneminden daha merkeziyetçi ve daha batıcı olmuştur.[47] 1847 yılında çıkarılan İlköğretim Talimatnamesi ile ilköğretimde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Önceleri sadece okuma eğitimi verilen sıbyan mekteplerinde yazma da öğretilmeye başlanmıştır. Eğitimde ödül ve disiplin anlayışında olumlu değişimler olmuştur. Hocaların denetlenmeleri amacıyla müfettişler görevlendirilmiştir.

Soru

Tanzimat döneminde mesleki ve teknik eğitime önem verildiği görülmektedir. Bunun sebebi sizce ne olabilir?

[43] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.153.
[44] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 153.
[45] Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s. 141.
[46] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 164-166.
[47] Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi*, s.61

Tanzimat döneminde ilk iş olarak memur yetiştirme alanında çalışmalara başlanmıştır. 1848 yılında artık sayıları artan rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimin-i Rüşti ismiyle bir öğretmen okulu açılmıştır.[48] 1854'te kadı yetiştirmek için Muallimhane-i Nüvvab adıyla bir medrese açılmıştır.[49] 1858 tarihinde artık adliye mektebinin memur yetiştirmekte yetersiz olduğunu fark edilmiş ve bu okulların yerini alması amacıyla Mekteb-i Mülkiye ismiyle yeni bir okul açılmıştır.[50] Bu okul aynı zamanda mülkiye rüştiyeleri olarak da anılmaktadır ve mezunları tıpkı adliye mezunları gibi kalemlerde memurluk yapmak üzere görevlendirilmiştir.[51] 1863 yılında mülkiye ders programında; aritmetik, istatistik, coğrafya, tarih, Fransızca, ekonomik politik, fizik, jeoloji, biyoloji, hukuk, idare, ceza ve infaz hükümleri dersleri yer almıştır.[52] Memur eğitimi veren okulların yanı sıra Tanzimat Döneminde önceki okul türleri de çeşitlendirilmiş, kızların eğitimine büyük önem gösterilmiştir.

1859 yılında İstanbul'da Cevri Kalfa İnas isminde bir kız rüştiyesi açılmış bunun yanı sıra kız sıbyan mekteplerinin sayısı giderek arttırılmıştır.[53] Aynı tarihte İstanbul'da yedi kız rüştiyesi daha açılması kararlaştırılmış ve kararlar uygulanmıştır.[54] İnas Kız Rüştiyesinde, Arapça ve Farsça ağırlıklı olmak üzere tarih ve coğrafya, resim, müzik, dikiş nakış, defter tutma, matematik dersleri verilmiştir.[55] Yeni bir okul türü olarak, 1868 tarihinde Galatasaray Sultanisi açılarak lise kademesinde eğitime başlamış bir sonraki yıl sultanilerin İstanbul'da yaygınlaşması sağlanmıştır.[56] Sultanilerde, rüştiye üzerine altı yıllık eğitim verilmesi kararlaştırılmış, okul kendi içerisinde ulum (fen bilimleri şubesi) ve edebiye (sosyal bilimler ve din bilimi) şubelerine ayırılarak eğitim vermiştir.[57]

Tanzimat döneminde eğitimin mantığı da değişerek, eğitim araç gereç ve yöntemleri hakkında araştırmalar ve uygulamalar meydana çıkmış, eğitim bilimleri hakkında yayınlar yapılmış ve batılı tarzda eğitim programları benimsenmiştir.[58] Zorunlu eğitim altı yıl olarak belirlenmiş ve rüştiyeler zorunluluk kapsamına alınmıştır.[59] İlk özel gazete Ceride-i Havadis yayınlanmış, bu

48 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 164.
49 Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* s. 142.
50 Akyıldız "Mektebi Mülkiyye" TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2 (2019), s.490.
51 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 164.
52 Akyıldız, *Mekteb-i Maârif-i Adliye,* s.490.
53 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 164.
54 Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* s. 142.
55 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 165.
56 Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi*, s. 78.
57 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.167.
58 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 105-108.
59 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 162.

gazeteyi Takvim-i Vekayi takip etmiş ve ilk bilimsel süreli yayın olan Vakâyi-i Tıbbiye yayın hayatına başlamıştır.[60] Bu dönemde eğitim alanında değerli makaleler ve eğitim bilimleri kitapları yazılmıştır. Bunlara örnek olarak "İlim-i Terbiye-i Etfal" isimli bir pedagoji yazısı yazılmış ve Selim Sabit Efendi tarafından, "Öğretim Yöntemi" isimli kitap kaleme alınmıştır.[61]

Tanzimat dönemi çok sayıda önemli gelişmenin yaşandığı bir dönemdir ancak bu dönemde uygulamada bazı sorunlar da mevcuttur. Öncelikle, II. Mahmud döneminde olduğu gibi yenilikler yalnızca İstanbul'da sınırlı kalmış taşrada okullaşma çabaları yürütülmemiştir.[62] Bu sebeple özellikle ıslahat fermanı sonrası çok sayıda misyoner okulu taşrada yer bulmuş, "Yabancı Okul" statüsüyle eğitim veren okulları denetlemek ve faaliyetlerini kontrol altında tutmak zor hale gelmiş ve ilerleyen yıllarda bu okullar ileride yürütecekleri yabancı devlet yanlısı propagandalarla sorun çıkartmışlardır. Bu olumsuzlukların yanı sıra batılı usullerin Osmanlı'da yerleşmesi sonrası tıpkı önceden olduğu gibi yeniliklere karşı gelenler ortaya çıkmış, bu da toplum içerisinde huzursuzluk ve tartışmalar meydana getirmiştir.[63] Tanzimat Dönemi eğitim reformları her ne kadar bazı sorunları da beraberinde getirmiş olsa da oldukça büyük gelişmelerin de yaşandığı bir dönemdir. Eğitim tarihimiz için oldukça önemli diğer gelişmelerden sırasıyla, İstanbul Darülfunün'ün açılması, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ilanı ve öğretmen okullarının açılmasıdır.

İstanbul Darülfununü

İstanbul Darülfununü, çağdaş bir üniversite açma fikriyle meydana gelmiş, okulun kuruluşu 1845 yılında planlanmış ve kararlaştırılmıştır.[64] Okulun açılış tarihine kadar, okul müfredatındaki derslerde okutulacak eserler hazırlanılması için Encümen-i Dâniş isminde bir akademi kurulmuştur.[65] Bir nevi Osmanlı bilim komitesi olan Encümen-i Dâniş'in yerli ve yabancı üyeleri bulunmaktadır. Tarihi Cevdet'in de yazarı olan Ahmet Cevdet Paşa ve Türkiye'nin ilk Türkologlarından olan Ahmed Vefik Paşa dâhili üyelerdenken, Osmanlı tarihi hakkında araştırmalarıyla Avustralya'lı Hammer ve İngiliz dil bilimcisi Redhouse, komitenin harici üyeleriydiler.[66] Komitenin ilk eseri, Ahmet Cevdet Paşa

[60] Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* s. 143.
[61] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 188-202.
[62] Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi,* s. 87.
[63] Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi*, s. 91.
[64] Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, (İstanbul: Ötüken Neşriyat 2014) 203.
[65] Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s. 142.
[66] Abdullah Uçman, "Darülfunün" TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8 (1993). s.521

ve Fuat Efendi tarafından yazılan Kavaid-i Türkiye İsimli kitaptır.[67] Komitenin üniversiteye dönüşümü 1863 tarihinde gerçekleşmiştir. Kimyager Derviş Paşa'nın konuşmasıyla açılan Darülfunün'da ilk ders halka açık gerçekleştirilmiş, halkın büyük bir ilgi ile takip ettiği derste ilk kez elektrik deneyi gerçekleştirilmiş, tarih ve felsefe konferansları verilmiştir.[68] Planlamalara göre okulda yerli ve yabancı öğrenciler aynı anda derslere girecek ve dersler Nuri Paşa konağında yürütülecekti fakat okul kuruluşundan iki yıl sonra bilinmeyen bir sebepten ötürü yanınca eğitim ciddi şekilde aksamış ve öğretmenler farklı yerlerde ders vermeye başlamıştır.[69] 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi ile yeniden aktif hale gelen okulun ders programı ve şubeleri şu şekildedir:[70]

[67] Hayta ve Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri* 142
[68] Uçman, *Darülfunün,* s.521.
[69] Uçman, *Darülfunün,* s. 521.
[70] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 169

1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi

1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi, Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından hazırlanıp yayınlanmış olan 198 maddelik bir metindir.[71] Nizamname büyük oranda Saffet Paşa'nın emekleriyle dönemin eğitim sorunlarına çözüm getirmek ve maarifin sonraki yıllardaki planlarını hazırlamak amacıyla tasarlanmıştır.[72] Fransız eğitim örgütü modeliyle hazırlanmış nizamname ile eğitim yönetimi kanuni hükümlere bağlanıp sistemleştirilmiş, merkezi eğitim örgütü; Maarif-i Umumiye Nezareti, Meclis-i Kebir-i Maarif, Tahrirat Kalemi, Muhasebe kalemi olarak dört üniteye ayrılmıştır.[73] Nizamnamenin 79. Maddesi ile 128. Maddesi arasında üniversite ile ilgili hususlar netleştirilmiş, öğretim ilk, orta ve yüksek olarak kademelendirilmiştir.[74] Nizamname ile okuma yazma çağındaki çocukların tamamına ilköğretim zorunlu hale getirilip, bunun devlet geneline yayılacağı belirtilmiş, kız rüştiyelerinin devlet geneline yayılacağı taahhüt edilmiş, Darülmuallimat adlı bir kız öğretmen okulunun açılacağı belirtilerek, bu okulun müfredat ve ders programı açıklanmıştır.[75]

Bu açıklamalara ek olarak, nizamname ile okullar devlet okulları ve özel okullar olarak statülere ayrılmış, yabancı okulların hangi şartlarda nasıl açılacağına dair esaslar belirlenmiş, okulların bütçeleri ve yapım maliyetlerinin karşılanacağı kalemler hakkında bilgi verilmiştir.[76] Eğitimin Osmanlıca yapılması gerektiğinin altı özellikle çizilerek, *"Bir milletin eğitimde ilerleme sağlamasını, kendi dilinde eğitim öğretim yapmasında aramak gerekir; bir topluma yabancı dille bilim ve sanatta ilerleme yolunu göstermek zordur"* şeklinde bir açıklama not düşülmüştür.[77]

Soru

Tanzimat döneminde öğretmen yetiştirmenin önemi üzerinde durulmuştur. Bu dönemde açılan öğretmen okullarının programı nasıldır?

[71] İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri,* Ankara: Nobel Yayın, 2012, s. 299.
[72] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 175.
[73] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s. 299.
[74] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 178.
[75] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s. 299.
[76] Somel, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi*, s. 100
[77] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 158.

Öğretmen Okulları: Darülmuallimin ve Darülmuallimat

Modern tarzda eğitim veren rüştiyelerin ve kız rüştiyelerinin açılması sonrası bu rüştiyelerde eğitim verecek modern tarzda öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için önce darülmualliminler daha sonra ise darülmuallimatların açılmasına karar verilmiştir.[78] İlk darülmuallimin, 16 Mart 1848 tarihinde İstanbul'un Fatih semtinde açılmıştır.[79] Okulun kurucusu ve ilk müdürü Ahmet Cevdet Paşa olmuş, okulun müfredatına öğretim yöntemleri dersi eklemiş ve okul ile ilgili yayınladığı ilk nizamnamede okulun süresinin üç yıl olduğunu belirtmiştir.[80] İlk Darülmuallimin rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir okul olmakla beraber, 1868 tarihinde Darülmuallimin-i Sıbyan şubesi de açılarak, bu okulun müdürlüğüne de Mehmet Cevdet Efendi getirilmiştir.[81] Darülmuallimin-i Rüşdi ve Darülmuallimin-i Sıbyan'ın ders programlarına bakıldığında, Elifbâ, Kur'ân-ı Kerîm, tecvid ve ilmihal, ahlâk, coğrafya ve tarih derslerine ulaşılmaktadır.[82]

Öğretmen yetiştirmek için kurulmuş bir başka okul olan Darülmuallimat'ın kuruluş süreci ise farklıdır. İlk kız rüştiyelerinin açılmasının ardından bu okullarda eğitim verecek kadın öğretmen olmaması sebebiyle yaşı ilerlemiş erkek öğretmenler tercih edilmiş ancak şeriat kanunları ile yönetilen devlette Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte, kız rüştiyesine kadın öğretmenler yetiştirme amacıyla İstanbul'da Darülmuallimat kurulmasına karar verilmiştir.[83] İlgili nizamnamenin 11 maddesi Darülmuallimat ile ilgilidir. Nizamnamenin 68. ve 69. Maddesine göre, kurulacak olan okul, Darülmuallimat-ı Sıbyan ve Darülmuallimat-ı Rüşdi olarak ikiye ayrılacak, Darülmuallimat-ı Sıbyan'ın öğretim süresi iki yıl, Darülmuallimat-ı Rüşdi'nin öğretim süresi üç yıl olacaktır. Bu iki sınıf ise kendi içinde Müslüman ve Gayri Müslim sınıflarına bölünecektir.[84]

Nizamnamenin 69. Maddesine göre okutulacak dersler şunlardır: Mebâdî-i Ulûm-i Dîniyye/Kavâid-i Lisân-I Osmânî/Malumat-ı Nafia/Usul-i Talim Risale-i Ahlak/Tarihi Osmani ve Coğrafya / Musiki / Hesap / Defter Tutma / Dikiş ve Nakış.

---

78 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 172.
79 Cemil Öztürk, "Darülmuallimin" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8 (1993). s.551.
80 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s. 135.
81 Yahya Akyüz , "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20/20, (2006), s. 17-58.
82 Öztürk, *Darülmuallimin,* s. 552.
83 Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okullarının kuruluşu okutulan dersler ve kapatılışı (1870-1924)" *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 2009, s. 224.
84 Mahmud Cevad, 1920, s. 475.

Aynı nizamnamede, Darülmuallimat-ı Rüşdi şubesinin programında, Arapça ve Farsça derslerinin, Tedbir-i Menzil/Mebâdî-i Ulûm-İ Riyâziyye ve Tabiyye/Terzilik derslerinin okutulacağı belirtilmiştir.[85] Nizamnamenin yayımlanmasının ardından hazırlıklara başlanmış, 1 Ekim tarihinde Sultanahmet/Yerebatan Semtinde bir konak tutulmuş, konağı temiz tutmak ve güvenliğini sağlamak amacıyla işçilerle anlaşılmış, gerekli evrak işlemleri tamamlanmıştır. Sürecin sonunda, 2 Şubat Çarşamba 1870 tarihinde Takvim-i Vekayi'de Darülmuallimatlar'a öğrenci alımı için sınav yapılacağı ilanı verilmiştir, bu ilana baktığımızda Darülmuallimat'a alınacak öğrencilerin yaş sınırının en aşağı 13 en yukarı 35 olarak tespit edildiği gözlemlenmektedir.[86]

Tanzimat dönemi hem siyasi hem sosyal birçok gelişmeyi barındıran bir dönemdir. Bu dönem eğitim alanında da çok sayıda gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Birçoğu başkent İstanbul'da olmak üzere çok sayıda okul açılmıştır. Bu okullardan mesleki ve teknik okullardan ve yabancı okullardan bazılarının isimleri aşağıdaki gibidir.[87]

[85] Mahmud Cevad, 1920, s. 476.
[86] Şanal, 2009, s. 226.
[87] Akyüz, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış,* s.167-177.

Tanzimat Dönemi Aydınları ve Eğitime Etkileri

1776-1786 yılları arasında yaşayıp Türk Eğitim tarihimiz için değerli katkıları bulunan çok sayıda bilim insanı ve devlet adamı vardır. Bunlardan bazıları ile ilgili kısa bilgiler aşağıda verilmiştir.

Sümbülzade Vehbi (?-1809): Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Sümbülzade Vehbi, eğitimde tarih ve coğrafyanın ders olarak öğretilmesinin önemine katıldığı toplantılarda ve yazılarında sıklıkla vurgu yaparak, tarih eğitiminin önemi ile ilgili ilk fikirleri öne süren âlimlerden biridir.[88] Sümbülzade'nin eğitim tarihindeki asıl yeri, Tuhfe-i Vehbi, Nuhbe-i Vehbi ve Lûtfiyye-i Vehbi adlarındaki kitaplarıdır. Bu kitaplardan ilk ikisi Cumhuriyet yıllarına kadar okullarda Farsça ve Arapça öğretimi kitapları olarak okutulmuştur. Üçüncüsü ise bir ahlâk ve davranış kitabı olarak yine etkili olmuştur. Bu kitaplar, ezberlenmesi kolay olsun diye nazım biçiminde yazılmıştır. Sümbülzade bunları "gülistan"a (gül bahçesi) benzetir ve "bülbül" gibi okunup ezberlenmesini salık verir.[89] Kadılık görevleri, eğitimci yönü ve şairliği ile tanınan Sümbülzade Vehbi'nin çoğu çalışması günümüze ulaşamasa da ulaşabilen eserlerinin başlıcaları Tuhfe-i Vehbi, Divan, Lutfiyye, Nuhbe-i Vehbi, Şevkengiz isimli eserlerdir. [90]

Selim Sabit Efendi (1829-1911): Kırklareli'de doğan Selim Sabit Efendi, milli eğitimin birçok kademesinde görev almış, Türkiye'nin ilk çağdaş eğitim bilimcisidir. Selim Sabit Efendi, Darülmuallimin'in ilk 10 yılında okula kaydolan ve buradan mezun olduktan sonra hemen eğitimciliğe başlayan kişilerden biridir. Eğitiminin büyük bir kısmını Türkiye'de tamamlamakla beraber, 1855 yılında Paris'te öğrenim görmekte olan Türk gençlerini eğitmek, buradaki Osmanlı Hristiyan tebaasına Türkçe öğretmek ve daha sonra yurda dönüp tecrübelerini Dârülfünûn'da paylaşmak için Paris'e gönderilmiştir. Paris'te altı yıl kalan Selim Sabit Efendi, Fransızca, hesap, cebir, hendese, müsellesât, cerr-i eskāl, hey'et ve hikmet-i tabîiyye derslerinden sertifika almıştır.[91]

Darülmuallimin'de psikoloji ve öğretim yöntemleri ile ilgili dersler veren Selim Sabit Efendi, çağdaş pedagoji ile ilgili ilk eser olan "Rehnüma-yı Muallimin" adlı eserin yazarıdır.[92] Selim Sabit Efendi'nin eğitim görüşleri genellikle

---

88 Fahri Özteke, 2006, 38.

89 Akyüz, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış,* 153.

90 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* 94.

91 Cemil Öztürk, "Selim Sabit Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 36. (Ankra: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009). 429.

92 Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* 198.

derslere ve bu derslerde uygulanacak olan öğretim yöntemlerine odaklanmıştır. Selim Sabit Efendi'ye göre derslerde yalnızca öğretmen konuşmamalı, öğrencileri de derse katarak onlara sorular sormalı, yorumlar yaptırmalı, derslerde öğretmen ve öğrenci arasında bir ahenk oluşturulmalıdır.[93] Selim Sabit Efendi, eğitimde bedensel ve zihinsel faaliyetlere aynı derecede önem verilmesine sıklıkla vurgu yapar, ona göre çocuğun bedensel gelişimi ve sağlığı, zihinsel gelişimi kadar önemlidir. Onun eğitim ile alakalı olarak vurgu yaptığı diğer fikirler ise çocukların ilgili oldukları alana yönlendirilmesi gerekliliği ve Usul-û Cedit hareketidir.[94]

Kısaca Usul-û Cedit hareketi, ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme, özellikle, öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemleri uygulaması demektir.[95] Günümüzde oldukça basit ve her yerde görülebilecek olan ders araç gereçlerinin o dönemlerde kullanılması, döneme göre büyük bir yeniliktir. Çünkü önceden okullarda sadece kara tahtaya yazarak ve okuyarak eğitim verilmekteydi. Selim Sabit Efendi, öğretim araç gereçlerine dayalı Usul-û Cedit hareketinin bir anlamda kurucularındandır ve bu konuda İstanbul'da bir pilot okul açarak öğretim materyalleri ile eğitimler vermiş, bu okuldaki tecrübeleri sonucunda "Rehnüma-yı Muallimin" ve "Elifba-i Osmani" adlı eserini kaleme almıştır.[96] Selim Sabit Efendi Tahvîl-i Mikyâs Levhaları, Muhtasar Hesap Risâlesi, Muhtasar Sarf-ı Osmânî, Muhtasar Târîh-i Osmânî, Elifbâ-yı Osmânî, Rehnümâ-yı Muallimîn gibi kıymetli eserler kaleme almıştır.[97]

Bilgi notu

Usul-ü Cedit hareketine göre "Ezberci Eğitim" eğitim değildir; eğitim sırasında öğrencilerin soru sorma teknikleri ve cevapları kontrol etme becerisi gereklidir.

Ali Suavi (1839-1878): İstanbul Cerrahpaşa doğumlu Ali Suavi'nin eğitim hayatına ne zaman ve nerede başladığı tam olarak bilinmemekle beraber, 1856 tarihinde Bursa Rüştiye'sinde öğretmen olarak göreve başladığı bilinmektedir.[98] Bursa'dan sonra önce Rumeli'ye giderek Sofya ticaret reisliği yap-

[93] Akyüz, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış,* 205-206.
[94] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,,* s.198.
[95] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 207.
[96] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s.200.
[97] Öztürk, *Darülmuallimin,* s. 430.
[98] Abdullah Uçman, "Ali Suavi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 2. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989). 445.

mış ardından Filibe'ye geçerek burada eğitimciliğe geri dönmüştür.[99] Bu sırada Muhbir isimli bir gazetede sosyal ve siyasi alanlarda makaleler yazmaya başlamış ancak daha sonra bu gazeteden ayrılmış ve 1868'de Paris'e giderek, edebi ve bilimsel konulara yayın yapmak üzere "ulûm" isimli bir gazete çıkartmıştır.[100] Ali Suavi Avrupa'dayken Yeni Osmanlılar ismiyle bilinen dönemin muhalif cemiyetine katılarak, sosyal ve siyasi alanda kaleme aldığı yazılarına devam etmiştir.[101] Ali Suavi, padişaha yönelik eleştirileri sebebiyle yaşamı boyunca cezalardan kurtulamamış, yazdığı ilk gazete olan, muhbir gazetesi iki kez kapatılmış ve kendisi bir kez sürgüne gönderilmiştir.[102]

Tüm olumsuzluklara rağmen Ali Suavi çabalarından vazgeçmemiş, bilimi ve yeteneği tüm iyiliklerin kaynağı olarak görmüş, yenilikçi öğretim yöntemlerini destekleyerek öğretmenliği bir sanat olarak nitelemiş, ezberci eğitim sistemine karşı çıkmış ve Usul-û Cedit hareketine destek vermiştir.[103] Ali Suavi, 1878'de Sultan Abdülhamit'i devirmek için yıldız sarayına düzenlenen baskında hayatını kaybetmiştir.[104] Tarih, eğitim bilimleri ve edebiyat alanlarında çalışmalar yapan Ali Suavi'nin başlıca eserleri şunlardır: Ulûm Gazetesi, Hive, Yarım Fakih Din Yıkar, Ali Paşa'nın Siyaseti, Girit Tarihçesi, Ulema, Muhbir Gazetesi, Kiyotiyos.[105]

Namık Kemal (1840-1888): Vatan ve hürriyet şairi olarak tanınan, Yeni Osmanlılar adlı cemiyetin üyesi ve "Vatan Yahut Silistre" isimli ünlü eserin yazarı Namık Kemal, yaygın olarak bilindiği üzere Mustafa Kemal Atatürk'ü en fazla etkileyen yazarlardan biridir. Namık Kemal, şair kişiliği ve Atatürk'ün hayatındaki etkisinin yanı sıra bir de eğitimci kişiliği ile ünlenmiştir.

Namık Kemal eserlerinde temel eğitimin önemine vurgu yapmaktadır. Namık Kemal'e göre Darülfunün, Darülmuallim benzeri yüksek kademe okullar açmadan önce, doğru düzgün temel eğitim verecek rüştiyeler ve mektepler açmak şarttır. Namık Kemal'in eğitim ile ilgili önem verdiği bir diğer konu ise Osmanlıcılık ülküsünün eğitimde yaygınlaştırılması gerekliliğidir.[106] Namık Kemal'in eğitim alanındaki faaliyetleri ise genellikle gazete yazılarından oluşmaktadır. Namık Kemal, Tasvir-i Efkar, Muhbir, Hürriyet ve bir mizah gazetesi

[99] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s. 228.
[100] Uçman, *Darülfunün,* s.446.
[101] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s.229.
[102] Akyüz, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış,* s. 91.
[103] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s.231-233.
[104] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 91.
[105] Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, s.229-231.
[106] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.199.

olan İbret gazetelerini çıkarmış ve bu gazetelerde siyasi ve sosyal konularda yazılar kaleme almıştır.[107] Eserlerinin çoğu tiyatro, edebiyat ve tarih alanındadır. Başlıca eserleri şunlardır: Vatan yahut Silistre, Cezmi, Mukkaddime-i Celal, Renan Müdafaası, Osmanlı Tarihi, Celaleddin Harzemşah, Zavallı Çocuk, İntibah, Devr-i İstila, Kanije.[108]

Ziya Paşa (1825-1880): İstanbul Kandilli doğumlu Ziya Paşa, Namık Kemal ile çıkardığı Hürriyet Gazetesi, J.J. Rousseau tarafından yazılan "Emil" adlı eseri Osmanlıcaya çevirmesi, yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurucusu olması ve Kanun-i Esasi'yi hazırlayan komisyonda yer alması ile tanınmaktadır.[109]

Ziya Paşa, dönemin birçok eğitimcisi gibi okullardaki medrese çıkışlı öğretmenlerin, ellerinden başka hiçbir iş gelmeyen bilgisiz kişiler olduğunu, yabancı ülkelerde böyle bilgisizlere çocukların asla teslim edilmediğini, hatta bizdeki azınlıkların öğretmen ve okullarının bizimkilerden çok üst düzeyde öğretim yaptıklarını, onlardan 10 yaşındaki öğrencilerin gazete okuyup yazı yazabildiğini, bizden ise 15 yaşındaki pek az çocuğun iki satır yazıp gazete okuyabildiğini belirtmiş ve bu yönleriyle Osmanlı eğitimciliğini eleştirmiştir.[110] Ziya Paşa, aile içi eğitime oldukça önem göstermiştir. Emil adlı eserin girişinde ailede çocuk eğitimine vurgular yapmış, ölümünden yıllar sonra İstanbul Darülmuallimin'in üyeleri tarafından çıkarılan bir dergide "Aile Terbiyesi" isimli önceden yayınlanmamış bir makalesi yayınlanmıştır.[111] Başlıca eserleri şunlardır: Eşar-ı Ziya, Zafername, Rüya, Arzu Hal, Harabat, Engizisyon Tarihi.[112]

Bölüm Sonu ve Özet

1776-1876 yılları Osmanlı Devleti için oldukça önemli gelişmeleri barındıran bir yüzyıldır. Bu yüzyılda yaşanılan gelişmelerden bazıları dolaylı olarak, bazı gelişmeler ise direkt devletin eğitim sistemini etkilemiştir. Çalışmamızda bu gelişmeleri tarihsel süreç içeresinde vermeye çalışırken aynı zamanda bu süreci etkileyen unsurlardan da kısaca bahsetmeye gayret ettik. 18.yüzyıl-19.yüzyıl'ın Osmanlı Devleti oldukça geniş bir coğrafyada yer edinmiş, çok

[107] Ömer Faruk Akgün, "Namık Kemal", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 32 (2006), s.361-378.
[108] Erol Ülgen, "Namık Kemal", *Atatürk Ansiklopedisi,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020.
[109] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* s.157.
[110] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.198.
[111] Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,,* s.157.
[112] Abdullah Uçman, "Ziya Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 44 (2013), s. 479.

kültürlü bir devlet olması sebebiyle eğitim sistemi de bu ölçüde geniş bir çerçevede incelenmelidir.

Bu yüzyıl eğitim sisteminin temel amacı toprak kayıplarına çözüm bulmak amacıyla orduyu güçlendirmek olmuştur. Eğitimde yenileşmeye askeri okullar açılarak başlanmıştır. Buralarda yabancı uzmanlara görevler verilmiş, ilk kez Batı dilleri programlara girmiştir. Bu dönem bir taraftan Batı ile ilişkilerin arttığı, özellikle Avrupa eğitim sisteminden örneklerin ülkede yer bulmasıyla devam etmiştir. Başta başkent İstanbul'da olmak üzere çok sayıda okul açılmıştır. İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir. Batı tarzında eğitim veren çok sayıda okul açılmıştır. Ayrıca ilk kez bu dönemde Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Yükseköğretim düzeyinde eğitim veren Tıbbiye ve Harbiye gibi kullar kurulmuştur.

Örgün eğitimin yanında halk eğitimi için de adımlar atılmış, halkın basın yayın organlarından bilgi alabilmesi, ıslahatların detaylıca anlatılabilmesi sağlanmıştır. İlk resmî gazete olan Takvim-i Vekayi de yine bu dönemde, 1831 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1850 yılında Encümen-i Daniş adında bilim akademisi kurulmuştur. 1857 yılında Maarifi Umumiye Nezaretinin kurulması ve sonrasında toplanan komisyonlar ve alınan kararlarla eğitim sisteminin örgütsel temelleri yasal bir zemine oturmuştur. Mesleki eğitime önem verilmiştir, çok sayıda yabancı okul açılmıştır. Aynı zamanda eğitim sisteminin temel çatısını oluşturan öğretmenlerin eğitimi için de yine bu dönemde önemli adımlar atılmıştır.

1776-1876 yılları arasındaki gelişmeler bir bütün olarak incelendiğinde bu yüzyılın insan yetiştirme politikasının, devleti için faydalı, vatansever ve yeniliklere açık bireyler yetiştirmek hedefinde olduğu görülmektedir. Bu yüzyılın eğitim sistemi Osmanlı Devleti'ni yüceltmek için çalışan, ıslahatları anlayan ve destekleyen ideal vatandaşları yetiştirmeyi amaçlamış ve bu amaçla çok sayıda yenilik yapılmıştır.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1. 1776-1786 yılları arasında Osmanlı Devleti eğitim sistemini etkileyen önemli gelişmeler yaşanmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu gelişmelerden biri değildir?

A) Batı tarzı rüştiyeler açılmıştır.

B) İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir.

C) Batı tarzında eğitim veren çok sayıda okul açılmıştır. Ayrıca ilk kez bu dönemde Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.

D) Yükseköğretim düzeyinde eğitim veren Tıbbiye ve Harbiye gibi okullar kurulmuştur.

E) Öğretmenler ilk kez mesleki örgütler kurmuşlardır.

2. Kuruluş yılı 1776 olan okul İmparatorluk Deniz Mühendishanesi olarak bilinmektedir. Bu okulun kuruluş amacı donanmanın gelişmesi, tersane çalışanlarının modern yollarla eğitilmesidir. Okulda tecrübeli denizciler, alimler ve yabancı öğretmenler görev almıştı.

Yukarıdaki bilgiler hangi okulla alakalıdır?

A) Mühendishane-i Bahri Hümayün
B) Mühendishane-i Berri Hümayün
C) Menşe-i Küttabı Askeri
D) Asakir-i Mansure-i Muhammediye
E) Tıphane-i Amire

3. Devletin askeri kurumları için usulünce yazışmaları sağlayan personeli yetiştirmek üzere kurulmuş bir okuldur. Okulda Türkçe (Kavait, Kitabet, Belagat), Farsça (Kavait, Gülistan), Arapça (İzhar ve Mantık), Hesap ve Usul-i Defterî, Coğrafya, Hat (Rik'a Yazısı), İdarei Askerî Nizamnamesi dersleri okutulmuştur.

Yukarıda özellikleri verilen okul hangisidir?

A) Mühendishane-i Bahri Hümayün
B) Mühendishane-i Berri Hümayün
C) Menşe-i Küttabı Askeri
D) Asakir-i Mansure-i Muhammediye
E) Tıphane-i Amire

4. Aşağıdaki okullardan hangisi Tanzimat Döneminde açılan mesleki- teknik okullardan biri değildir?

A) Baytar Mektebi
B) Amerikan Kız Koleji
C) Tarım Okulu
D) Orman Mektebi
E) Cevr-i Kalfa Mektebi

5. İlerici bir padişah olan Sultan II. Mahmud'un ıslahat hareketlerine tahta çıktıktan yıllar sonra başlamasının asıl sebebi nedir?

A) Sultan II. Mahmud'un ıslahatlar yerine fetihlere odaklanmayı tercih etmesi.

B) Alemdar Mustafa Paşa'nın yenilik karşıtı bir sadrazam olması.

C) Yeniçeri Ocağının yenilik karşıtı olması ve Sultan II. Mahmud'a baskı yapması.

D) Âyanların yenilik karşıtlığı içerisinde olmaları ve Sultan II. Mahmud'a baskı yapmaları.

E) II. Mahmud'un padişahlığının ilk dönemlerinde ağır bir hastalık geçirmesi

6) "Bütün Müslümanlara, önce İslâmiyet'in şartları ve dinsel kurallarını öğretmek, bundan sonra, yeme ve içmesini sağlamak için, hangi mesleğe girmek isterse, ona yöneltmek gerekirken, bir zamandan beri ana ve babalar buna uymuyorlar çocuklarının cahil kalacaklarını düşünmeyerek, para kazanmak hevesiyle, 5-6 yaşlarında okuldan alıp çıraklığa veriyorlar. Bu durum, çocukların cahil kalmalarına yol açıyor. Sonradan da okuma ve yazma hevesleri kırılıyor. Bunun günahı ana ve babaya ait ise de bu cahillik yüzünden halk, dinden habersiz kalacakları için, bu durum, Tanrı'nın yardımının kesilmesine yol açar. Böyle devam ederse Tanrı tarafından şiddetli bir ceza gelir..." (Kaynak: Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, cilt 2, s. 277-279).

Yukarıdaki paragraf Osmanlı döneminde yayımlanan fermanlardan birinden alıntılanarak günümüz Türkçesine uyarlanmıştır. Paragrafın alıntılandığı ferman aşağıdakilerden hangisi olabilir.

A) Sıbyan mekteplerinin kurulması ile ilgili bir ferman.

B) Padişah II. Mahmud'un ilköğretim zorunluluğu ile ilgili fermanı.

C) Islahat Fermanı.

D) Maarif-i Umumiye Nizamnamesi.

E) Tanzimat Fermanı.

7)

I) Halkı cehaletten kurtarmak.

II) Osmanlı Devleti'ni eğitim vasıtası ile ileriye taşımak

III) Gelenekçi esaslara dayalı bir eğitim sistemi oluşturmak.

IV) İstanbul'daki okulların sayısını arttırmak

V) Taşra bölgelerindeki okulların sayısını arttırmak

Yukarıdakilerden hangileri II. Mahmud'un ve Sultan Abdülmecit'in eğitim alanında yaptığı ıslahatların ortak hedeflerindendir?

A) Yalnız I

B) I ve V.

C) I, II ve IV.

D) I, II, IV ve V.

E) Hepsi

8) II. Mahmud döneminde memur yetiştirmek için kurulan okullardan biri aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mekteb-i Maârif-i Adliyye

B) Darülfunün

C) Darülmuallimin

D) Mühendishane-i Bahri Humayün

E) Mühendishane-i Berri Hümayün

9) 1859 yılında ilk kız rüştiyesi açılmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu rüştiyenin tam adıdır?

A) Fatma Sıdıka Hanım Kız Rüştiyesi

B) Bezmiâlem Valide Sultan Kız Rüştiyesi

C) Mihrişah Sultan Kız Rüştiyesi

D) Cevri Kalfa İnas Kız Rüştiyesi

E) Nakşidil Sultan Kız Rüştiyesi

10) Aşağıdakilerden hangisi Tanzimat Fermanı sonrası çıkan gazetelerden biri değildir?

A) Takvim-i Vekâyyi

B) Ceride-i Havadis

C) Tercüman-ı Ahval

D) Muhbir

E) İbret

11) "Çocuğu beşikte iken alıp iyi bir aile eğitimi ile eğitin. Büyüdüğü zaman, iyiliğe yakın olur. Bir kimseyi kötü huylu yapan, onun kalıtımsal özellikleri değil, belki almış olduğu eğitimdir. Bebeklik çağı, insan ömrünün en temiz dönemidir. Bu dönemde çocuğun zihni her şeyi aynı gibi kendine çeker. Şu fark var ki, aynada izlerini resim gibi veren şekil, asıl yansıyan şeyin ortadan kalkmasıyla kaybolur; fakat, çocuğun zihnine yansıyan bir kez gözüken bir örnek, taşa kazılmış gibi ömür boyu zihninde kalır..."

Yukarıdaki paragraf aşağıdaki yazarlardan hangisi tarafından yazılmış olabilir?

A) Namık Kemal

B) Sümbülzade Vehbi

C) Ali Suavi

D) Ebüzziya Tevfik

E) Ziya Paşa

12) Selim Sabit Efendi 1874 yılında bir pilot okul açarak, bu okulda öğretim araç gereçlerine dayalı çağdaş öğretim yöntemlerini denemiş ve elde ettiği tecrübelerden yola çıkarak iki kitap yazmıştır. Aşağıdaki şıklardan hangisinde Selim Sabit Efendi tarafından yazılan iki kitap birlikte ve doğru olarak verilmiştir?

A) Talim ve Terbiye Derslerinde Usul – Rehnüma-yı Muallimin.

B) İlm-i Terbiye'yi Etfal - Elifba-i Osmani.

C) Rehnüma-yı Muallimin - Elifba-i Osmani.

D) İlm-i Terbiye'yi Etfal - Talim ve Terbiye Derslerinde Usul.

E) İlm-i Terbiye'yi Etfal - Rehnüma-yı Muallimin.

13) Vatan ve Hürriyet şairi olarak bilinen yazar aşağıdakilerden hangisidir?

A) Nazım Hikmet

B) Ziya Paşa

C) Ali Suavi

D) Namık Kemal

E) Ziya Gökalp

14) Aşağıda seçeneklere Darülfunün'un kuruluşu ve ilk dönemi ile ilgili bazı bilgiler yerleştirilmiştir. Bu bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Okul müfredatındaki derslerde okutulacak eserler hazırlanılması için Encümen-i Dâniş isminde bir komite kurulmuştur.

B) Darülfunün'ün ilk dersi halka açık gerçekleştirilmiş, halkın büyük bir ilgi ile takip ettiği derste ilk kez elektrik deneyi gerçekleştirilmiş, tarih ve felsefe konferansları verilmiştir.

C) Okul binası olarak "Nuri Paşa konağı" ismindeki bir yer seçilmiştir.

D) Okulun kuruluşu 1854 yılında planlanmış ancak 1862 yılında üniversiteye dönüşebilmiştir.

E) Okulun kuruluşu 1845 yılında planlanmış ve kararlaştırılmıştır.

15) Tanzimat Dönemi eğitim tarihi incelendiğinde kız çocuklarının eğitimine önem verildiği görülmektedir. Aşağıdaki gelişmelerden hangisi bu duruma bir kanıt olarak sunulamaz?

A) 1859 yılında İstanbul'da Cevri Kalfa İnas isminde bir rüştiye açılmıştır.

B) Kız sıbyan okullarının sayıları artırılmıştır.

C) 1869 Maarif Nizamnamesine göre kız çocuklarının ilkokula devam etmesi zorunlu kılınmıştır.

D) Bu dönemde eğitim almak üzere yurtdışına öğrenci gönderilmiştir.

E) Namık Kemal, Ziya Paşa, Münif Paşa, Saffet Paşa gibi aydınlar ve devlet adamları, kız çocuklarının ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmamaları gerektiğini ifade eden yazılar yazmışlardır.

Cevaplar

1 E	**2** A	**3** C	**4** B	**5** C	**6** B	**7** C	**8** A	**9** D	**10** A	**11** E	**12** C	**13** D	**14** D	**15** D

Kaynaklar

Akgün, Ömer Faruk. "Namık Kemal", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 32 (2006): 361-378.

Akyıldız, Ali. "Mekteb-i Maârif-i Adliye" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2/236 (2019):490.

Akyıldız, Ali. "Tercüme Odası" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 40/504 (2011).

Akyüz, Yahya. "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20/20 (2006): 17-58.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 2007.

Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press, 1964.

Beydilli, Kemal. "II. Mahmud" ,*TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,* Ankara: Anı Yayıncılık, 2014:100

Cevad, Mahmud. *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı.* İstanbul: Matbaa-i Amire, 1920.

Doğan, İsmail. *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri,* Ankara: Nobel Yayın, 2012.

Hayta, Necdet ve Ünal, Uğur. *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* Ankara, Gazi Kitabevi, 2014.

İslam Ansiklopedisi Mekteb-i Tıbbiye maddesi, https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-tibbiyye adresinden 10.09.2022 tarihinde erişilmiştir.

Kahya Esin ve Demirhan Erdemir, Ayşegül. *Medicine in the Ottoman Empire*. İstanbul: Nobel Medical Publications, 1997.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

Özteke, Fahri. *XIX.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. 2006.

Öztürk, Cemil. "Darülmuallimin" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8 (1993).

Öztürk, Cemil. "Selim Sabit Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 36. (2009).

Somel, Selçuk Akşin, *Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Modernleşmesi,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Şen, Adil. "Osmanlıdan Günümüze Eğitimde Yapılan Değişiklikler", *Eskiyeni*, 3/Kasım (2006): 77-84.

Taştekin, Osman. "18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23/3 s.1143-1166.https://doi.org/10.18505/cuid.544458.

Uçman, Abdullah. "Ali Suavi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2 (1989).

Uçman, Abdullah. "Darülfunün" TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8 (1993).

Uçman, Abdullah. "Ziya Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 44 (2013).

Ülgen, Erol. "Namık Kemal", *Atatürk Ansiklopedisi,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020.

Ünal, Uğur "*III. Selim'den Meşrutiyete Osmanlıda Eğitim (1789-1876)*", Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Yazıcı, Nesimi. "Takvim-i Vekâyi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 39 (2010):490.

OSMANLILARDA EĞİTİM (I. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYET'E) (1876-1922)

Can Abdullah Günay

Bölüm Sonunda okuyucu;

- ✓ Meşrutiyet ile Cumhuriyet dönemi arasında farklı eğitim-öğretim kademelerinde hangi derslerin okutulduğunu kavrar.
- ✓ I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar Türk Eğitim Tarihi'ndeki önemli gelişmeleri açıklar.
- ✓ Türk Eğitim Tarihi'nde meydana gelen gelişmelerin ekonomik yapıdaki (altyapıdaki) gelişmelerden bağımsız olmadığını kavrar.
- ✓ I. Meşrutiyet, Mutlakiyet, II. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı Dönemlerinde yaşayan ve Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan aydınların eğitim anlayışlarını değerlendirir.
- ✓ I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar Türk Eğitim Tarihi'ndeki önemli gelişmeleri açıklar.
- ✓ I. Meşrutiyet ile Cumhuriyet arası dönemde ortaya konmuş eğitim-öğretime ilişkin çeşitli görüşleri karşılaştırabilir.

I. Meşrutiyet ile Cumhuriyet Arasındaki Dönemin Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti'nin egemen bir devlet olarak varlığını sürdürdüğü 1876 ile 1922 arası, dört döneme ayrılarak incelenebilir: Bunlar; I. Meşrutiyet (1876-1878), Mutlakiyet (1878-1908), II. Meşrutiyet (1908-1919) ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922) dönemleridir. Politik egemenliğin el değiştirdiği ve değiştirmekte olduğu bu süreçler, ekonomik yapıdaki (toplumsal altyapıdaki) değişikliklerin siyasî, kültürel, hukukî, epistemolojik yapıyı (toplumsal üstyapıyı) dönüştürdüğü bir süreçle şekillenmiştir. Bu bağlamda, Türk Eğitim Tarihi'nin 46 yılı

kapsayan bu döneminin anlaşılması için altyapı-üstyapı ilişkileri hem Osmanlı Devleti'nin kendi iç dinamikleriyle hem de çevresindeki dış dinamiklerle birlikte düşünülmelidir.

Bu dönemlerin genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

I. Meşrutiyet Dönemi: 30 Mayıs 1876'dan Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile başlamıştır. Bu süreçte V. Murat tahta çıkarılmış ancak V. Murat'ın aklî dengesinin yerinde olmadığı anlaşılınca 31 Ağustos 1876'da II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır. 23 Aralık 1876 yılında Parlamentolu Meşrutiyet yönetimini getiren Kanun-i Esasî kabul edilmiştir. Ancak 13 Şubat 1878 yılında Abdülhamit, Ruslarla devam etmekte olan 93 Harbi'ni gerekçe göstererek Meşrutiyet yönetimine son vermiş ve Parlamento'yu süresiz olarak kapatmıştır[1].

İnsan Yetiştirme Düzeni

Bu dönemin **insan yetiştirme düzeninde** temel motifin **Devlet-i Osmâniye'ye sadık bireyler** yetiştirmek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu düzenin, **dış dünyaya açık bireyler** yetiştirerek "Devlet Ebed Müddet" anlayışının kalıcı olmasını sağlamayı amaçladığı söylenebilir. Nitekim bu dönemde, Batı'nın ekonomik ve askerî anlamda ileri gitmesi sonucu **Devlet'in bekâsının** devlet yöneticileri ve Osmanlı münevverleri için **en önemli sorun** hâline geldiği görülmektedir. Bu dönemin **insan yetiştirme düzeninin millî varlığını kurtarmayı, korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan bir insan tipi** yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir.

Mutlakiyet Dönemi: Bu dönem, Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Parlamentoyu süresiz tatil etmesinden 23 Temmuz 1908'e kadar geçen süreyi kapsamaktadır[2]. Bu dönemde, Tanzimat Dönemi'nde planlanan ancak hayata geçirilemeyen uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin birçok okul açılmış, gerekli görülenler ıslah edilmiştir[3]. Bu dönemde, Osmanlı bireylerinin tümü için öğrenimin birinci aşaması (ilköğretim) zorunlu olmuştur.

Bu dönemde, devlet yönetimi daha otoriter bir karakter sergilediğinden, **insan yetiştirme düzeni** de **devlete ve yönetime sadık bireyler** yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu temelde Tanzimat'ın 'Osmanlılık' idealine bağlı bir insan

[1] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 2018, s. 223-224.
[2] Akyüz, *Türk Eğitim*, *s.* 225.
[3] Alev Duran, "Meşrutiyet Dönemi Eğitimdeki Yenileşme Hareketleri ve Cumhuriyet Dönemine Bıraktığı Miras", Cappadocia Journal Of History and Social Sciences, 8 (2017), s. 65.

tipi yetiştirmek için okullarda 'dindarlık, itaatkârlık, Padişah Abdülhamit'e sadakat' gibi ölçütler dikkate alınmıştır. Bunun yanı sıra bu **dönemde teknik bilgiye sahip insan tipi yetiştirmek önem kazanmıştır.** Nitekim bu dönemde tarımsal üretimin ve endüstrinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik meslekî ve teknik okullar açılmıştır. Bu okulların açılmasının "**yaratıcı ve üretici**" bir **insan tipini** ortaya çıkarmayı amaçladığı görülmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi**:** Bu dönemde meclisli siyasî düzene dönüş için 23 Temmuz 1908'de Anayasa yürürlüğe girmiştir. II. Meşrutiyet dönemi, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros mütarekesine kadar devam etmiştir. 31 Mart (13 Nisan 1909) günü Parlamento'yu dağıtmayı ve Meşrutiyet'i kaldırmayı amaçlayan bir isyan meydana gelmiş, ordu tarafından bastırılan bu isyan sonucunda Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat (1909-1918) getirilmiştir[4].

Bu dönemin **insan yetiştirme düzeninin toplumu kurtarıcı öğretmen ve millî bireyler** yetiştirmeyi, kızların eğitimine önem vermeyi, halk eğitimi ile işe ve üretime dayalı eğitimi güçlendirmeyi, **toplum için faydalı bireyler yetiştirmeyi** amaçladığı görülmektedir.

Kurtuluş Savaşı Dönemi: Bu dönemde Ankara'da bir eğitim kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, bu kongrede bir konuşma yapmış ve "**millî bir eğitim almış ve millî varlığını korumayı amaçlayan**" **yeni bir insan tipi** yetiştirilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Halkın millî kurtuluş yolunda bilgilendirilmesi amacıyla *halk eğitim çalışmaları* yapılmıştır[5].

I. Meşrutiyet Dönemi (1876-1878)

Abdülhamit, 23 Aralık 1876 tarihinde, kendi mutlak yetkilerini kısıtlayan ve meşrutî (parlamentolu) monarşi yönetimini getiren "Kanun-i Esasî" adı verilen anayasayı kabul ve ilân etmiştir. Böylece I. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Bu dönem, 1877 yılı Nisan ayında başlayan Osmanlı-Rus savaşının (93 Harbi'nin) yol açtığı ekonomik yıkım (altyapının işleyişinin bozulması) sonucu Abdülhamit tarafından Parlamento'nun süresiz olarak kapatılmasıyla sona ermiştir[6].

I. Meşrutiyet Dönemi'ni başlatan Kanun-i Esasî ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez; devletin yapısı, organları, bunlar arasındaki ilişkiler, vatandaşların temel

[4] Akyüz, *Türk Eğitim,* s. 265.
[5] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 317; Erol Kapluhan, "1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri Ve Önemi", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4/8 (2014), s. 124.
[6] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 223.

hak ve özgürlükleri bir kanun metni içerisinde ifade edilmiştir. Kanun-i Esasî, Osmanlı Devleti'nin içişlerini karışılmasını önlemek amacıyla gayrimüslimlere tanınacak hak ve ayrıcalıkların İstanbul Konferansı'nda ele alındığı sırada ilan edilmiştir. 119 madde hâlinde hazırlanan Kanun-i Esasî, Belçika ve Prusya anayasalarından esinlenerek oluşturulmuştur. Anayasanın ilan edilmesi sonucunda İstanbul Konferansı dağılmıştır[7].

Bu dönemde, bir toplumsal üstyapı kurumu olan eğitim, Tanzimat'ın getirdiği batılılaşma sürecinin etkisi altında şekillenmiştir. Bilindiği gibi Batı'daki feodal ekonomik ilişkilerin yerini kapitalist ilişkilerin alması ile burjuva sınıfının ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillenen bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapı, burjuva demokrasisi ve onun ilkelerinin uluslararası ticaret ve sömürgecilik ile dünyaya yayılmaya başladığı bir dönemde, feodal üretim ilişkilerinin güçlü olduğu çevre ülkelerin toplumsal yapılarını da değişmeye zorlamıştır. Bu süreç, Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Muhittin Birgen, bu konuda şunları söylemektedir[8]: "...Filhakika Tanzimat, imparatorluğun o zamana kadar burjuvalığa kapalı kalan merkezini doğrudan doğruya burjuva nizamının hâkimiyeti altına almıştı. Bunun için Tanzimat'ın en kuvvetli prensiplerinden biri 'mal ve can emniyeti' idi. Bu 'hususi mülkiyet'in tesisi demektir. Tanzimat buna muvaffak olmuştur; fakat herkes için değil, Avrupalılarla gayrimüslimler için bütün Tanzimat devrinde ecnebilerin malları ve canları büyük bir emniyet altına alındığı gibi, gayrimüslimlerin de bu haktan tamamen istifade etmelerini temin için Babıâli her türlü dikkat ve ihtimamı yapmış, İstanbul'dan başlamak üzere, büyük merkezlerde buna muvaffak olmuştur. İşte bu hal, imparatorluk içinde büyük bir iktisadi ve içtimai hareketin en kuvvetli amili vazifesini gördü." Dolayısıyla, Batılılaşma ya da modernleşme sürecinin etkisi altındaki Osmanlı Devleti'nde, bir üstyapı kurumu olan öğretimde de bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler Kânûn-ı Esâsî'deki şu hükümlerle anlaşılabilir[9]:

"15. Madde: 'Öğretim işini (konusunu) herkes özgürce yapabilir; ilgili kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel öğretim yapmaya izinlidir.

16. Madde: Ülkedeki çeşitli dinsel inanışlardaki toplumların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmayacaktır.

---

7 Cemal Avcı, *Saltanattan Cumhuriyete Demokratik Olgunlaşma Tarihi (1789-1938)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013, s. 20-21.

8 Muhittin Birgen, *Tarihimiz ve Cumhuriyet*, haz., İsmail Hakkı Yükselen, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 317.

9 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 224.

114. Madde: Osmanlı bireylerinin tümü için öğrenimin birinci aşaması (ilköğretim) zorunlu olacak ve bunun dereceleri ve ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirlenecektir."

Maddeler incelendiğinde; Kânun-ı Esâsî'de, öğretimin, kanunlara uymak şartıyla tüm Osmanlı vatandaşları için bir hak olarak düzenlendiği görülebilir.

Bu dönemde meydana gelen önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir[10].

- ✓ 30 Mayıs 1876: Sultan Abdülaziz tahttan indirildi ve V. Murat tahta çıkarıldı.
- ✓ 31 Ağustos 1876: V. Murat'ı aklî dengesinin yerinde olmadığı anlaşıldığından II. Abdülhamit tahta çıkarıldı.
- ✓ 23 Aralık 1876: Parlamentolu Meşrutiyet yönetimini getiren Kânun-ı Esâsî kabul edildi.
- ✓ 13 Şubat 1878: Abdülhamit, Ruslarla devam etmekte olan 93 Harbi'ni gerekçe göstererek Meşrutiyet yönetimine son vermiş ve Parlamento'yu süresiz olarak kapatmıştır.

Araştırma Sorusu 1: Kanun-ı Esâsî'de eğitimle ilgili ortaya çıkan değişiklikleri, Avrupa'da ve Amerika'da kapitalizmin gelişmesini (altyapıyı) temel alarak dinî misyonerlik ve kültür emperyalizmi (üstyapı) bağlamında araştırarak tartışınız.

Mutlakiyet Dönemi (1878-1908)

Bu dönem, Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Parlamentoyu süresiz tatil etmesinden 23 Temmuz 1908'e kadar geçen süreyi kapsamaktadır[11]. Bu dönemde, Tanzimat Dönemi'nde planlanan ancak hayata geçirilemeyen uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin birçok okul açılmış, gerekli görülenler ıslah edilmiştir[12].

Bu dönemde eğitim-öğretimde meydana gelen önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir[13].

[10] Akyüz, *Türk Eğitim,* s. 223-224.
[11] Akyüz, *Türk Eğitim,* s. 225
[12] Duran, "Meşrutiyet Dönemi", s. 65.
[13] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 225-263; Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/19 (2012), s. 116.; Ramazan Günay ve Halil İbrahim Görür, "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53 (2013), s. 58, 60.

- ✓ 1880: Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı Dönemi'nde İstanbul'da *İdadî* düzeyinde bir kız okulu açılmıştır. Bu okulda, Batılı bir anlayışla programlar düzenlenmiş ancak halkın ilgisizliği nedeniyle iki yıl sonra okul kapanmıştır.
- ✓ *Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne* kurulmuştur. Okulun kurulmasından iki yıl önce çıkarılan nizamnâmesinde, okulun Osmanlı kanunları, siyaseti ve hukuk biliminin öğretimiyle uğraşacağı belirtilmiştir.
- ✓ 1882: Evkâf-ı münderise (yıkılmış vakıflar), bir padişah fermanı ile ilkokulların masrafları karşılığı olarak Maarif Nezareti'ne terkedilmiştir.
- ✓ *Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi* açılmıştır.
- ✓ 1883: İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temelini oluşturan okullardan biri olan *Hendese-i Mülkiye Mektebi* açılmıştır.
- ✓ 1884: Müslüman halkın bir kısmının ticarete yönelmesi için *Ticaret Mektebi* açılmıştır.
- ✓ 1887: Bağ hastalıklarını önlemek ve bağcılığı geliştirmek üzere *Bağ ve Aşı Ameliyat Mektebi* açılmıştır.
- ✓ 1889: Veteriner yetiştirmek üzere, *Mülkiye Baytar Mektebi* kurulmuştur.
- ✓ Sağır ve dilsiz olan kişilerin ihtiyacını giderecek bir okulun açılması uygun görülmüştür. Böylece, Osmanlı Devleti'nde ilk *Sağır ve Dilsiz Mektebi* (30 Eylül günü) açılmıştır.
- ✓ 1890: *Sağır ve Dilsiz Mektebi*, a'mâlara da hizmet edecek şekilde geliştirilmiş ve *Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi*'ne dönüşmüştür.
- ✓ 1892: İlkokullar için bir Talimât çıkarılmıştır. Bu talimâta göre İstanbul ve kasabalarda üç yıllık, köylerde dört yıllık bir tedrisat süresi belirlenmiş ve iptidaî mekteplerin müfredatları düzenlenmiştir.
- ✓ 1896: Osmanlı Devleti'nde halka açık ilk toplu sinema gösterimi, İstanbul Pera'da Sponek birahânesinde M. Henri Delavallée tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada gösterilen ilk filmler, kısa aktüel görüntülerden oluşmuştur[14].
- ✓ 1900: Dârülfünûn, *Dârülfünûn-ı Şâhâne* adıyla yeniden açılmıştır.
- ✓ 1907: Özel okullarla ilgili hükümleri belli bir kanuna bağlamak amacıyla 67 maddeden oluşan *Mekatib-i Husûsiyye Nizamnâme Lâyihası* hazırlanmıştır.

[14] Ferhat Zengin, "Türk Sinemasında Kullanılan İlk Sinema Makineleri ve İlk Projeksiyonistler (1896-1908)", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/1 (2022), s. 126-127.

- ✓ İlk polis okulu Selanik'te, reformla görevli olan Belçikalı Leon Brozo'nun yönetiminde açılmıştır[15].
- ✓ Bu dönemde, tarımsal üretimin ve endüstrinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik meslekî ve teknik okulların açılması, teknik bilgiye sahip insan tipi yetiştirmenin önem kazandığını göstermektedir. Nitekim ekonomik ilişkilerin ihtiyaçlarına yönelik üretim araçlarını üretebilen ve kullanabilen bir özelliğe sahip bu insan tipinin "yaratıcı ve üretici" olduğu söylenebilir.

Bu dönem eğitiminin genel özellikleri şu şekildedir[16]:

Birçok meslek ve sanat okulu açılmıştır. Özel eğitim alanında sağır, dilsiz ve körler için bir okul açılmıştır. Bu dönemde Türk, azınlık ve yabancı özel öğretim çok gelişmiş olmasına rağmen azınlık ve yabancı özel öğretim kurumlarının denetlenememesi nedeniyle çok önemli sıkıntılar yaşanmıştır. Ortaöğretim (Rüşdiye) düzeyinde kızların eğitiminde önemli gelişmeler olmuştur. Rüşdiye ve İdadiyelerin yaygınlaştırılmasına önem verilmiştir. Ancak nicelik bakımından ortaya konan başarıların eğitimin niteliğini artırmadığı söylenebilir. Bu dönemde azınlık ve yabancı öğretim kurumları hariç tutulmak üzere öğretmenler, programlar, kitaplar ve basının sıkı bir sansürden geçirilmesi nedeniyle entelektüel hayatın gelişmesi zorlaşmıştır. Nitekim eğitimde Tanzimat'ın 'Osmanlılık' idealine bağlı bir insan tipi yetiştirmek amaçlanmış, bu temelde okullarda 'dindarlık, itaatkârlık, Padişah Abdülhamit'e sadakat' gibi ölçütler ön plana alınmıştır. İlköğretimde ise *parasal kaynak yetersizliği* nedeniyle gelişim kaydedilememiştir. Maarif Nezareti, 1894-1895'ten itibaren ilk kez eğitim istatistikleri yayınlamaya başlamıştır. Yine, 1898-1904 yıllarını kapsayan süreçte 'Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye' adıyla ülke çapında önemli eğitim, öğretim yıllıkları yayınlanmıştır. Bu belgeler, ülkenin eğitim durumuna matematiksel ve istatistiksel olarak ışık tutmuş, böylelikle eğitim sorunlarının daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

➢ Eğitim-Öğretim

Dönemin eğitim-öğretim etkinlikleri; ilköğretim, ortaöğretim, meslekî ve teknik eğitim, özel eğitim, azınlık ve yabancı okullardaki eğitim ile yükseköğretim başlıklarında incelenebilir.

---

[15] Akademi Tarihçesi: Türk Polis Eğitimi Tarihi, https://www.pa.edu.tr/akademi-tarihcesi.html (Erişim: 23.10.2022)

[16] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 225-226.

İlköğretim

Mutlakiyet Dönemi'nde *Usûl-i Cedîd* Hareketi'nin etkisiyle Maarif Nezareti'ne bağlı olan ilkokullar için "mekâtibi iptidaîye, iptidaî mektepler, usûl-i cedide mektepleri" terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Evkaf Nezareti'ne bağlı olan ve eski durumlarını koruyan okullar için ise sıbyan mektepleri, usûl-i atîka terimleri kullanılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Maarif Nezareti'ne bağlı olan okullarda uygulanan yeni tip eğitim/usûl-i cedide ile Evkaf Nezareti'ne bağlı okullarda uygulanan eski tip eğitim/usûl-i atîka birbirinden ayrılmıştır[17].

> ***Değerlendirme:*** *Mutlakiyet Dönemi'nde klasik eğitimden modern eğitime geçişin okulların idarî yapılarının ayrılmasıyla başladığı görülebilir. Nitekim bu dönemde, modern okullar Maarif Nezaretine, klasik okullar ise Evkaf Nezareti'ne bağlı olmuştur.*

Bu dönemde, 1892'de çıkarılan bir Tâlimat ile ilköğretim faaliyetlerinde yeni bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Tâlimat'ın 4. maddesine göre, iptidaî mekteplere muallim tayin edileceklerin iyi ahlâklı olmaları, Dârülmuallimîn-i İptidaî'den şehadetnâme almış olmaları ya da bir sınavla yeterliliklerini ispatlama şartı getirilmiştir İstanbul ve kasaba iptidaî mekteplerindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin süresi üç yıl, köy okulları ise dört yıl olacak şekilde düzenlenmiştir[18].

İlköğretimde Okutulan Dersler

Talimât'ın çıkarıldığı 1892 yılında, *İstanbul ve kasaba iptidaî mekteplerinde* her sınıfta işlenen dersler şu şekildedir [19]:

1. Sınıfta; Elifba (Alfabe), Kur'an-ı Azîmüşşan, İlm-i Hal, İmlâ, Kıraat (Okuma), Hesap, Hüsn-i Hat (Güzel Yazı). **2. Sınıfta;** Elifba dersi hâricinde 1. Sınıfta işlenen derslere ilaveten Tecvid (Kur'ân okuma usulü), Ahlâk, Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî dersleri verilmiştir. **3. Sınıfta;** 2. Sınıfta işlenen derslere ilaveten Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Mülahhas Tarih-i Osmanî dersleri verilmiştir [Görüldüğü gibi, temel din ve ahlâk bilgisi, dilbilgisi, sayısal işlem, Osmanlı Tarihi (özet) dersleri yanında ilköğretimde *Osmanlı Coğrafyası* (özet) dersi yer almıştır. Bu ders, diğer kazanımları yanında öğrencilerin *Osmanlı'daki geçim kaynaklarını, ekonomik yapıyı* anlamaları için önemli olmuştur].

---

[17] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 226.
[18] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 227.
[19] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 227.

Talimât'ın çıkarıldığı 1892 yılında *köy okullarında* her sınıfta işlenen dersler şu şekildedir[20]:

1. Sınıfta; Elifba-yı Osmanî, Eczâ-yı Şerîfe, Hesap (Zihnî). **2. Sınıfta;** Hesap, Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Kıraat, Hat. **3. ve 4. Sınıfta**, 2. sınıfta işlenen derslere devam edilmiş**,** derslerden Kur'an-ı Kerim ve Hat, Kur'an-ı Kerim (Tecvid ile) ve Hat (Hat ve imlâ) adlarıyla programda yerini almıştır (Köylerde tarım ve hayvancılığa ilişkin bir ders konulmaması büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir).

Maarif Nazırı Haşim Paşa (1843-1920) zamanında, 1904 yılında tüm iptidaî mekteplerde okutulan dersler ise şu şekildedir[21]:

1. Sınıfta; Elifba, Kıraat, Eczâ-yı Şerîfe, Yazı, İlm-i Hal. **2. Sınıfta**; Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Kıraat, Hesap, Yazı. **3. Sınıfta;** 2. Sınıf derslerine Tecvid, Kavâid ve İmlâ, Muhtasar Tarih-i Osmanî ilave edilmiş, Kıraat dersi yerine programda Ahlâkî Kıraat dersi yer almıştır. Görüldüğü gibi, XX. yüzyılın başında, ilköğretimde derslerin dilsel ve dinsel niteliği ağır basmaktadır (Dilsel dersler; Elifba, Yazı, Kavâid/Dilbilgisi Kuralları, İmlâ, dinsel dersler ise Eczâ-yı Şerîfe, İlm-i Hal, Kur'an-ı Kerim'dir. Tecvid, Kıraat ve Ahlâkî Kıraat ise hem dilsel hem de dinsel nitelik taşıyan derslerdir.).

Bu dönemde, ilkokulların yaşadığı en önemli sorun kaynak yetersizliği olmuştur. Nitekim Maarif Nezareti'nin isteği üzerine 1889 yılında Bursa Maarif Müdürü tarafından bu vilayet merkezindeki okulların durumuna ilişkin hazırlanan raporda, ilköğretim okullarının fiziksel koşullarının ve hocalarının yetersizliği, ders içerikleri ve ders işleniş yöntemleri ile öğrencilerin içinde bulunduğu olumsuz koşullar anlatılmıştır. Yine, raporda ilköğretime ayrılan kaynakların yetersizliği ve sorunun nedenlerine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir[22]. Bu sorun, 1890 yılında Aydın Maarif Müdürü'nün, 1894'te ise Beyrut Maarif Müdürü'nün Eğitim Bakanlığına yazmış olduğu yazılarda da görülebilir [23].

Araştırma Sorusu 2: *Mutlakiyet Dönemi'nde ilköğretime ayrılan kaynak yetersizliği (ekonomik altyapının yetersizliği) ile eğitimin (üstyapının) niteliği arasında nasıl bir ilişki olduğunu tartışınız.*

[20] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 227.
[21] Akyüz, *Türk Eğitim,* s. 228.
[22] Akyüz, *Türk Eğitim,* s. 229-230.
[23] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 228-229.

Ortaöğretim

Osmanlılarda ortaöğretim kurumları İdadîler ile Rüşdiyeler olup eğitim-öğretim teşkilâtının ortaöğretim basamağı bu iki okul düzeyini kapsamaktadır[24]. Günümüzdeki anlamıyla idadîlerin lise, rüşdiyelerin ise ortaokul düzeyinde faaliyet gösteren yapılar olduğu söylenebilir.

İdadîler (rüşdiyelerle birlikte) il merkezlerinde leylî (yatılı) olarak yedi, sancak merkezlerinde ise nehârî (gündüzlü) olarak beş yıllık eğitim-öğretim süreleri sonunda öğrenci mezun etmekteydi. Eğitim geliri az olan vilayetlerde, beş senelik nehârî idâdî eğitimi verilmiştir. 1892 yılında yayımlanan resmî bir tebliğle taşra idâdîleri ekonomik yetersizlikler yüzünden beş ve yedi senelik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gerek beş senelik nehârî, gerekse yedi senelik leylî idâdîlerde rüşdiye sınıfları da bulunmaktaydı. İdadîler, Rüşdiyelerin üzerinde kurumlar olduğu hâlde, bazen onları kapsar biçimde açıldıkları için resmî belgelerde bu iki okulun programları beraber verilmiştir[25].

1902'de vilâyet merkezlerindeki yatılı İdadîler çok amaçlı okullar hâline getirilmiştir. Örneğin bu okulların bir kısmına Ziraat, bir kısmına Ticaret ve Sanayi şubeleri açılmıştır. Temel derslerin birlikte okutulduğu bu idadîlerdeki eğitim-öğretim süresi Ziraat şubesi için altı, diğerleri için ise sekiz yıl olacak şekilde düzenlenmiştir. 1906 yılında bu uygulamadan vazgeçilip eskiden olduğu gibi il merkezlerindeki İdadîlerin eğitim-öğretim süresi yedi yıl olmuştur[26].

Bu döneme ilişkin en kayda değer gelişmelerden birisi, Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı zamanında 1880 yılında İstanbul'da İdadî düzeyinde açılan kız okulu (inas idadîsi) olmuştur. Bu okulda, öğretim programına Batılı bir anlayışla genel kültür dersleri, Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, Musikî, el ve ev işleri gibi dersler konulmuş, ancak okul iki yıl faaliyet gösterdikten sonra halkın ilgisizliği nedeniyle kapanmıştır[27].

[24] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 232.
[25] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 232; Abdurrahman Gülmez, "Osmanlı Devleti'nde İdâdîler", *Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2021), s. 111-112.
[26] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 233.
[27] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 233.

Değerlendirme: *Bu dönemde, İstanbul'da kızlar için açılan inas idadîsinin, öğretim programında yer alan dersleri dikkate alındığında; kızların dünyaya açılmasını, sanatsal becerisini artırmayı ve gündelik hayatında işini kolaylaştırmayı amaç edinen ilerici bir eğitim yaklaşımı denemesi olduğu görülebilir. Okula halkın ilgisiz kalmasının altyapı-üstyapı ilişkileri açısından anlamı ise halkın bu tarz bir eğitim yaklaşımını benimseyecek ekonomik, sosyal ve kültürel bir olgunlukta olmaması olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda yeniliklerin ve ilerici düşüncelerin hayata geçebilmesi için sübjektif ölçütler ile objektif ölçütlerin birbiri ile uyum içinde hareket etmesi gerekmektedir. Bu örnekte sübjektif ölçütler karar alıcıların, yöneticilerin düşünceleri ve eylemleri, objektif ölçütler ise ekonomik ve sosyal alt yapının üst yapıya uyumu ile kültürel hazır bulunuşluk düzeyi olarak değerlendirilebilir.*

1898-1899 döneminde İdadîlerde işlenen dersler şu şekildedir[28]:

1. Sınıfta; Maa Tecvid Kur'an (Tecvidle Kurân) ve Ulûm-i Diniye (Dinî İlimler), Türkçe, Arabî, Hesap, Coğrafya, Malûmat-ı Nafia ve Hıfzısıhha (Yararlı Bilgiler ve Sağlığı Koruma), Hüsn-i Hat (Güzel Yazı), Resim. **2. Sınıfta**, 1. sınıfta işlenen derslere ilaveten Farisî dersi verilmiştir. **3. Sınıfta**, 2. sınıfta işlenen derslere ilaveten Fransızca ve Hendese dersleri verilmiştir. **4. Sınıfta,** 3. sınıfta işlenen derslere ilaveten Usul-i Defterî (Muhasebe) dersi verilmiştir. **5. Sınıfta,** Farisî dersi verilmemiştir. Bu ders haricinde 4. Sınıfta işlenen diğer derslere ilaveten Cebir dersi verilmiştir. **6. Sınıfta,** 5. Sınıfta verilen derslerden Hesap, Usul-i Defterî, Malûmat-ı Nafia ve Hıfzısıhha, Hüsn-i Hat, Resim dersleri verilmemiş, bu dersler haricinde Edebiyat ve Ahlâk, Kitabet-i Resmiye (Resmî Yazışma Usûlü) dersleri programa ilave edilmiştir. **7. Sınıfta**; Türkçe, Cebir, Hendese dersleri işlenmemiş, bununla birlikte daha önceki sınıfların ders müfredatında yer almayan Müsellesat (Trigonometri), Kozmografya, Makine ve İlm-i Servet (Makine ve İktisat/Ekonomi) dersleri işlenmiştir.

Meslekî ve Teknik Eğitim

Mutlakiyet Dönemi'nde meslekî ve teknik eğitimde önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmeler kapsamında, bu dönemde Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi (1882), Hendese-i Mülkiye Mektebi (1883), Lisan Mektebi (1883), Ticaret Mektebi (1884), Fennî Resim ve Mimari Mektebi (1887), Bağ ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Amelî Ziraat Mektepleri (1887), Polis Dershanesi (1889), Aşı Memurları Mektebi (1892) ve Gümrük Memurları Mektebi (1892) açılmıştır.

[28] Akyüz, *Türk Eğitim.* s. 233.

Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin açılmasının, Osmanlı Devleti'nde üretim ilişkilerinin ve teknolojilerinin burjuva-kapitalist bir nitelik kazanma sürecine girmesi ile (altyapıdaki değişim ile) ilişkili olarak modern üretim teknolojilerini kullanabilen, teknoloji üretebilen insana duyulan ihtiyacın artmasının sonucu olduğu görülebilir.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Batı sanatının etkisi altında gelişmiş olduğu söylenebilir. Kuruluşunda Paris Ecoles des Beaux-Arts'ın (Paris Güzel Sanatlar Okulu'nun) örnek alındığı ve müdürlüğünü Osman Hamdi Bey'in yaptığı okul; mimarî, resim, heykel ve hat ana bölümlerinden oluşmuştur[29]. Okulda heykel, fennî mimarî, yağlı boya, karakalem ve tarih derslerini yabancı öğretmenler vermiştir[30]. Özel ve resmi okullarda Sanayi-i Nefiseokulu açılıp Osman Hamdi Bey'in çabaları ile bu dersleri verecek hocalar yetişinceye kadar, sanat dersleri asker öğretmenler tarafından verilmiştir. Bu okuldan mezun olup Avrupa'ya giden sanatçılar, Fransız empresyonizminden etkilenmişlerdir. Yurda dönüşlerinden sonra; İbrahim Çallı, N. Ziya Güran, Namık İsmail, Hikmet Onat, A. Sami Boyar ve Feyhaman Duran Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğretmenlik yapmışlardır[31].

Mutlakiyet Dönemi'nde uzman kaptanlar yetiştirmek için **Tüccar Kaptan Mektebi** (1886), Müslüman Arap, Kürt ve Arnavut eşrafı ve aşiret reislerinin çocuklarının bölgelerine döndüklerinde askerî ve idarî memuriyetlere ve öğretmenliklere atanmalarının sağlandığı **Aşiret Mektebi** (1892), tiftik keçilerinin bakım ve ıslahını öğretmek için açılan **Çoban Mektebi** (1898), kimsesiz Müslüman çocukların korunması ve meslek edinmesi için açılan **Dârülhayr-ı Âlî (**1903) açılmıştır[32].

Yatılı Tüccar Kaptan Okulu, Heybeliada'daki Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane binasında bu kuruma bağlı olmak üzere açılmış olup Bahriye Mektebi Nazırı'nın yönetiminde idare edilmiştir. Okulda kaptanlık uygulamaları yapmak ve teorik bilgileri pratiğe çevirmek gayesiyle Tersâne-i Âmire'den verilen bir de gemi bulundurulmuştur[33].

---

[29] Heval Şimşek Özel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018, s. 22.

[30] Yusuf Çetin ve Mehmet Ali Avcı, "Çağdaşlaşma Sürecinde Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Asker Ressamların Bu Okuldaki Eğitim Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 0/25 (2010), s. 54.

[31] Çetin ve Avcı, "Çağdaşlaşma Sürecinde", s. 54.

[32] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 239-240.

[33] Arzu Meryem Nurdoğan, "Osmanlı Devleti'nde Tüccar Kaptan Yetiştirme Çabaları", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 31/31 (2010), s. 105.

Dârülhayr-ı Âlî, Türk Eğitim Tarihi'nde Tanzimat'ın son yıllarında açılıp Sanayi Mektepleri'ne dönüşen Islahhaneler ile II. Meşrutiyet döneminde açılan Dârüleytam ve Cumhuriyet döneminde açılan Çocuk Esirgeme Kurumu arasında bir köprü durumunda olmuştur[34].

Bu dönemde Sanayi Mektepleri genellikle Padişaha nisbetle *Hamidiye Mekteb-i Sanayi-i Âli* olarak adlandırılmış ve kız sanat mektepleri açılıp geliştirilmiştir[35].

Özel Öğretim

Bu dönemde özel öğretim faaliyetleri Türkler, azınlıklar ve yabancılar (Katolik ve Protestan okulları olarak) tarafından yürütülmüştür[36].

Türklerin Özel Öğretim Çalışmaları

Bu dönemde Türkler tarafından özel öğretim alanında önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1882 yılında karma eğitim veren, İptidaî ve Rüşdiye sınıfları bulunan **Mekteb-i Hamidi** açılmıştır. Selanik'te 1870'lerde açılan Şemsi Efendi Mektebi 1884 yılında **Feyz-i Sıbyan** adını almıştır. Diğer özel okullara örnek olarak 1884'ten sonra açılan Rehber-i Marifet, Ravza-i Terakki (1885), Bürhan-ı Terakki (1888) verilebilir[37].

Açılışı 1875'e kadar giden ve İstanbul Erkek Lisesi'nin temelini oluşturan *Şemsülmaarif* ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye tarafından kurulan *Darüşşafaka yine* bu dönemde gelişme gösteren okullar arasında bulunmaktadır[38].

1903 yılına gelindiğinde hemen hepsinde İptidaîye ve Rüşdiye sınıfları bulunan 28 özel Türk okulunun faaliyette olduğu görülmektedir. Selanik başta bazı büyük Rumeli kentlerinde de *Feyz-i Sıbyan*, *Mekteb-i Terakki*, *Selimiye*, *Feyziye* adını taşıyan özel okullar açılmıştır[39].

Azınlık ve Yabancı Okullardaki Eğitim

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların açtığı mektepler İstanbul'da ve taşrada gelişme göstermiştir. Bu mekteplerde "Osmanlılık" fikri yerine, ayrılıkçı bakış açısına sahip bir eğitim poli-

[34] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 240.
[35] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 240.
[36] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 240-243.
[37] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 240.
[38] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 240.
[39] Akyüz, *Türk Eğitim,* s. 241.

tikası ortaya konmuştur[40]. Yine, eskiden beri açılmakta olan Katolik ve Protestan okulları da bu dönemde çok güçlenmiştir. Abdülhamit Dönemi'nde büyük gelişme gösteren Fransız okulları, Fransızca ve Fransız kültürünün Osmanlı aydınları arasında yayılmasına neden olmuştur. 1893 yılında Maarif Nazırı Zühtü Paşa (1834-1902)'nın padişaha sunduğu ve Protestan okullarının kuruluşu ve sayısı, programları ve amaçları ile denetimi hakkında bilgi veren rapor oldukça önemlidir[41]. Bu raporda, 1893 yılında ülkede 392 Protestan Amerikan, İngiliz ve Ermeni okulu olduğu, 108 Protestan ve Amerikan okulunun Abdülhamit döneminde (1876-1893 arasında) kurulduğu dile getirilmekte, okulların hemen hepsinin kuruluşunda merkezi New York'ta bulunan **Amerikan Board** (American Board of Commissioners for Foreign Missions/ABCFM) misyoner örgütünün öncülük ettiği belirtilmektedir. Raporda, öğrencilerin çoğunun Türk ve Müslüman ailelerin çocukları olan bu okulların amacının "Türkiye'de Protestanlığı yaymak, zihinleri karıştırıp halkın merkezî yönetime bağlılığını sarsmak, öteki yabancı ve özellikle Fransız okullarının kültürel etkisi ile mücadele etmek, bu etkiyi silerek kendi etkilerini ön plana çıkarmak" olduğu vurgulanmaktadır[42].

Yükseköğretim

Mutlakiyet döneminde yükseköğretimde meydana gelen en önemli gelişme, 1 Eylül 1900 tarihinde Dârülfünun'un açılması olmuştur. Okul, Mekteb-i Mülkiye binasında **Dârülfünun-ı Şahane** ismiyle padişahın tahta çıkışının 25. yıldönümünde Maarif Nazırı Zühtü Paşa tarafından bir nutukla açılmıştır. Dârülfünun bünyesinde öğrenim süresi dört yıl olan **ilahiyat** (ulûm-i dîniyye) ve öğrenim süresi üç yıl **olan edebiyat ve fen** (ulum-ı riyaziye ve tabiye) fakülteleri yer almıştır. Ayrıca, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Hukuk da Dârülfünun'a dâhil edilmiştir[43].

Mutlakiyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme Politikaları

Bu dönemde, eğitim-öğretim, ders programları ve ders kitapları ile ilgili düzenlemeler yapılmış, öğretmen yetiştirmekle ilgili maddelere yer verilen "Rumeli-i Şarki Vilayetleri'nin Mebadi-i Tedrisi Hakkında Kanundur" başlığını taşıyan kanun 25 Mart 1879 tarihinde yürürlüğe girmiştir[44]. Ayrıca, bu dö-

40 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 241.
41 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 241-245.
42 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 242-243.
43 Duran, "Meşrutiyet Dönemi", s. 68.
44 Duran, "Meşrutiyet Dönemi", s. 63.

nemde, öğretmenliğin meslekleşmesi için çok önemli bir Tâlimat çıkarılmıştır. Tâlimat, *Muallimlikte Meslek-i İhtisas Tesisine Dâir Tâlimat* başlığını taşımaktadır[45]. Bu Tâlimat'ın birinci maddesinde şu ifadeler yer almaktadır[46]: "Öğretmenlik mesleğine giriş için şu şartlar konmuştur: "1. İyi ahlâk ve karakter. 2. Öğretim görevinden başka bir görev ya da memuriyetle uğraşmamak. 3. Kendine verilecek derse bağlılık ve ihtisasa uymak." Bu hükümlerle öğretmenliğin meslekleşmesi için çok önemli şartlar getirilmiştir. Tâlimat ile, öğretmenlerin dâimi (kadrolu) ve seyyar (ek görevli) olarak ikiye ayrılmasına ve bir öğretmene, birden fazla ders verilmesi hâlinde, bu dersler arasında mümkün olduğu kadar bir ilişki bulunmasına karar verilmiştir[47].

Mutlakiyet Dönemi Eğitim Yönetimi

1872'de Meclis-i Kebir-i Maarif, iki daire halinden çıkarılarak bir tek meclis halinde birleştirilmiştir. Temmuz 1879'da Nezaret Merkez Teşkilâtı, yeni bir idarî teşkilatlanmaya gitmiştir: 1. Mekâtib-i Aliye 2- Mekâtib-i Rüşdiye 3. Mekâtib-i Sıbyaniye 4. Telif ve Tercüme 5. Matbaalar (Yayın)[48]. 1882 yılında Telif ve Tercüme Dairesi yerini Encümen-i Teftiş ve Muayeneye bırakmıştır. Yine bu yıl Mekâtib-i Sıbyaniye, Mekâtib-i İptidaîye adını almıştır[49].

1884 yılında Meclis-i Maarif sürekli bir daire olarak yeniden düzenlenmiştir. 6 Mayıs 1886 yılında gayrimüslim mektepleri üzerinde tam bir denetimin sağlanması için "Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği" kurulmuş ve başına Rum bir paşa getirilmiştir. Bu idare sayesinde Osmanlı Devleti, gayrimüslim mekteplerinde okutulan derslerin ve kitapların içeriğini müfettişler aracılığıyla teftiş etmeyi amaçlamıştır. 1892 yılında Mekâtib-i Âliye Dairesi kaldırılarak yerine Mekâtib-i İdadiye Dairesi kurulmuştur[50].

Bu dönemde, 1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi*'nin bazı maddelerini değiştiren 1898-1899 tarihli Maarif Salnâmesi'nde yer alan şu hüküm de öğretmen yetiştirme politikaları açısından oldukça önemli olmuştur[51]: "Darülmuallimîn'i bitirenler önce öğretmenlik sınıfı (mesleği) içinde ilerleyip sonra İdadî Mektepleri ve maarif müdürlükleri gibi uygun bir göreve atanacaklardır.

---

45 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 251.
46 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 251.
47 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 251-252.
48 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 252-253.
49 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 253.
50 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 253.; Betül Karcı, "Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesi'nin Öğretimini Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909)", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/3 (2019), s. 24.
51 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 252.

Fakat vaad edilen bu yükselme için öğretmenlikte beş yıl iyi hizmet vermiş olmak şarttır." Bu ifadeler, eğitim yöneticiliği görevinin belli şartlarla öğretmenlere verileceğini ifade etmektedir. Nitekim bu uygulama günümüze kadar geçerliliğini korumuştur[52].

Mustafa Kemal Atatürk'ün Öğretmenleri

Mustafa Kemal, Mutlakiyet Dönemi okullarında eğitim almış ve dönemin ruhunu yaşayarak tecrübe etmiştir. Doğal olarak bu süreçte onun entelektüel bakış açısının şekillenmesinde ve dünya görüşünün oluşmasında dönemin başta ekonomik olmak üzere, siyasi, askerî, entelektüel ortamının etkili olduğu şüphesizdir. Üretim ilişkilerinin ve üretim hayatının değiştiği, kapitalizmin yükseldiği, tüm bunlara bağlı olarak bilim ve teknoloji anlayışının değiştiği bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin bu değişimin neresinde olduğu ve neresinde olması gerektiği gibi tartışmalar önem kazanmıştır. Doğal olarak, bu gelişmelerin, o dönemin gençlerinin eğitim-öğretime ilişkin düşüncelerini de şekillendirdiği söylenebilir.

Atatürk, 1924 yılında Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada Mutlakiyet Dönemi eğitim hayatına ilişkin düşüncelerini şöyle ifade etmiştir[53]: "Gerçi biz, belki burada bulunanların kâffesi (tümü), dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber kahhar (kahredici, öldürücü) bir istibdadın (zulüm ve baskı yönetiminin) pençesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlara yerleştirmeye mecbur tutulmakta idi: Benliğini, her şeyini unutarak bir heyûlaya (hayale) boyun eğmek, onun kölesi olmak. Bununla beraber tahattur etmek (hatırlamak) lâzımdır ki, o tazyik (baskı) altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeye çalışan hakikî ve fedâkâr muallimler, mürebbiler eksik değildi. Onların bize verdiği feyiz (bilim, irfan) elbette esersiz (sonuçsuz) kalmamıştır." Bu sözlerden, Atatürk'ün dönemin baskıcı özelliğine vurgu yaptığı, farklı fikirlerin ortaya atılmasına, tartışılmasına dönemin siyasî ortamının izin vermediği hususunda eleştiri yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte Atatürk, bu ortamda dahi fedakâr öğretmenlerin bulunduğunu ve kendilerini yetiştirme gayreti içerisinde olduklarını vurgulamıştır.

[52] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 252.
[53] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 258-259.

II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1919)

Bu dönemde meclisli siyasî düzene dönüş için 23 Temmuz 1908'de Anayasa yürürlüğe girmiştir. II. Meşrutiyet dönemi, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros mütarekesine kadar devam etmiştir. 31 Mart (13 Nisan 1909) günü Parlamento'yu dağıtmayı ve Meşrutiyet'i kaldırmayı amaçlayan bir isyan meydana gelmiş, ordu tarafından bastırılan bu isyan sonucunda Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat (1909-1918) getirilmiştir[54].

Meşrutiyet Dönemi'nde eğitimde, ekonomik altyapıda meydana gelen değişmeler sonucu bir dizi yeni kavram ve tartışma alanları ortaya çıkmıştır: Millî eğitim, seçkinler eğitimi-kitle eğitimi, Anglo-Sakson eğitimi (pragmatist eğitim), toplumu kurtarıcı öğretmen görüşü, kızların eğitimi, halk eğitimi, işe ve üretime dayalı eğitim vb.[55]. Özellikle endüstrinin ve dünya ticaretinin gelişmesiyle ortaya çıkan burjuva toplum yapısının işe ve üretime dayalı bir eğitim yapısını ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu süreçte kitle eğitimi ile toplum için faydalı bireylerin yetiştirilmesi görüşünün önem kazandığı, ayrıca kadınların ekonomik hayata daha çok katılmalarının kadınların eğitimini daha önemli hâle getirdiği söylenebilir. Kadınların eğitiminin Balkan felâketlerinden sonra daha çok önem kazandığı ve kadınlar için ilk kez bir yükseköğretim kurumunun açıldığı görülmektedir[56]. Kadınlar, bu dönemde öğretmenlik mesleği dışındaki çalışma alanlarına yönelerek devlet dairelerinde memur olarak çalışmaya da başlamışlardır[57].

Bu dönemde, okul öncesi eğitimde ciddî adımlar atılarak ilk resmî anaokulları açılmıştır. Eğitimde drama yöntemi kullanılmaya başlanmış, programlara sosyal içerikli ve hayata dönük bazı dersler girmiştir. Eğitimin bilim olarak işlenmesinde farkındalık oluşmuş, bunun sonucunda pedagoji gelişmeye başlamıştır. Eğitim ve öğretim yöntemlerinde kitap ve öğretmenden eşyaya yönelen, öğrencinin bilgiye araştırarak ve keşfederek ulaştığı deney-gözlem merkezli bir öğretim süreci gündeme gelmiş, bu temelde gözlem ve inceleme gezileri düzenlenmiştir[58].

Bu dönemde Osmanlılık bilincine sahip ve geleneksel değerlere uyumlu öğrenciler yetiştirmek yerine birey odaklı ve Türklük bilincine sahip öğrenci yetiştirme anlayışı ortaya çıkmıştır[59].

---

54 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 265.
55 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 265.
56 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 265-266.
57 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 267.
58 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 266.
59 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 266-267.

Eğitim ve öğretmen sorunları meslekî dergilerde ve genel basında ilk kez geniş ölçüde tartışılmış, yeni ve özgün görüşler ortaya çıkmıştır[60]. Bu dönemde eğitim-öğretimde meydana gelen önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir[61]:

1909: Kâzım Nâmi, Selânik'te bir ilkokulda, çocuk bahçesi sınıfı açmıştır.

Meslekî eğitim kapsamında; *Polis Mektebi* ve *Maliye Memurları Mektebi* açılmıştır. Kadıköy'de *Osmanlı İttihat Mektepleri Cemiyeti* kurulmuştur.

1910: Medreselerin ıslahına yönelik *Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi* çıkarılmıştır.

Numune-i Terakki okulunun *İstanbul Lisesi* adını almasıyla idadiler için **lise ismi ilk kez** kullanılmıştır[62].

1911: Türk özel okul kurucuları bir araya gelerek İstanbul'da *Osmanlı Mektepleri Tevhid-i Mesaî Cemiyeti*'ni kurmuşlardır.

İlk kız İdadîsi (Lisesi) 1911'de İstanbul'da açılmıştır.

Meslekî eğitim kapsamında; *Belediye Memurları Mektebi* ve *Evkaf Memurları Mektebi* açılmıştır.

Çağdaş anlamda ilk Rasathane (Rasathâne-i Âmire), Millî Eğitim Bakanlığı'nca verilen 500 altın lirayla, Fatin Gökmen tarafından kurulmuştur. Günümüzde bu rasathâne, Kandilli Rasathânesi olarak hizmet vermekte olup Türkiye'nin en büyük gözlemevidir[63].

1912: Maarif Nazırı Emrullah Efendi, hazırladığı *Nizamnâme* ile Dârülfünûn'un; Ulum-i Şer'iye, Ulûm-i Hukukiye, Ulûm-i Tıbbiye, Fünûn, Ulûm-i Edebiye olarak beş şubeye ayrılmasını sağlamıştır

Meslekî eğitim kapsamında Sıhhiye Memurları Mektebi açılmıştır.

1913: Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-i Muvakkati (ilköğretim geçici kanunu), ilköğretim öncesi hakkında hükümler getirmiş ve "anaokulları ve sıbyan sınıflarını" ilköğretimin içinde saymıştır.

Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtulur* adlı eserinde eğitimde ve kalkınmada geri kalmamızın nedenlerini incelemiş ve eğitimin ilerlemesi konusundaki çözüm önerilerini yazmıştır.

---

60 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 267.
61 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 265-316.
62 Nur Akdağ, *Osmanlı'dan Türkiye'ye İlkler*, Yeşil Elma Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 32.
63 Geçmişten Günümüze: Tarihçe, http://www.koeri.boun.edu.tr/new/tr/tarihce (Erişim: 23.10.2022); Akdağ, *Osmanlı'dan Türkiye'ye*, s. 23.

1914: Resmî anaokullarının bilinen ilk kapsamlı programı hazırlanmıştır. Dârülbedayi/Tiyatro Mektebi açılmıştır.

1915: Ana Mektepleri Nizamnâmesi yayınlanmıştır.

Şimendifer Memurları Mektebi ve Orman Ameliyat Mektebi açılmıştır.

1916: Dârülelhan/Müzik Okulu açılmıştır.

➢ Eğitim-Öğretim

Dönemin eğitim-öğretim etkinlikleri; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, meslekî ve teknik eğitim, özel öğretim, köy eğitimi, halk eğitimi ve yükseköğretim başlıklarında incelenebilir:

Okul Öncesi Eğitim

23 Temmuz 1908'den (II. Meşrutiyetten) önce bazı vilâyetlerde özel Ana mektepleri açılmıştır. Resmî Ana Mektepleri ise Balkan Savaşları'ndan sonra açılmış ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak, Ana mekteplerine Türk muallime (kadın öğretmen) yetiştirilmemiş olduğundan Türk okullarında Ermeni, Yahudi muallimeler görevlendirilmiştir. Daha sonra muallime yetiştirilmeye başlanmıştır. Muallimeler bir Yahudi kuruluşu olan *Alliance Israélite Universelle* (Evrensel Yahudi Birliği)'nin açtığı Ana Mektebi ve İstanbul Dârülmualimatındaki Ana Muallime Sınıfı'ndan yetişmişlerdir[64] [Alliance Israélite Universelle, dünya üzerinde yaşayan tüm Yahudiler arasındaki dayanışmayı sağlamak amacıyla Isidore Cahan, Narcisse Leven, Charles Netter ve Eugene Manuel önderliğindeki varlıklı Yahudi iş adamları ve meslek sahipleri tarafından 17 Mayıs 1860 tarihinde Fransa'da kurulmuştur. Bir Yahudi devleti bulunmadığı için gücün tek bir noktada toplanacağı yer olarak düşünülen Alliance'ın diğer hedefleri arasında ise Yahudilerin hukuksal ve toplumsal özgürleşmesinin sağlanması ve eğitim yoluyla modernleşmesi yer almıştır[65]].

Kâzım Nâmi, **1909**'da Avusturya-Macaristan'a düzenlenen bir geziye katılmış, burada çocuk bahçesi öğretmeni yetiştiren bir okulu gezmiş, dönünce de Selânik'te bir ilkokulda, **çocuk bahçesi sınıfı** açmıştır. Kâzım Nâmi, bu okulda Alliance Israélite'ten yetişmiş iki kadın öğretmen görevlendirmiş, onlara Frobel yöntemi ile ilgili bilgiler vermiştir. Osmanlı'da Resmî Ana Mekteple-

[64] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 267.

[65] Evrim Görmüş, "Alliance Israelite Universelle: Osmanlı Yahudilerinin Dönüşümünde Bir İtici Güç", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0/40 (2020), s. 258.

ri, Şükrü Bey'in maarif nazırlığı döneminde açılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, İstanbul Dârülmualimatı Ana Muallime Sınıfı'nda, Frobel yöntemiyle öğretim yapacak bir öğretmen bulunamamış, dersleri bilgisi sınırlı bir Ermeni kadın öğretmen vermiştir[66].

1913 tarihli **Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-i Muvakkati**, ilköğretim öncesi hakkında hükümler getirmiş ve "anaokulları ve sıbyan sınıflarını" ilköğretimin içinde saymıştır[67].

1914 yılında **resmî anaokullarının bilinen ilk kapsamlı programı** hazırlanmıştır. Bu programın ilk cümlesi "anaokullarının bir öğretim ve ders okulu değil, bir yaşam ve hareket okulu, çocuk bahçesi" olduğu şeklindedir. Bu okulun dersleri, bugünkü terimlerle ifade edilecek olursa **Ahlâkî Konuşmalar**, **Yaşam ve Hareket Dersleri**, **Tabiat Bilgisi ve Bahçe Dersleri**, **Resim**, **Anadili**, **Müzik** ve **Jimnastik**'tir. Bu program ve uygulama ilkelerinin özellikle İtalyan eğitimcisi Maria Montessori (1870-1952)'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim derslerin uygulanışı sırasında, çocukların kendilerini serbest bir şekilde ifade etmelerine, hayal dünyalarını ve yaratıcılıklarını kullanmalarına önem verildiği görülmektedir Ayrıca ders uygulamalarında, eğitimde drama yönteminin izlerine rastlandığı da söylenebilir[68].

1915'te **Ana Mektepleri Nizamnâmesi** yayınlanmıştır. Bu süreçte büyük kentlerde anaokulları çoğalmaya başlamıştır[69].

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Pestalozzi, Frobel, Montessori gibi Batılı eğitimcilerin görüşleri ve yöntemleri telif ve çeviri eserlerle çok daha iyi tanınmaya başlanmıştır[70].

İlköğretim

1913 yılında **Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-i Muvakkati** (ilköğretim geçici kanunu) çıkarılmıştır. Bu kanunla ilköğretim zorunlu ve devlet okullarında parasız olmuştur. Bu kanunla İptidaî ve Rüşdî mektepleri birleştirilerek **Mekâtib-i İptidaîye-i Umumiye** adını almıştır. Bu şekilde ilköğretim altı yıl olacak şekilde düzenlenmiş ve **Devre-i Ulâ**, **Devre-i Mutasavvıta** (Vasatiye) ve **Devre-i Âliye** şeklinde üç kademeye ayrılmıştır[71]. Kanuna göre, ilköğretim

66 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 268.
67 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 268.
68 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 268.
69 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 268.
70 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 268.
71 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 268.

programlarında şu dersler yer almıştır: Kıraat, Hat, Lisan-ı Osmanî, Hesap, Hendese, Coğrafya (bilhassa Osmanlı coğrafyası), Tarih (bilhassa Osmanlı Tarihi), Dürûs-i Eşya, Malûmat-ı Tabiiye ve Tatbikatı, Hıfzısıhha, Malûmat-ı Medeniye ve Ahlâkiye ve İktisadiye, El İşleri ve Resim, Terbiye-i Bedeniye ve Mektep oyunları, Talîm-i Askerî (erkek çocuklara), İdare-i Beytiye ve dikiş (kız çocuklara)[72].

Ortaöğretim

Meşrutiyet başlarında İdadîlerin, Rüşdiyeleri de kapsar biçimde bulundukları ve taşradaki ortaöğretimi oluşturdukları anlaşılmaktadır. Nitekim 1908'de beş ya da yedi yıllık İdadiyeler'in, Rüşdiye sınıflarını da içlerine aldığı görülmektedir. Bunların İptidaîye sınıfları bulunmamaktadır. Temmuz 1908'den sonra İdadiyelerin programlarına yeni dersler girmeye başlamıştır[73].

1908'den sonra önce on iki vilayet merkezindeki İdadîlerin adı Sultanîye'ye çevrilmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında sayıları 50'yi bulan Sultaniler erkeklere ve kızlara mahsus olarak açılmıştır. İlk kız İdadîsi (Lisesi) 1911'de İstanbul'da açılmıştır. Bu okul 1913'te İstanbul İnas (Kız) Sultanîsi, 1915'te Bezmiâlem Sultanîsi adını almıştır. Taşrada ilk kız Sultanîleri ise 1922 sonunda İzmir'de, 1923 Ekim'inde Ankara'da açılmıştır. Sultanîlerin eğitim süresi, beş veya altı yıllık ilköğretim üzerine devre-i ulâ/birinci devre (dört yıl) ve devre-i saniye/ikinci devre (üç yıl) şeklinde yedi yıl olarak düzenlenmiştir. Sultanîlere 1911 yılında Lise adının verilmesi düşünülmüş ancak bu isim değişikliği 1922 sonundan itibaren geçerli olmuştur[74].

1913'te Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-i Muvakkati, rüşdiyeleri ilk mekteplerle birleştirip ortaöğretimden almıştır. Ancak **Numune Rüşdiyeleri** adıyla bazıları Cumhuriyet'e kadar varlığını korumuştur[75]. Numune Rüşdiyeleri; Fransızca, Türkçe ve pratik derslere ağırlık vermeyi ve tüm Osmanlı unsurlarını bünyesinde toplamayı amaçlamıştır[76].

Erkek Sultanîleri ve İstanbul Kız Sultanîsi'nin ders programlarında şu dersler yer almıştır[77]:

---

72 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 269.
73 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 270-271.
74 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 273.
75 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 273.
76 Songül Keçeci Kurt, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüşdiyeleri", *Akademik Bakış Dergisi*, 0/29 (2012), s. 14. (Erişim: 22.10.2022).
77 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 273.

Erkek Sultanileri: Ulûm-i Diniye, Lisan-ı Osmanî, Tarih-i Kadîm, Tarih, Coğrafya, Hayvanat, Nebatat, İlm-ül Arz, Hıfzısıhha, Fizik, Kimya, Cebir, Hesab-ı Nazarî, Müsellesat-ı Müsteviye (Trigonometri), Hendese, Resm-i Hattî, Kozmografya, Mekanik, Mantık ve Felsefe, Resim, Arabî, Farisî, Lisan-ı Ecnebî, Terbiye-i Bedeniye, Tatbikat-ı Fenniye, Usûl-i Defterî, Gına (Müzik).

İstanbul Kız Sultanîsi: Ulûm-i Diniye, Lisan-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Malûmat-ı Tabiiye ve Sıhhiye, Malumât-ı Hikemiye ve Kimyeviye, Malumât-ı Ahlâkiye ve Medeniye, Hesap, Cebir, Hendese, Kozmografya, İktisad-ı Beytî, Terbiye-i Etfâl, Lisan-ı Ecnebî, Gına, Resim, Terbiye-i Bedeniye, Dikiş, Biçki, Nakış, Tabahat.

Meslekî ve Teknik Eğitim

Bu dönemde pek çok meslekî ve teknik okul açılmıştır. Bu okulların başlıcaları şunlardır[78]:

Polis Mektebi (1909), Maliye Memurları Mektebi (1909), Belediye Memurları Mektebi (1911), Evkaf Memurları Mektebi (1911), Sıhhiye Memurları Mektebi (1912), Amelî Ticaret Mektepleri (1913'ten sonra vilâyetlerde), Dârülbedayi/Tiyatro Mektebi (1914), Şimendifer Memurları Mektebi (1915), Orman Ameliyat Mektebi (1915), Dârülelhan (1916).

Özel Öğretim

2 Eylül 1915'te *Hususî Mektepler Tâlimatnâmesi* çıkarılmıştır. Bu Talimatnâme, Nizamnâme lâyihasına paralel olarak yayınlanmış olup yabancı okulların daha sıkı bir denetim altına alınabilmesi için ek önlemlere yer vermiştir. Bu dönemde Türkler ve yabancılar tarafından özel öğretim kurumları açılmıştır[79].

Türkler, özel öğretimi geliştirmek için cemiyetler kurmuşlardır. Örneğin, 1909'da Kadıköy'de *Osmanlı İttihat Mektepleri Cemiyeti* kurulmuştur. Yine, Türk özel okul kurucuları bir araya gelerek *Osmanlı Mektepleri Tevhid-i Mesaî Cemiyeti*'ni kurmuşlardır. Ayrıca Türk özel okul kurucuları, okullarından mezun olanlara İdadî öğretimini de özel olarak yaptırmak için 1911 yılında *Mekâtib-i Hususiye İdadîsi* adıyla bir okul kurmuştur[80].

---

78 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 275.

79 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 277; Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/19 (2012), s. 116.

80 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 277.

Azınlıkların ve Yabancıların Özel Öğretimi

1913-1914'te Rum, Ermeni, Musevi gibi azınlıklara ait 2596 özel ilkokul ve buralarda 4 binden fazla öğretmen bulunmaktaydı: 1915'te çıkarılan Tâlimatnâme ile azınlıkların, ancak kendilerinin oturduğu mahalle veya köylerde okul açabilmeleri, kendi dillerini öğretim dili olarak kullanabilecekleri ancak Türkiye Tarihi ve Coğrafyası dersinin Türkçe olarak ve Türk öğretmenlerce okutulması kararlaştırılmıştır. Tâlimatnâmeye göre okullar, Maarif Nezareti ve mülkiye âmirleri tarafından denetlenecektir[81].

1913-1914'te yabancılara ait 215 ilkokul ve istihdam edilen 806 ilkokul öğretmeni, azınlık ve yabancılara ait 80 orta dereceli okul ve istihdam edilen 1600 kadar ortaokul öğretmen bulunmaktaydı[82].

Özel Eğitim

1913 tarihli *Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-i Muvakkati*, özel eğitim konusunda "Ruhen ve bedenen zayıf olan çocuklar ile sağır, dilsiz ve âmâ çocuklara ilköğretim imkânlarını sağlayacak bir Nizamnâme yapılacaktır" hükmünü getirmiştir[83]. Bu dönemde, İstanbul'da ve Selanik'te açılan **Dilsiz Mektebi** ile İzmir'de açılan **Sağır ve Dilsiz Mektebi** özel eğitimdeki gelişmeler arasındadır[84].

Köy Eğitimi

Bu dönemde, İsmail Mahir Efendi, Kastamonu mebusu olarak girdiği mecliste erkek muallimlerle, kadın muallimelerin görev yaptığı, köylerde kurulacak yatılı erkek ve kız öğretmen okulları kurma düşüncesinden bahsetmiştir. Bu okulların dört yılı ilkokul, üç yılı ortaokul ve son bir senesi de uygulama olmak üzere sekiz yıl olacaktır. **Kız** okullarında **dokumacılık, aşçılık, dikişçilik, tavukçuluk** vs. dersler işlenecek, **erkek** okullarında ise **ziraat** dersleri verilecektir. Her köyden bir kız ve bir erkek bu okullara alınacak, eğitimlerini bitiren bu kız ve erkekler öğretmen olduklarında birbirleriyle evlenecek ve köylerinde öğretmenlik yapacaklardır[85].

---

81 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 277-278.
82 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 278.
83 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 279.
84 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 279.
85 Mustafa Şahin, "Türkiye'de Köye Öğretmen Yetiştirme Model Önerileri: Uygulamalar ve Değerlendirmeler (Tarihi Gelişim)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/4 (1994), s. 46; Mehmet Saydur, *Köy Enstitülerinin Düşün Babası: İsmail Mahir Efendi*, (1. Baskı), Ankara: Kaynak Yayınları, 2018, s. 264-265.; Ahmet Özgür Türen, *Köy Enstitüleri Dosyası*, (13. Baskı), İstanbul: Destek Yayınları, 2019, s. 17-18.

Manastır Dârülmuallimîni müdürü Ethem Nejat ile okulun öğretmenlerinden Ferit'in çıkardıkları *Yeni Fikir* Dergisi de köy ve tarım eğitimini konu almıştır. Ethem Nejat, ilköğretimin en önemli amaçları arasında "köy yaşamını uygarlaştırmayı" saymış, ilkokulların "basit uzmanlık okulları ve yatılı okullar" olarak yeniden düzenlenmesini istemiştir. Ethem Nejat'ın **basit uzmanlık okulları** dediği okullar, Rüşdiyeleri de içine alacak, ilk dört yılda her okulda orta ve genel bir programın yürütüldüğü, beşinci yıldan itibaren ortak derslerin yanında **tarım**, **sanat**, **ticâret** gibi basit uzmanlık derslerinin kendilerine ait sınıflarda işlendiği bir öğretim yapısına sahip olacaktır. Bu okulların her biri, bölgenin özelliğine göre bağcılık, şarapçılık, meyvecilik gibi alt uzmanlık alanlarına ayrılacaktır. Ethem Nejat, "çok pratik insanlar" yetiştiren Almanya, İsviçre, Belçika'da bu tür ilkokulların çok sayıda bulunduğunu, bizim ülkemizin de kısa sürede yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyduğunu, dolayısıyla bizim de bu tarz okullar kurmamız gerektiğini ileri sürmüştür[86]. Nejat, ayrıca bu tarz okulların, mıntıka (bölge) okullarından farklı olarak mümkünse her köyde *yatılı ilkokul* olarak kurulması ve ruhunun tarım olması gerektiğini belirtmiştir[87].

Halk Eğitimi

Bu dönemde halk eğitim faaliyetleri daha çok gece dersleri, konferanslar, kurslar şeklinde yapılmıştır. Bu süreçte, okuma imkânı bulamamış yaşlılara, kızlara, yoksul çocuklara, tutuklulara okuma yazma ve bazı meslekî bilgiler öğretilmeye çalışılmıştır. Halk eğitimi kapsamında "okuma yazma, hesap, iktisat, defter tutma, ziraat, elektrik, yabancı dil, dikiş, nakış, hastabakıcılık" gibi dersler verilmiştir[88].

Baltacıoğlu'nun 1913'te *Terbiye-i Avâm* (halk eğitimi) başlığı ile verdiği konferans, 1914'te basılmıştır. Bu kitapçık; halk eğitiminin anlamının, konusunun ve kapsamının belirlenmesinde ilk ve önemli eserlerdendir. Baltacıoğlu, halk eğitimi konusunda şunları söylemektedir: "Halk eğitimi, özellikle bizim gibi bedenî, zihnî çöküşlere, iflaslara uğramış bir memlekette, halkın çürüyen ciğerlerini, kuvvetsiz bacaklarını kurtarmak, kör gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, kuruyan azmini, teşebbüsünü canlandırmaktır. İşte, bu memlekette halk eğitimi budur; Alfabe, kıraat okutmak değildir…"[89].

[86] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 297.
[87] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 297.
[88] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 299.
[89] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 300.

Yükseköğretim

Meşrutiyetin başlarında Maarif Nazırı Emrullah Efendi (1858-1914), Dârülfünûn'da köklü reformlar yapmak istemiş ve 1912'de bir *Nizamnâme* hazırlamıştır. Bu Nizamnâme ile Dârülfünûn beş şubeye ayrılmıştır: Ulum-i Şer'iye, Ulûm-i Hukukiye, Ulûm-i Tıbbiye, Fünûn, Ulûm-i Edebiye. Okulda yabancı profesörler de görevlendirilmiştir. Ancak yapılmak istenen reform akademik başarıyı sağlayamamıştır[90].

Meşrutiyet Dönemi'nde Öğretmen Yetiştirme Politikaları

Bu dönemde hem öğretmenlerin sayısının hem de niteliklerinin artırılmasına yönelik uygulamalara ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda İstanbul'da ve taşrada öğretmen yetiştirilmiş, bu süreçte kadın öğretmen ve anaokulu öğretmeni yetiştirmeye önem verilmiştir[91].

Temmuz 1908'den hemen sonra Dârülmuallimînden İptidaîye kısmı ayrılmıştır. Bu süreçte, Dârülmuallimîn öğrencileri, Dârülmuallimîn-i Âliye derslerinin bir kısmını kendi okullarında bir kısmını ise Dârülfünûn öğrencileriyle birlikte işlemişlerdir. 1909'da Dârülmuallimîn-i Âliye kapatılıp öğrencileri Dârülfünûn'a gönderilmiştir. 1910'da Dârülmuallimîn-i Âliye yeniden açılmış, bu süreçte derslerin bir kısmı Dârülmuallimîn-i Âliye bünyesinde bir kısmı da Dârülfünûn'da işlenmiştir[92].

1908'de Meşrutiyetin ilânından Mart 1909'a kadarki süreçte Dârülmuallimîn-i İptidaîye'de medrese havasında bir eğitim verilmiştir. Mart 1909'dan sonra Dârülmuallimîn'e müdür olarak atanan Satı Bey, okulda bir dizi yenilikler başlatmıştır. Bu kapsamda okuldaki öğrencilere sınav yapmış, bu sınav sonucunda 150 öğrenciyi okulda tutmuş, kalanları ise okuldan uzaklaştırmıştır. Bu süreçte okul dışında başka işlerde çalışan öğretmenleri okuldan ihraç etmiş, ayrıca öğretmenlere haftada bir okulda nöbet görevi getirmiştir. Öğretmen atamalarında liyakat gözetmiş ve nitelikli bir öğretim kurulu oluşturmuştur[93].

Satı Bey, öğretmen okulunun öğretmen kadrosuyla birlikte *Tedrisat-ı İptidaîye Mecmuası* adıyla önemli bir dergi çıkarmıştır. Ayrıca programlarda **Fenn-i Terbiye**, **Usûl-i Tedris**, **Musikî**, **Resim**, **Elişi**, **Terbiye-i Bedeniye**

[90] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 273-274.
[91] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 279-284.
[92] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 279.
[93] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 279.

derslerine yer verilmesini sağlamıştır. Bu dönemde yapılan en önemli yeniliğin Dârülmuallimîn'e bağlı bir **Tatbikat Mektebi** açılması olduğu söylenebilir. Bu uygulama okulu sayesinde, 1909'dan sonra İstanbul Dârülmuallimî nitelikli öğretmenler yetiştirmiştir[94].

İstanbul Dârülmuallimîn-i Âliyesi adıyla yatılı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden öğretmen okulu; İptidaî, İhzarî ve Âlî kısımlarından oluşmaktaydı. İptidaî kısım dört yıl olup ilkokullara öğretmen yetiştirmiştir. İhzarî kısım iki yıl olup Dârülmuallimîn-i İptidaîlerin öğretmen ve ilköğretim müfettişi ihtiyacını karşılamaya yönelik olmuştur. Âlî kısım ise dört yıl olup *Edebiyat*, *Tabiiyat* ve *Riyaziyat* adıyla üç şubede faaliyet göstermiştir. Bu kısımdan mezun olanlar orta ve yüksek dereceli okullarda öğretmenlik yapmışlardır[95].

İstanbul Dârülmuallimîn'in Satı Bey zamanında "yeni eğitim görüşlerini" uygulayan ve yayan bir kurum olarak eğitim tarihimizde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Baltacıoğlu, bu okulun "millî konulardan uzak, oldukça kuru ve kitabî bilgilere sahip" öğretmenler yetiştirdiğini ifade etmiştir. Satı Bey zamanında okulda Rusya Türklerinden bazı kişiler de yetiştirilmiştir[96].

Medreselerin Islahı

Meşrutiyet Dönemi'nde medreselerin ıslahına yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında sırasıyla; Şubat 1910'da **Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi**, Eylül 1914'te, Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi'nin katkılarıyla **Islah-ı Medâris Nizamnâmesi**, Nisan ve Ekim 1917'de Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi tarafından da 1914 ıslahatı doğrultusunda medreselerde yeni düzenlemeler yapmak için **Nizamnâme** çıkarılmıştır[97].

Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi uyarınca medrese eğitimi 12 yılda tamamlanmakta olup programda Matematik, Geometri, Fizik, Kimya, Astronomi, Kozmografya, Tarih, Coğrafya, Farsça gibi dersler yer almıştır. **Islah-ı Medâris Nizamnâmesi**, İstanbul medreselerini *Dârü'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi* adı altında yeniden düzenlemiş ve bu medreseyi her birinin süresi dört yıl olan *Tâlî Kısm-ı Evvel*, *Tâlî Kısm-ı Sani* ve *Tâlî Kısm-ı Âli* üç kısma ayırmıştır. Bu kısımlar *dört sınıfa*, sınıflar da *dört şubeye* bölünmüştür. 1917'de çıkarılan **Ni-**

94 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 280.
95 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 280.
96 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 281-282.
97 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 285.

zamnâme ise *Dârü'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi*'nin üzerinde *Medrese-i Süleymaniye* adında bir kurum oluşturmuştur. Bu gelişmelerin devamında, 4 Mayıs 2021 tarihinde TBMM hükümetince *Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi* çıkarılmıştır. Bu nizamnâme ile TBMM'nin etkisi altındaki yerlerdeki eski medreseler, *Medâris-i İlmiye* adı altında düzenlenmiş, programlarda ise dinî, hukukî dersler yanında Maarif mekteplerinde yer alan bazı sosyal ve müspet bilim dersleri de yer almıştır[98].

➢ Mutlakiyet ve II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcileri

Bu kısımda, Türk Eğitimi'ne katkı yapan bazı aydınlar ele alınacaktır. Bu kişiler; Emrullah Efendi, Satı Bey, Tevfik Bey, Ethem Nejat, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Prens Sabahattin, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur.

Emrullah Efendi (1858-1914): Mülkiye Mektebi mezunu olan Emrullah Efendi, *Mutlakiyet Dönemi*'nde Yanya, Selânik, Halep, İzmir'de maarif müdürlüğü, Meclis-i Maarif üyeliği, Dârülfünûn hocalığı yapmış, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde* Galatasaray Sultanisî müdürlüğü, 1910-1911 ve 1912'de iki kez olmak üzere Maarif Nazırlığı yapmıştır[99].

Emrullah Efendi'nin Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan icraatları şunlardır[100]:

1. **1886**'da Selanik'te *Mecelle-i Muallimîn* adında bir öğretmen dergisi çıkarmıştır. **1902'**de *Muhitül-Maarif* adlı ansiklopedik bir lügat çıkarmıştır. **1911**'de *Yeni Muhitül-Maarif* adlı on beş günlük bir gazete yayınlamıştır.
2. **1912**'de *Dârülfünûn Nizamnâmesi*'ni çıkarmıştır.
3. "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu Lâyihası"nı ve "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati"yi (Geçici İlköğretim Kanununu) hazırlamıştır. Bu kanun, nâzırlıktan istifa ettikten sonra Şükrü Bey zamanında yasalaşmıştır[101].
4. İlkokullara Riyaziyat, Tabiiyat, Beden Eğitimi, Hıfzısıhha, Musikî, Memleket Coğrafyası, Memleket Tarihi, Umumî Tarihe Ait Kısa Bilgi, Köy İk-

98 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 285-286.
99 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 300-301.
100 Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 301.
101 Hamza Altın, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi ve Öğretme Yetiştirme Tarihimize Katkıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2010), s. 153.

tisadı ve Sağlığı, Terbiye-i Ahlâkiye ve Vataniye derslerinin konulmasını ya da bu derslerin daha ciddî bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

5. İdâdileri Sultanî'ye dönüştürmüştür. Sultanîlere Felsefe ve Malûmat-ı Medeniye ve İktisadiye derslerini koydurmuştur.
6. *Tûba Ağacı Nazariyesi* görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüşe göre eğitimde yenileşme ve düzenlemeye aşağıdan (ilköğretimden) değil, yukarıdan (Dârülfünûn'dan) başlanmalıdır. Cennetteki Tûba Ağacı'nın kökleri yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıdadır. Teoriye göre, eğitimimiz de yukarıdan-aşağıya geliştirilebilecektir. Bu da öncelikle bilimsel zihniyetin yaygınlaştırılması ile mümkün olabilecektir. Bu kapsamda, eğitimin gelişmesinin öncüsü Dârülfünûn olacaktır.
7. Yukarıdan-aşağıya gelişimi savunmakla birlikte eğitimin temelinin ilköğretim olduğunu da ifade etmiştir. "İlkokul öğretmenlerine Devlet bütçesinden maaş verilmesi" ilkesini savunmuştur.
8. "Muallimlik bir meslektir" diyerek öğretmenin saygınlığını, bilgisi ve uygun davranışları ile koruması gerektiğini vurgulamıştır.

Satı Bey (1880-1968): Mülkiye Mektebi mezunu olan Satı Bey; kaymakamlık ve öğretmenlik yapmış, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ise bir süre İstanbul Dârülmuallîminî müdürlüğünde bulunmuştur[102].

Satı Bey'in Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan icraatları şunlardır[103]:

1. Dârülmuallimîn ve çeşitli düzeylerdeki okulların programlarında Terbiye-i Bedeniye, Resim, Elişi, Musikî derslerinin yer almasında ve bu derslerin gelişmesinde büyük çaba göstermiştir.
2. *Malûmat-ı Ziraiye*, *İlm-i Hayvanat*, *İlm-i Nebatat*, *Dürûs-i Eşya*, *Ziraî Tatbikat, İlm-i Akvam*, *Fenn-i Terbiye* kitaplarını yazmıştır. Ayrıca eğitim konusunda pek çok makale yazmış ve konferanslar vermiştir.
3. Öğretmenliğin herkesin yapabileceği bir meslek olmasına karşı çıkmış, öğretmenliğin özel yeteneklere ve bilgilere dayanan bir meslek olduğunu vurgulamıştır.
4. Eğitim reformunun "Tûba Ağacı" gibi değil, doğal ağaçlar gibi, örneğin "Kiraz Ağacı" gibi yapılandırılması gerektiğini savunmuştur.

[102] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 301.
[103] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 302.

Tevfik Fikret (1867-1915): Galatasaray Sultanîsi mezunu olan Tevfik Fikret, bu okulda önce öğretmenlik, daha sonra da 1909-10'da müdürlük yapmıştır. Fikret, ayrıca Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yapmıştır[104].

Tevfik Fikret'in Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan icraatları şunlardır[105]:

1. Şiirlerinde genellikle çocuklara ve gençlere seslenmiş, onlara yurt sevgisi kazandırmaya çalışmıştır. Şiirlerinde zulme, baskıya, kötülüklere isyan etmiştir.
2. Dârülmuallimînde hocalık yapmış ve Dârülmuallimîn marşını yazmıştır.
3. Açmayı düşündüğü **Yeni Mektep** adındaki özel okulda (8-12 yaş çocukları için), Osmanlıların etkilendikleri kuramsal Fransız eğitim sisteminin değil, pratik ve faydacı **Anglo-Sakson** sisteminin uygulanacağını söylemiştir.

Ethem Nejat (1882-1921): Üsküdar İdadîsi ve Ticaret Mekteb-i Âlisinden mezun olan Ethem Nejat, Mutlakiyet döneminde gazetecilik yapmış olup Meşrutiyet sonrası ise Manastır, Bursa, İzmir Dârülmuallimînlerinde müdürlük, beden eğitimi ve pedagoji öğretmenliği yapmıştır. Nejat; Muğla, Eskişehir, Adana ve İzmir'de eğitim müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Eylül 1918'de Almanya'ya giden Nejat, bu tarihten sonra Marksist dünya görüşünü benimsemiştir[106].

Ethem Nejat, II. Meşrutiyet dönemi eğitimindeki aksaklıkların birçoğunun eski devrin eğitiminden kaynaklandığını ancak tüm suçun eski dönemde aranmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, eğitimin hayata hazırlayıcı bir yönü bulunmalıdır. Nitekim ona göre hem eski hem de yeni mektepler çağın gidişine uygun, çocuğun yaşaması için gerekli olan doğa kanunlarını öğretmekten uzak kalmakta; miskin, pısırık, millî histen yoksun ve memur zihniyetli kişiler yetiştirmektedir. Dolayısıyla, Nejat'a göre düzeltilmesi gereken ilk sorun mekteplerimizin hapishaneden farksız genel yapısıdır. Ona göre, mektepler çocukları ve gençleri canlandırıcı, aydınlatıcı ve hayata hazırlayıcı bir nitelikte olmalıdır[107]. Nitekim Ethem Nejat'ın, eğitime yeni bir soluk ve dinamizm getireceğini düşündüğü eğitim anlayışı; "Açık Havada Eğitim, Doğa Yü-

[104] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 304.
[105] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 305.
[106] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 305.
[107] Mehmet Salih Erkek, *Bir Meşrutiyet Aydını: Ethem Nejat (1887-1921*), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 200-202.

rüyüşleri (Tracking), Çocuk Eğitiminde Oyunların Rolü, Çocukların Millî Bir Hisle Yetiştirilmesi, Mekteplerde Askerî Talim, Ziraat ve Ticaret Eğitimi" gibi fikirlere dayanmaktadır [108].

Ethem Nejat'ın Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan icraatları şunlardır[109]:

1. Eğitimle ilgili önemli eserler yazmıştır: Bunlardan bazıları, *Mektepçilik*, *Yiğit Türkler*, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, *Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?* ve *Terbiye-i İbtidaiye Islahat* adlı eserlerdir. Bu eserler, 1918 öncesi yazılmış olup Türkçülük ve yurtseverlik görüşleri etrafında şekillenmiştir. 1918'den sonra eğitimle ilgili yazıları azdır. Bu yazılardan birisi, Bakü'de yayımlanan *Gençler Dünyası* adlı derginin Kasım 1920 tarihli ilk sayısında çıkan *Dârülmuallimînli Gençlere* ismini taşımaktadır. Bu yazıda Nejat, eğitimi ve eğitim emekçilerini Marksist bir bakış açısı ile değerlendirmiş, dolayısıyla eğitime ve eğitimciye sınıfsal bir açısı ile yaklaşmıştır.
2. Eğitime ilişkin görüşleri Balkan felaketlerinin etkisi altında şekillenmiş, gençlerin millî duygularla, canlı, güçlü, becerikli yetiştirmeye yönelik bir eğitimi savunmuştur. Bu doğrultuda, Beden Eğitimi, Müzik, El İşleri, Tarım derslerine önem verilmesini istemiştir. Biz buradan, Nejat'ın salt kuramsal eğitime karşı olduğu ve eğitim-öğretim faaliyetlerini, teori ile pratiğin hayatla kurduğu somut ilişkiler bağlamında ele aldığı sonucuna varıyoruz.
3. Tarıma ve köylerin kalkınmasına katkıda bulunacak bir eğitim anlayışına sahiptir. Bu anlayışı ile Cumhuriyet Dönemi'nde açılan köy enstitülerinin fikir öncülerinden birisi olarak değerlendirilebilir.
4. Çevrenin korunmasına önem vermiş, bu amaçla öğrenci ve öğretmenler arasında bir dernek kurmuş, okullar aracılığıyla ilk "ağaç bayramı" etkinliklerini başlatmıştır.
5. Öğretmen Okulu öğrencilerini köylere götürmüş ve köylülerle iletişim kurmalarını sağlamıştır. Öğrencilerin sosyal çevrelerini tanımalarını önemsemiş ve öğrencilerine ülkeyi tanımaları için günlerce süren yürüyüşler yaptırmıştır.

[108] Erkek, *Bir Meşrutiyet*, s. 202-293.
[109] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 305-306.

Araştırma Sorusu 3: *Ethem Nejat'ın tarımsal üretime ve köy eğitimine verdiği önemi altyapı-üstyapı (ekonomik ve sosyal durum-eğitim ve kültür) ilişkileri açısından tartışınız.*

Mehmet Akif (1873-1936): İstanbul'da Baytar Mektebi'ni bitiren Mehmet Akif, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Halkalı Ziraat Mektebi'nde Kitabet, Dârülfünûn'da edebiyat hocalığı yapmıştır. Akif'in temel eseri, çeşitli zamanlarda yazdığı şiirleri toplayan ve yedi kitaptan oluşan *Safahat*'tır[110]. Akif, dönemin mektep ve medreselerini eleştirmiş; eğitim anlayışında Batı'nın bilimi ile Kur'an hükümlerinin ve millî değerlerimizin sentezini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, halkın camilerde vaaz ve nasihat yoluyla eğitilmesine önem vermiştir. Karamsar, ürkek, hareketsiz nesiller yetiştiren bir eğitim anlayışının en önemli sorunumuz olduğuna işaret etmiştir[111].

Ziya Gökalp (1876-1924): Diyarbakır'da Askerî Rüşdiye'de, İdadî'de ve İstanbul'da Baytar Mektebi'nde okuyan Ziya Gökalp, 1911'de Selânik'te İdadî'de, 1913'ten sonra da İstanbul Dârülfünûnu'nda İçtimaiyat dersleri vermiştir. Gökalp, pozitivist Fransız sosyoloğu Emile Durkheim (1858-1917)'in etkisinde kalmıştır.

Ziya Gökalp'in Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan icraatları şunlardır[112]:

1. Eğitim sistemimizin en büyük eksikliğinin öğrencilerin ve aydınların öğrendikleri ile sentez yapıp yaratıcı ürünler verememeleri olduğunu, bu sorunun iyi bir felsefe öğretimi ile aşılabileceğini dile getirmiştir.
2. Ders programlarına sosyoloji dersini "içtimaiyat" adıyla koydurmuş ve okutmuştur.
3. Önemli eğitim, kültür ve politika dergileri ile kitaplar yayınlamıştır. Öncülük ettiği başlıca dergiler şunlardır: *İçtimaiyat Mecmuası*, *Millî Tetebbular Mecmuası*, *Yeni Mecmua*, *Küçük Mecmua*. Başlıca kitapları: *Türkçülüğün Esasları*, *Türk Medeniyet Tarihi*, *Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak.*
4. Medrese ve mekteplerin vatana zararlı kişiler yetiştirdiğini, bu durumun "kozmopolit" olarak adlandırdığı eğitim sisteminin millî olmamasından kaynaklandığını ileri sürmüştür.

[110] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 306.
[111] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 307-309.
[112] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 309-311.

5. Bugün "örgün-yaygın" şeklinde yapılan eğitim tasnifini "müteazzi terbiye ve münteşir terbiye" olarak yapmıştır.
6. Öğretmen sorunlarına eğilmiş, mesleğin itibarının yükseltilmesini savunmuştur.
7. Çocukların millî duygularla ve erdemli olarak yetişmeleri için çocuk şiirleri ve masalları yazmıştır.
8. Üniversitelere özerklik tanınması ve öğrencilerin istedikleri derslere devamda serbest olmaları gerektiğini ileri sürmüştür.
9. Tûba Ağacı Nazariyesi'ne uygun olarak eğitimde yenileşmeye Dârülfünûn'dan başlanması gerektiğini savunarak şu ifadeleri kullanmıştır: "Millî maarifi Dârülfünûn kurar, Sultanilerle İptidaîlere yayar. Bu nedenle, Dârülfünûn gelişmeden Sultanîler ve İptidaîler gelişme eseri gösteremezler. Millî Eğitim, Dârülfünûndan başlayarak Dârülmuallimînlere, Sultanîlere, onlardan da İptidaîlere inecektir."

Ziya Gökalp, öteden beri ülkemizde bir eğitim ve öğretim sorunu olduğunu belirtmiş, bu sorunun uygarlık sorununun bir parçası olduğunu ve uygarlık sorununun çözümlenmesi hâlinde "ulusal eğitim ve öğretim" sorununun da kendiliğinden çözüleceğini ifade etmiştir[113]. Gökalp bu düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır[114]: "…Gerçekten, yurdumuzda gerek uygarlıkça gerek eğitim bilimince birbirine benzemeyen üç tabaka vardır: Halk, medreseliler, okullular. Bu üç sınıftan birincisi, hâlâ Uzak Doğu uygarlığından tamamıyla ayrılmadığı gibi, ikincisi de daha Doğu uygarlığında yaşıyor. Yalnız üçüncü sınıf Batı uygarlığının kimi bilimsel bilgilerine ulaşabilmiştir. Demek ki milletimizin bir bölümü İlk Çağ'da, bir bölümü Orta Çağ'da, bir bölümü de Yakın Çağ'da yaşamaktadır. Bu ulusun böyle üç yüzlü bir yaşam sürmesi 'olağan' olabilir mi? Bu üç tabakanın uygarlıkları ayrı olduğu gibi, eğitim bilimleri de ayrıdır. Bu üç eğitim yöntemini birleştirmedikçe, gerçek bir ulus olmamız olanaklı mıdır? Eğitim öğretimimizi 'halk bilgisi', 'medrese bilgisi', 'okul bilgisi' diye üç bölüme ayırabiliriz. Aşk kitaplarıyla halk masalları, koşmalar, atasözleri, tandırnâme hükümleri birinci bölümü; Arapça ve Farsçadan çevrilen kitaplar ikinci bölümü; Avrupa dillerinden aktarılanlar da üçüncü bölümü oluşturur. Uygarlıklarımızı birleştirirsek, eğitimimizi ve eğitim bilimimizi de birleştirmiş; ruh bakımından, düşünce bakımından uzlaşmış bir ulus olacağız. O hâlde, bu işi daha fazla savsaklamak, kesinlikle uygun değildir. Kısaca, yapılan açıklamalara göre,

[113] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Akvaryum Yayınevi, 2013, s. 70.
[114] Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 70-71.

toplumsal inanç kitabımızın birinci ilkesi, şu cümle olmalıdır: 'Türk ulusundanım, İslam ümmetindenim, Batı uygarlığındanım.'"

Ömer Seyfettin (1884-1920): Mekteb-i Harbiyeyi bitirmiş, Balkan Savaşlarına subay olarak katılmış, esir düşmüş, İstanbul'a dönünce askerlikten ayrılıp 1914-1920 arasında Kabataş Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır[115].

Ömer Seyfettin, eğitimle ilgili görüşlerini bazı makale ve kitapçık türü eserleriyle hikâye türü yazılarında dile getirmiştir. Onun eğitimle ilgili en önemli eseri *Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi* başlıklı kitapçığıdır. Bu eserde, öğrencilere şöyle seslenmiştir: "Elinizde birçok kitaplar var. Onları okuyor, faydalı şeyler öğreniyorsunuz. Lâkin bu kitaplar Türk milletinin uyuduğu zamanlarda yazıldığı için size mefkûrenin (ulusal emelin, ülkünün) ne olduğunu öğretemez. Türklük nedir, Türklüğün maksadı, istikbâli (geleceği) nedir? Bunlardan haberiniz olmaz. İşte bu küçük kitap size o âlî (yüce) ve mukaddes (kutsal) şeyin büyüklüğünü tarif edecek."[116]

Ömer Seyfettin, hikâye türü yazılarında eğitime ilişkin öğrencilik ve öğretmenlik anılarını anlatmış ve eğitimin çeşitli yönlerini eleştirel açıdan hiciv biçiminde işlemiştir. Bu hikâyelerden bazıları *Falaka*, *1/2* (*Bir Taksim İki*), *Efruz Bey* romanının *Açık Hava Mektebi* kısmıdır[117] [(118)]. Bazı hikâyelerinde (*Diyet* vb.) ise I. Dünya Savaşı içinde ve sonunda ülkede ortaya çıkan manevî çöküntüyü ortadan kaldırmak için topluma millî duygular kazandırmayı ve ahlâkî dersler vermeyi amaçlamıştır.

Ömer Seyfettin'in hikâyeleri Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de ders kitaplarında okuma parçaları olarak yerini almış, böylece eğitim hayatımızdaki önemini korumuştur.

Prens Sabahattin (1879-1948): "Meslek-i İçtimaî" görüşüne mensup olup toplumun ilerlemesi için "merkezcilikten uzak", bireyci bir yapının kurulması gerektiğini savunmuştur. Le Play (1806-1182)'den ilham alan bu görüşün temsilcilerinden olan Prens Sabahattin, aynı akıma mensup Edmond Demolins (1852-1907)'in görüşlerini benimsemiştir. Demolins'e göre toplumlar; tecemmüî (toplulukçu) ve infiradî (bireyci) olmak üzere iki türdür. Bireyci toplumlara en iyi örnek İngiltere olup, adem-i merkeziyetçi yapıya sahip bu ülkede çocuklar girişken ve hareketli bir yaşam için eğitilirler. Bu toplumlarda, köyler ve kentler ihtiyaçlarını kendileri karşılarlar. Toplulukçu toplumlarda

[115] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 312.
[116] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 312.
[117] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 312-313.

ise çocuklar "muhallebi çocuğu" olarak yetiştirilirler, büyüyünce de memur olurlar. Bu toplumlarda köyler ve kentler ihtiyaçlarını kendileri karşılamazlar ve merkezden beklerler[118].

Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtulur* (1913) adlı eserinde eğitimde ve kalkınmada geri kalmamızın nedenlerini ve kurtuluşumuzun nasıl olması gerektiğine ilişkin çözüm önerilerini yazmıştır. Sabahattin, "eğitimde bireyciliği ve her neslin kendi kendini kurtarıp hayatını kendisinin kazanmasını savunan "Anglo Sakson" düşünce yapısına sahip bir aydındır. Görüşleri Cumhuriyet'in başlarında resmî bakış açısı tarafından da kısmen benimsenmiştir[119].

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978): Meşrutiyet Dönemi'nde Dârülmuallimîn, Dârülmuallimât ve Dârülfünûn'da Pedagoji, Elişleri, Yazı öğretmenliği yapmıştır. 1918'den sonra orta ve yükseköğretim müdürlüklerinde bulunmuştur. 1923'ten itibaren bir süre Dârülfünûn'da rektörlük görevinde bulunmuştur. Etkinliği Cumhuriyet Dönemi'nde de süren bir aydınımızdır[120].

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Türk Eğitim Tarihi açısından önemli olan icraatları şunlardır[121]:

1. Bir dönem, geri kalmamızın tek sorumlusu olarak millî olmayan eğitim sistemimizi görmüştür.
2. Eğitim sistemimizin yenileşmesi için çabalarını yansıttığı *Tâlim ve Terbiyede İnkîlap*, *İzmir Konferansları*, *Terbiye İlmi*, *Maarifte Bir Siyaset*, *Terbiye ve İman*, *Kalbin Gözü adlı* eserlerini yazmıştır.
3. Üretime, yaratıcılığa dayanan bir eğitim sistemini savunmuştur. Meşrutiyet dönemi sonlarına doğru, "biz yeni eğitimciler, köyü okul kanalıyla değiştirmeye çalıştık, olmadı; okulu değiştiren köy fikri üzerinde durmalıydık" demiş ve köy eğitimi üzerinde durmuştur. Ona göre, **tarıma dayanan bir sıbyan mektebi**, tarımsız bir Dârülmuallimînden daha yararlıdır. Nitekim onun eğitimin gelişimine ilişkin görüşlerinin zamanla değiştiği söylenebilir. Dolayısıyla, "**üstyapıdaki değişim, altyapıyı değiştirir**" şeklindeki anlayışını yansıttığı "**eğitim sistemimiz gelişirse üretim yapımız da gelişir**" görüşünü zamanla değiştirdiği, "**altyapıdaki değişim, üstyapıyı değiştirir**" şeklindeki anlayışını yansıttığı "**üretim yapımız gelişirse eğitim sistemimiz de gelişir**" görü-

[118] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 314.; Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 50.
[119] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 314.
[120] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 314.
[121] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 314-315.

şünü savunmaya başladığı söylenebilir. Kısacası, "**köyü değiştiren okul**" düşüncesinin zamanla kendisini "**okulu değiştiren köy**" düşüncesine bıraktığı görülmektedir.

4. Okul programlarını değiştirmenin eğitimi geliştirdiği düşüncesini reddederek okulların usûl-i terbiyesinin (usûl-i inzibatının ve usûl-i tedrisinin) bir toplumun mutluluğunu sağlayabilecek bireyler yetiştirebileceğini söylemiştir. Ona göre usûl-i inzibat, öğrencilerin hareketlerine verilen hürriyetin derecesidir.

Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1922)

Bu dönemde, eğitim-öğretim faaliyetleri Millî Mücadele'den etkilenmiştir. Bununla birlikte bu dönemdeki eğitim çalışmaları da Millî Mücadele'ye katkı sağlamıştır. Bu süreçte Ankara'da bir eğitim kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, bu kongrede bir konuşma yapmış ve "millî bir eğitim almış ve millî varlığını korumayı amaçlayan" yeni bir insan tipi yetiştirilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Halkın millî kurtuluş yolunda bilgilendirilmesi amacıyla *halk eğitim çalışmaları* yapılmıştır[122].

Bu dönemde eğitim-öğretimde meydana gelen önemli gelişmeler şunlardır[123]:

6 Mayıs 1920: TBMM'nin açılışından hemen sonra, 6 Mayıs 1920'de Maarif Vekilliği adıyla yeni bir teşkilât kurulmuş ve eğitimin millî bir sisteme göre ele alınmasına karar verilmiştir.

25 Kasım 1920: Mecliste alınan bir kararla öğretmen ve öğrencilerin askerlik yükümlülükleri ertelenmiştir.

15 Temmuz 1921: Savaşın en yoğun olduğu bir dönemde Ankara'da Maarif Kongresi toplanmıştır.

Aralık 1921: Halkın ve memurların bilgilendirilmesi amacıyla önde gelen aydınlar tarafından *Serbest Âlî Dersler Müessese-i İlmiyesi* adlı kurum tarafından herkese açık ders ve konferanslar verilmiştir.

➢ Maarif Kongresi

TBMM'nin açılışını takip eden dönemde eğitimle ilgili ilk sistemli hareket olarak tanımlanabilecek Maarif Kongresi, Kütahya-Eskişehir Savaşları'ndaki

[122] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 317.; Kapluhan, "1921 Maarif", s. 124.
[123] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 225-263.; Kapluhan, "1921 Maarif", s. 124.

mağlubiyetin ardından Sakarya Savaşı'na hazırlık döneminde yapılmıştır. Kongreye, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmen katılmıştır[124].

Kongreyi açan Mustafa Kemal, açış konuşmasında millî maarife ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: "Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihi özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum."[125] Mustafa Kemal, bu konuşmasında öğretmenleri "gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri" olarak tanımlamıştır[126].

Millî eğitim politikasının temel amaçları belirlendiğinde ilk planlı faaliyet olarak mevcut okulların açık tutulması ve iyi idare edilmesi hedeflenmiştir. Mustafa Kemal'in yeni oluşumda öğretmenlerin rolü ve önemini önemseyerek savaş esnasında bir "Maarif Kongresi" tertiplenmesini istemesi, öğretmenlerin o günkü toplumsal konumunu ve değerini göstermesi açısından dikkat çekicidir[127]. Maarif Kongresi'nde ilk ve orta dereceli okulların programları ve köy öğretmeni yetiştirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, kongrenin Millî Mücadele Dönemi'nin ruhuna uygun olarak millî bir eğitim anlayışını yansıtması ve köydeki üretim ilişkileri temel alınarak köy eğitimine önem vermesi ile ön plana çıktığı görülebilir[128].

➢ Azınlık ve Yabancı Okullardaki Eğitim

Bu dönemde, Anadolu'da çok sayıda Rum okulu ve öğretmeni bulunmaktadır. Bu okullar bulundukları yerleri Rumlaştırma, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum devleti kurma amacını taşıyordu. Bu okullarda görev yapan öğretmenler, Rum din adamlarıyla iş birliği içerisinde çalışıyorlardı. TBMM Hükümeti'nin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenleri cezalandırılmış, Maarif Vekâleti tarafından da bazı bölgelerde bu okullar kapatılmıştır[129].

[124] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 320.; Kapluhan, "1921 Maarif", s. 124.
[125] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 321.
[126] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 321.
[127] Kapluhan, "1921 Maarif", s. 125.
[128] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 321.
[129] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 321-322.

Yabancı okullar ve öğretmenleri de bu dönemde zararlı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Merzifon Amerikan Koleji'nde sürdürülen zararlı faaliyetleri Hükümet'e bildirdiği gerekçesiyle Türkçe öğretmeni Zeki Bey, okulun öğretmenleri ve öğrencileri tarafından şehit edilmiştir. Fransız misyonerlerinin açtığı okullar da Fransa'nın kültürel etkisinin ülkede yaygınlaşmasına yol açmıştır[130].

➢ Halk Eğitimi

Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde TBMM Hükümeti'nin görevlendirmesi doğrultusunda öğretmenler ve aydınlar, halkı Millî mücadelenin amaçları hakkında aydınlatmış ve bazı isyan bölgelerinde, isyancıları doğru yola getirmek için kurulan *nasihat heyetlerinde* çalışmışlardır[131].

Mehmet Akif gibi bazı aydınlar da halkı Millî Mücadele konusunda bilinçlendirmek ve toplumsal birliği sağlamak için kendiliklerinden harekete geçmişlerdir. Bu doğrultuda Mehmet Akif'in Balıkesir'de, Kastamonu'da ve kazalarında, camilerde millî mücadelenin ve bu doğrultuda birleşmenin önemini İslâmî temellere dayandırarak yaptığı konuşmalar oldukça önemli olmuştur.

Bu dönemde Ankara'da Aralık 1921'den itibaren halkın ve memurların bilgilendirilmesi amacıyla önde gelen aydınlar tarafından *Serbest Âlî Dersler Müessese-i İlmiyesi* adlı kurum tarafından Tarih, Türk ve Batı Edebiyatı, Eğitim, Hukuk, İktisat, Sosyoloji alanlarında herkese açık ders ve konferanslar verilmiştir. Kurum başkanı Yusuf Akçura, 1922-23 öğretim yılının açılış töreninde bu kurumun açılış amacını Türk milletinin üzerine çökmüş bulunan cehâlet ve taassuba karşı mücadele olarak açıklamıştır. Akçura, kurumun temel ilkelerini "Heyet-i talimde müştereken Serbest Âlî Derslerin istihdaf ettiği gâye ül kelime ile hülâsa edilebilir: Milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık!" ifadeleriyle özetlemiştir[132].

➢ Milletçi Eğitim

İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923), o güne kadar geçerli olan "ümmetçi eğitim" düzeni yerine "milletçi eğitim" düzeni ortaya konulmuştur. Nitekim, İzmir İktisat Kongresi'nde "Ziraat ve Maarif Meseleleri" baş-

[130] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 322.
[131] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 323.
[132] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 323.; Cemil Öztürk, "Millî Mücadele Ankarası'nda Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Âli Dersler Müessese-i İlmiyesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/13 (1994), s. 56-57.

lığı altında, millî toplumun ihtiyacı olan eğitimin temel esaslarına işaret edilmiştir. Bu kapsamda, tüm okullarda "sanayi ve ziraatın amelî olarak gösterilmesi" emredilmiş, böylece salt ezberci (nazarî) bir eğitim sisteminden uygulamalı (amelî) bir eğitim sistemine geçilmiştir[133].

İzmir İktisat Kongresi'nde her Liva'da birbirine yakın olan köyler için kâfi arazisi olan leyli birer iptidaî mektebi açılması ve bu mekteplerde iptidaî derslerle beraber amelî ve nazarî basit ziraat dersleri gösterilmesi emredilerek "Yatılı Bölge Okullarının" temeli atılmıştır. Öte yandan, "köylerdeki iptidaî mekteplerin mutlaka beş dönümlük bir bahçesi ve iki ineklik fennî bir ahır ve kümesi, yeni usûl bir arılığı ve muallimler için iki odalı bir evi olması, arazinin bir kısmının sebze, bir kısmının çiçek, bir kısmının da fidanlığa tahsis edilerek muallimlerin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilmesi" emredilmiştir[134]. Ayrıca bu mekteplerin masraf ve hasılatının köy muallimlerine ait olması, çocuklara amelî olarak çiftçiliğin öğretilmesi, münevver zevatın da köylere yerleşmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararlar ile "köyün kentleştirilmesi" düşüncesi temelinde "köy okulu" ve "köy enstitüsü" eğitim-öğretim düzeni olarak ortaya çıkacak olan yeni millî eğitim düzeninin temelleri atılmıştır[135].

İzmir İktisat Kongresi'nde ayrıca Seyyar Ziraat Mektebi açılması, ahlâka aykırı olmamak şartıyla yeni bir iletişim aracı olan sinemadan yararlanılması emredilmiştir. Asayişin sağlanması için eğitimin yayılması ve cehâletin yok edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaca yönelik olarak "köylerin toplu bulundurulması" faydalı görülmüştür. Bu düşünce ve kararların, daha sonra savunulan "köyleri birleştirme, kentleştirme, köy-kent hâline getirme" düşüncesinin esin kaynağı olduğu söylenebilir[136].

> ***Araştırma Sorusu 4:*** *İzmir İktisat Kongresi'nde köy eğitimi için alınan kararların Ethem Nejat'ın, "ruhu tarım olan, köy yaşamının uygarlaşması ve köylerin kalkınmasını" temel alan, bu kapsamda ilkokulların "yatılı ve basit uzmanlık okulları" olarak yeniden düzenlenmesini amaçlayan eğitim anlayışından etkilenmesini, dönemin ekonomik, siyasî ve entelektüel gelişmeleri bağlamında tartışınız.*

[133] Zeki Hafızoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Fikrî Temelleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001, s. 23.
[134] Hafızoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti*, s. 23-24.
[135] Hafızoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti*, s. 24.
[136] Hafızoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti*, s. 24.

Kâzım Karabekir (1882-1948): Mekteb-i Harbiye mezunu olan Kâzım Karabekir, Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Cephesi komutanı olarak büyük zaferler kazanmış bir komutandır. Asker kişiliği yanında eğitimci bir kişiliği de olan Karabekir, eğitime ilişkin çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerinin yanı sıra *Çocuk Davamız*, *Şarkılı İbret*, *Öğütlerim* adlı eserlere de sahiptir[137].

Kâzım Karabekir'in eğitim anlayışı, işe ve üretime dayanmaktadır. Nitekim ona göre ilkokullar bulundukları çevrenin şartlarına göre öğretim yapmalı, köy eğitimi köylünün ihtiyaçlarına göre ve tarımsal gelişmeyi sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca köy çocuklarının bazı merkezlerde toplanarak sanat ve tarım eğitiminden geçirilmesini, ortaöğretimde ise meslekî ve teknik eğitime ağırlık verilmesini savunmuştur. Bu düşüncelerini Erzurum ve Sarıkamış'ta açtığı *Sanayi Mektebi*, *Leylî Yetimler İptidaî Mektebi*, *Erzurum Ana Mektebi*, *İş Ocağı*, *Sıhhiye Mektebi*, *Sarıkamış Askerî İdadisi* ve *Sarıkamış Ana Mektebi* ile hayata geçirmiştir[138].

Bölüm Sonu ve Özet

I. Meşrutiyet Dönemi'nde, eğitimin Tanzimat'ın getirdiği batılılaşma sürecinin etkisi altında şekillendiği görülmektedir. Nitekim Batı'da feodalizmin tasfiye olup kapitalizmin gelişmesi, toprağa bağlı üretim ilişkilerinin güçlü olduğu çevre ülkelerin toplumsal yapılarını değişmeye zorlamıştır. Bu sürecin, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, politik, askerî vb. kendi iç dinamiklerindeki gelişmelerle birleşmesi sonucu burjuva-kapitalist toplum yapısının egemen olduğu Batı'nın eğitim anlayışları ve uygulamaları Osmanlı'da da gündeme gelmiştir. Ayrıca, Kanun-ı Esasî'de, öğretimin, kanunlara uymak şartıyla tüm Osmanlı vatandaşları için bir hak olarak düzenlenmesi, demokratik bir adım olarak ortaya çıksa da son tahlilde gayr-i müslimlerin Osmanlı kültür yapısının dışında bir eğitim sistemiyle yetişmelerini sağlamıştır. Bu durumun, ülkedeki kültürel ayrışmayı artırdığı ve politik alanda da olumsuz gelişmelere zemin hazırladığı söylenebilir. İlköğretim, bu dönemde zorunlu hâle getirilmiştir.

Mutlakiyet Dönemi'nde, teknik bilgiye sahip insan tipi yetiştirmek önem kazanmıştır. Nitekim bu dönemde tarımsal üretimin ve endüstrinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik meslekî ve teknik okullar açılmıştır. Böylece, ekonomik ilişkilerin ihtiyaçlarına yönelik üretim araçlarını üretebilen ve kullanabilen, "yaratıcı ve üretici" bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde

[137] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 324-325.
[138] Akyüz, *Türk Eğitim*, s. 324-325.

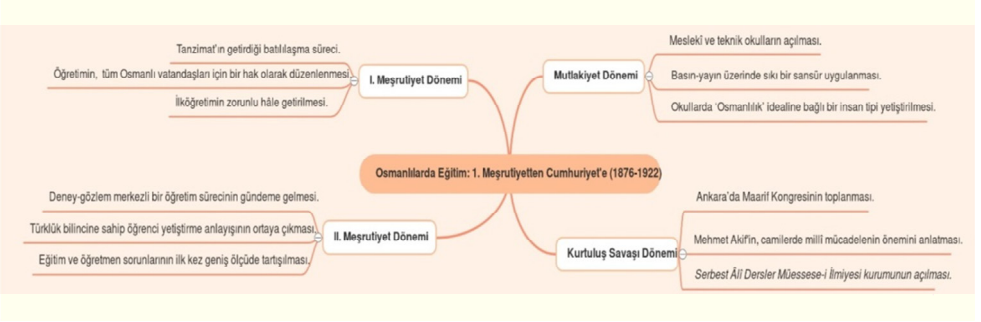
azınlık ve yabancı öğretim kurumları hariç tutulmak üzere öğretmenler, programlar, kitaplar ve basının sıkı bir sansürden geçirilmesi nedeniyle entelektüel hayatın gelişmesi zorlaşmıştır. Nitekim eğitimde Tanzimat'ın 'Osmanlılık' idealine bağlı bir insan tipi yetiştirmenin amaçlanmasının, okullarda 'dindarlık, itaatkârlık, Padişah Abdülhamit'e sadakat' gibi ölçütlerin ön plana alınmasının, entelektüel hayatın demokratik bir mecrada gelişmesine engel olduğu söylenebilir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, ekonomik altyapıda meydana gelen değişmeler sonucu, eğitimde "millî eğitim, seçkinler eğitimi-kitle eğitimi, Anglo-Sakson eğitimi (pragmatist eğitim), toplumu kurtarıcı öğretmen görüşü, kızların eğitimi, halk eğitimi, işe ve üretime dayalı eğitim vb." bir dizi yeni kavram ve tartışma alanları ortaya çıkmıştır. Özellikle endüstrinin ve dünya ticaretinin gelişmesiyle ortaya çıkan burjuva toplum yapısının işe ve üretime dayalı eğitim yapısını güçlendirdiği söylenebilir. Bu süreçte, kadınların ekonomik hayata daha çok katılmaları, kadınların eğitimini daha önemli hâle getirmiştir. Nitekim kadınlar, bu dönemde devlet dairelerinde memur olarak çalışmaya başlayarak öğretmenlik mesleği dışındaki çalışma alanlarına da yönelmiştir.

Bu dönemde, eğitim ve öğretim yöntemlerinde kitap ve öğretmenden eşyaya yönelen, öğrencinin bilgiye araştırarak ve keşfederek ulaştığı deney-gözlem merkezli bir öğretim süreci gündeme gelmiş, bu temelde gözlem ve inceleme gezileri düzenlenmiş, Osmanlılık bilincine sahip ve geleneksel değerlere uyumlu öğrenciler yetiştirmek yerine birey odaklı ve Türklük bilincine sahip öğrenci yetiştirme anlayışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca eğitim ve öğretmen sorunları meslekî dergilerde ve genel basında ilk kez geniş ölçüde tartışılmış, yeni ve özgün görüşler ortaya çıkmıştır.

Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde ise eğitim-öğretim faaliyetleri Millî Mücadele'den etkilenmiştir. Bu dönemde Ankara'da bir eğitim kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, bu kongrede bir konuşma yapmış ve "millî bir eğitim almış ve millî varlığını korumayı amaçlayan" yeni bir insan tipi yetiştirilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Halkın millî kurtuluş yolunda bilgilendirilmesi amacıyla *halk eğitimi çalışmaları* yapılmıştır.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temelini oluşturan okullardan biri olan *Hendese-i Mülkiye Mektebi* hangi dönemde açılmıştır?

A) I. Meşrutiyet

B) Kurtuluş Savaşı

C) Cumhuriyet

D) Mutlakiyet

E) II. Meşrutiyet

2. Öğretmen okulunun öğretmen kadrosuyla birlikte *Tedrisat-ı İptidaîye Mecmuası* adıyla önemli bir dergi çıkaran eğitimcimiz aşağıdakilerden hangisidir?

A) İsmail Hakkı Baltacıoğlu

B) Ethem Nejat

C) Satı Bey

D) Ziya Gökalp

E) Ömer Seyfettin

3. Osmanlı okullarında okutulan derslerden biri olan Müsellesat-ı Müsteviye'nin günümüz Türkçesindeki karşılığı nedir?

A) Matematik

B) Güzel Sanatlar

C) Geometri

D) Trigonometri

E) Aritmetik

4. *Tâlim ve Terbiyede İnkîlap*, *Terbiye İlmi*, *Terbiye ve İman* adlı eserler hangi eğitimcimize aittir?

A) Prens Sabahattin

B) Emrullah Efendi

C) İsmail Hakkı Baltacıoğlu

D) Satı Bey

E) Ziya Gökalp

5. 1912'de hazırlanan Nizamnâme ile Dârülfünûn'un beş şubeye ayrılmasını sağlayan Maarif Nazırımız kimdir?

A) Recaizade Mahmut Ekrem Bey

B) Ahmet Vefik Paşa

C) Mustafa Reşit Paşa

D) Emrullah Efendi

E) Yusuf Ziya Paşa

6. "Millî maarifi Dârülfünûn kurar, Sultanilerle İptidaîlere yayar. Bu nedenle, Dârülfünûn gelişmeden Sultanîler ve İptidaîler gelişme eseri gösteremezler. Millî Eğitim, Dârülfünûndan başlayarak Dârülmuallimînlere, Sultanîlere, onlardan da İptidaîlere inecektir."

Bu sözler hangi düşünürümüze aittir?

A) İsmail Hakkı

B) Satı Bey

C) Ethem Nejat

D) Tevfik Fikret

E) Ziya Gökalp

7. Büyük kentlerde ana okullarının çoğalmaya başlamasını sağlayan **Ana Mektepleri Nizamnâmesi** hangi yıl yayınlanmıştır?

A) 1915
B) 1916
C) 1917
D) 1918
E) 1919

8. "Tûba Ağacı Nazariyesi" görüşünü ortaya atan eğitimcimiz kimdir?

A) Mehmet Akif
B) Emrullah Efendi
C) İsmail Hakkı Baltacıoğlu
D) Ömer Seyfettin
E) Satı Bey

9. Eğitime ilişkin görüşleri Balkan felaketlerinin etkisi altında şekillenmiş olan, gençlerin millî duygularla, canlı, güçlü, becerikli yetiştirilmesine yönelik bir eğitimi savunan ve bu doğrultuda, Beden Eğitimi, Müzik, El İşleri, Tarım derslerine önem verilmesini isteyen eğitimcimiz kimdir?

A) Emrullah Efendi
B) Tevfik Fikret
C) Ethem Nejat
D) Satı Bey
E) İsmail Hakkı Baltacıoğlu

10. Aşiret Mektebi hangi dönemde açılmıştır?

A) I. Meşrutiyet
B) II. Meşrutiyet
C) Mutlakiyet
D) Kurtuluş Savaşı
E) Hiçbiri

11. "İlköğretim, üretim süreçleri ve ekonomik ilişkilere uygun olarak yapılandırılır ve geliştirilirse, pratik ve toplumsal fayda sağlayan insanlar yetişir." Bu görüşü savunan bir kişinin hangi ülkenin eğitim yaklaşımına **daha yakın** olduğu söylenebilir?

A) Fransa

B) Danimarka

C) Japonya

D) Almanya

E) Yunanistan

12. "Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi" adlı eser kim tarafından yazılmıştır?

A) Mehmet Akif

B) Ziya Gökalp

C) Satı Bey

D) Kazım Karabekir

E) Ömer Seyfettin

13. 15 Temmuz 1921 yılında toplanan **Maarif Kongresi**'nde, "...Bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihi özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum" ifadeleri kim tarafından sarf edilmiştir?

A) Ziya Gökalp

B) Mustafa Kemal Atatürk

C) Tevfik Fikret

D) Ethem Nejat

E) Prens Sabahattin

14. Eğitim anlayışları bakımından **birbirine en yakın** iki eğitimcimiz aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tevfik Fikret-Prens Sabahattin

B) Ziya Gökalp-Satı Bey

C) Mehmet Akif-Emrullah Efendi

D) Ömer Seyfettin- İsmail Hakkı Baltacıoğlu

E) Ethem Nejat-Kazım Karabekir

15. Öğretmenliğin herkesin yapabileceği bir meslek olmasına karşı çıkan ve öğretmenliğin özel yeteneklere, bilgilere dayanan bir meslek olduğunu savunan eğitimcimiz kimdir?

A. Satı Bey

B. Ziya Gökalp

C. Emrullah Efendi

D. Ömer Seyfettin

E. İsmail Hakkı Baltacıoğlu

Cevaplar

1. D 2. C. 3. D. 4. C 5. D 6. E 7. A 8. B 9. C 10. C 11. D 12. E 13. B 14. E 15. A

Kaynakça

Akdağ, Nur, *Osmanlı'dan Türkiye'ye İlkler*, İstanbul: Yeşil Elma Yayıncılık, 2009.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 2018.

Altın, Hamza, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi ve Öğretme Yetiştirme Tarihimize Katkıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2010): 151-165.

Avcı, Cemal, *Saltanattan Cumhuriyete Demokratik Olgunlaşma Tarihi (1789-1938)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.

Birgen, Muhittin, *Tarihimiz ve Cumhuriyet*, haz., İsmail Hakkı Yükselen, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Çetin, Yusuf; Mehmet Ali Avcı, "Çağdaşlaşma Sürecinde Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Asker Ressamların Bu Okuldaki Eğitim Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0/25 (2010): 51-66.

Duran, Alev, "Meşrutiyet Dönemi Eğitimdeki Yenileşme Hareketleri ve Cumhuriyet Dönemine Bıraktığı Miras", *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences*, 8 (2017): 62-77.

Erkek, Mehmet Salih, *Bir Meşrutiyet Aydını: Ethem Nejat (1887-1921*), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Akvaryum Yayınevi, 2013.

Görmüş, Evrim, "Alliance Israelite Universelle: Osmanlı Yahudilerinin Dönüşümünde Bir İtici Güç", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0/40 (2020): 257-267.

Gülmez, Abdurrahman, "Osmanlı Devleti'nde İdâdîler", *Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2021): 106-131.

Hafızoğulları, Zeki, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Fikrî Temelleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.

Kapluhan, Erol, "1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri Ve Önemi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/8 (2014): 123-134.

Karcı, Betül, "Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesi'nin Öğretimini Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909), *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/3 (2019): 19-44.

Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, "Geçmişten Günümüze: Tarihçe", http://www.koeri.boun.edu.tr/new/tr/tarihce

Keçeci Kurt, Songül, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüşdiyeleri", *Akademik Bakış Dergisi*, 0/29 (2012), s. 14. (Erişim: 22.10.2022).

Keçeci Kurt, Songül, "Osmanlı Devleti'nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/19 (2012): 105-123.

Nurdoğan, Arzu Meryem, "Osmanlı Devleti'nde Tüccar Kaptan Yetiştirme Çabaları", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 31/31 (2010): 103-122.

Öztürk, Cemil, "Millî Mücadele Ankarası'nda Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Âli Dersler Müessese-i İlmiyesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/13 (1994): 55-63.

Polis Akademisi, "Akademi Tarihçesi: Türk Polis Eğitimi Tarihi", https://www.pa.edu.tr/akademi-tarihcesi.html

Saydur, Mehmet, *Köy Enstitülerinin Düşün Babası: İsmail Mahir Efendi*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2018.

Şimşek Özel, Heval, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.

Türen, Ahmet Özgür, *Köy Enstitüleri Dosyası*, İstanbul: Destek Yayınları, 2019.

Zengin, Ferhat, "Türk Sinemasında Kullanılan İlk Sinema Makineleri ve İlk Projeksiyonistler (1896-1908)", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/1 (2022): 123-135.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1923-1950'Lİ YILLAR)

Tuğba Belenli

"Eğitimdir ki bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir topluluk halinde yaşatır; ya da milleti esaret ve sefalete terk eder."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- ✓ Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde (1923-1950) takip edilen eğitim politikalarının temelini ve amaçlarını, Türkiye'de bu dönemde eğitim ve öğretim alanında yapılan köklü inkılapları ve bunların önceki dönemlerde takip edilen politikalardan farkını analiz eder.
- ✓ Eğitim faaliyetlerinin ulus-devletler için yerine getirdiği ulusal ve uluslararası görevlerini fark eder.
- ✓ Cumhuriyet döneminde okulun görevlerini analiz edebilir.
- ✓ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim ve öğretim hakkındaki görüşlerini kavrar.
- ✓ Cumhuriyetin ilk yıllarında takip edilen eğitim ilkelerini örnekler vererek açıklar.
- ✓ Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına yön veren temel yasaları eğitim politikaları ile ilişkilendirir.
- ✓ Harf İnkılabını Türk modernleşmesi ve eğitimin çağdaşlaşması ile ilişkilendirir.
- ✓ Cumhuriyet döneminde kız çocuklarının eğitim alabilmesi için takip edilen politikaların farkına varır.
- ✓ Cumhuriyet döneminde takip edilen eğitim politikaları en çok ilköğretim alanında kendini göstermiş olmasının nedenlerini kavrar.
- ✓ Cumhuriyet döneminde takip edilen mesleki ve teknik eğitim politikalarının ekonomik hayatla olan ilgisini yorumlar.

- ✓ Örgün eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri'nin hangi açılardan yapaylıktan uzak ve orijinal bir fikir olduğunu açıklar.
- ✓ Demokrasi, özgürlük, eşitlik ve çağdaş uygarlığa ulaşmak idealleri ile halk (yetişkin) eğitimi politikalarını ilişkilendirir.
- ✓ Cumhuriyet döneminde eğitim politikalarında etkili olan önemli şahsiyetler hakkında bilgi sahibi olur.
- ✓ Cumhuriyet döneminde takip edilen sosyal politikalar içerisinde en çok önem verilen alanın neden eğitim politikaları olduğunu kavrar.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde (1923-1950) eğitim politikalarının temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- ✓ Yeni devlet, " Türk olma" ve "vatandaş olma" bilincinde, laik, Atatürk ilkelerine bağlı, yeni bir milli kültüre sahip bir nesil yetiştirmek istemektedir; bu da "kendine güvenen, girişimci ve vatansever bir karaktere sahip" bir nesil olacaktır. Eğitimin başlıca amacı, eğitimin her düzeyindeki öğrencilere Cumhuriyetçi ve demokratik bir siyasi eğitim vermektir.
- ✓ Hükümet programları ve Maarif Kongreleri ile takip edilecek milli eğitim politikalarının çerçevesi belirlenmiştir. Özellikle 1921 yılında toplanan I. Maarif Kongresi, Türk ulusal eğitiminin kurulmasında önemli bir aşamayı temsil etmektedir, bir dış otoriteye başvurmaksızın eğitimde bağımsız bir yolda yürüneceğinin işareti ilk kez verilmiştir.
- ✓ Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler'in yayınladığı ve 8 Mart 1923 tarihinde yürürlüğe giren "Misak-ı Maarif " ile yeni devletin milli eğitim politikalarının amaçları belirlenmiştir.
- ✓ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'deki bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve birleştirilmiş, laik ve demokratik bir eğitim politikası uygulanmaya başlanmıştır.
- ✓ 13 Mart 1924'te kabul edilen "Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu" ile ilk kez "öğretmenlik meslek haline gelmiş", öğretmenlik mesleğinin tanımı yapılmıştır. Buna göre öğretmenlik, *"Devletin genel hizmetlerinden eğitim ve öğretim görevini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir."*
- ✓ 22 Mart 1926 tarihli "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun" ile Türkiye'de ilkokul, lise ve yükseköğretim alanlarında düzenleme yapılmış, okulların kuruluş sistemi yenilenmiştir.
- ✓ Latin alfabesinin kabulü ile Türk toplumunun çağdaş ve medeni bir toplum olması için önemli bir adım atılmıştır. Türk halkının okuma-yazma oranının arttırılarak kültür seviyesini arttırmak, kültür birliğini sağlamak ve laiklik ilkesinin yerleşmesini sağlamak amaçlanmıştır.
- ✓ Latin harflerinin kabulünden sonra büyük halk kitlelerini süratle okuryazar bir hale getirmek maksadıyla bir talimatname yayınlanarak "Millet Mektepleri" açılmıştır.

- ✓ Eğitim ve öğretim faaliyetleri, ilköğretim alanı başta olmak üzere, ortaöğretim, lise, mesleki-teknik eğitim, güzel sanatlar, özel eğitim, halk eğitimi, yükseköğretim alanlarında düzenlenmiş ve çağın gereklerine göre geliştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde takip edilen eğitim politikaları en çok ilköğretim alanında kendini göstermiş, özellikle ilkokul öğretmeni yetiştirme çalışmaları üzerinde yoğunlaşılmış ve ilköğretim programları pragmatizm esaslı bir program üzerinde temellendirilmiştir.
- ✓ 16 Nisan 1929 tarihinde ülkenin ihtiyacı olan milli güzideleri yetiştirmek üzere "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun" adıyla bugün de geçerliliğini koruyan bir yasa çıkarılmış ve başta MEB olmak üzere çeşitli bakanlıklar, devlet daireleri, vilayetler, belediyeler, ticaret odaları ve şirketler tarafından yabancı ülkelere gönderilecek öğrenciler bu kanunla belirlenen kurallara uygun olarak seçilmeye, gönderilmeye ve sürecin takibi yapılmaya başlanmıştır.
- ✓ Örgün eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri, TBMM'de 17 Nisan 1940'da kabul edilen yasayla kurulan ve köy ilkokullarından mezun çocuklara en az 5 yıl eğitim veren yatılı enstitülerdir. Köylere öğretmen yetiştirme problemine bir çözüm olarak düşünülmüştür.
- ✓ Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde CHP'nin yurt içinde inkılap ve sosyal ilerleme hamlelerini ve hareketlerini ayakta tutmak ve vatandaşların gelişmesine imkân sağlamak amacıyla kurulmuştur. 1931 yılında kapatılan Türk Ocakları yerine 1932 yılında Halkevleri açılmış, bu iki kurum da Türkiye'de birer sivil toplum örgütü vazifesi görmüşler ve Türk halkının yetiştirilmesinde "yetişkin eğitimi" alanında hizmet vererek önemli bir misyon üstlenmişlerdir.
- ✓ Türk tarihi hakkında doğru ve tarafsız çalışmalar yapmak üzere 15 Nisan 1931'de "Türk Tarih Kurumu", Türk dili konusunda yapılacak çalışmaları belirlemek ve yöntemi tartışmak üzere de "Türk Dil Kurumu" 12 Temmuz 1932'de kurulmuştur.

Giriş

Eğitim devletler için hem milletleri millet yapan değerleri ve kültürleri gelecek nesillere aktaran hem de ülkenin ihtiyaç duyduğu yetişmiş ve donanımlı insan gücünü yetiştiren bir görev alanıdır. Eğitim insanı medenileştirdiği için evrenseldir. Diğer taraftan da ulusaldır çünkü topluma yeni bir biçim ve şekil vererek ulusal bir ruh yaratır.[1] Türk tarihinde "planlı kamu eğitimi" düşüncesinin

[1] Enver Ziya Karal, "Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim*", Atatürk ve Eğitim,* Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1981, s.3, 4.

ilk defa ortaya çıkması ve devletin bu bağlamda eğitim sorumluluğunu üstlenmesi "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"nden (1869) sonra olmuştur. Bu nizamnameden başlayarak devlet, eğitim alanındaki sorumluluklarını eskisine oranla giderek daha iyi kavramaya ve yükümlülüklerini yerine getirmeye çaba harcamıştır fakat başlangıçta çalışmalar tam manasıyla başarılı olmaktan uzaktır. Ancak Cumhuriyet döneminden itibaren eğitim, devlet tarafından kalkınmanın temel şartı olarak görülmüş ve bu doğrultuda da gerçek anlamda büyük çaba harcanarak başarılı olunmuştur.[2]

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hükümet programında eğitim alanında çocuklara verilecek eğitimde izlenecek yol şu şekilde tespit edilmiştir; eğitimi her manasıyla dini ve milli hale getirmek, çocukları hayat mücadelesinde başarılı hale getirecek özgüven ve güçte yetiştirmek, fikir ve bilinç sahibi yapan yüksek eğitime ulaştırmak, eğitim programlarını en çağdaş şartlara uygun şekilde yeniden düzenleyip programları ıslah etmek, milletin niteliklerine, coğrafi ve iklimsel şartlara, tarihi ve toplumsal geleneklere uygun ders kitapları hazırlamak, halktan sözcükleri toplayarak Türk dilinin bir sözlüğünü hazırlamak, Türk kültür mirasını tescil etmek ve korumak, doğu ve batının ilmi eserlerini Türk diline çevirtmek.[3]

Milli Mücadele döneminde, Eskişehir-Kütahya Muharebelerinin bütün hızıyla devam ettiği günlerde, eğitim alanında gerçekleştirilen en önemli faaliyetlerden birisi I. Maarif Kongresi'dir. Türkiye'nin gerçek kurtuluşunun eğitimden geçtiği düşüncesiyle 15-21 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Darülmuallimin Konferans salonunda toplanan kongreye 180'den fazla erkek ve kadın öğretmen bir arada katılmıştır. Kongreyi Mustafa Kemal Paşa açarak bir konuşma yapmış, özellikle eğitim ve öğretim faaliyetlerinin milli bir bilinçle gerçekleştirilmesi ve eğitimde geçmiş dönemlerde uygulanan köhne usul ve kuralların terk edilip yerlerine çağdaş yöntemlerin getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Paşa'ya göre, o döneme kadar eğitim ve öğretimde takip edilen yöntemler Türk milletinin geri kalmasında en büyük etkendir. Kongrede ilkokul ve ortaokul eğitim programları ile köy öğretmeni yetiştirilmesi konuları ele alınmıştır. Maarif Kongresi, savaşın devam etmesi nedeniyle bir sonuca varamamış olsa da iki önemli gerçeği gün yüzüne çıkarmıştır; ilk olarak Mustafa Kemal Paşa, savaş koşullarında dahi olsa eğitim ve eğitim usulleri konu-

[2] Erdoğan Başar, "Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını (Üniversitelerin İleriye Dönük Gelişmeleri Üzerine Görüş ve Öneriler)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10/1 (1997), s.19.

[3] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), haz.:İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Ankara: TBMM Basımevi, 2013, s.47.

suna büyük önem atfetmektedir. İkinci önemli olan husus şudur ki, Türkiye'de ilerleyen yıllarda eğitim ve öğretim alanında köklü inkılaplar gerçekleştirilecektir.[4] Kongrede müdürler ve öğretmenler derslerin sadeleştirilmesi, uygulamalı ve yerel hale getirilmesi hakkında mutabık kalmışlardır.[5] 1921 Maarif Kongresi, Türk ulusal eğitiminin kurulmasında önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bir dış otoriteye başvurmaksızın eğitim politikalarında bağımsız bir yolda yürüneceğinin işaretini ilk veren Mustafa Kemal Paşa olmuştur.[6] Paşa'nın bu kongrede ifade ettiği *"Doğu'nun ve Batı'nın etkisinden uzak bir ulusal eğitim özlemi"*, Türk eğitimini yönetenlere ilham vermelidir. 1921 yılına kadar Türkiye'de bir eğitim kurultayı düzenlenmiş değildir, Türkler ilk defa böyle bir meclis toplamışlardır. Dolayısıyla bu toplanış, *"Eğitim hayatımızın ilk ve en büyük zaferi"* olarak görülmüştür.[7]

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren takip edilen eğitim politikalarının temel ilkeleri şunlardır; millilik, laiklik, bilimsellik, genellik ve eşitlik, işlevsellik.[8] Cumhuriyet yönetimi için son derece önemli bir vazife olarak görülen milli eğitim işlerinde zafere ulaşmak için takip edilecek programın iki esaslı noktası vardır, sosyal hayatın ihtiyaçlarına uygun olması ve çağın gereklerine uyması.[9] Dolayısıyla milli eğitim programının temeli, eğitim alan insanları iyi birer çiftçi, kunduracı, fabrikatör, tüccar yani iyi birer uygulayıcı haline getirmek, eğitim yoluyla faydalı ve verimli kişiler yetiştirmektir. Nihai hedef çağdaşlaşma olmakla birlikte bunu yaparken Türk milletinin tarihi, ruhu ve gelenekleri asıl temel olarak alınmıştır. Türk eğitiminin modernleşmesinin temellerinden bir tanesi de, Mustafa Kemal Paşa'nın Mart 1922'de Büyük Millet Meclisindeki açılış nutkunda ifade ettiği gibi eğitim ve öğretim usulünün toplumlar ve insanlar için tamamen yararlı ve faydalı olması gerektiğidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nden 3.400 kadar okul ve bu okullara giden toplam 223.000 öğrenci devralmıştır.[10] 23 Nisan 1920'de

---

4 Yenal Ünal, "Maarif Vekâleti", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/, E.T.: 09.05.2022.

5 *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1921, s.2'den nakleden; Muhammed Sarı, "Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54 (Bahar 2013), s.179.

6 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara: İmece Yayınları, 1962, s.41.

7 İ. Habib Sevük, "İçteki Harp" *Açıksöz*, Sayı 238, 20 Temmuz 1921'den nakleden; Zeki Sarıhan, *1921 Maarif Kongresi***,** İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2019, s.10.

8 *Maarif İstatistiği 1939–1940,* Neşriyat no.187, Ankara, 1942, s. 2'den nakleden; Filiz Meşeci ve Giorgetti, Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi***,** 13-14 (2008), s.43.

9 *Atatürkçülük (Birinci Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983, s.293.

10 Sadri Maksudî Bey (Şebinkarahisar), 27.05.1934, TBMM, *TBMM ZC* (4. Dönem), Cilt 22, s. 321'den nakleden; Mehmet Evsile, "TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950)", *History Studies*, 11/2 (Nisan 2019), s.623.

TBMM'nin açılmasından sonra 2 Mayıs 1920 tarihinde 11 tane Bakanlık kurmuş olup bunlardan bir tanesi de Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı)'dir. Bakanlığa seçilen ilk kişi Rıza Nur olup daha sonrasında Milli Mücadele döneminde Hamdullah Suphi Bey, Mehmed Vehbi Bey, İsmail Safa Bey sırasıyla Milli Eğitim Bakanı olmuşlardır. Eğitim meselesi her ne kadar çok önemli görülse de savaş şartları nedeniyle istenen ilerleme ve yenilikler ortam müsait olmadığından yapılamamıştır.[11]

1923-1924 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin nüfusu 11 ila 12 milyon olup, nüfusun %10'u kadınların ise sadece %3'ü okuryazardır. Bu dönemde Türkiye'de 4.894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 9 yüksekokul ve fakülte olmak üzere toplam 5.062 öğretim kurumu vardır. Bu okullarda görevli olan öğretim üyesi ve öğretmen sayısı 11.918'dir. İlkokul, ortaokul, lise, meslek okulları ve yükseköğretimde 358.548 öğrenci vardır.[12] Bu 358.548 öğrenci imkân ve şartları birbirinden çok farklı okullarda eğitim görmektedir. Görevlerini yapan ve sayıları on iki bine yaklaşan öğretmenlerin ise, ancak üç-dört bini öğretmen okulu, sultani ve idadi çıkışlı olup diğerleri ya medreseden yetişme ya da ilkokul mezunudur.[13] Öğretmenlerin mesleklerini profesyonel olarak yapabilmeleri için gerekli pedagojik formasyon eğitimini almadıkları anlaşılmaktadır.

Genel istatistikler açısından bir değerlendirme yapıldığında şu sonuçlar görülmektedir; 1923-24 ders döneminde Türkiye'deki okulların sayısı 5.062 iken, 1936-37 döneminde bu sayı %26 artış ile 6.386 olmuştur. 1923-24 ders döneminde Türkiye'deki öğretmen sayısı 12.437 iken 1936-37 döneminde %61 artışla 20.061 olmuştur. 1923-1924 ders döneminde Türkiye'de bütün eğitim kademelerindeki öğrenci sayısı 358.548 iken, 1936-37 senesinde bu sayı %126 artışla 810.199 olmuştur. 1923-24 ders döneminde eğitim için harcanan miktar 20.298.302 lira iken, 1936-37 senesinde %22 artışla 24.819.165 lira olmuştur.[14]

İncelenen dönemde eğitim politikalarına temel oluşturan kararların alındığı önemli toplantılar şunlardır; Birinci Heyet-i İlmiye Toplantısı (15 Temmuz-15 Ağustos 1923), İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı (23 Nisan 1924), Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısı (26 Aralık 1925), I. Millî Eğitim Şûrası (17-29 Temmuz 1939), II. Millî Eğitim Şûrası (15-21 Şubat 1943), III. Millî Eğitim Şûrası (2-10 Aralık 1946) ve IV. Millî Eğitim Şûrası (22-31 Ağustos 1949).[15]

---

11 Sarı, *Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923),* s.169.
12 Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2/4 (1985), s.194.
13 Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s.22.
14 *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.
15 Muhsin Hesapçıoğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 29 (2009), s.124.

Türk Devleti tarafından takip edilecek eğitim politikalarının kapsamı Bakanlar Kurulu'nun 5 Eylül 1923 tarihinde ilan ettiği programın eğitim politikaları kısmında da ifade edilmiştir. Buna göre eğitimin görevlerinden birincisi çocukların eğitim ve öğretimi, ikincisi halkın eğitim ve öğretimi, üçüncüsü ise milli seçkinlerin yetişmesi için lazım gelen vasıtaların hazırlanması ve teminidir. Çocukların eğitim ve öğretimi okullar vasıtasıyla temin edilecek ve okulların çağdaş ilerlemeyi sağlayabilmeleri için öğretmenlerin daha iyi yetiştirilmesine ve tatil zamanında açılacak dersler ile bilgilerine arttırmalarına, binaların ıslahına, ders aletlerinin tamamlanmasına çalışılacaktır. Halkın eğitim ve öğretimi için gece dersleri ve çırak okulları açılacak, halk lisanıyla ve halkın ihtiyacına uygun kitaplar yazdırılarak basımı, çoğaltılması ve memleketin her tarafına dağıtılması sağlanacaktır. Milli seçkinlerin yetiştirilmesi için kabiliyeti görülen ve ailesinin mali gücü müsait olmayan gençler orta ve yüksekokullarda himaye ve yardım görecekleri gibi ihtisas yapmaları için Avrupa'daki okullara gönderileceklerdir. Çeşitli ilim dallarına ait ve özellikle insani ve sosyal konularla ilgili kitapların tercüme edilmesi ve basımı sağlanıp dağıtılacaktır.[16]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde izlenen eğitim politikalarında da Cumhuriyetin temel nitelikleri vurgulanmış, eğitim köylere kadar götürülmüş, mesleki ve teknik eğitimin önemi artmış, Batı medeniyetinin kurumlarına katılım gerçekleşmiş ve özerk üniversite kavramı kanunlaşmıştır.[17]

İnönü döneminde, Atatürk döneminde kültür politikalarında takip edilen laiklik prensibi devam ettirilirken milliyetçilik prensibinin yerine hümanizm anlayışının geldiği görülmektedir. Bu anlayış özellikle Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Bakanlığı tarafından benimsenmiş ve uygulamaya geçirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında takip edilen milli kültür temelli yeni bir millet yaratma ideali bu dönemde hümanist kültür temelli evrensel vatandaş yaratma idealine dönüşmüştür. İzlenen hümanist politikalar; dünya edebiyatından yapılan çeviriler, çıkarılan sözlük ve ansiklopediler, liselerde bir süreliğine Antik Yunanca ve Latince derslerinin verilmesi ve Ankara Üniversitesi'nde klasik filoloji kürsüsünün kurulmasında gözlemlenebilir. Ayrıca Halkevleri, Halk Odaları, Köy Enstitüleri ve üniversiteler hümanizm fikrinin taşıyıcıları olarak görülmüştür.[18]

---

[16] Nuran Dağlı ve Belma Aktürk**,** *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, Cilt 1, Ankara: TBMM Basımevi, 1988, s.15,16.

[17] Güzver Yıldıran, "Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Eğitim Kurumları", *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi***,** 29/2 (2012), s.9.

[18] Kadir Şeker, "İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)", Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006, s.14.

Mustafa Kemal Atatürk ve Eğitim

Mustafa Kemal Atatürk, eğitimi ve eğitim sistemi içerisinde öğretmenin önemini çok iyi kavramış bir devlet kurucusudur. Atatürk, öğretmenlere hitaben yaptığı çeşitli konuşmalarda eğitim hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir; Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyeti ve değerlerini koruyup yükseltecek olanlar yetişmekte olan yeni nesildir. Dolayısıyla genç nesle verilecek eğitim, onları bu göreve hazırlamalıdır. Eğitim, milli olmalıdır. Eğitim, işe yarar ve üretici olmalıdır. Eğitim yeni kuşaklarda fazilet, düzen ve disiplin duygularını geliştirmelidir. Eğitim halkı cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir.[19]

İlk eğitim bilimcilerinden Farabi (870-950), bir devlet başkanının her şeyden önce öğrenmeyi ve öğretmeyi sevmesi ve milletinin eğitimcisi olması gerektiğini belirtmiştir. Devlet kurucusu ve Cumhurbaşkanı Atatürk de bir öğretmen ve eğitim uygulayıcısıdır,[20] her şeyden önce toplumda yaygın bir cehalet olduğunu, kurtuluş ve kalkınmanın ve cehaletin yok edilmesinin toplumda bilimin ve eğitimin yayılmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Ona göre bilgi eksikliğindeki kusur halkta değil, halkın özelliklerini anlamadan uygulanan eski yöntemlerdedir.[21] Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi milliyetçilikten uzak ve genel olarak dinin etkisinde olduğundan, nitelik ve nicelik bakımından eksiktir. Bu nedenle Atatürk, devletin ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak çağdaş ve milli bir sistem sunmuştur.[22] Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla laik bir hukuk devleti olarak artık "tebaa-reaya" değil "vatandaş" yetiştirme amaçlanmıştır. Bundan önce bir süre yan yana devam eden teokratik ve dünyevi eğitim ikiliğe yol açtığından milli/laik eğitimin benimsenmesi Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının önceliği olmuştur. Devletin kurucusu ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün üstün bir asker ve lider olmasının yanında başarılı bir eğitimci ve Başöğretmen vasfına sahip olması, yeni Türk Devleti'nin sağlam eğitim politikalarının belirleyicisi ve garantisi olmuştur.

"Başöğretmen" unvanına sahip Mustafa Kemal Paşa'nın elinde tebeşir, kara tahta başında halka okuma-yazma öğretmesi, öğretmenlere çok değer ver-

---

19 Yahya Akyüz, "Atatürk Öğretmenlere Dedi Ki…", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14/1 (1981), s.10-14.

20 Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4/10 (1987), s.85.

21 Birsen Ünal, "Education Policies During Ataturk Period", *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 174, (2015), s.1718.

22 Ünal, *Education Policies During Ataturk Period,* s.1717.

mesi, her fırsatta okulları ziyaret edip ders dinlemesi, çok okuması ve okuduklarından çevresine bahsetmesi, ders kitapları yazması, çocukları çok sevmesi, halka ve öğretmenlere seslenişlerinin yanında sofraları ve özel sohbetlerinin de öğretici nitelikte olması, açık, anlaşılır ve ikna edici konuşma tarzı, konuşmalarında ve açıklamalarında araç gereç kullanması, krokiler vs. çizmesi, öğretirken karşısındakinin yaş, meslek, sosyal durum gibi özelliklerini göz önünde tutarak davranması bizzat kendisinin sahip olduğu eğitimci kişiliğinin sadece bazı örnekleridir.[23] Cumhuriyet eğitiminin temellerini atan ve eğitime duyduğu derin ilgiyi *"Eğer Cumhurbaşkanı olmasam, Milli Eğitim Bakanlığını almak isterdim."*[24] sözleriyle ifade eden Atatürk'ün eğitim düşüncesinin temelleri şu başlıklar altında toplanabilir; yetiştiği ortam (eğitim ortamı, sosyal ve siyasi ortam, fikri ortam), askerlik mesleğinin etkisi, devlet kurucusu ve devlet başkanı olması ve eğitimci kişiliği.[25] O'nun Türk eğitim sisteminin amaç, içerik ve yöntemine bakışı şu ifadelerinden anlaşılabilir; *"Öğretmenler, Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller ister."* (Amaç), *"Hayatta en hakiki mürşit (yol gösterici) ilimdir, fendir."* (İçerik), *"Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir." "Eğitim ve öğretim yönteminin işe ve uygulamaya dayanması ilkesine uymak şarttır.", "Eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için fazla bir süs, bir baskı aracı ya da uygarlık zevkinden çok, hayatta başarıya ulaşmayı sağlayan, pratik ve kullanılabilen bir araç haline getirmektir."* (Yöntem).[26] Atatürk döneminde takip edilen eğitim politikasının iki temel amacı; eğitimin ulusal, bilimsel ve birlik içinde olması; Türkiye Cumhuriyeti'ni yaşatmaya, devrimleri korumaya ve kalkınmaya yönelik olmasıdır. Eğitim politikalarının temel ilkeleri ise şu on temel prensiple açıklanabilir; eğitim ulusal, bilimsel, karma, uygulamalı, laik ve disiplinli olmalıdır, halk eğitimine önem verilmelidir, eğitim birliği sağlanmalıdır, öğretmenlere değer verilmelidir ve eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır.[27] Yeni devlet eğitim-öğretim politikaları alanında kuruluş aşamasından itibaren gerçekçi ve akılcı bir şekilde davranmış ve bağımsızlık mücadelesiyle birlikte bir eğitim seferberliği başlatılmıştır.[28] Bu seferberliğin bir parçası olarak çıkarılan Misak-ı Maarif belgesi ve

---

[23] Yahya Akyüz, *"Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri",* Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, (9-11 Eylül 1991), Cilt II, Atatürk Ankara: Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s.692,693.

[24] Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Haz.: Arı İnan, 8. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, s.366.

[25] Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8/23 (1992), s.233-240.

[26] Aydoğan Ataünal, *Çağdaş Eğitim Anlayışı*, Ankara: Milli Eğitim Vakfı Yayını, 2013, s.15,16.

[27] Ruhi Sarpkaya, "Atatürk'ün Eğitim Politikasının Kaynakları ve Temel İlkeleri", *Eğitim ve Bilim*, 27/126 (2002), s.3-9.

[28] Seçil Akgün ve Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1/3 (1989), s.285.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu Cumhuriyet yönetimi tarafından ilan edilen ve eğitim politikalarının temelini oluşturan iki belgedir.

Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına yön veren temel yasalar şöyle sıralanabilir; "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" (1924), "Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu" (1924), "İlkmektep Muallim ve Vazifeleri Hakkında Kanun" (1926), "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun" (1926), "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" (1928), "Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun" (1933), "İstanbul Darülfünunu'nun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kuruluşuna Dair Kanun" (1933), "Köy Eğitmenleri Kanunu" (1937), "Köy Enstitüleri Kanunu" (1940), "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu" (1942), "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" (1949).[29]

➢ Misak-ı Maarif (Eğitim Andı)

Atatürk, İzmir'in işgalinden yaklaşık bir ay sonra ilan edilen Amasya Tamiminde Türk Milli Mücadelesinin gerekçesini ve yöntemini açıklamıştı. İzmir'in işgalden kurtarılışından yaklaşık bir buçuk ay sonra, 27 Ekim 1922'de, İstanbul'dan Bursa'ya zaferi ve kendisini tebrik için gelen öğretmenlere ise bundan sonra verilecek Kuruluş (Aydınlanma) Savaşı'nın yöntem ve gerekçesini açıklamıştır; *"Evet, milletimizin siyasî, sosyal hayatında, milletimizin fikir eğitiminde de rehberimiz bilim ve teknik olacaktır. Okul sayesinde, okulun vereceği bilim ve teknik sayesindedir ki Türk milleti, Türk sanatı, Türk ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı, bütün ince güzellikleriyle hep gelişir."* Atatürk'ün Bursa'da yaptığı bu konuşmasında yöntem olarak belirttiği "bilim ve teknik" temelinde Misak-ı Maarif belirlenmiş ve bu hedef doğrultusunda Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir.[30]

Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler'in yayınladığı, 8 Mart 1923 tarihinde yürürlüğe giren ve "Misak-ı Maarif" adını taşıyan genelgede yeni devletin milli eğitim politikalarının amaçları şöyle sıralanmıştır:[31]

a. Milliyetçi, halkçı, devrimci, laik, Cumhuriyetçi vatandaşlar yetiştirmek,

---

[29] Hesapçıoğlu, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi*, s.122,123.

[30] Halil Özcan, "İstanbul Öğretmenlerinin Bursa Seyahati ve Mustafa Kemal Paşa'nın Başöğretmenliğe Geçiş Konuşması", *DTCF Dergisi*, 58/2 (2018), s.1605.

[31] Hüsamettin Ünsal, *Milli Eğitim ve Atatürk'ün Milli Eğitim Politikası*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1980, s.59.

b. İlköğretimi edimli olarak fiilen genelleştirmek, herkese okuma-yazma öğretmek,

c. Yeni kuşakları bütün öğrenim derecesinde genellikle bilimsel, özellikle ekonomik yaşamda etken ve başarılı kılacak bilgilerle donatmak,

d. Toplum yaşamında dünya ve ahiret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine özgürlük ve düzenin uzlaşmasına dayanan gerçek ahlak ve erdemi egemen kılmak,

e. Türk ulusunu uygarlıkta en ileriye götürmek ve yeni kuşakları Türk olmak onurunun gerektirdiği aşk, irade ve güçte yetiştirmek.

➢ Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu

Eğitimde "birliği" sağlamak üzere ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bütün yasal düzenlemelerin temel çatısıdır. Aynı zamanda o zamana kadar sürdürülen eğitimin çift başlı veya çok başlı olduğunun kabulü ve ilanıdır.[32] Bunu çözmekte ancak Türkiye Cumhuriyeti başarılı olmuş ve Tanzimat döneminden itibaren devam eden kültür ikiliğini kaldırdığı için çok önemli bir iş başarmıştır.[33] Kanun Cumhuriyet eğitiminin bir nevi anayasası sayılır[34] ve eğitimin tek elden idaresini sağladığı, tek bir amaç ve hedefe dayalı bir eğitim sistemi kurduğu ve eğitim gelirlerini bir yerde topladığı için önemli bir kanundur.

Osmanlı Devleti'nde asker ve yönetici kesim dışında kalan tebaanın eğitimi bir çeşit hayır kurumu olan vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi. Zaman içerisinde batıdaki gelişmeleri takip edemeyen Osmanlı Devleti önce duraklama sonra da gerileme dönemine girmiş ve bunu fark ettikten sonra da diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da yenileşme ve çağı yakalama gereği duyarak batılı tarzda yeni usul eğitim veren okullar açmıştır. Fakat eski usul eğitim kurumlarının ve programının devam etmesi ülkede mektep-medrese ikiliğine (hatta mektep-medrese-yabancı okul bölünmüşlüğüne) ve farklı iki/çok kültüre ve dünya görüşüne sahip nesillerin yetişmesine neden olmuştur. Oysa ulus-devletlerin en önce gelen eğitim politikası kabulleri eğitimin milletin bütününü ilgilendirdiğini kabul etmeleri ve vatandaşlarını aynı bilinç ve yeterlilikte yetiştirmek istemeleridir.

---

[32] Beyza Bilgin, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35 (Temmuz 1996), s.527.

[33] Hasan-Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994, s.24.

[34] Hıfzırrahman Raşit Öymen, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi", *Belleten,* 52/204 (1988), s.1054.

İkinci TBMM'nin seçimi dolayısıyla Atatürk'ün ilan ettiği ve 9 ilkeden oluşan beyannamenin maddelerinden bir tanesinde "tedrisatın tevhidi" (öğretimin birleştirilmesi) kaydedilmiş ve Cumhuriyet eğitiminin inkılap safhası bu prensibin ilanıyla başlamıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkması için TBMM'ye sunulan öneri yazısında, Osmanlı Devletinin Tanzimat döneminde öğretimin birleştirilmesine çalışılmışsa da bundan başarılı olunamadığı gibi bu konuda bir ikiliğin meydana geldiği belirtilmiştir. Bir milletin fertleri ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim, memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise his ve fikir birliğine ve dayanışmacı ruha tamamen aykırıdır.[35] Cumhuriyet döneminde eğitimin başlıca amacı, her düzeydeki okullarda öğrencilere, cumhuriyetçi ve demokratik bir siyasi eğitim vermek olmuştur. Bu amaca uygun olarak düzenlenen eğitim programları 3 Mart 1924'te kabul edilen "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"na dayanmaktadır:

Madde 1- Türkiye'deki bütün bilim ve eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlıdır.

Madde 2- Şer'iyye (Din İşleri) ve Evkâf (Vakıflar) Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3- Şer'iyye ve Evkâf Bakanlığı bütçesine medreseler ve okullar için konan ödenekler Milli Eğitim bütçesine aktarılacaktır.

Madde 4- Milli Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler bakımından yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve (ayrıca) imamlık ve hatiplik gibi dini görevlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açacaktır.

Madde 5- Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren genel eğitim ve öğretim hizmeti vermekte olup şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri ortaokul ve liselerle Sağlık Bakanlığına bağlı olan darüleytâmlar (yetim evleri), bütçeleri ve eğitim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan ortaokul ve liselerde görev yapan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte, ait olacakları bakanlıklar arasında belirlenip düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır.

Madde 6- İşbu kanun yayımı tarihinden geçerlidir.

[35] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s.23.

Madde 7- İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yönetir.[36]

Bu kanunla birlikte Türkiye'deki bütün okullar MEB'e bağlanmış ve bütün okullar duygu ve düşünce birliği çerçevesinde birleştirilmiş, laik ve demokratik bir eğitim politikası uygulanmaya başlanmıştır. Öğretim birliği yasası ile elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

a. 18. yüzyıl sonlarından beri Türkiye'deki eğitim kurumlarının medrese-okul-yabancı okul şeklinde içerikte ve amaçta birbirlerine zıt üçlü bölünmüşlüğüne son verilmiştir.

b. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına paralel olarak eğitim-öğretimin laikleşmesinin temelleri atılmıştır.

c. Cumhuriyet kuşaklarının boş inançlardan ve milli yararla bağdaşmayan yabancı okullardan uzak, milli bir eğitim ile yetiştirilmeleri ve bir milli kültür birliğinin gerçekleşmesi için gerekli ortam hazırlanmıştır.

d. Eğitimde kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır.[37]

Ayrıca bu kanunla Türkiye'deki azınlık okulları ve yabancı okullar da denetim altına alınabilmiştir. Bu okulların da laiklik esaslarına uyum sağlaması için binalarında bulunan dini sembol ve resimlerin kullanılmasına ve dini propaganda yapmalarına ayrıca okuttukları ders kitaplarında Türklüğe hakaret içeren ifadeler kullanmalarına izin verilmemiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin itirazlarına rağmen bu konuda titiz davranılmış, kurallara uymayan bazı Amerikan ve Fransız okulları kapatılmıştır.[38]

Kanunla medreseler MEB'e bağlanmış fakat eğitimde medrese-okul ikiliği kabul edilemeyeceği için medreseler yerine Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi ve orta öğretim için de imam hatip okulları açılmıştır. 1927 yılına gelindiğinde imam hatip okulları, 1933'de İlahiyat Fakültesi kapatılmıştır.[39]

20 Nisan 1924'de kabul edilen Anayasanın 87. maddesinde, *"Kadın, erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim devlet okullarında parasızdır"* denilerek devlet ve birey bu eğitimden sorumlu tutulmuş ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu desteklenmiştir. Avrupa ülkelerine bakıldığında bu

---

[36] www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm 02007002. pdf, 16.04.2012, s. 25, 26; Reşat Genç, *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar, 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005, s.23-25.

[37] İzzet Öztoprak, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tevhid-i-tedrisat-kanunu/; Şerafettin Turan, "Tevhidi Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi)", *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972, s.79.

[38] Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Ankara: TTK Yayınları, 1999.

[39] Hüseyin Atay, "Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi ve İslam'da Eğitim", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35 (Temmuz 1996), s.497.

konu ilk defa 10 Aralık 1948'de, *"Herkesin eğitim görme hakkı vardır. Eğitim, ilköğretim ve eğitimin ön basamaklarında parasız olacaktır. İlköğretim zorunludur"* ifadesiyle, İnsan Hakları Bildirgesi'nin 26. maddesinde yer alacaktır.[40]

➢ Maarif Teşkilâtına Dair Kanun

22 Mart 1926 tarihli "Maarif teşkilâtına dair kanun" ile Türkiye'deki ilkokul, lise ve yükseköğretim alanlarında düzenleme yapılmış, okulların kuruluş sistemi yenilenmiştir. Bu kanuna göre, Türkiye'de hiçbir okulun MEB'in ruhsat ve onayı olmadan açılamayacağı ilan edilmiştir. Başka bir Bakanlık tarafından ihtiyaca göre açılmış ya da açılacak olan okullarla özel okulların derece ve denkliğinin belirlenmesi MEB'e verilmiştir. Diğer Bakanlıklara bağlı ortaöğretim kurumlarındaki öğretim programlarını yapma görevi MEB'e aittir. Yükseköğretim kurumlarının programları ise, MEB'in uygun görüşü alınarak hazırlanır ve ondan sonra onaylanır. Daha önce yerel yönetimlerce yürütülen mesleki-teknik öğretim kurumları MEB bünyesine alınmıştır. Bakanlığın giderek artan hizmetleri nedeniyle, Bakanlık Müsteşarlığının yanı sıra bir de Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur. Bu yasa ile ilköğretim okulları; şehir ve kasaba (gündüzlü), şehir ve kasaba (yatılı), köy (gündüzlü) ve köy (yatılı) olarak düzenlenmiştir. Ortaöğretim okulları ise; liseler, ortaokullar, ilk öğretmen okulları ve köy ilk öğretmen okullarıdır. Bu okullardan başka yüksek ve orta öğretmen okulları vardır. Bu yasayla, Türk dilinin dünya dilleri arasındaki onurlu yerini alabilmesi ve diğer dillerin etkisinden arındırılabilmesi için MEB'de bir "dil heyeti" oluşturularak eğitimin Türkçe yapılmasına, gelişmesine ve Türkçe'nin yaygınlaştırılmasına önem verilmiştir. Öğretmen yetiştirme eğitim sisteminin en öncelikli sorunları arasında görülmüş, nitelikli eğitimin ancak nitelikli öğretmenle yapılabileceği kabul edilmiş ve "Milli eğitim hizmetinde asıl olan öğretmenliktir" ilkesi benimsenmiştir. Türkiye'de yapılacak okul binaları, kütüphaneler ve müzeler ancak MEB'in hazırladığı projeler dairesinde yapılır. Türkiye eğitim teşkilâtı itibarıyla mıntıkalara ayrılmıştır. Bir veya bir kaç vilâyetten oluşan her mıntıkada bir "maarif emini" bulunur. Her vilâyette ayrıca bir "maarif müdürü" veya memuru vardır. Yine bu kanunla bugünkü Talim ve Terbiye Kurulu, 22 Mart 1926 tarihinde kurulmuştur.[41]

---

[40] Yıldıran, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Eğitim Kurumları*, s.6.

[41] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf, E.T.: 13.05.2022; Hasan Cicioğlu, "Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi," *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 07-09 Aralık 2005, Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.145-146.

➢ Harf İnkılabı

Erzurum Kongresi sırasında yanında olan Mazhar Müfit Bey'e zaferden sonra yapılacaklar hakkında notlar aldıran Mustafa Kemal Paşa'nın ileriye dönük planları arasında, "Latin harflerinin kabul edilmesi" vardır. Mazhar Müfit Bey her ne kadar kendisine inanmayıp, "Paşam kâfi, kâfi" dese de şapka inkılabından sonra karşılaştığı Paşa'nın *"Azizim Mazhar Müfit Bey, kaçıncı maddedeyiz? Notlarına bakıyor musun?"* şakası karşısında mahcup olduğunu ifade etmiştir.[42] Latin harfleri sayesinde Türk çocukları az emekle ve kolaylıkla okuma-yazma öğrenecek ve böylelikle bilgiye erişebilecektir.

Harf inkılabından önce, Türk milletinin hayatını kolaylaştırmak ve çağdaş dünyaya uyum sağlamak amacıyla gerçekleştirilen inkılaplardan bir tanesi de rakamlarda yapılan değişikliktir. Türk toplumunun o zamana kadar kullandığı Arap rakamları özellikle uluslararası ticaret alanında pek çok problemi beraberinde getiriyordu, dolayısıyla medeni dünya ile ilişkilerini geliştirmek isteyen genç Türkiye Cumhuriyeti uluslararası toplumun kullandığı rakamları kabul etmek durumundaydı. 20 Mayıs 1928 tarihinde çıkarılan kanunla uluslararası sayıların kullanılması kabul edilmiş, bu uygulama ayrıca Latin alfabesinin kabulünün ilk adımı olmuştur.[43] Latin harflerinin kabulünden önce bu mesele basında da tartışılmış ve bir kısım yazarlar desteklerken bir kısmı karşı çıkmıştır. Latin alfabesine geçmeyi savunanların gerekçeleri şunlardır; halka

[42] Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, 1. Cilt, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s.131,132.

[43] Cemal Avcı, "Uluslararası Sayıların Kabulü", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/uluslararasi-sayilarin-kabulu/, E.T.:09.06.2022.

okuma-yazmayı daha kolay öğretecek bir yazı sistemini almak, Türkçe'nin zenginliğini ve canlılığını daha iyi ortaya koyup gelişmesini sağlamak, uygar milletlerle iletişim sağlamak.[44]

Dil meselesinin çözülmesi için atılan ilk adım, 23 Mayıs 1928'de Bakanlar Kurulu tarafından Latin harflerinin Türk diline uygunluğunu araştırmak üzere 14 kişiden oluşan "Dil Heyeti" (Dil Encümeni)'nin kurulmasıdır. Böylece Arap harflerinden Latin alfabesine dayalı yeni Türk harflerine geçiş çalışmaları resmen başlatılmıştır. Türk dili uzmanları, Arap yazısının özellikle birçok sesli harfe sahip Türk diline uygun olmadığı konusunda hemfikirdirler, Arap yazısı ile Türk dilini okumak ve yazmak zordur nitekim 1927 yılında Türkiye'de 10 yaş üstü nüfusun %91.8'i okuma-yazma bilmemektedir.[45] Harf inkılabı çalışmalarını gerçekleştirmek için bir alfabe komisyonu oluşturarak işe başlayan Atatürk, 1 Ağustos 1928 günü Latin harfleri komisyonu üyelerinden Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Cevat (Emre) ve Mehmet Emin beyleri Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ederek, alfabe ve gramer konuları üzerinde konuşmuştur.[46] Atatürk, 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda yaptığı konuşmada harf inkılabını şu sözlerle haber vermiştir; *"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Arkadaşlar, bizim güzel, ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz… Çok iş yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir...Yeni Türk harflerini her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz... En fazla bir ya da iki sene içinde bütün Türk milleti yeni harfleri öğrenecektir"* [47]

1 Kasım 1928 tarihli ve 1353 sayılı "Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun"a göre; o zamana kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan harfler kabul edilmiştir, devletin bütün dairelerinde, kurumlarında ve bütün şirket, cemiyet ve özel müesseselerde Türk harfleri ile yazılmış olan yazıların kabulü mecburidir, devlet dairelerinde Türk harflerine geçiş 1 Ocak 1929 gününü geçemez, halk tarafından yapılan müracaatlardan eski Arap harfleri ile yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranı-

---

[44] Neriman Tongul, "Türk Harf İnkılâbı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s.115.

[45] Salim Neysari, "Türkiyede Alfabenin Değişimi, Bölgesel Kültür Münasebetleri Bakımından İstidlal ve Neticeleri", *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi,* Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972, s.107.

[46] Emine Kısıklı, "Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları", *Erdem,* 56 (2010), s.124.

[47] Ünsal Yavuz**,** *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s.87, 88.

nın birinci gününe kadar geçerlidir. 1928 senesi Aralık ayının başından itibaren Türkçe özel veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile keza Türkçe özel, resmi bütün süreli yayın, gayr-i mevkut gazete, broşür ve dergilerin Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir. 1929 yılının Ocak ayından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir. Türkçe eğitim yapılan bütün okullarda Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle basılmış kitaplarla eğitim vermek yasaktır.[48]

Atatürk, *"Memleketler çeşitlidir. Fakat medeniyet birdir. Ve bir milletin ilerlemesi için de bu tek medeniyete ortak olması lazımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşü Batıya karşı elde ettiği başarılardan çok, boş bir gururla kendisini Avrupa milletlerine bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz."*[49] demiş ve Türk harflerinin kabul ve uygulanması hakkındaki kanunun 3 Kasım 1928'de yürürlüğe girmesiyle, Türk milletinin çağdaş medeniyete daha çabuk ulaşmasının sağlanması hedeflenmiştir. Burada yapılan Batı medeniyetini taklit etmek değil milli bünyeye uygun olan uygulamaların medeniyet seviyesi içerisinde benimsenmesidir. Latin alfabesi, öğrenme kolaylığı ve doğru okuma ve yazma imkânı tanıdığından çabuk ve kolay öğrenilmiş, bu da insanlara zaman ve güven kazandırmıştır. Yazı birliği ile dil ve millet birliğinin sağlanması, okuma-yazma oranlarının arttırılması ve Türk dilinin zenginleşmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yeni kabul edilen alfabe batı yazılarına benzediğinden medeniyete yaklaştırıcı ve ısındırıcı etkileri olacaktır.[50] Latin alfabesinin kabulü, Türk toplumunun çağdaş ve medeni bir toplum olması için bir araç ve bir basamaktır. Ayrıca Türk halkının okuma-yazma oranının arttırılarak kültür seviyesini arttırmak, kültür birliğini sağlamak ve laiklik ilkesinin yerleşmesini sağlamak amaçlanmıştır.

Nitekim matbaanın Osmanlı topraklarına İbrahim Müteferrika tarafından getirildiği 1729 yılından 1928 yılına kadar yurtiçinde ve dışında Türkçe olarak basılan kitap sayısı 30.000 olup bu her yıl ortalama 150 kitap iken; Latin alfabesinin kabul edildiği 1928 yılından 1963 yılına kadar yeni harflerle 91.686 kitap basılmıştır ki bu da her sene 2.620 kitap demektir.[51]

---

[48] *Türk Parlamento Tarihi*, Dönem 1927-1931, Haz.: Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, C.I, Ankara 1995, s.116-117'den nakleden; Kısıklı, *Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları*, s.126.

[49] *Atatürkçülük (Birinci Kitap)*, s.351.

[50] Kemal Özerdim, "Harf Değişikliğinde Türk Kültürüne Tesirleri", *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972, s.92.

[51] Özerdim, *Harf Değişikliğinde Türk Kültürüne Tesirleri,* s.94.

Yabancı Uzmanlar

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim işlerini düzenlemeye yarayacak incelemeleri yapmak ve konu hakkında rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye getirtilen yabancı uzmanlar, eğitim işlerinden ne şekilde iyi sonuçlar alınacağını tespit etmişler ve meseleler bilimsel esaslara dayanılmadan yürütülmeye çalışılırsa kötü ve sosyal bünye için zararlı sonuçlarla karşılaşılacağını raporlarında ifade etmişlerdir.[52] Türkiye'ye 1924 yılında gelen Amerikalı Profesör John Dewey iki rapor, 1925 yılında gelen Alman Ticaret ve Sanayi Nezareti Müşaviri Alfred Kühne teknik eğitime dair bir rapor, 1927 yılında gelen Belçika teknik eğitim uzmanlarından Ömer Buyse yeni açılacak sanat ve teknik okullar hakkında çeşitli raporlar, bir süre Ankara Maarif Cemiyeti Mektebinde çalıştıktan sonra 1934'te Bakanlık tarafından okullarda araştırmaya memur edilen Amerikalı uzman Beryl Parker çeşitli raporlar ve üniversite reformu için 1932 yılında Türkiye'ye davet edilen İsviçreli uzman Profesör Albert Malche bir rapor sunmuşlardır. 1933-1934 yıllarında Türkiye'de iktisadi bir araştırma yapan Walker D. Hines başkanlığındaki Amerikan heyeti de sundukları raporun bir kısmına eğitim görüşlerini bildiren bir bölüm ekleyerek dışarıdan bir göz olarak görüşlerini paylaşmışlardır. Bunlar elbette tavsiye niteliğinde raporlar olup uygun görülen görüşler dikkate alınmıştır.

Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

➢ İlköğretim

Cumhuriyet döneminde takip edilen eğitim politikaları en çok ilköğretim alanında kendini göstermiş, eğitim çalışmaları ilköğretimin düzenlenmesi ile ilkokul öğretmeni yetiştirme çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış ve ilköğretim programlarının özellikle pragmatizm esaslı bir program temelli olarak düzenlenmesine ayrıca önem verilmiştir. Denilebilir ki, nasıl Tanzimat dönemi rüştiyeler, II. Abdülhamid devri idadiler ve Meşrutiyet dönemi sultanîler devri olmuşsa, Cumhuriyet'in 1950'ye kadarki dönemine de "İlkokul devri" denilebilir.[53] 1923 yılında ilkokulların sayısı 4.770, öğrenci sayısı 337.618 iken, 1950 yılında 17.000 ilkokul, 1.625.000 öğrenci bulunmaktadır.[54]

---

[52] Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul: Ant Yayınları, 1970, s.41.

[53] O. Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara: Vadi Yayınları, 1977, s.149'dan nakleden; Hesapçıoğlu, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi*, s.123.

[54] Maarif Vekili Mustafa Necati Bey (İzmir), 22.04.1928, TBMM, *TBMM ZC* (3. Dönem), Cilt 3, s.201; Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu (Bingöl), 20.02.1950, TBMM, *TBMM TD* (8. Dönem), Cilt 24, s.849'dan nakleden; Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950).* s.623.

Cumhuriyetle birlikte eğitimin özellikle Türkiye'nin en uzak noktalarına, kırsal bölgelere kadar yayılması amaçlanmıştır. İlkokullar şehir ve köy okulları olmak üzere ikiye ayrılmış; şehir okulları 5 yıl, köy okulları ise 3 yıl olarak düzenlenmiştir. Köy yatı okulları açılarak dağınık şekilde bulunan köylerin çocukları merkezi bir yerde toplanmıştır. Özellikle doğu illerindeki köylerde yatılı okulların açılmasına çalışılmıştır.[55]

1925 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati, eğitim politikalarında başarılı olmanın ön şartının ilkokullar olduğunu belirtmiştir. Ona göre, ilkokulların sayısı arttırılmazsa üst öğretim kurumlarına giden öğrenci sayısına ve dolayısıyla Türkiye'nin en çok ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücü sayısına ulaşılamayacaktır. Bu sebeple ilköğretime büyük önem verilmiştir.[56]

Dönemin Milli Eğitim Bakanlarından Hasan Ali Yücel'in eğitim ve ilköğretim konusunda söyledikleri önemlidir; *"Eğitim tarihimize bir göz atarsak, Tanzimat'tan bu yana geçen 100 yıllık dönemde, eğitim işlerimiz, sırf teoriler ve taklit niteliğinde kalmış alıntılarla, kimi yönlerine hiç önem verilmeden çözümlenmeğe çalışılmıştır. Türk eğitiminin ilköğretimden-üniversitelerine ve akademilerine kadar hiçbir yönünü ihmal etmeksizin toplu bir biçimde çözümünü zorunlu buluyoruz. Bir ülkede yaygın ve kuvvetli bir ilkeğitim kurulmadan özlü ve köklü bir ilim hareketi doğamaz."*[57] 1927 sayımında Türkiye'nin nüfusu 16.200.684'tür. Bunun %75'ten fazlası köylerde yaşamaktadır. Okur-yazar oranı şehirlerde %32.04 iken köylerde %5.92'dir.[58] Hem öğretmen hem öğrenci sayılarını arttırmak ve halka hızlıca okuma-yazma öğretmek için okullar ve kurslar açılmıştır.

1923-24 ders yılında Türkiye'deki ilkokul sayısı 4.894 iken 1936-37 yılında %25 artışla 6.123'e yükselmiştir. Bu okullarda 1923-24 döneminde 10.238 öğretmen varken 1936-37 döneminde %44 artışla 14.698 öğretmen görev yapmaktadır. 1923-24 devresinde 341.941 olan öğrenci sayısı 1936-37'de %110 artışla 711.728'e çıkmıştır.[59]

Bu dönemde ilköğretime dair hazırlanan müfredat programları şunlardır; 1924 İlk Mektep Müfredat Programı, 1926 İlk Mektep Müfredat Programı, 1930 Köy Mektepleri Müfredat Programı, 1939/1940 Köy İlkokul Programı

---

55 Mustafa Eski, "Mustafa Necati", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35 (Temmuz 1996), s.478.

56 Eski, *Mustafa Necati,* s.474,475,478.

57 Alev Coşkun, "Devlet Adamı Hasan Âli Yücel", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu Bildiriler* (16-17 Aralık 1997), İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998, s.228.

58 *Maarif İstatistiği 1939–1940*, Neşriyat no.187, Ankara, 1942, s.2'den nakleden; Giorgetti ve Batır, *İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları,* s.43.

59 *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.

Projesi, 1948 İlkokul Programı.[60] Bunlardan Cumhuriyetin ilk programı olan ve daha çok bir geçiş programı özelliği taşıyan 1924 programının önceki programlardan en önemli farkı, bazı derslerin konulması, değiştirilmesi ve bazı ders konularının Cumhuriyet prensiplerine uyarlanmasıdır, ayrıca ilköğretim süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. 1926 ilkokul programında ilköğretimin amacı, *"İlköğretimin başlıca amacı genç nesli çevresine aktif bir şekilde uyum sağlamak suretiyle iyi vatandaşlar olarak yetiştirmek"* şeklinde belirlenmiştir. Üç yıllık köy ilkokulları için 1927 yılında "Köy Mekteplerine Mahsus Müfredat Programı" hazırlanmış ve bu programın diğer ilkokullardan farklı olmamasına dikkat edilmiştir. 1936 programı ile ilkokulun eğitim-öğretim ilkeleri belirlenmiştir; ilkokul çocuklara milli kültür aşılamalıdır, çocuğu etkinlik yaparak ve işe sevk edilerek eğitmelidir, öğrenciyi muhakeme etmeye ve düşünmeye sevk etmelidir, derslerde tek tip eğitim verilmemeli çeşitli etkinliklerden faydalanılmalıdır, bütün dersler öğrencinin seviyesine uygun olmalıdır, ders araç gereçlerinden, resim, model ve şekillerden yararlanılmalıdır, öğrencilerin bireysel farklılıklarına ve becerilerine dikkat edilmelidir, yakın yurt ve yakın zaman ilkesi esas olmalıdır, bütün etkinliklerde ulusal ekonomik durum önemli bir yer tutmalıdır, çocuklara fikirlerini ve duygularını farklı yollarla ifade edebilecekleri bir ortam yaratılmalıdır.[61]

22 Mart 1926 tarihli "Maarif teşkilatına dair kanun"da ilköğretimin düzenlenmesine dair maddeler yer almıştır. Buna göre; ilkokullar, şehir ve kasaba gündüz, şehir ve kasaba yatı, köy gündüz ve köy yatı okulları şeklinde düzenlenmiştir. Şehir ve kasaba yatı okullarını muhtaç kimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere MEB açacaktır. Köy yatı okulları, okulu olmayan köylerin çocuklarına mahsustur. Bilumum köy okulları idare ve talim heyetleri, çocukları köy hayatından ayırmayacak bir eğitim ve öğretim usulünü uygulamakla mükelleftir. Köy okullarının eğitim süresi en az 3 senedir. İlkokul çağındaki çocuklar meslek okullarına giremezler, ilköğretim çağını geçirmiş ve hiç eğitim görmemiş çocukları kabul eden kurumlar bunlara ilköğretimi de vermeğe mecburdur.[62] Dolayısıyla bu kanunla birlikte ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu, 1924 Anayasasının 87. maddesinin "ilköğretim bütün Türkler için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır" şeklindeki ifadesinden sonra tekrar vurgulanmıştır.

---

60 Hesapçıoğlu, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi*. s.123.

61 Adil Türkoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu***,** 07-09 Aralık 2005, haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.79-81.

62 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf, E.T.: 13.05.2022.

Eğitimin bütün kademelerinde en önemli problem, öğretmen açığıdır. İlköğretimde bu soruna bir çözüm olarak, 1937 yılından itibaren özellikle köydeki okullara öğretmen sağlamak amacıyla askerliğini çavuş onbaşı olarak tamamlayan ve okuma yazma bilen köy çocukları eğitmen kurslarında eğitilerek köylere gönderilmişlerdir.[63] Türk eğitim sitemine dair görüş ve öneriler sunmak üzere Türkiye'ye davet edilen Dewey ve Kühne'nin öğretmen yetiştirme konusunda raporlarında yer verdikleri önerilerin 1940'lı yıllara kadar dikkate alındığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle ilköğretim seviyesine öğretmen yetiştirme meselesine öncelik verilmiştir. Unutulmamalıdır ki, o dönemde Türk halkının %75'inden fazlası köylerde yaşamakta, bu nüfusun okuma-yazma oranı %10'u bulmamaktadır.

Hem Mustafa Kemal Atatürk hem de İsmet İnönü dönemleri ilköğretimin yurt çapında yaygınlaştırılması için oldukça önemli çalışmaların yapıldığı dönemlerdir. İlkokulların sayısı 1938-1939 öğretim yılında 7.862 iken, 1949–1950 öğretim yılında bu sayı 17.106'ya yükselmiştir. İlkokullardaki öğretmen sayısı 1938-1939 öğretim yılında 17.120 iken 1949-1950 yılında bu sayı 34.822'ye yükselmiştir.[64]

1939 yılında I. Millî Eğitim Şûrası kararlarıyla, köylerdeki eğitimin kalitesini arttırmak ve köy ile kent çocuklarını eşit hale getirmek amacıyla üç sınıflı ve tek eğitmenli köy okullarının eğitim süresi beş yıla çıkarılmıştır.[65] 1927 ve 1936 yıllarında hazırlanmış bulunan köy okulları programından sonra 1939 yılında, daha kapsamlı olan "Köy Okulları Program Projesi" uygulamaya konulmuştur. Sonrasında 1948 tarihli "İlk Okul Programı" 1948-1949 öğretim yılından itibaren uygulanmaya konulmuş ve 20 yıl süreyle uygulanmıştır. Bu programa göre milli eğitimin amaçları, yetişecek nesillerin insanlık ilişkileri bakımından başkaları ile birlikte çalışıp oynayabilir, sözüne güvenilir, davranışlarında toplumsal nezaket esaslarına uyan, evini idarede becerikli, aileye değer veren, ailesinin bütün üyelerine karşı saygılı ve şefkatli bir yurttaş olmasını sağlamaktır.[66]

---

63 Türkoğlu, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Gelişimi,* s.83.

64 MEB, Talim ve Terbiye Başkanlığı, *1923–1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları*, Ankara, Teksir, 1982, ss. 8-9'dan nakleden; Giorgetti ve Batır, *İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları*, s.44.

65 Seval Fer, "1923 Yılından Günümüze Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 07-09 Aralık 2005, Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.107.

66 Türkoğlu*, Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Gelişimi,* s.83.

➢ Ortaöğretim

Atatürk, ortaöğretim alanında izlenecek yolun sanat öğretimi veren sanat okulları ve bilim insanı yetiştirmek üzere üniversitelere öğrenci yetiştiren liseler olmak üzere iki ayrı alanda olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ortaöğretimde işe ve uygulamaya dayalı bir metot takip edilmeli, Türk kızları da muhakkak aynı öğrenim basamaklarından geçerek yetiştirilmelidir.[67]

1923-24 eğitim döneminde Türkiye'de 72 adet ortaokul varken 1936-37 döneminden bu sayı %74 oranında artarak 125'e çıkmıştır. 1923-24 devresinde 23 olan lise sayısı ise 1936-37'de %196 artışla 68'e çıkmıştır.[68] 1950 yılında 215 ortaokulda, 60.000 öğrenci olduğu bilinmektedir.[69] Bu dönemde ortaöğretime dair hazırlanan müfredat programları şunlardır; 1924 Programı, 1931 Programı, 1934 Programı, 1938 Programı ve 1949 Programı.[70] Ayrıca Bakanlar Kurulu tarafından 1923 yılında "Orta Mektepler Talimatnamesi" yürürlüğe konmuş ve bu yönetmelikle, ödül, ceza ve disiplin yönetmelikleri yeniden düzenlenmiştir.[71]

15 Temmuz-15 Ağustos 1923'de toplanan "Birinci Heyet-i İlmiye"de ortaöğretimi ilgilendiren birtakım kararlar alınmıştır; Osmanlı Devleti döneminde açılan ortaöğretim kurumlarından "Sultani" lerin adı "Lise"ye çevrilmiş ve liselerin de 11 yıllık öğretim süreleri içinde değerlendirilmesi istenmiştir. Lise birinci devre 4 yıl, lise ikinci devresinin 3 yıl olması kabul edilmiş ve böylece 4+4+3=11 yıllık bir okul sistemi getirilmiştir. Liselerin ikinci devresinde fen ve edebiyat bölümlerinin açılmasına karar verilmiştir. Liselerden din dersleri kaldırılmıştır. Nisan 1924 tarihinde toplanan "İkinci Heyet-i İlmiye" nin ortaöğretimi ilgilendiren kararları şunlardır; bir devreli liselerin ortaokul haline getirilmesi ve bunların tek bir öğrenim bütünü olarak sayılması (böylece ortaokullar, liselerin bir parçası olmaktan çıkarılarak kendi başına bir kademe olmuştur), kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı olarak kurulması ve aralarındaki süre farkının kaldırılması, ortaokul, lise ve öğretmen okulu programlarının yeniden düzenlenerek sosyoloji dersinin eklenmesi ve felsefe ders saatlerinin arttırılması, liselerde haftalık ders saatinin 30 olarak belirlenmesi,

---

67 Ülker Akkutay, "Eğitim Kuruluşlarının Teşkilinde Atatürk'ün Rolü", *Atatürk'ün 50. Ölüm Yılı Anma Konferansları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1989, s.95.

68 *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.

69 Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu (Bingöl), 20.02.1950, TBMM, *TBMM TD* (8. Dönem), Cilt:24, s.850'den nakleden; Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950)*, s.624.

70 Hesapçıoğlu, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi,* s.123.

71 Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi.* s.141.

liselerde öğretimin parasız olması (bütçesi uygun öğrencilerden biraz para alınması), ortaokul ve lise ders kitaplarının düzenlenecek bir yarışma ile yazdırılması, lise üst sınıf ders kitaplarının tercüme ettirilmesi. Böylece ortaöğretimin toplam süresi yedi yıldan altı yıla indirilmiş, eğitim süresi olarak 5+3+3'lük sisteme geçilmiştir. 1926 yılında toplanan "Üçüncü Heyet-i İlmiye" toplantısında alınan kararlardan ortaöğretimi ilgilendirenler şunlardır; belli merkezlerde liselerin sayılarının çoğaltılması, öğretmen okullarının ve meslek okullarının güçlendirilerek çoğaltılması, yatılı olmayan ortaokulların karma okul haline çevrilmesi.[72]

Cumhuriyet döneminde eğitim sisteminin örgütlenmesini sağlayan en önemli yasa, 22 Mart 1926 tarihli, "Maarif teşkilatına dair kanun" dur. Bu yasa ile okulların kuruluş sistemi yeni baştan düzenlenmiştir. Bu kanunun ortaöğretimi ilgilendiren kısmında belirtildiğine göre orta öğretim okulları şunlardır; 1-Liseler, 2-Ortaokullar, 3-İlk öğretmen okulları, 4-Köy öğretmen okulları. [73]

24 Nisan 1926 tarihli "Lise ve orta mektepler talebesinden niharî ücreti alınmaması hakkında kanun" ile lise ve ortaokul gündüz öğrencilerinden öğretim ücreti alınmamasına karar verilmiş, bu hüküm 1926-1927 ders yılı başından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.[74]

Karma öğretime ilk defa 1927-1928 öğretim yılından itibaren geçilmiştir. Devam eden yıllarda karma okullarda kız öğrenci sayılarında azalma görüldüğü için, 1929-1930'da bazı karma okullar önceki durumuna çevrilmiştir. Ortaöğretim okulları yavaş yavaş karma okul haline getirilmiştir. Liseler için karma eğitime 1934-35 öğretim yılında geçilmiş, bir tek lisesi olan 19 şehirde karma öğretime başlanmıştır. 1977 yılından itibaren kız meslek okulları dışındaki bütün okullarda karma öğretim uygulanmıştır.[75]

1940-1941 öğretim yılına gelindiğinde, Türkiye'de resmi ortaokul sayısı 142, resmi lise sayısı da 44'tür. Bu sayıya, özel, azınlık ve yabancı ortaokul ve liseler de eklendiğinde Türkiye'de toplam ortaokul sayısı 159, lise sayısı da 78'dir. Ortaöğretim alanıyla ilgili bu dönemde düzenlenen Maarif Şuralarında (Milli Eğitim Şuraları) çeşitli kararlar alınmıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir; 17-19 Temmuz 1939'da düzenlenen 1. Milli Eğitim Şurasında ortaokul, lise ve ilköğretmen okullarının sınav ve disiplin yönetmelikleri ile öğretim programları yeniden düzenlen-

---

72 Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi*, s.141-144.

73 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf, E.T.:20.05.2022.

74 Cicioğlu*, Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi* s.147.

75 Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi,* s.147.

miştir, ortaöğretimde öğrencilere verilecek yazılı ödevler hakkında yönetmelik hazırlanmıştır, liselere alınacak öğrenci sayısının beş yıllık planlarla belirlenmesi istenmiştir, her 200 ilkokul mezunu bulunan yerde mesleki ve teknik kurs veya okulların açılması istenmiştir. 1940-1941 öğretim yılı başından itibaren Ankara Atatürk Lisesi, Ankara Kız Lisesi ve İstanbul Galatasaray Lisesi'nin birinci sınıflarında "klasik şube" açılmıştır. Bu sınıflarda okutulmakta olan İngilizce, Almanca ve Fransızcanın yanında "Latince" ve daha ileriki sınıflarda ise "eski Yunanca" okutulmuştur. 15-21 Şubat 1943 tarihinde toplanan 2. Milli Eğitim Şurasında diğerlerinden farklı olarak "özel eğitim metotları" hakkında kararlar alınmıştır. Okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi, bütün öğretim kurumlarında ana dil çalışmalarının veriminin arttırılması, Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot yönünden ele alınıp incelenmesi, ortaokul programlarının dil ve ifade bakımından tekrar ele alınması, lise edebiyat programlarının ele alınması, öğretmen okullarında Türkçe ders saatlerinin artırılması ve bu okullara girecek öğrencilerin zor bir Türkçe sınavından geçirilmesi de alınan kararlar arasındadır. 2-10 Aralık 1946'da toplanan 3. Milli Eğitim Şurasında en çok üzerinde durulan konu, mesleki ve teknik eğitimdir. Diğer önemli konu ilkokul ile ortaokulun birleştirilerek sekiz yıllık zorunlu eğitime dönüştürülmesidir. Bu Şurada karar verilen diğer konular şunlardır; orta derecedeki teknik öğretim okullarının öğretmen ve öğrencileriyle ilgili mevzuatının günün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, aile ve okul arasında işbirliği sağlanması için gerekli önlemlerin alınması. 22-31 Ağustos 1949 tarihinde toplanan 4. Milli Eğitim Şurasında liselerin öğretim sürelerinin -liselerden üç yıllık süre içerisinde tam öğrenci yetiştirilememesi ve başarısızlık oranının %35 gibi bir oranda olması nedeniyle- üç yıldan dört yıla çıkarılmasına karar verilmiştir. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte eğitim ve öğretimde dayanılan demokratik esasların gözden geçirilmesine ve ortaokullara ve liselere öğretmen yetiştiren eğitim enstitüleri ve yüksek öğretmen okulu örgütünün ihtiyaçlara göre düzenlenmesine de karar verilmiştir.[76]

➢ Güzel Sanatlar Eğitimi

"Hepiniz milletvekili olabilirsiniz, Bakan olabilirsiniz; hatta Cumhurbaşkanı olabilirsiniz, fakat bir sanatkâr olamazsınız."[77]

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1930

"Yüksek bir insan toplumu olan Türk milletinin tarihi bir özelliği de güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek

[76] Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi*, s.148-151.
[77] *Atatürkçülük (Birinci Kitap)*, s.367.

karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, doğuştan gelen zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini ve milli birlik duygusunu devamlı olarak ve her türlü vasıta ve önlemlerle besleyerek geliştirmek milli idealimizdir."[78] diyen Atatürk döneminde başta müzik olmak üzere güzel sanatlar eğitiminde de önemli adımlar atılmış, bir yandan çok sesli Batı müziğinin yaygınlaştırılmasına önem verilirken diğer yandan geleneksel Türk müziği alanında derleme ve araştırmalar yapılmıştır.[79] *"Hayatta müzik lazım değildir. Çünkü hayat müziktir. Müzik ile ilgisi olmayan varlıklar insan değildirler. Eğer söz konusu olan hayat insan hayatı ise müzik mutlaka vardır. Müziksiz hayat zaten mevcut olamaz. Müzik hayatın neşesi, ruhu, sevinci ve herşeyidir.*"[80] diyen ve musikinin milli olması gerektiğinin altını çizen Atatürk'ün hedefi ulusun öz müziğinin geliştirilmesi, evrensel boyutlara taşınması ve Türk milletine çok sesli müziğin benimsetilmesidir. Bunların da planlı ve kurumsal olması gerektiğinden ilk olarak ortaokullar için müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1924 yılında Ankara'da Musiki Muallim Mektebi (Müzik Öğretmen Okulu) açılmıştır. Okul, 1 Kasım 1924'te eğitime başlamış, başına da Osman Zeki Üngör getirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde, 1917'de açılan Dârülelhan (Müzik okulu) ise MEB'in 1926 ve 1927 yıllarında aldığı kararlarıyla İstanbul Belediyesine bağlı bir konservatuara dönüştürülmüştür. İstanbul Belediye Konservatuarı çalışmalarında Batı müziğine ağırlık verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. 1933 yılında Millî Musiki ve Temsil Akademisi'nin kuruluş kanunu görüşülmüş ve TBMM'de 25 Haziran 1934'te kabul edilmiştir. Kurulan Millî Musiki ve Temsil Akademisi; Musiki Muallim Mektebi, Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası ve Temsil Şubesi olmak üzere üç kurumdan oluşmuştur. Akademi, 1935-1938 yılları arasında Ankara'ya gelen dünyaca ünlü kompozitör Paul Hindemith'in hazırladığı raporlar doğrultusunda yetersiz bulunmuş ve 6 Mayıs 1936'da kabul edilen bir yasayla müzik, tiyatro, opera ve bale sanatçıları yetiştirmek üzere Ankara Devlet Konservatuvarı açılmıştır. 1936'da Filarmoni Orkestrası kanun gereğince akademiden ayrılırken, Musiki Muallim Mektebi ise 1938-39 öğretim yılında Gazi Terbiye Enstitüsü'nün bir şubesi haline getirilmiştir. 1925 yılında başlanan yurtdışına öğrenci gönderme uygulaması ile Batının çağdaş eğitim kurumlarından mezun olan ve öğrendikleri bu tekniklerle eserler veren birçok besteci yetişmiştir. Devletin sağladığı imkânlarla yurtdışında dünyaca ünlü sanatçıların öğrencileri olarak yetişen bestecilerin başında Cemal Reşit Rey, Hasan Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin, Ahmet Adnan Saygun ve Necil Kâzım

[78] *Atatürkçülük (Birinci Kitap)*, s.367.
[79] Erol Kapluhan, *Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi,* İstanbul: Lambert Academic Publishing, 2011, s.65,66.
[80] *Atatürkçülük (Birinci Kitap),* s.369.

Akses gelmektedir. Bu besteciler Halkevlerinin yedinci kuruluş yıldönümü nedeniyle 9 Şubat 1939'da düzenlenen Modern Türk Musiki Festivali kapsamında ilk defa bir araya gelerek konser vermişler ve radyodan canlı olarak da yayınlanan bu konserden sonra, müzik yazarı ve eğitimcisi Halil Bedii Yönetken'in Rus Ulusal Okulunun kurucuları Rus Beşleri'nden esinlenerek yaptığı bir benzetmeden dolayı "Türk Beşleri" olarak adlandırılmışlardır.[81] Ahmet Adnan Saygun ayrıca Cumhuriyet tarihinin seslendirilmiş ilk opera eseri "Özsoy"un bestecisidir. Türkiye'yi 1934 yılında ziyaret eden İran şahı için sahnelenen operanın ana fikrini bizzat Atatürk vermiş ve musikinin gücünü kullanarak Türk-İran ilişkilerini dostluk seviyesine getirmek için Şah onuruna bu opera sahnelenmiştir.[82] Bu eser, bestesi, sözleri ve sahnelenmesi tamamen Türk sanatçılar tarafından hazırlanan ilk operadır. Operanın konusu içinde kullanılan simgelerde Türk ve İran tarihine dair efsanelerden esinlenilmiş ve iki ülke arasında ortak bir milli ruh oluşturulması hedeflenmiştir.[83]

Musiki Muallim Mektebi, Gazi Terbiye Enstitüsü'nün bir şubesi olduktan sonra, piyano ve keman eğitimi vermeye devam etmiştir. Okulun konservatuvar kısmı müzik sanatkârı yetiştirmeye devam edecektir. Konservatuvarın ayrıca 5 sene eğitim veren opera ve 4 sene eğitim veren temsil bölümlerinden oluşan tiyatro şubesi de vardır. Bu şubelerde eğitim parasızdır.[84]

Bu dönemde plastik sanatların gelişmesi içinde çalışmalar yapılmış, 1924 yılından itibaren bu alanda öğrenci yetiştirmek için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Gönderilen öğrenciler Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri olup bu okul 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisi adını almıştır. Bundan başka 1932-33 eğitim-öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümü açılmıştır.[85]

➢ Mesleki ve Teknik Eğitim

Cumhuriyet yönetimi öncesinde mesleki ve teknik eğitime bakıldığında devletin üst düzeyde bir mesleki eğitim politikasının olmadığı ve eğitim sisteminin dışında özellikle valilerin özel girişimleri ile yürütüldüğü görülmektedir.

---

81 Seda Bayındır Uluskan, "Türk Beşleri", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-besleri/?pdf=3314, E.T.:31.05.2022.

82 Mustafa Bayık, "Atatürk'ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Öz Soy Destanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/52 (Mart 2002), s.289,290.

83 Celal Metin, "Türk Modernleşmesi ve İran (1890-1936)", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006, s.306,308.

84 Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s.523.

85 Kapluhan, *Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi*, s.67.

Okullar yerel ihtiyaçlara göre açılmış ve eğitim programı, öğretmen, öğrenci, tesis özellikleri için ortak bir standart oluşturulmamıştır. 1923-1925 yıllarında Atatürk o zamana kadar çok az dikkat çeken ve eğitim sistemi içerisinde düşünülmeyen meslek okullarını özellikle ziyaret ederek dikkatleri bu okullara çekmiş ve bu yıllardan itibaren mesleki ve teknik eğitimin kurulması ve alana özgü temel ilke ve kuralların oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır.[86] Mesleki ve teknik eğitimde, teori ve uygulamayı birleştiren, eğitimde pratiğe, işe ve uygulamaya önem veren yaklaşım Atatürk döneminde başlamıştır. Bu dönemde mesleki-teknik eğitim, Türkiye'nin sanayileşmesinin önemli bir aracı olarak düşünüldüğünden, eğitimin çağdaşlaşması ve gelişmesi için özel bir çaba gösterilmiştir. Atatürk'ün bu konudaki görüş ve yönlendirmeleri ulusal bir mesleki-teknik eğitim sisteminin kurulmasını sağlamıştır.[87]

Atatürk çeşitli konuşmalarında eğitim ve ekonomik hayat arasındaki önemli ilişkiye dikkat çekerek eğitimin uygulamalı olması ve mesleki eğitimin geliştirilmesi gerektiğini söylemiş, 1 Kasım 1928 tarihli konuşmasında "Mesleki öğretimin ilk ve orta kademeden ilk en yüksek dereceye kadar memlekette temin edilmesini" milli eğitimin temel politikası olarak açıklamıştır. Eğitim yaparak, yaşayarak ve iş üstünde öğrenmeye dayanmalı, bilgi insan için gereksiz bir süs ya da baskı aracı değil yaşamda başarıya ulaştıran işe yarar bir araç olarak görülmelidir. 1920-1940 yılları arasında Atatürk'ün ve John Dewey, Alfred Kühne ve Omar Buyse gibi yabancı uzmanların görüşlerinin katkısıyla mesleki-teknik eğitimin temel kavram ve ilkeleri oluşturulmuş, mesleki-teknik eğitimle ilgili önemli kararlar alınarak planlar yapılmış ve önemli yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1940'lı yıllardan sonra ise mesleki-teknik eğitim yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.[88]

Kalkınmanın sağlanması ve ülkenin ekonomik durumunda etkili olmak için teknik ve uzmanlık alan bilgisine sahip insanların yetiştirilmesi şarttır. Bunun için MEB bünyesinde Teknik Öğretim Teşkilatı kurulmuştur. Teknik elemanları yetiştirmek üzere Sanat Enstitüleri açılmış, motor ve traktör tamiri öğreten okul ve kurslara önem verilmiştir. Ayrıca Ankara ve İstanbul'da kız ve erkek Teknik Öğretmen Okulları açılmış, Ticaret Okulları, Yapı ve Usta Okullarına önem verilmiştir. İlk Kız Enstitüsü 1928'de Ankara'da kurulan İsmet Paşa

---

[86] Hıfzı Doğan, "Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16/1 (1983), s.171-174.

[87] Tayyip Duman, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 07-09 Aralık 2005, haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.187.

[88] Duman, *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi*, s.181.

Kız Enstitüsü'dür. Bunların yanında nahiye ve köylerde "Köy Gezici Kursları" açılmıştır.[89]

Meslek okulları 1927 yılına kadar il idareleri ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı olarak hizmet verirken bu sene çıkarılan "Meslek Mektepleri Kanunu" ile MEB'e bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde üzerinde hassasiyetle çalışılmasına rağmen mesleki eğitim alanında istenen başarıya ulaşılamamıştır.[90] 1934-1936 yılları arasında mesleki ve teknik eğitimin ana planları hazırlanmış ve konunun uzmanları tarafından hazırlanan raporların da katkısıyla bir "Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı" hazırlanmıştır. Buna göre şu okulların açılması planlanmıştır; çırak okulları, akşam sanat okulları, gezici köy kursları, orta sanat okulları, sanat okulları, tekniker okulları ve mühendis okulları.[91] "Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı"nın hazırlanmasında MEB, Milli Eğitim, Tarım, Bayındırlık ve Ekonomi Bakanlıklarının temsilcileri de hazır bulunmuş ve plan günümüzdeki mesleki ve teknik eğitimin temelini oluşturmuştur.[92] Bu plana göre, bu okullarda görev alacak meslek bilgisi ve atölye öğretmenlerinin işyerlerinde çalışarak tecrübe sahip olması zorunlu tutulmuş ve bu kurala uyulmuştur.[93] Meslek okullarına 1937 yılında bakıldığında, erkek sanat okulları, akşam erkek sanat okulları, kız enstitüleri, akşam kız sanat okulları, kız erkek öğretmen okulu, orta ticaret okulları, birinci ve ikinci devreli ticaret liseleri, akşam ticaret okulları, yapı ustası okulu, terzilik ve kürkçülük okulu gibi meslek okulları bulunmaktadır.[94]

Türkiye'de 1923-24 eğitim-öğretim yılında çeşitli düzeylerde olmak üzere toplam 44 meslek ve teknik okulu olup, bu okullarda 4.019 öğrenci ve 258 öğretmen bulunmaktadır. 1936-37 devresine gelindiğinde ise okul sayısı %9 bir düşüşle 40, öğrenci sayısı %62 artışla 6.528, öğretmen sayısı %145 artışla 633 olmuştur.[95] 1942 yılında Hasan Ali Yücel'in girişimiyle "Mesleki ve teknik okulların açılması ve mevcutlarının büyütülmesi hakkında kanun" kabul edilmiştir. Böylece mesleki ve teknik eğitim genişletilmiş, 1942-43 yılında 113 olan okul sayısı 1949'da 275'e ulaşmıştır.[96]

---

89 Akkutay, *Eğitim Kuruluşlarının Teşkilinde Atatürk'ün Rolü*, s.95,96.
90 Eski, *Mustafa Necati,* s.476.
91 Doğan, *Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi,* s.171-174.
92 Doğan, *Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi*, s.176.
93 Doğan, *Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi*, s.178.
94 Maarif Vekili Saffet Arıkan (Erzincan), 26.05.1937, TBMM, *TBMM ZC* (5. Dönem), Cilt 18, s.256-257'den nakleden; Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950).* s.624.
95 *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.
96 Coşkun, *Devlet Adamı Hasan Âli Yücel*, s.238.

1930'lu yıllarda mesleki ve teknik okulların programlarına bakıldığında atölye ve meslek derslerinin ağırlığı % 75, genel bilgi derslerinin ağırlığı % 25 iken, 1950'li yıllardan sonra bu oranın atölye ve meslek dersleri aleyhine arttığı görülmektedir. Bu durum, meslek okullarının meslek elemanı yetiştirme işlevini olumsuz etkilerken, bu okulları iş hayatından da uzaklaştırmıştır.[97]

1940'lı yıllardan sonra devam eden uygulamalara bakıldığında mesleki ve teknik eğitimin çevreye duyarlı olma niteliğini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bu alanda çevreden kopulmasının iki nedeni vardır; alınan kararlara istihdam kesiminin katılmaması, mesleki ve teknik eğitimin genel eğitim gibi düşünülmesi.[98] 1940'lı yıllardan sonra meslek okullarına öğretmen yetiştiren okullara bakıldığında öncesinde zorunlu tutulan işyerlerinde belli bir süre meslekle ilgili tecrübe kazanma kuralının kaldırıldığı ve eğitim programlarında beceri kazandırmaya ayrılan zamanın giderek azaldığı görülmektedir.[99]

2-10 Aralık 1946 tarihleri arasında toplanan 3. Milli Eğitim Şurası, teknik eğitimin gelişiminin hızlandığı ve Türkiye'nin çok partili döneme geçtiği zamana denk gelmiştir. Ayrıca bu yıllarda dünyada sanayi kollarının çeşitlilik göstermesi, ticari faaliyetlerin de çoğalması ile teknik elemana duyulan ihtiyacın artması meslek okullarının bu alandaki işlevini ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla bu Şurada ağırlıklı olarak mesleki ve teknik öğretim konuları gündemde olmuş, okul aile birliği de ilk kez burada görüşülmüştür.[100]

➢ İmam Hatip Okulları ve Kursları

Türkiye Cumhuriyeti'nde din görevlilerinin eğitimini Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi düzenlemiştir; *"Milli Eğitim Bakanlığı yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi din hizmetlerini yerine getirmek üzere memurların yetişmesi için de ayrı okullar açacaktır."* Aynı kanunla medreseler MEB'e bağlanmış fakat eğitimde medrese-okul ikiliği kabul edilemeyeceği için medreseler yerine Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi ve orta öğretim için de imam hatip okulları açılmıştır. Bu karardan sonra 1924 yılında 29 merkezde İmam Hatip okulları açılmıştır. Bu okullar, 4 yıllık ve ortaöğretim seviyesinde eğitim vermiş fakat 1930 yılında öğrenci azlığı nedeniyle kapatılmıştır. 1946 yılından sonra din

97 Duman, *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi*, s.185.
98 Doğan, *Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi*, s.177.
99 Doğan, *Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi*,s.178.
100 Sadık Kartal, "Tek Parti Döneminde Toplanan Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların Eğitimin Siyasi İşlevi Açısından Analizi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD),* 5/11 (2018), s.202.

öğretiminde yeni arayışlar başlamış ve 15 Ocak 1949'da MEB'e bağlı olarak 10 aylık öğretim süresi olan İmam-Hatip Kursları açılmıştır. Bu kurslara ortaokul mezunu olan ve askerliğini yapmış kimselerin alınarak din hizmeti görevlisi yetiştirme uygulamasına başlanmıştır. 1950 yılında 10 adet İmam Hatip Kursundan 50 öğrenci mezun olmuştur.[101]

İlahiyat Fakültesi 1933 yılına kadar eğitime devam etmiş, bu yıl yapılan üniversite reformu sırasında bu fakülte kapatılmıştır. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

➢ Özel Eğitim

Dünyaya fiziksel, bilişsel ve duyuşsal açıdan farklı özelliklerle gelen bireyler, bazı alanlarda akranlarına göre daha yüksek ya da daha düşük düzeyde performans sergileyebilir. Bu tür farklılıklara sahip bireyler genel eğitim sürecinin yanında desteğe ya da özel eğitime gereksinim duymaktadırlar. Bu öğrencilerin çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılması, hem bireysel hem de toplumsal açıdan nitelikli bir yaşam sürmelerinin de garantisi olacaktır.[102]

Özel eğitim hizmetlerinin amaçları MEB tarafından yayınlanan "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde şöyle tanımlanmıştır*; "Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri esas alınarak; özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçları, yeterlilikleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini en üst düzeyde kullanmaları, üst öğrenime, meslek hayatına ve toplumsal yaşama hazırlanmalarını amaçlar."*[103]

1921'de İzmir'de açılmış olan "Özel İzmir Sağırlar-Körler Okulu" 1924 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın yönetimine verilmiş, 1950 yılında ise engelliler konusunun sadece bir sağlık konusu olmadığının kabul edilmesiyle MEB'e devredilmiştir. Yine 1950 yılında MEB bünyesinde Özel Eğitim Hizmetleri Başkanlığı kurulmuştur.[104]

---

[101] Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu (Bingöl), 20.02.1950, TBMM, *TBMM TD* (8. Dönem), Cilt 24, s.857'den nakleden; Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950),* s.624,625; Hüseyin Atay, "Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi ve İslam'da Eğitim", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35 (Temmuz 1996), s.497; Halis Ayhan, "Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu,* 07-09 Aralık 2005, Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.347,348.

[102] Adem Doğan, "Türkiye'de Özel Eğitim", *Türk Eğitim Tarihi*, Ed.: Mustafa Kılınç, Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019, s.441.

[103] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm.

[104] Doğan, "Türkiye'de Özel Eğitim", s.447.

1929 yılında çıkarılan 1416 sayılı "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun", özel eğitim alması gereken üstün yetenekli çocukların gelişmiş ülkelerde eğitim almaya gönderilmelerini sağlamıştır. Yasaya göre ortaöğretim ve yükseköğretim mezunları arasından sınavla ve belli merciler tarafından seçilen yetenekli çocukların eğitimi sağlanmıştır.[105] 1948 yılında, 5245 sayılı "Harika Çocuklar Yasası" ("İdil Biret ve Suna Kan'ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun") çıkarılmış, kanun kapsamında 7 yaşındaki İdil Biret piyano ve 12 yaşındaki Suna Kan keman dersleri almak üzere Fransa'ya müzik eğitimine gönderilmişler, 16 yaşına kadar eğitimleri devlet tarafından karşılanmıştır.[106]

➢ Yurtdışı Eğitimi

"1923'te, benim İstanbul Üniversitesi'nde talebe bulunduğum sırada bir ilan görüyoruz: 'Avrupa'ya talebe gönderilecektir.' Allah! Allah! Daha Lozan yapılmış ama tasdik olmamış. Memleket her köşesinden, bucağından kanıyor. Harabe içinde. Yunan tahrip etmiş. Birinci Cihan Harbi'nin tahribatı devam ediyor. Tam bu sırada lüks gibi gelmesi düşünülebilen bir şey, Avrupa'ya talebe. Gidelim bari kaderimizi deneyelim. İşte Necip Fazıl, Burhan Ümit'lerle beraber, o yüz elli kişi arasından on bir kişi seçilmişiz. Nereye gideceğimizi bize sordukları zaman dedik ki; 'Hükümet nereyi isterse! Bilhassa Atatürk acaba bir şey ister mi?' Benim naçizane adımın kenarına, 'Berlin Üniversitesi'ne gitsin' diye yazmış. Artık başka yer hatıra gelebilir mi? Yola çıkacağım. O zaman uçak filan yok. Trene binmek üzere Sirkeci'ye gittim. Bir müvezzi benim adımı 'Mahmut Sadi' yi filan arıyor. Bir telgraf; 'Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyorum; alevler olarak geri dönmelisiniz.' Şimdi gel de haylazlık et, bakalım![107]"

Mahmut Sadi Irmak (Devlet adamı, Başbakan, Tıp profesörü)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluş aşamasındaki her modern devlet gibi devletin inşasına yardımcı olacak yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duymuştur. Bunun bir yolu yurtdışından uzmanlar getirmekken, diğer bir yolu da uzun vadede daha çok işe yarayacak bir yol olarak yurtdışına eğitim için öğrenci göndermektir. Bu konuyla ilgili olarak 14 Ağustos 1923 tarihli hükümet programında şöyle denilmiştir; *"Milli güzidelerin yetiştirilmesi için akıllılık ve kabiliyeti belirlenen ve ailesinin mâli gücü müsait olmayan gençler orta ve yük-*

[105] *"Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun", Resmi Gazete*, 16 Nisan 1929, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1169.pdf.

[106] Doğan, "Türkiye'de Özel Eğitim", s.447; "İdil Biret ve Suna Kan'ın yabancı memleketlere müzik tahsiline gönderilmesine dair Kanun", https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc030/kanuntbmmc030/kanuntbmmc03005245.pdf.

[107] Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/1 (1984), s.164,165.

sek mekteplerde özel olarak himaye ve yardıma mazhar olacakları gibi uzmanlık elde etmeleri için Avrupa'daki irfan merkezlerine de gönderileceklerdir."[108]

Sınavla yurtdışına gönderilecek öğrenciler programın ilan edilmesinden bir yıl sonra, 1924 yılından itibaren, eğitim görmek için yola çıkmışlardır. Almanya, Fransa, Belçika, Amerika, İsviçre, İngiltere, Avusturya, İtalya, Macaristan, Çekoslovakya ve İsveç gibi ülkelere güzel sanatlar (heykeltıraşlık, resim, müzik), fen bilimleri, sosyal bilimler, eğitim bilimleri (pedagoji), beden eğitimi ve doğa bilimleri gibi alanlarda eğitim görmek üzere öğrenci gönderilmiştir. Atatürk döneminde 985 öğrenci eğitim için yurtdışına gönderilmiştir.[109] Bu öğrenciler en çok Almanya sonra sırasıyla Fransa, Belçika, Amerika, İsviçre ve diğer memleketlerde eğitim görmüşlerdir.[110] Yurtdışı eğitimlerini başarıyla tamamlayanlar Türkiye'ye geri döndüklerinde eğitimini aldıkları alanlarda mecburi hizmete tabi tutulmuşlar, öncelikle eğitim alanında olmak üzere çeşitli kurumlarda çalışmaya başlamışlardır. Özellikle doktora çalışması yapmış olanlar orta düzeydeki okullarda, Darülfünun'da ve diğer yüksekokullarda görevlendirilmişler ve daha sonra kurulacak İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin öğretim kadrolarında yer almışlardır.

16 Nisan 1929 tarihinde "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun" adıyla, bugün de geçerliliğini koruyan, yasa çıkarılıncaya kadar kurumlar kendi ihtiyaçlarına göre yurtdışına gönderilecek öğrencileri seçmişlerdir. Bu kanunun ilanından sonra ise, yurt dışına gönderilecek öğrencilerin nasıl seçilecekleri, eğitim planları, imzalayacakları taahhütnameler, geri çağrılmalarını gerektirecek durumlar, finansman, denetlenmeleri, öğrenimleri sonrasında istihdamları, cezai durumlar ve kendi imkânlarıyla yabancı ülkelere giden öğrencilerin kanun kapsamına nasıl alınacağı gibi konular açıklığa kavuşturulmuştur. Kanunun ilanıyla birlikte, başta MEB olmak üzere çeşitli bakanlıklar, devlet daireleri, vilayetler, belediyeler, ticaret odaları ve şirketler tarafından yabancı ülkelere gönderilecek öğrenciler bu kanunla belirlenen kurallara uygun olarak seçilmeye, gönderilmeye ve sürecin takibi yapılmaya başlanmıştır.[111]

Yurtdışına eğitime gönderilip geri dönenler arasında; Başbakan (Mahmut Sadi Irmak), Bakan, Rektör, Dekan, genel müdür, milletvekili, üniversitelerde

[108] *T.B.M.M. Zabit Ceridesi*, C. 1-2, Ankara: TBMM Matbaası, 1961, s.423.
[109] Ayşen İçke, *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018, s.52,209.
[110] *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.
[111] Cafer Ulu, "1416 Sayılı 'Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun' ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları", *Tarih Okulu Dergisi*, 7/XVII (Mart 2014), s.500.

öğretim üyesi ve eğitim gördükleri bilim dallarının kurucusu ve kürsü başkanları olanlar vardır. Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu Jale (Ogan) İnan, yakınçağ Osmanlı tarihi uzmanı Enver Ziya Karal, bilim tarihi çalışmalarının Türkiye'deki kurucusu olan ve dünyadaki ilk bilim tarihi doktorası yapan Aydın Sayılı, tarihçi Afet İnan, Türk iktisat tarihi araştırmalarının öncüsü Ömer Lütfi Barkan, sosyoloji ve Türk modernleşmesi çalışmalarıyla ön plana çıkan Niyazi Berkes, sosyal psikoloji çalışmaları yapan Mümtaz Turhan, çağdaş coğrafya alanında eserler veren Mehmet Besim Darkot, modern kütüphaneciliğin kurucularından Adnan Ötüken, ilk Türk kadın astronom Nüzhet Zihni (Toydemir Gökdoğan) Hanım, matematik biliminin önde gelen isimlerinden Cahit Arf, hukukçu Ali Fuat Başgil ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, besteci Ahmet Adnan Saygun ve daha birçok kıymetli bilim insanı bunların arasındadır.[112]

➢ Yükseköğretim

I. Milli Eğitim Şurasında (1939), bir üniversitenin amacı şöyle saptanmıştır; *"Üniversitenin amacı iyi gözlem, iyi inceleme ve deney, doğru düşünme yeteneğini taşıyan ve bilimsel yöntemleri alışkanlık haline getirmiş bir zihniyetle donanmış, yüksek bir idealin heyecanına tabi olarak gelişme yolunda ileri ahlaklı, düzeyi yüksek, bilim, meslek ve sanat adamları yetiştirmeye çalışmaktır*."[113]

Yükseköğretimin 3 önemli amacı vardır;

1. Belirli bir eğitim alarak gelmiş bulunan öğrencilere, ilgi ve yeteneklerinin ölçüsü ve doğrultusunda ülkenin bilim politikasına, toplumun üst düzeyde ve çeşitli kademelerdeki yetişmiş insan gereksinmelerine göre yüksek dereceli mesleki eğitim vermek,

2. Öncelikle ülkeyi ilgilendirenler olmak üzere bütün bilimsel, teknik ve kültürel sorunları çözmek için bilimsel yöntemleri kullanarak inceleme ve araştırmalarda bulunmak,

3. Ülkeyi ilgilendiren her türlü sorunla ilgili olarak tüm yönetim birimlerine danışmanlık yapmak.[114]

1923-24 eğitim yılında Türkiye'deki üniversite ve yüksekokul sayısı 9 iken, 1936-37 devresinde %89 artışla 17'ye çıkmıştır. Bu okullarda 1923-24 devresinde 307 öğretim üyesi varken 1936-37'de %159 artışla 796'ya yük-

[112] Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ayşen İçke, *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938),* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018, s.253-328.

[113] Tahir Hatipoğlu, "Hasan Âli Yücel ve 1946 Üniversiteler Kanunu", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997),* İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998, s.141.

[114] Başar, *Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü,* Yarını, s.20.

selmiştir. 1923-24 yılında bu okullara devam eden 2.914 öğrenci varken, 1936-37'de ise bu sayı %193 artışla 8.544 öğrenciye yükselmiştir.[115]

İlk özerk üniversite yasası 1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı "Üniversiteler Yasası"dır. Böylece 1933 yılında kurulduğunda özerk olmayan İstanbul Üniversitesi bu yasayla artık özerk hale gelmiştir. Yasa tasarısında belirtildiği gibi üniversitenin demokratik bir toplumun gerektirdiği demokratik ilkeler çerçevesinde işleyebilmesi için özerk olması şarttır. Yasaya göre ayrıca öğretim üyeliği mesleği kurallara ve güvenceye bağlanarak kurumsallaştırılmış, özerlik üniversite, fakülte ve alt birimlere verilerek yaygınlaştırılmıştır.[116]

1948'lerden itibaren İlahiyat Fakülteleri ve Yüksek İslam Enstitüleri açılmış, ayrıca örgün eğitimde din dersleri verilmeye başlanmıştır. Yüksek din öğretimi veren kurumlar üniversitelere bağlanarak fakülteleştirilmiştir.[117]

1950'lere kadar, zaten sayıları mevcut üniversite kontenjanlarını aşmadığı için, olgunluk sınavlarını verebilenler üniversitelere kabul edilmişler, yatılı ve bursluluk haklarından yararlanmak isteyenler dışındakiler, lise diplomalarıyla başvurduklarında ilgili fakülteye yazılabilmişlerdir.[118]

Üniversite Reformu

Avrupa'daki üniversiteler örnek alınarak kurulan ve 1863 yılında eğitim vermeye başlayan Darülfünun, Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki tek yükseköğretim kurumudur. Darülfünunun çağın gerekleri olan çağdaşlaşma, modern düşünce ve inkılapların merkezi olması gerekirken bu konularda geri kalması ve devlete gereken desteği verememesi kurumun güncellenmesini gerekli kılmıştır.

Türkiye'de modern anlamdaki ilk üniversite olan Darülfünun, medreselerden farklı olarak pozitif ilimlerin öğretildiği bir yer olarak kurulmuş olup, eleştirel düşüncenin, liyakatin, bilgi üretiminin ve uluslararası bilgi alışverişinin merkezi olmalıydı. Oysa henüz Kurtuluş Savaşı yıllarında Milli Mücadeleye ve sonrasında Cumhuriyet inkılaplarına karşı kurumun bazı öğretim üyelerinin kayıtsız kalmaları hatta zaman zaman eleştirel bakmaları kamuoyunda ve öğrenciler arasında çeşitli rahatsızlıklara yol açmıştır.[119] 1929 yılından itiba-

[115] *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.
[116] Cevat Geray, "Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması Açısından Hasan Âli Yücel", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997)*, İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998, s.202,203.
[117] Bilgin, 1996, s.529.
[118] Ataünal, *Çağdaş Eğitim Anlayışı*, s.66.
[119] Osmanlı Ansiklopedisi, Ali Arslan, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, "Osmanlı Darülfünunu" maddesi.

ren Darülfününa yöneltilen eleştiriler şu başlıklar altında toplanabilir; burada ders veren müderrisler yetersizdir ve birçoğunun herhangi bir eseri yoktur, özellikle okuttukları derslerle ilgili olarak öğrencilerin yararlanabilecekleri ders kitapları yazmamaları büyük eksikliktir. Kurumun öğrenci kabulü sorunludur, liselerin ara sınıflarında okumakta olan öğrencilerin de öğrenci olarak kabul edilmesi bu öğrencilerin dersleri izlemekte güçlük çekmelerine ve öğretimin kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır. Darülfünun üç yönden ıslaha muhtaçtır; zaman itibariyle, örgüt yönüyle ve eğitim ve öğretim kadrosu yönüyle. Darülfünun dünyada meydana gelen olayları, bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri takip edememektedir. Türk inkılabı karşısında Darülfünun kendisinden beklenen desteği verememiş, devrimin hazırlanmasına ve yürütülmesine yardımcı olmamıştır. Cumhuriyet hükümetlerinin giriştiği bütün reformlara, örneğin Latin harfleri inkılabında olduğu gibi ya açıkça karşı gelmiş, ya da bunlara karşı pasif bir destek vermiştir. Kurumda ders veren müderrisler başka işlerle uğraşmaktadırlar. Darülfünun ders programları esaslı biçimde tespit edilmiş değildir. Yönetim de gerekli denetimleri yapmamaktadır. Kurumun yönetmeliği yeterli değildir. Örneğin asker kaçakları bu yönetmeliği suiistimal ederek boşluklarından yararlanmaktadır. Disiplin yönetmeliği eksiktir. Öğrenci üzerindeki öğretim üyeleri ve yönetimin otoritesi takviye edilmelidir. Kuruma ayrılan ödenekler yeterli değildir. Yayın çalışmaları ve özellikle dergileri yeterli değildir. Darülfünun Türk dilini ve Türk toplumsal yapısını incelememiştir.[120] Oysa çağdaş medeniyetler seviyesine çıkmayı hedefleyen yeni devletin üniversitesi de elbette çağdaş olmalıdır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, göreve geldiğinde Darülfünun ile yakından ilgilenmiş, kurumu ziyaret ederek çalışmaları hakkında bilgi almıştır. Bakanın istediği, Darülfününun ilmi seviyesinin yükselmesi ve hocaların yayın yapmasıdır. Ayrıca Necati, kurumun bakanların etkisinden uzak ve özerk bir yapıya sahip olmasını da arzu etmiştir.[121] Fakat bu temenniler gerçekleşmemiş, kendini çağa uyduramayan Darülfününun kapatılması gerekmiştir.

Üniversite reformu hakkında verilecek radikal kararlarda danışmanlık yapmak üzere İsviçreli Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiş ve kendisi bu konuda bir rapor hazırlamıştır. Dışarıdan bir gözlemci olması bu konuya tarafsız ve önyargısız yaklaşmasını sağlamış olan Malche'nin mevcut durum hakkındaki tespitleri şöyledir; Darülfünun öğrencileri o dönemde savaş nesli denilen ve başlarından birçok heyecanlı olaylar geçmiş bir nesildir ve eğitimleri eksiktir. Özellikle taşradan gelen öğrenciler okumalarını güçleştiren bir yok-

[120] Başar, *Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını*, s.29,30.
[121] Eski, *Mustafa Necati*, s.479.

sulluk içerisindedir. Türk dilinde yazılan ilmi eserler yeterli olmadığından ve yabancı dilde yazılmış eserleri anlayacak öğrenci sayısı az olduğundan öğrenmenin tek yolu ders dinlemektir. Unvan ve dereceleri değişmekle birlikte akademik personel sayısı 240 olup bu sayı fazladır. Malche, sınavların sıkı ve ezberden ziyade uygulamalı ve düşünceye dayalı olmasını önermiştir. Üniversite bünyesinde enstitüler, laboratuvarlar ve klinikler açılmalıdır. Verilen dersler ansiklopedik bilgi şeklinde yüzeyseldir,[122] öğretim üyelerine yöneltilen sorulardan iki tanesi oldukça önemlidir; Dersinizin kitabını yazdınız mı?, Batı dillerinde yayımlanmış araştırmanız var mı? Darülfünundan tasfiye edilenler arasında Atatürk'ün samimi arkadaşları da vardır, fakat inkılaplar ve memleket yararı söz konusu olduğunda şahsi dostluklar dikkate alınmamıştır.[123]

O dönemde Malche'nin hazırladığı rapor doğrultusunda Darülfünunun kapatılıp yerine yenisinin kurulması görevi Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'e verilmiştir. Galip, yeni bir üniversite kurulmak üzere "İstanbul darülfünununun ilgasına ve Maarif Vekâletince yeni bir üniversite kurulmasına dair kanun"un tasarısını hazırlamış ve İstanbul Üniversitesi (1944 yılına kadar Türkiye'nin tek üniversitesi olarak kalacaktır) ve buna bağlı tıp, hukuk, fenedebiyat fakülteleri ve ayrıca çeşitli enstitülerin kurulduğunu açıklamıştır. Bunlar; İslam Tetkikleri Enstitüsü, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Ekonomi ve Sosyoloji Enstitüsü, Türkoloji Enstitüsü, Coğrafya Enstitüsü, Morfoloji Enstitüsü ve Kimya Enstitüsü'dür. Üniversite öğretim üyesi ihtiyacını, kaldırılan Darülfünundan alınan öğretim üyelerinden, Cumhuriyet döneminde yurtdışına eğitime gönderilen başarılı kişilerden ve yabancı öğretim üyelerinden sağlayacaktır.[124] Kuruluş talimatnamesine göre üniversitenin amacı; bilgi sahasında araştırmalar yapmak, milli kültür ile bilgiyi genişletmeye ve yaymaya çalışmak, devlet ve millete hizmet edecek "ergin ve olgun" insan yetiştirmektir.[125]

İstanbul Üniversitesi'nin yeni kadrosu oluşturulurken, eski Darülfünun kadrosunda bulunan 151 hocadan 59'una yer verilmiş diğerlerinin üniversite ile ilişiği kesilmiştir. Dışarıdan 48 öğretim üyesi kadroya dâhil edilmiş, 30 yabancı öğretim üyesiyle de sözleşme imzalanmıştır.[126] Üniversite reformu yapı-

[122] Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul Devlet Basımevi, 1939, s.4,6,11.
[123] Irmak, *Atatürk'ü Anarken,* s.165.
[124] Akkutay, 1989, s.96,97; Ali Arslan, "Darülfünun'dan Üniversite'ye", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005*, Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.239.
[125] *İstanbul Üniversitesi Talimatnâmesi (İÜT)*, İstanbul 1934, m.1'den nakleden; Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye,* s.239,240.
[126] Başar, *Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını,* s.33.

lırken genel olarak Alman Üniversite modeli örnek alınmıştır. Bu yıllarda, Alman diktatör Hitler'in zulmünden kaçan pek çok bilim insanı, en özgür ülke olarak gördükleri Türkiye'ye sığınmaya başlamışlar ve bunların Türk üniversitesine alınmaları sağlanarak çalışabilecekleri ortam hazırlanmıştır. Bu bilginlerle yapılan anlaşmaya göre, bu bilim insanlarının kısa zamanda Türkçe öğrenerek dersleri Türkçe vermeleri ve beş-on yıl içerisinde Türk doçentler yetiştirip bunlara kürsüleri devretmeleri istenmiştir.[127]

➢ Öğretmen Yetiştirme

"Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir. İrfan ordusunun kıymeti de siz öğretmenlerin kıymetinizle ölçülecektir."

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1923

Osmanlı Devleti döneminde okuryazarlar medreselerde yetiştiğinden öğretmenlik için de medrese mezunlarından istifade ediliyordu. Tanzimat devrinden itibaren ülkede ilk ve ortaokullar açılmaya başlanmış ve bu okullarda ders verecek öğretmen ihtiyacı ortaya çıkınca da 16 Mart 1848'de İstanbul Fatih'te "Darülmuallimin-i Rüşdi" (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu) açılmıştır. Öğrencileri medreselerden gelen bu okulda eğitim dersleri yer almamıştır. İlk kız öğretmen okulu (Darülmuallimat) ise 1870 yılında açılmıştır. Daha sonra açılan ve Cumhuriyet dönemine devredilen ve ortaöğretime öğretmen yetiştiren öğretmen okulları şunlardır; Adana Erkek Öğretmen Okulu, Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu, Bursa Kız Öğretmen Okulu, Edirne Kız Öğretmen Okulu, Edirne Erkek Öğretmen Okulu, Erzurum Erkek Öğretmen Okulu, İstanbul Kız Öğretmen Okulu, İzmir Kız Öğretmen Okulu, Konya Kız Öğretmen Okulu ve Sivas Erkek Öğretmen Okulu.[128]

Milli Mücadele döneminde öğretmenlerin, Türk halkını milli mücadeleye katılma konusunda ikna edip Ankara Hükümetinin yanında yer almalarını sağlamada katkıları olmuş ve Atatürk de yeni nesli yetiştirecek öğretmenlere ve öğretmen örgütlerine her zaman büyük önem vermiştir.[129] Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce gelir kaynaklarının oldukça sınırlı olduğu bir dö-

[127] Yücel Namal ve Tunay Karakök, "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)", *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 1/1 (Nisan 2011), s.32.
[128] Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s.523-559.
[129] Mustafa Ergün, "Atatürk Döneminde Öğretmen Yetiştirme", *Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Eğitim Fakültesi 16-17 Mart 2006, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.215.

nemde, 8 Nisan 1923'te, o günkü adıyla muallim mektepleri, gelirleri yetersiz gelen özel idare bütçelerinden ayrılıp genel bütçeye devredilmiş, yönetimleri de MEB'e bağlanmıştır.

13 Mart 1924'te kabul edilen "Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu" ile ilk kez "öğretmenlik meslek haline gelmiş", öğretmenlik mesleğinin tanımı yapılmış; sınıfları, düzeyi ve kamu görevleri kapsamındaki konumu ifade edilmiştir. Buna göre öğretmenlik, *"Devletin genel hizmetlerinden eğitim ve öğretim görevini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir."* Kanuna göre öğretmenler aldıkları eğitime ve bulundukları okulun derecesine göre üçe ayrılmışlardır; yükseköğretim öğretmenleri, ortaöğretim öğretmenleri ve ilköğretim öğretmenleri. Bu okullarda görev yapacak öğretmenler Darülmuallimin, Darülmuallimat ve yüksek ihtisas okullarından mezun olanlar arasından seçilecek, bu öğretmenler Bakanlık tarafından belirlenen okullarda bir sene staj yaptıktan sonra "öğretmen" unvanını alacaklardır. Öğretmen olabilmek için 21 yaşını doldurmuş ve 45 yaşını geçmemiş olmak gerekmektedir. Resim, müzik ve elişleri gibi sanat öğretmenleri mesleki eğitim veren yüksek kurum mezunları arasından seçileceklerdir. Kanuna göre öğretmenler, sabit ve süreli olmak üzere ikiye ayrılmışlar; sınıf derslerini verenler sabit öğretmen, bir okulda haftada yedi saatten fazla ders vermekle yükümlü olmayanlar süreli öğretmen olarak kabul edilmiştir. Ortaöğretim okullarında öğretmenlik yapanlardan meslekleriyle ilgili ilmi ve edebi yayın yapanlar takdirname, maarif madalyası ve nakdi mükâfatlarla ödüllendirilmişler ve ayrıca ilmi araştırmalarda bulunmak üzere yurtdışına çıkmak isteyen öğretmenlere beş yılda bir Bakanlık tarafından izin ve ödenek ayrılmıştır.[130]

1923-24 eğitim döneminde Türkiye'de 20 adet öğretmen okulu varken 1936-37 devresinde bu sayı %35 azalmayla 13'e düşmüştür. 1923-24 devresinde bu okullardaki öğretmen sayısı 325 iken, 1936-37'de %27 düşüşle 236 olmuştur. 1923-24'de öğretmen okullarında toplam 2.528 öğrenci, 1936-37'de %17 artışla 2.949 öğrenci mevcuttur.[131] Öğretmen okullarına, 1950'li yıllara kadar, ortaokul mezunları arasından zekâsı, çalışkanlığı, başarısı ve kişiliği dikkate alınarak sınavsız, seçilerek ve parasız yatılı öğrenci alınmıştır.[132]

1925 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati döneminde öğretmen yetiştirmeye büyük önem verilmiştir. Bu dönemde yılda 3 bin, 10 yıl içe-

[130] Gönül Türkan Demir, "Atatürk Döneminde Ortaöğretim Okulları ve Öğretmenleriyle İlgili Talimatnameler", *9. Uluslararası Atatürk Kongresi, 12-15 Kasım 2019, Bildiriler*, III. Cilt, 2021, s.1035,1036,1039.
[131] *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.
[132] Ataünal, *Çağdaş Eğitim Anlayışı*, s.16.

risinde 30 bin öğretmen -Türkiye'de bu dönemde 40 bin dolayında köy vardır- yetiştirmek hedeflenmiştir. Bu yıllarda Türkiye'de 25 öğretmen okulunda 4.200 civarında öğrenci eğitim görmektedir. Fakat bunlardan İstanbul, Adana, Edirne ve İzmir dışındaki öğretmen okullarının fiziki özellikleri son derece yetersiz görünmektedir.[133]

Türkiye'nin öğretmen ihtiyacını karşılamak için, 15 Haziran 1926'da "İlkmektep Muallimleri İçin Açılacak Meslek Kursları Talimatnamesi" yayımlanmıştır. Talimatnameye göre, "A" ve "B" kursları açılacaktır. "A" kursu, öğretmenliğe atanmak isteyenlere meslek dersleri vermek için 18-40 yaş arasında olanlara yönelik, "B" kursu ise, görev yapmakta olan öğretmenlerin mesleki bilgilerini yenilemek amacıyla açılan kurslardır.[134]

22 Mart 1926 tarihli "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun" ile öğretmen yetiştirme, eğitim sisteminin en öncelikli meselesi olarak görülmüş ve nitelikli eğitimin ancak nitelikli öğretmenle yapılabileceği ifade edilmiş, "Millî eğitim hizmetinde asıl olan öğretmenliktir" ilkesi benimsenmiştir.[135] Kanunla teşkilata o zamana kadar kurulmuş olan program heyeti, ilköğretim dairesi, ortaöğretim dairesi, Türk asar-ı atikası, sicil ve istatistik dairelerine ek olarak Dil heyeti ve Talim-Terbiye heyeti eklenmiştir.[136] Kanunun 7. maddesi, öğretmen okullarını; İlköğretmen Okulu, Köy Öğretmen Okulu, Orta Öğretmen Okulu ve Yüksek Öğretmen Okulu olarak belirlemiştir. Bunlara 1927'den itibaren Ana Öğretmen Okulu ile Mesleki ve Teknik Öğretmen Okulları da eklenmiştir. Kanunun aynı maddesinde açılacak Orta Öğretmen Okulu'na; ortaokul, ilköğretmen okulu ve köy öğretmen okullarına öğretmen, ilköğretim müfettişi ve ilköğretmen okulları bünyesinde açılan uygulama okullarına müdür yetiştirme ödevi de verilmiştir. 1926-27 öğretim yılında açılan ve Cumhuriyet yönetiminin açtığı en önemli eğitim kurumlarından biri olan Gazi Eğitim Enstitüsü'nün tam adı "Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü"dür. Gazi Eğitim Enstitüsü, kız-erkek karma ve yatılı bir eğitim kurumu olarak kurulmuştur. Sonradan bazı bölümlere az sayıda gündüzlü öğrenci de alınmıştır. Yatılı okuyanlar, öğrenim gördükleri sürenin bir buçuk katı kadar zorunlu hizmetle yükümlü tutulmuşlardır. Enstitü, 1 Mart 1927 günü "Orta Muallim Mektebi" adıyla ve sadece "Türkçe-Edebiyat" bölümünden oluşan 16 yatılı öğrenciyle öğretime baş-

[133] Eski, *Mustafa Necati,* s.479.
[134] C. Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s.88-154'den nakleden; İbrahim Yıldırım ve Ömer Faruk Vural, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve Pedagojik Formasyon Sorunu", *Journal of Teacher Education and Educators*, 3/1 (2014), s.75.
[135] Cicioğlu*, Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi,* s.145-146.
[136] Eski, *Mustafa Necati,* s.475.

lamış olup yeni bölümler sonradan eklenmiştir; 1927-28 öğretim yılında "Pedagoji" (Eğitim), 1930-31 öğretim yılında "Tarih-Coğrafya", "Matematik", "Fizik-Kimya-Tabii İlimler", 1932-33 öğretim yılında "Resim-İş", "Beden Eğitimi", 1937-38 öğretim yılında Musiki Muallim Mektebi'nin bağlanmasıyla "Müzik", 1941-42 öğretim yılında "Fransızca", 1944-45 öğretim yılında "İngilizce", 1946-47'de "Türkçe-Edebiyat", "Tarih-Coğrafya", "Matematik ve Fen" bölümleri kapatılarak onların tüm ödevlerini üstlenecek "Toplu Dersler Bölümü", 1947-48 öğretim yılında "Almanca", 1948-49 öğretim yılında Toplu Dersler bölümü ikiye ayrılarak "Edebiyat" ve "Fen" bölümleri ve 1952-53 öğretim yılında "Özel Eğitim Bölümü". Enstitü, 1982 yılında kurulan Gazi Üniversitesi'ne "Gazi Eğitim Fakültesi" olarak bağlanmıştır. Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Türk eğitimine katkılarını Niyazi Altunya şöyle özetlemiştir;

1. *Verdiği 30 binden fazla mezunla ortaokul ve ortaöğretime kendi alanında nitelikli öğretmen, müfettiş ve yönetici yetiştirmiştir. 1960'larda il milli eğitim müdürlerinin tümüne yakını Gazi Eğitim Enstitüsü, özellikle de Pedagoji (Eğitim) bölümü çıkışlıdır. Diplomalı ilköğretim müfettişlerinin tümü, 1946'ya kadar atanan 31 Köy Enstitüsü müdüründen 24'ü Gazi Eğitim Enstitüsü (19'u Pedagoji Bölümü) çıkışlıdır.*
2. *1933, 1946 ve 1982 yeni üniversite yapılanmalarında oluşturulan kadrolarda Gazi Eğitim Enstitüsü'nde yetişenlerin oldukça büyük ağırlığı fazladır. Özellikle eğitim bilimleri, güzel sanatlar, spor ve beden eğitimi alanlarındaki yapılanmalarda bu katkı daha fazladır.*
3. *Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda Yazarlar Sözlüğü'nde yer alan 1900 ve daha sonra doğumlu olup edebiyat alanında isim yapan 94 yazardan yarıya yakını İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü, yarıdan biraz fazlası da Gazi Eğitim Enstitüsü çıkışlıdır. Amacı öğretmen yetiştirmek ve öğrenim süresi 2-3 yıl olan bir kurumun ülkeye bu kadar yazar verebilmesi, o kurumun eğitimdeki başarısını gösterir. Bu yazarlar arasında Kemal Bilbaşar, Rıfat Ilgaz, Fakir Baykurt, Emin Özdemir, Adnan Binyazar, Dursun Akçam, Osman Şahin, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Tahsin Saraç gibi ünlüler de vardır.*
4. *Gazi Eğitim Enstitüsü, Milli Eğitimle, Kültür ve Sporla ilgili Bakanlıkların kurumsal olarak danışma yeridir. Enstitü, program geliştirme, kitap yazdırma, sanat ve beden eğitimi konularında görüş alma konularında da hazır kuvvet olmuştur.*
5. *Gazi Eğitim Enstitüsü, Ankara'nın kasaba ve küçük kent özelliği gösterdiği yıllarda spor, sergi, müzik alanlarındaki gereksinmelerini de karşılamıştır.*

Resim-İş Bölümü, Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları nedeniyle açılan açık hava ve kapalı salon sergileri düzenleyerek Ankaralıları etkilemiştir. Anadolu kentlerinde ve kasabalarında fotoğraf ve güzel yazı sanatlarının yayıcısı da bu bölümdür. Son otuz yılda Ankara'da açılan resim sergilerinin çoğu Gazili ressamların eserleridir. Yine uzun yıllar Ankara'nın spor gösterileri ve müzik konserleri de Gazililerce yapılmıştır.[137]

Gazi Eğitim Enstitüsü, Batıdaki eğitim kurumları örnek alınarak kurulmuştur. Hasan Ali Yücel 1932-1933 arasında bu enstitünün müdürlüğünü yapmıştır. Onun müdürlüğü döneminde okulda tiyatro gösterileri ve şiir geceleri düzenlenmiş, şiir, edebiyat, hitabet, müzik ve tiyatro gibi güzel sanatlar desteklenmiştir.[138] Enstitünün pedagoji bölümünde eğitim gören Ataünal, öğrenci olarak dört üniversitede bulunduğunu belirtmiş ve Gazi Eğitim Enstitüsü hakkında *"Aynı düzeyde öğretim elemanı ile başka bir üniversitede karşılaşma şansım olmadı. Derslerimizde temel yöntem de bilimsel tartışma yolu idi."*[139] yorumunu yapmıştır.

1930'lı yıllarda ulusal bir mesleki-teknik eğitim sistemi kurma dönemi yaşanmış ve mesleki-teknik eğitime öğretmen yetiştirme meselesi de bu dönemde ele alınmıştır. 1934-1935 öğretim yılında Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu, 1937-1938 öğretim yılında da Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu kurulmuştur.[140]

1933 yılında incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Beryl Parker, öğretmen maaşlarının düzenli ödenmemesine ve köylerde öğretmenlik yapanların iyi yaşam şartlarına sahip ortam bulamamalarına dikkat çekmiştir. Parker, bütün köylere okul açmanın uzun zaman daha mümkün olmadığını ayrıca köy öğretmeni yetiştirmek için ayrı okullara gerek olmadığını çünkü Türkiye'de köy ve şehirlere ait özel değil genel sorunlar olduğunu belirtmiştir.[141] Yine Türk eğitim sitemine dair görüş ve öneriler sunmak üzere Türkiye'ye davet edilen Dewey ve Kühne'nin öğretmen yetiştirme konusunda raporlarında yer verdikleri önerilerin 1940'lı yıllara kadar dikkate alındığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle ilköğretim seviyesine öğretmen yetiştirme meselesine öncelik verilmiştir. Unutulmamalıdır ki, o dönemde Türk halkının %75'inden fazlası köylerde yaşamakta bu nüfusun okuma-yazma oranı %10'u bulmamaktadır. Daha önceki tecrübelerden şehirlerde büyümüş kişilerin, köy ve şehir hayat tarzlarının

[137] Atatürk Ansiklopedisi, Niyazi Altunya, "Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-1980)", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gazi-egitim-enstitusu-1926-1980/, E.T.: 06.06.2022.
[138] Coşkun, *Devlet Adamı Hasan Âli Yücel, s.226.*
[139] *Ataünal, Çağdaş Eğitim Anlayışı, s.17.*
[140] Duman, *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi*, s.186.
[141] Beryl Parker, *Türkiyede İlk Tahsil Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939, s.36,38-39.

birbirlerinden çok farklı olması nedeniyle, köylerde öğretmenlik yapmalarının uyum problemlerine yol açtığı gözlemlendiğinden, köy gerçeğine uygun öğretmen yetiştirme çareleri aranmıştır. Köy öğretmeni yetiştirmek için 1927-1928 eğitim-öğretim yılında Kayseri ve Denizli'de üç yıllık eğitim veren ve ilkokul mezunu köy çocuklarına yönelik "Köy muallim mektepleri" açılmış, bu okullar öğretmen ve araç-gereç yokluğundan dolayı 1932-1933 eğitim-öğretim yılında kapatılmıştır. 1930'lu yılların ortalarında %75'den fazlası köylerde yaşayan Türkiye'de 40 bin köyden yaklaşık 35 bininde okul yoktur. Cumhuriyet yönetimi bu sorunu çözmek için Köy Eğitmen Kursları ve Köy Enstitülerini kuracaktır.[142]

Köy Enstitüleri

Örgün eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri, TBMM'de 17 Nisan 1940'da kabul edilen yasayla kurulan ve köy ilkokullarından mezun çocuklara en az 5 yıl eğitim veren yatılı enstitülerdir. Köylere öğretmen yetiştirme problemine bir çözüm olarak düşünülmüştür. Temelinde uygulamasına 1936 yılında başlanan "Köy Eğitmeni Projesi" yatmaktadır. Bu projeyle köylülere okuma-yazma ve ziraat usullerini öğretmek üzere Milli Eğitim ve Ziraat Bakanlığı işbirliğiyle bir kurs açılarak askerliğini yapmış, çavuş ve onbaşı derecesine yükselmiş okuma-yazma bilen köy çocuklarının köylere gönderilmesi düşünülmüştür. İhtiyaç duyulan köy öğretmenlerinin yetiştirilemiyor olması ve köye giden öğretmenlerin buralarda çok fazla durmak istememeleri bu kararın alınmasında etkili olmuştur. 1936 yılında Eskişehir Çifteler Çiftliğinde açılarak zamanla sayıları artan ve 1937 yılında "Köy Eğitmenleri Kanunu" ile sistemli

[142] Ergün, *Atatürk Döneminde Öğretmen Yetiştirme,* s.215-216.

hale gelen kurumun en sonuncusu 1947 yılında açılmış, 1936-1948 döneminde 1 milyon 600 bin köy çocuğu 30'u kadın 8.675 eğitmen tarafından yetiştirilmiştir. 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında gerçekleştirilen 1. Milli Eğitim Şurasında köy eğitmenleri konusu ele alınmış, köy öğretmeni yetiştirecek kurumun çok yönlü eleman yetiştirmesine ve isminin "Köy Enstitüsü" olmasına karar verilmiştir.[143] Celal Bayar Hükümeti döneminde Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Hasan Ali Yücel'in ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un enstitülerin kuruluş ve gelişiminde büyük katkıları olmuştur. Enstitülerdeki eğitim "yaparak öğrenme" prensibi üzerine kurulmuş olup, öğrenciler okul, derslik, yatakhane, kütüphane vs. her türlü binayı kendileri inşa etmiş, ekim yaparak yiyeceklerini kendileri yetiştirmişlerdir.

O döneme kadar eğitim alanında yapılan bütün reformlara rağmen kırsal kesimde yaşayan okul çağındaki çocukların %25' i okula gidebilirken, bu oran şehir çocukları için %80'dir.[144] Köylerde yaşayan nüfusa eğitim verecek kadroların yine köylerde yetişmiş olması tercih edilmiş ve bu yüzden köy enstitülerine sadece köy ilkokullarından mezun olanlar alınmıştır. Sağlıklı kırsal kesim çocukları sınavla bu okullara girmişler ve tüm öğrenim giderleri devlet tarafından karşılanmıştır. O dönem Türkiye'sinde nüfusun çoğunluğunun köylerde yaşıyor olması nedeniyle devlet, köylerde yaşayan halkın mümkünse tamamının ilkokul mezunu olması, iyi bir eğitim alması, tarım ve hayvancılıkta modern usulleri öğrenmesi için bu enstitüleri açmıştır. Öğretmen okullarından mezun olan öğretmenlerin sayısının ihtiyacın altında olması da bu kararın verilmesinde etkili olmuştur.

Köy Enstitüleri fikir ve sistem olarak Batılı eğitim modellerinin bir taklidi değil, Türk toplumunu modern bir hale getirmek için II. Mahmud döneminden itibaren edinilen tecrübelerin ve denemelerin ışığında ortaklaşa çalışmalarla ortaya konulmuş, yapaylıktan uzak ve orijinal bir fikirdir.[145] Köy Enstitüleri kanununun ilk maddesine göre; köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, MEB tarafından köy enstitüleri açılacaktır. Bu enstitülerde eğitimlerini bitirerek öğretmen tayin edilenler, MEB'in göstereceği yerlerde yirmi sene çalışmaya mecburdurlar. Mecburi hizmetlerini tamamlamadan meslekten ayrılanlar devlet memuriyetlerine ve kurumlarına tayin edilemezler. Bu gibilerin kendi-

[143] Muhammed Sarı ve Esma Uz, "Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitmen Kursları", *TUHED,* 6/1 (Bahar 2017), s.46,47.

[144] Hasan Ali Yücel, "TBMM'de Köy Enstitüleri Kanunu Görüşülürken", (17 Nisan 1940), *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar Ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara 1946, s. 302-303'den nakleden; Coşkun, *Devlet Adamı Hasan Âli Yücel* s.228.

[145] Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s.6.

lerinden veya kefillerinden enstitüde bulundukları zamana ait masrafın iki katı alınır. Kanuna göre, köy enstitülerinden mezun öğretmenler, tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin modern bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik eder ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini temin ederler. Köy enstitülerinden mezun öğretmenlere üretime yarayan aletler, ıslah edilmiş tohum, çift hayvanları, cins fidan gibi üretim vasıtaları, köy öğretmenlerinin tayin edildikleri okulların demirbaşına geçirilmek suretiyle devlet tarafından parasız olarak verilir.[146] Köy enstitülerinde devletin az bir yardımı ile öğretmen adayları, iş içinde çalışarak hem kendi barınaklarını, dersliklerini, çalışma yerlerini yapmışlar; hem de gereken genel kültür ile mesleki bilgileri ve tarım çalışmaları yaparak köy için gerekli olan beceriyi kazanmışlardır.[147] Köy enstitülerinde yurt gezilerine de çok önem verilmiş, ileride öğretmen olacak kişilerin yakın çevreyi ve yurdu yakından tanımaları için geziler düzenlenmiştir.[148] Bu enstitülerden mezun olacak öğretmenlere köyde erbabı olmayan ya da az bulunan birer meslek öğretilmesi hedeflenmiştir. Bu meslekler arasında şunlar yer almıştır; duvarcılık, sıvacılık, dülgerlik, demircilik, bahçıvanlık, hayvan bakımı ve üreticiliği, köyün sağlık durumu ile ilgili hastalıklarla mücadele, çocuk bakımı, meyvecilik, bağcılık, şarapçılık, tütüncülük, zeytincilik, balıkçılık, yüzücülük, kayakçılık, güreşçilik, binicilik, atıcılık ve avcılık, bisiklet, motosiklet ve traktör kullanımı, peynircilik, tavukçuluk, sebze konserveciliği, biçki, dikiş, nakış, yol yapıcılığı, artezyencilik, elektrik tesisatçılığı, çamaşır, hamam, buğu sandığı temizleyiciliği, köy kaldırımcılığı, radyo onarımcılığı vs.[149] Görüldüğü üzere köy enstitüleri sadece bir köy öğretmeni yetiştirme ve ilköğretimi yaygınlaştırma girişimi olmaktan öte bir halk eğitimi ve toplum kalkınması girişimidir. Enstitülü öğretmen sadece köy çocuklarına değil köydeki yetişkinlere yönelik görevleri de yerine getirecektir. Enstitülerde, tarım, sanat ve teknik alanlarda köylüye örnek olarak köy halkının ekonomik yaşamını geliştirmek, köy ve çevresindeki tarihsel yapıtlar ile hayvan ve bitki cinslerinin soyunu korumak, kooperatifler kurmak, köy gençlerine spor ve avcılık öğretmek için köylülerle işbirliği yapılmıştır.[150]

Köy enstitülerinin kurulduğu yerler şunlardır; Kızılçullu (İzmir), Çifteler (Eskişehir), Kepirtepe (Kırklareli), Gölköy (Kastamonu), Akçadağ (Malatya),

[146] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf.
[147] http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/koy_enstitu.htm. E.T.: 12.05.2022.
[148] Mehmet Ali Eren, *Bir Eğitimcinin Düşünce ve Anıları*, 2. Kitap, Ankara: Kardelen Ofset, 2009, s.75.
[149] Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri,* s.283, 284.
[150] Geray, "Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması Açısından Hasan Âli Yücel", s.199.

Akpınar-Ladik (Samsun), Aksu (Antalya), Arifiye (Sakarya), Beşikdüzü (Trabzon), Cılavuz (Kars), Düziçi (Adana), Gönen (Isparta), Pazarören (Kayseri), Savaştepe (Balıkesir), Hasanoğlan (Ankara), İvriz (Konya), Pamukpınar (Sivas), Pulur (Erzurum), Dicle (Diyarbakır), Ortaklar (Aydın) ve Ernis (Van).[151]

1942-43 öğretim yılında, köy enstitülerine öğretmen, bölge okullarına yönetici, gezici başöğretmen, ilköğretim müfettişi ve kesim müfettişi yetiştirmek amacıyla Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde Yüksek Köy Enstitüsü açılmıştır. Toplam beş yıl süren öğretim zamanının yarısı kültür derslerine, dörtte biri tarım dersleri ve çalışmalarına, dörtte biri de sanat ya da teknik derslere ve çalışmalara ayrılmıştır. Bütün derslerde ve çalışmalarda temel yöntem olarak "yaparak öğrenme" ilkesi benimsenmiştir.[152] Türkiye'de 21 yerde açılmış olan köy enstitüleri, 14 yıllık süre içerisinde 17.000'den fazla öğretmen, 8.000 civarında eğitmen, 2.500'e yakın sağlık memuru yetiştirerek Türkiye'nin en ücra köylerine kadar ulaşmış ve 16.000 civarında köy okula kavuşmuştur.[153]

Köy enstitülerinin, "Cumhuriyetin, Türk milletine armağan ettiği en güzel hediye olduğu" nu ifade edenler olmuştur. Enstitülerin en önemli görevi köy öğretmenleri yetiştirmek olsa da, köylülerin işlerine yarayacak birçok meslek uzmanını da yetiştirmişlerdir. Bu köy öğretmenleri köylülerin çocuklarını okutmak için uğraştıkları gibi köylerin kültürel gelişmeleri için çalışmışlar, köylerin kalkınması için köy kursları açmışlardır.[154]

Köy enstitüleri, Meclis'te henüz yasa teklifi halinde görüşülürken başlayan ve daha sonraları da artarak devam eden çeşitli itirazlarla karşılaşmıştır. Enstitüler hakkındaki itiraz ve eleştiriler şöyle özetlenebilir; enstitüler kentten uzak yeni bir sınıf yaratacaktır, enstitülerin gerek kuruluş gerekse eğitim yöntemi yanlıştır, köylüler parasız çalıştırılarak sömürülecektir, kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim görmeleri ahlak anlayışına aykırıdır, keyfi olarak geliştirilen bu model neticede "yarı aydın" yetiştirecektir.[155] Ayrıca mezunlarının aldıkları eğitimin yetersiz olduğu iddia edilmiştir.[156] Bu eleştirilerin üstüne Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde politika malzemesi yapılan enstitüler 1946'dan itibaren Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İlk Öğretim

[151] Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ahmet Kuşci, *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*, Ankara: İksad Yayınları, 2021, s.349-414.

[152] http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/koy_enstitu.htm. E.T.: 12.05.2022.

[153] Abdullah Elmas, *Köyü Canlandırma Hareketi Olarak Köy Enstitüleri*, Ankara: İksad Yayınları, 2020, s.ii.

[154] Hüseyin Ulusoy (Niğde), 25.05.1944, TBMM, *TBMM TD* (7. Dönem), Cilt 10, s.279-280; General Şefik Türsan (İçel), 26.05.1943, TBMM, *TBMM ZC* (7. Dönem), Cilt 2, s.240-241'den nakleden; Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950),* s.625.

[155] Coşkun, *Devlet Adamı Hasan Âli Yücel,* s.233.

[156] İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Kırşehir), 23.12.1946, TBMM, *TBMM TD* (8. Dönem), Cilt 8, s.591'den nakleden Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950),* s.627.

Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un görevlerinden alınmalarıyla birlikte duraklamış ve 1954 yılında ortadan kaldırılmıştır.

➢ Halk (Yetişkin) Eğitimi

Halk eğitiminin görevi, ulusal eğitim sistemini tamamlamak, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak, ulusal bütünleşmeye katkı sağlamak ve vatandaşların demokratik sürece katılımını arttırmaktır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Anayasası doğrultusunda Türkiye'nin demokratik, laik, ulusal ve sosyal devlet anlayışına uygun, insan haklarına saygı duyan bir toplum haline gelmesi, ilerlemesi, kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine erişmesidir.[157] Demokrasi, özgürlük, eşitlik ve çağdaş uygarlığa ulaşmak ideallerini halka benimsetmek ve devrimleri halka mal etmek için halkın eğitim ve bilinç seviyesinin yükseltilmesi şarttır. Dolayısıyla Cumhuriyet yönetimi sadece eğitim seferberliği başlatmakla kalmamış, halk eğitimine de büyük önem vermiştir.[158]

Millet Mektepleri

[157] Cevat Geray, "Halk Eğitiminin Kurumlaşması", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7/1 (1974), s.410.

[158] Yıldız Sertel, "Türkiye'nin Eğitim Sorunu-Mustafa Kemal Dönemi'nde Eğitim Politikası", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997, İzmir),* İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998, s.181.

Atatürk, *"Bir milletin %10'u %20'si okuma-yazma bilir, %80-90'ı bilmez ise bu ayıptır. Bundan insan olanın utanması gerekir."*[159] demiştir. Latin harflerinin kabulünden sonra Türk harflerini kısa bir zamanda ve kolay bir şekilde okuyup yazabilmek imkânını Türk milletine sunmak ve büyük halk kitlelerini süratle okuryazar bir hale getirmek maksadıyla bir talimatname yayınlanarak "Millet Mektepleri" açılmıştır. Latin alfabesinin kabulünden sonra halka okuma-yazma öğretilmesini mümkün olduğunca hızlandırmak isteyen Atatürk, Başöğretmeni olduğu millet mekteplerini açmış, bu okullarda temel vatandaşlık eğitimi de verilerek buraların bir çeşit halk eğitimi işlevi görmesi sağlanmıştır.[160]

Okul çağının dışında kalan yetişkinlerin eğitimi için "Millet Mektepleri", "Halk Mektepleri" ve "Gece Kursları" açılarak halka okuma-yazma, genel ev işleri ile hayat bilgisi öğretilmiş; bu kurumlarda 1928-1935 yılları arasında 2.500.000 vatandaş eğitim almıştır. 1924 yılında %2-3 olarak ifade edilen okuryazar oranı 1927 yılında %11, 1935 yılında %20,4, 1947 yılında %36,9 ve 1950 yılında %40 olmuştur.[161]

Üç çeşit millet mektebi örgütlenmesi takip edilmiştir; sabit millet mektepleri, seyyar millet mektepleri ve özel millet mektepleri. Sabit millet mektepleri, okulu, kahvehanesi, kütüphanesi olan yerleşim yerlerinde açılan ve gündüz öğrencilere akşam yetişkinlere kurs veren kurumlardır. Seyyar millet mektepleri henüz okulu olmayan bölgelerde açılan ve adından da anlaşılacağı üzere seyyar olarak yaz ve kış olmak üzere iki dönem eğitim veren kurumlardır. Son olarak özel millet mektepleri özellikleri itibariyle sabit mekteplere benzeyen fakat özel ya da devlet kurumlarının personellerine okuma-yazma öğretmek için açılan mekteplerdir.[162] Bu okullar için ihtiyaç duyulan gelir şu kaynaklardan sağlanmıştır; il özel bütçeleri, yerel ticaret ve ziraat odaları, belediyeler, idare kurullarının bölge halkından toplayacağı bağışlar, millet mekteplerine devam etmeyenlerden alınacak para cezaları, genel bütçeden ayrılan pay, Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatı, Türk Ocakları ve buna benzer kurumlara yapılan bağışlar, Nutuk adlı eserin satışından elde edilen gelir. Mekteplerin giderinin başında maaşlar gelmektedir. Bu okullarda çalışan öğretmenler, dört aylık çalışmaları karşılığında sembolik bir ücret olan 50 lira almışlardır.[163]

---

[159] Leyla Karahan, "Atatürk ve Öğretmen", *Atatürk'ün 50. Ölüm Yılı Anma Konferansları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1989, s.45.

[160] Geray, "Halk Eğitiminin Kurumlaşması", s.410

[161] Evsile, *TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950)*, s.621.

[162] Mustafa Şahin, "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (1992), s.216,217.

[163] *Millet Mektepleri Talimatnamesi (1928)*, Madde 33, 34'den nakleden; Şahin, *Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri,* s.222,223.

Millet mekteplerinin genel başkanı ve Başöğretmeni Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Talimatnameye göre, bütün öğretmenler görev yerlerindeki 30-50 vatandaştan oluşan sınıflarda eğitim vermekle görevlendirilmiştir.[164] Kadın-erkek, 16 yaşından 40 yaşına kadar herkesin okuma yazmayı öğrenmesi hedeflenmiştir. İlk sene 800.000 kişi millet mekteplerinde okumuştur.[165] Millet mekteplerinde 42 bin dolayında kurs düzenlenmiş,[166] Arap harfleriyle okuma yazma bilenlere 2 aylık, hiç okuma yazma bilmeyenlere 4 aylık kurslar verilmiştir.[167] 1928'den 1937'ye kadar geçen süre içerisinde 1.451.759 öğrenci bu okullardan mezun olmuştur. Bu öğrencilerin %73.15'i erkek, %26.85'i kadındır.[168]

Türk Ocakları

Türk Ocakları, II. Meşrutiyet dönemindeki milliyetçi Türk kurumlarının en büyüğü, en tanınmışı ve en uzun ömürlüsüdür.[169] Tüzüğüne göre kuruluş amacı; "Türklerin milli terbiyesi ile ilmi, sosyal ve iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi ve Türk dilinin geliştirilmesi" için çalışmaktır.[170] İlk idare heyeti, Başkan Ahmet Ferid (Tek), Akçuraoğlu Yusuf, Mehmet Ali Tevfik ve Dr. Fuad Sabit'ten oluşan Türk Ocakları, Türklerin her yönüyle geliştirilmesi için sosyal bir atılım yapmak üzere "milli ve sosyal bir cemiyet" olarak resmen 25 Mart 1912'de kurulmuştur. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Cumhuriyet döneminin bütün yönetim kademeleri, Türk Ocaklarını yeni rejimin ilkelerinin benimsenmesi ve yayılması için çalışabilecek uygun bir kurum olarak gördüklerinden desteklemişlerdir. Böylece Türk Ocakları ülke çapında hızla teşkilatlanarak 1927 yılında şube sayısı 257'ye ulaşmıştır. Kurum, başta İstanbul olmak üzere konferanslar, sohbetler, müsamereler, konser ve serbest dersler düzenleyerek adeta bir halk üniversitesi gibi çalışmış; konferanslarda inkılapların halka anlatılması, öğretilmesi ve benimsetilmesi için tarih, edebiyat, kültür, iktisat, eğitim, spor, sağlık, medeniyet ve demokrasi gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca yabancı dil, daktilo, muhasebe, ticaret, biçki-dikiş ve okuma-yazma konularında kurslar ve gece dersleri de düzenlenmiştir. Dergi yayıncılığında oldukça başarılı olan Ocak, bunların içerisinde özellikle "Türk Yurdu Dergisi" ile Türkçülük fikrinin oluşturulması, sistemleştirilmesi ve yaygınlık

[164] "Millet Mektebi Talimatnamesi," https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1048T.pdf, E.T.: 18.05.2022.
[165] *Milliyet*, "Millet Okuma Seferberliği Bugün Başlıyor", 1 Kasım 1929, s. 1.
[166] Eski, *Mustafa Necati,* s.479.
[167] *Akşam*, "Millet Mektepleri Merasimle Açıldı," 3 Ocak 1929, s.1
[168] *BCA* 30.01.0.0.90.559.2.
[169] Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten*, 50/196 (1986), s.201.
[170] Akyüz, *Türk Ocakları,* s.207.

kazanmasında çok etkili olmuştur. 1931 yılına gelindiğinde 260 şubesi olan Türk Ocakları CHF'ye devredilmiş, 10 Mayıs 1949 tarihinde yeniden açılmıştır.[171]

Halkevleri-Halk Odaları

Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde CHP'nin yurt içinde inkılap ve sosyal ilerleme hamlelerini ve hareketlerini ayakta tutmak ve vatandaşların gelişmesine imkân sağlamak amacıyla kurulmuştur. Örgün eğitim kurumlarından olan Halkevleri, sosyal, kültürel ve eğitim çalışmalarında bulunan Türk Ocakları'nın devamı niteliğindedir. 1931 yılında kapatılan Türk Ocakları yerine 1932 yılında Halkevleri açılmış, bu iki kurum da Türkiye'de birer sivil toplum örgütü vazifesi görmüşler ve Türk halkının yetiştirilmesinde "yetişkin eğitimi" alanında hizmet vererek önemli bir misyon üstlenmişlerdir.[172] Halkevleri sadece teorik planda kalan değil halkla doğrudan doğruya kaynaşacak ve onlara yeni devletin yaptığı ve yapacağı yenilikleri anlatacak bir kurum olarak düşünülmüştür.[173] Nitekim halka açık kültür merkezi niteliğindeki halkevlerinde tiyatro, sergi, spor, kütüphane ve eğitim alanlarında etkinliklere yer verilmiş, milliyetçilik, halkçılık, laiklik ve inkılapçılık ilkeleri halka benimsetilmek istenmiştir.[174]

---

171 Yusuf Sarınay, "Türk Ocakları", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ocaklari/?pdf=3288.
172 Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.32.
173 Akyüz, *Türk Ocakları,* s.208.
174 Sertel, 1998, s.182.

Halkevi teşkilatı kurulamayan yerlerde, oraların ihtiyaçlarına, dilek ve şartlarına uygun olarak halkodaları açılmıştır. Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun ilk kurulan halkevleridir. Halkevlerinde birer şube olarak yer alan çalışma konuları şunlardır: 1) Dil ve edebiyat, 2) Güzel sanatlar, 3) Temsil, 4) Spor, 5) Sosyal yardım, 6) Halk dershaneleri ve kurslar, 7) Kütüphane ve yayın, 8) Köycülük, 9) Tarih ve müze.[175] Halkevlerinin sayısı 1950 yılında 478'i, halkodalarının sayısı ise 4.322'yi bulmuştur[176] ve buralarda konferans, tören, müsamere, konser, temsil, dergi, kitap, broşür çıkarmak gibi faaliyetler yapılmıştır. 1933 yılında yayın hayatına başlayan ve adını bizzat Atatürk'ün koyduğu "Ülkü" dergisi halkevleri tarafından çıkarılan dergiler arasında en uzun ömürlüsü ve en çok sayı çıkan yayın organı olmuştur.[177]

Dil ve edebiyat şubeleri, bulundukları yerlerde TDK'nin bir üyesi gibi çalışıp, öz Türkçe'nin yayılmasında, sevilmesinde ve benimsenmesinde başlıca etken olmuşlardır. Güzel sanatlar şubeleri, resim sanatıyla ilgilenen amatörlerin çalışacak yerlere ve araçlara kavuşmasını sağlamış, ödüllü sergiler açılmıştır. Hemen her halkevinde yılda bir defa olsun fotoğraf sergileri açılması teşvik edilmiştir. Bazı büyük halkevleri birer resim ve heykel kursu açmışlardır. Batı müzik aletleri ve halk sazları eğitimleri verilmiş, halkevleri bandoları, orkestraları ve cazları kurulmuştur. Halk arasında oynanıp sevilmekte olan danslar köylerden alınıp şehirlere getirilmiş, gençlerin bunlardan zevk almaları, bunları öğrenip oynamaları sağlanmıştır. Eskiden yalnız zeybek bilen büyük şehir çocukları, halay, horon ve barı oynar olmuşlardır. Temsil şubeleri, yalnız tiyatro değil, kukla, Karagöz, orta oyunu ve sinema gösterimi ve eğitimi çalışmalarında bulunmuş, buradan yetişip Devlet Konservatuarlarına girenler olmuştur. Halkevlerinin doğuşunda "Spor ve Beden Terbiyesi" işi milli kültür davası olarak ele alınmış, bunun üzerinde gerekli çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda, Türk milli sporları ve raksları ön planda tutularak bunların unutulmuş olanlarını diriltmek, yaşamakta olanlarını ilerletmek ve dar muhitlerinden çıkarıp yayarak millileştirmek hedeflenmiştir. Halkevleri bünyesinde güreş, atlı cirit, boks, eskrim, deniz sporları, dağcılık ve kayak, bisiklet binme, voleybol, basketbol, tenis, gülle atma gibi spor faaliyetleri göze çarpmaktadır. Halka okuma-yazma öğretmek halkevlerinin en önemli işlerinden birisidir. 1939 yılında okuma-yazma öğretmek için açılan 223 dershaneye 14.047 vatandaş, 1940 yılında açılan 472 dershaneye 22.551 vatandaş devam etmiştir. Halkev-

[175] *CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942*, Ankara: Alaadin Kıral Basımevi, 1942, s.2.
[176] Orhan Özacun, "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç,* 3 (1996), s.91.
[177] Özacun, *Halkevlerinin Dramı,* s.90.

leri bu hizmeti bazen köylerdeki kahvehanelerde bazen de cezaevlerinde yerine getirmiştir. Halkı çeşitli konularda bilgilendirmek üzere çeşitli konularda dersler de verilmiştir; biçki-dikiş, çiçekçilik-şapkacılık, daktilo-steno, motorculuk-şoförlük, dokumacılık, marangozluk, ziraatçılık (zeytincilik, arıcılık, ağaç yetiştirme), muhasebe, yurt ve aile bilgisi, sağlığı koruma, muhtarları, köy kâtiplerini yetiştirme, itfaiye, tercüme usulü, akşam ticaret kursları vs. Yabancı dil eğitimine de yer verilmiş, İngilizce, Fransızca ve Almanca kursları açılmıştır. İlkokul, ortaokul ve liselerde bütünlemeye kalmış olan öğrenciler bulundukları bölgedeki halkevlerinde bütünlemeye kaldıkları dersler üzerinde öğretmenlerin bilgi ve nezaretleri altında çalışarak sınavlarına hazırlanmışlardır. Halkevleri bünyesinde kütüphane açılmasına özellikle önem verilmiş, ilk on yıl içerisinde 420 bin kitap okuyucuların faydasına sunulmuş, köyler için seyyar kütüphaneler açılmıştır. Kendi binaları içindeki okuma odaları ve salonlarından ayrı olarak halkevine uzak mahalle ve çarşı içlerinde, cezaevlerinde ve köylerde okuma odaları açılmıştır. Tarih ve müze şubeleri bir taraftan kendi bölgelerinin tarihlerini aydınlatacak araştırmalar yaparak milli tarih için faydalı yayınlar yapmak, tarihi anıtları korumak, önemli gördükleri tarihi eserleri bu sahada çalışan kurumlara bildirmek; diğer taraftan milli kültür ve etnoloji ile ilgili belgeleri toplamak ve muhafaza etmek, aynı zamanda mahalli folklor araştırmaları yapmak ve bunları yayınlamak gibi çok önemli vazifeleri üzerlerine almışlardır.[178]

Halkevleri ve halkodaları, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında son derece önemli bir işlevi yerine getirmiş, kültürel uyanışı temsil eden kurumlar olarak Cumhuriyet tarihine damgasını vurmuştur. Halkevleri ve halkodaları sayesinde Anadolu'nun kent, kasaba hatta köylerine kadar çağdaş bilimin ışığı sızabilmiş, yurdun her köşesinde çıkan halkevi dergileri de bu ışığın taşıyıcıları olmuşlardır.[179]

Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu

> *"Milli bilincin ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz."*[180]
>
> ***Mustafa Kemal ATATÜRK***

[178] *CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942,* Ankara: Alaadin Kıral Basımevi, 1942.
[179] Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 6/23 (1999), s.261.
[180] *Atatürkçülük (Birinci Kitap),* s.365.

➢ Türk Tarih Kurumu

"Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, bütün Türk çocukları kendileri için lazım olan atılım kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Türk çocukları bu tarihten bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir."[181]

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1935

"Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."[182]

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1935

Sağlam tarihi temellere oturan bilgilerin ışığında yeni nesillerde milli benlik ve farkındalık oluşturmak, inkılapları benimsemiş bir nesil yetiştirmek için tarih eğitimi çok önemlidir. Bütün diğer devletlerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de tarih anlayışının temelinde devletin ve rejimin geleceğini sağlam temellere oturtmak vardır. Devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, çok okuyan* en çok da tarihe ve Türk tarihine ilgi duyan bir liderdir. Atatürk'ün başkanlığını yaptığı ve konusunu Türk tarihinin oluşturduğu çeşitli toplantılarda Türk tarihinin anahtarları tespit edilmiş, bunları planlı ve programlı olarak devam ettirebilmek için 15 Nisan 1931'de "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" kurulmuş, 1935 yılında bu kurum "Türk Tarih Kurumu" adını almıştır.

Atatürk, milli tarihi yabancıların gözleriyle görmenin, daha doğrusu, onların gösterdikleri şekilde anlamanın bir millet için ne büyük bir gaflet olduğunu çok iyi bilmektedir. Bunun için, maddi ve siyasi istiklâle kavuşturduğu milletini manevi ve ruhi istiklâle de kavuşturmak için, memlekette tarih çalışmalarının gelişmesine büyük bir önem vermiş ve TTK'yi bu maksatla kurmuştur.[183] 1929 yılında Gazi, okullarda resmen okutulanlar da dâhil olmak üzere bütün tarih kitaplarını toplattırarak inceleme başlatmış,[184] bu yıldan itibaren TTK görevlendirilerek ortaöğretim okulları için tarih ders kitapları hazırlanmıştır. 4 cilt halinde yayınlanan tarih kitapları 1931-1932 yılından itibaren

---

[181] *Atatürkçülük (Birinci Kitap),* s.359.

[182] *Atatürkçülük (Birinci Kitap),* s.359.

* Mustafa Kemal Atatürk yaşamı boyunca 3.997 kitap okumuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız; *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar (24 cilt),* Anıtkabir Derneği Yayınları.

[183] Fuad Köprülü, "Bir Hatıra", *Belleten*, 3/10 (Nisan 1939), s.277.

[184] Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Belleten*, 3/10 (Nisan 1939), s.274.

liselerde okutulmaya başlanmış, daha sonra MEB tarafından bu kitaplar esas alınarak ortaokul ve ilkokul kitapları hazırlanmıştır. Yeni yazılan bu kitaplarla birlikte dersin müfredatında da önemli değişiklikler olmuş, Türk milletinin yüceliği ve medeniyet kurmadaki öncü rolü vurgulanarak artık Türk milletini merkeze alan bir tarih anlayışıyla dünya tarihine bakılmaya başlanmıştır. Bu kitaplar zaman içerisinde bazı değişikliklere uğrasalar da Atatürk dönemi tarih öğretiminin sembolü olmuşlar ve Cumhuriyet Türkiye'sinin tarih eğitim ve öğretiminin temel dinamiğini oluşturmuşlardır.[185]

TTK'nin çalışmaları arasında sadece okul tarih ders kitapları hazırlamak yoktur, ayrıca kongreler, konferanslar düzenlemek, sergiler açmak, keşif ve kazı çalışmaları yürütmek, halkı tarih konusunda bilgilendirmek için doğru ve tarafsız tarih kitapları ve dergiler çıkarmak vardır.

1943 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanan 2. Milli Eğitim Şurasının gündemini "Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi" oluşturmuştur. Burada alınan kararlar, "Milli tarihe ağırlık verilmesi", "İdeal Türk çocuğu", "Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkelerinin başlıca esasları" hakkındadır.[186] Toplumun millileşmesinde tarihin önemine dikkat çeken Bakan Hasan Ali Yücel bu Şûrada TTK hakkında şöyle demiştir; *"Milli tarihi görüş ve anlayışımızdaki ileriliğimizi de şüphesiz inkılâbımıza borçluyuz. Türk Milleti'nin en eski devirlerinden bugüne kadarki siyasal ve medeni hayatını, o zamana kadar olduğu gibi dünya tarihinden koparark değil, belki dünya tarihi içinde ve objektif surette bir bütün olarak görmeyi bize Büyük Atatürk ve onun kurduğu Tarih Kurumu öğretti. Kurumun çalışmalarından, hepimizin bildiği dört ciltlik değerli eser vücuda geldi. Tarihi böyle anlayışın çocuklarımıza milliyet eğitimi vermek hususunda on yıldan beri sağladığı büyük yardımı anmayı, Ebedi Şefimizin aziz hatırasına katarak Türk Tarih Kurumuna saygı ve şükran vesilesi sayarım*."[187]

➢ Türk Dil Kurumu

"Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti

[185] Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960),* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s.201.
[186] Kartal, *Tek Parti Döneminde Toplanan Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların Eğitimin Siyasi İşlevi Açısından Analizi*, s.199.
[187] Kartal, *Tek Parti Döneminde Toplanan Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların Eğitimin Siyasi İşlevi Açısından Analizi*, s.201.

geçirdiği sayısız felaketler içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir."[188]

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1929

Türk Dil Kurumu 12 Temmuz 1932'de Atatürk'ün isteği üzerine "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" adıyla, Sâmih Rifat başkanlığında ve hepsi milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçıları olan Ruşen Eşref (Ünaydın), Celâl Sahir (Erozan) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) tarafından kurulmuştur. Kuruluş nizamnâmesinin 3. maddesine göre, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal kurucu başkandır. Kurumun en önemli organı "Türk Dil Kurultayı" olmuştur. Kurultaylarda kurumun tüzük ve yönergeleri, çalışma planları belirlenip yönetim kadrosu seçildiği gibi Türk diliyle ilgili bildiriler de sunulup tartışılmıştır. Nitekim 1932, 1934 ve 1936 yıllarında yapılan üç kurultayda hem kurumun yönetim organları seçilmiş, hem dil siyaseti belirlenmiş, hem de ilmi bildiriler sunulup tartışılmıştır. Dil konusunda yapılacak çalışmaları belirlemek ve yöntemi tartışmak için 26 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan I. Türk Dil Kurultayı'na dil bilimcilerin yanı sıra Abdülhak Hâmid (Tarhan), Sâmipaşazâde Sezâi, Halit Ziya (Uşaklıgil), Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmed Hâşim, Ahmed Râsim, Falih Rıfkı (Atay) ve Yunus Nadi gibi şair ve yazarlar, gazeteciler katılmış ve bu kurultayda cemiyet başkanlığına Sâmih Rifat seçilmiştir. Türkçe'nin en eski dillerle karşılaştırılması, tarihi gelişiminin araştırılması ve karşılaştırmalı dil bilgisinin yazılması, lehçeler ve terimler sözlükleri ile Türkçe sözlük çıkarılması, halk dilinde yer alan ve tarihi metinlerde geçen Türkçe kökenli sözlerin taranması ve yayımlanması, Türkçede söz türetme ilkelerinin belirlenmesi ve bu ilkelere uygun biçimde Türkçe köklerden yeni sözler türetilmesi, yazı dilinde kullanılan yabancı kökenli kelimelerin yerini alacak öztürkçe kelimelerin önerilmesi, başka ülkelerde yayımlanan Türk diliyle ilgili yayınların toplanması, yararlı olanların Türkçeye çevrilmesi, Türk diliyle ilgili yazıların yer aldığı bir derginin çıkarılması ve gazetelerde dil konularına özel bir sayfa ayrılması kurultayda belirlenen hususlar olmuştur. 1934'te yapılan II. Türk Dil Kurultayı'nda mevcut nizamnamenin Türkçeleştirilmesi için genel merkez heyetine verilen yetki sonucunda cemiyetin adı önce Türk Dili Araştırma Kurumu'na ve ardından Türk Dil Kurumu'na dönüştürülmüş ve bu ad 1936 yılında toplanan III. Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen ana nizamnâmede yer alarak resmileşmiştir. Yine bu kurultayda kabul edilen ni-

[188] *Atatürkçülük (Birinci Kitap),* s.363.

zamnameye göre, kurumun başkanlığını 1951 yılına kadar **dönemin Milli Eğitim Bakanları üstlenmiştir. Türk Dil Kurumu kuruluşundan itibaren çalışmalarını iki alanda yürütmüştür;** Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, yaptırmak ve Türk dilinin güncel sorunlarıyla ilgilenerek çözüm yolları bulmak. Dil devrimi olarak adlandırılacak çalışmalar da TDK tarafından yürütülmüştür. TDK'nin kuruluşu çağdaş Türkçede arılaştırma (öztürkçeleştirme) akımını da başlatmıştır. Türk dilinin yabancı kökenli sözlerden temizlenmesi akımı 1935 yılına kadar sürmüş, halkın diline girip yerleşmiş kelimelerin dilden atılması işleminden bu tarihte vazgeçilmiştir. Atatürk, ölümünden kısa bir süre önce yazdığı vasiyetname ile mal varlığını Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumuna bırakmıştır. Bu iki kurumun bütçesi bugün de Atatürk'ün mirasından karşılanmaktadır.[189]

Dönemin Önemli Şahsiyetleri

➢ John Dewey

Türk eğitim sistemi hakkında rapor hazırlayan uzmanlar içerisinde John Dewey'in özel bir yeri vardır. 1924 yılında Türkiye'ye gelerek iki ay araştırmalarda bulunan Kolombiya Üniversitesi Profesörü Amerikalı John Dewey; MEB teşkilatı, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve durumlarının düzeltilmesi, okul sistemi, sağlık ve hıfzıssıhha, okul düzeni ve diğer bazı konular hakkında bir rapor hazırlamıştır. Milli eğitimde takip edilecek yolu şöyle tarif etmiştir Dewey; yalnız bazı liderler yetiştirmek yeterli değildir, bütün vatandaşların memleketin siyasi, iktisadi ve kültürel ilerlemesi için katkıda bulunacak şekilde eğitim almaları esastır. Okullarda sadece bazı konuların öğretilmesi yeterli değildir, özellikle köylerdeki okullar ayrıca bulundukları yerlerin sağlık merkezi olmalı, orada hıfzıssıhha, bulaşıcı hastalıklar ve bunlarla mücadele yöntemleri öğretilmelidir. Yine okullar Ticaret ve Ziraat Bakanlıkları tarafından istenilen istatistiklerle bilgileri toplamağa da çalışmalıdır. Ona göre, okulların amacı iki cephelidir. Bir taraftan milli fayda temin eden bilgilerin toplanması ve yayımlanması vazifesini görecek bir merkez olmak diğer taraftan öğrencileri memlekete faydalı olacak fikri alışkanlıklarla donatmak ve alacakları bilgileri lüzumsuz olmaktan kurtarmaktır. Milli eğitim işlerinin gerektiği gibi çalışabilmesi için bütçeye eklenmesi gereken tahsisat hakkında bir muhtıra veren Dewey; okul binaları, eğitim meseleleri hakkında telif ve çeviri kitaplar yazıl-

[189] Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Şükrü Haluk Akalın, "Türk Dil Kurumu", "https://islaman siklopedisi.org.tr/turk-dil-kurumu; https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/.

ması, seyyar kütüphanelerin kurulması, bu kütüphanelerde çalışacak memurların yetiştirilmesi, sanayide kullanılacak alet ve makinelerin numunelerinin halka ve okullara tanıtılması için seyyar sergilerin açılması, bu alanlarda eğitim görmek üzere yurtdışına öğrenci gönderilmesi, özel bir araştırma komisyonu oluşturularak bu komisyonun okul binaları, müştemilatı ve eğitim usullerini incelemek üzere yurtdışına gönderilmeleri, ziraatın gelişmesi için çalışacak köy okullarını düzenlemek üzere bir komisyon kurulması için gereken kaynakların sağlanmasını tavsiye etmiştir. Bundan başka ziraat ve sanayi eğitimi verecek meslek ortaokullarının ve erkek öğretmen okullarının açılması ve iki öğretmen okulunda okul müdürü ve müfettiş yetiştirmek için şubeler açılması teklif edilmiştir. Dewey'in bir diğer tespiti öğretmen maaşlarının az olduğu ve mutlaka arttırılması ve öğretmenlere kalacak yer sağlanması gerektiğidir. Öyle ki Dewey bunu, "Türkiye maarifinin merkezi meselesi" olarak görmüştür.[190]

➢ İsmail Hakkı Baltacıoğlu

1886 yılında İstanbul'da doğan eğitimci, yazar ve siyaset adamı İsmail Hakkı Baltacıoğlu, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Cumhuriyet ve çok partili hayatı görmüştür. Türk kültür tarihinde adı "pedagoji" ile eşanlamlı bir sözcük olarak bilinir. 1908 yılında İstanbul Üniversitesi Tabii İlimler Fakültesi'nden mezun olan Baltacıoğlu, 1910 yılında pedagoji ve el işleri alanında incelemelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. Döndükten sonra eğitimin bütün kademelerinde öğretmenlik, profesörlük ve idarecilik yapmıştır. Türkiye üniversitelerinin (İstanbul Darülfünun) ilk rektörüdür, "eğitim reformu" (geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirmek, çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak) hareketinin Türkiye'deki en büyük temsilcisidir. Eğitimde üretime ve yaratıcılığa dayanan bir sistemi savunmuş, güzel sanatların önemini ilk kez vurgulamış ve kadınların yükseköğretim hakkına kavuşturulması hareketine öncülük etmiştir. Ona göre, yaşamak isteyen bir milletin tek amacı çocukları hayata hazırlamak olmalıdır, hayata hazırlamaktan kastedilen ise, çocuklarda sağlam karakterler oluşturmaktır. Eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında takip edilecek disiplin metodu ise hürriyet ve vicdanla beslenmelidir. Baltacıoğlu'na göre öğretmenin iki görevi vardır; birincisi çevreden başlayarak öğrenciye tabiatı tanıtmak, ikincisi insanları sevdirmektir. Yine ona göre en iyi öğretmen, en süslü ve en düzgün konuşan değil, öğrencisinin kuvvetlerini en çok harekete geçiren öğretmendir. Öğretmenlerin özellikle öğretim

[190] John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini, çocuklara vatan-millet sevgisi kazandırmak için soyut ifadelerden ziyade somut nesnelerden (bayrak, kılıç, portre, okul gezileri, musiki eserleri vs.) faydalanmak gerektiğini, kız çocuklarının da mutlaka eğitim görmesi gerektiğini, öğretimde basitten karmaşığa doğru gitmek gerektiğini, bilgi edinirken bütün duyu organlarının faaliyette olması gerektiğini, çocuklara hareketli ve aktif bir öğrenme ortamının sunulması gerektiğini savunmuştur. Kendisinin tarih eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair tespitleri şöyledir; *"Bu öğretimi mümkün olduğu kadar kitap ibarelerinden kurtarmak, olayların meydana geldiği yerlerin resimleri ile haritaları ile, geride kalanları ile bağlamak, yahut milletlerin hayatı, ticareti, sanayii, toprakları, nüfusu vb. ana fikirlerden biri etrafında toplamak, kısacası bir fayda, bir ihtiyaç ortaya çıkarmak, tarihin soyut bilgilerini mümkün olduğu ölçüde somut fikirlere bağlamak demektir."* Baltacıoğlu'nun sosyal ilimlerin çeşitli alanlarına dair 130'dan fazla yayını olup çoğu eğitim hakkındadır. Eğitimle ilgili belli başlı eserleri şunlardır; Talim ve Terbiyede İnkılâp (1912), İçtimai Mektep (1933), Toplu Tedris (1938), Rüyamdaki Okullar (1944), Pedagojide İhtilâl (1964).[191]

➢ Jale (Ogan) İnan

1914 yılında İstanbul'da doğmuştur. İzmir Arkeoloji Müzesi'nin kuran ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde görev yapan Türkiye'nin ilk arkeologlarından Aziz Ongan'ın kızıdır. Arkeolojiye olan ilgisi küçük yaşlardan itibaren babasıyla birlikte katıldığı mesleki gezilere dayanmaktadır. 1935 yılında Almanya'ya gitmiş, 1935-43 yılları arasında Berlin ve Münih Üniversitelerinde klasik arkeoloji alanında eğitim alarak "Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu" olmuştur. Almanya'da Alexander von Humbolt'un ilk öğrencilerinden birisi olarak arkeoloji eğitimini almak üzere yola çıkmış, bir yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti bursunu kazanarak eğitimini tamamlamıştır. Doktorasını yaptığı yıllar II. Dünya Savaşı yıllarına rastlamış fakat o eğitimine devam etmiştir. Döndüğünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Kürsüsünde, Eskiçağ tarihi ve sikkeleri konusunda çalışan Prof. Dr. C. Bosch'un asistanı olarak göreve başlamıştır. İstanbul Üniversitesinde Arif Müfit Mansel başkanlığında Klasik Arkeoloji kürsüsü kurulduktan sonra buraya kürsünün ilk asistanı olarak geçmiştir. Derslerde anlatılacak konuların kitapların, makalelerin çevirilerini yapmış, fotoğraf arşivi oluşturmuştur. 1946 yılında kırk yılı aşkın bir süre de-

[191] Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Mehmet Faruk Bayraktar, "Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu," 5. Cilt, İstanbul 1992, s.36-38; Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Talim ve Terbiyede İnkılâp*, Haz.: Rıdvan Canım, Remzi Yavaş Kıncal, İstanbul: MEB Yayınları, 1995.

vam edecek Perge kazılarını TTK adına başlatmıştır. Sonrasında yine kırk yılı aşkın süre devam edecek Side kazılarını başlatmış ve tiyatrosuyla birlikte Side antik kenti ortaya çıkmıştır. Bu iki kazıda Türkiye'nin en büyük heykel kalıntıları bulunmuştur.[192]

➢ Hasan Âli Yücel

Çok yönlü bir kültüre sahip bir aydın, öğretmen, deneme yazarı, edebiyat ve eğitim tarihçisi ve İsmet İnönü dönemi Milli Eğitim Bakanı'dır. Çeşitli liselerde felsefe ve edebiyat öğretmenliği yapmış, 1930 yılında Fransa milli eğitim teşkilat ve kurumlarını yerinde incelemek, bilgi ve görgüsünü arttırmak üzere MEB tarafından Fransa'ya gönderilmiştir. Hasan Âli Yücel, İsmet İnönü dönemi ve Cumhuriyet tarihi eğitim ve kültür politikalarında iz bırakan bir Bakandır. Yücel ve onun politikalarında destekleyici bir güç olan İnönü, eğitim politikalarında hümanizma düşüncesini devlet politikalarında başat hale getirmişlerdir. I. Türk Neşriyat ve I. Coğrafya Kongreleri, Maarif Şûraları toplanma geleneğinin başlaması, ilköğretim seferberliğinin başlatılarak Köy Enstitüleri ve Yüksek Köy Enstitüsünün kurulması Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde gerçekleştirilmiştir. Bakanlığı döneminde ortaöğretim ders kitapları aynı standartlara kavuşturulmuş, ticaret ve sanat okulları, Ankara Üniversitesi'nde Fen ve Tıp Fakülteleri, İstanbul'da Teknik Üniversite açılmıştır. Ülkenin eğitim ve kültür sorunlarına çözüm üretmek üzere konularla ilgili aydınlar bir araya getirilip tercüme ve ansiklopedi büroları açılmıştır. Dünya edebiyatı klasiklerinin çevirisine başlanmış ve 1946 yılı sonuna kadar 496 eser Türkçe' ye çevrilmiştir. İlköğretim Dergisi, Tercüme Dergisi, Tarih Vesikaları Dergisi, İslam Ansiklopedisi ve İnönü (sonradan Türk Ansiklopedisi) Ansiklopedisi (Cumhuriyet döneminde devlet tarafından çıkarılan ilk telif ansiklopedidir), Sanat Ansiklopedisi yayın hayatına başlamıştır. Üniversitelere özerklik veren yasa çıkarılmış, Devlet Opera ve Tiyatrosu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur.[193]

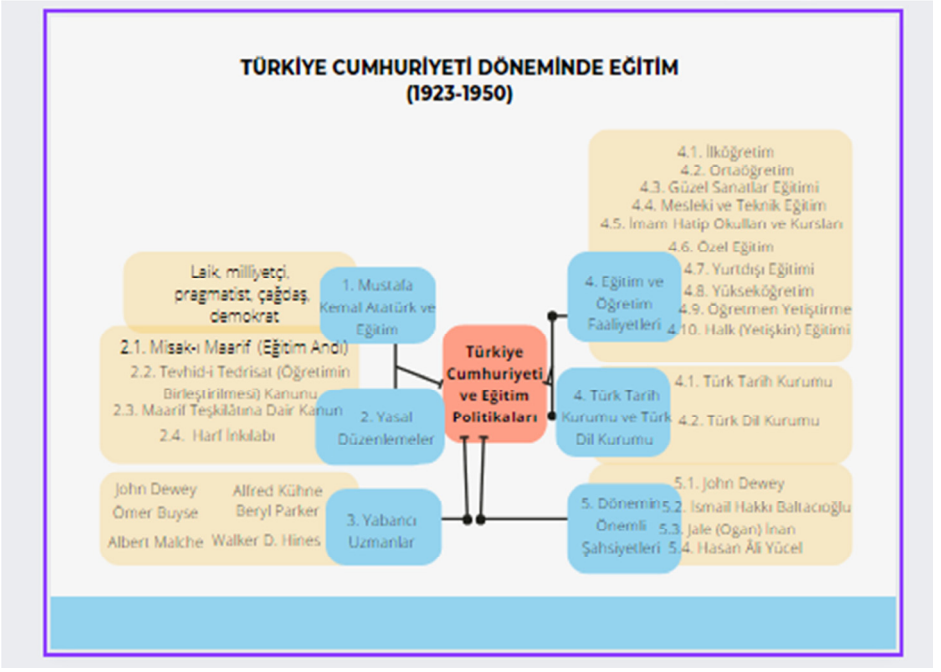
---

[192] Nezih Başgelen, "Arkeoloji Dünyasının Dedektifi: Jale İnan Küçük Dev Kadın", file:///C:/Users/Fujitsu /Downloads/278762.pdf.pdf; "Küçük Dev Kadın: Jale İnan", *Türkiye'nin Kadınları*, Başkent Üniversitesi TOCAM, file:///C:/Users/Fujitsu/Downloads/131065.pdf.

[193] Türkan Filiz Şentürk, "'Türk Milli Eğitimine Damgasını Vuran Bir Eğitim Lideri 'Hasan-Âli Yücel'", Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2015; Halise Karaaslan Şanlı, "Milli Şef Dönemi Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in Politik Konuşmalarında Ulusal Kimliğin İnşası ve Yurttaş Terbiyesi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Mustafa Birol Ülker, "Türk Ansiklopedisi", 41. Cilt, İstanbul 2012, s.533-535; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ahmet Güner Sayar, "Yücel, Hasan Âli (1897-1961)", 44. Cilt, İstanbul 2013, s.45-46; Faik Reşit Unat, "Hasan-Âli Yücel", *Belleten*, 25/98 (Nisan 1961), s.291-306.

Bölüm Sonu ve Özet

Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin modernleşme ve çağdaşlaşma faaliyetlerinin en önemli alanı ve en etkili aracı eğitim politikalarıdır. Eğitimden beklenen, kalkınmayı sağlayacak insan gücünün yetiştirilmesidir. Eğitim politikalarına çok önem verilmesi, Cumhuriyet Türkiye'sinin yaşamasının yetişen yeni neslin Cumhuriyet prensiplerini tanıyan, anlayan ve sahip çıkan bir bilince sahip olmasına bağlı olduğundandır. Geçmiş dönemin ikircikli politikaları yerine kararlı ve radikal adımlar atılmış ve bu da herhangi bir dış baskı ve talep neticesinde değil tamamen özgür irade ile hayata geçirilmiştir. Atatürk, Cumhuriyet öncesindeki eğitim politikalarını ve felsefesini eleştirmiş ve eğitimin amaçlarını ve programını yeniden oluşturmak üzere çalışmaları başlatmıştır. Eğitimin genel çerçevesini çizmek üzere yasal düzenlemelere girişilmiş; Misak-ı Maarif, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Maarif Teşkilâtına Dair Kanun ve Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun bu dönemde kabul edilmiştir. Bu yasal düzenlemelerle eğitimin laikleşmesi sağlanmıştır. Eğitim işlerini düzenlemeye yarayacak incelemeleri yapmak ve konu hakkında raporlar hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edilen yabancı uzmanlar, eğitim işlerinden ne şekilde iyi sonuçlar alınacağını tespit etmişler ve meseleler bilimsel esaslara dayanılarak çözülmeye çalışılmıştır. Yeni kurulan devletin inşasına yardımcı olacak yetişmiş insan gücüne duyulan ihtiyacı karşılamak için bir yandan yurtdışından uzmanlar getirilmiş, diğer yandan yurtdışına eğitim için devlet bursuyla öğrenci gönderilmiştir. Cumhuriyet döneminde Türk toplumunu modern bir hale getirmek için fikir ve sistem olarak yapaylıktan uzak ve orijinal bir kurum olan Köy Enstitüleri göze çarpmaktadır. Örgün eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri, köy ilkokullarından mezun çocuklara yönelik, "yaparak öğrenme" prensibi üzerine kurulmuş ve en az 5 yıl eğitim veren yatılı enstitülerdir. Bu dönemde özellikle eğitimin milli olması, karma eğitimin sağlanması, toplumun talep ve ihtiyaçlarını dikkate alan işlevselci/pragmatist bir felsefenin benimsenmesi, öğretmenlik mesleğinin saygın hale getirilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, Latin harflerinin kabulü ile çağdaş dünyaya yönelme amacının güdülmesi, okuma-yazma seferberliği, kız çocuklarının eğitimine özen gösterilmesi, üniversite reformu gibi uygulamalar eğitim sisteminin temelini oluşturan politikalardır. Uygulanan politikalarla Türk eğitim sistemi, millileşmiş, modernleşmiş, demokratlaşmış ve laikleşmiştir.

Değerlendirme Soruları

1. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla laik bir hukuk devleti olarak nasıl bir insan tipi yetiştirilmek istenmiştir?

a. Reaya

b. Vatandaş

c. Esnaf

d. Çiftçi

e. Tebaa

2. Aşağıdakilerden hangisi eğitim alanında Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş yasal düzenlemelerden biri değildir?

a. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

b. Maarif Teşkilâtına Dair Kanun

c. Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu

d. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun

e. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

3. I. Maarif Kongresi ne zaman toplanmıştır?

a. 1933

b.1925

c. 1919

d.1938

e.1921

4. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hükümet programında yer alan ve eğitim alanında çocuklara verilecek eğitimde izlenecek yol olarak belirlenen prensipler arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?

a. Eski gelenek ve metotlara bağlı bir nesil yetiştirmek

b. Çocukları güçlü ve özgüvenli yetiştirmek

c. Yüksek eğitimi amaçlamak

d. Eğitim programlarını ıslah etmek

e. doğu ve batının ilmi eserlerini Türk diline çevirtmek

5. Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren takip edilen eğitim politikalarının temel ilkelerinden değildir?

a. Millilik

b. Geleneksellik

c. Laiklik

d. Bilimsellik

e. İşlevsellik

6. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasından sonra atanan ilk Milli Eğitim Bakanı kimdir?

a. Hamdullah Suphi

b. Mehmed Vehbi

c. Rıza Nur

d. İsmail Safa

e. Mahmut Esat Bozkurt

7. İsmet İnönü döneminde, Atatürk döneminde kültür politikalarında takip edilen laiklik prensibi devam ettirilirken milliyetçilik prensibinin yerine yeni bir anlayışın geldiği görülmektedir. Bu prensip aşağıdakilerden hangisidir?

a. Pragmatizm

b. Faşizm

c. Rasyonalizm

d. Hümanizm

e. Elitizm

8. Dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler tarafından yayınlanan ve 8 Mart 1923 tarihinde yürürlüğe giren belgenin adı nedir?

a. Misak-ı Maarif

b. Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu

c. Köy Enstitüleri Kanunu

d. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun

e. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun

9. Aşağıdakilerden hangisi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sağlanan gelişmelerden biri değildir?

a. Tanzimat döneminden itibaren devam eden kültür ikiliğini kaldırmıştır.

b. Eğitim politikalarının tek elden idaresini sağlamıştır.

c. Eğitim politikalarında farklı okullarda farklı eğitimler almış gençler yetiştirilerek çeşitlilik sağlanması hedeflenmiştir.

d. Eğitimde kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır.

e. Eğitim gelirlerini bir yerde toplamıştır.

10. Aşağıdaki amaçlardan hangisi Harf İnkılabının kabul edilme sebepleri arasında değildir?

a. Türk milletinin çağdaş medeniyete daha çabuk ulaşmasını sağlamak.

b. Dil ve millet birliğini sağlamak.

c. Okuma-yazma oranlarının arttırılması.

d. Türk dilinin zenginleşmesi.

e. Batı medeniyetini taklit etmek.

11. Cumhuriyet döneminde takip edilen eğitim politikaları en çok hangi alanda kendini göstermiştir?

a. Yükseköğretim

b. İlköğretim

c. Ortaöğretim

d. Okul öncesi eğitimi

e. Teknik eğitim

12. Bestesi, sözleri ve sahnelenmesi tamamen Türk sanatçılar tarafından hazırlanan ilk opera hangisidir?

a. Truvalılar

b. Carmen

c. Bir Yaz Gecesi Rüyası

d. Özsoy Operası

e. Figaro'nun Düğünü

13. "Türk Beşleri" olarak adlandırılan Türk bestecileri arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?

a. Muammer Sun

b. Hasan Ferit Alnar

c. Ulvi Cemal Erkin

d. Ahmet Adnan Saygun

e. Necil Kâzım Akses

14. Aşağıdakilerden hangi şehir Köy Enstitülerinin kurulduğu yerlerden biri değildir?

a. İzmir

b. Trabzon

c. İstanbul

d. Malatya

e. Ankara

15. 1933 yılında yayın hayatına başlayan, adını bizzat Atatürk'ün koyduğu ve Halkevleri tarafından çıkarılan dergiler arasında en uzun ömürlüsü ve en çok sayı çıkan yayın organı hangisidir?

a. Belleten

b. Atatürk Yolu

c. Erdem

d. Hakimiyet-i Milliye

e. Ülkü

Cevaplar

1. B, **2.** E, **3.** E, **4.** A, **5.** B, **6.** C, **7.** D, **8.** A, **9.** C, **10.** E, **11.** B, **12.** D, **13.** A, **14.** C, **15**. E.

Kaynakça

Akgün, Seçil ve Murat Uluğtekin. "Misak-ı Maarif", *Atatürk Yolu Dergisi.* 1/3 (1989): 285-349.

Akkutay, Ülker. *"Eğitim Kuruluşlarının Teşkilinde Atatürk'ün Rolü",* Atatürk'ün 50. Ölüm Yılı Anma Konferansları. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1989.

Akyüz, Kenan. "Türk Ocakları", *Belleten*. 50/196 (1986): 201-228.

Akyüz, Yahya. "Atatürk Öğretmenlere Dedi Ki…", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 14/1 (1981): 9-15.

_____. "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 4/10 (1987): 71-90.

_____. "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 8/23 (1992): 233-240.

_____. *"Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri",* Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, (9-11 Eylül 1991). Cilt II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996.

Altın, Hamza. "II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Onun Eğitim ve Eğitimci Kavramları İle İlgili Düşünceleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi***.** 33/55 (2014): 219-251.

Arıkan, Zeki. "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*. 6/23 (1999): 261-281.

_____. *"Darülfünun'dan Üniversite'ye",* Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005. Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Atatürkçülük (Birinci Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar (24 cilt). Ankara: Anıtkabir Derneği Yayınları.

Atay, Hüseyin. "Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi ve İslam'da Eğitim", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.* XII/35 (Temmuz 1996): 493-502.

Ataünal, Aydoğan. *Çağdaş Eğitim Anlayışı*. Ankara: Milli Eğitim Vakfı Yayını, 2013.

Ayhan, Halis. *"Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi*", Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005. Haz.: Murat Alper Parlak. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Baltacıoğlu, Ismayıl Hakkı. *Talim ve Terbiyede İnkılâp.* Haz.: Rıdvan Canım, Remzi Yavaş Kıncal. İstanbul: MEB Yayınları, 1995.

Başar, Erdoğan. "Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını" (Üniversitelerin İleriye Dönük Gelişmeleri Üzerine Görüş ve Öneriler), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi***.** 10/1 (1997): 17-51.

Bayık, Mustafa. "Atatürk'ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Öz Soy Destanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.* XVIII/52 (Mart 2002): 289-299.

Bilgin, Beyza. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XII/35 (Temmuz 1996): 527-535.

CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942. Ankara: Alaadin Kıral Basımevi, 1942.

Cicioğlu, Hasan. *"Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi",* Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005. Haz.: Murat Alper Parlak. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Coşkun, Alev. *"Devlet Adamı Hasan Âli Yücel",* Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997, İzmir). İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998.

Dağlı, Nuran ve Belma Aktürk. *Hükümetler ve Programları 1920-1960*. Cilt 1, Ankara: TBMM Basımevi, 1988.

Demir, Gönül Türkan. *"Atatürk Döneminde Ortaöğretim Okulları ve Öğretmenleriyle İlgili Talimatnameler",* 9. Uluslararası Atatürk Kongresi, 12-15 Kasım 2019, Bildiriler. III. Cilt, 2021.

Dewey, John. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.

Doğan, Adem. *"Türkiye'de Özel Eğitim",* Türk Eğitim Tarihi. Ed.: Mustafa Kılınç, Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019.

Doğan, Hıfzı. "Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi***.** 16/1 (1983): 167-181.

Duman, Tayyip. *"Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi",* Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005. Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Elmas, Abdullah. *Köyü Canlandırma Hareketi Olarak Köy Enstitüleri.* Ankara: İksad Yayınları, 2020.

Eren, Mehmet Ali. *Bir Eğitimcinin Düşünce ve Anıları*, 2.Kitap, Ankara: Kardelen Ofset, 2009.

Ergün, Mustafa. *"Atatürk Döneminde Öğretmen Yetiştirme*", Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri Gazi Eğitim Fakültesi 16-17 Mart 2006. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Eski, Mustafa. "Mustafa Necati", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.* XII/35 (Temmuz 1996): 463-481.

Evsile, Mehmet. "TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950)", *History Studies***.** 11/2 (Nisan 2019): 621-654.

Fer, Seval. *"1923 Yılından Günümüze Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları Üzerine Bir İnceleme",* Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005. Haz.: Murat Alper Parlak. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Genç, Reşat. *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar, 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

Geray, Cevat. "Halk Eğitiminin Kurumlaşması", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.* 7/1 (1974): 403-413.

_____. *"Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması Açısından Hasan Âli Yücel",* Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997, İzmir). İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998.

Giorgetti Meşeci ve Filiz Betül Batır. "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi.* 13-14 (2008): 27-56.

Günaltay, Şemsettin. "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Belleten***.** 3/10 (Nisan 1939): 273-274.

Hatipoğlu, Tahir. *"Hasan Âli Yücel ve 1946 Üniversiteler Kanunu",* Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997, İzmir). İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998.

Hesapçıoğlu, Muhsin. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 29 (2009): 121-138.

Irmak, Sadi. "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 1/1 (1984): 164-166.

İçke, Ayşen. *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.

İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Haz.: Arı İnan, 8. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. 1. Cilt, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Kapluhan, Erol. *Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi*. İstanbul: Lambert Academic Publishing, 2011.

Karagözoğlu, Galip. "Atatürk'ün Eğitim Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 2/4 (1985): 193-214.

Karahan, Leyla. *"Atatürk ve Öğretmen",* Atatürk'ün 50. Ölüm Yılı Anma Konferansları. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1989.

Karal, Enver Ziya. *"Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim",* Atatürk ve Eğitim. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1981.

Kartal, Sadık. "Tek Parti Döneminde Toplanan Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların Eğitimin Siyasi İşlevi Açısından Analizi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)***.** 5/11 (2018): 196-203.

Kısıklı, Emine, "Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınındaki Yankıları", *Erdem*. 6 (2010): 115-160.

Kirby, Fay. *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. Ankara: İmece Yayınları, 1962.

Köken, Nevzat. *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014.

Köprülü, Fuad. "Bir Hatıra", *Belleten.* 3/10 (Nisan 1939): 277-279.

Kuşci, Ahmet. *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950).* Ankara: İksad Yayınları, 2021.

Malche, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.

Metin, Celal. "Türk Modernleşmesi ve İran (1890-1936)". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006.

Namal, Yücel ve Tunay Karakök. "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)", *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi.* 1/1 (Nisan 2011): 27-35.

Neysari, Salim. "Türkiyede Alfabenin Değişimi, Bölgesel Kültür Münasebetleri Bakımından İstidlal ve Neticeleri", *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972.

Osmanlı Ansiklopedisi. Ali Arslan. V Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Öymen, Hıfzırrahman Raşit. "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi", *Belleten.* 52/204 (1988): 1013-1088.

Özacun, Orhan. "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç***.** 3 (1996): 87-96.

Özcan, Halil. "İstanbul Öğretmenlerinin Bursa Seyahati ve Mustafa Kemal Paşa'nın Başöğretmenliğe Geçiş Konuşması", *DTCF Dergisi*. 58/2 (2018): 1585-1608.

Özerdim, Kemal. *"Harf Değişikliğinde Türk Kültürüne Tesirleri",* Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972.

Parker, Beryl. *Türkiyede İlk Tahsil Hakkında Rapor*. İstanbul 1939.

Sakaoğlu, Necdet. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Sarı, Muhammed. "Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi.* 54 (Bahar 2013): 169-194.

Sarı, Muhammed ve Esma Uz. "Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitmen Kursları", *TUHED*. 6/1 (Bahar 2017): 29-55.

Sarıhan, Zeki. *1921 Maarif Kongresi*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2019.

Sarpkaya, Ruhi. "Atatürk'ün Eğitim Politikasının Kaynakları ve Temel İlkeleri", *Eğitim ve Bilim*. 27/126 (2002): 3-9.

Sertel, Yıldız. *"Türkiye'nin Eğitim Sorunu-Mustafa Kemal Dönemi'nde Eğitim Politikası",* Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu, Bildiriler (16-17 Aralık 1997, İzmir). İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1998.

Sezer, Ayten. *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938).* Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Şahin, Mustafa. "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.* 1/2 (1992): 213-234.

Şanlı, Halise Karaaslan. "Milli Şef Dönemi Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in Politik Konuşmalarında Ulusal Kimliğin İnşası ve Yurttaş Terbiyesi". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

Şeker, Kadir. "İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)". Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006.

Şentürk, Türkan Filiz. "Türk Milli Eğitimine Damgasını Vuran Bir Eğitim Lideri 'Hasan-Âli Yücel'". Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2015.

TBMM Zabit Ceridesi. C. 1-2, Ankara: TBMM Matbaası, 1961.

Tonguç, Engin. *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç. İstanbul:* Ant Yayınları, 1970.

Tongul, Neriman. "Türk Harf İnkılâbı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi.* 33-34 (Mayıs-Kasım 2004): 103-130.

Turan, Şerafettin, *"Tevhidi Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi)",* Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri. Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz.:İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Ankara: TBMM Basımevi, 2013.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Mehmet Faruk Bayraktar. 5. Cilt, İstanbul, 1992.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ahmet Güner Sayar. 44. Cilt, İstanbul, 2013.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Mustafa Birol Ülker, 41. Cilt, İstanbul 2012.

Türkoğlu, Adil. *"Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Gelişimi"*, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, 07-09 Aralık 2005. Haz.: Murat Alper Parlak, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Ulu, Cafer. "1416 Sayılı 'Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun' ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları", *Tarih Okulu Dergisi*. 7/XVII (Mart 2014): 495-525.

Uluskan, Seda Bayındır. *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Unat, Faik Reşit. "Hasan-Âli Yücel", *Belleten.* 25/98 (Nisan 1961): 291-306.

Ünal, Birsen. "Education Policies During Ataturk Period", *Procedia - Social and Behavioral Sciences.* 174 (2015): 1717-1722.

Ünsal, Hüsamettin. *Milli Eğitim ve Atatürk'ün Milli Eğitim Politikası.* Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1980.

Yavuz, Ünsal. *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

Yıldıran, Güzver. "Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Eğitim Kurumları", *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi.* 29/ 2 (2012): 1-26.

Yıldırım, İbrahim ve Ömer Faruk Vural. "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve Pedagojik Formasyon Sorunu", *Journal of Teacher Education and Educators.* 3/1 (2014): 73-90.

Yücel, Hasan-Âli. *Türkiye'de Orta Öğretim,* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994.

BCA 30.01.0.0.90.559.2. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı)

Akşam, "Millet Mektepleri Merasimle Açıldı," 3 Ocak 1929.

Milliyet, "Millet Okuma Seferberliği Bugün Başlıyor", 1 Kasım 1929.

Altunya, Niyazi. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gazi-egitim-enstitusu-1926-1980/.

Avcı, Cemal, "Uluslararası Sayıların Kabulü", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/uluslararasi-sayilarin-kabulu/

Öztoprak, İzzet. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tevhid-i-tedrisat-kanunu/.

Sarınay, Yusuf. "Türk Ocakları", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ocaklari/?pdf=3288.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Şükrü Haluk Akalın. "https://islamansiklop edisi.org.tr/turk-dil-kurumu; https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/.

Uluskan, Seda Bayındır. "Türk Beşleri", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-besleri/?pdf=3314

Ünal, Yenal. "Maarif Vekâleti", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf.

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm 02007002.pdf

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm.

"Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun", Resmi Gazete. 16 Nisan 1929, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1169.pdf.

"İdil Biret ve Suna Kan'ın yabancı memleketlere müzik tahsiline gönderilmesine dair Kanun", https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc030/kanuntbmmc030/kanuntbmmc03005245.pdf.

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf.

http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/koy_enstitu.htm.

"Millet Mektebi Talimatnamesi", https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1048T.pdf.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1950-1975'Lİ YILLAR)

S. Tunay Kamer - Sümeyya Çalık

Giriş

Döneme ilişkin gelişmeler okulöncesi, ilkokul, ortaokul, lise, meslekî ve teknik eğitim, öğretmen yetiştirme, yükseköğretim, din eğitimi, özel eğitim, azınlık okulu, yabancı dil eğitimi, yabancı uzman raporları alt başlıklarında ele alınmıştır. Bu dönem insan yetiştirme düzeni bazı değişikliklere uğramıştır. Çünkü 1950-1975 yılları arasındaki dönem ele alındığında iktidar değişimleri, dünyada yaşanan gelişmeler ve bunun ülkemize yansımaları, siyasi kamplaşmalar, öğrenci boykotları, darbeler ve muhtıralar vb. birçok olayın yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmeler eğitim sistemini etkilemiş ve dolayısıyla insan yetiştirme düzeni bundan etkilenmiştir.

İnsan yetiştirme düzeni

Önceki dönemde benimsenen hümanist insan yetiştirme düzeni Demokrat Parti yönetimiyle terk edilmiştir. Bu dönemde daha çok eğitimde millilik ve din eğitimi üzerinden eğitim sistemi kurgulanmıştır. Önceki ve sonraki dönemlerde de sıklıkla vurgulanan eğitimde nicelik ve nitelik sorunu bu dönemde de hep gündemde olmuştur. Bu ikisi bir türlü dengelenememiştir. Diğer taraftan yükseköğretimdeki nicelik sorunu bu dönemde büyük oranda çözülmüş ve üniversite sayısı çok hızlı bir şekilde artmıştır. Bu da üniversite okuyan ve üniversite mezunu insan sayısının artmasını sağlamıştır. Esasicilik eğitim felsefesine göre yetişen öğrenciler, bu dönemde ilerlemecilik eğitim felsefesine göre yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde yapılan müfredat değişikliği çalışmaları da insan yetiştirme düzeninin değişmesine neden olmuştur.

Bu dönemin genel özellikleri

Bu döneme ait eğitim alanındaki genel özellikler aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

1. Bu dönemin en temel özelliği daha önceki dönemlerde denenmiş olan ama tam anlamıyla başarılı olmamış çok partili sisteme geçiş deneme-

leri bu dönemde karşılık bulmuş ve 1946 yılı seçimlerinin galibi olan Demokrat Parti bu dönemde de kendini hissettirmiştir.

2. Eğitime yönelik parti politikaları bir önceki döneme göre değişiklik göstermiştir.
3. Diğer taraftan 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 askeri müdahaleleri hükümetlerin düşmesine ve bunun da eğitim politikalarının uygulanmasına etkisi olmuştur.
4. Ayrıca önceki dönemlerde başlayan yabancı eğitim uzmanı daveti bu dönemde de varlığı sürdürmüştür.
5. Eğitim politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında yabancı eğitim uzmanlarının etkisi devam etmiştir.
6. Dünyayı etkisine altına alan 1968 yılı öğrenci olayları ülkemizde de hissedilmiş, bundan en çok yükseköğretim sistemi etkilenmiştir.

Okulöncesi

Bu dönemde okul öncesi ile ilgili birçok kanuni düzenleme yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı 1952 yılında anaokullarının eğitim programı ve öğretmen yetiştirme konularında birçok yönetmelik yayınlamıştır.

1953 yılında toplanan 5. Milli Eğitim Şurasında okul öncesi eğitim kurumlarının açılmasıyla ilgili hükümleri yeniden yer almıştır[1]: "*Yer ve vasıta temini şimdilik ferdi teşebbüslere ve mahalli idarelerin yardımlarına bağlı olmakla beraber, Vekâlet bu hususta elinden geleni yapacaktır.*"

1961 yılında 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun 6. maddesinde, okul öncesi eğitim kurumlarının isteğe bağlı ilköğretim kurumları arasına alındığı ifadesi yer almaktadır. 13. maddesinde, okul öncesi eğitim kurumlarında zorunlu eğitim yaşına gelmemiş çocukların eğitim alacağı, bu kurumların gerçek ve tüzel kişilerle, belediyeler, özel idareler ve devlet tarafından açılabileceği belirtilmiştir. 16 Haziran 1962 tarihinde yayımlanan Anaokulları ve Sınıfları Yönetmeliğinde anaokulu ve anasınıfların amaçları, kuruluş şartları, yönetimleri ve eğitim alacak öğrencilerin özellikleri gibi konular ele alınmıştır[2].

---

1 Milli Eğitim Bakanlığı, *Beşinci Milli Eğitim Şurası Çalışma Esasları Komisyon Raporları Konuşmalar*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.

2 Ozana Ural ve Oya Ramazan, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü", *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri,* Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1. bs., 2007.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) okul öncesi eğitimle ilgili hiçbir konu yer almamaktadır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) ilk defa okul öncesi eğitimle ilgili planlar yer almış ve okul öncesi eğitimin bir çerçevesi çizilmiştir. Kalkınma planında okul öncesi eğitim ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: *"Okul öncesi, eğitimi 3-6 yaş çocuklarının eğitimidir. Bu eğitim ancak anne eğitiminden yoksun çocukları ele alacaktır. 1968-1972 döneminde okul öncesi eğitim hizmetleri bağımsız anaokulları ve ilkokullara bağlı anasınıfları kurularak geliştirilecektir. Bütün kız enstitülerinde öğretim programının geliştirilmesi amacıyla çocuk yuvaları açılacaktır."*[3]

Tablo 1. Resmi ve özel anaokullarında sayısal gelişmeler[4]

Eğitim yılı	Okul Sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1950-51	52	71	941	819	1760
1960-61	64	104	1535	1195	2730
1970-71	112	185	2299	1902	4201

6. 7. ve 8. Milli Eğitim Şuralarında ise okul öncesi eğitimden ilköğretim bünyesinde isteğe bağlı okullar olarak bahsedilmiştir. 24 Haziran-4 Temmuz 1974 tarihleri arasında toplanan 9. Milli Eğitim Şurasında, okul öncesi eğitimin amaç ve görevlerini yeniden belirlenmiştir. Şurada ayrıca okul öncesi eğitim kurumlarının bağımsız anaokulları olarak kurulabileceği gibi, gerekli görülen yerlerde temel eğitim kurumlarının birinci kademesine bağlı ana sınıfları veya ilgili diğer eğitim kurumlarına bağlı olarak uygulama sınıfları şeklinde açılabileceği de belirtilmiştir[5].

14 Haziran 1973 tarihinde kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda Örgün Eğitim başlığı altında okul öncesi eğitimin kapsamına, amaç ve görevlerine, kuruluş bilgilerine yer verilmiştir. Bu kanun günümüze kadar güncellenerek işlerliğini sürdürmüştür.

[3] Nurettin Konaklı, "Kalkınma Planlarında ve Yıllık Programlarda Okul Öncesi Eğitim", 8*. YA-PA Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Kitabı*, 1992, s.35-40.

[4] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Yayınları, 2021, s. 344.

[5] Millî Eğitim Bakanlığı, Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası Öneriler Raporlar Kararlar Uygulamaya Konulan Esaslar. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.

İlkokul

DP'nin ilkokullar için belirlediği en önemli hedef, ilkokulu bütün ülkeye özellikle de okulu olmayan köylere götürebilmek, ilkokulların niteliğini yükseltmekti. Bu kapsamda 08 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılan 5828 sayılı kanunla köylüleri kendi okulunu yapmaya zorlayan hüküm kaldırılarak, mecburiyetten kurtarılmıştır. Okul binalarının yapımı özel idare bütçesinden ve genel bütçeden ayrılan ödeneklerle sağlanmaya başlanmıştır. Yani ilkokulların bundan sonra devlet tarafından yapılması sağlanmıştır[6]. Ayrıca değişik nedenlerle okul açılamayan köylerde gündüzlü ve yatılı bölge okullarının düzenlenerek yeniden devam ettirilmesi kararı alınmıştır[7].

Tablo 2. Resmi ve özel ilkokullarda sayısal gelişmeler[8]

Eğitim yılı	Okul Sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1950-51	17428	35841	1016915	599711	1616626
1960-61	24398	62526	1800026	1066475	2866501
1970-71	38234	132721	2892654	2120754	5013408

1953 yılında toplanan 5. Milli Eğitim Şurasında ilkokulla ilgili sorunlar ele alınmış ve tartışılmıştır. Şurada ilköğretim programının yeniden düzenlenmesi, yeni ilkokul yönetmeliğinin incelenmesi öngörülmüştür bu kararlara bağlı olarak 1953-1954 eğitim yılında Bolu ve İstanbul'da deneme ilkokullar açılmıştır[9]. Öğrencilerin serbest bir ortamda çalışmaları, sosyal faaliyetlere yer verilmesi, konu seçiminde ve aktarımında öğretmenlere esneklik ve öncelik tanınması bu yeni sistemin temelini oluşturmuştur. Fakat bu deneme okullarından istenilen sonuç elde edilememiştir[10].

6 Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi,* Nobel Yayıncılık, Ankara, 2019, s.224.
7 Emre Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950–1960)". Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2008
8 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.349
9 Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.226.
10 Sakaoğlu, *Osmanlıdan Günümüze*, s.263.

Tablo 3. Öğretim şekillerine göre ilkokul sayıları[11]

Yıllar	Kentsel alanlarda			Kırsal alanlarda		
	Normal	İkili	Üçlü	Normal	İkili	Üçlü
1967-1968	1582	1941	36	27116	2669	5
1968-1969	1383	1754	34	28253	4083	22
1969-1970	1281	2014	45	27953	5796	23
1970-1971	1266	2179	50	27287	7528	22
1974-1975	999	2602	149	27052	10212	46

Bu dönemde ilkokula ilgili en büyük problemlerden biri artan nüfusa göre okul yapılamasından dolayı ikili, üçlü, hatta dörtlü öğretim olmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı 10 Ocak 1958 tarihinde TBMM'de yaptığı bir konuşmada 965 şehir ilkokulundan 24'ünde üçlü, 4'ünde dörtlü tedrisat yapıldığını belirtmiştir. Bu durumun sanayileşen bölgelere yaşanan göçlerden dolayı yaşandığını ve bunun tamamen ortadan kaldırılması için çalışmalar yapıldığını ifade etmiştir[12].

1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, ilköğretimi düzenleyen temel bir kanundur. Kanunda ilköğretimle ilgili genel hükümler, teşkilatlanma, ilköğretimde görev yapanlar, okulların açılma, kapanma ve öğretime ara verme zamanları, okula kayıt, kabul, devam, okulların arsa ve bina işlemleri, okulların gelir ve giderleri gibi konulara yer almaktadır.

1961 Anayasasının 50. maddesine göre ilköğretim zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu ifadesi yer almaktadır.

Ortaokul

Ortaokul, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu yayınlanıncaya kadar bir ortaöğretim kurumu olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren Ortaöğretim Genel Müdürlüğünden alınarak Okul Öncesi ve Temel Eğitim Genel Müdürlü-

[11] Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika-Eğitim-Kalkınma*. Ankara: Pegem Akademi, 5. Baskı, 2009.

[12] Erdoğan. Başar, Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960), İstanbul: MEB Yayınları, 2004, s. 528.

ğü'ne bağlanmıştır. Ayrıca 1963 yılından itibaren ortaokul düzeyindeki mesleki ve teknik okullar kaldırılmıştır[13].

Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere 1960'lı yıllara kadar ortaokul sayılarında artış çok düşüktür[14]. Sonraki yıllardaki artış çok hızlı meydana gelmiştir.

Tablo 4. Resmi ve özel ortaokullarda sayısal gelişmeler[15]

Eğitim yılı	Okul Sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1950-51	440	4528	50262	19037	68765
1960-61	776	13269	241261	76877	318138
1970-71	1842	28452	569719	213752	783471

Artan öğrenci sayısı karşısında ilkokullarda olduğu gibi ortaokullarda da ikili öğretime gidilmiştir. İkili öğretim yapan ortaokul sayısı 1964-65 eğitim yılında 151 iken, 1973-74 eğitim yılında 750'ye yükselmiştir.

Tablo 5. Öğretim şekillerine göre ortaokul sayıları[16]

Yıllar	Normal	İkili	Toplam
1964-1965	487	151	638
1965-1966	533	163	696
1966-1967	565	223	788
1967-1968	658	280	938
1968-1969	719	335	1054
1969-1970	891	616	1507
1973-1974	1552	750	2302

Tablodaki verilere göre ikili öğretim yapan ortaokulların sayısında giderek artan bir eğilim olduğu görülmektedir.

Demokrat Parti döneminde "Akşam Ortaokulları" da açılmıştır. Çalışmak zorunda oldukları için gündüz eğitimine devam edemeyen ve yaşı öğrenim çağını geçmiş vatandaşlar için bu okullar kurulmuştur. Talim ve Terbiye Kuru-

[13] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, s.153-154.
[14] Bunda İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik bunalımın etkisi olduğu söylenebilir.
[15] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.356.
[16] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, s. 159.

lu'nun 20 Mayıs 1959 tarih ve 135 nolu kararıyla kurulan akşam ortaokullarının öğrenim süresi dört yıldır[17].

Lise

Liseler, 1950 yılına kadar, geleceğin elitlerini yetiştiren ve genel olarak zengin ailelerin, bürokratların, subayların, toprak sahiplerinin çocuklarına yönelik okullar olarak görülmüştür. Çok partili dönemde liselerin açılması vaadi seçim kampanyalarında yer almaya başlanmış ve 1950'den sonra sadece il merkezlerinde değil pek çok kasaba bile liselere kavuşmuştur[18].

1951–1954 yılları arasında ortaöğretime ait eksikliklerin giderilmesi, ihtiyaç duyulan alanlarda gerekli düzenlemelerin yapılması amacıyla üç Amerikalı eğitim uzmanı (Rufi, Tompkins ve Beals) ülkeye davet edilmiştir[19]. Amerikalı eğitim uzmanları ülkemizde ortaöğretim ile ilgili incelemeler yapmış ve izlenimlerini birer rapor halinde Milli Eğitim Bakanlığı'na sunmuştur. Bu uzmanlardan Rufi, demokratik eğitimin önemli olduğunu; Tompkins öğrenci sayısının az olduğunu; Beals ise, rehberlik hizmetlerinin önemli olduğunu kendi raporlarında vurgulamışlardır.

Tablo 6. Resmi ve özel liselerde sayısal gelişmeler[20]

Eğitim yılı	Okul Sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1950-51	88	1954	17526	4643	22169
1960-61	194	4219	56016	19616	75632
1970-71	518	11219	173885	70684	244569

Cumhuriyetle birlikte ortaokul üzerine üç yıllık okullar olarak yapılandırılan genel liselerin öğretim süresi, 1951 yılında dört yıla çıkarılmış ve şube ayrımı dördüncü sınıfta yapılmaya başlanmıştır. Fakat 1954 yılında bundan geriye dönüş yapılarak liselerin öğretim süresi tekrar 3 yıla indirilmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel döneminde ABD'de uygulanan lise ders sisteme geçilmesi çalışmalar yapılmıştır. Bu sisteme göre liselerin birinci sınıf-

17 Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, 1985.
18 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, s.164.
19 Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950–1960)",
20 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.356

ları 7 saat ders gösterilmesi, sınıf dışı faaliyetlere, serbest saat ve el işleri gibi pratik bilgiler verecek yardımcı ders saatlerine yer verilmesi öngörülmüştür. Ayrıca 3 devreli karne sitemi yerine 2 devreli karne sistemi ve arada 15 günlük dinlenme süresinin verilmesi kararlaştırılmıştır[21].

Özel programlı lise uygulamaları bu dönemde gerçekleşmiştir. İstanbul Atatürk Kız Lisesi (1953-1954) ve Ankara Bahçelievler Lisesi ilk önemli örnekler arasındadır. 1955 yılından itibaren Kolej denilen ve birçok dersin yabancı dille okutulduğu liseler açılmıştır. Bu okullara 1975 yılından itibaren Anadolu Lisesi adı verilmiştir.

5-15 Şubat 1962 tarihleri arasında toplanan 7. Milli Eğitim Şurasında rehberliğin önemli olduğu üzerinde durulmuş, lise ders programlarına rehberlik çalışmaları için grup saati adıyla haftada birer saat ayrılma kararı alınmıştır. Ancak programlarda 1974-1975 eğitim yılından itibaren belli zaman ayrılmıştır[22].

Talim ve Terbiye Dairesinin 16 Kasım 1970 tarihli ve 390 sayılı kararı ile Akşam Liseleri kurulmuştur. Akşam liselerinin kuruluş amacı akşam ortaokullarındaki gibi gündüz çalışanlar ve yaşı geçmiş vatandaşların lise eğitimleri almalarını sağlamaktır. Öğretim süresi 4 yıldır[23].

Mesleki ve Teknik Eğitim

Cumhuriyet döneminde meslekî ve teknik eğitim kurumları; vatan savunması için ihtiyaç duyulan teknik personeli yetiştirmek, iş hayatının ihtiyacı olan becerili ve teknik insan gücünü yetiştirmek ve meslekî-teknik eğitim kurumları ile çevreye yeni teknoloji götürmek olmak üzere üç temel amacı hedeflemiştir[24]. Bu dönemde meslekî ve teknik eğitimde okula yaklaşım tam günlüdür. Eğitimin giderleri devlet bütçesi tarafından karşılanmaktadır ve standartları Bakanlık tarafından belirlenmiştir. Henüz eğitim kurumları ile iş hayatı arasındaki iletişim sürekli değildir ve iş hayatının bu alandaki faaliyetleri sınırlıdır. 1940'lı yıllarda her ile bir meslek lisesi açma politikası benimsenmiştir. Dolayısıyla 1940-1950'lerde meslekî ve teknik eğitim oldukça hızlı gelişmeye

[21] Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960),* s.519.
[22] Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim,* s. 208
[23] Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim,* s. 210
[24] İlhan Sezgin, "Yeni Mesleki-Teknik Eğitim Sistemi ve Okul-Endüstri İlişkileri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2 (1997), s.210.

ve yaygınlaşmaya başlamıştır[25]. 1940'lı yıllarda meslek okullarına fazla ağırlık vermenin arz fazlası yaratacağı endişesi söz konusu iken, 1950'li yıllarda sanayileşmenin bir sonucu olarak sanayi alanında istihdam edilecek nitelikli iş gücü açığını kapatmanın kısa sürede kolay bir şekilde gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır[26].

14 Mayıs 1950 genel seçimleri Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanmış, 22 Mayıs'ta TBMM'de gerçekleştirilen oylamada Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar birinci turda Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bayar, aynı gün Başbakanlık görevine Adnan Menderes'i getirmiş böylece 9 Mart 1951 tarihine kadar görevi yürütecek olan I. Menderes Hükûmeti kurulmuştur. Menderes hükûmetleri döneminde eğitim-kültür alanındaki faaliyetler bünyesinde meslekî ve teknik eğitime oldukça önem verildiği görülür. Nitekim Demokrat Parti Tüzüğü'nün 37. Maddesi meslekî ve teknik eğitim ile ilgilidir. Maddede; "*Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurullarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazlarının ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından, yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görmekteyiz*[27]" ifadesi yer almaktadır. Demokrat Parti döneminde (1950-1960) tarım ve sanayi alanındaki gelişme ve büyüme nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyacı beraberinde getirmiştir.

1951 yılından itibaren meslek sanat okulu açılmayan ilçelerde ilkokul mezunlarına sanat öğretmek için kurslar açılmıştır. Bunun yanında Sanat Enstitüleri bünyesinde de çeşitli kurslar düzenlenmiştir. Bu kurslarda öğrencilere; demircilik, kaynakçılık, matbaacılık ve radyoculuk gibi meslekler öğretilmiştir. 1952 yılından itibaren özellikle küçük kasabalarda kumaş kesme, dikiş, nakış ve çocuk bakımına yönelik kurslar açılmıştır. Büyük şehir ve kasabalarda ise akşam okulları açılmaya başlanmıştır[28]. 1957 yılında toplanan 6. Milli Eğitim Şûrası'nın gündemini "meslekî ve teknik eğitim" oluşturmuştur[29]. Şûrada mesleki ve teknik eğitim konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Erkek Teknik Öğretim Komisyonu, Kız Teknik Öğretim Komisyonu, Ticaret Öğretimi Komisyonu ve Halk Eğitimi Komisyonu olmak üzere dört farklı komisyon oluşturulmuştur[30]. 1962'de yedinci, 1970'te sekizinci ve 1974'te dokuzuncu Milli Eğitim

[25] Millî Eğitim Bakanlığı, *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim (11. yy. - 21. yy*.), haz., Selvinaz Aydın ve Ülkü Özdemir, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019, s.129.
[26] Ülker Akkutay, *Türkiye'de Çıraklık Eğitimi,* Ankara: Erek Ofset, 1991, s.36.
[27] Demokrat Parti Programı, s.11.
[28] Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.237.
[29] Zehra Taşdöven, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)", Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2013, s.49.
[30] Bkz. T.C. Maarif Vekâleti, Altıncı Maarif Şûrası (19-23 Mart 1957), Ankara, 1957, s.13.

Şûrası toplanmıştır. Yapılan şûralar eğitimle ilgili genel forum niteliğinde toplantılar olup alınan kararların uygulanmasında sorunlar yaşanmıştır[31].

DP döneminde meslekî ve teknik eğitim alanında çeşitli iş kollarında istihdam edilmek üzere açılan meslekî ve teknik okulların ilki İzmir'de açılan Motor Makine Okulu'dur. 1953-1954 yılında ise İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü bünyesinde müstakil bir Motor Makine Okulu kurulmuş, 1955-1956 eğitim yılında ise "Motor Sanat Enstitüsü" adını almıştır[32]. 1954-1955 eğitim yılından itibaren "Akşam Ticaret Liseleri" hizmete girmiştir. 1956-1957 eğitim yılında "Ticaret Öğretmen Okulu" açılmış, okulun eğitim süresi 1959 yılında 3 yıldan 4 yıla çıkarılmış ve okula "Ticaret İhtisas Şubeleri" eklenmiştir[33]. 1974-1975'te Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştır[34].

Tablo 7. Meslekî ve teknik eğitimdeki sayısal veriler[35]

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1950-1951	326	53.289	4.430
1955-1956	415	106.153	4.693
1960-1961	530	128.330	4.697

Tablo 8. Meslekî ve teknik eğitim-öğretim kurumlarının sayısı[36]

Yıllar	Kız Sanat Enstitüsü	Erkek Sanat Enstitüsü	Akşam Kız Sanat Okulu	Demircilik ve Marangozluk Kursu
1950-1951	48	70	94	81
1960-1961	102	101	182	215

[31] Muhammet Ahmet Tokdemir, "1960'tan Günümüze Ülkemizde Eğitim", *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s.264.
[32] Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950–1960)", s.122.
[33] Taşdöven, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)", s.73.
[34] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.371.
[35] Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, Ankara: İletişim Yayınları, 1992, s.121.
[36] Bahattin Demirtaş, "1923-1960" Döneminde Türk Eğitimi, *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s.251.

Tablo 9. Meslekî ve teknik okullarda görülen gelişmeler[37]

Yıllar	Sanat Enstitüsü		İmam Hatip		Ticaret Okulları	Tarım Okulları
	E	K	Orta	Lise		
1950-51	64	48	-	-	23	11
1951-52	64	53	7	-	23	12
1952-53	65	55	7	-	24	12
1953-54	67	56	15	-	26	14
1954-55	68	60	16	-	29	13
1955-56	69	71	16	7	29	13
1956-57	70	75	17	7	29	13
1957-58	73	82	17	15	32	13
1958-59	80	85	19	16	32	13
1959-60	87	98	19	17	32	13

Tablo 10. Sanat Enstitüleri'nde meslek ve kültür derslerine ayrılan zamanın yüzdesi[38]

Dersler	1950 (%)	1960 (%)
Meslek Dersleri ve Atölye	74	55
Kültür Dersleri	26	45

Tablolar incelendiğinde 1950-1960 yılları arasında meslekî ve teknik eğitimdeki kurumsallaşmanın ve okul sayısının hızla arttığı görülür. Meslekî ve teknik okullar Cumhuriyetin ilk yıllarında nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla açılmışlardır. DP döneminde de aynı doğrultuda iş gücü yetiştiren bu okulların sayısının artması ve ülkenin her tarafında hizmet vermesi hedeflenmiştir. Sanat enstitülerinin programlarında yaşanan değişim incelendiğinde 1950 yılında %74 olan meslek derslerinin ağırlığının 1960 yılında %55'e düşürüldüğü görülür. 1950 yılında %26 olan kültür derslerinin oranı ise 1960 yılında %45'e yükselmiştir. Duman (2010) bu durumun meslek okullarının meslek elemanı yetiştirme işlevini olumsuz etkilerken, söz konusu okulları iş hayatından uzaklaştırdığı tespitini yapmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren meslekî-teknik eğitim veren kurumlar, amaç ve program yönünden üniversiteye öğrenci yetiştirme ağırlıklı bir program izlemiş, bunun neticesinde meslekî eğitim geri planda kalmıştır[39]. Meslekî ve teknik eğitim,

[37] Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, s.239.
[38] Mahmut Tezcan, "Toplumumuzda Meslekî ve Teknik Öğretim İle İlgili Değer Yargıları ve Değişme Eğilimleri", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES*) , 5/1 (2019), s.197.
[39] Tayyip Duman, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi", s.185-188.

1970'li yıllarda ihtiyaçların tespit edilmesi, programların geliştirilmesi, gerekli kaynakların sağlanması, hazırlanan programların uygulanması, mezun öğrencilerin izlenmesi ve ulaşılan sonuçlar ışığında planlamanın yeniden gerçekleştirilmesi ilkeleri doğrultusunda kurgulanmıştır[40].

Öğretmen Yetiştirme

Bu başlık altında bu dönemdeki öğretmen kaynakları ve onların yetiştirilmesi anlatılmıştır. Bu kapsamda köy enstitüleri, ilköğretmen okulu, eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulu, barış gönüllüleri, mektupla öğretmen yetiştirme başlıkları altında konu ele alınmıştır. Bu dönemde öğretmen yetiştirme ile ilgili yedek subay öğretmen, vekil öğretmen uygulamaları da görülmüştür. Fakat bu uygulamalar alt başlıklar halinde ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

➢ Köy Enstitüleri

17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile kurulan köy enstitülerinde 1947 ve 1952 yıllarında program değişiklileri yapılmıştır. 6234 sayılı kanunla Şubat 1954'te "hem öğretmen, hem ziraatçı ve sanatkâr yetiştirmenin mümkün olmayacağı ve öğretmenin çalışmasını bu şekilde bölmenin okulun zararına olduğu" gerekçesiyle kapatılarak İlköğretmen okullarıyla birleştirilmiştir. Köy Enstitülerinden kapatılıncaya kadar 17.341 öğretmen, 8675 eğitmen ve 1248 sağlık memuru mezun olmuştur[41].

4 Şubat 1954 tarihli ve 8625 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan kanunla; köy enstitüleri ile ilköğretmen okulları, ilköğretmen okulları adı altında birleştirilmiş, ilköğretmen okullarının tahsil süresi ilkokul mezunları için altı, ortaokul mezunları için üç yıl olarak belirlenmiştir[42].

➢ İlköğretmen Okulu

27 Ocak 1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla, ilköğretmen okulları köy enstitüleri ile birleştirilmiş, öğretim süresi, ilkokul mezunları için altı, ortaokul mezunları için üç yıl olarak belirlenmiştir. Her yıl alınacak öğrencilerin %75'inin köy ilkokulları mezunlarından olması şartıyla sınavla öğrenci almaya başlamıştır.

---

40 Milli Eğitim Bakanlığı, *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim,* s.129.
41 Şevket Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara: İş Matbaacılık, 1971
42 T.C. Resmî Gazete (4 Şubat 1954). Sayı: 8625, Kanun No: 6234, s.8094.

1950'li yılların ortalarında 42 öğretmen okulu bulunurken 1950'li yılların sonlarında okul sayısı 52'ye yükselmiştir. Bu okulların 21'i Köy Enstitülerinin yerine kurulmuş ve eğitim süresi 6 yıldır. Bu dönemde ilköğretmen okulları, askeri okullar gibi parasız yatılılık imkânları en fazla olan eğitim kurumları arasındadır. Dolayısıyla öğretmenlik mesleği Cumhuriyet döneminden 1960'ların sonuna kadar özellikle köyde yaşayan çocukların okuması için tek seçenek olmuş ve öğretmenlik, her köy çocuğunun gönlünde büyük bir ideal olmuştur. 1958-1959 eğitim yılına bakıldığında toplam 52 ilköğretmen okulu bulunmaktadır. Bu okullarda %75'i köy çocuğu olmak üzere 19835 öğrenci eğitim almaktadır. Öğrenciler, üretimde doğrudan yer almamış fakat yaz dönemlerindeki bir ay süreli yaz kursları şeklindeki uygulamalarda, bölgenin şartlarına uygun, duvar örme, kavakçılık, arıcılık, meyvecilik, balıkçılık gibi faaliyetleri yapmışlar, bu faaliyetleri tarım derslerinde de devam ettirmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, sınıfların temizliğini kendileri yapmış, yemekhane ve çamaşırhane gibi yerlerde nöbet tutarak bu hizmetlerde görev almışlardır. Köy Enstitülü öğrenciler gibi birer müzik aleti çalmış ve yörelere ait halk oyunlarını öğrenmişlerdir[43].

Bakanlık tarafından 1970-1971 eğitim yılından itibaren ilköğretmen okullarının öğretim süresi, ilkokul üzerine yedi yıla, ortaokul üzerine dört yıla çıkarılmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 18 Mart 1970 tarih ve 44 sayılı kararıyla ilköğretmen okulu mezunlarına lise kültürünü tam olarak vermek için okulların programında özel ders ve çalışmalara ayrılan saatlerin sayısı arttırılmıştır. Amacı ilkokullara daha nitelikli öğretmen yetiştirmek olan bu yeni düzenleme, maalesef uzun soluklu olamamıştır. Çünkü 1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile daha önceki düzenlemede olduğu gibi yine niteliği arttırmak amacıyla bütün öğretmen adaylarına yükseköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine 1974-1975 eğitim yılından itibaren ilköğretmen okulları kapatılmış ve yerine iki yıllık *eğitim enstitüleri* açılmıştır. Bunun sonucunda ilköğretmen okulları, öğretmen liselerine dönüştürülmüş ve mezun olanlar yükseköğretime devam edebilme hakkı kazanmıştır. Yeni düzenlemeyle ilköğretmen okulları bünyesinde öğretmen liseleri ve liselere dayalı iki yıllık eğitim enstitüleri açılmaya başlanmıştır[44].

[43] İsa Özkan, "Türk Eğitiminde Öğretmen Okulları ve Öğretmen Yeterliliklerine Dair Düşünceler", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum,* 5/15 (2016), s.19-27.

[44] Duman, "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi", s.185-188.

➢ Eğitim Enstitüleri

Eğitim enstitüleri iki başlık altında ele alınmaktadır. Birincisi ortaöğretime öğretmen yetiştiren üç yıllık eğitim enstitüleri diğeri ise ilköğretmen okullarının sisteminin değişip liselere dönüşmesi ve mezunlarının devam ettiği 2 yıllık sınıf öğretmeni yetiştiren eğitim enstitüleridir.

Üç yıllık eğitim enstitüleri

Balıkesir, İstanbul ve Gazi Eğitim Enstitülerine 1958-1959 eğitim yılında Bursa, 1959-1960 eğitim yılında da Buca eklenmiştir. Bu okullar fen ve edebiyat bölümleri altında ortaokul öğretmenlerini yetiştirmişlerdir. Bu enstitülerin eğitim, fen, edebiyat ve yabancı dil bölümlerinin öğretim süresi iki, diğer bölümlerin ise üç yıldı. Sonraki yıllarda iki yıllık bölümlerin de öğretim süresi üç yıla çıkartılmıştır (yabancı diller 1960-61 eğitim yılında; fen, edebiyat ve eğitim 1967-68 eğitim yılında). 1967-68 eğitim yılında fen bölümü, matematik, fen ve tabiat bilgisi; edebiyat bölümü de Türkçe ve sosyal bilgiler bölümlerine ayrılmış ve programlar yeni yapılanmaya göre düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle 1967-68 eğitim yılından itibaren enstitüler fen bilgisi, matematik, sosyal bilgiler, eğitim, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, beden eğitimi, müzik, resim iş ve tarım adlarıyla 12 bölümle öğretim yapılmaya başlanmıştır. Bütün bölümlerin süresi üç yıla çıkmasıyla birlikte programlarda da alan dersleri, meslek bilgisi dersleri ve genel kültür dersleri yönünden bir denge ve bütünlük sağlanması açısından önemli bir adım atılmıştır[45].

İki yıllık eğitim enstitüleri

1974-1975 eğitim yılında ilkokullara öğretmen yetiştirmenin süresi uzatılarak liselerin üzerine iki yıl eğitim veren eğitim enstitüleri kurulmuştur. Böylelikle 50 yıl süren lise düzeyinde eğitim veren ilkokul öğretmeni yetiştiren kurumlara son verilmiştir. 89 ilköğretmen okulundan önemli bölümü iki yıllık eğitim enstitüsüne dönüşürken bir bölümü öğretmen lisesi olarak eğitim vermeye devam etmiştir. Bu okulların sayıları 1981 yılında 17'ye indirilmiş, 1982 yılında da eğitim yüksekokuluna dönüştürülmüş ve üniversitelere bağlanmıştır. Bu okulların öğretim süresi 1989-1990 eğitim yılında 4 yıla çıkarılmış ve 1992'de eğitim fakültelerine dönüştürülmüştür[46].

---

[45] Halit Dursunoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi". *Milli Eğitim Dergisi*, 160 (2003).

[46] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 382 ; Tunay Kamer, "Kastamonu Eğitim Fakültesi Tarihi (1956-1992)". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.

➢ Yüksek öğretmen okulu

Yüksek öğretmen okulu bu döneme kadar sadece İstanbul'da bulunmaktadır. 12 Haziran 1946 tarihinde çıkarılan Üniversiteler Yasası ile öğretim üyelerinin üniversite dışında ders vermesinin yasaklanması sonucu İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu eski cazibesini kaybetmiş ve 1948-49 eğitim yılında kapatılmıştır. 1 Mart 1951 yılında tekrar açılan İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu, 1960 yılına kadar ancak 24 mezun verebilmiştir. Bunda okulun sadece yurt hizmeti veren bir seviyeye düşürülmesinin ve nitelikli öğretim imkânı sağlayan üniversiteyle işbirliğinin sınırlanmasının rolü büyük olmuştur.

Ankara Yüksek Öğretmen Okulu, 03 Temmuz 1959 tarih ve 209 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı ile 1959-1960 eğitim yılında fiilen açılmıştır. İlköğretmen okulu son sınıfa geçen başarılı öğrencilerin aday olarak seçilmiştir. Bu adayların yüksek öğretmen okulu bir yıllık hazırlık sınıfı eğitimi ile lise fen kolu bitirme sınavlarına hazırlanması esas alınmıştır[47]. Ankara Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerinin fakültelerdeki başarıları kısa zaman içinde kendini göstermiş ve 1962-1963 yılında mezun olan 49 öğrenciden 30'u Ankara Fen Fakültesine asistan olmuştur[48].

Tablo 11. Yüksek öğretmen okullarının gelişimi[49]

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun sayısı
1949-1950	1	40	24
1954-1955	1	62	7
1960-1961	1	153	29
1964-1965	2	456	102
1969-1970	3	1216	144
1971-1972	3	1484	326

1968 gençlik olayları yüksek öğretmen okullarını çok etkilemiştir. Her üç okulda tartışma ile başlayan gerginlikler zamanla kavgalara dönüşmüştür. Yatılı olan okulda artık iki grubun aynı mekânları paylaşması imkânsız hâle gelmiştir. Bu olumsuz gidiş, fakültelerdeki başarıyı ters yüz etmeye başlamıştır. 24 Haziran 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, öğretmen yetiştirmede çok köklü değişiklikler getirecek maddeler içermektedir. Bu kanun, ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması ve her seviyede öğretmenin

47 Cahit Kavcar, "Tarihe Karışan Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Yüksek Öğretmen Okulu", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15/1 (1982), s.197-214.

48 İsa Eşme, *Yüksek öğretmen okulları*, İstanbul: Bilgi-Başarı Yayınevi, 2001, s.155.

49 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz,*

yetiştirilmesinde yükseköğrenim şartı gibi yenilikler getirmiştir. Mili Eğitim Bakanlığı, 3 kişilik müfettişler kurulunun, 31 Mayıs 1978 tarihli ve 85.22.11 sayılı raporundaki isteğine uyularak, 18 Temmuz 1978 tarih ve 405.1.37 sayılı kararı ile Yüksek Öğretmen Okulları kapanmıştır[50].

Yüksek Öğretmen Okulları hizmet verdiği dönemlerde ülkeye saygın eğitimciler yetiştirmiştir. Mezunların sayısı 6.177'dir. Bunların 1200 kadarı lise çıkışlı, 5000'e yakını ilköğretmen okulu kökenlidir. Mezunlar arasından; biri Başbakan, üçü Millî Eğitim Bakanı olmak üzere pek çok parlamenter çıkmıştır[51].

➢ Barış Gönüllüleri

Türkiye ile ABD arasında 27 Ağustos 1962 tarihinde imzalanan Barış Gönüllüleri İkili Anlaşması'ndan sonra gönüllüler, Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Resmi verilere göre 1460 Barış Gönüllüsü; eğitim, sağlık, toplumsal gelişim, ekonomik kalkınma, köy kalkınması alanlarına yönelik oluşturulan çeşitli programlarda çalışmıştır. Barış Gönüllüleri, Türkiye'de farklı ekonomik, sosyal, etnik ve inanç unsuruna sahip bölgelerde görev yapmıştır. Türkiye'de görev yaptığı süre içerisinde kendilerine karşı oluşan siyasi, sosyal tepki ve baskılardan dolayı faaliyetlerini, 1971 yılından başlayarak sonlandırmak zorunda kalmıştır. Gönüllülerin birçoğu İngilizce öğretmeni olarak görev yapmıştır. Barış Gönüllüleri'nin, görevleri esnasında Türkiye'nin mozaiğini bozmaya çalıştığı, etnik ve inanç unsurlarını ayrıştırarak bir çatışma ortamı hazırladıkları görüşü, hem Barış Gönüllüleri'nin görev yaptığı dönemde hem de sonraki yıllarda tartışılan bir konu haline gelmiştir[52].

➢ Mektupla Öğretmen Yetiştirme

Mektupla yükseköğretim konusunda ön çalışmalar Şubat 1974'de başlatılmış, konu ortaöğretim kurumlarının öğretmen açığının kapatılması için akademik olarak tartışılmış ve bu kapsamda 5 Haziran 1974 tarihinde Mektupla Öğretim Merkezi kurulması kararlaştırılmıştır. Mektupla yükseköğretim uygulaması öğretmen yetiştirmek için başlatılmış ve kapsamına yükseköğretimin diğer alanları dâhil edilmemiştir[53]. Öğretimin yapılmaya başlandığı okul-

[50] Eşme, *Yüksek öğretmen okulları,* s.155.
[51] Eşme, *Yüksek öğretmen okulları*, s.156.
[52] Murat Soysal, "Barış Gönüllüleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14/56 (2015), **s**.113-146.
[53] Mektupla yükseköğretimin farklı alanlarda da yapılması için üniversiteler ile de görüşülmüş fakat görüşmeler neticesinde bir sonuca varılamadığından sistem milli eğitime bağlı okullar ile sınırlı kalmıştır. Mektupla Öğretim Merkezi Müdürü Kenan Okan sistemin nasıl işleyeceğini anlattığı bir gazete röporta-

lar eğitim enstitüleri, kız teknik, erkek teknik ve ticaret-turizm yüksek öğretmen okulları olarak belirlenmiştir[54].

Mektupla öğretime 1974-75 eğitim yılında başlanılmış fakat gerekli kanuni düzenlemeler 1975 yılında yapılmıştır. Bu kapsamda 1975 yılında "Mektupla Öğretim Merkezi Kuruluş ve Çalışma Yönetmeliği" ve "Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Mektupla Öğretim Yapan Yüksek Okullar Geçici Genel Yönetmeliği" yayımlanmıştır. Ancak mektupla öğretmen yetiştirme faaliyeti çok uzun sürmemiştir. Merkez, 1975 yılında kurulan Yaygın Yükseköğretim Kurumuna (YAYKUR) dâhil edilmiş ve YAYKUR[55] bünyesinde uygulamaya devam edilmiştir. Mektupla Öğretim Merkezinin, açılışından itibaren mesleki ve teknik öğretim alanlarındaki yüksek öğretmen okulları seviyesindeki programlarına sadece bir eğitim yılı, eğitim enstitülerindeki programlarına iki eğitim yılı öğrenci alınmıştır. Eğitim enstitüleri dışındaki programlara kayıtlı olan öğrenciler, 1975-1976 eğitim yılında ilgili okullara aktarılmıştır. Eğitim enstitüleri programlarının uygulanmasına da 1978-1979 eğitim yılında son verilmiş ve kalan öğrenciler Gazi Eğitim Enstitüsüne (Gazi Yüksek Öğretmen Okulu) aktarılmışlardır[56].

Yükseköğretim

DP iktidarında yükseköğretim seviyesinde önemli gelişmelere adım atılmıştır. DP'nin yükseköğretimde, 3 üniversite, 8 yüksekokul ile devraldığı okul sayısı; iktidarıyla birlikte 8 üniversiteye ve 23 yüksekokula çıkarılmıştır. DP bunun yanında, üniversitelerde etkili olabilmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Dönemin yükseköğretim politikaları incelendiğinde ABD'nin etkili olduğu görülmektedir[57].

DP iktidarı, 1946'da özerklik elde eden İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin tutumlarından rahatsız olması nedeniyle, yeni üniversitelere özerklik vermemiştir. 1954 yılında Millî Eğitim Bakanına, ilgili üniversite senatosundan

---

jında üniversiteler ile görüştüklerini fakat tam bir cevap alamadıklarını belirtmiştir. Okan'ın röportajından, üniversitelerin sisteme temkinli yaklaştığı anlaşılmaktadır. Belki de bu duruma olası bir iş birliğinin üniversitedeki kaliteyi düşüreceğine inananların etkisi olmuştur.

54 Sabri Becerikli, "Mektupla Öğretmen Yetiştirme", *Belgi Dergisi*, 21/1 (2021) s. 282.

55 YAYKUR, lise ve dengi okulları bitirip Üniversitelerarası Seçme Sınavları sonucunda bir yükseköğretim kurumuna yerleşemeyen veya yerleşme ihtimali olup da YAYKUR'u tercih eden öğrencilerin yükseköğretimin çeşitli alanlarında iki yıl okutularak ülkenin ara insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. YAYKUR, Açık Yüksek Öğretim ve Örgün Yüksek Öğretim olmak üzere uzaktan ve yüz yüze eğitim vermiştir. Açık yükseköğretim kısmında; dışardan bitirme, mektupla öğretim, açık yükseköğretim, yaygın eğitim kursları yer almıştır. Örgün eğitime ise çeşitli merkezlerde eğitim yapan yabancı diller yüksekokulları ve yüksek meslek okulları dâhil edilmiştir.

56 Becerikli, "Mektupla Öğretmen Yetiştirme", s. 283.

57 Taşdöven, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)", s.86.

görüş almak kaydıyla öğretim üyelerini görevden alma yetkisi verilmiştir. Bu yüzden 1946-1960 dönemi üniversite çevrelerinin en rahatsızlık duyduğu yıllar olarak kabul edilmektedir[58]. Yükseköğretim alanında sıklıkla gündeme gelen ve tartışılan konu üniversitelere tanınan "özerklik" olmuştur. 4936 sayılı kanun ile çok partili döneme güzel bir giriş yapılsa da, gerek CHP döneminde öğretim üyelerinin yargılanması gerekse Demokrat Parti döneminde öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması bu kanunu yıpratmıştır. Üniversite sayılarının arttırılıp, bireylere değişik seçenekler sunulması da dönemin olumlu girişimi olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra 147 akademisyen üniversitelerden uzaklaştırılmış ve 1946 tarihli yasa üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır.

1968'de Fransa'da başlayan öğrenci olayları ülkemizde de etkisini göstermiş, 12 Mart 1971 öncesine kadar politik ve ideolojik olaylara dönüşmüştür. Türk siyasi tarihi açısından 68 yılı, gençlik hareketlerinin zirvesi olarak kabul edilmektedir. Bir kuşağa adını veren 1968 olaylarının odağında başta İstanbul ve Ankara'da bulunan üniversitelerin fakülte işgalleri vardır. Bu sürece kadar, çeşitli üniversite ve fakültelerde ilk olarak eğitim sorunlarının çözümüne yönelik tepkiler içeren bir dizi eylem, sınav boykotları vb. olaylar meydana gelmiştir. Üniversite gençliği, üniversite reformu talebi doğrultusunda harekete geçmiş ve ilk kez 12 Ocak 1968'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) işgali ile başlayan eylemler zamanla bütün üniversitelere yayılmıştır. Başlangıçta, üniversite eylemlerinin en belirgin özelliği; genel eğitim sorunları ve üniversite içi sorunlar ile ilgili olmuştur. Fakat 1969 yılının ilk aylarından itibaren, protestoların genel niteliği değişerek bu andan itibaren eylemler siyasallaşmaya başlamıştır. Eylemlerde siyasal yönün ağırlaşmasının nedeni ise öğrencilerin üniversite sorunlarını var olan düzene bağlama eğiliminden doğmuştur.

1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Yasası'na kadar en uzun süre yürürlükte kalan yasa olmuş ve Türk üniversitelerinde köklü bir reformu gerçekleştirmiştir. 7 Temmuz 1973 tarihinde çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu genel bir üniversite özerkliğinden bahsetmekte, yönetim özerkliğine vurgu yapmamakla birlikte rektör dâhil yöneticilerin ve yönetim organlarının üniversitede ve/veya ilgili kurulların kendi içlerinde seçilmesine ilişkin maddeler içermektedir. Ayrıca Kanunun madde 4, 5, 6'ya bakıldığında üniversiteler üstü kuruluşlardan biri olarak Yüksek Öğretim Kurulu, bu kanunla üniversitelerin haya-

[58] Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, s.270.

tına girmiştir. Daha sonra Yüksek Öğretim Kurulu Anayasanın 120. maddesine aykırı olduğundan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Bu dönemde kurulan üniversiteler şunlardır: KTÜ (1955), Ege (1955), ODTÜ (1957), Atatürk (1958), Hacettepe (1967), Boğaziçi (1971), Dicle (1973), Çukurova (1973), Anadolu (1973), Cumhuriyet (1974), İnönü (1973), Fırat (1975), 19 Mayıs (1975), Uludağ (1975), Selçuk (1975).

Özel Eğitim ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar

Demokrat Parti yönetimi, özel eğitim ve korunmaya muhtaç çocuklar konusuna ilk kez ciddi olarak ilgi göstermiş ve önemli düzenlemeler yapmıştır. Özel eğitimle ilgili olarak 1950-1955 yılları arasında hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemdeki gelişmeler şu şekildedir.

1950 yılında Ankara'da Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu açılmıştır. 9 Ağustos 1951 tarihinde İzmir'deki Sağır ve Kör Okulu Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Özel eğitime muhtaç çocukların öğretmenlerini yetiştirmek için Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde "Özel Eğitim Bölümü" kurulmuştur. Bölüm 1952–1953 eğitim yılında eğitime başlamıştır[59]. 1953 yılında Ankara'da Sağırlar Okulu ve Yetiştirme Yurdu kurulmuştur. 1955 yılında Ankara'da zihinsel engelli ilkokul öğrencileri için ilk özel sınıf açılmıştır. 1974 yılında Ankara'da Ortopedik Özürlüler Temel Eğitim Okulu ve Yetiştirme Yurdu açılmıştır.

1953 yılında toplanan 5. Milli Eğitim Şûrası'nda özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukların durumu da görüşülmüştür. Şûra'da yeni kanun hazırlanması, özel eğitime muhtaç çocukların tespit edilmesi kararı alınmıştır. Korunmaya muhtaç çocuklar için ülkemizin çeşitli yerlerinde 17 yetiştirme yurdu açılmıştır[60].

1953 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Şube Müdürlüğü" kurulmuş ve özel eğitim kurumları da bu şubeye bağlanmıştır. 5. Milli Eğitim Şûrası'nda yeni bir kanunun hazırlanması önerisi kabul edilmiş ancak 1957 yılında hayata geçirilebilmiştir. 24 Mayıs 1957 tarihinde çıkarılan "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" ile özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukların durumu devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Yine Demokrat Parti döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun te-

[59] Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)", s.105.
[60] Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960).* s.485.

melleri atılmıştır. 1958 yılından itibaren her ilde "Çocuk Koruma Birliği" kurulmuş ve 7-18 yaşları arasındaki korunmaya muhtaç çocuklar Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğu altına alınmıştır[61].

1961 Anayasasının 50. Maddesinde özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin topluma yararlı olması için tedbirler alınacağı ifadesine yer verilmiştir.

Azınlık Okulları

Azınlık okulları olarak isimlendirilen eğitim öğretim kurumları dönemlerinin siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerini etkilemiştir[62]. Dolayısıyla gayrimüslim; Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklarının eğitim-öğretim faaliyetlerini nasıl yürüttükleri, müesseseleri ve bu konuya ilişkin sistematik bir değerlendirmenin ortaya konulması oldukça önemlidir[63]. Nitekim bu okullar Türkiye'de resmî olarak kabul edilen, yasal olarak Türk vatandaşı sayılan Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklarının kendi maddi imkânları ile açtığı kurumlardır. Bazı dönemlerde azınlıklara geniş haklar ve imtiyazlar verilmiş ve bu haklarla kendi dinlerinde ve dillerinde eğitim-öğretim yapabilmelerine olanak sağlanmıştır. Bu okulların hukuki olarak düzenlenmesi ilk defa Lozan Antlaşması (1923) ile olmuştur. Daha sonra ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ve çıkarılan diğer kanun ve yönergelerle yapılmıştır[64]. Bu bölümde 1960-1975 senelerini kapsayan düzenlemeler azınlık okulları bağlamında ele alınacaktır.

➢ 1961 Anayasası

9 Temmuz 1961 yılında kabul edilen 334 sayılı 1961 Anayasası'nın 12. ve 21. Maddeleri eşitlik, bilim ve sanat hürriyetine dair hükümleri bu konu ile yakından ilgilidir. 12. Maddede "*Herkes dil, ırkı, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kimseye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.[65]"* ifadesi yer almaktadır. Bu madde doğrultusunda din ve vicdan özgürlüğünün dokunulmazlığından bahsedilmiş, hiçbir ferde ya da zümreye ayrıcalık tanınamayacağı vurgulanmıştır.

---

61 Nurdan Kalaycı, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar*, İstanbul: MEB, 2004.

62 Mehmet Dere, "Türkiye'de azınlık okulları (1945-2007)", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2008, s.3.

63 Macit Kenanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6/12 (2008), s.181.

64 Sezen Kılıç, "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21/61 (2005), s.271.

65 T.C. Resmî Gazete (20 Temmuz 1961). Sayı: 10859, Kanun No: 334, s.4642.

Azınlıkların, dolayısıyla azınlık okullarının, Cumhuriyet öncesinde sahip oldukları ayrıcalık ve imtiyazların bir daha söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır[66]. 21. maddede ise *"Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanda her türlü araştırma yapma hakkına sahiptir. Eğitim ve öğretim, devletin gözetimi ve denetimi altında serbesttir. Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir. Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı, eğitim ve öğretim yerleri açılamaz[67]."* ifadesi yer almaktadır. Bu maddeden hareketle özel okulların (azınlık okulları ve yabancı okullar) amaçlarının devlet okullarındaki eğitim ve öğretimin amaçlarıyla paralel olması esası benimsenmiştir. Bu kanun ile "eğitim öğretimde birlik" ilkesinin ön plana çıktığı görülmektedir[68].

➢ 1965 Tarihli ve 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu

625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, azınlık okulları ile ilgili bir diğer önemli düzenlemedir. Kanun, 18 Haziran 1965 tarihli ve 12026 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanmıştır. Özel Öğretim Kurumları Kanunu, azınlık okullarını da kapsadığı için bu başlık altında incelenecektir. 51 maddeden oluşan kanunun bazı önemli maddeleri aşağıdaki gibidir;

1. Maddede *"Özel öğretim kurumları, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre idare edilen tüzel kişiler tarafından açılan her derecedeki okullar, haberleşme ile öğretim yapan yerler, çeşitli kurslar, dershaneler, biçki-dikiş yurtları ve benzeri kurumlar ile yabancılar tarafından açılmış bulunan öğretim kurumlarıdır[69]."* Özel öğretim kurumlarının kapsamı açıkça belirtilmiş ve azınlık okulları da bu çerçevede yer almıştır.

2. Maddede "*Özel öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimi ve gözetimi altındadır[70]."* ifadesi yer alır. Belirtildiği üzere özel öğretim kurumları ve dolayısıyla azınlık okulları da resmi okullarda olduğu gibi Millî Eğitim Bakanlığı'nca denetim ve gözetime tâbi tutulacaktır, resmi ve özel okulların denetim ve gözetim açısından aynı prosedür uygulanacaktır[71].

---

66 Dere, "Türkiye'de azınlık okulları (1945-2007)", s.128.
67 T.C. Resmî Gazete, 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, s.4642.
68 Dere, "Türkiye'de azınlık okulları (1945-2007)", s.128.
69 T.C. Resmî Gazete (18 Haziran 1965). Sayı: 12026, Kanun No: 625, s.1.
70 T.C. Resmî Gazete, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, s.1.
71 Dere, "Türkiye'de azınlık okulları (1945-2007)", s.129.

3. Maddede yer alan *"Özel öğretim kurumu açabilmek için öne kurum açma izni alınır. Bu izin Millî Eğitim Bakanlığınca usulüne göre verilir. Özel öğretim kurumu açma izninin verilebilmesi için gerekli şartlar tüzükle belirlenir. Özel öğretim kurumları, devletin ve diğer özel öğretim kurumlarının kullandıkları isim ve unvanları her ne şekilde olursa olsun kullanamazlar[72]."* ifadesi, özel öğretim kurumu açabilmek için izlenecek prosedürlerin olduğu, her özel öğretim kurumunun kendi isim ve unvanını kullanacağı, devlete ve diğer özel öğretim kurumlarına ait isim ve unvanları kullanamayacaklarını belirtmektedir[73].

Özetle, 51 maddenin yer aldığı kanunda; azınlık okulları ile ilgili olarak okulların kuruluşu, yönetimi ve işleyişi, eğitim-öğretim faaliyetleri, disiplin, idari ve personel işleri gibi konularda izlenecek usullerin kapsamı ve içeriği belirlenmiştir. Kanununa ait bazı maddelerde ek düzenlemeye gidilmiş, 2007 yılında Resmi Gazete' de yayımlanan düzenleme ile Özel Öğretim Kurumları Kanunu günümüzdeki nihai halini almıştır.

Din Eğitimi

Çok partili dönemde milli eğitim politikalarında yaşanan en büyük değişimlerden biri din eğitimi alanında gerçekleşmiştir[74]. Demokrat Parti Programı'nın 33. maddesinde, *"Maarif sistemimizde Millî Eğitim ve öğretim vahdeti prensibi taraftarıyız*"[75] ifadesi yer almaktadır. 34. maddede ise gelecek nesillerin yalnız ilmi ve teknik bilgilerle değil aynı zamanda manevi değerlerle de donatılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu dönemde din eğitimiyle ilgili pek çok adım atılmıştır. 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı "Müdürler Komisyonu" kararıyla dini eğitimi verecek okulların açılmasına ve bu okulların adının "İmam Hatip Okulu" olmasına karar verilmiştir. Kararname gereğince Ankara, İstanbul, Konya, Kayseri, Isparta, Adana ve Maraş'ta İmam-Hatip Okulları açılmıştır[76]. Bu okullar o zamanki adı ile Özel Okullar Müdürlüğüne bağlanmıştır. 1958 yılına kadar bu müdürlük yönetiminde bulunan İmam-Hatip Okulları, bu yıldan itibaren 1961 yılına kadar Ortaöğretim Genel Müdürlüğü yönetimine verilmiştir[77]. İmam-Hatip Okulları, 1951-1952 eğitim yılında 7 okulda toplam 876 öğrenci ve 27 öğretmen ile öğretime başlamıştır[78]. Bu sayı, Demokrat Par-

[72] T.C. Resmî Gazete, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, s.1.
[73] Dere, "Türkiye'de azınlık okulları (1945-2007)", s.129.
[74] Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950–1960)", s.65.
[75] Demokrat Parti Programı (1946), Ankara, s.10.
[76] Atiye Emiroğlu, Necmi Uyanık, "Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları", *Tarihin Peşinde*, 18 (2017), s. 57.
[77] Ömer Okutan, "Din Eğitimi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983, s.419.
[78] Mustafa Öcal, "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6 (1999), s.229.

ti'nin iktidarda kaldığı on sene zarfında 19 okula ulaşmıştır[79]. 1951-1952 eğitim yılında dört yıl süreli eğitim veren bu okullar ilk mezunlarını 1954-1955 eğitim yılında vermiştir. Bu eğitim yılında okulun üç yıl süre ile eğitim veren ikinci devresi de kurulmuş, böylece toplamda yedi yıl eğitim veren İmam-Hatip Okulları eğitim sisteminde yerini almıştır[80]. 1956 yılında din dersleri normal okul programına alınmış ve ortaokullarda da okutulması kararlaştırılmıştır[81]. 1972 yılında Talim ve Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan ve 248 sayılı kararla onaylanan "İmam-Hatip Okulları İdare Yönetmeliği" ile bu okulların öğrenim süreleri orta kademesi üç, lise kademesi dört yıl olarak yeniden düzenlenmiştir[82]. Başlangıçta yalnızca din görevlisi yetiştirmek doğrultusunda kurulan İmam-Hatip Liseleri'nin amaçlarında değişikliğe gidilmiş, 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu" ile amaçları hem "İmamlık, Hatiplik ve Kur'an Kursu öğreticiliği" gibi din görevlileri yetiştirmek hem de "yükseköğretime eleman hazırlamak" şeklinde yeniden belirlenmiştir[83].

15 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokullara zorunlu tutulmayan din dersleri konulmuştur[84]. İlkokullarda Din Bilgisi dersleri, diğer dersler gibi sınıf öğretmenleri tarafından okutulmuştur[85]. Bu durum, İlköğretmen Okullarına ve Köy Enstitülerine de bu derslerin konması ihtiyacını doğurmuştur. 25 Ekim 1951 tarihinde alınan kararla Öğretmen Okullarına ve Köy Enstitülerine de Din Bilgisi dersleri konmuştur[86]. Bu dersin ortaokulların programına dâhil olması ise İcra Vekilleri Heyeti'nin 13 Ağustos 1956 tarih ve 4-7805 sayılı kararı uyarınca gerçekleşmiştir[87]. 1953 yılında, ilköğretmen okullarının 9. ve 10. sınıflarına haftada birer saat zorunlu din dersleri konulmuştur. Genel eğitimdeki bu program 1967 yılına kadar devam etmiştir. 1967 yılında Talim ve Terbiye Kurulu'nun 21 Eylül 1967 tarihli ve 343 sayılı kararı ile birer saat isteğe bağlı din bilgisi dersi bütün lise ve dengi eğitim kurumlarının 1. ve 2. sınıf öğretim programına eklenmiştir[88]. İlkokullardaki din bilgisi derslerinin öğretim programları 1968 ilkokul programlarının tümüyle birlikte geliştirilmiştir[89]. 1974 yılında Din Bilgisi dersi ihtiyari olarak 6. ve 7. sınıf programlarında haf-

79 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.373.
80 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.422.
81 Recep Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler", *EKEV Akademik Dergisi*, 27 (2006), s.23.
82 Öcal, "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri", s.218.
83 Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", s.246-247.
84 Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (07 Şubat 1949). C. 11, Sayı: 524, s.153.
85 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.423.
86 Eyüp Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49 (2013), s.401.
87 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.423.
88 Halis Ayhan, "Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi", s.348.
89 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.423.

tada birer saat olarak yer almıştır[90]. 1976'da ise Din Bilgisi dersleri ortaokul ve liselerin üçüncü sınıflarında yaygınlaştırılmıştır[91].

Tablo 12. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan öğrenci sayısı[92]

Eğitim Yılı	Mezun Olan Öğrenci Sayısı
1952-1953	40
1955-1956	6
1956-1957	11
1959-1960	177
1969-1970	828

Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi doğrultusunda "*yüksek diniyât mütehassısları yetiştirecek*" ve dini konularda araştırma yapacak, toplumun dini bilgi ve anlayış kazanmasında katkı sağlayacak bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur[93]. 13.06.1946 tarihli ve 4938 sayılı kanunun 22'nci maddesi uyarınca Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi kurulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu fakülteyle ilgili tasarı 4 Haziran 1949 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş, 10 Haziran'da ise Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[94]. Böylece Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1949-1950 eğitim yılında faaliyete geçmiştir[95]. Fakülte, ilk mezunlarını 1952-1953 eğitim yılı sonunda vermiştir. Dört yıl süreli olarak kurulan fakültenin yaklaşık 23 yılı program düzenlemeleri ile geçmiştir. Özellikle İslâm ilimleri alanında yapılan araştırmalar ve öğretim üyesi yetiştirme konusunda büyük ilerlemeler kat edilmiştir. 1972-1973 eğitim yılında İlahiyat Fakültesi'nin eğitim süresi beş yıla çıkarılmıştır[96].

Din alanında yükseköğretim faaliyeti gerçekleştirmek üzere açılan kurumlardan bir diğeri ise Erzurum'da bulunan Atatürk Üniversitesi "İslami İlimler Fakültesi" dir. 1971-1972 yılında öğretime başlayan İslami İlimler Fakültesi'nin eğitim süresi 5 yıl olarak belirlenmiş, fakülte ilk mezunlarını 1975-1976 eğitim yılında vermiştir[97].

---

90 Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (15 Temmuz 1974). C. 37, Sayı: 1797, s.289.
91 Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (27 Eylül 1976). C. 39, Sayı: 1900, s.338-340.
92 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.421.
93 Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", s.404.
94 T.C. Resmî Gazete (10.06.1949). Sayı: 7229, Kanun No: 5424, s.16309.
95 Bkz. Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.420; Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", s.404; Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", s.250.
96 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.421; Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", s.251.
97 Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", s.253.

Yüksek İslam Enstitüleri, İmam-Hatip Okulu mezunlarına daha yüksek bir eğitim imkânı sağlamak ve orta dereceli okullar ile öğretmen okullarının din derslerini verecek öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur[98]. Bilindiği üzere, 1953-1954 eğitim yılında öğretmen okullarına, 1956'da ise ortaokullara din bilgisi dersleri konulmuş idi. Bu kademelerin öğretmen ihtiyacını sınırlı sayıda aldığı öğrenci ve verdiği mezunlarla Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin tek başına karşılaması mümkün değildi[99]. Bütün bu gelişmeler "Yüksek İslam Enstitüsü" adı verilen yeni bir yükseköğretim kurumunun açılmasını gündeme getirmiştir. Öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenen Yüksek İslam Enstitüleri'nin programında zaman zaman geliştirmeler yapılmıştır[100]. 1972 yılında yeni bir Yüksek İslam Enstitüsü Yönetmeliği çıkarılmış, yönetmelikte enstitünün tanımı ve amacı daha önce belirlenen şekilde ifade edilmiştir[101]. Yönetmelikte "Öğretmenlik Bilgisi" dersleri olarak: eğitim psikolojisi, ölçme ve değerlendirme, ruh sağlığı ve rehberlik, öğretim bilgisi ve eğitim sosyolojisi dersleri yer almıştır[102]. Yüksek İslam Enstitüsü ilk kez 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da öğretime açılmıştır. Daha sonra sırası ile 1962'de Konya, 1965'te Kayseri, 1966'da İzmir, 1969'da Erzurum ve 1975'te Bursa'da olmak üzere birer yüksek İslam enstitüsü eğitim-öğretime başlamıştır[103].

Yabancı Dil Öğretimi

Demokrat Parti döneminde eğitim alanındaki gelişmelerden biri de yabancı dil öğretiminde yaşanmıştır. Bu dönemde Batı ile olan ilişkilerin artması yabancı dil öğretimini zorunlu kılmıştır denilebilir. 1956 yılına kadar, bazı dersleri yabancı dille öğreten tek lise, Galatasaray Lisesi iken, bu yıldan sonra kolej adı altında ve deneme amacıyla yeni tür okullar açılmaya başlanmıştır. Kolejler[104], 1955-1956 eğitim yılından itibaren ülke genelinde açılmaya başlanmıştır. Öncelikle beş adet açılan kolejlerin sayısı 1960-1961 eğitim yılında 7 koleje ve öğrenci sayısı da 333'den 1214'e yükselmiştir[105].

---

98 Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (30 Kasım 1959). C. 22, Sayı: 1085, s.179.

99 Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", s.252.

100 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.422; Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", s.252.

101 T.C. Resmî Gazete (19 Ocak 1972). Sayı: 14077, s.5.

102 T.C. Resmî Gazete (19 Ocak 1972). Sayı: 14077, s.12.

103 Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.422. (1976'da Samsun'da, 1980'de ise Yozgat'ta Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır).

104 Örgün eğitim kurumlarının yabancı dil eğitimini yeteri kadar sağlayamadığı gerekçesiyle İstanbul Muallimler Birliği tarafından yapılan girişimlerle kolej kurulması kararlaştırılmıştır.

105 Caner Yüce, "Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti", Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008, s.153.

6. Milli Eğitim Şurasında yabancı dil dersi saatlerin artırılması ve yabancı dille öğretim yapan kolejlerde ticaret şubesinin açılması kararları alınmıştır.

İmam-hatip okullarında da yabancı dil dersleri orta ve lise düzeyinde verilerek aydın din adamı yetiştirme amacı somutlaştırılmıştır.

Türkiye Eğitim Milli Komisyonu raporunda yabancı dil eğitiminin yapılmasına destek verilmiş, fakat yabancı dil eğitiminin yeteri kadar geliştirilemediği ifade edilmiştir. Komisyon, başarısızlığın öğretmenlerin iyi yetişmemiş ve yetiştirilememiş olduğundan kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca sadece ortaokul, lise ve kolejlerin eğitim programlarında yer alan yabancı dil eğitiminin, öğretmen okulları, mesleki ve teknik eğitim okulların programlarında da yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Komisyon yabancı dil öğretiminin verimli olabilmesi için sınıf içinde ve dışında elverişli bir ortam oluşturulmasıyla sağlanabileceğini tavsiye etmiştir. Bu ortamın sınıf içinde yetenekli öğretmenlerle, sınıf dışında öğretmenlerin rehberliğinde seçilen kitaplar ve okuma odasıyla sağlanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Komisyon sadece İngilizceye yönelmeyi yanlış bulmuş ve Fransızca, Almancanın da öğretilmesinin faydalı olduğunu önermiştir[106].

1957 yılında ODTÜ kuruluşuyla beraber, ülkemizde yabancı dille eğitim veren ilk üniversite olmuştur.

Yabancı Uzman Raporları

Cumhuriyet döneminde 1924 yılında John Dewey ile başlayan yabancı eğitim uzmanlarının davet edilme süreci 1950 yılına kadar 79 eğitim uzmanı gelmiştir. 1950 yılından sonra da yabancı eğitim uzmanları davet edilmiştir. 1950-1960 yılları arasında ülkemize 44 yabancı eğitim uzmanı gelmiştir. 1950–1960 döneminde davet edilen 44 eğitim uzmanından 41'i Amerikalıdır[107].

DP döneminde gelen uzmanların hazırladığı raporların birçoğu uygulama açısından ülkemiz sistemi için uygun bulunmamıştır. Bu dönemde gelen uzmanların çoğunluğunun ABD'li olmaları eğitim sistemimizde ve o dönemde siyasi sistemimizde ki Amerikan etkisinin açık bir göstergesidir. Yabancı eğitim uzmanların raporlarının ortak noktası eğitim sistemimizdeki merkeziyetçi yapının eleştirisi, okullarımızın fiziksel olarak ve nicel olarak yetersizliği ve öğretmenlerimizin özlük haklarından yeteri kadar faydalanamaması şeklinde

[106] Yüce, "Demokrat Partinin Eğitim Politikası", s.154.
[107] Mustafa Şahin, "Türkiye'de öğretmen yetiştirme uygulamalarında yabancı uzmanların yeri (1923-1960)". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996, s.77-78.

olmuştur. Bu raporların uygulanması maddi imkânsızlıklar ve ülkemizin iç dinamikleriyle örtüşmemesinden dolayı gerçekleşememiştir. Ayrıca teoride dile getirilenler pratikte uygulanamamıştır[108].

Ülkemize gelen yabancı eğitim uzmanlarının büyük bir çoğunluğunun mesleki ve teknik eğitim üzerine çalıştıkları görülmektedir. Her alanda aynı şekilde etkili oldukları söylenemezse de özellikle ortaöğretim alanındaki çalışmalar içinde yer alan deneme okulları, rehberlik faaliyetleri, test ve araştırma bürosunun kurulması gibi yeniliklerde yabancı eğitim uzmanların doğrudan katkıları olduğu söylenebilir. İlköğretim kademesinde dönemin bir özelliği olarak daha çok köy okulları üzerine yürütülen çalışmalarda ve köy enstitülerinin kapatılmasında Wofford ve Maaske'nin görüşleri etkili olmuştur[109].

Mesleki ve teknik eğitim, içinde barındırdığı çok farklı okul tipleri bir yana, 1955 yılından sonra artan öğrenci sayılarıyla beraber DP'nin üzerinde yenilikler yapmak zorunda olduğu eğitim kademesi olmuş, yabancı eğitim uzmanları bu okullarının şekillenmesinde yine doğrudan etki etmiştir.

Bölüm Sonu ve Özet

1952 ve 1953 yıllarında MEB tarafından okul öncesi eğitime ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1961 yılında çıkarılan kanunla bu kademedeki eğitim zorunlu tutulmayarak ilköğretim kapsamında yer almış ve bu kurumların açılmasına ilişkin usuller belirlenmiştir. Okul öncesi eğitimi ilk defa İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ifade edilmiştir. Demokrat Parti'nin ilköğretimdeki temel gayesi ilkokul bulunmayan köyler öncelikli olmak üzere ülke genelinde bütün öğrencilerin ilkokul eğitimini tamamlamasına yönelik olmuştur. 5. Milli Eğitim Şurasında ilköğretimdeki mevcut sorunlara değinilmiştir. Dönemin en büyük sorunlarından biri artan öğrenci sayısına karşın okul sayısındaki yetersizliktir. Aynı durum ortaokullar için de söz konusudur. 1950'li yıllardan itibaren liseler yalnızca il merkezlerinde değil ilçelerde de yaygınlaşmıştır. DP döneminde ortaöğrenimdeki gelişmelerden birisi de yabacı dil eğitiminde yaşanmıştır. 6. Milli Eğitim Şurasında yabancı dil ders saatlerinin arttırılması kararlaştırılmıştır.

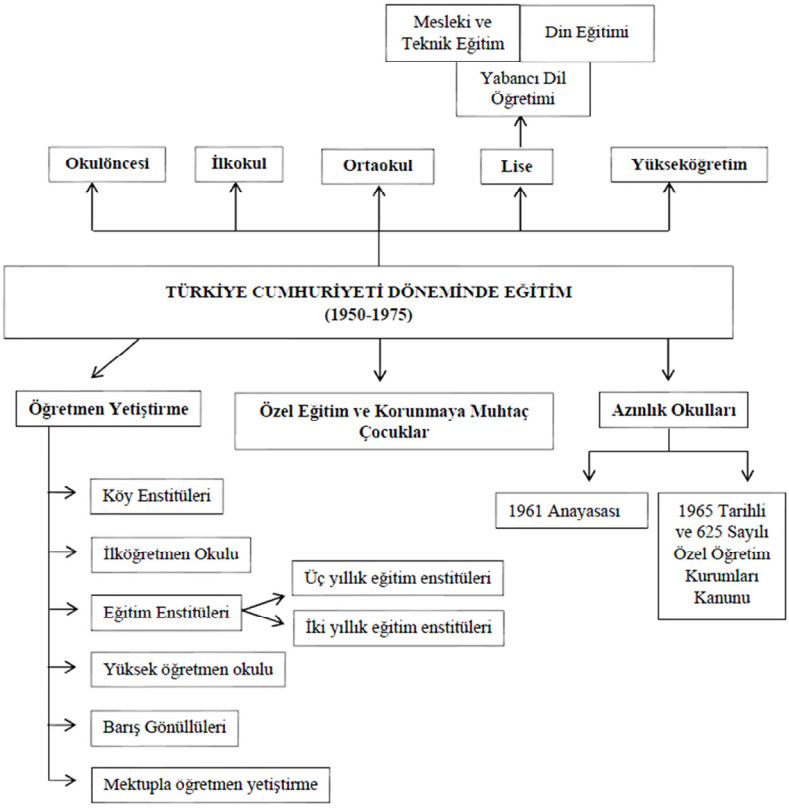
Demokrat Parti döneminde tarım ve sanayi alanında yaşanan büyüme ve gelişmeye bağlı olarak nitelikli teknik elemana duyulan ihtiyaç artmış, bu du-

[108] Zafer Tangülü, Oğuzhan Karadeniz, Sinan Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960)". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9/5 (2014), s.1909.

[109] Şahin, Türkiye'de öğretmen yetiştirme uygulamalarında yabancı uzmanların yeri (1923-1960)", s.209-210.

rum neticesinde meslekî ve teknik eğitim kurumları önem kazanmıştır. Nitekim Milli Eğitim Şûralarından altıncısı meslekî ve teknik eğitime ayrılmıştır. Bu dönemde eğitim alanında yaşanan en büyük değişimlerden biri de din eğitimi alanında gerçekleşmiştir. Din eğitiminde hem ilk ve ortaöğretim kademelerinde hem de yükseköğretimde önemli adımlar atılmıştır. Demokrat Parti döneminde ilk kez özel eğitim ve korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1950-1955 yılları arasında özel eğitimle ilgili gelişmeler hız kazanmıştır.

Öğretmen yetiştirmek amacıyla Köy Enstitüleri, İlköğretmen Okulları, Eğitim Enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okulları hizmet vermiştir. Yükseköğretim kademesinde ise üniversite ve yüksekokul sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ilk defa gerçekleşen yabancı uzmanların ülkemize davet edilmesi bu dönemde de devam etmiştir. 1950-1960 yılları arasında ülkemize 44 yabancı uzman gelerek eğitim sistemine yönelik çeşitli tespitlerde bulunmuş ve bunları raporlaştırmışlardır.

Değerlendirme Soruları

1- Belirli bir meslek alanında başarılı olarak çalışabilmek için gerekli olan davranışları kazandıran eğitime ne ad verilir?

A) Meslekî eğitim

B) İşbaşında eğitim

C) Karma eğitim

D) Formal eğitim

E) İnformal eğitim

2-

I. Vatan savunması için ihtiyaç duyulan teknik personeli yetiştirmek,

II. Teknik insan gücünü yetiştirmek,

III. Meslekî-teknik eğitim kurumları ile çevreye yeni teknolojiyi götürmek,

Yukarıdaki ifadelerden hangisi ya da hangileri Cumhuriyet döneminde meslekî ve teknik eğitim kurumlarının temel hedefleri arasında yer alır?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve III

D) II ve III

E) I, II ve III

3- 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şûrası'nın gündemini hangi konu başlığı oluşturmuştur?

A) İlköğretim

B) Ortaöğretim

C) Yükseköğretim

D) Din Eğitimi

E) Yaygın eğitim

4- Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen yönde davranış geliştirme süreci olarak tanımlanan eğitim türü aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hizmet içi eğitim

B) Örgün eğitim

C) Yaygın eğitim

D) Din eğitimi

E) Formal eğitim

5- İmam-Hatip Okulu mezunlarına daha yüksek bir eğitim imkânı sağlamak, orta dereceli okullar ile öğretmen okullarında din derslerini verecek öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan eğitim kurumu aşağıdakilerden hangisidir?

A) İmam-Hatip Liseleri

B) Yüksek İslam Enstitüsü

C) Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

D) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

E) Kur'an Kursları

6- 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı "Müdürler Komisyonu" kararıyla dini eğitim ve öğretim verecek okulların açılmasına ve bu okulların adının "İmam Hatip Okulu" olmasına karar verilmiştir. Aşağıdakilerden hangisi kararname gereğince İmam-Hatip Okullarının açıldığı illerden biri **değildir?**

A) İstanbul

B) Kayseri

C) Sivas

D) Adana

E) Isparta

7- Azınlık okulları ile ilgili önemli düzenlemeleri içeren 1965 tarihli kanun aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tevhid-i Tedrisât Kanunu

B) Milli Eğitim Temel Kanunu

C) Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu

D) Özel Öğretim Kurumları Kanunu

E) İlköğretim ve Eğitim Kanunu

8- Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirmek amacıyla hizmet veren eğitim kurumlarından biri **değildir?**

A) Eğitim Enstitüleri

B) Akşam Okulları

C) İlköğretmen Okulları

D) Yüksek Öğretmen Okulu

E) Köy Enstitüleri

9- 1960-1975 yılları arasında okul öncesi eğitimi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

A) Okul öncesi eğitimi zorunlu tutulmuştur.

B) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) okul öncesi eğitime yer verilmiştir.

C) Okul öncesi eğitim kurumları ilköğretim kurumları arasında yer almıştır.

D) Okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenciler için herhangi bir yaş sınırlaması yoktur.

E) Okul öncesi eğitim kurumları yalnızca belediyeler tarafından açılabilmektedir.

10- Demokrat Parti döneminde eğitim-öğretim ile ilgili verilen ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

A) Liseler yalnızca il merkezlerinde değil ilçelerde de yaygınlaştırılmıştır.

B) 6. Milli Eğitim Şurasında yabancı dil ders saatlerinin arttırılması kararlaştırılmıştır.

C) 1950-1955 yılları arasında özel eğitim ile ilgili gelişmeler hız kazanmıştır.

D) İlk ve ortaöğretim kademelerindeki öğrenci sayısına göre okul sayısı yetersizdir.

E) Yükseköğretim kademesinde üniversite ve yüksekokul sayısında artış yaşanmamıştır.

11- 1950-1960 yılları arası göz önünde bulundurulduğunda meslekî ve teknik eğitimle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

A) Sanat Enstitüleri bünyesinde çeşitli kurslar düzenlenmiş, bu kurslarda öğrencilere; demircilik, kaynakçılık, matbaacılık ve radyoculuk gibi meslekler öğretilmiştir.

B) Meslek sanat okulu açılmayan ilçelerde ilkokul mezunlarına sanat öğretmek için kurslar açılmıştır.

C) Küçük kasabalarda kumaş kesme, dikiş, nakış ve çocuk bakımına yönelik kurslar açılmıştır.

D) Büyük şehir ve kasabalarda akşam okulları açılmaya başlanmıştır.

E) 1950'li yıllarda sanayileşme ile birlikte bu alanda istihdam edilecek nitelikli iş gücü açığı kısa sürede kapatılmıştır.

12- _____ iki başlık altında ele alınmaktadır. Birincisi; ortaöğretime öğretmen yetiştiren üç yıllık_____ diğeri ise ilköğretmen okullarının sisteminin değişip liselere dönüşmesi ve mezunlarının devam ettiği iki yıllık sınıf öğretmeni yetiştiren _____.

Yukarıdaki paragrafta sözü edilen eğitim kurumu aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yüksek Öğretmen Okulu

B) Eğitim Enstitüleri

C) İlköğretmen Okulu

D) Köy Enstitüleri

E) Kolejler

13- Azınlık okulları ile ilgili ilk yasal düzenlemeler aşağıdakilerden hangisinde yer almaktadır?

A) Lozan Antlaşması

B) Tevhid-i Tedrisat Kanunu

C) 1961 Anayasası

D) İlköğretim ve Eğitim Kanunu

E) Milli Eğitim Temel Kanunu

14- ABD ve Türkiye arasında 1962 yılında imzalanan bir anlaşma ile Türkiye'ye gelmeye başlayan grup aşağıdakilerden hangisidir?

A) Avrupa Topluluğu

B) Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

C) Barış Gönüllüleri

D) Uluslararası Çalışma Örgütü

E) Uluslararası Kalkınma Birliği

15- 1950-1960'lı yılları kapsayan dönemde önemli gelişmeler yaşanmış, bu bağlamda yeni üniversitelerin kurulmasına karar verilmiştir. Aşağıdakilerden hangisi söz konusu dönemde kurulmasına karar verilen üniversitelerden **değildir?**

A) Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)

B) Ege Üniversitesi

C) Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)

D) Gazi Üniversitesi

E) Atatürk Üniversitesi

Cevaplar

1-A	2-E	3-A	4-D	5-B	6-C	7-D	8-B	9-C	10-E	11-E	12-B	13-A	14-C	15-D

Kaynakça

Akkutay, Ülker. *Türkiye'de Çıraklık Eğitimi*. Ankara: Erek Ofset, 1991.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.

Ayhan, Halis. "Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi". Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu. (Aralık 07-09, 2005), Düz. H. M. Parlak. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2010: 343-352.

Başar, Erdoğan. Milli Egitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960), İstanbul: MEB Yayınları, 2004.

Becerikli, Sabri, (2021). "Mektupla Öğretmen Yetiştirme". *Belgi Dergisi*. Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını. 21/1 (2021): 279-299.

Cicioğlu, Hasan. *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, 1985.

Demir, Engin ve H. Şenay Şen. "Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları". *Ege Eğitim Dergisi*, 10/2 (2009): 39-58.

Demirtaş, Bahattin. "1923-1960 Döneminde Türk Eğitimi". *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016: 191-256.

Dere, Mehmet. "Türkiye'de Azınlık Okulları (1945-2007)". Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2008.

Duman, Tayyip. "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretimin Gelişimi". Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu. (Aralık 07-09, 2005), Düz. H. M. Parlak. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2010: 173-188.

Dursunoğlu, Halit. "Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi". *Milli Eğitim Dergisi*. 160 (2003).

Emiroğlu, Atiye ve Necmi Uyanık. "Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları". *Tarihin Peşinde.* 9/18 (2017): 53-69.

Eşme, İsa. *Yüksek öğretmen okulları*. İstanbul: Bilgi-Başarı Yayınevi, 2001.

Gedikoğlu, Şevket*. Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*. Ankara: İş Matbaacılık, 1971.

Kalaycı, Nurdan. *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar*. İstanbul: MEB, 2004.

Kamer, Tunay ve Ramazan Alabaş. "Ahlak Terbiyesi Kongresi ve Basına Yansımaları". *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 25/2 (2017): 821-848.

Kamer, Tunay. "Kastamonu Eğitim Fakültesi Tarihi (1956-1992)". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.

Kavcar, Cahit (1982). "Tarihe Karışan Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Yüksek Öğretmen Okulu". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 15/1 (1982): 197-214.

Kaya, Yahya Kemal. *İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika-Eğitim-Kalkınma*. Ankara: Pegem Akademi, 5. bs., 2009.

Kaymakcan, Recep. "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler". *EKEV Akademik Dergisi.* 10/27 (2006): 21-36.

Kenanoğlu, Macit. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 6/12 (2008): 181-205.

Kılıç, Emre. "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950–1960)". Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2008.

Kılıç, Sezen. "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.* 21/61 (2005): 259-280.

Konaklı, Nurettin. "Kalkınma Planlarında ve Yıllık Programlarda Okul Öncesi Eğitim". *8. YA-PA Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri Kitabı.* 1992: 35-40.

Millî Eğitim Bakanlığı. *Beşinci Milli Eğitim Şurası Çalışma Esasları Komisyon Raporları Konuşmalar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.

Millî Eğitim Bakanlığı*. Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası Öneriler Raporlar Kararlar Uygulamaya Konulan Esaslar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.

Millî Eğitim Bakanlığı*. Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim (11. yy.- 21. yy.)*, Haz., Selvinaz Aydın ve Ülkü Özdemir. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019.

Okutan, Ömer. "Din Eğitimi*". Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı. 1983: 409-425.

Öcal, Mustafa. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/7 (1998): 241-268.

Öcal, Mustafa. "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 6 (1999): 201-254.

Özkan, İsa. "Türk Eğitiminde Öğretmen Okulları ve Öğretmen Yeterliliklerine Dair Düşünceler". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 5/15 (2016): 19-27.

Özkan, Salih. Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.

Sakaoğlu, Necdet. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi. Ankara: İletişim Yayınları, 1992.

Sakaoğlu, Necdet. Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Sezgin, İlhan. "Yeni Mesleki-Teknik Eğitim Sistemi ve Okul-Endüstri İlişkileri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 2 (1997): 210-228.

Soysal, Murat. "Barış Gönüllüleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 14/56 (2015): 113-146.

Şahin, Mustafa. "Türkiye'de öğretmen yetiştirme uygulamalarında yabancı uzmanların yeri (1923-1960)". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.

Şimşek, Eyüp. "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. 49 (2013): 391-414.

Tangülü, Zafer, Oğuzhan Karadeniz ve Sinan Ateş. "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960)". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9/5 (2014): 1895-1910.

Taşdöven, Zehra. "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)". Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2013.

Tezcan, Mahmut. "Toplumumuzda Mesleki ve Teknik Öğretim İle İlgili Değer Yargıları ve Değişme Eğilimleri". *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES).* 5/1 (2019): 189-207.

Tokdemir, Muhammet Ahmet."1960'tan Günümüze Ülkemizde Eğitim". *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları, 2016: 258-281.

Ural, Ozana ve Oya Ramazan. "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü". *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1. bs., 2007.

Usta, Mustafa. "Cumhuriyet Döneminde Özel Eğitim Gerektirenlerin Din Eğitimi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 6 (1999): 105-112.

Yüce, Caner. "Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti". Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008.

Süreli Yayınlar

T.C. Resmî Gazete (06.03.1340). Tevhid-i Tedrisât Kanunu (Kanun No. 430), Sayı: 63, s. 229. Erişim 15 Haziran, 2022. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.430.pdf

T.C. Resmî Gazete (10.06.1949). Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı kanuna ek Kanun (Kanun No. 5424), Sayı: 7229, s. 16309. Erişim 17 Haziran, 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7229.pdf

T.C. Resmî Gazete (04.02.1954). Köy enstitüleri ile ilköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkında Kanun (Kanun No. 6234), Sayı: 8625, s. 8094. Erişim 15 Haziran, 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8625.pdf

T.C. Resmî Gazete (20.07.1961). 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun No. 334), Sayı: 10859, s. 4642. Erişim 26 Haziran, 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf

T.C. Resmî Gazete (18.06.1965). Özel Öğretim Kurumları Kanunu (Kanun No. 625), Sayı: 12026, s. 1. Erişim 26 Haziran, 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12026.pdf

T.C. Resmî Gazete (19.01.1972). Yüksek İslâm Enstitüsü Yönetmeliği, Sayı: 14077, s. 5. Erişim 26 Haziran, 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14077.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (07 Şubat 1949). C. 11, Sayı: 524, s. 153.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (30 Kasım 1959). C. 22, Sayı: 1085, s. 179.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (15 Temmuz 1974). C. 37, Sayı: 1797, s. 289.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi (27 Eylül 1976). C. 39, Sayı: 1900, s. 338-340.

Elektronik Kaynaklar

Demokrat Parti Programı (1946). Erişim 16 Ağustos, 2022. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y

T.C. Maarif Vekâleti (18-23 Mart 1957). Altıncı Maarif Şûrası. Erişim 16 Ağustos, 2022.

https://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/dokumanlar/6_sura.pdf

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (1975-2000'Lİ YILLAR)

Osman Sabancı

"Geleceğin güvencesi sağlam temellere dayalı bir eğitime,
eğitim ise öğretmene dayalıdır."

(Gazi Mustafa Kemal Atatürk)

Bu bölüm sonunda okuyucu,

Cumhuriyet döneminde (1975-2000 arası);

- ✓ Okulöncesi, ilkokul, ortaokul, lise, yükseköğretim basamaklarındaki gelişmeleri kavrar.
- ✓ Mesleki ve teknik eğitim, özel eğitim, özel öğretim, din öğretimi, yabancı dil öğretimi alanındaki ve yabancı ve azınlık okullarındaki değişimleri açıklar.
- ✓ Eğitim kademelerindeki ve alanlarındaki öğretmen yetiştirme uygulamalarını analiz eder.
- ✓ Eğitim kademelerindeki ve alanlarındaki değişim ve gelişmeleri değerlendirir.
- ✓ Demokrasiye Ket Vuran Askeri Müdahalelerin (1980 Askeri Darbesi, 28 Şubat 1997 Post Modern Darbe) ve diğer gelişmelerin (1990-1991 Körfez Savaşı, 1999 Marmara Depremi) eğitim üzerindeki etkilerini açıklar.

Giriş

Bir ülkenin en önemli yatırımı insan sermayesinin geliştirilmesi için yapacağı her türlü etkinliği kapsamaktadır. Bu noktada eğitim olgusu öncelikli bir yere sahiptir. Çünkü bir ülkenin kalkınmasını ve uygar ülkeler seviyesine ulaşmasına öncülük edecek içinde bulunulan çağın gerektirdiği nitelikli insan sayısının arttırılmasıyla mümkün olacaktır. Bu süreçte eğitim insanın hem akademik veya bilişsel alanına hem de sosyal duygusal becerilerinin gelişimine katkı

sağlayarak topluma sağlıklı bireylerin kazandırılmasını sağlamaktadır. Bu kazanımlar okulöncesinden başlayarak yükseköğretime kadar katlanarak sürmektedir. Belirtilen eğitim-öğretim sürecinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi hem ihtiyaç bulunan insan gücünün nitelikleri hem de politika yapıcıların çabalarıyla doğru orantılıdır. Kitabın bu bölümde 1975'li yıllardan 2000 yılına kadar eğitimin çeşitli kademelerindeki (okulöncesi, ilkokul, ortaokul, lise 'ortaöğretim', yükseköğretim); mesleki ve teknik eğitim, özel eğitim, özel öğretim, din öğretimi, yabancı dil öğretimi ve yabancı-azınlık okullarındaki eğitime ilişkin gelişmeleri tarihsel bir süreç içerisinde incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde eğitim politikalarının yeniden gözden geçirilmesini gerektiren olaylar arasında ilk sırayı 1980 askeri darbesinin yaşanması almıştır. Bunun sonrasında 1982 Anayasası'nın oluşturulması, 1982 sonrasında Yüksek Öğretim Kurumunun kurulması ve post modern darbe olarak bilinen 28 Şubat 1997 süreci gelmiştir. Yaşanan siyasi-askeri ve ekonomik krizler dışında, 1997 yılında ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması ve 1999 yılında yaşanan depremlerde diğer önemli gelişmeler arasında sayılabilir. Ayrıca kitap bölümü içerisinde incelenen dönemde (1975-2000) on altı Milli Eğitimi Bakanı (Safa Reisoğlu, Ali Naili Erdem, Mustafa Necdet Uğur, Orhan Cemal Fersoy, Hasan Sağlam, M. Vehbi Dinçerler, Metin Emiroğlu, Hasan Celal Güzel, Avni Akyol, Köksal Toptan, Nahit Menteşe, Nevzat Ayaz, Turhan Tayan, Mehmet Sağlam, Hikmet Uluğbay ve Metin Bostancıoğlu) değişimi yaşanmıştır. Belirtilen eğitim kademelerine ek olarak, mesleki ve teknik eğitim, özel eğitim, özel öğretim, din öğretimi, yabancı ve azınlık okullarında eğitim, öğretmen yetiştirme, yabancı dil öğretimi, dönemin aydınları/eğitimcileri başlıklarında ilgili dönemde meydana gelen önemli gelişmelere yer verilmiştir. Bu noktada eğitim-öğretim sürecinin planlanmasında, işlenmesinde ve değerlendirme başat rolü üstlenen öğretmenlerin yetiştirilmesinde etkili olan yasal düzenlemeler farklı eğitim basamaklarına göre sıralanmış ve tartışılmıştır. Ayrıca her bir eğitim kademesine ilişkin kararların alındığı milli eğitim şuraları ve kalkınma planları da değerlendirme sürecine katılmıştır.

Bu dönemin genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- ✓ 1970-1980 arası yıllar, öğretmen yetiştirme sürecinin oldukça sorunlu yıllar olması (Mektupla öğretmen yetiştirme, hızlandırılmış programla öğretmen yetiştirme, alan dışı atamalar vb)
- ✓ 1973-1981 yılları arasında plansız ve programsız olarak yükseköğretim kurumlarının sayısında artışın yaşanması

- ✓ 1977 yılında çırak, kalfa ve ustaların eğitimiyle ilgili çıraklık eğitimi yasasının kabul edilmesi
- ✓ 6 Ağustos 1980 tarihinde 2429 sayılı onayla Özel Eğitim Genel Müdürlüğünün kurulması
- ✓ 12 Eylül 1980 Askeri Darbe hareketinin yapılması
- ✓ 23 Mart 1981 okuma yazma seferberliğinin başlanılması
- ✓ 6 Kasım 1981 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi
- ✓ 7 Aralık 1981 tarihinde yayımlanan 3349 nolu yönetmelikle siyah önlük giymesi ve beyaz yaka takması zorunlu hale gelmesi
- ✓ 20 Temmuz 1982 Öğretmen yetiştiren kurumların Milli Eğitim Bakanlığından alınarak Üniversiteler içinde yer alması
- ✓ 1986 yılında çıkarılan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunun çıkarılması
- ✓ 1989-1990 eğitim-öğretim yılında eğitim yüksekokullarının süresinin 2 yıldan 4 yıla çıkarılması ve aynı dönemde yayımlanan genelgeyle siyah önlük giyilmesi zorunluluğuna son verilmesi
- ✓ 1991-1992 Ortaöğretimde ders geçme ve kredi sisteminin uygulamaya geçirilmesi
- ✓ Haziran 1995 tarihinde ders geçme ve kredi sisteminin uygulamadan kaldırılması
- ✓ Sekiz yıllık kesintisiz İlköğretim Kanunu (4306 sayılı Kanun-18 Ağustos 1997) kabul edilmesi
- ✓ YÖK'ün Eğitim Fakültelerinde "yeniden yapılandırmaya" sürecine girmesi (4 Kasım 1997)
- ✓ Üniversiteye giriş sınavının bire indirilmesi (30 Temmuz 1998)

Bu dönemin insan yetiştirme düzeni

- ✓ Türkiye 1980'li yıllardan itibaren ekonomide farklı bir programı uygulama kararı alarak dışa açılmıştır. Bu dönüşüm sosyal, siyasal ve eğitim alanında da karşılık bulmuştur. Bu süreçte eğitim, küreselleşen dünyada ülkemizin insan kaynaklarının geliştirilmesi açısından kilit rolü üstlenmiştir.
- ✓ Darbe ve muhtıra dönemlerinden sonra seçimler dışında siyasi katılım düzeyi düşük apolitik gençlerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca

öğretim programlarında da yeni model arayışlarını gündeme getirmiştir.

- ✓ Öğretmen merkezli, başarı odaklı ve verilen bilgilerin tamamen geri istendiği davranışçı bir eğitim anlayışının benimsendiği görülmüştür. Kurallara uymanın ve disiplinin ön planda tutulduğu bir yaklaşım benimsenmiştir.
- ✓ Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik süreci 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunması beraberinde, Türk Eğitim Sisteminde bir dizi iyileştirme ve geliştirme çalışmalarının raporlar sunularak yapılmasını gündeme getirmiştir (Bkz. Bölüm sonu ve özet).

Okulöncesi

Literatür incelediğinde, XIV. Milli Eğitim Şurasında Okulöncesi Eğitimi (27-29 Eylül 1993), "0-72 ay grubundaki çocukların gelişim düzeylerine ve bireysel özelliklerine uygun, zengin uyarıcı çevre imkânları sağlayan, onların bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişmelerini destekleyen, kendilerini toplumun kültürel değerleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren ve ilköğretime hazırlayan, temel eğitim bütünlüğü içerisinde yer alan bir eğitim süreci olarak ifade edilmiştir.[1] Bir diğer tanıma göre okulöncesi eğitim, çocuğun doğduğu günden 72 aya kadar geçen yılları kapsayan, bu yaş grubu çocukların bireysel özelliklerine ve gelişim düzeylerine uygun, bedensel, psiko-motor, sosyal-duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerini desteklemeye yönelik zengin çevresel uyarıcıları sağlayan ve kültürel değerler doğrultusunda yönlendiren, ilköğretime hazırlayarak, temel eğitimin bütünlüğü içerisinde bulunan sistemli ve bilinçli bir eğitim sürecidir.[2] Okulöncesi kavramının tanımından sonra bu alanda meydana gelen tarihsel gelişmeler süreç odaklı olarak sıralanmıştır.

1973 yılında yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda Türk Milli Eğitim Sisteminin genel yapısı içinde, okulöncesi eğitime, örgün eğitim sistemi içinde tanımlanmıştır. 1977 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü içerisinde bir "Okulöncesi Şubesi" kurulmuştur.[3] Bu dönem içerisinde okulöncesi eğitim konusunda önemli bir diğer gelişmede 1978 yılında UNESCO

---

1 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On dördüncü Milli Eğitim Şurası* (27-29 Eylül 1993), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 233.

2 Gülümser Gültekin Akduman, "Okul Öncesi Eğitimin Tanımı ve Önemi*"*, *Okul Öncesi Eğitime Giriş* (Gülden Uyanık Balat Ed.), Ankara: Nobel, 2015, s. 3.

3 Nazike Karagözoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Eğitim: Geçmişten Günümüze Okul Öncesi Eğitimi ve İlköğretim", *Türk Eğitim Tarihi,* Ed. Mehmet Sağlam, Ankara: Vizetek, 2021, s. 292-293.

Türkiye Milli Komisyonu'nun Ankara'da düzenlediği "Okulöncesi Eğitim Semineridir."[4] 1979 yılında ise sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışan kadınları temsilen binlerce işçi kadının imzaladığı dilekçe o yıllarda 0-6 yaş grubunun ancak binde 5'inin okul öncesi eğitimden faydalanabildiğini belgelemiştir. Okul öncesi eğitime Türkiye'de henüz "lüks gözüyle bakıldığından, çocuklar 7 yaşına kadar çoğu durumda başıboş bırakılmaktaymış.[5] 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu" (SHÇEK) kurularak, bakım evleri, yuvalar ve kreşler tek bir çatı altında toplanmıştır. Kısa bir süre sonra da kreş ve gündüz bakımevlerinin kamu kurum ve kuruluşlarında da açılması hükme bağlanmıştır.[6] Okulöncesi eğitimle ilgili ilk kapsamlı program 1989 yılında uygulanmaya geçilmiştir.[7] Bir başka deyişle, okulöncesi eğitiminde ilk taslak program 1989 yılında kabul edilmiş, 1994 yılında ilk defa resmi bir Okul Öncesi Eğitim Programı hazırlanmıştır.[8]

1988-1989 eğitim-öğretim yılında 3.437 okul sayısı, 103.931 öğrencinin 50.527'si kız, 53.404'ü erkek öğrencilerden ve 6.391 öğretmenden oluşmuştur[9] 1992-1993 ders yılı istatistiklerine göre, ülkemizin okul öncesi eğitimindeki durumunun, resmi ve özel anaokulu, ana sınıfı çağında en az 3 milyon

4 İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 2018, s. 227.
5 Sakaoğlu, Necdet Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 281.
6 Aysel, Tüfekci Akcan, "Erken Çocukluk Eğitimi ve Tarihsel Gelişimi", *Erken Çocukluk Eğitimine Giriş*, Ed. İlkay Ulutaş ve Serap Demiriz, Ankara: Pegem Akademi, 2018, s. 22.
7 Ali Türer, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Detay, 2011, s. 305.
8 Yücel Gelişli ve Elçin Yazıcı, "Türkiye'de Uygulanan Okul Öncesi Eğitim Programlarının Tarihsel Süreç İçerisinde Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2012), s. 86-87
9 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (M.Ö. 1000-M.S. 2008), Ankara: Pegem Akademi, 2008, s. 345.

çocuğa ve yüzde onluk ya da 300 binlik plan hedefine karşılık 135.465 öğrenci ile sınırlı kalındığı görülmüştür.[10]

1992 yılında yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 3797 sayılı Kanunla ise "Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Daha önce İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen hizmetler artık bu kurum tarafından yürütülmüştür. 1996 yılında ise Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği (OÖEKY) hazırlanmıştır.[11] Bu yönetmelikte okul öncesi eğitimin 37-72 ay (anaokulu), 60-72 ay çocuklar için ise (ana sınıfı) (m. 4) düzenlendiği görülmüştür. Burada dikkat edilirse 0-36 ay (kreş) bu kapsama dâhil edilmemiştir.[12]

Okullaşma oranı 1997-1998 yıllarında ise 7.532 okul sayısı, 181.458 toplam öğrencinin 85.599'u kız, 95.859'u erkek öğrencilerden teşkil etmiştir. Belirtilen yıllarda 10.186 öğretmen hizmet etmiştir. 2000-2001 öğretim yılında ise okul sayısı 9.249, 258.706 toplam öğrenciden 123.225'i kız ve 135.481'i erkek öğrencilerden oluşmuştur. 16.563 öğretmen ise görevini yerine getirmiştir.[13] Gelişmiş ülkelerde okul öncesi eğitimdeki okullaşma oranı % 36-100 arasında iken, ülkemizde bu oran %10'lar seviyesinde kalmıştır. 1991-1992 öğretim yılında % 5.1 olan okul öncesindeki okullaşma oranı, 2001-2002 öğretim yılında % 11.0'a yükselmiştir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda (2005) okullaşma oranı % 25 olarak hedeflenmiştir. Ancak okul öncesi için belirlenen okullaşma oranına ulaşılamadığı görülmüştür.[14]

Okulöncesi eğitim, V. Milli Eğitim Şurası (1957) ve XIV. Milli Eğitim Şurası'nın (27-29 Eylül 1993) temel ve öncelikli gündem maddesini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, IX, X ve XV. Milli Eğitim Şuralarında da okulöncesi ile ilgili kararlar alınmıştır.[15] IX. Milli Eğitim Şurasında (24 Haziran-4 Temmuz 1974) örgün eğitimin, okul öncesi eğitim, temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsadığının kararı alınmıştır. Okul öncesi eğitimin, mecburi ilköğrenim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsadığı, bu eğitimin isteğe bağlı olduğu hükümleri bulunmaktadır. Ayrıca okul öncesi eğitiminin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına temel ilkelerine uygun olarak ifade

---

10 Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı* (Geliştirilmiş İkinci Basım), Ankara: Bilim Yayınları, 1993, s. 58.

11 Türer, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 305.

12 Pınar Bilasa, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi* (1970-2010), Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 125.

13 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008)*, s. 345.

14 Cengiz Akçay, *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara: Anı, 2006, s. 96.

15 Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 305; Karagözoğlu, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim: Geçmişten Günümüze Okul Öncesi Eğitimi ve İlköğretim*, s. 293.

edilmiştir.[16] Buna göre okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamı dışında tutulması bu yaş çocukların büyük bir bölümünün bundan yararlanamaması anlamına gelmiştir.[17]

X. Milli Eğitim Şurası (23-26 Haziran 1981) kararlarında okulöncesi eğitimin ayrı bir eğitim düzeyi olarak ele alınması, okulöncesi eğitimin 0-5 yaş (0-60 ay) çocuklarının eğitimini kapsadığı belirtilmiştir. Bu kapsamda okulöncesi eğitiminin ana sınıfının az gelişmiş yörelerde Türkçe eğitimine ağırlık verecek biçimde öncelikle yaygınlaştırılması, okulöncesi eğitimin yurt düzeyinde yaygınlaştırılması için Milli Eğitim Bakanlığının gereken işbirliğini yapmasına ve gereken katkıların sağlanması için yasal önlemleri alması kararlaştırılmıştır.[18] XIV. Milli Eğitim Şurasında (27-29 Eylül 1993) okulöncesi eğitiminin amaç ve hedefleri belirlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmak için, kurum merkezli Okul Öncesi Eğitimi modelinin yanı sıra, diğer Okul Öncesi Eğitimi modellerini de içeren çok amaçlı bir program yaklaşımı gerektiği vurgulanmıştır.[19]

XV. Milli Eğitim Şurası (13-17 Mayıs 1996) kararlarında 5-6 yaş okul öncesi eğitimin, yakın bir gelecekte ilköğretim bünyesine alınması bulunmaktadır. Buna ek olarak okul binalarının yapımında özel eğitim ve okul öncesi çocuklarının ihtiyaçlarının doğrultusunda gerekli fiziki düzenlemelerin (rampa, asansör, sıra, oyun bahçesi vb.) yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca okul öncesinden itibaren ailenin eğitimi, önemli bir boyut olduğu belirtilmiştir. Bunun için "Aile Katılım Programları" ve "Ana Baba Okulları"nın yaygınlaştırılması hükme bağlanmıştır.[20]

Şimdi çalışmanın bu bölümde kalkınma planlarında okulöncesi eğitime ilişkin alınan kararlara yer verilmiştir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983) okulöncesi eğitimin geliştirilmesiyle ilgili pilot uygulamalar sürdürülmüştür. 1977-1978 öğretim yılında 984 olan ana sınıfı sayısı, 1978-1979 öğretim yılında 1369'a yükselmiştir. Bu sınıflardaki öğrenci sayısı 26.660 iken öğretmen sayısı 1.594 olmuştur. 3-6 yaş grubundaki çocukların ancak % 1.1 okul öncesi eğitimden yararlanmıştır.[21] V. Plan Dönemi (1985-1989) sonunda ilko-

---

16 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası* (24 Haziran-4 Temmuz 1974), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991b, s. 277-278.

17 Bilasa, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi (1970-2010),* s. 124.

18 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Onuncu Milli Eğitim Şurası (23-26 Haziran 1981),* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991c, s. 347.

19 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On dördüncü Milli Eğitim Şurası (27-29 Eylül 1993),* 1993, s. 247.

20 Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On beşinci Milli Eğitim Şurası (13-17 Mayıs 1996),* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991e, s. 197-200.

21 Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1979-1983), 1980 programı, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Mart 1980, s. 101.

kul öncesi (5-6 yaş nüfusunun) okullaşma oranının % 10'a çıkarılması ve VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) sonunda anaokulları ve ana sınıflarının yaygınlaştırılması, okul öncesi eğitimde okullaşma oranının % 11.5'e çıkarılması hedeflenmiştir.[22] VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) sonunda öğrenci sayısı 627 bin kişi, okullaşma oranı ise %16 olarak belirlenmiştir.[23]

İlkokul (İlköğretim)

İlkokul bir çocuğun okulöncesi eğitimi sonrasında yaşamında kullanabileceği becerileri kazandığı hem akademik bilgisinin geliştiği hem de içinde bulunduğu kültürün birikimiyle şekillendiği ortaokul öncesi beş yıllık dönemi kapsamaktadır. VIII. Milli Eğitim Şurasında (28 Eylül-3 Ekim 1970) Milli Eğitimin amaçlarını gerçekleştirmekle görevli Türk eğitim sistemi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim olmak üzere biri diğerine dayalı üç öğretim derecesinden oluştuğu belirtilmiştir. Her okulun öğretim derecelerinden birine uygun olarak eğitim sisteminin bütünlüğü içerisinde yatay ve dikey geçiş yolları belirlemesi kararı alınmıştır.[24] 1961 Anayasası'nın 50/II. Maddesinde, 1982 Anayasası'nın 42/V. Maddesinde ilköğretimin, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu (mecburi) ve Devlet okullarında parasız olduğu ilkesi tekrarlanmıştır.[25] 1971 muhtırası ile azalan öğrenci eylemleri 1975 sonrasında tekrar tırmanış göstermiş ve birçok okulda eğitim fiili olarak engellenmiştir. Olaylar ancak 1980 askeri darbesi ile durulmuştur.[26]

1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu ilköğretimi 8 yıl halinde düzenlenmiştir ve bu uygulamaya 1981-1982 döneminde on okulda deneme halinde başlanmıştır. Bu doğrultuda, temel eğitim 7-14 yaşlarındaki çocukların eğitimini kapsar ve zorunludur. 9 Mart 1992 yılında İlköğretim Kurumları Yönetmeliği şeklinde tanımlanmıştır.[27] Bu dönemde ilköğretim tanım ve derecesinde de değişikliğe gidilmiştir. Bu uygulamada ilkokul düzeyindeki eğitim 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'ndaki tanımıyla 1993 yılına kadar "temel eğitim" olarak ifade edilmiştir. 16.6.1983 kabul tarihi ve 2842 sayılı kanunda

[22] http://ekutup.dpt.140 gov.tr/plan/plan5.pdf, s. 141; http://ekutup.dpt.291 gov.tr/plan/plan6.pdf, s. 291
[23] http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf, s. 28.
[24] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Sekizinci Milli Eğitim Şurası (28 Eylül-3 Ekim 1970),* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991a, s. 130.
[25] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 348; Akyüz, E. (2018), *Çocuk hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması,* Ankara: Pegem Akademi, s. 370; Kili, Suna & Gözübüyük, A. Şeref (2000), *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri,* İstanbul: Kültür Yayınları, s. 187, 276.
[26] Tokdemir, Muhammet Ahmet, "1960'tan Günümüzde Ülkemizde Eğitim", *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker, 2016, s. 262.
[27] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 348.

ilköğretim olarak tanımlanmıştır. Bu noktada daha önce beş yıl süreli olan ilköğretim kademesi dönemin Milli Eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay tarafından 18 Ağustos 1997 tarihli 4306 sayılı yasayla sekiz yıllık kesintisiz öğretime dönüştürüldüğü bildirilmiştir. Ancak eğitimin 'kesintisiz' olması farklı gelişim dönemlerindeki öğrencilerin aynı fiziksel ortamı (lavabo, koridor, salon, bahçe, kantin vb.) paylaşmak zorunda olmaları sağlıklı bir eğitim ortamının oluşmasında olumsuzluklara neden olmuştur. Örneğin fiziksel olarak henüz kendini koruyamayacak durumda olan birinci sınıfların son sınıf öğrencilerinin baskısı altında kalmasına neden olmuştur.[28] Başaran'a göre [29] 1970'li yılların sık sık hükümet değiştiren siyasal kargaşa ortamında, temel eğitim uygulaması ilkin yozlaştırıldı, sonra da 1980'li yıllarda temel eğitim okulunun adı ilköğretim okuluna dönüştürülmüştür. 1997-1998 öğretim yılından itibaren ilk ve ortaokullar "ilköğretim okulu" adı altında birleştirilmiştir.[30] İlköğretim, temel eğitimle eş anlamlı değildir, fakat temel eğitim anlayışıyla kurulduğu için, temel eğitimin bir kesimini oluşturmuştur. Bu uygulamaya geçişte, bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, insan kaynaklarının bu ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlemesi, ilkokulu bitirenlerin sınırlı bir oranda öğretimine devam etmesi ve eğitim kademelerinin öğretim programları arasında bir bütünlüğün bulunmaması gibi etmenler etkili olmuştur.[31] 7 Aralık 1981 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanan 3349 nolu *Milli Eğitim Bakanlığı İle Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelikle* siyah önlük giymesi ve beyaz yaka takması zorunlu hale gelmiştir.[32]

[28] Doğan, İsmail. (2018), *Türk Eğitim Tarihi* (Birinci Basım), Ankara: Nobel, s. 356.
[29] Başaran, İbrahim Ethem "Türkiye'de Eğitim Sisteminin Evrimi", *75 Yılda Eğitim,* Ed. F. Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 105.
[30] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008)*, s. 357.
[31] Tertemiz, Neşe Işık, "Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretim: Hedefler ve Uygulamalar", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999 s. 172-173.
[32] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.83349.pdf

1974-1975 öğretim yılında, CHP-Milli Selamet Partisi koalisyon Hükümeti tarafından 4. ve 5. sınıflara zorunlu Ahlak dersi konmuştur. 1982-1983 öğretim yılından itibaren de Din Bilgisi ve Ahlak dersi, "Din ve Ahlak Bilgisi" dersi adı altında birleştirilmiştir. Bu ders 4. sınıftan itibaren haftada 2 saat ve zorunlu olarak okutulmuştur.[33] 1975'li yıllara gelindiğinde ilkokul dönemindeki nüfus açısından okullaşma oranı %80'ler dolayında gerçekleşmiştir. Bu oran Doğu illerine gidildiğinde % 50'nin altına düştüğü, Batı illerinde ise yükseldiği görülmüştür.[34] Ulus temelli kalkınma anlayışının eğitime ilişkin bütün unsurları, 1980'li yıllarda değişmeye başlamıştır. Bu yıllarda kapitalizmin ulaştığı aşamaya bağlı olarak, dünya ölçeğinde rekabet halinde olan kapitalist firmalar ve bireyler açısından iş, eğitim ve sistematik bilginin üretildiği okullar özel önem kazanmıştır.[35] 1923-1983 döneminde ilkokul sayısındaki artış % 834 olduğu halde, öğrenci sayısındaki artış % 1667'dir.[36] Bu noktada öğrenci sayısındaki artışın okul sayısındaki artışın yaklaşık iki katı olduğu söylenebilir.

Öğrenci sayısı, 1980 yılında 5.5. milyonu biraz geçmiştir. Bu sayının % 45'i kız (2 milyon 475 bin), % 55'ini erkek (3 milyon 25 bin) öğrenciler oluşturmaktadır.[37] 1981 yılında "okuma yazma seferberliği" öncesi okuryazarlık oranı % 69'a yükselebilmiştir.[38] 1981 yılındaki okuma-yazma kampanyası iki aşamada düzenlenmiştir. İkinci aşamayı bitirenlere ilkokul denkliğinde diploma verilmiştir.[39] 1985 yılında bu oran % 75'e çıkarken, 1990 nüfus sayımına göre, okuma yazma bilenlerin oranı, 15 ve daha yukarı yaş grubunda % 80'dir. 1999 yılında ise 12 ve üstü yaş grubunda okuma yazma oranı erkeklerde % 94.2, kadınlarda % 74.4 ve ülke ortalaması ise % 85.7'dir. 2004 yılında ise yapılan resmi tahminlere göre Türkiye'de 6 ve üstü yaş grubunda okuryazarlık oranı erkeklerde % 95.3, kadınlarda ise %79.6 ve genel ortalaması ise % 87.4'tür.[40]

1961 yılında yürürlüğe giren 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun birçok maddesi, 1983 yılında çıkartılan 2917 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Bundan sonra hazırlanan ve 948 sayfalık bir doküman olan İlkokul Programı, gerçi İlköğretimle ilgili yasal hükümleri, "iyi ve doğru her şeyi içermiştir.[41]

---

33 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 349.
34 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 273.
35 Ercan, Fuat "1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları", *75 Yılda Eğitim,* Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999b, s. 23.
36 Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika-Eğitim-Kalkınma*, Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 104.
37 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 273.
38 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 349.
39 Rıfat Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* Ankara: Ütopya, 2005a, s. 85.
40 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 349.
41 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 282.

Haziran 1983 tarihinde 2841 sayılı 'Zorunlu İlköğretim Çağı Dışında Kalmış Okuma-Yazma Bilmeyen Vatandaşların Okuryazar Duruma Getirilmesi veya Bunlara İlkokul Düzeyinde Eğitim-Öğretim Yaptırılması Hakkında Kanun" çıkarılmıştır.[42] 1968 yılında hazırlanan en kapsamlı hazırlanan İlkokul Programı 1988 tarihinde hazırlanan İlkokul programı uygulanıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. İlerleyen süreçte ilkokul programı ile ortaokul programı (İlköğretim II. Kademe) birleştirilerek İlköğretim Programı şeklinde yayınlanmıştır. 2000'li yıllardan itibaren ise EARGED (Eğitimi Araştırma Geliştirme Dairesi Başkanlığı) bünyesinde geliştirilen "Öğrenci Merkezli Eğitim Uygulama Modeli" çerçevesinde yeni bir program (Yapılandırmacılık, Çoklu Zekâ vb eğitim kuramları) geliştirme süreci başlatılmıştır.[43]

Okullaşma oranı dikkate alındığında ise, bu düzeyde derslik başına 44 öğrencinin düşmesi, öğretmen dağılımının, kent ve köy arasında ortaya koyduğu adaletsizlik, öğretmenlerin katledildiği anarşi ve terör ortamlarında yüzlerce okulun kapalı kalmasına neden olmuştur. Bu duruma ilişkin gündeme gelen taşımalı sistemle, binlerce köy okulunun tamamen kapatılması, ilköğretim önde gelen sorunları arasında yer almıştır.[44] İlkokul düzeyinde okullaşma oranının 1970-1971 öğretim yılında %86.4, 1975-1976 öğretim yılında % 91.2, 1980-1981 öğretim yılında % 87.3, 1985-1986 öğretim yılında % 91.5, 1990-1991 öğretim yılında % 94.1, 1995-1996 öğretim yılında % 99.7, 1996-1997 öğretim yılında % 99.8, 1997-1998 öğretim yılında % 85.6, 1998-1999 öğretim yılında % 88.5 iken 1999-2000 öğretim yılında ise % 94.3'tür. 1994-1995 eğitim-öğretim yılında 138 yeni ilkokulla birlikte Türkiye'de, toplam 48.658 ilkokulda, 6.985.059 öğrenci öğrenim görmekte ve bu okullarda 232.607 öğretmen görevli bulunmaktaymış.[45] 1989-1990 eğitim-öğretim yılında üzerinde tartışmaların yoğun olduğu siyah önlük beyaz yaka ilkokul üniforması uygulaması dönemin Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol zamanında çıkarılan bir genelgeyle sonlandırılmıştır. İlgili belgede "siyah önlük giyerler ve beyaz yaka takarlar" ifadesi yerine "okulca seçilen bir renkte (deniz mavisi, lacivert, gri) önlük giyerler, beyaz yaka takarlar " ifadesine yer verilmiştir.[46]

---

42 Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 85.

43 Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 308.

44 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 285.

45 Dinçsoy, Ömer *Türk Eğitim Sistemi* "Genel Bir Bakış", Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1995, s. 81.

46 MEB *İlk ve Ortaöğretimde Öğrenci Kıyafetleri,* Ankara: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 1997, s. 168; Sağlam, Halil İbrahim; Şen, Cevdet; Tınmaz, Elif; Süzer, Semra İlkokullarda Serbest Kıyafet Uygulamasının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33/2 (2014), s. 481.

Genel bütçelerde Milli Eğitime ayrılan payların büyük olmasına karşın okul yapımı ve donatımı gibi yatırımlara ayrılan miktarlar oldukça düşük kalmıştır. Örnek olarak 8 trilyona yaklaşan 1990 Milli Eğitim bütçesinde, belirtilen yatırımlara ayrılan para 880 milyarda kalmıştır. Bu da 11 milyon öğrenciden her birine "seksen lira" düşmesine karşılık gelir. Eğitim bütçesinin % 90'nı öğretmen ve personel giderlerini karşılamaktadır. Bütçedeki bu dengesizlikten yatırım dengesizliği "Kendi okulunu kendin yap!" kampanyalarıyla aşılmaya çalışılmıştır.[47]

1997 yılında 8 yıllık zorunlu eğitimle birlikte taşımalı ilköğretim okulu projesinin gelişimi birçok okulun kullanılamamasıyla sonuçlanmıştır.[48] Sekiz yıllık temel eğitim veren okullar, İlköğretim Okulları, Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO), Pansiyonlu İlköğretim Okulları (PİO), İşitme Engelliler İlköğretim Okulları, Görme Engelliler İlköğretim Okulları, Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulları, Zihinsel Engelliler İlköğretim Okulları, Özel Türk, Yabancı, Azınlık Uluslar Arası İlköğretim Okullarından oluşmaktaymış.[49]

Taşımalı eğitim önce 1989-1990 öğretim yılında 5 okulda başlamış, 2003-2004'te tüm ülkeye yaygınlaşarak 28.716 yerleşim biriminden 650 bin kadar ilköğretim öğrencisi merkez okullarına taşınmıştır.[50] 1990-1991 eğitim-öğretim yılında toplam köy okullarının yüzde 37.2'si tek derslikli, tek öğretmenliymiş. Köy öğretmenlerinin % 48.2'si birleştirilmiş sınıflarda birden fazla sınıfı aynı zamanda okutarak ders vermişlerdir. 1992-1993 ders yılında kentlerdeki ilkokulların % 55.2'si kırsal kesimdeki ilkokulların ise % 13.6'sı ikili öğretim yapmak zorunda kalmışlardır.[51] Bazen ikili hatta üçüncü öğretim ya-

47 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 284.
48 Akçay, *Türk Eğitim Sistemi,* s. 99.
49 Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 309.
50 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 352.
51 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı*. s. 64.

pılmıştır. Güneydoğu Anadolu'daki şiddet ortamı nedeniyle eğitime kapalı bulunan okul sayısı yaklaşık 4.000'nin üzerindeymiş.[52]

İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 50. Maddesine göre gerçekleştirilen bir diğer uygulamada, ilköğretim kurumlarının ilk beş sınıfına devam eden öğrencilerden beden ve zihince gelişmiş olup bilgi ve beceri bakımından sınıf düzeyinin üstünde olanlar, sınıf öğretmeninin önerisi ile öğretim yılının ilk iki ayı içinde sınıf yükseltme sınavına alınırlarmış. Başarı sağlayan öğrenciler bir üst sınıftan öğrenim hayatına başlatılırmış.[53]

1992-1993 yılından itibaren ilkokulların tüm sınıflarına haftada 1 saat "Çevre, Sağlık, Trafik, Okuma" dersi konmuştur. Derslerde her hafta bunlardan biri işlenmiştir.[54]

Temel eğitimin, ilkokul-ortaokul (ilköğretim okulu) olarak 8 yıla çıkartılması, 1970 yıllardan 1998'e değin siyasetçi müdahaleleriyle ertelenmiştir. İlköğretime katkı sağlamak için yeni vergiler konmuştur.[55] Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planında alınan kararlar çerçevesinde ilkokullar temel eğitimin birinci kademesi, ortaokullar da temel eğitimin ikinci kademesi haline getirilerek program bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1997 yılında "Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretim" uygulanmasına geçilince eski ve ortaokul programlarında değişiklikler yapma gereği duyulmuştur. 4306 Sayılı Kanun ile ilköğretimde tek program uygulanmasına geçilmiştir.[56]

17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Yalova, İzmit, Bolu, Düzce… yörelerinde yaşanan depremler hem büyük can ve mal kaybına yol açmış hem de eğitim sistemimizde doğal afetlere ilişkin konularda verilen eğitimin istenen düzeyde olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak, ilköğretimde olduğu gibi, orta öğretimde de ders kitaplarına doğal afetlerle ilgili birçok bilgiler konulmuştur. 2000-2001 öğretim yılından itibaren "Fen Bilgisi" ile "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersleri programları 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıfta uygulamaya konulmuştur.[57]

IX. Milli Eğitim Şurasında (24 Haziran-4 Temmuz 1974) ve X. Milli Eğitim Şurasında (23-26 Haziran 1981) temel eğitim okulları beş yıllık birinci kademe ile üç yıllık ikinci kademe eğitim kurumlarından meydana geldiği belirtil-

52 Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 81-82.
53 Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 82.
54 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 351.
55 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 281; Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 98.
56 Akçay, *Türk Eğitim Sistemi,* s. 141.
57 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 351.

miştir.[58] Sekiz yıllık kesintisiz eğitim ve okullaşmada %100'e ulaşmak hedefi, sıklıkla milli eğitim şuralarında, kalkınma planlarında ve hükümet programlarında yer almıştır.[59] Buna ek olarak X. Milli Eğitim Şurasında temel eğitime başlama yaşı yeniden altıya indirilmiş, ancak uygulamaya 1983-1984 öğretim yılında başlanmıştır.[60] XII. Milli Eğitim Şurasında (18-22 Temmuz 1988) yapılan değerlendirmede maalesef Türkiye'de temel eğitimin 8 yıla çıkarılması fiilen gerçekleştirilememiştir. İlkokullar ve ortaokullar ayrımı halen devam ettiği belirtilmiştir. Eskisinden farklı olarak, eskiden ortaokullar ortaöğretimin birinci kademesiyken, şimdi ilköğretimin ikinci kademesi olmuştur. İlkokulları ve ortaokulları birleştiren ilköğretim okulları sistemi maalesef % 10'luk oranda bir uygulama bulabilmiştir.[61] XV. Milli Eğitim Şurasında (13-17 Mayıs 1996) temel eğitim kavramı yerine Anayasa ve diğer mevzuatta yer aldığı şekli ile "ilköğretim" kavramı kullanılması öngörülmüştür. İlköğretimin kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim olarak uygulanması ve 8 yıl sonunda tek diploma verilmesi istenmiştir.[62] 1999 yılında gerçekleştirilen XVI. Milli Eğitim Şurası 11 yıllık temel eğitimi gerçekleştirmek için en önemli bir şura olarak tarihe geçmiştir.[63]

Kalkınma planları incelendiğinde ilk olarak 1973-1977 yıllarını içeren Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı temel eğitim başlığı altında, 7-14 yaş grubunu kapsayan ve ilk beş yılı sorunlu olan sekiz yıllık temel eğitimin birinci dönemi 1977 yılında çağ nüfusunun % 100'ünü, ikinci dönemi 1995 yılında çağ nüfusunun % 75'ini kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Bu temel eğitim okuma-yazma ve vatandaşlık eğitimi yanında kademeyi bitirenlerin üretim sürecinde yararlanacakları, çevrenin ekonomik hayatına dönük meslek ve beceri programları ile desteklenmesi öngörülmüştür.[64] 1979-1983 yıllarını kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında temel eğitim birinci kademede okullaşma oranı %100, ikinci kademede ise % 60 olması hedef alınmıştır.[65]Ayrıca yine bu dönemde temel eğitimin I. ve II. kademesine öğretmen yetiştirme politikası ağırlık kazanmış ve hızlandırılmış bir programla binlerce öğretmen ye-

[58] MEB, *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974),* s. 279; MEB, 1991c, *a.g.e.*, s. 17.
[59] Bilasa, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi (1970-2010),* s. 132.
[60] MEB, *Onuncu Milli Eğitim Şurası (23-26 Haziran 1981),* s. 27; Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 274.
[61] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (1989), *On ikinci Milli Eğitim Şurası* (18-22 Temmuz 1988), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 26.
[62] MEB, *On beşinci Milli Eğitim Şurası (13-17 Mayıs 1996),* s. 197.
[63] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On altıncı Milli Eğitim Şurası (22-26 Şubat 1999),* Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1999, s. 287.
[64] http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf, s. 722.
[65] http://ekutup.dpt.gov.tn/plan4.pdf, s. 253.

tiştirilmiştir.[66] 1985-1989 yıllarını kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planında ilkokullarda okulsuzluk sorunu çözümlenmiş olduğundan, hedef ikili eğitimin oranını azaltmak olarak belirlenmiştir. İlköğretimin temel özellikleri öğrenciyi tanıma, yöneltme, üst öğrenime ve mesleğe hazırlama; diğer eğitim basamaklarıyla ve çevreyle bütünleşme olarak yinelenmiştir.[67] VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) çağ nüfusunun tamamına yakınına okullaştırılmış olan ilkokullarda niteliğin yükseltilmesi çalışmalarına devam edilmesi kararlaştırılmıştır.[68] 1996-2000 yıllarını kapsayan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, okullaşma oranı zorunlu temel eğitimde % 100 olarak hedeflenmiştir. Ayrıca öğretim programlarının bilimsel esaslara göre geliştirilmesinde yeterli gelişme sağlanamadığı belirtilmiştir. Öğretmen ve öğretim üyesi sayısındaki yetersizlikler ve dağılımındaki dengesizlikler, imkân ve fırsat eşitliği yanında eğitim kalitesini olumsuz etkileyen etmenler olarak sıralanmıştır.[69]

Ortaokul

İlkokul mezunlarına üç yıllık eğitim-öğretim veren lise öncesi okullar olarak ortaokullar; bağımsız, ilköğretim okulları ve liselere dâhil ortaokullar olmak üzere üç ayrı kategoride bulunmaktaymış.[70] IX. Milli Eğitim Şurasında (24 Haziran-4 Temmuz 1974), ortaokul ilköğretimin devamı ve ortaöğretimin birinci kademesi olarak, öğrencilerin genel eğitimlerini yaş ve fikir seviyelerine uygun olarak sağlamak, çevrenin ekonomik özellikleri de göz önünde bulundurularak öğrencilerin ilgi, kabiliyet ve yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmek; öğrencilerin ikinci kademe ortaöğretim programlarını takip için gerekli olan bilgi, becerileri kazandırmak ve hayata atılmak isteyenlere tutacakları işlerde başarı şartlarının esaslarını kavratmak ile görevli bir kurum olarak ifade edilmiştir.[71] Bir başka deyişle, ortaokul kademesinde hedef başarıya odaklı "eleyici" olmak değil, fakat öğrencileri 3 yıl içinde yetenekleri ölçüsünde yetiştirerek onlara temel bir eğitim sağlamak olarak belirlenmiştir.[72] Bu kademeye ilişkin gelişmeler aşağıda belirtilmiştir:

1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, "8 yıllık temel eğitim" kavramını getirmiş ve ortaokulu ortaöğretimden ayırarak temel

66 Bilasa, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi (1970-2010),* s. 58.
67 http://ekutup.dpt.140 gov.tr/plan/plan5.pdf, s. 141;
68 http://ekutup.dpt.291 gov.tr/plan/plan6.pdf, s. 292.
69 http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf, s. 25.
70 Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 86.
71 MEB, *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974),* s. 19.
72 MEB, *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974),* s. 10.

eğitimin ikinci kademesi olarak görülmüştür.[73] 1985 yılında ortaokullarda okutulan sosyal bilgiler dersi kaldırılarak bunun yerine Milli Coğrafya ve Milli Tarih dersleri konulmuştur. 1992 yılında da yeni bir Vatandaşlık Bilgileri programı uygulamaya geçirilmiştir.[74] 1988 yılında toplanan XII. Milli Eğitim Şurası'nda ortaokullarda, 2 milyon 100 bin öğrencinin olduğu, 42 bin öğretmenin bulunduğu ve yaklaşık 7200 ortaokulun (okullaşma oranı % 60) bulunduğu raporlanmıştır.[75] 1993 yılında, il ve ilçe merkezlerindeki toplam 4237 ortaokula karşılık, köy, bucak ve küçük kasabalardaki toplam ortaokullarının sayısı 3381'e yükselmiştir. Kırsal kesim ortaokuluna ortalama olarak 86 öğrenci düşmekteymiş. Kent ortaokullarında öğrenci fazlalığı ve bina yetersizliği nedeniyle eğitimin niteliğinde aksamalar yaşanırken kırsal kesimde bazı ortaokullar öğrenci azlığı yüzünden kapatılma davranışıyla yüz yüze gelmiştir.[76] Bir diğer ölçüte göre ortaokul çağı (12-14 yaş grubu) nüfusunun okullaşma oranı 1993 yılında çağdaş toplumlarda % 100'e ulaşmışken, ülkemizde ise ancak % 62.3'de kalmıştır.[77] Ortaokul basamağındaki okullaşma oranı 1970-1971 öğretim yılında % 32.7 iken 1996-1997 öğretim yılında ise % 69.6'ya yükselmiştir.[78] XIII. Milli Eğitim Şurası'nda (15-19 Ocak 1990) örgün eğitim sisteminden yeterince yararlanamayanların sayısına dikkat çekilmiştir. Bu durum için her yıl ilkokullardan milyonlarca öğrencinin bulunduğunu, ortaokullara gelindiğinde bu sayının yarı yarıya eridiği belirtilmiştir.[79]

ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti 18.8.1997 tarihli 4306 sayılı kanunla ilköğretimi kesintisiz olarak 8 yıla çıkarmıştır. 1997-1998 öğretim yılından itibaren, ilköğretim 1, 2, 3. sınıfa "Bireysel ve Toplu Etkinlikler", 4, 5, 6, 7, 8. Sınıfa "Seçmeli", 6. ve 8. sınıfa "Trafik ve İlkyardım Eğitimi", 7. ve 8. sınıfa "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi", 4. ve 5. sınıfa "Yabancı Dil (İngilizce, Almanca, Fransızca)" dersleri konulmuştur.[80] 1998-1999 öğretim yılında yapılan değişikliklerle 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda tek disiplinli "Milli Tarih", "Milli Coğraf-

[73] Okçabol, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz,* s. 179.
[74] Bilgili, Ali Sinan (2008), "Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler", *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, Ed. Ali Sinan Bilgili, Ankara: Pegem Akademi, s. 22.
[75] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On ikinci Milli Eğitim Şurası (18-22 Temmuz 1988),* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1989. s. 24.
[76] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı* s. 67-69.
[77] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı* s. 69.
[78] Akçay, *Türk Eğitim Sistemi,* s. 97.
[79] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On üçüncü Milli Eğitim Şurası* (15-19 Ocak 1990), Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1990, s. 84, 321.
[80] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 351.

ya" dersleri kaldırılarak, bunların yerine "Sosyal Bilgiler" dersi almıştır.[81] Ayrıca, 7. ve 8. sınıflarda haftada 1 saat "Vatandaşlık ve İnsan Hakları" ve 8. sınıfta haftada 2 saat T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri okutulmuştur.[82]

Ülkemizde birinci eğitim basamağı beş yılı zorunlu olan ilkokullarla, üç yılı isteğe bağlı bulunan ortaokulları kapsayarak ilköğretim adını almıştır. Ancak böyle bir sınıflandırmanın gerektirdiği yapı ve program değişikliklerine gidilemediği, ortaokulların hala genellikle birer ortaöğretim kurumu olan lise çatısı altında barındığı görülmüştür. Bu durum söz konusu ayrımın uygulamada tutmadığını göstermiştir. [83]

Kalkınma planları dâhil olmak üzere birçok eğitim projesinde ilköğretimin ikinci aşaması olarak düşünülen ortaöğretim öncesi eğitimde bölgesel özellikler de dikkate alınarak tarım, hayvancılık, kooperatifçilik gibi konulara yer veren, meslek seçimine yönelen daha doğrusu ortaokulların işlevsel olmasına ilişkin hedefler belirlenmiş olmasına rağmen, uygulamada bu okulların ortaöğretimin birinci aşaması gibi algılandığı belirlenmiştir.[84] 1985-1989 yıllarını kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planında ortaokullarda mesleğe yöneltme ve çevre şartlarına göre geçerli beceriler kazandırma uygulamasına başlanması gündeme getirilmiştir.[85] VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) ortaokullarda % 57.1 olan okullaşma oranının 1993-1994 öğretim yılında % 80'e çıkarılması hedeflenmiştir.[86] VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) çağ nüfusunun ortaokullarda okullaşma oranı % 65.6 düzeyinde kalmıştır. Sekiz yıllık zorunlu temel eğitime geçilememesi ortaokullardaki okullaşma oranının düşük kalmasına neden olmuştur.[87] 1975 ile 2000 yılları arasındaki okulöncesi ve ilköğretimdeki (ilkokul, ortaokul) gelişmelerin tamamını görmek için toplam öğrenci, öğretmen sayıları ve okullaşma oranları tablo 1'de gösterilmiştir.[88]

---

81 Karagözoğlu, *a.g.e.*, s. 319; Öztürk, Cemil (2006), "Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış", *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım,* Ed. Cemil Öztürk. Ankara: Pegem A, s. 47.

82 Aslan, Erdal (2016), "Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler", *Sosyal Bilgiler Eğitimi*, Ed. Dursun Dilek. Ankara: Pegem Akademi, s. 34.

83 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı,* s. 63.

84 Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış"*, s. 87.

85 http://ekutup.dpt.140 gov.tr/plan/plan5.pdf, s. 142.

86 http://ekutup.dpt.291 gov.tr/plan/plan6.pdf, s. 292.

87 http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf, s. 12.

88 MEB. (2010), *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler* (1920-2010), Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı, s. 249-251; Bilasa, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi* (1970-2010), s. 40; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2012). İstatistik Göstergeler (1923-2011). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, s. 64-67; http://ekutup.dpt.140 gov.tr/plan/plan5.pdf, s. 142; MEB. (2006), Türkiye Eğitim İstatistikleri (2005-2006), Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, s. 3.

Tablo 1. Okulöncesi ve İlköğretim, öğrenci, öğretmen sayıları-okullaşma oranı

	Okulöncesi			İlkokul			Ortaokul		
Yıllar	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı	Okullaşma Oranı (Net) %	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı	Okullaşma Oranı (Net) %	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı	Okullaşma Oranı (Net) %
1975-1976	-	-	-	5.463.684	171.032	91.2	1.038.844	27.814	34.7
1980-1981	4.712	265	1.9	5.694.860	215.459	87.3	1.147.512	35.913	36.1
1984-1985	14.810	1.335	3.2	6.527.036	209.911	90.5	1.586.581	42.652	43.8
1990-1991	119.866	7.124	4.9	6.861.722	225.852	91.9	2.108.579	46.645	47.9
1995-1996	158.354	9.771	7.6	6.403.300	231.900	88.9	2.296.386	70.345	53.09
							İlköğretim (8 yıllık zorunlu eğitim)		
1999-2000	212.603	11.591	9.8	10.028.979	325.140	93.54			

Lise (Ortaöğretim)

"Genel Lise" olarak tanımlanan okullar, ortaokullar üzerine en az üç yıl olmak üzere öğretim yapılan ortaöğretim kurumlarıdır. Bu okulların amacı bu düzeydeki öğrencileri asgari genel kültür sahip kılmak, ileride ülkenin ekonomik, sosyal ve *kültürel* kalkınmasına katkıda bulunacak insanları yetiştirmektir. Ayrıca toplumsal sorunlarla tanıştırmak ve onları yükseköğrenime hazırlamak olarak özetlenebilir.[89] Genellikle bu öğretim düzeyi, 12-18 yaş grubunu kapsamakta olup, ücretsiz fakat zorunlu değildir.[90]

1970 yılında toplanan VIII. Milli Eğitim Şurasında (28 Eylül-3 Ekim) alınan bir kararla, ortak (yani genel) programların süresi bir yıl daha uzatılarak Lise 1. sınıflar da kapsamı içine alınmıştır.[91] Aynı şurada, ortaöğretim, ilköğretime dayalı genel olarak 12-17 yaşları arasındaki öğrencilerin genel, mesleki ve teknik her türlü eğitimleri kapsadığı belirtilmiştir.[92] Dönmez'e göre[93] bu dönemde, Türkiye'de de bu yapının oluşturulmaya çalışılması, önemli bir gelişme olarak kabul edilebilirmiş. Bu çerçevede ortaöğretim, 12-14 yaşlarındaki öğrencilerin eğitimi kapsayan birinci kademe ortaöğretime ve ikinci kademe ortaöğretim ortaokula dayalı olarak 15-17 yaş grubundaki öğrencilere verilen eğitime karşılık gelmiştir. Ayrıca şurada ikinci kademenin çeşitli programlara yöneltmenin "yol gösterici" nitelikte olup "zorlayıcı" olmadığı vurgulanmıştır. İkinci kademe ortaöğretimdeki çeşitli programlar arasında yatay ve dikey ge-

89 Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış"*, s. 89.
90 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı* s. 152.
91 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008)*, s. 356.
92 MEB, *Sekizinci Milli Eğitim Şurası (28 Eylül-3 Ekim 1970)*, s. 130.
93 Dönmez, Cengiz (2005), "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, s. 261.

çiş yolları açılmıştır.[94] IX. Milli Eğitim Şurası'nda (24 Haziran-4 Temmuz 1974) ortaöğretimin çeşitli programlar uygulayan liselerden meydana geldiği belirtilmiştir. Belirli programlara ağırlık veren okullara lise, teknik lise ve tarım meslek lisesi gibi eğitim dallarını belirleyen adlar verileceği gündeme getirilmiştir.[95] Bu kapsamda 1974 yılında Sağlık Meslek Liseleri açılmıştır.[96]

1955 yılından itibaren Kolej olarak adlandırılan ve bazı derslerin yabancı dilde okutulduğu liseler Temmuz 1975 yılından itibaren "Anadolu Lisesi" olarak adlandırılmıştır. Bu okulların mezunlarının üniversite giriş sınavlarında diğer liselerin mezunlarına göre daha başarılı olmaları ve bir yabancı dil öğrenmeleri nedeniyle bu okulların giriş sınavlarında büyük bir rekabet yaşanmıştır. Bu tür okullar 1980'li yıllardan itibaren mesleki ve teknik eğitimde de açılmaya başlanmıştır.[97] Ayrıca 1980'lerde kapatılan Akşam Liseleri sonradan yeniden açılmıştır.[98]

T.C. İnkılap Tarihi dersi 1980 ihtilalinden sonra programa konmuş ve Eylül 1983'ten itibaren adı ise T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük olmuştur.[99] Bu değişim 1982 tarihinde II. kademe ve ortaöğretim kurumlarında "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi" dersinin sonuna "Atatürkçülük" sözcüğü eklenerek "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" şeklinde gerçekleşmiştir.[100] Atatürkçülüğü dillerinden düşürmeyen 12 Eylül yönetiminin öğrencide aradığı temel nitelik, 'itaat'tir.[101] 1983-1984 ders yılında lise ve ortaokulların % 45'i kendi binasında, % 25'i ilkokul binasında ve % 8'i kiralık binada eğitim hizmeti vermiştir.[102]

Milli Eğitim Bakanlığı'nın "paramız yok" söylemlerinin artmasıyla özel okullar furyası başlamış ve öğrencilerden katkı payı alınmaya başlanmıştır. 1985-1986 eğitim yılında İmam Hatip Liselerine bir de Anadolu İmam Hatip Liseleri eklenmiştir. 1980'lerin sonlarında yabancı dil öğretiminde basamaklı kur sistemi getirilmiş ve bir yıl sonra kaldırılmıştır. Öğretmen liseleri, Anadolu Öğretmen Liselerine dönüştürülmüştür. Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri ile

94 MEB, *Sekizinci Milli Eğitim Şurası (28 Eylül-3 Ekim 1970),* s. 131.
95 MEB, *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974),* s. 287.
96 Okçabol, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz,* s. 179.
97 Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 259.
98 Okçabol, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz,* s. 179
99 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 355.
100 Dönmez, Cengiz ve Yazıcı, Kubilay (2008), *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*, Ankara: Nobel, s. 31.
101 Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 87.
102 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı*, s. 78.

Çok Programlı Liselerin açılmasına başlanmıştır.[103] Bunun yanı sıra Anadolu Lisesi açılamayan yerlerde yabancı dil ağırlıklı 'süper lise' uygulaması başlatılmıştır.[104] Genel liseler kapsamındaki okulları, (Düz) Liseler, Anadolu Liseleri, Fen Liseleri, Anadolu Öğretmen Liseleri, Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri, Akşam Liseleri ve Özel Liseler şeklinde sıralanmıştır.[105] Lise çeşitliliğine ilişkin enflasyona yıllar içerisinde yenileri de eklenmiştir.

Temmuz 1985 tarihinde, Milli Eğitim Bakanlığı (Vehbi Dinçerler), "bilimsel olarak doğrulamadığı ve öğrencileri inançsızlığa götürdüğü" gerekçesiyle, Biyoloji ders ve kitaplarındaki Darwin'in "Evrim Teorisi"nin yanında "Yaratılış İnancı"nın da bulunması kararlaştırılmıştır.[106] Buna ek olarak, toplumbilim (sosyoloji) ve felsefe dersleri azaltılırken, çağdaş yazarların kitapları yasaklanmıştır.[107]

İlköğretimden liseye kadar süreci ölçme ve değerlendirme açısından incelediğimizde 1988 yılına ait verileri temel alırsak ilkokulla devam eden öğrencilerin % 8'i, ortaokullarda % 29'u, liselerde ise % 25'i sınıfta kalmıştır. Ayrıca her yıl ilköğretime fazladan 150-200 bin; liselere 200 bin dolayında öğrenci kayıt edildiği tespit edilmiştir. Burada oluşan yığılmaları önlemek için başvurulan çözüm yolu, sınıfta kalmayı kaldıran yönetmeliklerle bulunmaya çalışılmıştır. Bu durum mevcut kalitenin daha da düşmesi sonucunu oluşturmuştur.[108] 1990 yılına gelindiğinde LİMME (Lise Mezunlarına Meslek Edindirme) projesiyle, lise mezunlarının % 26'sının yükseköğrenim hakkı elde etmesi sonucu yığılmaları önlemek için düşünülmüş oyalayıcı bir çözüm olarak sunulmuşsa da tutmamıştır.[109]

1991-1992 öğretim yılında öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre yönlendirilmesi amacıyla orta öğretimde geleneksel "sınıf geçme sistemi" kaldırılarak "ders geçme ve kredi sistemi"ne geçilmiştir. Bu düzenlemeye göre, öğrencinin alacağı ortak ve seçmeli dersler, danışman öğretmen, veli ve öğrenci işbirliği ile belirlenmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin orta öğrenimlerini tamamlayabilmeleri için gerekli asgari bir kredi toplamı belirlenmiştir. Bu, genel liseler için toplam 132 kredidir. Bütünleme sınavları kaldırılmıştır. Haziran 1995'te "ders geçme ve kredi sistemi"nin kademeli olarak kaldırılmasına karar

[103] Okçabol, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz,* s. 180.
[104] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 90; Okçabol, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz,* s. 180.
[105] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 89.
[106] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 354.
[107] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 89.
[108] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 286.
[109] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 284.

verilmiştir.[110] Bir başka deyişle sınıf geçme ile başlayan bir öğrencinin ders geçme ile; ders geçme ile başlayanların kredili sistemle; kredi sistemle başlayan öğrencilerin ise alan seçimlik program uygulamalarından mezun olduklarında olayın trajik yönü daha iyi anlaşılır hale getirmiştir.[111] Bu noktada ders geçme ve kredi sisteminde öğrencilerin belirtilen kredi miktarını tamamlamaları için üniversiteye taban oluşturacak alandaki dersleri seçmek yerine kendilerini akademik olarak zorlamayacak derslere yöneldikleri görülmüştür.[112]

1992 yılında kabul edilen 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile de MEB merkez örgütünde yasal düzenlemelere gidilmiş ve sistem içinden çıkılmaz bir duruma getirilmiştir. Bilimsel araştırmaları özendirmek, araştırıcıların toplum nezdindeki statülerini yükseltilmesi ve korunmasına çalışmak ve yapılan araştırmaları uluslararası düzeye çıkartmakta yardımcı olmak için 13 Ağustos 1993 tarihinde Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur.[113] 1992-1993 eğitim-öğretim yılında ortaöğretim çağı nüfusunun (15-17 yaşlar) okullaşma oranı ancak % 43.6'ya yükseltilebilmiştir. Toplam lise öğrencileri içinde kızların payı ise % 39'da tır.[114]1994-1995 eğitim-öğretim yılında toplam 2.357 Genel Lisede 1.226.519 öğrenci öğrenim görmüş ve bu okullarda 65.805 öğretmen görev yapmıştır.[115] Ortaöğretimdeki okullaşma oranı 1999-2000 öğretim yaklaşık % 57'dir. Genel ortaöğretimde okullaşma daha yüksek oranlara ulaşırken (1996-1997 % 30.8), mesleki ortaöğretimde ise okullaşma (1996-1997 % 23.9) hedefinde ise tersi bir durum oluşmuştur.[116]

Haziran 1992 tarihinde, yaş sınırı aranmayan ve kitle iletişim araçlarıyla (TV vs.) ve genel Lise programlarına göre öğretim yapacak "Açıköğretim Lisesi" kurulmuştur.[117] 1999 yılında ortaöğretim başarı puanı hesaplamasında, meslek liselilerle öğretmen lisesi mezunlarına, ilgili alanlara devam etmeleri durumunda ek puan uygulaması getirmiştir.[118] Haziran 1995 tarihinde ders geçme ve kredi sisteminin kademeli olarak kaldırılması kararı alınmıştır. Bu uygulamaya son verilmesi, öğrencinin, geleceği hakkında düşünmesini ve so-

[110] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 357-358.
[111] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 355.
[112] Yılmaz, Cevdet ve Zeybek, Halil İbrahim (1997), "Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre Liselerimizde Coğrafya Öğretiminin Yeri ve Bazı Sorunları", *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, 10(1) , s. 311.
[113] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 96.
[114] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı*, s. 75.
[115] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 89.
[116] Akçay, *Türk Eğitim Sistemi,* s. 98.
[117] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 355.
[118] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 101.

rumluluk almasını geciktiren bir yaklaşım olmuştur.[119] Bununla birlikte, ülkemizde ortaöğretimi yükseköğretime öğrenci hazırlayan bir eğitim basamağı olarak düşünmek yaygın bir alışkanlık haline gelmiştir. Ancak liselerin belirtilen işlevini de gerçekleştiremedikleri yükseköğretim dışında kalan lise mezunlarının yıldan yıla sayısının artmasıyla anlaşılmıştır.[120] Liselerin hangi amaca hizmet ettiği tartışma konusu olmuştur. Bir zamanların milli kültürün ve hümanizm ruhunun kazandırıldığı, bütün mezunlarının üniversiteye girebildiği liselerinden; her yıl yüzbinlerce mezununu, umutsuz ve üzgün kılan liselere gelinilmiştir. Ayrıca Anadolu Liselerinin sayısı, kadro, kalitesi yer düşünülmeden arttırılmıştır.[121] 1979-1983 yıllarını kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında liselerde öğrenci sayılarının hedeflenen üzerinde artması ve bunun sonucu olarak fiziki kapasite eksiklerinin ortaya çıkması, öğretmenlerin sayı ve nitelik yönünden yetersizliği devam eden sorunlar olarak belirtilmiştir.[122]

Yükseköğretim

Türkiye'de "Yükseköğretim Kurumları" tanımından anlaşılması gereken kurumlar, 'üniversiteler, fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuvarlar, meslek yüksekokulları, uygulama ve araştırma merkezleri olarak sıralanmıştır.[123] Yükseköğretim kurumları içerisinde bölüm, anabilim ve anasanat dalları ile uygulama ve araştırma merkezleri açılması, birleştirilmesi veya kapatılması; konservatuvar, meslek yüksekokulu veya destek, hazırlık okul veya birimleri kurulması ile ilgili olarak doğrudan veya üniversitelerden gelecek öneriler üzerine karar vermiştir.[124]

12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından 20 Eylül 1971 tarihinde kabul edilen 1488 sayılı kanunla 1961 Anayasasının bazı maddeleri değiştirilmiştir. Üniversitelerle ilgili 120. maddede yapılan yeni düzenleme ile üniversitelerin özerkliğine bazı sınırlamalar getirilmiştir.[125] Amerikalıların 1869 yılında açtıkları Robert Koleji, özel yüksekokulların Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra, 1971 yılında devlete devredilmiş ve Boğaziçi Üni-

[119] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 103.
[120] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı*, s. 73-74.
[121] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 282.
[122] http://ekutup.dpt.gov.tn/plan4.pdf, s. 439.
[123] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 104-105.
[124] Alışkan, *Yükseköğretim Mevzuatı,* s. 19.
[125] Sincer, Sakine ve Atanur Baskan, Gülsün (2020), "Yükseköğretimin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Üniversite Reformları". *Yükseköğretim Üzerine Düşünmek*, Ed. Gülsün Atanur Baskan ve Necati Cemaloğlu, Ankara: Pegem Akademi, s. 42.

versitesi adını almıştır.[126] 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu, Türk Üniversitelerini tek bir çerçeve içinde toplama amacı gütmüştür. Bu doğrultuda yükseköğretime yön vermek amacıyla gerekli inceleme, araştırma ve değerlendirmeleri yapmak üzere bir denetleme, planlama ve koordinasyon organı olarak Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) kurulmasını öngörmüştür.[127] Çünkü 1981 yılından önce yükseköğretim hem Türk milli eğitim sistemi hem de kendi içinde bir bütünlükten yoksunmuş. Örneğin, 1750 sayılı Üniversiteler Kanuna bağlı üniversitelerin yanı sıra 1184 sayılı Kanuna bağlı Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri, İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri ise 7334 sayılı kanuna bağlıymış, 1172 sayılı kanunla daha önce yüksekokul statüsünde bulunan Güzel Sanatlar Yüksekokulu "Güzel Sanatlar Akademisi" içine alınmıştır.[128] Buna ek olarak 1979 yılında aynı nitelikte diplomalar veren değişik yasal statüleri olan çok sayıda yükseköğretim kurumu varmış.[129] Ayrıca 1979-1983 yıllarını içeren IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında yükseköğretim kurumları ve kademeleri arasında amaç ve işlevlerine uygun program ve standartları bulunmayışı, yeni kurum ve dalların ortaya çıkmasıyla hızlı bir biçimde genişleyen yükseköğretimin giderek daha karmaşıklaşmasına neden olduğu belirtilmiştir.[130]

Yükseköğretime yön vermek amacıyla kurulan Yüksek Öğretim Kurulunun 1975 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kuruluş, işleyiş, görev ve yetkileriyle ilgili maddeleri iptal etmesi bu kurumu çalışamaz kılmıştır. Bu çerçevede Asistanlığa girişte doktora şartı da iptal edilmiştir. Ayrıca Şubat 1975'te Anayasa Mahkemesi, Ankara Üniversitesi ve CHP'nin açtığı dava üzerine, 20 Haziran 1973 tarihli ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanununun 3. maddesindeki Üniversitelerin öğrencilerini "…örf ve adetlerine bağlı…" olarak yetiştirme sözcüklerini iptal etmiştir.[131] Bunun hemen ardından kabul edilen personel kanunu benzer kaygılarla hazırlanmıştır. Fakat 1975'te Anayasa Mahkemesi bunu iptal etmiştir.[132] 1739 sayılı yasaya göre, MEB'in istihdam edeceği öğretmenin genel kültür, özel alan ve öğretme becerisi kazanmış olması gerektiği 12 Temmuz 2002 tarihli 2741 sayılı Makam Onayı ile yürürlüğe koyulmuştur.[133]

---

[126] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 77.
[127] Sincer ve Baskan, *Yükseköğretimin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Üniversite Reformları,* s. 43.
[128] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998, s. 189-191.
[129] Tekeli, İlhan. *Tarihsel bağlamı içinde Türkiye'de yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 199.
[130] http://ekutup.dpt.gov.tn/plan4.pdf, s. 452.
[131] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 363-364.
[132] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 300.
[133] Okçabol, *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz.* s. 222.

26.9.1975 gün ve 01/3745 sayılı olurla Yaygın Yükseköğretim Kurumu (YAYKUR) ile örgün yükseköğretim yetersizliğinden kaynaklanmış ve yükseköğretim çağına gelmiş gençlere, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak amacıyla planlamış bir girişim olarak eğitim tarihine geçmiştir.[134] Bu yapı daha sonra Açıköğretim Fakültesine dönüştürülmüştür.[135] 1981 yılında YAYKUR'a kayıtlı öğrenci sayısı 10.000 civarındaymış.[136]

12 Mart 1971 hareketinden sonra geniş ölçüde durdurulan Üniversitelerdeki silahlı öğrenci eylemleri 1975-1980 arasında tekrar giderek artmış ve öğrenciler siyasal, ideolojik kamplara bölünmüşler, Türkiye bu durumdan çok zarar görmüştür. 1977'de çıkarılan 2095 sayılı yasayla üniversiteler ile akademiler arasındaki işlevsel farklılıklar fiilen ortadan kalkmıştır.[137] 1977 yılında Danıştay, Akademilerin Fakülte açamayacağına karar vermiştir. 1978 yılında Anayasa Mahkemesi ise bunun mümkün olacağı yolunda karar vermiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden önce Türkiye büyük kargaşa oluşmuştur. Sağ-sol çatışması ileri dereceye ulaşmıştır. Çatışmada en çok üniversiteye pay düşmüştür.[138] Tekeli'ye göre Türkiye'de Yükseköğretimin sorunlarının kökleri 1960'lı yıllara giden iki temel dinamikte aranmalıymış. Bu dinamiklerden ilki, hızla artan yükseköğretim talebiymiş. Yükseköğretime ilişkin yüksek talebe karşısında arz yetersizliğinin oluşmasında, gecekondularda olduğu gibi niteliksiz yükseköğretim arzıyla açığı gidermeye çalışmak, siyasetten gelmeye başlayan zorlamalar ve talebin sadece bir kısmını karşılayarak, arzla uyumunu sağlayacak seçme sınavları mekanizmasını aşama aşama kurmak (İTÜ, SBF, ODTÜ, DTCF kendi içinde sınavlarını yapanlar) olarak sıralanmıştır. İkinci neden ise 1968 öğrenci hareketleri karşısında kendisini dönüştürerek krizden çıkmasını sağlayacak bir iç dinamiğe sahip olamayışıdır. Bu nedenle de kendi içine dönük bir parçalanmayı üretmeye başlamasıymış. Bu arada dönemin Milli Eğitim Bakanı Necdet Uğur'un üniversitelerle oluşturduğu bir diyalog sonucunda 1979 yılında hazırladığı Üniversiteler Yasa Tasarısıymış.[139] 12 Eylül 1980 harekâtı ile yükseköğretim kurumlarında yaşanan olumsuzluklara son verilerek huzur ve düzen sağlanmıştır.[140] 12 Eylül Askeri hareketinin eğitimde ulusal ve dinsel yönelimli politikaları eş-zamanlı uygulamaya konulmuştur.[141]

---

[134] Öztürk, Demet."YAYKUR'un Türk Eğitim Sistemine Getirdiği Yenilikler", *Eğitim ve Bilim*, 4/22 (1979), s. 37.
[135] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 85.
[136] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 322.
[137] Akın, Fehmi "1933'ten Bu Yana Türkiye'de Üniversite". *Mülkiye Dergisi*, 27/240 (2003), s. 217.
[138] Hatipoğlu, M. Tahir *Üniversite Üzerine Dertleşi*, Ankara: Selvi, 2015, s. 260.
[139] Tekeli, *Tarihsel bağlamı içinde Türkiye'de yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihi,* s. 196-198.
[140] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 364.
[141] Ercan, Fuat "Neo-liberal Eğitim Ekonomisi: Eleştirel Bir Çerçeve Denemesi", *Eğitim: Ne için? Üniversite: Nasıl? YÖK: Nereye?* Ed. M. Çoban Red, Ankara: Ütopya, 1999a, s. 79.

Böylece, Yükseköğretimin yeniden geniş çaplı bir düzenlemesine gidilmiştir.[142] Buna göre, YÖK, ilgili kanun hükümleri ve Anayasa'nın 130. ve 131. maddeleriyle kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş durumuna gelmiştir. Kurucu başkan olarak atanan Prof. Dr. İhsan Doğramacı, yükseköğretimin yeniden yapılanması çalışmalarında uygulama ve söylemleri ile döneme ve sürece damgasını vurmuştur.[143] Doğramacı, Paris'te misafir profesör olarak bulunurken, Necdet Üruğ'un yasa taslağı hazırlama isteği gelmiştir. Bunun üzerine Doğramacı, Kemal Tarhan'la hazırlamış oldukları taslaktan yararlanarak Yusuf Vardar'ın da katılımıyla 2547 sayılı yasa taslağını hazırlamışlardır. Doğramacı'nın aktardığına göre, hazırlanan taslağın öğrencilerin derneklere üye olmasının izne bağlı olması ve öğretim üyelerinin siyaset yapmamaları konularını içeren sadece iki maddesinde askerler tarafından değişiklik yapılmıştır. Son halini alan Yükseköğretim Kanun tasarısı 4 Kasım 1981'de MGK'de kabul edilmiştir.[144] Güven'e göre[145] özerkliğin YÖK adı verilen bir kurumla yok edilmesi olmuştur. 6 Kasım 1981 tarihinde ise 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu (1981 Üniversite Reformu) yayınlanmıştır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) VE Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) gibi üst kurullar kurulmuştur.[146] Üniversitelerin akademik koordinasyonu, Yükseköğretim Kurulu tarafından değil, üniversiteler tarafından seçilen profesörler ile Cumhurbaşkanı tarafından seçilen rektörlerden oluşan "Üniversitelerarası Kurul" tarafından yapılmıştır.[147] Yükseköğretim sistemi o zamana kadar yaygın olarak sürdürülen Kıta Avrupası modelinden ayrılarak Anglo-Sakson sisteminin temel ilkelerine paralel bir yapıya oturtulmaya çalışılmıştır.[148] Bu bölümünde incelenen tarihsel süreç içerisinde Prof. Dr. İhsan Doğramacı (1981-1992), Prof. Dr. Mehmet Sağlam (1992-1995) ve Pof. Dr. Kemal Gürüz (1995-2003) üç YÖK başkanı değişimi yaşanmıştır.[149]

1981'den önce kurulların kullandığı yetkiler, yeni yasayla tek kişilik organlara kaydırılmıştır. Yeni yasa yükseköğretimi planlama görevini YÖK'e

[142] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 364.
[143] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 354.
[144] Tekeli, *Tarihsel bağlamı içinde Türkiye'de yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihi,* 208-210.
[145] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 304.
[146] Kılınç, Mustafa. "1950'den Günümüze Türkiye'de Eğitim Faaliyetleri", *Türk Eğitim Tarihi*, haz., Mustafa Kılınç ve Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019, s. 254.
[147] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 106.
[148] Gürüz, Kemal *Dünya'da ve Türkiye'de Yükseköğretim: Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri,* Ankara: ÖSYM, 2003, s. 305; Erdoğan, İrfan *Eğitim Bilimleri ve Milli Eğitime Dair*, Ankara: Nobel, 2015, s. 71.
[149] Tekeli, *Tarihsel bağlamı içinde Türkiye'de yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihi, s.*224.

vermiştir (m. 12/b).[150] Bu kanunu tamamlayıcı nitelikte olan ve 1983 yılında yürürlüğe giren 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu yükseköğretim kurumlarının örgütlenmesini köklü biçimde değiştirerek yeniden düzenlemiştir.[151] 1942'de yayınlanan 4204 sayılı kanuna (Madde 2) göre adı "İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi" olan söz konusu dersin adı 2547 sayılı kanuna (6 Kasım, Madde 5/1) göre "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi" olarak değiştirilmiştir.[152]

Milli Güvenlik Konseyi tarafından 1983 yılında değiştirilen 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası'na dayanılarak yüzlerce öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılmıştır. "Özgür" üniversite, "itaatkâr üniversiteye doğru yola çıkmıştır.[153] Bir başka deyişle, 70 civarındaki "1402'lik" öğretim üyesinin 157'likler ve 147'likler olayını tekrar hatırlatırcasına üniversitedeki görev sonlandırmaları ve en sonunda kılık-kıyafet yönergesi ve disiplin yönetmeliğine getirilen yeni "açılım"larla üniversite fikrinin yeniden oksijensiz bırakılması süreci devam etmiştir.[154] Bu sürecin sorumlusu olması düşüncesiyle Prof. Dr. İhsan Doğramacı eleştirilmiş ve halen de eleştirilmekteymiş.[155]

Sonrasında, YAY-KUR'un işlevleri Anadolu Üniversite'ne devredilerek uzaktan öğretimin ülkemizde yaygınlaşması hızlandırılmıştır. Ayrıca ilgili anayasa hükümlerine uygun olarak getirilen yeni yasal düzenleme ile kar amacı gütmeyen vakıfların özel yükseköğretim kurumlarına olanak sağlamıştır.[156] Ercan'a göre[157] sermaye, böylece insanların gelecekteki statüleri açısından özel önem taşıyan diplomaları pazarlamaya başlamıştır. Böylece üniversitelerin var olan işlevleri, daha çok piyasa sürecinin gereksinimi olan nitelikli bilgi üretme yönünde yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Eğitime, bireyin gelecekteki kazancını artırıcı bir değişken olarak baktığımız andan itibaren, daha doğrusu eğitimi ekonominin egemenliğine çektiğimiz andan itibaren, eğitime ilişkin tüm değişkenleri, ekonominin teknik terimleri içinde analiz etmek kaçınılmaz olmuştur.[158] YAY-KUR, Mektupla Öğretim, 1980 sonrası Açık Öğretim, 1982 yılından sonra yapılan düzenlemeler üniversitelerde nitelik yerine öğ-

[150] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 305.
[151] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 308.
[152] Aksoy, İlhan. "T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının Yükseköğretimde Öğretimi", *Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi* 10-11 Kasım 2005, haz., Dr. Yasemin Doğaner, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 64.
[153] Ertuğrul, N. İlter. *1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı,* Ankara: ODTÜ, 2009, s. 139.
[154] Alkan, Ahmet Turan "Medreseden Üniversiteye Akademik Hayatımızın Kara Bahtı", *Üniversite, Bilim ve Türkiye*, haz., Vedat Bilgin, Ankara: A Kitap Bir Binyıl, 2012, s. 152.
[155] Çelik, Faik. "Prof. Dr. İhsan Doğramacı (1915-2010)", *Yükseköğretim Dergisi*, 1/1 (2011), s.52.
[156] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 354. .
[157] Ercan*, Neo-liberal Eğitim Ekonomisi: Eleştirel Bir Çerçeve Denemesi,* s. 62-63.
[158] Ercan, *Neo-liberal Eğitim Ekonomisi: Eleştirel Bir Çerçeve Denemesi,* s. 60-61.

renci sayısındaki artışın hedef alındığı niceliğe dönüşmüştür. Bu durumun oluşmasının kökeninde genç nüfusu artan bir ülkenin mezunlarının genel nüfus içerisinde % 3 gibi bir oranla temsil edilmesi bulunmaktaymış. Buna ek olarak, üniversiteye girmeye hak kazanan öğrenci sayısı ile öğrenim hakkını kullanan öğrenci sayısı arasındaki oluşan farkta etkili olmuştur.[159]

1980 yılından sonrasında bölge ve vakıf üniversitelerinin kurulması ve her ile bir üniversite açılması, modern kültür şehirleri meydana getirmek, bölgenin iktisadi, sosyal ve kültürel bakımından kalkınmasında rol alması hedeflenmiştir.[160] Bu durum akıllara, uygulamanın bir eğitim politikası değil, bir iktisat politikası olduğunu getirmiştir. Ayrıca bu yaklaşım, akademik enflasyonun ortaya çıkmasına ve diploma sahibi genç nüfus arasında işsizliğin yapısal hale gelmesine neden olmuştur.[161]

1973-1981 yılları arasının ilk göze çarpan niteliği üniversitelerin ve diğer yükseköğretim kurumlarının plansız, programsız ve hazırlıksız bir şekilde açılmasıymış. 1973-1975 yılları arasında 3 yıl içinde kurulan üniversite sayısı 9'muş. 40 yıl içinde kurulan 9 üniversite iki katına çıkarılarak üniversite sayısı 18'e çıkmıştır.[162] 1983 yılında tüm yükseköğretimde 322.320 öğrenci öğrenim görmekteymiş. 1984 yılında kurulan Bilkent Üniversitesi, bir vakıf yükseköğretim kurumu olarak türünün ilk örneğini oluşturmuştur. 1987 yılında da Gaziantep yerleşkesi Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden ayrılmıştır. Bunun sonucu Gaziantep Üniversitesi kurulmuştur. 1992 yılına gelindiğinde 25 yeni devlet üniversitesi (bunların 23 devlet üniversitesi ve ikisi vakıf üniversitesi) ve üniversite sayısı 56'ya ulaşmıştır.[163] Bunun yanı sıra özel üniversitelerde açılmaya başlanmıştır. 1992 yılından sonra üniversite eğitimine olan talepteki artışa bağlı olarak üniversite sayısında yeniden ve sürekli bir artış olmuştur.[164] Özel üniversitelerin ekonomik durumu iyi olanlara sadece diploma değil aynı zamanda diploma ile birlikte daha iyi bir gelecek de pazarlaması, fırsat eşitliği ve toplumsal adaletin kuşaklar boyunca ortadan kalkmasına neden olmuştur.[165] 1997-1998 yılında özel üniversitelerin kuruluş sayısında büyük artışlar olmuştur. Örnek olarak 1997-1998 eğitim yılı için Işık Üniversitesi

[159] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 284.
[160] Bolay, Süleyman Hayri "Çağdaş Üniversitede Neler Önem Kazanmaktadır?", *Üniversite, Bilim ve Türkiye,* haz.,Vedat Bilgin, Ankara: A Kitap Bir Binyıl, 2012, s. 122.
[161] Yalçıntaş, Altuğ ve Akkaya, Büşra "Türkiye'de Akademik Enflasyon: "Her İle Bir Üniversite Politikası" Sonrasında Türk Yükseköğretim Sistemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74/3 (2019), s. 791-792.
[162] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 303.
[163] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 306-308.
[164] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 321.
[165] Ercan, *1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları,* s. 34.

6480 dolar belirlerken, Yeditepe Üniversitesi Tıp ve Diş Hekimliği için 10 bin dolar, mühendislik ve güzel sanatlar için 7500 dolar olarak belirlenmiştir.[166]

1981 yılında yükseköğretim alanındaki görünüm sayısal olarak 1750 sayılı yasaya bağlı 19 üniversite, 1184 ve 1418 sayılı yasalara bağlı 13 Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, 7334 sayılı yasaya bağlı 6 İktisadi ve Ticaret İlimleri Akademisi, 1172 sayılı yasayla yönetilen 1 Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı iki yıllık meslek yüksekokullar, üç yıllık eğitim enstitüleri ve dört yıllık spor akademisinden oluşan 108 yükseköğretim kurumu ve diğer bakanlıklara bağlı 19 meslek yüksekokulu biçiminde dağılım göstermiştir. 1982 yılında üniversite öğretim üyelerinin toplam % 87'si üç büyük şehirde (Ankara, İstanbul, İzmir) bulunmaktaymış.[167] Her yasa değişikliği üniversiteden kimi öğretim üyelerinin atılmasını beraberinde getirmiştir. En büyük tasfiye 1981 yasasından sonra yaşanmıştır.[168] Tarihsel olarak, özellikle üniversitelere yapılan 1940, 1950, 1960, 1970 ve nihayet 1980 müdahaleleri, üniversite kadrolarının büyük bir kısmının kürsülerden uzaklaştırılmasına neden olmuştur.[169] OECD'nin Türkiye için hazırladığı raporda (1996), üniversitelere, bürokratik yönetim engeline takılmadan, görevlerini yerine getirirken yeni girişimlerde bulunma gücü ve daha çok özerklik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Türk yükseköğretiminde çok önemli ve olumlu bir unsur olarak, öğretim üyelerinin yüksek niteliklerinin göz ardı edilmemesine işaret edilmiştir.[170] Ercan'a göre[171] temel problem, üniversitelerin sanayi ile ilişkiye geçmeleri değilmiş, üniversitelerin sanayi ve daha somut anlamda sermayenin egemenliği içinde tanımlanmasıymış.

Yükseköğretime giriş 1981 yılından 1998'e kadar iki basamaklı olarak yapılmıştır. 1999 yılından itibaren ise tek sınava indirilmiştir.[172] Sınav Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) olarak tek aşamada uygulanmıştır. Bu noktada Anadolu öğretmen lisesi mezunlarının tüm öğretmenlik alanlarına ve meslek lisesi mezunlarının da bitirdikleri alanla ilgili olan öğretmenlik programlarına girmelerini kolaylaştırmıştır. Ancak olumsuz kişisel özelliklere sahip olanları, öğret-

166 Ercan, *Neo-liberal Eğitim Ekonomisi: Eleştirel Bir Çerçeve Denemesi,* s. 82.
167 Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 304; Akın, *1933'ten Bu Yana Türkiye'de Üniversite,* s. 230.
168 Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 307.
169 Ercan, *1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları,* s. 33.
170 OECD(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), *Türkiye Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Raporu,* Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1996, s. 103-104.
171 Ercan, *1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları,* s. 36.
172 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 367.

menlik mesleği (özellikle ilköğretim alanları) dışında tutacak bir süreç oluşturulamamıştır.[173]

Yükseköğretim kurumları Haziran 1982'de üniversiteler (n=19), akademiler (n=24), Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Yüksek Okullar (n=109) ve Diğer Bakanlıklılara bağlı Yüksek Okullar (n=18) biçiminde yapılandırılmıştır. 20 Temmuz 1982 tarihinde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile tüm yükseköğretim kurumları yeniden teşkilatlandırılmıştır. Buna göre yeni Üniversite ve Fakülteler kurulmuştur, bazılarının adı değiştirilmiştir. 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyu ile kabul edilen Anayasada Yükseköğretimle ilgili Maddeler, Madde 130 ve 131 eklenmiştir. YÖK, 4 Kasım 1997 tarihli kararlarıyla Eğitim Fakültelerinde "yeniden yapılanmaya" gitmiştir.[174] Madde 130'da, üniversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir hükmü bulunmaktadır. Madde 131'de ise yükseköğretim üst kuruluşlarına ilişkin ifadeleri içermektedir.[175] 1999-2000 öğretim yılında üniversitelerde okullaşma oranı, örgün eğitim için %18.7 iken açık öğretimde ise % 9.1 toplamda % 27.8 olarak gerçekleşmiştir.[176]

1933 ve 1981 yasaları kişilerin, 1946 ve 1973 yasaları ise kurulların ön plana çıktığı yasal düzenlemeler olmuştur. Bu yasaların ortak özelliği tepki yasaları olmalarıymış. Özerklik gerçekte üniversite tarafından değil YÖK tarafından kullanılmaktaymış.[177] 2547 sayılı yasanın en önemli özelliklerinden birisi de, tüm yükseköğretim kurumlarında Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk Dili, Yabancı Dil zorunlu hale getirilmiştir. Beden Eğitimi veya Güzel Sanatlar dallarından biri de zorunlu ders olarak konulmuştur.[178]

1982 yılı sonrasında lisansüstü kademe kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Söz konusu kanunla, yüksek lisans, lisans öğretimine dayalı en az iki yarıyıl, ortaöğretime dayalı en az on yarıyıllık programı kapsayacağı vurgulanmıştır. 1983 yılından itibaren uygulamaya konulan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Enstitülerinin Teşkilat ve İşleyiş Yönetmeliği yürürlüğe girdikten sonra her enstitü kendi yönetmeliğini çıkarmıştır. Bu çerçevede lisansüstü eğitim, Yüksek Lisans, Doktora, Sanatta Yeterlik Programları ve Tıpta Uzmanlık Programları olmak üzere iki yönetmelikle düzenlenmiştir.[179]

---

[173] Okçabol, *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz.* s. 258-259.
[174] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 367-370.
[175] Alışkan, *Yükseköğretim Mevzuatı,* s. 9-10.
[176] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 321.
[177] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 309.
[178] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 305.
[179] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 316.

12 Eylül süreci ile başlayan ve ANAP'la hızlanan özelleştirme eğilimleri, beşinci kalkınma planına (1985-1989) da yansımıştır. Eğitim hizmetlerinden yararlananların eğitim harcamalarına katılmaları hedeflenmiştir. Katkı payı uygulaması yükseköğretimden sonra ilk ve ortaöğretimde de uygulanmıştır.[180] XV. Milli Eğitim Şurasında (13-17 Mayıs 1996) öğrencilerin mezun oldukları öğretim programı doğrultusunda bir yükseköğretim programını tercih ettiklerinde ek puan uygulaması ile desteklenmesi kararı alınmıştır. Buna ek olarak, yükseköğretimde kapasite artırımı için vakıf üniversiteleri dışında, özel yükseköğrenim kurumlarının açılmasına yasal olanak sağlanması, ihtiyaç duyulan alanlarda ikinci öğretimin teşvik edilmesi ve çok kampüslü büyük üniversitelerin daha küçük üniversitelere bölünmesi görüşülmüştür.[181]

21 Temmuz 1992 tarihinde 3837 sayılı yasa ile 21 üniversite kurulmuştur. 1993 yılında Osmangazi-Eskişehir ve daha sonra 1994 yılında Galatasaray Üniversiteleri oluşturulmuştur. Eğitim yüksekokullarının pek çoğu, eğitim fakültelerine dönüştürülmüştür. 14 Kasım 1992 tarihinde çıkarılan 3843 sayılı kanunla kamu üniversitelerinde 'İkinci Öğretim' adıyla paralı gece eğitimi başlatılmıştır. YÖK'ün yaklaşımı nedeniyle vakıf yüksekokulların sayısı artmaya başlamıştır. 1993 yılında ikinci vakıf yüksekokulu olan Koç Üniversitesi, 1994 yılında Başkent ve 1996 yılında İstanbul Bilgi, Fatih, Işık, Yeditepe Üniversitesi ve diğerleri takip etmiştir.[182] Kaya'ya göre[183] başta nitelikli öğretim elemanı olmak üzere bina, araç-gereç, laboratuvar ve atölye yetersizliği gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakılan yükseköğretimin, bilgi üretmek, bilgi aktarmak ve çevresini değiştirmek olarak özetlenen temel üniversite işlevlerini başarıyla gerçekleştirebileceğini beklemek fazla iyimserlik olarak kabul edilmiştir. Yükseköğretim basamağında okullaşma oranları, örgün öğretim dikkate alındığında 1970-1971 öğretim yılında % 6.1, 1975-1976 öğretim yılında % 8.8, 1980-1981 öğretim yılında % 6.2, 1985-1986 öğretim yılında % 8.6, 1990-1991 öğretim yılında % 9.7, 1995-1996 öğretim yılında % 13.6, 1996-1997 öğretim yılında ise % 14.7 olarak belirlenmiştir. Örgün ve açık öğretim 1999-2000 öğretim yılında okullaşma oranı % 21.1 olarak gerçeklemiştir. Yükseköğretimdeki okullaşma verileri okullaşma oranının yeterli düzeyde olmadığını göstermekteymiş.[184] Yükseköğretim sistemini değerlendirme kriterlerinden bir diğer ölçüt ise üniversitelerin yurt içi ve yurt dışı bilimsel çalışmalardaki durumuymuş. Buna göre 1998'lerde Türkiye Yükseköğretim Kurumları bilimsel yayın bakımından 4.491

[180] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 95.
[181] MEB, *On beşinci Milli Eğitim Şurası (13-17 Mayıs 1996),* s. 339-340.
[182] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 98-99.
[183] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı*, s. 82.
[184] Akçay, *Türk Eğitim Sistemi,* s. 97-98.

yayın ile dünyada 26. sırada yer almıştır.[185] Gençlik kesimine yönelik hizmetler çerçevesinde özellikle yükseköğrenim gençliğini ilgilendiren barınma, kredi sorunlarının çözümü konusu önemle ele alınmıştır. Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun yurt kapasitesi ve sağladığı kredi miktarı arttırılmıştır. Örneğin yurt yatak kapasitesi 1980 yılında 29 binden 1989 yılında 104 bine, kredi miktarı aylık olarak 1980 yılında 1000 TL iken 1990 yılında 100 bin TL'ye çıkarılmıştır.[186] 1994 yılında ise toplam 189.812 öğrenci adına üniversitelere yaklaşık 300 milyar TL katkı kredisi ödemesi yapılmıştır.[187]

➢ Mesleki ve teknik eğitim

Ortaöğretimde Genel Liseler dışındaki okulları kapsayan, hem iş ve meslek alanlarına kalifiye eleman yetiştiren hem de öğrencileri yükseköğrenime hazırlayan öğretim kurumları Mesleki ve Teknik Liseler olarak adlandırılmıştır.[188] Alkan'a göre, mesleki ve teknik eğitim kavramı, bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan belli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırarak, bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik, kişisel ve fiziksel yönleriyle geliştirme süreci olarak ifade edilmiştir.[189]

1970 yılından itibaren, tüm Liselerin 1. sınıfında aynı genel programlar uygulanmaya başlanmıştır. Haziran 1973 tarihli Milli Eğitim Kanununa göre İmam Hatip Okulları Lise adını almışlardır ve 31 ile 32. madde, öğrencilere, "yetiştirildikleri yönde yükseköğretime aday olma" hakkı tanınmıştır. 1974-1975 öğretim yılında sanat enstitüleri meslek liselerine ve teknik okulları da teknik liselere dönüştürülmüştür. 1976 yılında Mesleki Teknik Öğretim Danışma Kurulları oluşturulmuştur.[190] İlk Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Kanunu 1977 yılında (2029 sayılı yasa) çıkarılmıştır.[191] Ayrıca MEB'de Çıraklık Eğitimi Genel Müdürlüğü oluşturulup Çıraklık Eğitimi Merkezleri'nin açılmasına başlanmıştır. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün adı, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür.[192] MEB'in yurtdışı destek alarak 1971-1973 yılları arasında yürüttüğü 'İşlevsel Yetişkin Eğitimi' adlı proje kapsamında halk eği-

[185] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 321.
[186] Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1990), *1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler* (24 Temmuz 1990), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, s. 79.
[187] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 111.
[188] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 91.
[189] Alkan, Cevat "Türk Milli Eğitim Sisteminin Mesleki ve Teknik Eğitim Boyutu", *75 Yılda Eğitim,* Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 223.
[190] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 77.
[191] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 326.
[192] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 78.

timi merkezlerini etkinleştirici okuma-yazma öğretimi ve aile planlaması gibi çalışmalar yapılmıştır. Daha sonra merkezler yetişkin eğitimci yetiştirilmesi amacıyla 'Yaygın Eğitim Enstitüsü' kurulmuştur.[193] 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında mesleki ve teknik okullarda terk oranları ile bu okullara yapılan ilk kayıtlardaki lise veya dengi okullardan tasdiknameli öğrencilerin çokluğu nitelik ve verimlilik açısından göze çarpan iki önemli nokta olarak belirtilmiştir.[194]

1981 yılındaki bir tespite göre, genel ve mesleki teknik liselerin 1747'si kendi binalarında hizmet verirken, 1123'ü ilkokul binalarında ikili öğretim yoluyla, 421'i kiralık binalarda çalışmışlardır. Büyük merkezlerdeki bazı liselerin öğrenci mevcudu 2 binli, 3 binli sayılara ulaşmıştır. Bu durum öğretim sürecine ilişkin eksik kalan yönlerin özel dershanelerle giderilmesi gerçeğini gündeme taşımıştır.[195] 12 Eylül Askeri Rejimi döneminde, Haziran 1983'te 31. Maddede çok önemli bir değişiklik yapılarak Lise ve dengi okulları bitirenlere, "yükseköğretim kurumlarına girmek için aday olma hakkı" verilmiştir. Bu tarihten sonra mezunların çoğu, asıl amaçları dışında taşıp çeşitli Fakültelere yönelmişlerdir.[196] 1981 yılında 12 Eylül hükümetince kapatılan akşam liseleri, 1984-1985 öğretim yılında yeniden açılmıştır.[197]

1977 ve 1986 yıllarında çıraklık ve meslek eğitiminde önemli gelişmeler görülmüştür. 1986 yılında çıkarılan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile Meslek Liseleri öğrencilerinin işyerlerinde uygulama yapmaları sağlanmıştır. 1987-1988 öğretim yılında 21 Endüstri Meslek Lisesinin bünyesinde, öğrencilerin daha gerçekçi olarak meslek seçebilmeleri amacıyla–deneme niteliğinde- ve daha az sayıda meslek dersleriyle, tekrar açılmıştır.[198] Bu uygulamaya göre, meslek lisesi 10. Sınıf öğrencileri kuramsal dersleri okulda görmekte, ilgili uygulamaları da işletmelerde yapmaktalarmış.[199] 1988 yılında 53 ilde toplam 167 Çıraklık Eğitim Merkezi varken, 1990-1991 yılında öteki yaygın eğitim kurumları ve 752 Halk Eğitim Merkezi ile birlikte 4093 yaygın eğitim kurumu örgütlenmiştir.[200] 1989-1990 öğretim yılında, imam hatiplerle meslek liselerinde çok programlı lise uygulamasına geçilmiştir.[201] 1990-1994

[193] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 79.
[194] http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf, s. 757.
[195] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 287.
[196] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 372-373.
[197] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 91.
[198] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 371-372.
[199] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 90.
[200] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 283.
[201] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 90.

yıllarını içeren Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında örgün mesleki eğitimin sanayi ve diğer sektörlerin ihtiyaç duyduğu ve kısa süreli mesleki eğitimin veremeyeceği vasıflara sahip insan gücünün yetiştirilmesine yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır.[202]

1990'lı yıllarda sayıları 1000'e, öğrenci mevcutları da 500 bine ulaşan İmam-Hatip Liselerinin, özel yurtlarda barındırılan yoksul köy çocuklarına daha bir şefkatle kucak açtığı, dindar ailelerinde kızlarını öncelikle bu okullara gönderdikleri gözlenmiştir.[203] Belirtilen zaman diliminde belediyeler, kendilerine yandaş kazanmak amacıyla kurslar açarken üniversitelerin, para kazanmak için bu işe giriştiği görülmüştür.[204] 1994-1995 eğitim-öğretim yılı itibari ile Türkiye'de 2.624 Mesleki ve Teknik Lisede 875.751 öğrenci öğrenim görmüş ve bu okullarda 64.700 öğretmen görev yapmıştır.[205]

1995-1996 öğretim yılında 561 İmam Hatip Lisesi ve 493.000 öğrenci kapasitesine ulaşmıştır. 1997-1998 öğretim yılından itibaren ülke genelinde sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmesiyle meslek liselerinin ortaokul kısmı kapanmıştır. 1999 tarihli bir YÖK kararı ile mesleki ve teknik okul mezunlarının kendi alanlarındaki yükseköğretim kurumlarına yönelmeleri için özendirici, başka alanlara yönelmelerini caydırıcı hükümler getirilmiştir. Bu nedenle İmam Hatip Liselerine ilgi azalmaya başlamıştır.[206] Bir başka deyişle 8 ilköğretim yılının 5+3 biçimde değil de kesintisiz uygulanması, İmam Hatip Okullarının orta kısımlarının kapatılması anlamına gelmesi siyasi-ideolojik bir anlam kazanmasına neden olmuştur.[207] Doğan'a göre[208] mevcut kesintisiz eğitim sisteminde öğrenci 14 yaşına kadar hiçbir meslek dalına yönelik temel ve hazırlayıcı eğitim almamış durumdadır. Bu yaştan sonra mesleki eğitime yönelik yapılacak yönlendirmelerin sonucunun verimli olmayacağını belirtmiştir. Mesleki ve teknik okullardan oluşan ortaöğretimin, sağlıklı kalkınmanın gerektirdiği yeterli sayı ve nitelikteki ara insan gücü yetiştirmek işlevi göz ardı edilerek ortaöğretimin yükseköğretime eleman hazırlamak işlevi ön plana çıkmıştır.[209] Bakanlık, 1996 yılında hazırladığı 15 yıllık ana planda halk eğitimine önem vermediği gibi, okuma-yazma konusuna da önem ver-

[202] http://ekutup.dpt.291 gov.tr/plan/plan6.pdf, s. 298.
[203] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 282.
[204] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 101.
[205] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 91.
[206] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 373.
[207] Tertemiz, *Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretim: Hedefler ve Uygulamalar,* s. 174.
[208] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 357.
[209] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika-Eğitim-Kalkınma*, s. 73.

memiştir.[210] XVI. Milli Eğitim Şurasında (22-26 Şubat 1999) mesleki ve teknik eğitimin ortaöğretim sistemi bütünlüğü içinde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması (Örnek karar: meslek standartlarının hazırlanıp geliştirilmesi kurumsal bir temele oturtulmalıdır), okul ve işletmelerde meslek eğitimi ve istihdam (Örnek karar: özel sektörün mesleki ve teknik eğitim okulları açması özendirilmelidir), meslek ve teknik eğitim alanına öğretmen ve yönetici yetiştirme (Örnek karar: mesleki ve teknik eğitim fakültelerinde yaratıcı, eleştirel ve bilimsel düşünen, insan ve doğaya ilişkin estetik değerlere sahip olan, yeni bilgi ve teknoloji kullanan, yabancı dil bilen öğretmenler yetiştirilmelidir), meslek ve teknik eğitimde finansman (Örnek karar: mesleki ve teknik orta öğretim kurumları ile meslek yüksekokulları arasında bağlantı kurularak bu okulların bina, tesis ve donanımlarını ortak kullanmaları sağlanmalıdır) ile ilgili kararlar alınmıştır.[211]

1975 ile 2000 yılları arasındaki ortaöğretim ve yükseköğretimdeki gelişmelerin tümünü görmek için toplam öğrenci sayıları ve okullaşma oranları; yükseköğretimde diploma alanların sayısı tablo 2'de gösterilmiştir.[212]

Tablo 2. Ortaöğretim ve Yükseköğretimdeki öğrenci, öğretmen sayıları-okullaşma oranı-yükseköğretimde diploma alanların sayısı

	Ortaöğretim					Yükseköğretim			
Yıllar	Genel	Mesleki-Teknik	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı	Okullaşma Oranı (Net) %	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı	Okullaşma Oranı (Net) %	Diploma Alanlar
1975-1976	385.688	387.748	773.436	48.063	26.7	321.568	14.445	8.8	30.858
1980-1981	534.605	520.332	1.054.937	75.303	29.4	237.369	20.917	6.2	31.841
1984-1985	583.727	616.676	1.200.403	92.481	26.4	398.185	21.949	9.8	43.864
1990-1991	799.358	900.205	1.699.563	117.237	26.3	705.409	34.469	7.0	83.855
1995-1996	1.201.138	961.727	2.162.865	145.241	38.7	1.160.688	50.259	9.3	149.130
1999-2000	1.399.912	916.438	2.316.350	143.379	40.38	1.419.927	65.204	11.62	212.028

[210] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 102.

[211] MEB, *On altıncı Milli Eğitim Şurası (22-26 Şubat 1999),* s.180, 253, 330, 391.

[212] MEB. *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler* (1920-2010), Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2010, s. 249-251; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2012). İstatistik Göstergeler (1923-2011). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, s. 68-73; Gürüz, *a.g.e.*, s. 313-316.

Özel Eğitim

Özel eğitim çoğunluktan farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanları yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek topluma kaynaşmasını, ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitim şeklinde tanımlanmıştır.[213] Bu doğrultuda, bireylerin ilgi, ihtiyaç ve eğilimleri konusunda yapılacak düzenlemelerle eğitim ve öğretimin bireyselleştirilmesi ve böylelikle eğitimin her birey için nitelikli hale getirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.[214]

İşitme engelliler için okul sayısı 1972-1973 eğitim yılında 12'ye (İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Diyarbakır ve öteki bazı illerde) çıkarılmıştır. 1973-1974 ders yılı içinde Ankara Ortopedik Özürlüler Temel Eğitim Okulu ve Yetiştirme Yurdu açılmıştır.[215] 1975 yılında ülkemizin ilkokul çağı çocuk nüfusu yaklaşık 9 milyon civarındaymış. Buna göre ayrıcalıklı çocuklar oranını % 14 olarak kabul edilirse (1973 yılında MEB "Özel Eğitim Reform Komitesince" hazırlanan raporda oran "13-15" olarak belirtilmiştir) 7-14 yaşlarında yaklaşık olarak "1.266.209" özel eğitime muhtaç çocuk olduğu hesaplanmıştır.[216] Ancak okul çağı içinde bu oran % 20 civarında olarak öngörülmüştür.[217]

1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 6, 7, 8 ve 9. Maddeleri özel eğitimle ilgili maddeleri olarak yer almıştır.[218] Özel eğitim hizmetlerinin tek elden planlanması konusunda önemli bir aşama olarak 06.08.1980 tarihinde 2429 sayılı onayla Özel Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu birim 27.02.1982 tarihinde Daire Başkanlığına, 13.12.1983 gün ve 179 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığına dönüştürülmüştür.[219]

1982 Anayasasında özel eğitime ihtiyacı olanların topluma yararlı kılınması için Devletin tedbirler alacağı belirtilmiştir (md. 2 ve md. 42). Sayıları milyonu aşan özürlü çocukların sadece otuz bini eğitim alabilme imkânını ya-

---

[213] Ayşegül Ataman, "Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş,* haz., Ayşegül Ataman, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2011, s. 19.

[214] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 441.

[215] Çağlar Mitat Enç ve Yahya Doğan Özsoy, *Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1981, s.17.

[216] Enç, ve Özsoy, *Özel Eğitime Giriş*, s. 8.

[217] Ataman, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim,* s. 27.

[218] Semra Şahin, "Özel Eğitimin Tarihçesi", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Ed. Ayşegül Ataman, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2011, s. 49.
Atilla Cavkaytar, "Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim", *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim,* Ed. İbrahim H. Diken, Ankara: Pegem Akademi, 2015. s. 13.

kaladığı belirtilmiştir.[220] Ekim 1983 tarihinde ise 2916 sayılı 'Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu" çıkarılmıştır.[221] Özel eğitim uygulamaları, 2916 sayılı yasanın ardından ilk kez bağımsız bir mevzuata kavuşmuştur.[222] 1983 tarihinde çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu okul çağındaki çocukları (özel gereksinimli çocuklar kapsamındaki korunmaya muhtaç çocukları, bedensel, zihinsel, duygusal problemleri olan korunmaya muhtaç çocukları) eğitim ve öğretimlerinin Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili kurumlarına ait okullarda gerçekleştirilmesini hükme bağlamıştır.[223]

1986 yılında kabul edilen 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunun özel eğitimle ilgili 39. maddesi (Bakanlık özel gereksinimli bireylere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenler) bulunmaktaymış. 1987 yılında 3360 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ilköğretimin sağlanması için genel ve gezici ilköğretim okulları ve buna yönelik personel istihdamının gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemeleri içerdiği belirtilmiştir.[224] 1985-1989 yıllarını içeren V. Beş Yıllık Kalkınma Planında diğer planlardan ayrı bir şekilde, özel eğitim gerektiren geri ve üstün zekâlılarla, işitme, konuşma ve ortopedik özürlüler; uyumsuzlar ve sürekli hastalığı olan çocukların eğitimine gereken önemin verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu amaçla; özel eğitim alanında görev alacak öğretmen ve personelin yetiştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı vurgulanmıştır. Buna ek olarak, insan gücü ihtiyaçları açısından, üstün zekâlı ve özel yetenekli çocuklara özel eğitim hizmetlerinin götürülmesi bir programa bağlanacağına yer verilmiştir.[225]

1990'lı yıllarda MEB çalışmalarında özel eğitimle ilgili önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1990 yılında düzenlenen XIII. Milli Eğitim Şurasında özel eğitime gereksinimi olan bireylerin yaygın eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmasını sağlayacak önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. 1991 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol (31.03.1989-20.11.1991) şura kararları doğrultusunda I. Özel Eğitim Konseyi (Mayıs 1991) çalışmalarını başlatmıştır. Özel eğitimle ilgili en kapsamlı çalışmalar Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan (20.11.1991-25.06.1993) döneminde yapılmıştır.[226] Ocak 1992'de,

[220] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 281.
[221] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 83.
[222] Cavkaytar, *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim,* s. 13.
[223] Şahin, *Özel Eğitimin Tarihçesi,* s. 49.
[224] Şahin, *Özel Eğitimin Tarihçesi,* s. 50.
[225] http://ekutup.dpt.140 gov.tr/plan/plan5.pdf, s. 142.
[226] Necate Baykoç Dönmez, ve Semra Şahin, "Özel Eğitimin Tarihi Gelişimi", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, haz., Necate Baykoç Dönmez, Ankara: Eğiten Kitap, 2011, s. 41-42.

öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumu mezunu engellilere öğretmen atanabilme imkânı getirilmiştir. Özel eğitime muhtaç çocuk kitlesi içinde okullaşma oranı son derece düşük kalmıştır.[227] 1992-1993 ders yılındaki veriler dikkate alındığında, 7-14 yaş grubunda özel eğitime ihtiyaç duyan 1.5 milyon çocuk olduğu dikkate alınırsa, bu alanda sağlanan gelişmelerin çok yetersiz ve ulaşılan sayıların sembolik olduğu görülmüştür.[228] 1993 yılı MEB tarafından özel eğitim yılı olarak ilan edilmiştir. 1992-1995 yılları arasında Üniversitelerin özel eğitim bölüm mezunlarının (370 özel eğitim öğretmeni), herhangi bir örgün eğitim kurumuna değil tamamının ilk kez özel eğitim okullarına atanması sağlanmıştır. Kaynaştırma eğitimini yaygınlaştırmak, iyileştirmek ve hızlandırmak amacıyla 1993-1994 eğitim-öğretim döneminde, özel eğitim okullarının bir ya da birkaç tane normal eğitim uygulayan ilk ve ortaöğretimde Kardeş Okulu olması ve belirli zamanlarda bir araya getirilmesi pilot uygulamalarla gerçekleştirilmiştir.[229]

Ülkemizdeki özel eğitim ile ilgili ilk geniş ölçekli uygulamaların (nicel ve nitel yönden) 6 Haziran 1997 tarih ve mükerrer 23011 sayılı Resmi Gazetede özel eğitim hakkında 573 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamenin çıkartılmasıyla yapılmıştır.[230] 573 sayılı KHK ile özel eğitimle ilgili hizmetlerin planlanması ve yürütülmesi konularını açıklığa kavuşturmuştur.[231] Bu yasaya uygun çıkartılan yönetmelikte, çocukla ilgili her karar alma sürecinde aile onayının da gerektiği belirtilmiştir.[232] 1997 yılından itibaren, Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurulu Genel Müdürlüğü'nün özel gereksinimli çocuk sahibi aileleri, eğitim, tedavi ve rehabilitasyon yardımı yapması, özel eğitim merkezlerinin sayısını hızlıca arttırmıştır. Özel eğitim hizmetleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve Üniversitelerle işbirliği içinde yürütülmekteymiş.[233] Ülkemizdeki özel eğitim hizmetleri birlikte ve ayrı eğitim olarak iki ana grupta toplanabilmiştir. Aynı yetersizlik gruplarına hizmet veren ayrı eğitim düzenlemeleri, ayrı özel eğitim okullarında birlikte eğitim düzenlemeleri ise genel eğitim okullarında gerçekleştirilmekteymiş.[234]

---

[227] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 379.
[228] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı*, s. 71.
[229] Baykoç Dönmez ve Şahin, *Özel Eğitimin Tarihçesi,* s. 42-44.
[230] İlhan Çiçek, "Özel Eğitimle İlgili Temel Kavramlar ve Tarihsel Süreç", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, Ed. Rıdvan Karabulut, Ankara: Eğiten Kitap, 2020, s. 21; Baykoç Dönmez ve Şahin, *Özel Eğitimin Tarihi Gelişimi,* s. 45.
[231] Cavkaytar, *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim,* s. 14.
[232] Ataman, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim,* s. 19.
[233] Şahin, *Özel Eğitimin Tarihçesi,* s. 50.
[234] Cavkaytar, *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim,* s. 9.

1980'li yıllarda özel eğitim kurumları ve hizmetleri yatılı ve gündüzlü özel eğitim okulları, yetiştirme yurtları, normal okullarda özel sınıflar ve rehberlik ve araştırma merkezleri olarak dört başlık altında belirtilmiştir.[235] Sonraki yıllarda özel eğitim kurumları, Görme engelliler, ilköğretim okulları, işitme engelliler ilköğretim okulları, işitme engelliler çok programlı lisesi, ortopedik engelliler ilköğretim okulu, hastane ilköğretim okulu, eğitim ve uygulama okulu (öğretilebilir zihinsel engelliler için), mesleki eğitim merkezi (eğitilebilir zihinsel engelliler için), iş eğitimi merkezi (zihinsel engelli yetişkinler için), Bilim ve sanat merkezi (üstün veya özel yetenekli çocuklar için), görme engelliler basım evi ve akşam sanat okulu, özel eğitim sınıflarından oluşmaktadır.[236] Kısacası, üstün zekâlılar kendi hallerine, engelli çocuklarımız da toplum merhametine terkedilmiştir.[237]

Özel Öğretim

Cumhuriyet döneminde Türklerin giriştiği özel öğretimde her düzeyde gelişmeler görülmüştür. Ancak, bu gelişmeler birkaç büyük kentte kalmıştır. Özel okullar, genellikle sağladıkları daha iyi öğretim imkânları (yabancı dil vs.) nedeniyle varlıklı ailelerin çocuklarını göndermek için tercih ettikleri kurumlar olmuştur.[238] 1971 yılında burslu veya kendi parasıyla yurtdışında okumak isteyenler çoğalmıştır.[239] Çünkü ülkemizde özel yüksekokul kurma yolunu açan, 625 sayılı Özel Öğretim Kanunu, 1971 yılında Anayasa Mahkemesi, bu okulların açılmasına imkân veren maddeyi iptal etmiştir. Daha sonra, 1982 Anayasası'nın 130. maddesi, Üniversitelerin Devlet tarafından kurulacağını belirtmekle birlikte, bazı şartlarla "vakıflar tarafından "da kurulabileceğini öngörmüştür. 2005 yılında ise 25 Vakıf Üniversitesi varmış.[240] Bu dönemde yetkili ağızlar, sık sık 'devletin parası, yeteri kaynağı yok' diyerek özel öğretimin yaygınlaşmasına yol açmışlardır.[241] Özel öğretim kurumları, özel Türk okulları, özel azınlık okulları, özel yabancı okullar, özel uluslararası okullar, özel dershaneler, özel kurslar, özel ve mesleki teknik okullar, motorlu taşıt sürücü kursları, öğrenci etüt eğitim merkezleri gibi alt başlıklar altında toplanmıştır.[242]

---

[235] Enç ve Özsoy, *Özel Eğitime Giriş,* s. 17.
[236] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 318.
[237] Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika-Eğitim-Kalkınma*, s. 134.
[238] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 374.
[239] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 80.
[240] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 374-376.
[241] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 88.
[242] Türer, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 316.

1981 Hükümet programı, "eğitimde fırsat eşitliğini bozdukları" gerekçesiyle uzun dönemde özel dershaneleri kapatmayı ilke edinmiştir. 16 Haziran 1983 tarihli ve 2843 sayılı Kanun, bunların 1 Ağustos 1984 tarihinde kapatılacağını öngörmüştür. Özel okullar 11 Temmuz 1984 tarihli ve 3035 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ve değişik hükümlerle düzenlenmiştir. Bu kanuna göre, özel dershanelerin varlıklarını sürdürmelerine ve yenilerinin açılmasına izin vermiştir. Bu kanunlardan sonra özel dershanelerin sayısı hızlıca artmıştır. 1983 yılında ülkede 174, 1985'de 315 özel dershane varken bu sayı 1996'da 1292, 1998'de 1659 sayısına ulaşmıştır. 2004 yılında ise 2568 özel dershanede 24 bin öğretmen ve 670 bin öğrenci bulunmaktaymış.[243] Özel okullarda okuyan öğrencilerin genel toplam içindeki oranı gelişmiş ülkelerde yüzde 60-70'lerde seyrederken, aynı oran Türkiye'de sadece yüzde 1.4 dolayında kalmıştır.[244]

18 Haziran 1983 tarih ve 2843 sayılı yasayla 625 sayılı yasada değişiklikler yapılarak, özel okul açacaklara kimi kolaylıklar getirilmiştir.[245] 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile bu yasada değişiklikler yapan kanun hükmünde kararnameler, kurumlara ilişkin yönergeler, Temmuz 1984'te 625 sayılı yasada yapılan 3025 sayılı bir değişiklik, 1985 yılında çıkartılan Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ise çağdaş ve demokratik ülkelerdeki resmi-özel okul yarışını değil, zengin-yoksul ayrıcalığını su yüzüne çıkarmıştır.[246]

➢ Din öğretimi

Ahlak, ilk kez 1974-1975 öğretim yılında CHP-Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti tarafından ortaokul ve Liselerin her sınıfına zorunlu ders olarak konmuştur. 12 Eylül 1980'den sonra, 1982-1983 öğretim yılında Din Bilgisi ve Ahlak derslerinin "Din ve Ahlak Bilgisi" adıyla birleştirilerek her sınıf için zorunlu ders olarak, ortaokullarda 2, Liselerde 1 saat okutulması kararlaştırılmıştır.[247] IX. Milli Eğitim Şurasında (24 Haziran-4 Temmuz 1974) ahlak dersleri ilkokul dördüncü, beşinci; ortaokul altıncı, yedinci, sekizinci; lise ve dengi bütün ortaöğretim kurumlarının dokuzuncu ve onuncu sınıflarında haftalık ders dağıtım programı içinde birer saat olarak yer almıştır.[248]

---

[243] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 378.
[244] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 99.
[245] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 83.
[246] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 281.
[247] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 353.
[248] MEB, *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974),* s. 377.

1982 Anayasası'nın 24. maddesinde din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır hükmü bulunmaktaymış. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer almıştır.[249] Buna göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adı altında ortaokullarda haftada her sınıfta 2, liselerde her sınıfta 1 saat olarak okutulmaya başlanmıştır.[250] Böylece, devlet gözetiminde belirli bir dinin, mezhebin ya da "Türk-İslam Sentezi" adı verilen bilimsel temelden yoksun bir ideolojik hattın okutulabileceği anlaşılmıştır.[251]

➢ Yabancı ve azınlık okullarında eğitim

Heybeliada Ruhban Okulu, Anayasa Mahkemesinin özel yüksekokul açılamayacağı hakkındaki 12 Ocak 1971 tarihli kararından sonra, hukuki dayanağını kaybetmiştir. Türk hükümeti, okulun ancak bir Türk Üniversitesine veya İlahiyat Fakültesine bağlanırsa varlığını sürdürebileceğini belirtmiştir. Ancak Fener Rum Patrikhanesi buna yanaşmadığından okul kendiliğinden kapanmıştır. Ancak o tarihten beri, Yunan propagandasının da etkisiyle, Hıristiyan dünyasının Türkiye üzerindeki baskıları sürüp gitmiştir. Hatta yönetime gelen ABD Başkanlarıyla ve ülkemizin Avrupa Birliğine giriş şartlarının arasında bu okulun açılmasının konulduğu görülmüştür.[252]

➢ Öğretmen yetiştirme

İnsanoğlunun var olduğu günden beri, ilk oluşan mesleklerden birisi de öğretmenliktir. Çünkü öğretmenlik, her faaliyetin temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle bilenin bilmeyene bir şeyleri öğretmeye çalışması bu mesleğe kaynaklık etmiştir. Öğretmenlik mesleğinin, geniş ve anlamlı bir tarihi geçmişi ve geleneği vardır.[253] Bu bölümde, öğretmen yetiştirme konusunda 1975-2000 yılları arasındaki tarihsel gelişmelere değinilmiştir.

1970-1971 öğretim yılına kadar, ilkokul öğretmenleri, Lise gibi 3 yıllık İlköğretim Okullarında yetiştirile gelmiştir. 1970-1971 öğretim yılında süreleri 4 yıla çıkarılmıştır.[254] 1972 yılında çıkarılan Milli Eğitim Reform Stratejisi bir yıl sonra çıkarılacak olan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununa kaynaklık

[249] Kili ve Gözübüyük, *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri,* s. 270.
[250] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 355.
[251] Altunya, Niyazi "Türkiye Cumhuriyeti'nde Din Eğitimi", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 221.
[252] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 376.
[253] Ertuğrul, Halit *Öğretmenin Başarı Kılavuzu*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2003, s. 14.
[254] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s.383.

etmiştir.[255] 1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, "öğretmenlik, Devletin, eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir" hükmünü getirmiştir. Buna göre öğretmenlerin, hangi öğretim kademesinde olursa olsun, yükseköğrenim görmelerinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, 1986 Nisanından itibaren orta öğretim düzeyinde yetişmiş sayıları 130 bin kadar olan ilkokul öğretmenlerine Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi tarafından 2 yıl süreli Eğitim Ön lisans Programı gerçekleştirilmiştir.[256]

1974 yılında bütün Lise mezunlarına yükseköğretim yaptırmayı söz veren dönemin hükümeti, mektupla yükseköğretim denen bir uygulamaya ile 46.000 öğrenci bu yolla öğretmen yetiştirme programına gitmiştir.[257] 1975 yılından sonra Eğitim Enstitülerinde siyasal ve ideolojik amaçlı şiddet olayları nedeniyle öğretim sürecinin sekteye uğramasından sonra 1978 yılında "hızlandırılmış programlarla" 1,5 ayda öğretmen yetiştirilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır.[258]

1974-1975 öğretim yılından itibaren bazı İlköğretim Okullarında böyle 2 yıllık Eğitim Enstitüleri açılmış ve bünyesinde Eğitim Enstitüsü açılmayanlar ise Öğretmen Liselerine dönüştürülmüştür. 1976 yılında sayıları 50'yi bulan 2 yıllık Eğitim Enstitüleri, eski İlköğretim Okulları binalarında faaliyet göstermişlerdir. Üniversitelerin öğretmenlik formasyonu vermeye başlamaları ve Üniversitelerle Yüksek Öğretmen Okullarındaki ideolojik şiddet olayları onlara artık gerek kalmadığı biçiminde çok yanlış bir düşünceye neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Yüksek Öğretmen Okulları 18 Temmuz 1978 tarihinde kapatılmıştır. 1981 yılında yapılan düzenleme ile "sınıf öğretmeni" yetiştiren bu okulların sayıları 17'ye düşürülmüştür. Bu okullar, 20 Temmuz 1982'den itibaren Eğitim Yüksekokullarına dönüştürülerek Üniversitelerin içine alınmıştır. Örneğin Ankara Gazi Yüksek Öğretmen Okulu… gibi. Bu kurumlar, 1989-1990 öğretim yılında 876 sayılı YÖK kararıyla 4 yıla çıkarılmış, Temmuz 1992'de ise Eğitim Fakültelerine dönüştürülmüştür.[259] 1990 yılında sayısı 24 olan Sınıf Öğretmenliği bölümünün yıldan yıla sayısı artarak 2001 yılında sayıları 53'ü birinci öğretim ve 35'i ikinci öğretim olmak üzere toplam 88'e ulaşmıştır.[260] Benzer uygulama ortaokul ve liselere öğretmen yetiştirme için de yapılmıştır.[261]

---

[255] Tokdemir, *1960'tan Günümüzde Ülkemizde Eğitim,* s. 259.
[256] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 383-384.
[257] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 391.
[258] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 391; *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 78.
[259] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 383-391; *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 91.
[260] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 331.
[261] Şanal, Mustafa ve Alaca, Eray.*Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan Günümüze*, Ankara: Pegem Akademi, 2020, s. 123.

1978-1979 öğretim yılından itibaren "3 yıllık Eğitim Enstitüleri" Yüksek Öğretmen Okulu biçiminde Lise öğretmeni yetiştirebilecek biçimde 4 yıl olarak yapılandırılmıştır. 1982 yılında 2547 sayılı kanunla üniversitelerin eğitim fakültelerine bağlanmıştır.[262] Bu tür öğretmen ihtiyacını karşılama 1926 yılında temelleri Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile atılan "Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" ile başlamıştır. Bu kurum, 1929 yılında "Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü", 1976 yılında "Gazi Eğitim Enstitüsü" ve 1982 yılında "Gazi Üniversitesi" ismini almıştır. Oluşan öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere açılan yeni eğitim enstitülerinin sayısı 1970'te 12, 1973'te 16 ve 1978'de 18 sayısına ulaşmıştır. Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1974 yılında toplam mezun sayısı 15.000 olan "Gece Öğretimi" ve mezun sayısı 42.141 olan "Mektupla Öğretim" uygulamalarına yer verilmiştir. 1978 yılına gelindiğinde ise toplam mezun sayısı 70.557 olarak belirtilen "Hızlandırılmış Eğitim" uygulanmıştır. Tüm sıralanan uygulamalar niceliksel olarak öğretmen ihtiyacını karşılaşırken sürecin nitelik boyutunun göz ardı edildiğini göstermiştir.[263] Ayrıca bu uygulama ile birçok Enstitü ve Yüksekokul öğretimine altı ay gibi kısa süreler içinde doktora unvanları, sanatta yeterlik, Doçentlik ve hatta Profesörlük unvanları verilmiştir.[264]

24 Kasım 1981 tarihinin Öğretmenler Günü olarak kabulü yanı sıra Ekim-Kasım 1981 tarihinde Öğretmen Evleri'nin açılmaya başlanması gerçekleşmiştir.[265] 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile öğretmen yetiştiren üniversite dışındaki tüm yükseköğretim kurumları ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlar üniversitelere bağlanmışlardır. Bu düzenlemeyle tüm öğretim kademelerinde öğretim ihtiyacını karşılayacak temel kaynak Eğitim Fakültesi olmuştur.[266] Bu noktada, Eğitime Giriş, Eğitim Psikolojisi, Genel Öğretim Bilgisi, her dersin ayrı ayrı öğretim yöntemleri dersi temel olarak kalmıştır. Bu derslere 2006 yılında "Türk Eğitim Tarihi" dersi de eklenmiştir.[267] 1980'li yıllara kadar ilköğretim, akademik bir alan olarak kabul edilmiyormuş. Ancak üniversitelerde bu alanla ilgili bölümler, programlar bulunmamaktaymış. Bu nedenle ilköğretim sorunları üzerinde bilimsel araştırmalar, öğretmen yetiştiren okulların yükseköğretim kurumları içerisine alınması ile biraz daha canlanmıştır.[268]

---

[262] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 333.
[263] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 334.
[264] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 355.
[265] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 459.
[266] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 338.
[267] Binbaşıoğlu, Cavit *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Anı, 2014, s. 394.
[268] Çağlar, Adil. "75. Yılında Cumhuriyet'in İlköğretim Birikimi", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 126.

1982 yılında tüm yükseköğretim kurumlarının yanı sıra yüksek öğretmen okullarının üniversitelere bağlanmasıyla, Anaokulu Öğretmenliği Ön Lisans Programı, Yükseköğretim Kurulu tarafından da benimsenmiştir. Bu doğrultuda Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Ev Ekonomisi Bölümü'nde, aynı fakültenin Kız Sanat Eğitimi Yüksekokulu'nda ve Selçuk Üniversitesi'ne bağlı Kız Sanat Eğitimi Yüksek Okulu'nda uygulanmaya geçirilmiştir. Benzer bir yapılanma 1987-1988 öğretim yılından itibaren İstanbul'da Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'ne bağlı Eğitim Yüksek Okulu'nda Anaokulu Öğretmenliği Ön Lisans Programı açılmıştır. 1988-1989 öğretim yılından itibaren ise eğitim fakültelerinin hepsinde uygulanacak ortak bir program Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenmiştir.[269]

1982 yılında İmam-Hatip Okullarına meslek dersi ve orta dereceli okullara Din dersi öğretmeni yetiştirmek için sayıları 7 olan Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır.[270]

1983 yılında öğretmen yetiştirme uygulamaları üniversite çatısı altında bulunan fakültelerde, YÖK ve MEB işbirliği çerçevesinde yürütülmeye başlamıştır.[271] Çünkü YÖK'ün bir görevi, MEB'in gereksinim duyduğu öğretmeni, yasalara ve de özellikle 1739 sayılı yasanın 43 ve 44'üncü maddeleri doğrultusunda, istenen nitelikte ve sayıda, üniversitelerde eğitmektir.[272] Böylece 1983 yılında YÖK tarafından hazırlanan 4 yıllık bir programa göre öğretmen yetiştirilmeye başlanmıştır.[273]

19 Aralık 1987 tarihinde yayınlanan bir yönetmeliğe göre, temel askerlik eğitimleri sonunda kalan sürelerini Milli Eğitim Bakanlığının emrinde Günay Doğu ve Doğu Anadolu'da özellikle bazı köy okullarında öğretmenlik yaparak tamamlamışlardır.[274] Açık öğretim Fakültesi ile işbirliği yapılarak, 1988 yılında, sınıf öğretmenlerine lisans tamamlama olanağı verilmiştir.[275]

1989 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Akademisi adı altında, öğretmen ve eğitim yöneticisi yetiştirmek vb. amacıyla bir kurum oluşturma hazırlığı içine girişilmiştir.[276] 15 Haziran 1989 tarih ve 3580 sayılı yasa ile eğitim fakültelerini ilk 5 sırada tercih eden öğrencilere burs verilmesine

[269] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 321-322.
[270] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 389.
[271] Tüfekci Akcan, *Erken Çocukluk Eğitimi ve Tarihsel Gelişimi,* s. 22.
[272] Okçabol, *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz,* s. 221.
[273] Dönmez, *Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim* s. 266.
[274] Akyüz, *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması,* s. 391.
[275] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 92.
[276] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 390.

başlanmıştır.[277] Eylül 1990 tarihinde Eğitim Bilimleri 1. Ulusal Kongresi (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi) düzenlenmiştir.[278]

1991-1992 öğretim yılından itibaren Anaokulu Öğretmenliği Programı 4 yıla çıkarılarak doğrudan eğitim fakültesi bünyesinde ayrı bir bölüm olarak kurulmuştur. Bunun ilk örneği Marmara Üniversitesi ile Atatürk Eğitim Fakültesi Anaokulu Öğretmenliği Bölümünde gerçekleştirilmiştir.[279] MEB, 1 Mayıs 1995 tarih ve 3263 sayılı Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na gönderdiği yazı ile öğretmenlik için gerekli mesleki bilgilerin kısa süreli kurslarla kazandırılamayacağı belirtilmiştir. Bu yazıdan kısa süre sonra YÖK, 1997 bahar aylarında öğretmen yetiştirme konusunda, önce söylenenlerle bağdaşmayan ve eğitim fakültelerinde büyük tepkilere neden tezsiz yüksek lisansla öğretmen formasyonunu kazandırmayı (1,5 yıl sürecek) bir taslak model ortaya çıkarmıştır. Fakülteler, bu taslakta değişim olmasını beklerken YÖK, kuruluş yıldönümü olan 6 Kasım 1997 tarihinde, üniversitelere gönderdiği bir yazı ile yeni modelin uygulanmasını başlatmıştır. Bu konuda danışma organı niteliğinde "Öğretmen Yetiştirme Milli Komitesi" kurulmuştur.[280] Bu yaklaşım diğer fakültelerden farklı olarak öğretmen yetiştirme konusunda eğitim fakülteleri ve fen-edebiyat fakültelerini karşı karşıya getirmiştir.

Sınıf öğretmenliği bölümünün sayısındaki artış izlenen atanma politikaları nedeniyle yıllar içerisinde değişiklikler göstermiştir. Bir örnek vermek gerekirse 1996 yılında toplam sınıf öğretmeni gereksinimi 22.075 olarak belirtilmişken söz konusu bölümden mezun sınıf öğretmeni sayısı ise 3.910 seviyelerinde kalmıştır.[281] Bunun sonucu, Milli Eğitim Bakanlığı Sınıf Öğretmenliği ihtiyacını tüm fakülte ve yüksekokul mezunlarının başvuranları sınıf öğretmeni olarak atayarak karşılamaya çalışmıştır. 1996'larda hiç öğretmenlik ve eğitim bilgisi olmadığı halde dışardan sınavsız atanan 50 bin "öğretmen" alınmıştır.[282] Giderek artan eğitim çağı nüfusu karşısında, "okul ve öğretmen yok denmesin!" düşüncesiyle pedagojik formasyon aranmaksızın bütün üniversite mezunlarına (hukukçulara, mühendislere, veterinerlere, jeologlara hatta pratisyen hekimlere) öğretmenlik yolu açılmıştır. Kapı bir kez, on binlere açıldığı için de her sıkışmada aynı yolun kullanılmasına doğal olarak yaklaşılmıştır.[283] Bu yaklaşım eğitim tarihinde iz bırakan bir uygulama olarak kayda geçmiştir.

---

[277] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 93.
[278] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 460.
[279] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 321-322.
[280] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 99-100.
[281] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 332.
[282] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 389.
[283] Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi,* s. 276.

1994 yılında başlayan ve 1998 yılında tamamlanan YÖK/Dünya Bankası Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Projesi kapsamında eğitim fakülteleri yeniden yapılandırılmıştır.[284] 4 Kasım 1997 tarihli kararıyla Yükseköğretim Kurumu (YÖK), Eğitim Fakültelerinde "yeniden yapılanma"ya gitmiştir.[285] Bu projede fakülte-okul işbirliği konusunda ilk olarak Ocak-Şubat 1998 ayı içerisinde Fakültelerden ve okullardan seçilen 20 kişilik çalışma grubu, bu konuda eğitim görmek üzere dört hafta ile yurtdışına gönderilmiştir. Daha sonra, çalışma grubunun öncülüğünde teknik, mesleki eğitim ve din eğitimi de dâhil olmak üzere 70 fakültenin temsilcilerinin katıldığı başarılı bir pilot seminer Şubat 1998 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Proje kapsamında, Mayıs ve Haziran 1998 tarihinde 38 eğitim fakültesinde aynı konuda kurslar düzenlenmiştir.[286] Bu doğrultuda öğretmen yetiştiren kurumlarda özellikle ilköğretim ikinci kademeye öğretmen yetiştiren bölümler (Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği vb.) açılmıştır.[287] Bu durumun oluşmasında Eğitim Fakültelerine Fen-Edebiyat Fakültelerinden gelen öğretim elemanlarının lise branşlarını kendi çalışma alanlarına daha yakın gördükleri için lise öğretmenliğine yönelik programların açılması için çaba göstermeleri etkili olmuştur. Bu çabaya karşın ortaokul, ilköğretim ikinci kademenin öğretmen yetiştirme gereksinimini göz ardı etmeleri bulunmaktaymış.[288] Buna ek olarak öğretmenlik eğitiminin temel disiplinleri olan Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Tarihi, Eğitim Felsefesi, Türk Eğitim Tarihi gibi disiplinler programlardan kaldırılmıştır. Bu düzenleme öğretmenliğin entelektüel niteliklerini göz ardı ederek büyük ölçüde mekanik bir öğretmen figürüne yönelen pragmatist bir felsefenin ürünü olarak gün yüzüne çıkmıştır.[289] Bununla beraber, eğitim fakültelerinde oluşturulan bu anabilim dalları, ilköğretim okullarının ana okulu öğretmeni, sınıf öğretmeni ve ikinci kademenin branş öğretmeni ihtiyacını karşılama bakımından çok olumlu bir gelişme olarak kabul edilmiştir.[290] Ayrıca, 16 Mart 1998 tarihinde Öğretmen yetiştirmenin 150. Yılı etkinlikleri düzenlenmiş ve 4 Kasım 1998 tarihinde Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından "75. Yıl Cumhuriyet Eğitim Müzesi" açılmıştır.[291] Yeşil-

[284] Şanal ve Alaca, *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan Günümüze,* s. 123.
[285] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 389.
[286] Yükseköğretim Kurumu (YÖK), *Fakülte-Okul İşbirliği,* Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, 1998. s. iii.
[287] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 335.
[288] Güven, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 337.
[289] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 356.
[290] Öztürk, Cemil. "Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 296.
[291] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 461.

bursa'ya göre bu durum 1990'lı yıllarda müze eğitimine yönelik çalışmalarda canlanma olduğunun bir göstergesiymiş.[292]

1997 ve 1998 yaz tatillerinde MEB, çeşitli Fakülte mezunlarından atadığı binlerce öğretmene 40 iş günü içinde tamamlanan (!) öğretmenlik formasyonu kursları açılmıştır. Tüm formasyon programları 1998-1999 öğretim yılında YÖK tarafından kaldırılmıştır. 2001 yılında bazı programlar yeniden açılmıştır.[293] Bu arada MEB, kadrolu öğretmen alma yerine giderek sözleşmeli öğretmen almayı yeğlemiştir. Ayrıca norm kadro ve toplam kalite yönetimi yaklaşımıyla okulları kendi başına bırakmaya çalışmıştır. Öğretmen ve başöğretmen gibi sıfatlarla öğretmenleri sınıflandıracak yasa değişikliği de gerçekleştirilmiştir. Örneğin MEB, Boğaziçi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Haziran 2000 mezunu matematik ve fizik öğretmenlerini gereksinim yok gerekçesiyle İngilizce Öğretmeni olarak atamıştır. Aynı yılın Kasım ayında ise matematik öğretmeni gereksinimi olduğunu belirterek YÖK'ten bu alanda sertifika programı açmasını istemiştir. MEB, YÖK ve fakültelerin tutumu nedeniyle, her önüne gelenin öğretmen yapılacağı bir sürece girilmiştir.[294]

IX. Milli Eğitim Şurasında (24 Haziran-4 Temmuz 1974), öğretmen yetiştiren kurumlar yeniden düzenlenecektir (Karar 116) ve Milli Eğitim Temel Kanunun 46. maddesinde belirtildiği üzere öğretmenlikte yurdun çeşitli bölgelerinde görev yapma esası getirilmiştir.[295] X. Milli Eğitim Şurasında (23-26 Haziran 1981) öğretmen yetiştiren kurumlara öğretmen ve üst düzey diğer eğitim personelinin yetiştirilmesi kararı alınmıştır.[296] Özellikle XI. Milli Eğitim Şurasında (8-11 Haziran 1982) öğretmen yetiştirme komisyonu, "genel ilkeleri", "öneri model", "mevcut öğretmenlerin modele uyarlanması" ve "önerilen öğretmen yetiştirme modelinin uygulamaya aktarılması için yapılması gereken çalışmalar" ana başlıklarında kararlar alınmıştır. Örneğin, öğretmen yetiştiren fakülte ve yüksekokullar ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın yakın bir işbirliği içinde bulunmaları zorunlu görülmüştür. Öğretmen yetiştiren fakültelerde öğrencilerin bir bütünlük içinde eğitilmesi amacıyla özel alan, meslek bilgileri, genel kültür derslerine bölümlerin özelliklerine göre ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bütün üniversitelerin öğretmen yetiştiren fakülte, yüksekokul ve birimlerinde bütünlüğü sağlayıcı, asgari müştereklerde birleşen programlar

[292] Yeşilbursa, Cemil Cahit "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Müzecilik ve Müze Eğitimi", *Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Kılınç ve Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019. s. 409.
[293] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008)*, s. 390-391.
[294] Okçabol, *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz,* s. 312-313.
[295] MEB, *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası (24 Haziran-4 Temmuz 1974),* s. 321-322.
[296] MEB, *Onuncu Milli Eğitim Şurası (23-26 Haziran 1981),* s. 353.

hazırlanması ve uygulanması kararlaştırılmıştır.[297] XII. Milli Eğitim Şurasında (18-22 Haziran 1988) öğretmen yetiştirme ile ilgili alınan kararlardan bazıları, öğretmen yetiştirme ve hizmet içi eğitimde öğretmenlere uygulanan "genel kültür" programının, 21. Yüzyıl nesillerinin üstün nitelikli yetiştirilmesi hedefine uygun yeni bir yaklaşımla ele alınması, öğretmenlerin hizmet öncesiyle hizmet içi esas olan alan bilgisi, öğretmenlik bilgisi, genel kültür yanına bir de "Milli Kültür" unsurunun eklenmesi ve öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları eğitim programlarının, bilim ve teknolojideki gelişmelere ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak sürekli bir gelişme sürecine tabi tutulması şeklinde sıralanmıştır.[298] 1996-2000 yıllarını içeren VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında, öğretmenlik mesleği cazip bir meslek haline getirilmeye çalışılması, öğretmen yetiştirme düzeni lisans sonrası eğitim akademileriyle mesleki eğitimleri verilmek üzere yeniden yapılandırılması, öğretmen ve öğretim üyelerinin sayı ve nitelikleri arttırılarak, üstün yetenekli öğrencilerin bu alana yönlendirilmesi ve öğretim üyesi yetiştirmede yurt dışı imkânlardan yararlanılması kararları alınmıştır.[299]

➢ Yabancı dil öğretimi

1988-1989 öğretim yılında ortaokullarda, "Basamaklı Kur Sistemi" adıyla, yabancı dil öğretiminde değişiklik yapılmıştır. Bu doğrultuda, ortaokul 1. sınıfta yabancı dil dersi zorunlu, daha sonraki sınıflarda ve Lisede isteğe bağlı olacak ve bu dersten alınan notun sınıf geçmeyi etkilemeyeceği belirtilmiştir. 1989-1990 öğretim yılında bu sistem kaldırılıp yabancı dil tekrar zorunlu dersler arasına alınmıştır.[300]

Paralı ve parasız yatılı olarak öğretim yapan bir yıllık hazırlık sınıfı ve 3 yıl lise kısmı bulunan Temmuz 1975'ten itibaren Anadolu liseleri kurulmuştur.[301] 1985-1986 öğretim yılında, yabancı dille eğitim yapacak Anadolu imam hatip liselerinin açılmasına başlanmıştır. 1988-1989'da ise yabancı dil öğretiminde basamaklı kur sistemine geçilmiş ve bir yıl sonra bu uygulamaya son verilmiştir. 1989-1990 yılında, mevcut olan 60'a yakın lise türüne Anadolu güzel sanatlar liseleri eklenmiş ve yabancı dil ağırlıklı 'süper lise' uygulaması da başlatılmıştır.[302] Yabancı dil ağırlıklı liselere öğrenci alımı kayıt kabul esas-

[297] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On birinci Milli Eğitim Şurası (8-11 Haziran 1982),* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991d, s. 311-313.
[298] MEB, 1989, *On ikinci Milli Eğitim Şurası (18-22 Temmuz 1988),* s. 363-367.
[299] http://ekutup.dpt.gov.tr/plan7.pdf, s. 29.
[300] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 355.
[301] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2008),* s. 356.
[302] Okçabol, *Türkiye Eğitim Sistemi,* s. 90.

ları, öğrenci nakilleri ve öğrenci başarısının tespitine ilişkin esaslar "Yabancı Dil Ağırlıklı Liseler Yönetmeliği" ile belirlenmiştir.[303]

➢ Dönemin aydınları/eğitimcileri:

İhsan Doğramacı: 1915 yılında Erbil'de dünyaya gelmiştir. Türkmen olan Doğramacızade'lerin oğludur. Erbil'deki Türkçe ilköğreniminin ardından Beyrut Amerikan Kolejini bitirmiştir.[304] Daha sonra İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan (1938) sonra ihtisas çalışmalarını Ankara Numune Hastanesi'nde, Harvard Üniversitesi'ne bağlı Boston Children's Hospital ve Washington Üniversitesi'ne bağlı St. Louis Children's Hospital'da sürdürmüştür. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Doçent (1949) ve Profesör (1954) olmuştur. Çocuk Sağlığı Enstitüsü'nün, Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'nin ve Hacettepe Üniversitesi'nin kurulmasında büyük hizmeti geçmiştir. Bu eğitim kuruluşlarında entegre tıp eğitimi sistemini ve öğretim üyelerinin tam gün çalışma düzenini gerçekleştirmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü (1963-1965), ODTÜ Mütevelli Heyet Başkanlığı (1965-1967), Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü (1967-1975) görevlerinden bulunan Doğramacı, bundan sonra Paris V Üniversitesi'nde misafir öğretim üyeliğine atanmıştır.[305] Bu arada Erzurum'da Atatürk Üniversitesi, Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi, Kayseri'de Erciyes Üniversitesi, Samsun'da 19 Mayıs Üniversitesi, Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi gibi birçok üniversite ve Fakülte'nin kuruluşunu gerçekleştirmiştir.[306]

1980 yılında Türkiye'de Yükseköğretimin yapılandırılması için gerçekleştirilen yeni bir yasanın hazırlanması için danışmanlık yapmıştır. Kurulan Yükseköğretim Kurulu'na 1981-1992 yılları arasında başkanlık yapmıştır. Doğramacı 1984 yılında ilk vakıf (özel) üniversitesi Bilkent Üniversitesi'ni kurmuş ve üniversitenin Mütevelli Heyeti başkanı olmuştur. Bildiği yabancı diller arasında Almanca, Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bulunmaktadır.[307]

---

[303] Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* s. 90.
[304] Çelik, *. İhsan Doğramacı (1915-2010),* s. 51.
[305] Doğramacı, İhsan. *Günümüzde Rektör Seçimi ve Atama Krizi: Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimine Bir Bakış*, Ankara: Meteksan. 2000.
[306] Çelik, *. İhsan Doğramacı (1915-2010),* s. 52.
[307] Çelik, *İhsan Doğramacı (1915-2010),* s. 52.

Tıp ve sağlık bilimleri alanında yazılmış çok sayıda bilimsel makalesi, kitap bölümü ve kitabı bulunan İhsan Doğramacı, çok sayıda ödül, madalya ve nişanın da sahibidir.[308] Prof. Dr. İhsan Doğramacı, TÜBİTAK Hizmet Ödülü, Leon Bernard Vakfı Ödülü (Dünya Sağlık Örgütü-1981), Christopherson Ödülü (Amerikan Pediatri Akademisi), Maurice Pate Ödülü (UNICEF-1995) almıştır.[309] 1997 yılında "Herkes için Sağlık" Altın Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. 1958-2003 yılları arasında UNICEF Milli Komitesi Başkanlığını yürüten Doğramacı, 2003 yılından sonra komitenin onursal başkanlığı görevine getirilmiştir. Kurduğu üniversiteler ve Türk eğitim hayatına sağladığı büyük katkılardan dolayı TBMM Onur ödülünü de almıştır. Prof. Dr. Doğramacı, 25 Şubat 2010 tarihinden vefat etmiştir.[310]

Avni Akyol: 1931 yılında Düzce'de doğdu. İlkokul ve ortaokul öğrenimini bu ilçede tamamlamıştır. 31 Temmuz 1952 tarihinde Rize merkez Dağsu okulunda stajyer öğretmen olarak göreve başladı. Askerlik görevinden sonra Adapazarı Sapanca Kırkpınar Okulunda görevlendirilmiştir. 13 Ağustos 1956 tarihinde Adapazarı Hendek Cumhuriyet Okulu Başöğretmenliği ve Maarif Memurluğu görevine getirildi. Hendek'te Maarif Memuru iken Ankara'da 6 ay süreyle müfettiş kursuna katılmıştır. 24 Mart 1960'da Kars'ta İlköğretim Müfettişi görevine başlamıştır. 1962 yılında Zonguldak Halk Eğitim Başkanlığına getirilmiştir. Bu görevde iki yıl çalıştıktan sonra Halk Eğitim Genel Müdürlüğü Şube Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Bu arada Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünden mezun olmuştur.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde Eğitim İdaresi ve Planlaması programında "Eğitim Planlaması" Yüksek Lisans Diploması (Master) almış. ABD-Southeastern Üniversitesinde kendisine fahri doktora verilmiştir. Akyol, 20 Nisan 1959 tarihinde Öğretmen Yüksel Hıncal'la evlenmiş ve bir çocuk babasıdır. Akyol, 30 Eylül 1999 tarihinde hayata gözlerini kapamıştır.[311]

Bölüm Sonu ve Özet

1975 ile 2000 yılları arasında okulöncesinden başlayarak yükseköğretime kadar eğitim kademelerinde, öğretmen yetiştirme alanlarında yaşanan geliş-

[308] Çelik, *İhsan Doğramacı (1915-2010),* s. 52.
[309] Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 354.
[310] Çelik, *İhsan Doğramacı (1915-2010),* s. 52; Doğan, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 354.
[311] Aydoğan Ataünal, *Kültürde ve Eğitimde Akyol: Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*. Ankara: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı: 4, 2000, s. 17.

meler kronolojik olarak milli eğitim şuraları ve kalkınma planları da eklenerek ilgili bölümde sunulmaya çalışılmıştır. Bu süreci anlamlandırmaya çalışırken askeri ve siyasi alanda meydana gelen krizler ekonomik süreçte meydana gelişmeler de dikkate alınmıştır. Öncelikle genel bir değerlendirme yapmak gerekirse her seçimden sonra kurulan hükümetlerin Milli Eğitim Bakanlığı (25 yılda 16 Milli Eğitim Bakanı değişikliği) ve eğitim sisteminde düzenlemelere gittiği görülmüştür. Bu durumun eğitimde istikrarın sağlanmasını engelleyen temel etmenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca eğitime ayrılan kaynakların dengeli dağıtımı da gerçekleştirilememiştir. Bunu söylerken 'ilköğretim' (ilkokul, ortaokul), lise 'ortaöğretim' (genel liseler, mesleki-teknik liseler) ve yükseköğretimdeki okul sayılarındaki artışın öğrenci ve öğretmen artışlarıyla orantılı olmaması dikkate alınmıştır. Buna ek olarak ilkokuldan sonra eğitim sürecine devam etmeyen öğrencilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu sürece bir de göçlerle şehirlerde yaşayanların sayılarının artması da eklenmiştir. Bu artış sınıfların kalabalıklaşmasını, bina ve alt yapı sorularının yaşanmasına neden olmuştur. Bu sorunlardan bir nebze kurtulmak için taşımalı eğitim ve ikili öğretim uygulamalarına yer verilmiştir. Bu dönemde siyasilerin sık sık "devletin parası, yeterli kaynağı yok" söylemini sık sık tekrarladıkları görülmüştür. Bu dönemde 1980 askeri darbesinin yaşanması, sonrasında 1982 Anayasası'nın oluşturulması, 1990-1991 yılları arasında Körfez Savaşı'nın yaşanması, 28 Şubat 1997 tarihindeki post modern darbesi ve 1999 yılında yaşanan deprem felaketi süreci daha da zorlaştırmıştır. İnsan yetiştirme düzeni açısından 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin sosyal, kültürel, ekonomik alanda yaşanan değişim eğitim alanında da kendini göstermiştir. Ayrıca eğitim diğer alanlarda dönüşümün anahtarı olarak kabul edilmiştir. Özellikle ekonomide neoliberal dönüşümün etkisiyle eğitimde yansımaları hem öğretim programlarının değiştirilmesi hem ara eleman yetiştirilmesi hem de özel yükseköğretim kurumlarının açılmasıyla karşılık bulmuştur. Bu durumun öğretmen merkezli, sınıfta kalma korkusunun ön planda olduğu, başarı ve tüketim odaklı, davranışçı yaklaşımın özelliklerinin benimsendiği uyarıcı-tepki davranışlarıyla ilişkilendirdiği görülmüştür. Askeri darbe dönemlerinden sonra siyasi katılım düzeyi düşük apolitik bir gençliğin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Buna ek olarak Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmasının (14 Nisan 1987) eğitim alanında yansımaları (eğitimde kalitenin arttırılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, Sokrates programı, mesleki eğitimi geliştirmek için Leonardo da Vinci programı, AB standartlarına uyum vb.) olmuştur. Ayrıca, mevcut insan yetiştirme düzeniyle sürecin yönetilemeyeceği, küreselleşen dünyada bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yeterliliklere sahip nesillerin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Eğitim kademeleri incelendiğinde ise okulöncesi eğitimine ilişkin anlayışın ve gelişmelerin 1980'lerden sonra hızlandığı görülmüştür. Ancak okullaşma oranı açısından Milli Eğitim Şuraları ve Kalkınma Planlarında belirlenen hedeflere ulaşılamamıştır. İlköğretim 1997 yılında sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm süreci de uzun yıllar Şura kararlarında ve kalkınma planlarında hedef olarak belirtilmiştir. Ancak siyasi irade tarafından uygulanması gerekçelerle ertelenmiştir. Eğitim bütçesindeki dengesizlikler nedeniyle "Kendi okulunu kendin yap!" kampanyalarıyla fiziksel sınırlılıklar giderilmeye çalışılmıştır. 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinden sonra öğretim programlarına doğal afetlerle ilgili konulara değinilmiştir. Ortaokul ise temel eğitimin ikinci kademesinden ziyade ortaöğretimin birinci aşaması olarak kabul görmüştür. Göçler nedeniyle kırsal kesimdeki ortaokullar kapanma tehlikesi ile karşı karşıyayken kent ortaokullarında öğrenci fazlalığı ve bina yetersizliği sorunları baş göstermiştir. Bu noktada kısa süre aralıklarıyla öğretim programı değişikliklerinin gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Ortaöğretim düzeyine gelindiğinde sayıları artan lise türleri, 1990'lı yıllarda denenen ders geçme ve kredi sisteminin sonuçları ve sayıları gittikçe artan lise mezunları üniversite girişinde yığılmaları önemli konu başlıkları arasındadır. Mesleki ve teknik eğitimin hedeflenen şekilde gerçekleşmemesi de bir diğer konudur.

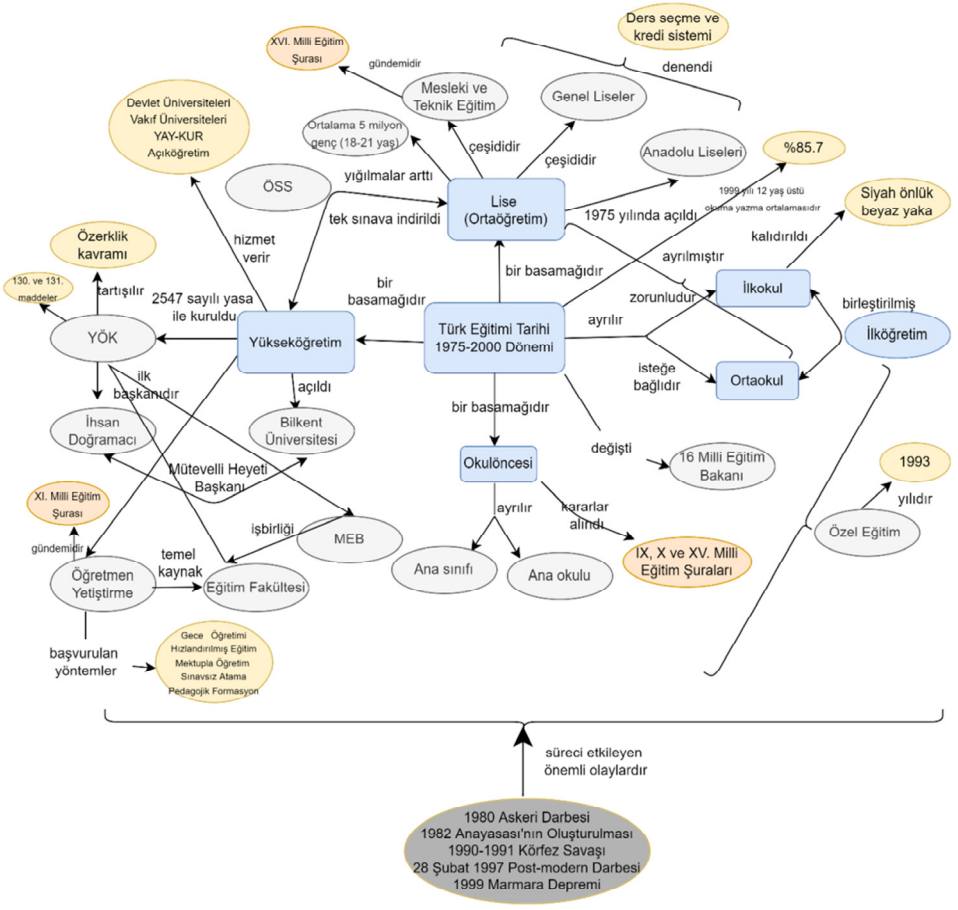
Yükseköğretim basamağına gelindiğinde kendi içinde bütünlükten ve artan talebi karşılamaktan yoksun bir durum ortaya çıkmaktadır. Bunun üzerinde yaşanan askeri darbelerin siyasi boyutta sonuçları olması dışında eş zamanlı olarak eğitim üzerinden de yansımaları olmuştur. Özellikle yerleşim birimlerinin kurulan üniversiteler aracılığıyla kalkındırılmaya çalışılması, sürecin eğitim dışında ekonomik boyutunu da ön plana çıkartmıştır. Artan öğrenci sayısı YAYKUR, Mektupla Öğretim ve Açık Öğretim düzenlemeleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu noktada devlet üniversitelerinin yanı sıra bölge ve vakıf üniversitelerinin açılmasına ilişkin yasal düzenlemeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca üniversiteye girişteki uygulanan iki basamaklı sistemin 1999 yılından tek sınava indirilmesi bir diğer önemli gelişmedir.

Özel eğitim alanındaki hizmetlerin kurumsallaşması adına 1980 yılında Özel Eğitim Genel Müdürlüğünün kurulması önemli bir aşama olmuştur. Bu alandaki hem düzenlemeler hem de öğretmen yetiştirme anlamında ön plana çıkan uygulamalar Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan zamanında gerçekleştirilmiştir. Bir diğer önemli gelişme ise 1997 tarihinde çıkarılan 573 sayılı Ka-

nun Hükmünde Kararnameymiş. İncelenen dönemde verilen özel eğitim hizmetlerinin engelli çocuklar ve üstün zekâlılar açısından sembolik oranda kaldığı belirlenmiştir. Eğitimde fırsat eşitliğini bozması nedeniyle uzun süre tartışılan bir diğer konu ise özel öğretimdir.

1970'li yıllarda özel okulların açılmasını imkân vermeyen yaklaşımın 1980'li yılların ikinci yarısından sonra yapılan düzenlemelerle gevşetildiği görülmüştür. Devletin ekonomik kaynaklarının sınırlılığını o dönem siyasilerinin her fırsatta vurgulamaları bu süreci daha da hızlandırmıştır. 1980 ihtilali sonrasında oluşturulan 1982 Anayasasında din ve ahlak eğitiminin devlet denetim ve gözetiminde gerçekleştirilmesi hükme bağlanmıştır. Öğretmenlik mesleğinin bir uzmanlık gerektirdiği ilgili kanun maddelerinde ifade edilmiştir. Ancak dönem dönem bu kapsamda değerlendirilemeyecek uygulamalara (Gece Öğretimi, Mektupla Öğretim, Hızlandırılmış Eğitim, Sınavsız atanan 50 bin öğretmen, Pedagojik Formasyon) gidildiği belirlenmiştir. Öğretmen ihtiyacının karşılanmasında da öğrenim süreleri düzenlemeleri ve program düzenlemeleri yapılmıştır. Bu noktada öğretmen ihtiyacının karşılanmasında temel kaynak olan Eğitim fakülteleri, öğretmen ihtiyacının öngörülememesi nedeniyle Fen-edebiyat fakülteleriyle karşı karşıya gelmiştir. IX-XII. Milli Eğitim Şuralarında ve VII. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında öğretmenlik mesleğinin hem çağın gereklerine uygun bir içerikte yetiştirilmesi noktasında (özel alan, meslek bilgileri ve genel kültür dersleri) daha iyi noktaya taşınması hem de tercih edilebilirliğini arttırmak için kararlar alınmıştır. Özellikle VII., VIII. IX. Milli Eğitim Şuralarına ilişkin kararların çeşitliliği ve çokluğu uygulamaya geçerliliğinde aynı şekilde karşılık bulamamıştır. Dönemin eğitimcisi olarak tıp eğitimine, yükseköğretimde kuruluşuna katkıda bulunduğu devlet üniversiteleri ve ilk vakıf üniversitesi, Yükseköğretimin Kurulu'nun (YÖK) kuruluşunda edindiği misyon nedeniyle İhsan Doğramacı incelenmiştir. Doğramacı'nın eleştirildiği uygulamalarına da yer verilmiştir. Ayrıca dönemine damgasını vuran Avni Akyol'un hayatına da değinilmiştir.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1. 1996 yılında yapılan Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğinde sürece dâhil edilmeyen eğitim süresi aşağıda verilen hangi aylar arasındadır?

A) 60-72

B) 37-72

C) 0-36

D) 0-72

E) 36-78

2. Uzun süren tartışmalar sonrasında siyah önlük ve beyaz yaka ilkokul üniforması uygulaması aşağıda verilen hangi Milli Eğitim Bakanı'nın çıkardığı kılık-kıyafet genelgesiyle son bulmuştur?

A) Metin Emiroğlu

B) Hasan Celal Güzel

C) Köksal Toptan

D) Nahit Menteşe

E)Avni Akyol

3. Daha önceleri kolej olarak adlandırılan ve bazı derslerin yabancı dilde okutulduğu liseler 1975 yılından sonra eğitim sisteminde nasıl adlandırılmıştır?

A) Fen Liseleri

B) Anadolu Liseleri

C) Özel Liseler

D) Süper Liseler

E)Liseler

4. 1981 Üniversite Reformuyla yükseköğretim sistemi aşağıda verilen hangi modelin temel ilkelerine geçmiştir?

A) Kıta Avrupası

B) Araştırma üniversitesi

C) Alman modeli

D) Anglo Sakson

E) Fransız modeli

5.

I. Üniversitelerin sanayi ile iletişime geçmesi

II. Bürokratik yönetim engeline takılmama

III. Daha çok özerklik verilmesi

IV. Öğretim üyelerinin niteliklerinin dikkate alınması

Yukarıdakilerden hangisi OECD'nin ülkemizdeki üniversitelere ilişkin 1996 yılında hazırladığı raporda belirtilen önerilerden biri değildir?

A) Sadece I

B) Sadece II

C)II-III

D)I-IV

E)III-IV

6. Türkiye'de ilk Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Kanunu ne zaman çıkarılmıştır?

A) 1973

B) 1974

C)1975

D)1976

E)1977

7. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından aşağıda verilen hangi yıl özel eğitim yılı olarak ilan edilmiştir?

A) 1983

B) 1986

C)1991

D)1993

E)1997

8. Ülkemizde özel yüksekokul kurma yolunu açan hangi sayılı kanun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir?

A) 625

B) 2843

C)3035

D)3025

E)130

9. Aşağıda verilenlerden hangisi Yükseköğretimin sorunlarının nedenlerinden biri değildir?

A) Siyasetten gelmeye başlayan zorlamalar

B) Niteliksiz yükseköğretim arzı

C) Hızla artan yükseköğretim arzı

D) Kendi içinde bir bütünlükten yoksun olması

E) Öğrenci hareketlerini dönüştürecek bir iç dinamiğe sahip olmayışı

10. Aşağıda verilen kararlardan hangisi XVI. Milli Eğitim Şurasında (22-26 Şubat 1999) mesleki ve teknik eğitimin ortaöğretim sistemi bütünlüğü içinde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılmasına yöneliktir?

A) Özel sektörün mesleki ve teknik eğitim okulları açması özendirilmelidir.

B) Meslek standartlarının hazırlanıp geliştirilmesi kurumsal bir temele oturtulmalıdır.

C) Yaratıcı, eleştirel ve bilimsel düşünen, insan ve doğaya ilişkin estetik değerlere sahip olan öğretmenler yetiştirilmelidir.

D) Mesleki ve teknik orta öğretim kurumları ile meslek yüksekokulları arasında bağlantı kurulmalıdır.

E) Yeni bilgi ve teknoloji kullanan, yabancı dil bilen öğretmenler yetiştirilmelidir.

11. Öğretmen yetiştirme uygulamaları üniversite çatısı altında bulunan fakültelerde, YÖK ve MEB işbirliği çerçevesinde yürütülmeye ne zaman başlamıştır?

A) 1976

B) 1983

C)1989

D)1992

E)1997

12. Aşağıdakilerden hangisi "Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretim" uygulamasına geçişin nedenlerinden biri değildir?

A) İlkokuldan ortaokula devam edenlerin sayısının az olması

B) Bilim ve teknolojide hızlı gelişmelerin yaşanması

C) Teknik bilgi ve becerilerle donanımlı insan kaynakları ihtiyacı

D) Öğretim programları arasında bir bütünlüğün bulunmaması

E) Kalabalık sınıflar ve teknik imkânların sınırlı olması

13. Hedefin başarıya odaklı "eleyici" olmak değil, fakat öğrencileri 3 yıl içinde yetenekleri ölçüsünde yetiştirerek onlara temel bir eğitim sağlamak olarak belirlenen eğitim kademesi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Okulöncesi

B) İlkokul

C) Ortaokul

D) Üniversite

E) Lise

14. Aşağıdaki öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere kullanılan yöntemlerden hangisi diğerlerinden farklıdır?

A) Mektupla Öğretim

B) Hızlandırılmış Eğitim

C)Gece Öğretimi

D) Asker öğretmenlik yapanlar

E) Pedagojik Formasyon

15. Eğitim hizmetlerinden yararlananların eğitim harcamalarına katılmalarının hedeflenmesi aşağıda verilen hangi kalkınma planı dönemindedir?

A) Beşinci

B) Üçüncü

C)Dördüncü

D) Altıncı

E)Yedinci

Cevaplar

1-C	2-E	3-B	4-D	5-A	6-E	7-D	8-A	9-C	10-B	11-B	12-E	13-C	14-D	15-A

Kaynaklar

Akçay, Cengiz *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara: Anı, 2006.

Akın, Fehmi, "1933'ten Bu Yana Türkiye'de Üniversite", *Mülkiye Dergisi*, 27/240 (2003): 207-245. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/240/877

Aksoy, İlhan, "T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının Yükseköğretimde Öğretimi", *Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi* 10-11 Kasım 2005, Ed. Dr. Yasemin Doğaner, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi* (M.Ö. 1000-M.S. 2008), Ankara: Pegem Akademi. 2008.

Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması,* Ankara: Pegem Akademi. 2018.

Alkan, Cevat, "Türk Milli Eğitim Sisteminin Mesleki ve Teknik Eğitim Boyutu", *75 Yılda Eğitim,* Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 1999.

Alkan, Ahmet Turan, "Medreseden Üniversiteye Akademik Hayatımızın Kara Bahtı", *Üniversite, Bilim ve Türkiye*, Ed. Vedat Bilgin, Ankara: A Kitap Bir Binyıl, 2012.

Alışkan, Murat (2010). *Yükseköğretim Mevzuatı*, İstanbul: Yaylım.

Altunya, Niyazi "Türkiye Cumhuriyeti'nde Din Eğitimi", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999

Aslan, Erdal. "Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler", *Sosyal Bilgiler Eğitimi*, Ed. Dursun Dilek. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Ataman, Ayşegül "Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş,* Ed. Ayşegül Ataman, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2011.

Ataünal, Aydoğan. *Kültürde ve eğitimde Akyol: Hayatı, kişiliği ve eserleri.* Ankara: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı. 2000.

Başaran, İbrahim Ethem "Türkiye'de Eğitim Sisteminin Evrimi", *75 Yılda Eğitim, Haz.* Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Baykoç Dönmez, Necate ve Şahin, Semra "Özel Eğitimin Tarihi Gelişimi", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, Ed. Necate Baykoç Dönmez, Ankara: Eğiten Kitap, 2011.

Bilasa, Pınar, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi* (1970-2010), Ankara: Pegem Akademi. 2015.

Bilgili, Ali Sinan "Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler", *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, Haz. Ali Sinan Bilgili, Ankara: Pegem Akademi, 2008.

Binbaşıoğlu, Cavit, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Anı. 2014.

Bolay, Süleyman Hayri "Çağdaş Üniversitede Neler Önem Kazanmaktadır?", *Üniversite, Bilim ve Türkiye,* Ed. Vedat Bilgin, Ankara: A Kitap Bir Binyıl, 2012.

Cavkaytar, Atilla. "Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim", *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim,* Ed. İbrahim H. Diken, Ankara: Pegem Akademi, 2015.

Çağlar, Adil. "75. Yılında Cumhuriyet'in İlköğretim Birikimi", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Çelik, Faik. "Prof. Dr. İhsan Doğramacı (1915-2010)", *Yükseköğretim Dergisi*, 1/1(2011): 51-53.

Çiçek, İlhan. "Özel Eğitimle İlgili Temel Kavramlar ve Tarihsel Süreç", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, Ed. Rıdvan Karabulut, Ankara: Eğiten Kitap, 2020.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1979-1983), 1980 programı, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (Mart 1980).

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). *1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler* (24 Temmuz 1990), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. 1990.

Dinçsoy, Ömer. *Türk Eğitim Sistemi "Genel Bir Bakış",* Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. 1995.

Doğan, Adem. "Türkiye'de Özel Eğitim", *Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Kılınç & Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Doğan, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi* (Birinci Basım), Ankara: Nobel. 2018.

Doğramacı, İhsan. *Günümüzde Rektör Seçimi ve Atama Krizi: Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimine Bir Bakış*, Ankara: Meteksan. 2000.

Dönmez, Cengiz "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, (2005): 255-268.

Dönmez, Cengiz ve Yazıcı, Kubilay. *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*, Ankara: Nobel. 2008.

Enç, Mitat, Çağlar, Doğan. ve Özsoy, Yahya *Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası. 1981.

Ercan, Fuat."Neo-liberal Eğitim Ekonomisi: Eleştirel Bir Çerçeve Denemesi". *Eğitim: Ne için? Üniversite: Nasıl? YÖK: Nereye?* Ed. M. Çoban Red, Ankara: Ütopya, 1999a.

Ercan, Fuat. "1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları", *75 Yılda Eğitim,* Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999b.

Erdoğan, İrfan. *Eğitim Bilimleri ve Milli Eğitime Dair*, Ankara: Nobel. 2015.

Ertuğrul, Halit. *Öğretmenin Başarı Kılavuzu*, İstanbul: Nesil Yayınları. 2003.

Ertuğrul, N. İlter. *1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı,* Ankara: ODTÜ. 2009.

Gelişli, Yücel ve Yazıcı, Elçin. "Türkiye'de Uygulanan Okul Öncesi Eğitim Programlarının Tarihsel Süreç İçerisinde Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, (2012):85-93.

Gültekin Akduman, Gülümser "Okul Öncesi Eğitimin Tanımı ve Önemi", *Okul Öncesi Eğitime Giriş.* Haz., Gülden Uyanık Balat. Ankara: Nobel, 2015.

Güven, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi* (Yedinci Baskı). Ankara: Pegem Akademi. 2018.

Gürüz, Kemal. *Dünya'da ve Türkiye'de Yükseköğretim: Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri,* Ankara: ÖSYM. 2003.

Hatipoğlu, M. Tahir. *Üniversite Üzerine Dertleşi*, Ankara: Selvi. 2015.

Karagözoğlu, Nazike. "Cumhuriyet Döneminde Eğitim: Geçmişten Günümüze Okul Öncesi Eğitimi ve İlköğretim", *Türk Eğitim Tarihi,* Ed. Mehmet Sağlam. Ankara: Vizetek, 2021.

Kaya, Yahya Kemal. *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış: Eğitimde Model Arayışı* (Geliştirilmiş İkinci basım), Ankara: Bilim Yayınları. 1993.

Kaya, Yahya Kemal *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika-Eğitim-Kalkınma*, Ankara: Pegem Akademi. 2015.

Kılınç, Mustafa. "1950'den Günümüze Türkiye'de Eğitim Faaliyetleri", *Türk Eğitim Tarihi*, Haz., Mustafa Kılınç ve Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Kili, Suna & Gözübüyük, A. Şeref (2000). *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri,* İstanbul: Kültür Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Sekizinci Milli Eğitim Şurası* (28 Eylül-3 Ekim 1970), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991a.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası* (24 Haziran-4 Temmuz 1974), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991b.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Onuncu Milli Eğitim Şurası* (23-26 Haziran 1981), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991c.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On birinci Milli Eğitim Şurası* (8-11 Haziran 1982), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991d.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On ikinci Milli Eğitim Şurası* (18-22 Temmuz 1988), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1989.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On üçüncü Milli Eğitim Şurası* (15-19 Ocak 1990), Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 1990.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On dördüncü Milli Eğitim Şurası* (27-29 Eylül 1993), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1993.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On beşinci Milli Eğitim Şurası* (13-17 Mayıs 1996), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991e.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *İlk ve Ortaöğretimde Öğrenci Kıyafetleri,* Ankara: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. 1997.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1998.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *On altıncı Milli Eğitim Şurası* (22-26 Şubat 1999), Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 1999.

Milli Eğitim Bakanlığı MEB. *Türkiye Eğitim İstatistikleri* (2005-2006), Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 2006.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler* (1920-2010), Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı. 2010.

OECD(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) *Türkiye Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Raporu.* Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu. 1996.

Okçabol, Rıfat. "Cumhuriyet'in 75. Yılında Ortaöğretim Sistemimiz", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Okçabol, Rıfat. *Türkiye Eğitim Sistemi,* Ankara: Ütopya. 2005a.

Okçabol, Rıfat. Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz. Ankara: Ütopya. 2005b.

Öztürk, Demet. "YAYKUR'un Türk Eğitim Sistemine Getirdiği Yenilikler", *Eğitim ve Bilim*, 4/22 (1979): s. 37-48. ISSN 1300-1337. Erişim Adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/ index.php/EB/article/view/5458/1623>. Erişim Tarihi: 22 May 2022

Öztürk, Cemil. "Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Öztürk, Cemil. "Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış", *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım,* Ed. Cemil Öztürk. Ankara: Pegem A, 2006.

Sağlam, Halil İbrahim; Şen, Cevdet; Tınmaz, Elif; Süzer, Semra. "İlkokullarda Serbest Kıyafet Uygulamasının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33/2 (2014): 480-491.

Sakaoğlu, Necdet Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2003.

Sincer, Sakine ve Atanur Baskan, Gülsün. "Yükseköğretimin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Üniversite Reformları". *Yükseköğretim Üzerine Düşünmek*, Ed. Gülsün Atanur Baskan ve Necati Cemaloğlu, Ankara: Pegem Akademi, 2020.

Şahin, Semra. "Özel Eğitimin Tarihçesi", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Ed. Ayşegül Ataman, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2011.

Şanal, Mustafa ve Alaca, Eray. *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan Günümüze*, Ankara: Pegem Akademi. 2020.

Tekeli, İlhan. *Tarihsel bağlamı içinde Türkiye'de yükseköğretimin ve YÖK'ün tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2010.

Tertemiz, Neşe Işık. "Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretim: Hedefler ve Uygulamalar", *75 Yılda Eğitim*, Ed. Fatma Gök, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Tokdemir, Muhammet Ahmet "1960'tan Günümüzde Ülkemizde Eğitim", *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker, (2016).

Tüfekci Akcan, Aysel. "Erken Çocukluk Eğitimi ve Tarihsel Gelişimi", *Erken Çocukluk Eğitimine Giriş*, Ed. İlkay Ulutaş ve Serap Demiriz. Ankara: Pegem Akademi, (2018).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *İstatistik Göstergeler* (1923-2011), Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. 2012.

Türer, Ali. *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Detay. 2011.

Yalçıntaş, Altuğ ve Akkaya, Büşra "Türkiye'de Akademik Enflasyon: "Her İle Bir Üniversite Politikası" Sonrasında Türk Yükseköğretim Sistemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74/3 (2019): 789-810. DOI: 10.33630/ausbf.551330.

Yeşilbursa, Cemil Cahit "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Müzecilik ve Müze Eğitimi", *Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Kılınç & Songül Keçeci Kurt, Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Yılmaz, Cevdet ve Zeybek, Halil İbrahim "Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre Liselerimizde Coğrafya Öğretiminin Yeri ve Bazı Sorunları", *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, 10/1 (1997): 309-320.

Yükseköğretim Kurumu (YÖK). *Fakülte-Okul İşbirliği,* Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi. 1998.

Elektronik Kaynaklar

http://721 ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf (III. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977) (E.T.: 26.3.2022).

http://ekutup.dpt.gov.tn/plan4.pdf (IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983) (E.T.: 26.3.2022).

http://ekutup.dpt.140 gov.tr/plan/plan5.pdf (V. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989) (E.T.: 26.3.2022).

http://ekutup.dpt.291 gov.tr/plan/plan6.pdf (VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994) (E.T.: 26.3.2022)

http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf (VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000) (E.T.: 26.3.2022).

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.83349.pdf (Milli Eğitim Bakanlığı İle Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik) (E.T.: 10.07.2022)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM (2000'DEN GÜNÜMÜZE)

Mehmet Yavaş - Ercenk Hamarat

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- ✓ 2000'li yıllarda Türk Eğitim Tarihi'ni bir bütün içerisinde kavrayacaktır.
- ✓ 2000'li yıllarda Türk Eğitim Tarihi'ni kronolojik olay örgüsüyle açıklayabilecektir.
- ✓ 2000'li yıllarda Türk Eğitim Tarihi kapsamında meydana gelen reformları, düzenlemeleri ve önemli olayları kavrayacaktır.
- ✓ 2000'li yıllarda Türk Eğitim Tarihi konularında meydana gelen değişimlerin arkasında yatan nedenleri Türk Eğitim Sistemi'nin değişim süreci bağlamında değerlendirebilecektir.

Giriş

2000'li yıllar Türkiye'de eğitim politikaları yapım sürecinde etkili olan unsurların etkisini ve aynı zamanda türünü de değiştiren bir süreç olmuştur. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan kalkınma planları, Talim ve Terbiye Kurulu kararları ve eğitim politikası yapım sürecinde alınan ya da alınacak kararlara meşrutiyet sağlama noktasında büyük önem arz eden Milli Eğitim Şuraları Türkiye'nin yakın dönemine kadar eğitim politikası yapım sürecinde başı çeken yapılardır.[1] [2] [3] Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de eğitim politikalarının yapım süreçlerine sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere pek çok eğitim paydaşının dâhil edildiği görülmektedir. Bu durumun başlıca nedeni şüphesizdir ki 1990'lı yıllarda başlayan ve 2000'li yıllarda hız kazanan Avrupa Birliği uyum sürecidir. Bu süreçte devlet kurumları başta

[1] Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz, *Türkiye'de Eğitim Politikasının Bağlamı ve Politika Oluşturma Süreci*, haz. Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz., Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 1. Bs. 2019.

[2] İrfan Erdoğan, ''Milli Eğitim Bakanlığı Sisteminin Kuvvetler Ayrılığından Kuvvetler Birliğine Doğru Dönüştürülmesi'', *Eğitim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (2014), s.329-340.

[3] Günal Kansu, *Planlı Yıllar: Anılarla Devlet Planlama Teşkilatının Öyküsü,* İstanbul. İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

olmak üzere pek çok farklı kurum ve kuruluş Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında köklü dönüşümler geçirmiştir.[4] Bu dönüşüm sürecinden etkilenen alanların başında ise eğitim sistemi gelmektedir. Pek çok yapısal reformun gerçekleştirildiği eğitim sistemi içerisinde 2000'li yıllar köklü değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur. İnsan yetiştirme düzeni açısından bakıldığında ise 2000'li yıllar eğitim öğretimin hedeflerinde büyük bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak demokratik ve insan hakları anlayışı temelinde bir eğitim hedefi ortaya konulmuş ve bu kapsamda yeni bir vatandaş anlayışı da kendisini göstermiştir. Öncelikle eğitim programları değiştirilmiş ve kamuoyunda yapılandırmacılığa geçiş olarak da adlandırılan öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı Türk eğitim sistemine hâkim olmuştur. Öğretmenin daha çok eğitim sürecinde rehber vazifesi gördüğü ve öğrencinin süreçte ön planda olduğu, aktif katılım ve sorun çözme becerisine sahip bireyler ortaya koymayı hedefleyen yeni sistem kapsamında pek çok uygulama da eğitim sisteminde yer bulmaya başlamıştır.

Genel olarak bu değişimlere bakıldığında bu dönemde yapılan diğer uygulamaları şu şekilde sıralamak mümkündür;

- ✓ İletişim teknolojilerindeki gelişim eğitim sistemini de doğrudan etkilemiş ve eğitim öğretim sürecinde teknolojik sistemlerin entegrasyonu ön planda olmuştur.
- ✓ Avrupa birliği uyum süreci kapsamında başlayan reform çabalarıyla birlikte köklü reformlar gündeme gelmiştir. Bunların başında gelen demokrasi ve insan hakları temelinde öğretim programları ve ders kitaplarının yeniden düzenlenmesidir.
- ✓ Ayrıca bu süreçte uluslararası kuruluşların desteği başta olmak üzere eğitime yönelik pek çok yatırım projesi hayata geçirilmiştir. Bu yatırımların büyük çoğunluğu altyapı yatırımlarına yapılmıştır.
- ✓ Küreselleşme ve Türkiye'nin dışa açılım sürecinin etkisiyle eğitim sisteminin de uluslararası alana açılışı hız kazanmıştır. Uluslararasılaşma kapsamında başta yükseköğretim olmak üzere eğitim kademelerinde uluslararası alanda iş birliği ön planda olmuştur.
- ✓ Okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar okula devam oranlarının azaltılmasına ve okullaşma oranının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

[4] T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012)*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013.

- ✓ Katsayı uygulaması kaldırılarak mesleki eğitimin güçlendirilmesine ve yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

Bu dönemin insan yetiştirme düzeni:

2000'li yıllar diğer dönemlerde de olduğu gibi belli bir insan yetiştirme düzeninde seyretmiştir. Belli özelliklerde ve belli nitelikte insan yetiştirme ön plana çıkmıştır. Bunun için de eğitim tarihi açısından bakıldığında atılan adımların hedefi bu dönemin insan yetiştirme düzenini kurmaktır. Bu ise 21. Yüzyıl insanı, beceri ve değer sahibi insan ve dünyayla bütünleşmiş insan şeklinde 3 farklı nitelemeyle kavramsallaştırılabilir:

- ✓ 21. yüzyıl insanı: Yeni milenyumla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri takip edebilmek için eğitim tarihimiz ve politikamız açısından birçok adım atılmış ve yeni yüzyılın insanına yönelik tartışmaların gerisinde kalmama gayesi güdülmüştür.
- ✓ Beceri ve değer sahibi insan: Dönemin insan yetiştirme düzeninde gerekliliklerden olan beceri ve değer temelli insan yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Mesleki eğitim adımları ve öğretim programlarının beceri ve değer temelli güncellenmesi burada önem arz etmektedir.
- ✓ Dünyayla bütünleşmiş insan: AB uyum sürecinde eğitim için atılan tüm adımlar, yabancı dil eğitimi için yapılan düzenlemeler ve Türkiye Yeterlikler Çerçevesi gibi dünyayla uyumlu çerçeve metinlerin oluşturulması bu dönem insan yetiştirme düzeni için oldukça anlamlıdır.

2000'li Yıllarda Türk Eğitiminin Genel Görünümü

2000'li yıllar denildiği zaman akla gelen temel konu; *bilgi ve iletişim teknolojilerindeki büyük sıçrama* ve bu sıçramanın bir yansıması olarak ortaya çıkan *küreselleşme* ve bireyler arası etkileşim sürecidir. Bu açıdan bakıldığında da yeni bir çağın başlangıcı olan bu dönem her ülkenin eğitim sistemlerinde bir dönüşümü de gündemine aldığı bir zaman dilimidir. Bunlar arasında Türkiye de zamanın koşullarına uygun olarak eğitim sisteminde bir takım düzenleme yapma ihtiyacı hissetmiştir. Bu konuda özellikle 1990'lı yılların sonundan başlayan ve 2000'li yıllarda hayata geçirilen pek çok proje ortaya çıkmıştır.

Soru

2000'li yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler Türkiye'nin eğitim tarihini nasıl etkilemiş olabilir?

2000'li yıllarda Türk eğitim sistemini başlıca etkileyen unsur; Avrupa Birliği üyelik süreci ve değişen küresel sisteme uyum sağlama çabaları olmuştur. Demokrasi ve insan haklarının temel göstergeler kabul edildiği bu süreçte eğitimin bu kriterlere uyum sağlama çabası sadece Avrupa Birliği uyum kriterleri çerçevesinde ele alınmamalıdır. 2000'li yılların başı tüm dünyada demokrasinin ve liberal düşüncenin ilerleme ve yayılım gösterme sürecidir. Bu durum doğrudan Türkiye'yi de etkilemiştir. Gerçekte 2000'li yıllarda Türk eğitim sistemini dönüşüme sevk eden süreç 1990'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan sürecin nihai sonucudur. Bu dönemlerde mevcut değişim sürecinin Türkiye'yi de dönüştüreceği uzmanlar ve kurumlar tarafından öngörülen ve bu kapsamda planlamalar yapılan dönemdir. Özellikle 1996 yılında ortaya atılan Eğitim Ana Planı kapsamında 1996-2011 yılları arasını kapsayan 15 yıllık bir hedef belgesi ortaya atılmıştır. Eğitim Ana Planı kapsamında dört temel reform hedeflenmektedir. Bunlar sırasıyla; Zihniyet Reformu ve Türk İnsanı Örneği, Müfredat Reformu ve Öğretmen, Okul Reformu ve Çevre, Sistem Reformu ve Yönetim şeklindedir.[5] Başta Devlet Planlama Teşkilatı olmak üzere Milli Eğitim Şuralarında alınan tavsiye kararları ve Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer eğitim paydaşları tarafından yapılan pek çok çalışma bu ana temeller üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Özellikle bu dönemde; eğitime verilen desteğin %100'e çıkartılması, okul ders kitaplarının devlet tarafından ücretsiz dağıtılması, okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi ve ailelere teşvikler sağlayacak projelerin hayata geçirilmesi vb. bu dönemde ortaya konulan başlıca çalışmalardandır.

Ancak yapılan çoğu çalışmaya bakıldığında Türkiye özelinde dikkati çeken unsur eğitim alanındaki yatırımların odak noktasını *altyapıyla ilgili olanlar* oluşturur. Bunun temel nedeni Türkiye'nin gelişmiş değil, gelişme sürecinde olan bir ülke olmasıdır. Bu durum, finansman kullanımını da doğrudan etkilemektedir. Çünkü gelişmiş ülkelerde eğitim alanında yapılan reformların odak noktasını eğitimin yönetimi ve finansmanı oluştururken, gelişmekte olan ülkelerde ise okullaşma oranları, *eğitime erişim imkânlarının iyileştirilmesi ve eğitim sürelerinin uzatılması* oluşturmaktadır[6]. Ayrıca bir diğer önemli fark, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerden farklı olarak kendi kaynakları yerine dış finansal desteklerle eğitim reformlarını gerçekleştirme çabası gütmesidir. Türkiye, 2000'li yıllarda yapmış olduğu pek çok çalışmada başta Avrupa Birliği olmak

[5] İlhan Dülger, "Eğitim Ana Planı 1996-2011: Bütünleştirilmiş Bir Reform Stratejisini Uygulamaya Aktarma Düzeni", *Planlama Dergisi*, 2002, s.179-2012.

[6] Zafer Çelik, *2000'li Yıllarda Türk Eğitim Sisteminin Genel Görünümü*, der. Bekir S. Gür., İstanbul: Meydan Yayıncılık, 1. bs., 2011.

üzere OECD, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan gelen dış finansal desteklerle eğitim alanında pek çok proje ve eğitim faaliyetini hayata geçirmiştir. Bu dış finansal desteklerin alınmasında ise temel etken Türkiye'nin geçirmiş olduğu 2001 ekonomik krizidir. Kriz sonrası Türkiye'nin yaşamış olduğu ödeme sıkıntıları ve ekonomik daralmalar hem siyasal hem de sosyal yaşamda pek çok değişimi de beraberinde getirmiştir. Kriz sonrasında ekonomik yapı temelinde başlayan yeniden yapılanma süreciyle birlikte Avrupa Birliği üyelik süreci serbest piyasa temelinde, kişisel hak ve özgürlüklerin temel alındığı, demokratik ve çoğunlukçu bir yönetim anlayışını gerektirmiştir. Bu kapsamda yeniçağa ve koşullara uygun bir eğitim reformu ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bilgi Penceresi

2000'li yıllarda gerçekleştirilen yapılandırmacılığa geçişin sağlanmaya çalışıldığı 2005 reformunda ana amaç, demokratik ve daha katılımcı bir müfredat ortaya çıkarmaktır.

Bu reform ihtiyacının en temel yansıması 2003 yılında başlayan ve 2006 yılında tamamlanıp uygulamaya başlanan müfredat reformudur. Yapılandırmacılığa geçiş olarak da adlandırılan bu değişim sürecinde temel kriter Avrupa Birliği süreci kapsamında ön planda olan *demokratik ve daha katılımcı müfredat* ortaya koymaktır.[7] Öncesinde 2003 yılında başlanan yeni müfredat çalışmaları 2004 yılında kamuoyuyla paylaşılmış ve 2004-2005 eğitim-öğretim döneminde 9 il ve 120 okulda pilot uygulamaya başlanmıştır. Yapılandırmacılık yaklaşımının temel alındığı yeni müfredat programları 1 yıllık pilot uygulamanın ardından 2005-2006 yılından itibaren tüm ilköğretim okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca Mayıs 2004 tarihinde yapılan anayasa değişikliğiyle Yüksek Öğretim Kurulu'na (YÖK) Genelkurmay Başkanlığı'ndan üye atanması uygulamasına son verilmiştir. Tüm bu yapılan çalışmaların temelinde eğitimin daha demokratik ve sivil toplumun katılımına imkân sağlayacak şekilde dönüştürmek yer almaktadır.

Soru

2000'li yılların başında eğitimle ilgili yatırımlar sizce neden daha çok altyapı ile ilgilidir?

[7] Eğitim Reformu Girişimi, *Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu,* İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2005.

Uluslararası alana açılma da bu dönemin bir diğer öncelikli hedeflerinden olmuştur. Bu kapsamda ilk kez OECD tarafından 2000 yılında uygulanmaya başlanan PISA programına Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2003 yılında katılım sağlanmıştır. Tam ismi Uluslararası Öğrenci Derecelendirme Programı olan PISA 3'er yıllık dönemler halinde 15 yaşındaki öğrencilerin okulda öğrendikleri bilgi ve becerileri yaşamda kullanma düzeylerini ölçmektedir. Günümüze kadar Türkiye'nin PISA'ya katılımı kesintisiz olarak devam etmiştir.[8] Diğer taraftan dönemin koşullarına uygun olarak Avrupa Birliği uyum sürecinin de etkisiyle 2004 yılında hayata geçirilen bir diğer önemli proje Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi'dir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında 13 Ocak 2004'te imzalanan protokol kapsamında ilk olarak 2003-2004 eğitim öğretim yılında 81 ilde yer alan 300 okulda pilot uygulaması yapılan proje 2004-2005 eğitim öğretim yılından itibaren bütün ülkede hayata geçirilmiştir. Proje kapsamında bütün ilkokul ve ortaokullarda öğrencilerin oylarıyla seçilen okul öğrenci meclisi ve bu meclislerin başkanlarının seçtiği il öğrenci meclisleri oluşturulmuştur. Her 23 Nisan'da Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanan bu meclislerin almış olduğu kararlar aynı zamanda tavsiye niteliğinde Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Kesintisiz devam eden proje 19 Nisan 2019 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.[9] [10]

Bilgi Penceresi

OECD tarafından 2000 yılında uygulanmaya başlanan PISA programına MEB ilk kez 2003 yılında katılmıştır.

Eğitim sisteminde yapılan bu yapısal reformların dışında altyapı yatırımlarına da ağırlık verildiği görülmektedir. Bunların başında gelenlerden ilki 2003-2004 eğitim öğretim yılından itibaren başlayan ders kitaplarının öğrencilere ücretsiz dağıtılmasıdır. Başta sosyoekonomik düzeyleri düşük ve dezavantajlı öğrenciler olmak üzere ihtiyaç sahibi öğrencilere sağlanan en temel eğitim desteğini bu faaliyet oluşturmuştur. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2010 yılında ortaya konulan Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi

[8] "PISA Sınavı", Millî Eğitim Bakanlığı, erişim 23 Haziran, 2022, https://pisa.meb.gov.tr/www/pisa-nedir/icerik/4.

[9] "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi Yönergesi´nin Yürülükten Kaldırılması", Milli Eğitim Bakanlığı, erişim 20 Haziran, 2022 https://mus.meb.gov.tr/www/demokrasi-egitimi-ve-okul-meclisleri-projesi-yonergesinin-yurulukten-kaldirilmasi/icerik/6830.

[10] Mehmet Şişman, *2000'li Yıllarda Türkiye Eğitim Sisteminin Yönetimi*, der. Bekir S. Gür, İstanbul: Meydan Yayınları, 1. bs., 2011.

(FATİH) projesiyle bilgi ve iletişim teknolojisinin eğitime entegrasyonunu sağlama ve öğrencilerin eğitim alma süreçlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerini daha aktif kullanabilmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu projenin temel amacı olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim sistemiyle bütünleştirilerek Türk Eğitim Sistemi'nde bir yeniden yapılanma hedeflenmiştir.[11]

2010 yılında 1-5 Kasım tarihleri arasında 18. Milli Eğitim Şurası Öğretmenin Yetiştirilmesi, İstihdamı ve Mesleki Gelişimi, Eğitim Ortamları, Kurum Kültürü ve Okul Liderliği, İlköğretim ve Ortaöğretimin Güçlendirilmesi, Ortaöğretime Erişimin Sağlanması, Spor, Sanat, Beceri ve Değerler Eğitimi ve Psikolojik Danışma, Rehberlik ve Yönlendirme başlıkları kapsamında toplanmıştır. Şura sonunda 197 maddelik tavsiye kararlar kamuoyu ile paylaşılmıştır.[12]

2012 yılında gerçekleştirilen bir diğer önemli yenilik zorunlu eğitim süresinin 8 yıldan 12 yıla çıkartılması ve kamuoyunda 4+4+4 olarak adlandırılan eğitim sisteminin yeniden kademelendirilmesidir. Bu kademelendirme sonrası 1997 yılında kaldırılmış olan imam hatip okullarının ortaöğretim kısımları yeniden açılmıştır. Ayrıca okula başlama yaşı 72 aydan 60 aya düşürülmüştür.[13]

2010 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye yönelik büyük bir göç dalgası meydan gelmiştir. Bunun sonucunda sayıları milyonları bulan Suriyeli göçmen çocukların eğitim alma sorunu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Avrupa Birliği desteğiyle 2016 yılında Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PİKTES) başlatılmıştır. Proje kapsamında Türkiye'de yaşayan geçici korunma altındaki Suriyeli çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması amaçlanmaktadır.

2014 yılında 19. Milli Eğitim Şurası Eğitim Programları ve Haftalık Ders Çizelgeleri, Öğretmen Niteliğinin Artırılması, Eğitim Yöneticilerinin Niteliğinin Artırılması ve Okul Güvenliği temaları kapsamında gerçekleştirilmiştir.[14]

2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE) Projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje ile amaçlanan PISA gibi uluslararası ölçekte uygulanan ancak tek bir çerçeve kap-

---

[11] Selda Ekici ve Bülent Yılmaz, "FATİH Projesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kütüphaneciliği*, 27/2 (2013), s.317-339.

[12] Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, *18. Milli Eğitim Şurası: Eğitimde 2023 Vizyonu Şura Raporu,* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010.

[13] "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", Resmi Gazete, erişim 24 Haziran, 2022, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm.

[14] "19. Millî Eğitim Şûrası Sona Erdi", Millî Eğitim Bakanlığı, erişim 20 Haziran, 2022, http://www.meb.gov.tr/19-mill-egitim-srasi-sona-erdi/haber/7594/tr.

samında değerlendirmeye tabi tutulan öğrencilerin ulusal düzeyde üst düzey zihinsel becerilerini ölçmektir. Bu kapsamda 2016 yılından itibaren 81 ilde ABİDE projesi uygulanmaya başlanmıştır.[15]

2018 yılında yaşanan bir diğer köklü dönüşüm öğretim programları kapsamında olmuştur. İlköğretim ve ortaöğretim müfredatları güncellenerek 2018-2019 eğitim-öğretim döneminden itibaren kullanılmaya başlanmıştır.[16]

Türk Eğitim Sisteminde bir diğer önemli gelişme 2018 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilan edilen *2023 Vizyon Belgesi*'dir. Türk Milli Eğitim sisteminin 2023 yılı hedeflerini ortaya koyması açısından önem arz eden bu metin kapsamında eğitimde yapılması planlanan pek çok proje ve faaliyet kamuoyuyla paylaşılmıştır.[17]

2019 yılında patlak veren ve tüm dünyayı etkisi altına alan korona virüs salgınıyla birlikte dünya üzerindeki pek çok ülke kapanma tedbirleri almıştır. Bu kapsamda Türkiye'de kapanma tedbiri alan ülkeler arasında olmuştur. Bu kapanma tedbirlerinden etkilenen yerlerin başında da okullar gelmiştir. Bütün bir eğitim sistemini kökünden etkileyen bu süreçte öğrencilerin eğitimden uzak kalmamaları için Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere üniversiteler ve diğer eğitim veren kurumlar yoğun çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda uzaktan eğitim süreci olarak adlandırılan süreç başlamıştır ve tedbirlerin kaldırılması süresine kadar eğitim öğretim süreci çevrimiçi olarak yürütülmüştür. Uzaktan eğitim süreci olarak adlandırılan bu süreçte öğrenme kayıpları, eğitime erişim sorunları gibi pek çok sorun gündeme gelmiştir. Bu kapsamda öğrenme kayıplarının telafi edilebilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından telafi eğitim programı başlatılmıştır.[18]

Soru

Yakın tarihimizde en çarpıcı olaylardan biri olan koronavirüs salgını sizce eğitim tarihimizi nasıl etkilemiş ve etkileyecektir?

[15] "Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Projesi (ABİDE)", Millî Eğitim Bakanlığı, erişim 20 Haziran, 2022, https://abide.meb.gov.tr/proje-hakkinda.asp.

[16] "MEB'den Müfredatın Ana Metninde Güncelleme", Anadolu Ajansı, erişim 20 Haziran, 2022, https://www.aa.com.tr/tr/egitim/mebden-mufredatin-ana-metninde-guncelleme-/1037956.

[17] "2023 Vizyon Belgesi", Millî Eğitim Bakanlığı, erişim, 20 Haziran, 2022, https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf.

[18] "Telafide Ben De Varım", Millî Eğitim Bakanlığı, erişim 24 Temmuz, 2022, https://www.meb.gov.tr/telafide-ben-de-varim-basliyor/haber/23605/tr.

20. Milli Eğitim Şurası yedi yıllık bir aranın ardından 1-3 Aralık 2021 tarihlerinde toplanmıştır. Şura kapsamında Temel Eğitimde Fırsat Eşitliği, Mesleki Eğitimin İyileştirilmesi ve Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi olmak üzere 3 ana tema üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda 128 maddelik tavsiye kararları alınmıştır.[19] 20. Milli Eğitim Şûrası'nın tavsiye kararları içerisinde de yer alan Öğretmenlik Meslek Kanunu'nun çıkartılması konusunda yapılan çalışmalar neticesinde de amaca ulaşılmıştır. 14 Şubat 2022 tarihinde Resmî Gazete'de resmi olarak yayınlanmasıyla birlikte Öğretmenlik Meslek Kanunu yürürlüğe konulmuştur.[20]

Genel olarak 2000'li yıllardan itibaren eğitim alanında meydana gelen gelişmelere bakıldığında yapılan çalışmaların ana unsurunu Avrupa Birliği uyum sürecinin temel alındığı ağırlıklı olarak dış finansal projeler temelinde hayata geçirilen faaliyetler oluşturmaktadır. Bu faaliyetlerin temelinde yer alan amaç altyapı sistemlerinin güçlendirilmesine dönük çabalardır. Derslik sayılarının artırılması, okul devamsızlık oranlarının azaltılması ve eğitim kademelerinde yer alan öğrenci sayısının artırılması 2000'li yıllarda yapılan çalışmaların ana hedeflerini oluşturmaktadır. Diğer taraftan dönemin yansıması olarak müfredat reformlarının hayata geçirilmesi ve demokrasi, insan hakları ve sivil toplum gibi konuların eğitim sistemine daha fazla entegrasyonunun sağlanması amacıyla da pek çok proje hayata geçirilmiştir. Bu projelerin de temelindeki etmen de Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında alınan kararlardır.

Yukarıda kronolojik olarak verilen faaliyetler Türk eğitim sisteminin belirli bir kademesine yönelik değil bütüncül olarak genel eğitim sistemine yönelik çalışmalardır. Bu nedenle eğitim sisteminin kademelerine göre yapılan çalışmalar ayrı başlıklar halinde de verilecektir. Eğitim kademelerinde alan bazında yapılan çalışmalar kategoriler halinde aşağıdaki gibidir.

Okulöncesi

Okul öncesi eğitim pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de öncelikli hedef kapsamında değerlendirilen ve özellikle kalkınma planları başta olmak üzere, Milli eğitim şura kararları gibi temel siyasal metinlerinde sıklıkla vurgulanan bir alan olmuştur.[21] [22] Bu sık vurgunun temel noktasını oluşturan gerekçe ise

[19] H. Eren Suna ve Müberra Nur Emin, Güncel Eğitim Politikaları ve 20. Millî Eğitim Şurası Tavsiye Kararları, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2022.

[20] "Öğretmenlik Meslek Kanunu", Resmî Gazete, erişim 16 Temmuz, 2022, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220214-1.html.

[21] Devlet Planlama Teşkilatı, *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005,* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2006.

okul öncesi eğitim ve kalkınma arasında kurulan ilişkiden kaynaklıdır. Eğitim sistemlerinde okul öncesi eğitimin kalkınma üzerinde yapmış olduğu pozitif etki eğitim yatırımlarında okul öncesinin ön planda olmasını da etkilemiştir. Bu nedenle eğitim alanında yapılan ya da yapılması planlanan pek çok projenin öncelikli hedef alanı okul öncesi eğitim olmaktadır.

- ✓ Bu amaç doğrultusunda 2000'li yılların başında okul öncesi eğitim sürecinin temel dinamiğini oluşturan süreç yaygınlaştırma çalışmaları üzerinedir. Ancak uzun bir süre okullaşma oranının artırılması konusunda istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Bu nedenle 17. Milli Eğitim Şurası'nda da alınan tavsiye kararının da etkisiyle 2007 yılından itibaren okul öncesi eğitimde okullaşma oranının artırılması temel hedef olarak ortaya konulmuştur.[23]
- ✓ 2007-2008 eğitim öğretim yılından itibaren 13 ili kapsayan Mobil Anaokulu Projesi ile dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocuklar için okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.
- ✓ 2008-2009 yılları arasında yine dezavantajlı çocukların okul öncesi eğitime kazandırılması için *Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın* projesi hazırlanmıştır.
- ✓ 2009 yılında yine dezavantajlı bölgelerdeki çocukların okul öncesi eğitime kazandırılması temel alınarak Avrupa Birliği desteğinde Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Hibe Programı başlatılmıştır.
- ✓ Milli Eğitim Bakanlığı, 2009-2010 eğitim ve öğretim yılından itibaren 32 il kapsamında 60-72 ay sonrası çocukları temel alan okul öncesi eğitimin %100 yaygınlaştırılması hedefi için çalışmaya başlamıştır. 2011 yılından itibaren faaliyet yapılan illerin sayısı artırılarak 57'ye çıkartılmıştır. Bunun sonucunda okul öncesi eğitime katılım oranları %39'dan %43'e çıkmıştır.[24]
- ✓ Ancak okul öncesi eğitimin gelişimi ve yaygınlaştırmasının yeterli olmadığı vurgulanmış ve *9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda* 2012-2013 eğitim ve öğretim yılından itibaren okul öncesi eğitim düzeyinde okullaşma oranının %50 hedefine ulaşması planlanmıştır.[25]

---

[22] Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2006.

[23] Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, *17. Milli Eğitim Şurası Şura Raporu,* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2007.

[24] Murat Gürkan Gülcan, *Avrupa Birliği ve Eğitim*, Ankara: Pegem Yayınları, 2021, s.92.

[25] Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).*

İlköğretim

2000'lerin başında ilköğretim aşamasında yapılan çalışmalara bakıldığında okul öncesi eğitimde olduğu gibi ilköğretimde de okullaşma oranının artırılması temel hedef kabul edilmiştir. Okullaşma oranının ilköğretim düzeyinde %100'e ulaştırılmasının hedeflenmesine karşılık bu hedefe ulaşılamamıştır. Sadece 2010 – 2011 eğitim ve öğretim döneminde %98,41 olmuştur.[26] Diğer taraftan altyapı projelerine yönelik çalışmalar da bu dönemde ilköğretim alanında yapılan temel çalışmalardandır. Bu kapsamda eğitimin diğer kademelerinde olduğu gibi bu sorun alanına yönelik olarak da projeler ve çalışmalar hayata geçirilmiştir. Bu proje ve çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir;

- ✓ 1998 yılında ilköğretimin 8 yıla çıkartılması ve zorunlu eğitim kapsamına alınmasıyla birlikte büyük bir okul ve derslik ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Temel Eğitim Projesi (TEP) kapsamında Dünya Bankası'ndan alınan destekle altyapı sorunu çözülmeye çalışılmıştır. 2003 yılına kadar devam eden proje kapsamında pek çok okul yapılmış ve var olan okulların da altyapıları ve kapasiteleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. 2003 yılında Temel Eğitim Projesi (TEP)'in ikinci aşaması hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda ilk projeden farklı olarak altyapı imkânlarına yönelik olarak değil, niteliğin artırılmasına dönük çalışmalar ön planda olmuştur.[27]
- ✓ 2002-2007 yılları arasında uygulanan bir diğer önemli proje *Temel Eğitime Destek Projesi'dir (TEDP)*. Bu proje kapsamında okul ders kitaplarının yenilenmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür.
- ✓ 2011 yılında Avrupa Birliği desteğiyle hazırlanan İlköğretimde Devamsızlık ve Okul Terklerinin Önlenmesi Projesi uygulamaya konulmuştur. Proje ile amaçlanan okullardaki devamsızlık ve okul terklerinin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması olmuştur.

Ortaöğretim

Diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi ortaöğretim kademesinde de birtakım yenilikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikli olarak 2000 yılında yayımlanan Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda 2005 yılına kadar ortaöğretimde okullaşmanın %75'e çıkartılması hedeflenmiştir.[28] Bu doğrultuda yapılan ça-

[26] Çelik, "2000'li Yıllarda Türk Eğitim Sisteminin Genel Görünümü", s.38.
[27] Şişman, "2000'li Yıllarda Türkiye Eğitim Sisteminin Yönetimi", s.109.
[28] Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Stratejik Kalkınma Planı 2001-2005.

lışmaların ağırlık noktasını okullaşma oranının artırılması oluşturmuştur. Ortaöğretim kapsamında yapılan çalışmaların başında gelen pek çok çalışma kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir;

- ✓ İlk olarak 2002-2007 yılları arasında uygulanan Avrupa Birliği destekli *Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP)* ve 2003-2007 yılları arasında uygulanan Mesleki ve Teknik Eğitimin Modernizasyonu Projesi ile meslek liselerinin hem altyapı sistemlerinin güçlendirilmesi hem de eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik yapılan başlıca çalışmalardır.
- ✓ 2005-2006 eğitim ve öğretim döneminden başlamak üzere lise eğitim süresi 3 yıldan 4 yıla çıkartılmıştır. Ayrıca aynı dönemde ortaöğretim müfredatı da değiştirilmiştir.
- ✓ 2006 yılında Ortaöğretimin Yeniden Yapılandırılması Projesi başlatılmıştır. Bu proje kapsamında amaçlanan ortaöğretim sisteminin yapısını düzelterek öğrencilerin %65'inin mesleki ve teknik eğitime geriye kalan %35'inin ise akademik eğitime yönlendirilerek eğitim istihdam dengesinin sağlanması hedeflenmiştir.
- ✓ Diğer biri ise ortaöğretim kademesinde çeşitliliğin azaltılmasına yönelik yapılan çalışmadır. 2008 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Ortaöğretimde Okul Çeşitliliğinin Azaltılması isimli genelge ile ortaöğretimin parçalı yapısını düzeltmek amaçlanmıştır. Yayımlanan genelge kapsamında ortaöğretimde okul türü sayısının 15'e indirileceği belirtilmektedir.[29]
- ✓ 2010 yılında yapılan bir başka önemli değişiklik lise alanlarının kaldırılmasına yönelik olmuştur. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından alınan karara göre 2010-2011 eğitim öğretim döneminden itibaren kademeli olarak alan uygulamasının kaldırılacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda önceki yıllarda öğrencilerin Fen Bilimleri, Türkçe-Matematik, Sosyal Bilimler ve Yabancı Dil olarak alanlara ayrılması uygulamasına son verilerek yalnızca seçmeli dersler ve ortak dersler uygulamasına geçilmiştir.

[29] "Ortaöğretimde Okul Çeşitliliğinin Azaltılması", Milli Eğitim Bakanlığı, erişim 19 Haziran, 2022, http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/745.pdf.

Mesleki Eğitim

Mesleki eğitimin de ortaöğretim kademesi kapsamında yer almasına karşılık doğrudan bu alana yönelik çalışmaların yoğun olması ve özellikle üzerinde çok çalışılan bir alan olmasından dolayı ayrı başlık olarak alınmıştır. Mesleki eğitim sistemi Türk Eğitim Sistemi içerisinde yıllar boyunca geliştirilmesi ve öğrenciler için teşvik edilmesi hedeflenen bir kademe olmuştur.[30] Bu nedenle mesleki eğitime yönelik olarak yapılan çalışmalar 2000'li yıllarda da önceki yıllarda yapılan çalışmalara benzer şekilde ilerlemiştir. Özellikle 2000 yılında yayımlanan sekizinci 5 yıllık kalkınma planında ortaöğretim mesleki ve teknik eğitimin kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir.[31] Ancak 28 Şubat sürecinde getirilen katsayı uygulamasından dolayı mesleki eğitimi tercih oranlarında çok ciddi düşüşler yaşanmıştır.[32] Bu nedenle yoğun olarak 2000'li yıllar mesleki eğitimin toparlanmasına dönük çalışmaların ağırlık kazandığı bir dönem olmuştur. Mesleki eğitime yönelik olarak yapılan çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir:

- ✓ İlk olarak 2001 yılında meslek liselerinden *yüksekokullara sınavsız geçiş hakkı* getirilmiştir. Ancak herhangi bir değerlendirme kriterine tabi tutulmadan yapılan bu işlemden dolayı meslek yüksekokullarında öğrenci niteliğinin düşmesi sorunu ortaya çıkmıştır.[33]
- ✓ 2002-2007 yılları arasında Avrupa Birliği destekli Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP) hayata geçirilmiştir. Bu proje kapsamında mesleki eğitim programları güncellenmiş ve 2004-2005 eğitim öğretim döneminden itibaren okutulmaya başlanmıştır.
- ✓ 2003-2007 yılları arasında uygulanan Mesleki ve Teknik Eğitimin Modernizasyonu Projesi kapsamında meslek lisesi öğretmenlerinin eğitimlerinin Avrupa Birliği standartlarına uygun hale getirilmesi amaçlanmıştır. Belirlenen yeterlilikler kapsamında modüler öğretim programları geliştirilmiştir.
- ✓ 2006 yılında mesleki eğitimin Avrupa Birliği ile uyumlaştırılması hedefi kapsamında ulusal bir mesleki yeterlilik merkezinin kurulması günde-

30 İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.165.
31 Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Stratejik Kalkınma Planı 2001-2005.
32 Türk Eğitim Derneği (TED), *Türkiye'de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması Raporu*, Ankara: Türk Eğitim Derneği, 2005.
33 Mahmut Özer, Abdullah Çavuşoğlu ve Bekir S. Gür, *Restorasyon ve Toparlanma Dönemi: Mesleki ve Teknik Eğitimde 2000'li Yıllar*, der. Bekir S. Gür., İstanbul: Meydan Yayınları, 1. bs. 2011.

me gelmiştir. Bu kapsamda Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun (MYK) kurulması sağlanmıştır.

- ✓ Mesleki Eğitimin daha cazip hale getirilmesi için 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Koç Holding arasında imzalanan Meslek Lisesi Memleket Meselesi Projesi hayata geçirilmiştir.
- ✓ 2008-2010 yılları arasında İnsan Kaynaklarının Mesleki Eğitim Yoluyla Geliştirilmesi Projesi yürütülmüştür. Bu proje kapsamında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerin mesleki eğitim altyapılarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır.
- ✓ 2011 yılında Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri Projesi (UMEM) hayata geçirilmiştir. Bu proje kapsamında 81 ilde bulunan 121 meslek lisesinin uzmanlaştırılmış meslek edindirme merkezine dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

Yükseköğretim

2000'li yıllarda yükseköğretim alanına bakıldığında öncelikli olarak eğitimin diğer kademelerinde olduğu gibi öğrenci sayısını artırmaya yönelik çalışmalar ön plandadır. Bu kapsamda pek çok çalışma ortaya konulmuştur. Diğer taraftan da yükseköğretim sisteminin uluslararasılaştırılması ve özellikle Avrupa yükseköğretim sistemleriyle uyum süreci başlıca hedefler arasındadır. Bu amaçlar kapsamında yükseköğretim alanında yapılan çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir;

- ✓ Öğrenci sayısının artması noktasında 2001 yılında alınan meslek liselerinden sınavsız meslek yüksekokullarına geçiş hakkı tanınması yükseköğretim öğrencileri sayısında önemli bir artış olmasını sağlamıştır. 1999 yılında getirilmiş olan katsayı uygulamasından kaynaklı olarak meslek liselerini tercih eden öğrenci sayılarında ciddi düşüş gerçekleşmiştir. Bu kapsamda meslek liselerinin yeniden tercih edilmelerini sağlamak için tanınan sınavsız geçiş hakkıyla öğrenci sayılarında ciddi bir artış yaşanmıştır.
- ✓ Türkiye'nin *Avrupa Yükseköğrenim Alanı'na (AYA)* katılımı gerçekleştirilmiştir. Avrupa ülkelerinin farklı diploma ve akreditasyon süreçlerinin karşılıklı tanınmasına ve akreditasyon mekanizmalarının oluşturulmasına yönelik oluşum olan Avrupa Yükseköğrenim Alanı'na ilk ola-

rak Mayıs 2001 tarihinde Türkiye'nin de dâhil olduğu 33 ülkenin eğitim bakanlarının ortak yayınladıkları bildiriyle ilk adım atılmıştır.[34]

- ✓ Avrupa Yükseköğrenim Alanına katılım sürecinin başlamasıyla birlikte 2002 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Ulusal Ajans'ın kurulması sağlanmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin Eğitim, Gençlik ve Spor alanlarında yürütmüş olduğu Erasmus programının Türkiye'de uygulanması ve Avrupa ülkeleriyle bu kapsamda koordinasyonun sağlanması için faaliyet gösterme hedefi olan Ulusal Ajans 2000'li yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği ile uyum sürecine eğitim alanında en önemli katkıyı sunan kuruluşların başında gelmiştir.
- ✓ YÖK tarafından 2005 yılında hazırlanmaya başlanan Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi başlıklı rapor kapsamında yükseköğretim çağındaki nüfusun en az %65'inin yükseköğretim kurumlarında eğitim alması hedefi konulmuştur. Bu kapsamda ise yeni üniversitelerin açılması gündeme gelmiştir. 1 Mart 2006 tarih ve 5467 sayılı kanunla 15 yeni devlet üniversitesi kurulmuştur. Arkasından 17 Mayıs 2007 tarihinde 5662 sayılı yasayla 17 devlet üniversitesi daha kurulmuş ve devlet üniversitelerinin sayısı 53'ten 85'e yükselmiştir.[35]
- ✓ Yükseköğrenim alanında yapılan önemli gelişmelerden bir tanesi de 2007 yılında gerçekleştirilen eğitim fakültesi programlarının yeniden düzenlenmesidir. Bu kapsamda hazırlanan programlarda genel kültür derslerinin payı artırılmış ve ilahiyat fakültelerinin bünyesinde yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği programı da eğitim fakültelerinin kapsamına alınmıştır. Aynı zamanda programların hazırlanmasıyla birlikte eğitim fakültelerine de programların yüzde 25'ine kadar olan bölümünü düzenleme serbestliği tanınmıştır.[36]
- ✓ Türkiye'de yükseköğretim alanında gerçekleştirilen diğer önemli olay 2018 yılında gerçekleşen ve üniversitelerin bölünmesi olarak adlandırılan süreç olmuştur. Mevcut büyük üniversitelerin bölünmesi sonucunda 16 yeni devlet üniversitesi daha kurulmuştur. Bu karar sonucunda üniversite sayısı 131'i devlet 78'i vakıf olmak üzere toplam 209'a ulaşmıştır.

---

[34] İlhan Tekeli, *"Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007)"*, der., Tarık Çelik ve İlhan Tekeli, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2009, 1. bs, 2009, s.195.

[35] Yükseköğretim Kurulu (YÖK), *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi Raporu*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu, 2007.

[36] Tekeli, "Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007)", s.216.

Bölüm Sonu ve Özet

Tarihsel olarak bakıldığında Türk Eğitim Sistemi çok uzun yıllara yayılan ve köklü bir geleneğe sahip olan dinamik bir süreci yansıtmaktadır. Bu köklü eğitim tarihi içerisinde 2000'li yıllar denildiğinde 20 yıllık dönemi kapsayan oldukça kısa soluklu bir dönem söz konusudur. Ancak bu 20 yıllık süreç içerisinde yapılan pek çok çalışma Türk Eğitim Tarihi içerisinde köklü dönüşümlere neden olan önemli çalışmaları da kapsamaktadır. Bu kapsamda ilk olarak bakıldığında Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında yer alan eğitimin modernizasyonu ve Avrupa Birliği kriterlerine uyum sürecinin desteklenmesi temel hedef olmuştur. Bu kapsamda 2001 ekonomik krizinin yıkıcı etkilerini atlatmaya çalışan Türkiye'de eğitim alanında hayata geçirilmesi planlanan çalışmaların finansmanı konusu ana sorunu teşkil etmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde başta Dünya Bankası, OECD ve Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından finanse edilen projeler kapsamında çalışmalar hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda teknolojik gelişmelerin ve demokratikleşme sürecinin de etkisiyle Türk Eğitim Sistemi'nin yeniden düzenlenmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda yapılandırmacılığa geçiş olarak adlandırılan müfredat reformlarının güncellenmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca teknolojik imkânlara erişimin daha kolay sağlanması kapsamında 2010 yılında FATİH Projesi hayata geçirilmiştir. Bir diğer önemli gelişme okullaşma oranında yaşanan sıkıntılar olmuştur. Bunların başında gelen okullara devam oranlarının ve okullaşma oranının artırılmasıdır. Bu kapsamda da uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından finanse edilen pek çok proje hayata geçirilmiştir. Bütün bu projelerin temel hedefi ise ağırlıklı olarak altyapı yatırımları başta olmak üzere okul terk oranlarının azaltılması ve tüm eğitim kademelerinde öğrenim gören öğrenci sayısının artırılmasıdır.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1) Türk eğitim tarihi içerisinde 2000'li yıllarda eğitim politikalarının temel hedefini oluşturan unsurların başında gelmektedir

A) Avrupa Birliği uyum süreci
B) Kalkınma hedefleri
C) Dış politikada yaşanan gelişmeler
D) Ekonomik kriz ortamı
E) Dış finansal yardımlar

2) 2003 yılında başlayan ve 2006 yılında gerçekleştirilen müfredat reformu sürecinin genel adı hangisidir?

A) Gelenekselcilik
B) Yapılandırmacılık
C) Post-Yapısalcılık
D) Pozitivizm
E) Realizm

3)

I) Devamsızlık oranlarının azaltılması

II) Kaynak israfının önlenmesi ve tasarruf sağlanması

III) Okullaşma oranlarının artırılması

IV) Okul altyapı sistemlerinin güçlendirilmesi

V) Uluslararası öğrenci hareketliliği

Türk Eğitim Sisteminde 2000'li yıllarda yapılan çalışmalar incelendiğinde hedeflenen temel amaçlar kapsamında yukarıda verilen çalışmalardan hangisi ya da hangileri ön planda olmuştur?

A) Yalnız I

B) I ve V

C) I, II ve IV

D) I, II, III, IV

E) Hepsi

4) 2012 yılında hayata geçirilen ve zorunlu eğitim süresini 8 yıldan 12 yıla çıkaran yeni eğitim sisteminin kısa adlandırması aşağıdakilerden hangisidir?

A)5+4+4

B)4+4+3

C)4+5+3

D)4+4+4

E)3+5+4

5) Bilgi ve iletişim teknolojisi imkânların eğitim sistemine aktarılmasını temel alan ve bu amaçla hayata geçirilen proje hangisidir?

A) FATİH

B) MEGEP

C) PISA

D) TEP

E) ABİDE

6) 2000'li yıllarda Türkiye'de eğitim alanında yapılan yatırımların odak noktasını altyapı yatırımlarının oluşturmasının temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Diğer alanlara ayrılan kaynakların yeterli olması

B) Dış finansal desteklerin altyapı yatırımı şartına bağlı olması

C) Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olması

D) Türkiye'nin borç krizi içerisinde olması

E) Hiçbiri

7) 2000'li yıllarda mesleki eğitimin öğrenciler tarafından tercih edilmemesinin en büyük nedeni hangisidir?

A) Okul sayısının azlığı

B) Nitelik bakımından yetersizlik

C) Katsayı uygulaması

D) Kaynak yetersizliği

E) Ekonomik kriz

8) Suriye iç savaşı sonrası ülkemize gelen göçmen öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan proje hangisidir?

A) ABİDE

B) PISA

C) MEGEP

D) PİKTES

E) TEDP

9) Aşağıdakilerden hangisi 2007 yılında gerçekleşen eğitim fakültesi müfredatlarının güncellenmesi kapsamında yaşanan gelişmelerdendir?

A) Eğitim fakültelerinin öğrenim süresinin artırılması

B) Eğitim fakültelerinde yer alan derslerin tamamının YÖK tarafından düzenlenmesi

C) Ders saatlerinde azalmaya gidilmesi

D) Formasyon programlarının kaldırılması

E) Eğitim fakültelerine müfredatlarını belirli oranda düzenleme yetkisi verilmesi

10) Aşağıdakilerden hangileri 2000'li yıllarda yükseköğretim alanında yapılan çalışmaların odak noktasını oluşturan unsurlardandır?

A) Nicelik ve nitelik açısından gelişim sağlama

B) Altyapı yatırımları ve Küreselleşme

C) Avrupa Birliği süreci ve Kalkınma

D) Uluslararasılaşma ve Avrupa yükseköğretim sistemine uyum

E) Uluslararasılaşma ve Akreditasyon

11) 2000'li yıllarda eğitim politikalarının yol haritasını belirleyen en temel unsur aşağıdakilerden hangisidir?

A) Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yayımlanan kalkınma raporları

B) Siyasal partilerin seçim beyannameleri

C) Bakanlık kararları

D) Şura kararları

E) Sivil toplum kuruluşlarının raporları

12) Temel Eğitimde Fırsat Eşitliği, Mesleki Eğitimin İyileştirilmesi ve Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi konuları Milli Eğitim Şuralarından hangisinin ana gündem maddeleridir?

A) 16. Milli Eğitim Şurası

B) 17. Milli Eğitim Şurası

C) 18. Milli Eğitim Şurası

D) 19. Milli Eğitim Şurası

E) 20. Milli Eğitim Şurası

13) Aşağıdakilerden hangisi 1996-2011 yılları arasını kapsayan Eğitim Ana Planı kapsamında belirlenen hedeflerden değildir?

A) Zihniyet Reformu ve Türk İnsanı Örneği

B) Sistem Reformu ve Yönetim

C) Okul Reformu ve Çevre

D) Müfredat Reformu ve Öğretmen

E) Kalkınma Reformu ve Küreselleşme

14) 2000'li yıllarda eğitim alanında yapılan çok çok projenin temelinde yoğun olarak uluslararası kurum ve kuruluşlardan alınan destekler rol oynamaktadır.

Bu durumun temel nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?

A) Türkiye'nin daha dışa açık bir politika izlemesi

B) Türk eğitim sisteminin çağın gerisinde kalması

C) 2001 krizinin etkilerinin devam etmesinden dolayı yaşanan finansal sıkıntılar

D) Eğitim politikası alanında yetişmiş uzmanların olmaması

E) Türkiye'nin eğitim alanına yönelik yeterli kaynak ayırmaması

15) 2016 yılında uygulamaya başlanan ve uluslararası değerlendirme sınavı olan PISA'nın alternatifi olarak düşünülen ulusal ölçme ve değerlendirme sınavı aşağıdakilerden hangisidir?

A) PICTES

B) AYA

C) MEGEP

D) FATİH

E) ABİDE

Cevaplar

1. A	2. B	3. D	4. D	5. A	6. C	7. C	8. D	9. E	10. D	11. A	12. E	13. E	14. C	15. E

Kaynaklar

Anadolu Ajansı. "MEB'den Müfredatın Ana Metninde Güncelleme." Erişim 20 Haziran, 2022. https://www.aa.com.tr/tr/egitim/mebden-mufredatin-ana-metninde-guncelleme-/1037956.

Bakioğlu, Ayşen, ve Mithat Korumaz. "Türkiye'de Eğitim Politikasının Bağlamı ve Politika Oluşturma Süreci." *Eğitim Politikaları: Kuramlar, Yöntemler, Göstergeler, Etkiler ve Uygulamala.* der. Ayşen Bakioğlu ve Mithat Korumaz, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2019, s.105-125.

Çelik, Zafer. "2000'li Yıllarda Türk Eğitim Sisteminin Genel Görünümü." *Türkiye'de Eğitim*, der., Bekir Gür, İstanbul: Meydan Yayınları, 2011, s.17-76.

Devlet Planlama Teşkilatı . *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005.* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2000.

Devlet Planlama Teşkilatı. *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 2006.

Dülger, İlhan. "Eğitim Ana Planı 1996-2011: Bütünleştirilmiş Bir Reform Stratejisini Uygulamaya Aktarma Düzeni." *Planlama Dergisi*, 2002: 179-212.

Eğitim Reformu Girişimi. *Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu.* İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, 2005.

Ekici, Selda, ve Bülent Yılmaz. "FATİH Projesi Üzerine Bir Değerlendirme." *Türk Kütüphaneciliği*, 27/2 (2013): 317-339.

Erdoğan, İrfan. "Milli Eğitim Bakanlığı Sisteminin Kuvvetler Ayrılığından Kuvvetler Birliğine Doğru Dönüştürülmesi." *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (2014): 329-340.

Gülcan, Murat Gürkan. *Avrupa Birliği ve Eğitim.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021.

Kansu, Günal. *Planlı Yıllar: Anılarla DPT'nin Öyküsü.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

Kaplan, İsmail. *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Milli Eğitim Bakanlığı. "19. Millî Eğitim Şûrası Sona Erdi.". Erişim 20 Haziran, 2022, http://www.meb.gov.tr/19-mill-egitim-srasi-sona-erdi/haber/7594/tr.

Milli Eğitim Bakanlığı. "2023 Vizyon Belgesi.". Erişim 20 Haziran, 2022, https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf.

Milli Eğitim Bakanlığı. "Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Projesi (ABİDE).", Erişim 20 Haziran, 2022, https://abide.meb.gov.tr/proje-hakkinda.asp.

Milli Eğitim Bakanlığı. "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi Yönergesi´nin Yürülükten Kaldırılması". Erişim 20 Haziran, 2022. https://mus.meb.gov.tr/www/demokrasi-egitimi-ve-okul-meclisleri-projesi-yonergesinin-yurulukten-kaldirilmasi/icerik/6830.

Milli Eğitim Bakanlığı. "Milli Eğitim Bakanlığı PISA Sınavı*".* Erişim 23 Haziran, 2022. https://pisa.meb.gov.tr/www/pisa-nedir/icerik/4.

Milli Eğitim Bakanlığı. "Ortaöğretimde Okul Çeşitliliğinin Azaltılması." Erişim 19 Haziran, 2022. http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/745.pdf.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. *17. Milli Eğitim Şurası.* Ankara: T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2007.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. *18. Milli Eğitim Şurası: Eğitimde 2023 Vizyonu.* Şura Raporu, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010.

Milli Eğitim Bakanlığı. "Telafide Ben de Varım". Erişim 24 Temmuz, 2022. https://www.meb.gov.tr/telafide-ben-de-varim-basliyor/haber/23605/tr.

Özer, Mahmut, Çavuşoğlu, Abdullah ve Gür, S. Bekir. "Restorasyon ve Toparlanma Dönemi: Mesleki ve Teknik Eğitimde 2000'li Yıllar." *Türkiye'de Eğitim*. Der., Bekir S. Gür, İstanbul: Meydan Yayınları, 2011: 163-192.

Resmi Gazete. "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. *Resmi Gazete.* 30 Mart 2012." Erişim 24 Haziran, 2022 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm.

Resmi Gazete. "Öğretmenlik Meslek Kanunu. *Resmi Gazete.* 14 Şubat 2022". Erişim 16 Temmuz, 2022 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220214-1.htm.

Suna, H. Eren, ve Müberra Nur Emin. *Güncel Eğitim Politikaları ve 20. Milli Eğitim Şurası Tavsiye Kararları.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2022.

Şişman, Mehmet. "2000'li Yıllarda Türkiye Eğitim Sisteminin Yönetimi." *2000'li Yıllar: Türkiye'de Eğitim*., Der. Bekir S. Gür, İstanbul: Meydan, 2011: 77-125.

T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012).* Ankara: T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013.

TED. *Türkiye'de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması.* Araştırma Raporu, Ankara: Türk Eğitim Derneği, 2005.

Tekeli, İlhan. "Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007)." *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi II (1961-2007)*, der., Tarık Çelik ve İlhan Tekeli, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2009: 55-257.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi.* Rapor, Ankara: Yükseköğretim Kurulu, 2007

TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARINDA EĞİTİM, YABANCI ÜLKELERDE YAŞAYAN TÜRKLERDE EĞİTİM

Resul Sahetmammedov - Fatih Şahin

İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır
(Hacı Bektaş-ı Veli).

Bu bölümün sonunda okuyucu;

- ✓ Günümüz Türk devletleri hakkında genel olarak bilgi edinir.
- ✓ Türk devletlerinde eğitim olgusunu açıklar.
- ✓ Türklerin topluluk olarak yaşadığı ülkelerdeki eğitimi kavrar.
- ✓ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın ve Yunus Emre Enstitülerinin eğitime olan katkılarını değerlendirir.

Giriş

Güçlü kültürel ve tarihi mirasa sahip olan Türkler her alanda güçlü kurumlar meydana getirmişlerdir. Bu kurumlardan biri de eğitimdir. Eski dönemlerde askeri alanda elde edilen başarılarla ele geçirilen topraklarda etkili bir yönetim ortaya koyabilmek ve halkın refahını artırabilmek için eğitim kurumları inşa eden ve fikri alanda aydınlanma mücadelesi veren Türkler ilerleyen dönemlerde de aynı anlayışla hareket etmiştir. Cumhurbaşkanı olmasam Eğitim Bakanı olmak isterdim diyen Atatürk'ün İzmir Erkek Öğretmen Okulu'ndaki bir konuşmasında "Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğiticiden mahrum bir millet henüz millet adını almak yeteneğini kazanamamıştır. Ona gelişigüzel bir kitle denir, millet denemez" sözleri ve sonrasında eğitim alanında ortaya konulan mücadele aynı anlayışın Türkiye Cumhuriyeti'nde de artarak devam ettiğini göstermektedir.

Türk eğitim tarihi denilince her ne kadar bu tarihi seyri Türkiye Cumhuriyeti ile tamamlama gibi bir eğilim görülse de gerçeklik bundan çok daha faz-

lasıdır. Günümüzde bağımsız devletler olarak varlıklarını sürdüren, Asya kıtasında geniş topraklara hükmeden birçok Türk devleti vardır. Türk eğitim tarihinin seyrinde günümüze doğru ilerlerken bu devletleri de dikkate alarak bir eğitim tarihi yazımı gerçekleştirmek daha bütünsel bir betimleme yapmamıza imkân sağlayacaktır. Bu bölümle sağlanmak istenen de budur.

Türk eğitim tarihi kitapları incelendiğinde günümüz Türk devlet ve topluluklarında eğitim olgusunun eksik ele alındığı görülmüştür. İlgili çalışmalardaki boşluk bu bölümün yazılma gereksinimi olmuştur. Bu bölümde öncelikle belirli Türk devletleri hakkında kısa bilgiler verilmiş ve sonrasında bu devletlerde eğitim olgusu işlenmiştir. Bölümün sonunda ise Türk topluluklarında eğitim olgusu kısaca ele alınmış, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB), Yunus Emre Enstitülerinin faaliyetleri ve eğitime olan katkıları ele alınmıştır.

Türk Devletleri ve Topluluklarında Eğitimin Genel Özellikleri

Türklerde nitelikli insan yetiştirme her çağda önemli bir konu olmuştur. Türkler tarihte yaşanmış olayları ve hayatta kazanılmış tecrübeleri her zaman eğitime uyarlamayı başarmışlardır. İlk kez doğrudan eğitim bilimi ile ilgili fikirleri öne sürdüğü bilinen Türk âlimi Farabi üç tür eğitimciden söz eder. Ailenin eğitimcisi olarak aile reisinden, çocuk ve gençlerin eğitimcisi olarak öğretmenden ve milletin eğitimcisi olarak devlet başkanından bahseder. Eski Türk kültüründe insan yetiştirmede genellikle şu başlıklar öne çıkmıştır: Vatanını seven, ahlaklı, doğru sözlü, namuslu, adaletli, cesur, cömert, merhametli, bilgili, sabırlı ve vefalı bireyler yetiştirmek[1].

Bağımsızlıklarını kazandıklarından sonra Orta Asyadaki Türk devletleri dünyanın diğer ülkelerindeki eğitim sistemlerini incelemeye başlamışlardır. Bu bağlamdan yola çıkarak dünyanın birçok ülkesine temsilciler gönderilmeye başlanmıştır. 1994 senesinin Haziran ayında İstanbul'da düzenlenen konferansta eski sistemin bazı artılarına rağmen değiştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Başka Türkiye olmak üzere, ABD'ye, Fransa'ya ve Almanya'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmış ve bu öğrencilerle eğitim reformunun gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir[2]

[1] İlhami Kılıç. "Gulâmhâne'den Enderûn'a – Türk kültüründe nitelikli insan yetiştirme prensipleri", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2011.

[2] Adem Aslıoğlu, *Sonrası Kazakistan'daki Kültürel Değişimlerin Analizi,* Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, der., M.Savaş Kafkasyalı Bağımsızlık, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Hızlı bir şekilde ulusallaşma ve milli kimlik inşasına giren bu Türk devletlerindeki değişim eğitim sistemine de yansımıştır. Ulusal eğitim gerekli yasal düzenlemelerle ve altyapı çalışmalarıyla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Eğitimin ilk basamağından başlayarak en üs basamaklara kadar reformlar yapılmıştır[3]. Bu bölümde ele alınan Türk devletlerinin tamamında okuma yazma oranları %100'e yakındır. Aynı zamanda eğitimde kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik önemli ölçüde sağlanmıştır. Bağımsızlıktan sonra ülkelerin eğitim sisteminde Rusya eğitim sisteminin etkisi devletlerin bulundukları coğrafi ve ekonomik şartlar doğrultusunda farklılık göstermektedir. Örneğin Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da, Rusça eğitime yönelim sınırlı düzeyde kalırken, Kazakistan ve Kırgızistan'da bu durum bu şekilde gelişmemiştir[4]

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1992-1993 eğitim-öğretim yılından başlayarak, Türk cumhuriyetlerinin ve Türk topluluklarında eğitim düzeyini yükseltmek ve yetişmiş insan gücü ihtiyacını gidermek amaçlı Büyük Öğrenci Projesi uygulanmaya başlanmıştır. Bu program kapsamında binlerce öğrenci Türkiye Cumhuriyeti'ne okumaya gelmiştir ve hala gelmeye devam etmektedirler. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı bu ülkelerde eğitim-öğretim kurumları açmıştır. MEB ve TİKA tarafından yürütülen Eğiticilerin Eğitimi Projesi, Teknik Destek Projesi gibi birçok proje Türkiye Cumhuriyeti tarafından yürütülmüştür ve bunların çoğu devam etmektedir. Türkiye, Türk cumhuriyetleri arasında bir köprü görevi üstlenerek, bu ülkelerin birbirleriyle kültürel ve akrabalık bağlarının gelişmesine yatırımlar yapılmaktadır [5].

➢ Azerbaycan

Hazar Denizi'nin batısında yer alan Azerbaycan'ın kuzeyinde Rusya, kuzey batısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güney batısında Türkiye ve güneyinde İran yer almaktadır. Başkenti Bakü olan Azerbaycan 86.600 km²'lik bir yüz ölçümüne sahiptir. 2021 yılı verilerine göre Azerbaycan'ın nüfusu 10 milyon 119 bin 100'dür ve bu nüfusun %53'ü kentte, %47'si ise kırsalda bulunmaktadır[6].

---

[3] Gül, Y. Ercan, Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[4] Burak Çalışkan, "Sovyet Sisteminden Ulus Devletlere: Orta Asya'da Eğitim", *İNSAMER,* 2018. (erişim 21.11.2022).

[5] ORASAM, 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Eğitim İlişkileri ve İş Birlikleri, *ORASAM Raporlar Dizisi 3,* (2018). 5-23. (erişim 21.11.2022).

[6] President of the Republic of Azerbaijan. "Population of the Republic of Azerbaijan", erişim 9 Mayıs 2022, https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/population

Yirminci yüzyılın sonlarında bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan'ın köklü bir devlet geçmişi vardır. Azerbaycan topraklarında ilk devlet kurumları veya etnik-politik birimlerin MÖ 4. binyılın sonu ile 3. binyılın başlarında ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Azerbaycan topraklarında MS 3. yüzyılda Sasani-İran İmparatorluğu'nun, 7. yüzyılda ise Arap toplumunun etkileri görülmektedir. Bu dönemlerde Azerbaycan'ın en verimli topraklarına, askeri ve stratejik açıdan önemli bölgelerine bu topluluklardan insanlar yerleştirilmiştir. Buna karşın Azerbaycan'da eski devlet geleneğinin devam ettirildiği iddia edilmektedir. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'da ilk demokratik parlamenter cumhuriyet ilan edilmiştir. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmiştir. 18 Ekim 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını kazandığında, kendisini Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin siyasi ve yasal halefi ilan etmiş ve eski devlet geleneğine bağlılığını göstermiştir. Azerbaycan 18 Ekim 1991 senesinde bağımsızlığını ilan ettiğinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur [7]. Ermenistan'ın artan saldırılarından dolayı bağımsızlığın ilk yılları Azerbaycan Cumhuriyeti için zor geçmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in liderliğinde bugün dünyanın rekabetçi ülkelerinden biri olan Azerbaycan, geliştirdiği ortaklıklarla özellikle enerji alanında önemli bir güç haline gelmiştir[8].

Azerbaycan Eğitim Sistemini

Azerbaycan Cumhuriyetinde okuryazarlık oranı yüzde yüze yakındır. Bağımsızlıktan sonra eğitim sisteminde ciddi değişikliklere gidilmiştir. Sovyetler Birliği'nden kalan eğitim düzeninin genel yapısını değiştirmek için eğitim reformu gerçekleştirilmiştir. Diğer alanlarda olduğu gibi bağımsızlıktan sonra eğitim alanında da çözülmesi gereken acil sorunlar olan; kendi milli eğitim sistemini kurmak, okullarda var olan Sovyet zihniyetinin kötü izlerini silmek ve çağdaş, demokratik eğitim sistemine geçiş başta olmak üzere birçok sorunları çözüme kavuşturmuşlardır. Sovyetler Birliği'nden ayrılırken ülke Kiril alfabeden Latin alfabeye geçmiş olması ders kitaplarının Latin alfabeye uygun olarak yeniden basılması, okul binalarının fiziki durumlarının iyileştirilmesi ve eksik olan bölgelerde yeni okul binalarının yapılması gibi temel sorunlar ile karşılaşılmıştır[9]. Okullarda Sovyetlerden kalma sistemin iyi yönlerini koru-

[7] TİKA Azerbaycan'da 1200'den fazla projeyi hayata geçirdi, TİKA, erişim, 12 Nisan 2022, Tika: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_azerbaycan_da_1200_den_fazla_projeyi_hayata_gecirdi-65051

[8] President of the Republic of Azerbaijan. "Population of the Republic of Azerbaijan", erişim 9 Mayıs 2022, https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/population

[9] Mehmet Gök ve Mustafa H. Kuvel, *"Azerbaycan Eğitim Sistemi*," der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016.

makla beraber Avrupa eğitim sistemini ülkenin eğitim sistemine yerleştirme maksatlı birçok alanda ilerleme kaydedilmiştir. Ortaokullarda orijinal ders kitapları, yeni ders gereçleri, ders içerikleri Avrupa standartlarına uygun bir biçimde hazırlanmıştır [10].

Anayasaya göre Azerbaycan'da tüm vatandaşlar eğitim görme hakkına sahiptirler. Eğitim vatandaşlara ücretsiz olarak sunulurken eğitim sistemi devletin denetimi altındadır [11]. Ülkede son 100 senede 3 kez alfabe değişikliği olmasına rağmen eski Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Türk devletleri arasında en çok okuryazarlık oranına sahip devletlerden biridir [12]. Azerbaycan'da 1992 senesinde zorunlu eğitim kanunu çıkarılıp eğitim sisteminin yapısı şekillenmiştir. Daha sonra bu kanunda düzenleme yapılmış ve 9 yıllık zorunlu eğitim 11 yıla çıkarılmıştır [13]. Azerbaycan'da modern eğitim teknolojileri kullanılarak çeşitli eğitim türleri uygulanabilmektedir. Bunların içerisinde okulöncesi eğitimi, genel eğitimi, mesleki eğitimi, lisans eğitimi, yüksek lisans eğitimi, doktora eğitimi, okul dışı dersleri ve eğitim, serbest eğitim, hizmetçi eğitim, öğrenci değişimi, evde eğitim ve bireysel eğitim alma imkânı ülkenin eğitim sisteminde mevcuttur. Ülkede tüm eğitim kurumlarının hakları ve yükümlülükleri Azerbaycan Eğitim Kanunu ve Eğitim Mevzuatına göre düzenlenmektedir[14].

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde okul öncesi eğitimi dünya standartlarına uygun hale getirmek için birçok karar kabul edilmiştir. Onlardan en önemlisi 2007 senesinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev imzalı "Azerbaycan'da Okul Öncesi Eğitimin Geliştirilmesi Programı'dır". Bu kanun ile çocukların okul öncesi eğitimde toplum isteklerine uygun, bedensel ve psikolojik olarak gelişmiş, ilgi ve yeteneklerini doğru şekilde ortaya çıkarmaların kazanılması amaçlanmıştır [15]. Ülkede okul öncesi eğitime çocuklar 1 yaştan 6 yaşa kadar (6 yaş dâhil) kabul edilir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çocukların okula hazırlığı için 5 yaştan itibaren eğitim görme zorunluluğu 2010 yılının Nisan ayında kabul edilen

---

[10] Aida Aliyeva, "Azerbaycan'da Öğretmen Yetiştirme Sistemine İlişkin Öğretmen Görüşleri", Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2016.

[11] Asian Development Bank. Education Reforms in Countries in Transition: Policies and Processes, Six Country Case Studies Commissioned. The Asian Development Bank in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Mongolia, Tajikistan, and Uzbekistan, 2014.

[12] Mehmet Oran,"Ortaokul Sosyal Bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarının Azerbaycan ve Türkmenistan'daki Eşdeğer Derslerin Öğretim Programlarıyla Karşılaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2018.

[13] Yücel Gelişli, Dossim Baidrahmanov ve Lyazzat Beinsenbaev. *Türk Cumhuriyetlerinde Zorunlu Eğitimin Karşılaştırılmalı İncelenmesi,* Türkistan, Almatı, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi yayınları. 2018.

[14] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[15] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

kanun ile yürürlüğe girmiştir[16]. Okul öncesi eğitimde eğitim dili Azerbaycan dilidir. Fakat ailelerin isteği doğrultusunda devletin belirlediği başka dillerde de eğitim alınabilmektedir. 2005 senesinde UNESCO tarafından ülkede "Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Azerbaycan Eğitim Sisteminin Reformu Konferansı" yapılmıştır. Bu konferansta okul öncesi var olan temel problemler ortaya konulmuştur[17]. Okul öncesi öğretmenleri eğitim fakültelerinde bulunan okul öncesi öğretmen yetiştirme bölümlerinde 4 yıllık eğitim ile yetiştirilmektedir [18].

Azerbaycan Cumhuriyetinde genel orta eğitim zorunludur ve devlet tarafından ücretsiz şekilde verilmektedir. Ülkede eğitim süresi 3 aşamadan oluşmaktadır. İlkokul, genel orta ve tam orta. Temel eğitimin verildiği kurumlardan başka "Peşe" olarak isimlendirilen meslek yüksekokulları ve kolejler de vardır. 6 yaşta başlayan ilkokul eğitimi ortaokulla birlikte 9 yıllık bir süreçtir. Bundan sonra lise eğitimini tamamlandıktan sonra ülke vatandaşları yükseköğretim kurumlarında eğitimlerini devam ettirmektedirler [19].

> "Ey hiçbir kâr temin etmeden ticaret etmek isteyen adam, bu iş için ilim sermayesinden daha iyi sermaye olamaz."
>
> **Fuzuli**

Ülkede okulların tümü 1 Eylül tarihinde eğitim-öğretim için açılır. 1 Eylül'e kadar 6 yaşını doldurmuş olan çocuklar eğitim görme hakkı kazanırlar. Genel olarak, ilk, orta ve lisenin eğitim-öğretim faaliyetleri aynı binada sürmektedir [20].

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ilkokul 6 yaştan başlar ve 4 yıllık süreci kapsamaktadır. Okuma, yazma, doğayı koruma, temel yaşam bilgileri, mantıksal düşünme, ahlaki ve sanatsal yetenekleri kazandırma ilkokulların görevleri arasındadır. 2015-2016 eğitim-öğretim yılından başlayarak ülkede okula kayıtlar elektron ortamda yapılmaya başlamıştır. İlkokulda uygulanan programlar farklılık gösterebilmektedir. Bunun asıl sebebi ise eğitim dili, Azerice, Rusça ve Gürcüce olmasındandır. Eğitim dili Azerice olan ve herhangi bir azınlık

---

16 Mine. C. Durmuşoğlu, "Azerbaycan'daki Okul Öncesi Eğitim Devlet Standardı ve Programın İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1. (2012), (erişim 14.11.2022).

17 Mehmet Gök ve Mustafa H. Kuvel, "Azerbaycan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.

18 Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

19 Elif Kolikpınar, "Bağımsızlık dönemi Azerbaycan Cumhuriyetinde Eğitim ve Dil", *Anasay* 1 (2017). (erişim 14.11.2022).

20 Rehman Seferov ve Akif Akkuş, "Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2005). (erişim 14.11.2022).

halka ait anadil öğretilmeyen okullarda Azericenin haftalık ders saati 1-4 sınıflarda sırasıyla; 21, 22, 23 ve 24 saattir. Eğitim dili Gürcüce ya da Rusça olan ve herhangi bir azınlık halkların dilinin öğretilmedi sınıflarda ise ek olarak haftada 2 saat Azerici öğretilmektedir[21].

Ortaokulun amacı ise çocuklarda konuşma, yazma ve iletişim becerilerini daha da geliştirmektir. Bu aşama da derslerin tamamında puanlama yapılır ve eğitimini başarılı tamamlayan öğrencilere devlet belgesi verilir. Bu belge sonraki eğitim kademesine devam etmek için esastır. Ortaokulda eğitim genellikle devlet dili olan Azerbaycan Türkçesi ile devam etmektedir [22].

Mesleki liselerde eğitim süresi 6 aydan 3 yıla kadar çıkabilmektedir. Meslek liselerinde eğitimde genel olarak iş dünyasının talebine uygun olarak uzman işçi kadrolarının hazırlanması asıl amaçtır. Bu bağlamda mesleki ortaokullarla ilgili müfredat programlarına uygun dersler eklenmektedir. Meslek yüksekokulu teknikumlarda ve kolejlerde verilmektedir. Tehnikumlar Türkiye Cumhuriyeti Eğitim sistemi ile kıyasladığımız zaman ön lisans düzeyindedir [23].

Azerbaycan'da öğretmen yetiştirme sisteminde 2008 yılından itibaren değişiklikler olmuştur. Bu kapsamda ülkenin eğitim sisteminin daha da iyileştirilmesi için en başarılı uzmanlardan yardım alınmıştır. Azerbaycan Cumhuriyetinde öğretmenler yüksekokullar, üniversiteler ve pedagoji enstitülerinde yetiştirilmektedir [24].

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yükseköğrenime geçiş sınavları lise sonrası yapılan devlet sınavları ile gerçekleşmektedir. Üniversiteye başvuran adaylara ülkede "abituriyent" denilmektedir. Sınav soruları çoktan seçmeli olarak hazırlanmaktadır. Sınavda alınabilecek maksimum puan 700'dür. 2014-2015 yılı itibariyle Azerbaycan Cumhuriyetinde 39 devlet üniversitesi, 9 özel amaçlı üniversite ve 14 tane ise özel üniversite vardır. Sovyetler Birliği döneminde yükseköğretim programlarında lisans ve yüksek lisans bütünleşik bir program uygulandı. Eğitim reformlarından sonra lisans ve yüksek lisans eğitimi birbirinden ayrılmıştır. Yüksek lisans eğitimi ülkede 2 yıldır. Doktora programında

[21] Mehmet Gök ve Mustafa H. Kuvel, "Azerbaycan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.
[22] Aida Aliyeva, "Azerbaycan'da Öğretmen Yetiştirme Sistemine İlişkin Öğretmen Görüşleri", Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2016.
[23] Mehmet Gök ve Mustafa H. Kuvel, "Azerbaycan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.
[24] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

ise öğrenim süresi değişmektedir. Yüz yüze eğitim süresi 4 yıl iken öğrencilerin derslere katılmasının zorunlu olmadığı programda ise 5 yıldır [25].

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tarihinde birçok düşünür hem İslam âlemi için hem de Türk devletleri için önemli görüşleri ortaya koymuşlardır. Bu düşünürler biri de Fuzuli'dir. Mehmed bin Süleyman Fuzuli (1483- 1556) sadece doğu araştırmacıların değil aynı zaman da batı araştırmacıların da dikkatini çekmiş Azerbaycan'ın önemli şair, düşünürüdür. Fuzulinin bu ilgiyi görmesindeki asıl neden, şiirlerindeki yaratıcılık ve dönemindeki karmaşık yapıyı diğer doğu yazarlarından farklı anlatmasıdır. Fuzuli Türk şairi olmasına rağmen, Azerbaycan kökenli olduğundan daha çok bu coğrafyanın kültürünü, geleneklerini çok iyi bir şekilde şiirlerine yansıtmıştır. Fuzulinin eserleri siyasi istikrarsızlığın olduğu dönemlerde toplumda ayrışmanın olduğu zamanlarda halkı birlik beraberliğe çağırmıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça eserler yazmıştır. Hem Azerbaycan'da olsun hem Türkiye'de olsun edebiyat alanında yapılan ilk çalışmaların konusu Fuzulidir. Türk edebiyatının üstadı olan Fuzuli, çok yönlü ve üretken bir yazardır [26].

TİKA Azerbaycan'ın Bağımsızlığını kazanmasının ardından Bakü Koordinasyon Ofisini açmıştır. O tarihten bu yana TİKA'nın kardeş ülkede gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerin sayısı 1.200'ün üzerindedir. Bu bağlamda 1.531 sağlık personeline, 950 turizm çalışanına, 274 hâkime, 783 bilişim uzmanına, 380 güvenlik personeline, 480 medya mensubuna, 185 STK temsilcisine ve 991 güzel sanatlar ve el sanatları uzmanına uzmanlık alanlarını artırma adına birçok eğitim verilmiştir [27].

Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasına eğitim alanında birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaların en önemlisi 1992 senesinde imzalanan eğitim, öğretim, uzmanlık hizmetleri, teknik ve bilimsel iş birliği anlaşmasıdır. 2017 senesinde imzalanan anlaşmayla yükseköğretim alanına çok büyük katkı sağlamak amaçlanmıştır [28]

[25] Mehmet Gök ve Mustafa H. Kuvel, "Azerbaycan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.

[26] Osmanoğlu, B. Kurbanov, "Şarkiyatçıların Gözünde Fuzuli". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6 .(1996), (erişim 15.11.2022).

[27] TİKA Azerbaycan'da 1200'den fazla projeyi hayata geçirdi, TİKA, erişim 12 Nisan 2022, Tika: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_azerbaycan_da_1200_den_fazla_projeyi_hayata_gecirdi-65051.

[28] Ferrah Tuzcuoğlu, (2019). Azerbaycan-Türkiye Eğitim İlişkileri ve TÜDFAK Örneği. *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC) İstanbul Üniversitesi Sakarya Üniversitesi Türkmer,* (2019), (erişim 14.11.2022).

➢ Kazakistan

Orta Asya Türk devletleri arasında en büyük yüz ölçüme sahip olan Kazakistan, kuzey ve kuzeybatıdan Rusya, doğudan Çin, güneyden Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a bağlı Karakalpak Özerk Cumhuriyeti ile komşudur. Başkenti Nur-Sultan olan ülkenin Hazar denizine kıyısı vardır [29].

> Durmadan yürüyüp âlimlerden ilim öğrendik,
> Her ne bildiğimiz ilmimizle amel kıldık.
> ***Hoca Ahmet Yesevi (Divan-i Hikmet).***

On dokuzuncu yüzyılda Çarlık Rusya'sı Kazak Hanlığını işgal ederek ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde sınır belirleme süreçlerinde Kazakların büyük bir kısmı şu anki Kazakistan'ın sınırları dışında kalmıştır. Günümüzde de Kazakların büyük bir kısmı Çin ve Moğolistan'da yaşamaktadır[30]. 1991 senesinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanmışlardır. Kazakistan Cumhuriyeti 16 Aralık 1991 senesinde Bağımsızlığını ilan ettikten sonra aynı gün Türkiye Cumhuriyeti Kazakistan'ın Bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu tarihten itibaren Kazakistan bağımsız devlet olarak hızlı bir şekilde gelişmeye başladı. Çok partili sistemin oluşturulması, parlamenter sistemde değişiklikler ülkenin daha demokratik yapıya sahip olmasını sağlanmıştır[31]. Coğrafi, askeri ve ekonomik nedenlerden dolayı Orta Asya ülkeleri içinde Rusya'ya en fazla bağımlı ülkedir. Bunun temel nedeni, Kazakistan Sovyetler Birliği zamanından başlayarak Rusya'ya ekonomik açıdan entegre olmasıdır[32].

Kazakistan'da nüfusun dağılımı dengesizdir. Nüfusun büyük bir kısmı ülke sınırlarına yakın yerleşmişlerdir [33]. Bağımsızlıktan sonra dünyanın dört bir yanında yaşayan Kazaklara yurda dönme imkânı sağlanmıştır[34].

---

[29] İbrahim Güner ve Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara: Nobel Akademi, 2014.

[30] Seyfullah Yıldırım, "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kazak Kültürünün Korunmasına Yönelik Yapılan Çalışmalar", *Türk Cumhuriyetlerinde Bağımsızlık ve Devlet İnşa Süreci*, der., Mehmet Akif Kireççi, Türkistan, Almatı, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi yayınları, 2018.

[31] Kazakistan İlimler Akademisi, *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar,* İstanbul: Selenge Yayınları, 2007.

[32] Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, International Strategic Research Organization (USAK), 2011.

[33] Levent Duman, "Kazakistan'da Değişim ve Dönüşüm: Yeni Bir Ulaştırma "Başarısı" mı*?", Uluslararası Toplum ve Araştırma Dergisi.* 10/7 (2019). (erişim 14.11.2022).

[34] Ainur Nogayeva, "Geçmişten Günümüze Kazakistan." *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2. (2019). (erişim 14.11.2022).

Kazakistan Eğitim Sistemi

Kazakistan'ın eğitim sistemini genel olarak 3 bölüme ayırmamız mümkündür. Eylül devriminden önce 1786-1917, SSCB Dönemi 1917-1991 ve Bağımsızlıktan sonraki dönem. Sovyetler döneminde eğitimde var olan sorunlar diğer Orta Asya ülkelerindeki sorunlarla benzerlik taşır. Bu dönemde eğitime erişebilmek kolay ve ücretsiz olması avantaj olsa da ideolojik dayatmalar o dönemin eksileri olarak tarih sayfalarına geçmiştir. Bağımsızlığın ilanından sonra Kazakistan'da eğitimi batı standartlarına yakınlaştırmak için sayısız reformlar gerçekleştirilmiştir. 1991 senesinden başlayarak model okullar, özel okullar, liseler, gimnazyalar, teknik ve mesleki okullar ve kolejler ortaya çıkmıştır. 2000 senesine kadar ülkede eğitim alanından 10'dan fazla devlet programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programlardan belki de en önemlisi "Darın" devlet programıdır. Bu program kapsamında Kazakistan Cumhuriyeti'nin 8 bölgesinde yetenekli çocuklar için özel ve yatılı okullar açan devlet o bölgelerde "Darın" bilimsel uygulama merkezlerini kurmuştur[35]. Ülkede eğitim faaliyetleri ana okuldan yükseköğretime kadar Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. Bu Bakanlığın görevleri arasında eğitim politikalarını ve eğitim finansmanını oluşturmak, hukuki ve yasal düzenlemeler yapmak, eğitim standardını oluşturmak ve Kazak dilinde eğitime destek olmak gibi görevleri vardır. Bu bağlamda uzun vadeli olarak hazırlanan "Kazakistan-2030" ve "Kazakistan-2050" stratejilerinin en önemli unsuru eğitim olmuştur[36].

Kazakistan'da okul öncesi eğitimin tarihine baktığımız zaman 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu kurumların amacı, çocukları hayata hazırlamak ve sosyalleşmelerini daha da hızlandırmaktır. Okul öncesi eğitim aşaması ücretsizdir ve okul öncesi eğitime devam zorunluluğu bulanmamaktadır. Çocuklar anaokulların hepsinde hem Kazakça hem de Rusça öğrenebilmektedir [37]. Kazakistan Cumhuriyeti'nde okul öncesi kurumlar devlet ve özel olarak faaliyet gösterebilmektedir. Çocukların 6 yaşına kadar olan sürecinde eğitim-öğretim ailesi tarafından ya da bir yaşından başlayarak okul öncesi eğitim kurumlarında verilmektedir. Bazı aileler bazı nedenlerden dolayı çocuklarını anaokuluna göndermek istemeyebilir. Bu sebepten dolayı çocukların mini-

[35] Augul Bolatova, "Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kazakistan Eğitim Sistemi", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
[36] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.
[37] Özlem Yazıcıoğlu, "Türkiye, Singapur ve Kazakistan Fen Bilimleri Öğretim Programlarının Karşılaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, 2017.

merkeze giderek 1 yıllık okul öncesi eğitim alabilmeleri sağlanmaktadır[38]. Bu aşamanın sonucunda çocuklarda neyin doğru neyin yanlış olduğunu, başka kişilerle ilişki kurabilme ve paylaşma isteklerin olması kendiyle mutlu ve huzurlu olabilme gibi kazanımları elde etmesi amaçlanmıştır [39].

Kazakistan Anayasasının 30. Maddesinde orta öğretim zorunluluğu için şu ifadeler kullanılmıştır: "Devlet eğitim kurumlarında vatandaşlara ücretsiz orta öğretim garantisi verilmektedir. Orta öğretim zorunludur. Kazakistan Cumhuriyeti 18 Haziran 2012 tarihinde 12 yıllık zorunlu eğitime geçmiştir. Kazakistan Cumhuriyetinde genel orta öğretim 3 aşamadan oluşmaktadır. Başlangıç (1-4 sınıflar), temel (5-9 sınıflar) ve yüksek sınıflar (10-12 sınıflar). Ülkede ilköğretim 6 yaşında başlar. Toplam 7.511 tane ilkokul mevcuttur. Bu okulların 7.222'si gündüz eğitimi 109 tanesi özel, 79'u akşam eğitimi ve 107'si de özel öğrencilere eğitim vermektedirler. Ülkede ortaokullarda standartlar devlet tarafından belirlenir ve tüm eğitim kurumları bu standartlara uygun şekilde faaliyet gösterirler. Eğitim dili Kazakça ve Rusçadır. Yabancı dil olarak ise İngilizce öğretilmektedir [40]. Son yıllarda Kazakça eğitim dili ile okullarına devam eden öğrencilerin sayısında artış gözlemlenmiştir. Bu oran 2017 yılı itibariyle %63,8'dır. Kazakistan Cumhuriyetinde Bağımsızlıktan sonra özel okullar, gimnazyalar, yetenekli çocuklar için özel okullar ve Nazarbayev Entelektüel okulları açılmıştır [41].

Kazakistan'da öğrenciler 9.sınıfı bitirdiklerinde ise isteğe bağlı olarak meslek okullarına kayıt olabilmektedirler. Ülkede kolej olarak adlandırılan bu okulların sayısı 888 civarındadır [42]. Anayasa'da belirtildiği gibi Kazakistan Cumhuriyetinde yükseköğretim genel orta, teknik ve mesleki eğitimli olan veya orta öğretim sonrası eğitimi olan vatandaşlar tarafından alınabilmektedir. Ülke vatandaşları yükseköğretimlerde ücretsiz olarak eğitim görme hakkına sahiptir. Ülkede Bağımsızlıktan sonra sayıları artmakla birlikte 9 ulusal, 31 devlet, 16 yarı özel, 54 özel, 13 sivil olmayan, 1 kişisel ve 1 tane de uluslararası üniversite vardır. Üniversiteye öğrencilerin kabulü Birleşik Ulusal Test (UNT) sonuçlarına dayanmaktadır. Sonuçlar 140 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Üniversite taban puanları her yıl değişmektedir. Ülkede üniversi-

[38] Augul Bolatova, "Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kazakistan Eğitim Sistemi", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.

[39] Perizad Korgoldeyeva, "Kazakistan Eğitim Sistemi*". Türk Dünyasında Eğitim.* der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016.

[40] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim.* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[41] Augul Bolatova, "Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kazakistan Eğitim Sistemi", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.

[42] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

teyi bitiren mezunlar Bologna sürecine katılan tüm ülkeler tarafından tanınan Avrupa Diploma Eki'ni (Diploma Supplement) alabilme hakkına sahip olurlar. Kazakistan 2009 senesinden beri PISA Matematik ve Fen sınavlarına katılmaktadır. 2012 senesinde 15 yaş öğrencileri sınavda iyi bir netice göstererek 1000 üzerinden 432 puan almışlardır [43].

Ahmet Yesevi Üniversitesi. Kaynak: shorturl.at/dqxNZ

Ülkede yüksek lisans eğitimi 2 farklı şekilde yürütülmektedir. Belirli bir alana yönelik ya da Bilimsel-eğitim hazırlığı şeklindedir. Belirli bir alana yönelik programlar isminden de anlaşılacağı gibi bir alanda derinleşmek için yapılmaktadır. Bilimsel- eğitim hazırlığı ise daha çok öğretmen olmak isteyen adayların tercih ettiği bir programdır [44]. Ülkede yüksek lisans ve doktora ilk defa 2004 senesinde uygulanmaya başlanmıştır. Eğitim programları ve mesleki faaliyetler için uzman kadro yetiştirmeyi planlayan doktora programları Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylanan program çerçevesinde tam zamanlı devam etmektedir[45].

Ülkede öğretmen yetiştirme programları Türkiye ile benzerlik taşımaktadır. Ülkede temel eğitim seviyesini tamamlayan öğrenciler pedagoji fakültelerinde 4 yıllık lisans eğitimi alarak öğretmen olabilmektedirler. Genel olarak ülkede tüm bölümlerde olduğu gibi pedagoji bölümlerinde de alan dersleri ile birlikte ilk yardım, beden eğitimi, politika, ekonomi teorisi, sosyoloji, hukuk esasları şeklindeki derslere de yer verilmektedir [46].

---

[43] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[44] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[45] Augul Bolatova, "Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kazakistan Eğitim Sistemi", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019

[46] Oğuzhan Yılmaz, "Türkiye ve Kazakistan'da Okutulan Türkçe Öğretmenliği Lisans Programlarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma, " *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16/2. (2014). (erişim 12.11.2022).

Tarihte Kazakistan topraklarında yaşamış ve insanlığı aydınlık geleceğe götürmek için birçok görüş belirten düşünürler vardır. Bu düşünürlerin en önemlilerinden biride Hoca Ahmet Yesevi'dir. Sadece Kazakistan'ın değil Türk-İslam dünyasının en önemli düşünürlerinden olan Hoca Ahmet Yesevi (d.? /? – ö.1166) bugünkü Kazakistan'ın Çimkent şehri yakınlarında bulunan Sayram kasabasında doğmuştur. Eserlerinde Türk tarihi ve kültürü adına derin izler bırakmıştır. Hoca Ahmet Yesevi'nin eserlerine baktığımız zaman eğitici yönü ön plana çıkmaktadır. Eğitimde dil en önemli unsurlardan bir tanesidir. Ahmet Yesevi'nin eserlerinde halkı eğitirken kullandığı dil halkın anlayacağı şekilde basit ve sadedir. Bu bağlamda Hoca Ahmet Yesevi'nin eserleri şu anki Türk coğrafyası için önemli yere sahiptir. Ahmet Yesevi'nin eserleri özellikle bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde Türk İslam bilincinin uyanıp gelişmesinde önemli yere sahiptir[47].

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra geçen süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti arasında önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmaların en önemlileri eğitim alanında yapılan anlaşmalardır. Bununla birlikte ortak tarihi ve kültürel mirasın ortaya çıkarılmasını amaçlayan ve devlet tarafından teşvik edilerek kurulan kurumlar da vardır. "Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)" (1993), "Yunus Emre Enstitüsü" (2007) ve "Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" (2010) bu alanda önemli örneklerdir. Eğitim alanında belki de en önemli adımlardan biri de 31 Ekim 1992 senesinde "Türkistan Şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşmanın" imzalanmasıdır. Bu üniversitenin kuruluş amacı Türk dili konuşan ülkelerdeki gençleri bir çatı altında toplayıp, kaliteli eğitim almalarını sağlamaktır. Bu üniversite öğrencilerinin çağdaş eğitim sistemine ayak uydurmalarını hedeflemiştir. Türk kimliğinin gelişmesinde ve Türk Topluluklarının birleştirilmesinde bu üniversitenin katkısı büyüktür[48].

➢ Kırgızistan

Orta Asya'da yer alan Türk Cumhuriyetlerinden Kırgızistan, kuzeybatı ve kuzeyden Kazakistan, doğuda Çin, güneyde Tacikistan, güneybatıda ise Özbekistan ile komşudur. Ülke dağlık bir yapıya sahip olduğundan dolayı, ortalama

[47] Cemal Tosun, "Hoca Ahmed Yesevi Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitme Metodu", *Dini Araştırmalar Dergisi.* 6/2 (2000). (erişim 14.11.2022).

[48] Akmaral Ospanova, "Kazak Ulus'unun Doğuşundan Günümüze Türk-Kazak İlişkileri", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.

yüksekliği 2.750 metredir[49]. Kırgız isminin ortaya çıkışı ile ilgili birçok görüş vardır. Onlardan en önemlileri, bu adın "Kır" ve "Giz" kelimelerinin birleşiminden geldiği yani kır gezer anlamında bir kelime olduğu görüşüdür[50]. Yaşayan en eski Türk boylarından olan Kırgızlar, Türk bozkır kültürünün alt yapısını oluşturan en önemli halklardandırlar. Kırgızlar Cengiz Han döneminden sonra yurtlarını terk etmemişler Altay Dağlarını aşıp, Cungarya ovalarından geçerek Tanrı dağlarına ulaşmışlardır[51].

31 Ekim 1991 senesinde Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, bağımsız 7 Türk devletinden biri olmuştur. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında en az nüfusa sahip ülkelerdendir. İdari açıdan ülke 7 il ve özel statüye sahip 2 şehirden oluşmaktadır. Başkenti Bişkek olan Kırgızistan'ın Tanrı dağları ve Issık Gölü sadece Kırgızistan için değil bölgenin önemli coğrafi varlıklarıdır. Ülkenin ekonomisi Sovyetler döneminde diğer üye ülkeler gibi kapalılık özelliği taşımaktaydı. Bağımsızlık sonrası Kırgızistan ekonomisi Sovyetler birliğinden ayrılan Türk Cumhuriyetler ile kıyaslandığı zaman daha liberal yapıya sahip olmuştur. Yer altı kaynaklar açısından fazla zengin olmayan ülkenin yabancı sermayeye yönelmesi ülke ekonomisi için en önemli reformlardan biridir. Ülkede yabancı yatırımcılar için herhangi bir sektör kısıtlaması olmadığı gibi yatırımcılara da %100 mülkiyet hakkı vermektedir[52].

Diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilk tanıyan ülkedir. Geçen 30 sene içerisinde iki ülke arasında diplomatik, siyasi, ekonomik ve ticaret ilişkiler çok hızlı gelişmiştir[53]. İki ülke arasında 1991 senesinde Dostluk ve İş birliği Sözleşmesi imzalanmıştır.

Kırgızistan Eğitim Sistemi

Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan da diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi eğitim sistemini milli değerlere dayalı olarak geliştirmeye çalışmıştır. Sovyetler döneminden kalma eğitim sisteminin iyi yönlerini devam ettirmeye ve kültürel değerleri yeni sistemle bütünleştirerek eğitimde reform

---

[49] Ramazan Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar, İstanbul: Bakanlar Media, 2019.

[50] Saadettin Gömeç, *Kırgız* Türkleri Tarihi, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

[51] Cengiz Buyar, *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi- Siyaset.* Publishing House, 2017.

[52] Abdulvahap Kara ve Fahri Solak, *Bağımsızlıklarının 25.yılında Türk Cumhuriyetleri*, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeleri Birliği (TDBB) Yayınları, 2017.

[53] Abdulvahap Akıncı ve Aichurok Akzholova. "Türkiye-Kırgızistan İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını", *Idea Studies Journal International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies* 23/6. (2020). (erişim 14.11.2022).

gerçekleştirilmiştir. Ama Sovyetler zamanından beri kullanılan Kiril alfabe değiştirilmemiştir. Eğitim ile ilgili Kırgızistan'da son yıllarda kabul edilen en önemli kanun olan "Kırgız Cumhuriyetinde eğitimi 2020 yılına kadar geliştirme konseptidir". Ülkede eğitim sistemi uluslararası sözleşmelere, insan hakları evrensel bildirisine ve demokrasiye dayanmaktadır. Ülkede "Eğitim" yasasına göre genel (temel ve tamamlayıcı) mesleki (temel ve tamamlayıcı) programlar uygulanmaktadır. Genel eğitim okul öncesi eğitim, ilköğretim, genel temel eğitim, genel orta eğitim ve tamamlayıcı eğitimi kapsarken mesleki eğitim programları ise temel mesleki eğitim, orta mesleki eğitim, yüksek mesleki eğitim, yükseköğretim kurumlarından sonraki mesleki eğitim ve tamamlayıcı eğitimi kapsamaktadır. Ülkede tüm eğitim faaliyetleri Kırgızistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından yönetilmektedir[54]. Ülkede eğitim harcamaları 2001-2007 yıllar arasından %147 oranınla bir artışla yüksek seviyelere çıkmıştır. Eğitim bütçesi en çok ilköğretime ayrılmaktadır[55]. Kırgızistan Orta Asya Türki Cumhuriyetleri arasında PİSA gibi uluslararası değerlendirme programlarında yer alan ilk ülke özelliğini taşımaktadır[56].

Ülkede okul öncesi eğitiminde bağımsızlıktan sonra sürekli geliştirilmek amaçlı düzenlemeler yapılmıştır. Okulların sayıları artırılmış, verilen dersler ihtiyaçlara göre düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla şu an Kırgızistan'da okul öncesi eğitim çeşitli şekillerde olmak üzere 12 türde eğitim verilmektedir. Okul öncesi eğitimde kurumlar devlet, belediye ve özel olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ülkede günümüzde 265 devlet, 995 belediye ve 300 tane de özel okul öncesi kurum vardır. Diğer eğitim aşamalarında olduğu gibi ülkede okul öncesi eğitimde devlet standartı ile belirlenmektedir [57]. Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmenler statü ve maddi açıdan ilkokul eğitim kurumları ile aynı seviyededir[58]. Okul eğitimi yani ilk ve ortaokul eğitimi tüm eğitim kademeleri arasında en yaygın olanıdır. Bu eğitimin 3 düzeyi vardır. Bunlar genel ilk eğitim, genel temel eğitim ve lise eğitimidir[59]. Genel ilköğretim ve genel temel eğitim tüm Kırgız vatandaşları için devlet ve belediye okulları ücretsizdir ve zorunludur. Bu düzeyde eğitimin standardı Kırgızistan Cumhuriyeti

[54] Asem İdayeva, "Kırgızistan Eğitim Sistemi" *Türk Dünyasında Eğitim"*, der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016.

[55] Yaprak, A. Hamzaj, "Öğretmen Eğitimi Programlarındaki Etnopedagojik Öğelerin İncelenmesi: Kırgızistan Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2017.

[56] Ercan, Y. Gül, "Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırılması: Almanya ve Kırgızistan Örneği, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. (2015). (erişim 14.11.2022).

[57] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[58] Asem İdayeva, "Kırgızistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim"*, der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016.

[59] Cengiz Buyar, *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi- Siyaset,* Publishing House, 2017.

Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından düzenlenir. Genel ilköğretimin temel amacı öğrencilerin kimliklerini ve milli değerlerini anlamasını, saymayı, okumayı, zihinsel kabiliyetleri geliştirmeyi ve aynı zamanda devlet ve resmi dilde konuşmayı öğretmektir. Temel orta öğretim ise ilköğretimi bitiren tüm öğrencileri kabul etmektedir. Bu düzeyi bitiren öğrenciler ise mesleki eğitim programlarında eğitimini devam etme hakkına sahiptir. Genel orta öğretimin temel amacı öğrencilere temel teorik hazırlığı, genel kültürü artırmayı hem de orta ve mesleki veya yüksek mesleki programlara yönelik ilgiyi yükseltmeyi amaçlamaktadır[60].

Lise zorunlu eğitimin son düzeyidir. Bu düzeydeki öğrenciler sosyal hayatta ve mesleki eğitimde gerekli olan becerileri kazanmaları amaçlanmaktadır. Lisede öğrenciler günde 7 saat ders görmektedirler[61]. Ülkede akademik yıl her sene 1 Eylül'de başlayarak 22 Haziran'a kadar devam etmektedir. 22 Haziran'da liseden mezun olan öğrencilere lise diploması "attestatlar" verilmektedir[62].

Ülkede yükseköğretim 4 çeşittir. Bunlar üniversiteler, akademiler, uzmanlık yükseköğretim kurumları (uçilişe) ve enstitülerdir[63]. Kırgızistan'da ilk üniversite 1932 senesinde kurulan ve günümüzde de faaliyetini devam ettiren Kırgız Devlet Milli Üniversitesidir. 1991 senesine kadar ülkede 10 üniversite varken günümüzde bu sayı 60 civarındadır. Ülkede 7 uluslararası yükseköğretim kurumu vardır. Bunlardan biri Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesidir[64]. Üniversitelere giriş için 2000 senesinden beri Yükseköğretime Geçiş Sınavı olarak ORT sınavı kabul edilmektedir. Test şeklinde yapılan bu sınavları profesyonel şekilde değerlendirmek için bağımsız test kuruluşu olan NTO oluşturulmuştur. 2002-2017 seneleri aralığında ORT sınavlarına giren öğrencilerden 641.193'ü bu sınavları geçmiştir[65].

Kırgızistan Cumhuriyetinde lisansüstü eğitim yüksek lisans ve doktora programlarını içerir. Yüksek lisans eğitimi 2 yıl sürer ve 120 krediden oluşur. Başarılı tez savunması yapan öğrenciler kandidat derecesini almaya hak kaza-

[60] Asem İdayeva, "Kırgızistan Eğitim Sistemi". *Türk Dünyasında Eğitim"*, der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016.

[61] Akmatali Alimbekov ve Nargiza Dumanaeva, Kırgızistan Eğitim Raporu-2017, *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları.* der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

[62] Cengiz Buyar*, Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi- Siyaset,* Publishing House, 2017.

[63] Asem İdayeva, "Kırgızistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim"*, der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016.

[64] Akmatali Alimbekov ve Nargiza Dumanaeva, *Kırgızistan Eğitim Raporu-2017,* Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları. der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

[65] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim,* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

nır. 2013 yılından itibaren ülkede 6 üniversitede bilim doktoru (PhD) programı uygulanmaya başlanmıştır[66].

Kırgızistan Cumhuriyetinde Bağımsızlıktan sonra kurum ve kuruluşlarda millileştirme hareketi başlamıştır. Bu amaçla öğretmenlerin toplum içinde rolünü yükseltmek amaçlı 2001 senesinde "Öğretmen Statüsü Hakkında Kırgızistan Cumhuriyeti Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun çerçevesinde öğretmenlerin gerçekleştirdiği faaliyetlere ilişkin ekonomik ve sosyal ilişkilerin kurulması hukuki statüyü iyileştirecek şartların oluşması sağlanmıştır. Ülkede eğitim merkeziyetçi yapıya sahip olduğundan eğitim ile ilgili hemen hemen tüm faaliyetler Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından kontrol altındadır. Ülkede öğretmenler 4 yıllık veya 5 yıllık lisans programlarıyla yetiştirilmektedir. Öğretmen okullarından ya da 3 yıllık ön lisans kurumlarından mezun olanlar da öğretmen olabilmektedir. Ancak ülkedeki öğretmenlerin %85'i üniversite mezunlarıdır[67].

Kırgızistan topraklarında geçmişten günümüze birçok düşünür hem Türk Dünyası adına olsun hem tüm dünya halkları adına olsun önemli eserleri ortaya koymuşlardır. Yakın tarihimizin dünya edebiyatının en önemli yazarlarından Cengiz Aytmatov, Kırgızistan denilince akla ilk gelen isimlerden biridir. Sadece Kırgızistan ya da Türk Dünyasında tanınan yazar değil de tüm dünyada 20. yüzyılın en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilen Cengiz Aytmatov (1928-2008) 1928 senesinde Kırgızistan'da dünyaya gelmiştir. Eserlerinde daha çok İkinci Dünya savaşı sırasından yaşanmış olayları kaleme almıştır. Ömrünün büyük bir bölümünü Sovyetler döneminde geçirmiş olmasına rağmen eserlerini sadece Sovyet halkları değil tüm dünya halkları severek okumuştur. Aytmatov Kırgızistan'ı dünyaya tanıtmış bir yazardır[68]. Yazar insanlığın problemlerini daha doğrusu sadece o coğrafyanın insanlarının problemlerini değil aynı zamanda başka halklarında dünyevi sorunlarını eserlerine yansıtmıştır. Aytmatov Türk Dili konuşan halkların adıyla dünyada Tolstoy, Shakespeare, Goethe ve Dante ile anılması gurur verici bir tablodur[69].

Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti arasında eğitim alanında ilişkilerin en önemlisi Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesidir. 1997-1998

---

66 Beishenbek Toktogulov ve Ozodbek Karamatov, "Kırgızistan", *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetler*. der., Ayşe Yaldız. Ankara: Basım Yayıncılık, 2018.

67 Akmatali Alimbekov ve Nargiza Dumanaeva, Kırgızistan Eğitim Raporu-2017, *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları.* der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

68 Mayramgül Dıykanbayeva, "Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserler", *Uluslararası Türkçe ve Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi.* 4/1. (2005). (erişim 14.11.2022).

69 Abdican Akmataliyev, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Dünya Edebiyatındaki Yeri ve Önemi" (Cengiz Aytmatov Günleri Konferansında Sunulan Bildiri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Ankara, Nisan 05-06, 1994).

eğitim öğretim yılında öğretime başlayan üniversite şu anda Kırgızistan'ın en önemli üniversitelerinden biridir. Bağımsızlıktan sonra Kırgız gençlerinin binlercesi her yıl Türkiye'ye lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi almak için gelmektedirler[70].

➢ Özbekistan

Tarihi İpek yolunun üzerinde bulunan, Avrasya ile Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan'ın tarihi çok eskilere kadar uzanmaktadır. Bu güçlü tarih geçmişi, köklü devlet yapılanması ve siyasal geleneği beraberinde getirmiştir. Bu zengin tarihin en önemli dönemi Orta Asya ülkelerini tek bir çatı altında toplanabildiği Timur dönemidir (1370-1405)[71]. Bugün Özbekistan'a adını veren "Özbek" adı ilk olarak Cengiz Han sonrası döneme denk gelmektedir[72]. Özbekistan'ın tarihten bu yana devlet geleneği eski Türk gelenekleri ile benzerlik taşır. Devlet meclisindeki protokoller tarihteki Oğuz Kağan ve Dede Korkut'taki ile benzerdir. Günümüzde Özbekistan'ın hemen hemen tamamı çöl ve steplerle kaplıdır. Kuzey'de Kazakistan, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneyde Afganistan, güneydoğuda Tacikistan ve güneybatıda Türkmenistan ile komşudur. Ülkede 12 tane il ve bir özerk cumhuriyet (Karakalpak Özerk Cumhuriyeti) vardır. Özbekistan Cumhuriyetinin ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Ülke Dünyanın en önemli pamuk üreticilerinden biridir[73]. Ülke nüfusunun %70 civarı Özbeklerden oluşmaktadır. Resmi dili Türk lehçesi olan Özbekçedir. Nüfusun dağılışı çok dengesiz olmakla birlikte, Fergana ve Taşkent ovalarında ülke nüfusunun yarısı vardır. Başkenti Taşkent'tir. Başkentte 2,5 milyon insan ikamet etmektedir. Meşhur İpek yolu üzerinde bulunan bu kent tarih boyunca Orta Asya'nın ticari, siyasal ve kültürel açıdan en önemli bölgelerinden biri olmuştur. 1991 senesinden Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti arasında ekonomi başta olmak üzere ticari, kültürel ve eğitim alanlarında iş birlikleri gelişmiştir[74].

---

[70] Kadri Ağgün, "Türkiye-Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültürel İlişkileri", *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset.* der., Cengiz Buyar, Bişkek: Publishing House, 2017.

[71] Ayşe. Ç, Kavuncu, "Özbekistan", *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı*. der., Turgut Demirtepe, Ankara: SFN Yayıncılık, 2015.

[72] Yunus Emre Gürbüz, "Özbekistan'da Tarihyazımı ve Millî Kimlik", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.* 19/2 (2019). (erişim 14.11.2022).

[73] Ersin Güngördü, *Üniversiteler İçin Devletler Coğrafyası (Siyasi, Fiziki, Beşerî ve Ekonomik Yönü ile),* Ankara: Gazi Kitapevi, 2010.

[74] İbrahim Güner ve Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası,* Ankara: Nobel Akademi, 2014.

Özbekistan'da Eğitim

Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke genelinde ulus kimliğinin inşası sürecinde milli değerler, normlar, söylemleri ön plana çıkarmayı amaçlamışlardır. Bu durum eğitim için de geçerlidir. Bu yönde ilk adım dil reformu olarak gerçekleşmiştir. Özbekçe eğitim veren okulların sayısı hızla artarken Rusça eğitim veren okulların sayısı azalmaya başlamıştır. Gündelik hayatta da milli dilin geliştirilmesi için 2 Eylül 1993'te Latin alfabeye geçilmiştir[75]. Kiril alfabeden Latin alfabeye geçiş sürecinde ülke de alfabe tartışmaları olmuştur. Bazı aydınlar bu sürecin okuma yazma oranını düşürdüğünü ve kütüphanelerin neredeyse boş kaldığını söylemektedirler. Bu tartışmalara rağmen okul kitaplarının, edebi ve bilimsel kitapların çoğu Latin alfabede yayınlanmaktadır[76].

> "İlmin hâkim olduğu bölgede bir vatandaş olmayı, başka bir yerde hükümdar olmaya yeğlerim".
>
> **Uluğ Bey**

Özbekistan Cumhuriyetindeki eğitimin önemli özelliği sürekli olmasıdır. Bütün eğitim kademeleri kendisinden bir sonraki kademe için öğrenci yetiştirmektedir. Özbekistan'daki eğitim kademeleri şunlardır: okul öncesi eğitim, genel orta öğretim, mesleki eğitim, yükseköğrenim, lisansüstü eğitim ve hizmet içi eğitim kadrosunu hazırlanması ve okul dışı eğitim [77]. Okul öncesi eğitim ülkede 6-7 yaşa kadar ailede, çocuk yuvası ve diğer eğitim kurumlarında devam etmektedir. Bu eğitimin esas amacı çocuklardaki kişilik gelişmesini sağlamak, öğrenme becerilerini geliştirme ve evrensel değerlerin benimsenmesini sağlamaktır. Özbekistan eğitim sisteminde süreklilik okul öncesi eğitimle başlamaktadır. Okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenim dili Özbekçe olmakla beraber başka dillerde de eğitim imkânı vardır. Bu eğitim kademesinde akademik takvim 2 Eylül'de başlar ve 1 Haziran'a kadar devam eder. Genel orta eğitimde ise ülkede iki kademeli öğretim vardır. İlköğretim 1-4. sınıfları kapsarken ortaöğretim ise 5-9. sınıfları kapsamaktadır. Bu kademenin temel amacı öğrencilerin bağımsız düşünme yeteneğinin gelişmesi, meslek seçimine ilk adımı atmasına yardımcı olmak ve öğrencilerin becerilerine göre uzmanlaştırılmasını sağlamaktır. 9. sınıftan sonra devlet sınavları yapılmaktadır. Bu sınavlar ana dil, matematik, beden eğitimi, fizik, kimya, ikinci dil ve tarih derslerinden olmak-

[75] Ayşe Ç. Yaldız, *Özbekistan: Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri,* Ankara: Basım Yayıncılık, 2018.

[76] Ahmet Kanlıdere,"Özbekistan Cumhuriyeti", *Bağımsızlıklarının 25.yılında Türk Cumhuriyetleri*. der.,Abdulvahap Kara. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, 2017.

[77] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

tadır. Sınav şekli birçok kez değiştirilmiştir[78]. Bu eğitimden sonra öğrenciler çeşitli ortaöğretim kurumlarına, istemeleri halinde ise ön lisans eğitim programlarına devam edebilirler. Bu eğitimi de tamamlayan öğrenciye "Yatüklük Attestatı" yani diploma verilmektedir. Bu diploma ile öğrenciler sadece Özbekistan Cumhuriyeti içinde değil Bağımsız Devletler Topluluğundaki meslek okulları ve yükseköğrenim kurumlarına girme hakkı kazanırlar. Özbekistan Cumhuriyetinde Bakanlıklara bağlı üniversiteler vardır. Bir başka ifadeyle, Yüksek Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve Halk Eğitim Bakanlığına bağlı üniversiteler mevcuttur[79].

Uluğ Bey Rasathanesi. Kaynak: shorturl.at/kPR49

Özbekistan Cumhuriyetinde lisans eğitimine başlamak için ortaöğretim diploması ve orta mesleki eğitim diplomasına sahip olmaları lazımdır. Giriş sınavları çoktan seçmeli test şeklinde yapılmaktadır. Her sene yükseköğretime kabul şartları Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir. Ülkede genel olarak 58 tane yükseköğretim kurumu olmakla birlikte, bunlardan 20 tanesi üniversite, 36 tanesi enstitü ve 2 tanesi de akademidir. Özbekistan Cumhuriyetinde yüksek lisans eğitimi 2 sene olmakla birlikte eğitim programı Özbekistan Cumhuriyeti "Devlet Yükseköğretim Standardına" göre planlanmaktadır. Doktora eğitimine ise yüksek lisans eğitimini tamamlayanlar başvurabilmektedir ve doktora öğreniminin sonunda tez savunması

[78] Cıldız Mamırova, "Özbekistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akdemi, 2016.

[79] Demet G. Niron, *Özbekistan Cumhuriyeti Eğitim Sistemi,* Ankara: Pegem Akademi, 2021.

yapılması gerekmektedir. Ülkede doktora öğrenimi yerine Sovyet eğitim sistemindeki "Aspirantura" sistemi devam etmektedir [80].

Özbekistan Cumhuriyetinde öğretmenler her 5 senede bir devlet sınavından geçmek zorundalar. Lise ve kolej öğretmenlerinde ise bu süre 3 yıla iniyor. Sınav sonuçlarına göre öğretmenlere dereceler verilmektedir. Uzman, kategori öğretmeni, II. kategori öğretmeni ve en yüksek kategori dereceleri almak mümkündür. Ayrıca ülkedeki öğretmenler her 3 yılda bir hizmet içi eğitim almak zorundadırlar[81].

Özbekistan'ın eğitim sisteminde yeni Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in göreve başlamasından sonra daha çok reform gerçekleşmiştir. 2020 senesi Özbekistan'da Bilim, Eğitim ve Dijital Ekonominin Gelişim Yılı ilan edildi. Okul öncesi eğitime devam eden öğrenci oranını %60 çıkarmak amaçlanmıştır. Ülkede ilk kez 6 yaşındaki çocukların okula hazırlanması için ana sınıflar açılmıştır ve bunun için devlet bütçesinden 130 milyon Özbekistan Somu ayrılmıştır. Eğitim'de somut neticeler almak için öğretmenlere yüksek maaş ödemelerinin yapılması hedeflenmektedir. 2021 senesinde ülkede Uluslararası okul değerlendirme sisteminin hayata geçirilmesi için 348 pilot okul belirlenmiştir. Üniversitelere devam eden öğrenciler için burs miktarının iki katına çıkarılması hedeflenmektedir[82].

Türk ve İslam tarihinde önemli yere sahip düşünürler ve aydınlar Özbekistan topraklarında yetişmişlerdir. Bunlardan, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Ali Şer Nevai, El Harezmi, El Biruni, İbn-i Sina, İmam Buhari, İmam Tirmizi, İmam Nesei, İmam Maturidi, Abdülhalik Gecdüvani, Alaaddin Attar, Bahauddin Nakşibendi'yi sayabiliriz. Bu düşünürler sadece İslam ve Türk devletleri halklarına değil, tüm dünyanın halklarına etki etmişlerdir. Bunlardan Uluğ Bey (1394-1449) düşünceleriyle insanlığı aydınlatan, devlet adamı, matematikçi, astronom ve şairdir. Semerkant'ta hükümdarlığı sırasında kurdurduğu rasathanesinde geliştirdiği trigonometrisi günümüz astronomisi için önemli yere sahiptir. Günümüzden uzak olmasına rağmen, Güneş, gezegenler ve takvim ölçümleri günümüzde yapılanlar ile benzerlik göstermektedir[83].

---

[80] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

[81] Cıldız Mamırova, "Özbekistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akdemi, 2016.

[82] Şevket Mirziyoyev, *Yeni Özbekistan: Geleceği Büyük Devlet*, İstanbul: Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2020.

[83] Salim Aydüz, *"Uluğ Bey Zici'nin Osmanlı Astronomi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi",* Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı", Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Özbekistan TÜRKSOY, BDT, OSCE, BM ve Şanghay İşbirliği örgütüne üye ülkelerdendir. Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar, başta ekonomi olmak üzere eğitim ve kültür alanında birçok iş birliği anlaşmalar imzalandı. Özbekistan'da Mirziyoyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatına olan ilgisi arttı ve 2019 senesinde Türk Devletleri Teşkilatına resmen üye oldu. Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından Özbekistan'da günümüze kadar başta sağlık, idari altyapının geliştirilmesi, eğitim, kültür, tarım ve hayvancılık alanında olmak üzere 918 proje faaliyete geçmiştir[84]. Özbekistan Cumhuriyetinde Bağımsızlık sonrası Yükseköğretim için Türkiye'ye gelen öğrenci sayısı artmıştır. 2022 senesi itibariyle Özbekistanlı 2.500'e yakın öğrenci Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında eğitim görmektedir[85].

➢ Türkmenistan

Tarihte İpek yolunun üzerinde bulunan Türkmenistan'ın çok eskilere dayanan devlet geleneği vardır. Büyük ilim ve kültürel varlıklara ev sahipliği yapan Türkmen devletleri Moğol istilası sonrasında bu zenginliklerin çoğunu kaybetmiştir. Selçukluların önemli şehirlerinden ve bu devletin başkentliğini de yapmış olan Merv'i bir kültür şehri olarak tarihçiler anmaktadır. İslam dünyası için önemli bir yere sahip olan Merv, tarihi İpek Yolunun en önemli noktalarından biridir. 19. yüzyıldan itibaren Türkmenistan toprakları Rusya tarafından sistemli bir şekilde işgal edilmeye başlanmıştır. Ülke Ekim devriminden sonra Sovyetler Birliği'nin yönetimi altında geçmiştir[86]. Diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi Türkmenistan da 1991 senesinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Bağımsızlığını kazanmıştır. Türkmenistan Orta Asya'da yerleşmekle beraber, Hazar denizine kıyısı vardır. Ülkenin başkenti Aşkabat'tır. Kuzeyinde ve batısından ülkenin en uzun sınır komşusu olan Özbekistan, kuzeybatısında Kazakistan, güneydoğusunda Afganistan, güneybatısında ise İran vardır. Ülke yüzölçümünün çok büyük bir bölümünü Karakum çölü kaplamaktadır[87]. Ülke ekonomisinin en önemli geliri doğal gazdan ve pamuk üretiminden elde edilmektedir. Dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip olan ülkelerden biri olan Türkmenistan çevre devletlere doğal gaz ihraç et-

[84] TİKA Azerbaycan'da 1200'den fazla projeyi hayata geçirdi, TİKA, erişim 12 Nisan 2022, Tika: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_azerbaycan_da_1200_den_fazla_projeyi_hayata_gecirdi-65051

[85] Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, YÖK Ankara: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, erişim 06 Haziran 2022, https://istatistik.yok.gov.tr/.

[86] Akif Musayev, *Türkmenistanıň Tarihi,* Daşoguz: Türkmen Oba Hojalyk İnstituty, 2012.

[87] Abdy Magtymow ve Yolaman İlamanow,. *Türkmenistanyň Fiziki Geografiyasy,* Aşkabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy, 2015.

mektedir. Ülke ihtiyaç duyan tüm enerjisini kendi üretmektedir. Ayrıca bölgenin en önemli enerji ihraç eden ülkelerindendir. Ülkede nüfus artışına yönelik teşvikler vardır. Türkmenistan'ın demografik yapısına baktığımız zaman %90'na yakını Türkmenlerden oluşmaktadır[88].

Türkmenistan'da Eğitim

Türkmenler Hanlıklar döneminde kendilerine ait örf ve adetlere bağlı olarak imkân ve ihtiyaç dâhilinde geleneksek eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Bu şekilde eğitim 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Çarlık Rusya'nın işgali sonrasında ise Türkmenler farklı eğitim sistemi ile tanışmışlardır. Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan'da diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da birçok reform gerçekleşmiştir. Türkmenistan Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın "Yeni Bilim Siyaseti" ülkede eğitim alanında birçok değişikliklere sebep olmuştur. Onlardan en önemlileri olarak, Türkmen dilinde eğitim veren okulların 10 sene olan toplam sürelerini 9 seneye düşürülmesi, Kiril alfabeden Latin alfabeye geçilmesi ve İngilizcenin tüm okullarda zorunlu olarak okutulması gibi değişiklikler vardır[89].Türkmenistan'da eğitim merkeziyetçi yapıdadır. Eğitim ile ilgili bütün planlamalar Türkmenistan'ın Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Ülkede devlet veya özel okulların hepsi merkezi yapının kontrolündedir. Okul öncesi eğitim Türkmenistan'da 3 yaşında başlamakla beraber zorunlu değildir. 5 yaşından itibaren okullarda ilkokula hazırlık için basit matematik, İngilizce ve Rusça dillerinin başlangıç seviyesi öğretilmektedir[90].

[88] Begenç Çaryyew, Dünyanın ve Türkmenistan Ykdysady-Durmuş Geografiyasy, Aşkabat: Magtymguly Adyndaky Türkmen Döwlet Uniwersiteti yayınları, 2010.
[89] Ekrem Özbay, *Türkmenistan Tarihinde Eğitim-Bağımsızlık-Din*. İstanbul: Hiper Yayınları, 2019.
[90] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim,* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

Türkmenistan'da bir ilkokul sınıfı. Kaynak: shorturl.at/ab359

Türkmenistan Cumhuriyetinde ilköğretim ve ortaöğretim genellikle aynı bina altında devam etmektedir. 2007 senesinde göreve gelen Türkmenistan'ın ikinci Cumhurbaşkanı Kurbanguli Berdimuhamedov görevdeki ilk kararnamesinde zorunlu eğitimi 9 yıldan 10 yıla çıkarmıştır ve sonra kademeli şekilde artırılarak günümüzde 12 sene olmuştur. Yeni kararnameyle birlikte 6 yaşında temel eğitime başlanmaktadır. Ülkede eğitim takvimi 1 Eylül'de başlayarak, mayısın sonuna kadar devam etmektedir. Bir eğitim öğretim yılında 4 çeyrek vardır ve her çeyreğin sonunda tatiller vardır. Haftada 6 gün ders işlenmektedir ve derslerin süresi 45 dakikadır. Genel ortaöğretimi tamamlayan ve devlet sınavlarında başarılı olan öğrencilere diploma verilmektedir ve bu diploma ile öğrenciler mesleki eğitim liselerine, ön lisans ve lisans eğitimlerine devam edebilmektedirler. Üniversiteye giriş sınavları Türkmenistan'ın Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenir. Üniversiteye yerleşme sınavları rekabete dayalı sınav sonuçlarına göre yapılmaktadır. Yükseköğretim genel olarak 5 yıl olmakla birlikte tıp gibi alanlar 6

> "Edep olmayan yerde ilim olmaz"
>
> **Türkmen Atasözü**

senedir. Başkentteki Türkmenistan'ın ünlü şairi Mahtumkulun'un ismini taşıyan Türkmen Devlet Üniversitesi ülkenin önde gelen üniversitesidir. Ülkedeki yükseköğretim ve bilim üreten kurumlara lisansüstü kadroların hazırlanması için aspirantura, doktora ve araştırmacı gibi seviyeler vardır[91]. Türkmenistan Cumhuriyetinde son yıllarda eğitim reformu adı altında birçok yenilik gerçekleşmiştir. Devletin tüm kademelerinde olduğu gibi eğitim sisteminde de dijitalleşmeye çok önem verilmektedir. Yükseköğretim kurumlarında Türkmencenin dışında Rusça, İngilizce ve son yıllarda Japoncaya önem verilmektedir. Her sene Avrupa'nın önde gelen üniversitelerine devlet tarafından öğrenciler burslu olarak gönderilmektedir. 1 Mart 2013 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile okul binalarının durumunu iyileştirmek, okul öncesi ve genel ortaöğretim kurumları için nitelikli öğretmen yetiştirmek, öğretmenlerin ders saatlerini azaltarak ücretlerinin yükseltilmesi ve sınıfların tümüne akıllı tahtalar yerleştirmek ve çağdaş eğitim vermek için okul kitaplarını temin etmek gibi kararlar alınmıştır[92].

15 Şubat 2007 senesinde imzalanan "Türkmenistan eğitim sisteminin iyileştirilmesi üzerine" Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi eğitim alanında ciddi reformları beraberinde getirmiştir. Türkmenistan Cumhuriyetinde öğretmenler pedagoji fakültelerinde 5 yıllık eğitim sonucu öğretmen olabilmektedirler. Ülkede 5 eğitim yüksekokulu ve 4 eğitim yükseköğretim kurumu mevcuttur. Ülkede Bağımsızlıktan sonraki ekonomik alanda yaşanan bazı sıkıntılar öğretmen yetiştirme alanını etkilemiştir. Düşük maaş, öğretmenleri haftalık ders saatlerinin 36 saate çıkarılması gibi olaylar doğal olarak öğretmenlerin verimliliğini düşürmüştür. Günümüzde ise 1 Ekim 2013 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile öğretmen maaşları her sene %10 oranında artırılmaktadır. Öğretmenlerin haftalık ders saati 24 saate kadar indirilmiştir. Aynı zamanda yükseköğretim öğretmenlerin yıllık iş yükü 1.250 saatten 850 saate indirilmiştir[93].

Türkmenistan'da eğitim konusunu ele aldığımız zaman Mahtumkulu'dan (1724-1807) bahsetmeden geçemeyiz. Türkmenlerin milli şairi, döneminin sesi, yalnızca Türkmenistan içinde değil diğer Türk toplumlarında da tanınan şair Mahtumkulu'nun eserleri dünyanın birçok dilinde tercüme edilmiştir.

---

91 Kazak, K. Savaş, "Türkmenistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.

92 "Eğitimde Temel Formlar". Gündogar News. erişim 14 Haziran, 2022, http://gundogar-news.com/index.php?category_id=6&news_id=217 +

93 Kazak, K. Savaş, "Türkmenistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim,* der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Mahtumkulu'nun eserlerinde uzun zamandır dağınık boylar halinde yaşayan Türkmenleri bir devletin altında toplanmasını arzu ettiğini görmekteyiz. Mahtumkulu 1733 senesinde Gürgen ırmağının Hacıgovşan denilen yerde doğmuştur. Başlangıç eğitimini babasından alan Mahtumkulu sonrasında çeşitli yerlerde eğitimini devam ettirmiştir. Mahtumkulu'nun şiirleri Türkmen toplumunu eğitmede günümüzde de etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Şair geleneksek aile yapısının korunması, kötü alışkanlıklardan uzak durulması, kısacası insanla ilgili her türlü konuyu şiirlerinde ele almıştır. Kullandığı dilin basit ve sade olması Mahtumkulu'nun şiirlerini sadece Türkmenler tarafından değil diğer Türk boyları tarafından bilinmesine sebep olmuştur [94].

1991 senesinde bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan Cumhuriyetini ilk tanıyan ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bu sene Türkmenistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin başlamasına tam 30 sene olmuştur. Türkmenistan TÜRKSOY'un üyesi olup aynı zamanda Türk Devletler Teşkilatı gözlemci üyesidir. İki ülke arasında ortak tarihi, dili, dini ve kültürü paylaşan bu ülkelerin ilişkisi karşılıklı saygı ve İşbirliği çerçevesinden devam etmektedir. Bu bağlamda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) başta olmak üzere birçok kurum Türkmenistan'da faaliyet göstermektedir. 1992-2022 seneleri arasında Türkmenistan'dan Türkiye'ye yüzbinlerce öğrenci Yükseköğrenim görmek amaçlı gelmiştir. 2022 sene sayılarına göre Türkiye Yükseköğretime devam eden Türkmenistanlı öğrenci sayısı 20 bine yakındır [95].

➢ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)

Kıbrıs coğrafi olarak Akdeniz'de üçüncü büyük adadır. Avrupa ve Afrika'yı Asya'ya bağlayan önemli bir güzergâhtır. Kıbrıs'a en yakın ülke Türkiye Cumhuriyetedir. KKTC ile Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin arasındaki hattın uzunluğu 216 km'dir. 1974'te Yunan darbesinden sonra Ada'da bozulan düzeni yeniden sağlamak amacıyla Türk silahlı kuvvetleri Barış Harekâtı düzenledi ve Türkiye, Kuzey Kıbrıslı Türklerin tehditten uzak yaşayabilecekleri bir alanı kontrolü altına almıştır. Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi 15 Kasım 1983'te tarihi bir karar alarak bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'ni ilan etmiştir [96].

---

[94] Tuna, B. Delice, "Mahtumkulu'nu Şiirleriyle Tanımak". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2/1. (2017). (erişim 15.11.2022).

[95] Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, YÖK, erişim 06 Haziran, 2022. https://istatistik.yok.gov.tr/

[96] Mustafa Bostancı, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlânı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 57/34 (2015).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Eğitim Sistemi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminde merkeziyetçi yapıdan söz edilebilir. Eğitim tüm kademelerinden KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı sorumludur. Bütün vatandaşlar 15 yaşına kadar zorunlu eğitime dâhil olmak zorundadır. Ülke eğitiminin temel ilkeleri genellik ve eşitlik, toplumun gereksinimleri ve bireylerin yetenekleri, yöneltme, yetiştirme ve başarı, zorunlu eğitim ve öğretim hakkı, fırsat ve olanak eşitliği, süreklilik, her yerde eğitim, karma eğitim, bilimsel ve çevresellik, planlılık, Atatürk İlke ve Devrimleri ile Atatürk Milliyetçiliği, ulusal ahlak ve kültürün geliştirilmesi, Türk Dili ve yabancı dil öğretimi, laiklik ve din kültürü eğitimi, demokrasi bilincinin geliştirilmesi, okul ile ailenin iş birliği, uyumluluk, eğitim etkinliklerin yürütülmesidir [97].

KKTC'de eğitim sistemi tarihsel süreç boyunca değişimlere uğramıştır. Okul öncesi eğitim devlet eliyle yürütülmektedir. Eğitim süresi 1 ya da 2 yıldır. Okul öncesi eğitiminin amaçları çocukların beden, zihin ve duygu yönlerinin gelişmesi, çocukları ilköğretime hazırlamak, elverişsiz aile ortamından gelen çocuklara uygun yetişme ortamı sağlamak, çocukların Türkçeye doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak olarak belirlenmiştir. Eğitim sisteminde yeniden yapılanma ile birlikte anasınıfı eğitimi zorunlu hale gelmiştir. Bunun sonucunda okullaşma oranı %100'dir. Ülkede ilköğretim 31 Aralık gününden önce 6 yaşını dolduran çocukların 11 yaşını tamamlayıncaya kadar süren eğitimi kapsamaktadır. Eğitim öğretim yılı Ağustos'un son günü başlamaktadır. İlköğretimin amacı öğrencilere Atatürk İlke ve Devrimleri ile milli mücadelenin kökeninde yatan gerçekleri öğretmek, temel beceri ve davranış alışkanlıklarını kazandırmak, toplumsal yaşama ve üst öğrenime hazırlanmak ve işbirliği, yardımlaşma duygularını oluşturmak olarak sıralanabilir. KKTC 'inde ilköğretim 1 veya 2 yıllık anasınıfları ile 5 yıllık ilkokullardan oluşmaktadır. İlkokulu tamamlayan öğrencilere ilkokul tamamlama belgesi verilmektedir. Ülkede ilkokul seviyesinde 85 ilkokul ve 8 özel ilkokul bulunmaktadır. Okulöncesi eğitimde olduğu gibi ilkokullarda da okullaşma oranı %100'dir. KKTC 'inde ortaokula devam etme hakkına ilköğretimi tamamlayan tüm öğrenciler sahiptir. Bu kurumlar 3 yıllık ortaokullar ile ortaokulun üstü çeşitli program uygulayan genel liseler, meslek liseleri, teknik liseler ve diğer liselerden oluşmaktadır. Ülkede ortaokullar ayrı olarak kurulabildiği gibi aynı zaman da liselere bağlı olarak faaliyetlerini devam ettirebilmektedirler. Ortaöğretim kurumlarının süresi 6 yıldan az olmamalıdır. Uygulanan programa göre bu süre değişebil-

[97] Gül, Y. Ercan, *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

mektedir. Ortaokulu bitirenlere ortaokul diplomasi liseyi bitirenlere ise lisenin türüne göre diploma verilmektedir [98]. KKTC 'inde ister 2 yıllık bir bölüm ya da 4 yıllık bir bölüm isteyen her öğrenci YGS'ye girmek zorundadır. Üniversitelerin genel amaçları Atatürk milliyetçiliği esas alınarak kültürel bütünleşmeyi sağlamak, çeşitli alanlarda var olan nitelikli insan eksikliğini gidermek, toplum için gerek alanlarda bilimsel öğretimi sağlamak olarak sıralanabilir. İleri Teknoloji Enstitüsü'nün Doğu Akdeniz Üniversitesine dönüştürülmesiyle ülkede ilk üniversite kurulmuştur. Ülkede 2021-2022 eğitim öğretim yılı itibariyle de 22 tane üniversite mevcuttur. Bu üniversitelerde mevcut öğrenci sayısı 10. 3108'dir. Son yıllarda ülkeye Türkiye Cumhuriyeti dışından da birçok yabancı öğrenci yükseköğrenime başlamak için gelmektedir[99].

KKTC'de 1985 senesinde kabul edilmiş Sayılı Öğretmenler Yasası ile öğretmenlerin özlük hakları güvence altına alınmıştır. İlkokul ve okul öncesi öğretmenler Öğretmen Akademisini bitirmektedirler. Öğretmen Akademisi 1937 yılından kurulan Öğretmen Kolejinin devamı niteliğindedir. Diğer kurumların öğretmen ihtiyaçları KKTC, Türkiye ve diğer ülkelerdeki üniversite mezunlar ile karşılanmaktadır [100].

Yabancı Ülkelerde Yaşayan Türklerde Eğitim

Türkler 1960 yıllarından itibaren Avrupa ülkelerinin işgücü piyasalarında meydana gelen boşluğu doldurmak için göç etmeye başlamışlardır. Bu hareket 1974 senesine kadar kitlesel olarak devam etmiştir[101]. Bu uzun süre sonunda gerek işçi göçü için yurtdışına giden gerek uzun süredir azınlık olarak yaşamını devam eden Türkler ile alakalı, Türkiye Cumhuriyeti ile bu devletler arasında çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.

Yurtdışında yaşayan Türklerin eğitim ilişkileri Türkiye ile uzun yıllardan beri devam etmektedir. Bunlara örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Kosovalı Türkler ile uzun yıllara dayanan ilişkileri vardır. Eğitim alanında anlaşmaların en önemlisi eğitim iş birliği protokolü ve yükseköğretim iş birliği anlaşmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti, Kosova eğitim sistemiyle alakalı çok sayıda

[98] Yasemin Erman, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar. Ankara: Pegem Akdemi, 2016.

[99] Ali H. Erden,"Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi", *Karşılaştırılmalı Eğitim Sistemleri,* der., Ali Balcı. Ankara: Pegem Akademi, 2021.

[100] Yasemin Erman, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*, der., Hakan Dündar. Ankara: Pegem Akdemi, 2016.

[101] Talat Aytan, Ayşe Başkapan ve Güllü Uysal. "Avrupalı Türkler Ana Dili Eğitimi Çalıştayları Üzerine Bir Değerlendirme." *Turkophone.* 5/2 (2018).

faaliyetleri ortaya koymuştur. TİKA ile Kosova'daki Türk Taburu Görev Kuvvet Komutanlığı (KTGKK) ile birlikte Kosova'da çok sayıda okul binaları onarılmış ve birçok okulun araç ve gereçleri sağlanmıştır. 2003 yılından itibaren çok sayıda öğretmen Kosova'da görev yapmak için gitmişlerdir. Aynı zamanda iki ülke arasında birçok ilk, orta, lise ve üniversiteler ile kardeş ilişkiler geliştirilmiştir. 1992 senesinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'ne her sene çok sayıda öğrenci yükseköğretimini devam ettirmek için gelmektedir. Kosova'da 10 seneden fazla süredir faaliyette olan Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezi ülkede çeşitli eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir [102]

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Makedonya arasında eğitim alanında çok fazla ilişki gelişmemiştir. TİKA'nın yürüttüğü çalışmaların sonucunda ülkedeki "Hamidiye Medresesi" yenilenmiş ve yeni araç gereçlerle donatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Kuzey Makedonya'da 1800 öğrenciyi kırtasiye malzeme yardımında bulunmuştur. 21 merkezde 400 öğrenciye Türkçe kurslar verilmiştir. Aynı zamanda her sene yüzlerce Kuzey Makedonyalı öğrenci Türkiye Cumhuriyeti'nde yükseköğrenime başlamaktadır .Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklarının (YTB) başlattığı proje ile Kuzey Makedonya'da yaşayan Yörük Türkeri'nin yaşadığı köylerde okul araç gereç desteği sağlanmıştır. Yunus Emre Enstitüsü ile Kuzey Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile birlikte 2021 senesinde Türkçe Çalıştayı düzenlenmiştir[103].

Bulgaristan'da en büyük azınlığı Türkler oluşturmaktadır. Ülkede Bulgarcadan sonra en çok konuşulan dil Türkçedir. Tarih boyunca ülkede Türkçeye farklı yaklaşımlar olmuştur. 2013 senesinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'nın destekleriyle Güney Bulgaristan'da Türkçe Eğitiminin Yaygınlaştırması Projesi başlamıştır. Bu proje öncesinde saha araştırması yapıldığı zaman Türkçe okuyan çocuk sayısının son 20 yılda 120.000'den 7.000 düştüğü tespit edilmiştir[104].

1961 senesinde Türkiye ve Almanya arasında imzalanan İşgücü Antlaşmanın sonucunda Avrupa'da en yoğun Türk nüfusunun yaşadığı ülke Federal Almanya Cumhuriyetidir. Ne yazık ki işçi göçünün başladı ilk yıllardan itibaren Almanya ve Türkiye gelecekte oluşacak işçi çocuklarının eğitimini önemli bir sorun olarak görmemişlerdir. Bu nedenle 35-40 yıldır ülkede Türk işçi çocuk-

[102] Hikmet Y. Celkan, "Kosova Eğitim Raporu-2017". *Türk Dünyası Eğitim Sistemleri.* der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

[103] "Üsküp'te Türkçe Çalıştayı", Yunus Emre Enstitüsü, erişim 15 Kasım 2022, https://www.yee.org.tr/tr/haber/uskupte-turkce-calistayi

[104] Adil Türkoğlu, "Bulgaristan Eğitim Raporu-2017". *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları*, der., Erdal Bay, Ankara: Pegem Akademi, 2017.

ları için geçerli bir model bulunmamıştı. Yükseköğretime hazırlayan Gymnasium ve Realschulelerdeki Türk öğrencilerin sayısı sürekli artmaktadırr[105]. Almanya'da eyaletlere göre farklı programlar uygulanmaktadır. Hassen Üniversitesinde Türkçe öğretimi için bölüm vardır[106]. Almanya'da Türklere karşı çok kültürlü eğitim programlarının uygulanmasında eksiklikler vardır. Bu bağlamda Almanya Türkleri temsil eden en önemli öğelerden biri de Sivil Toplum Örgütler kapsamında olan Türk dernekleridir. Bu dernekler Türkçenin gelişmesi için Türkçe dil kursları ve çeşitli etkinlikler düzenlemektedirler[107].

Türkiye ve Almanya arasında imzalanan İşgücü Antlaşmasının 60. Yıl dönümü vesilesiyle (YTB) İstanbul'da Türk-Alman Üniversitesi İşbirliği ile "Almanya'da Türk varlığının 60 yılı" sempozyumu düzenlemiştir [108].

Fransa ile Türkiye arasında imzalanan işçi sözleşmesi kapsamında çok sayıda işçi Fransa'ya taşınmıştır. Bu süreç sonunda Fransa'da Türk nüfusu hızla artmıştır. İki dilli aynı zamanda iki kültürlü çocuklar eğitimde birçok zorluk ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Fransa'da Türk kökenli gençler ilkokul ikinci sınıftan ilkokul son sınıfa kadar Türkçeyi öğrenme şansına sahiptirler. Bu derslerde Türk kökenli öğrenciler Türkçe yazma ve konuşma öğrenmenin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti tarih ve coğrafyası hakkında bilgi edinme imkânına sahiptirler. Ama bir ilkokulda anadili ve kültür derslerinin açılması için bu dersi seçmek isteyen en az 12 öğrenci olmak zorundadır. Bu konuda en büyük dezavantajlardan biri de bu dersleri verebilecek öğretmen yetersizliğidir. Bundan dolayı birçok okulda Türkçe öğretilmemektedir. Neticede gençler Türkçeyi sadece aile içi iletişim kapsamında öğrenebilmektedirler [109].

Hollanda eğitim sisteminde göçmen çocukların konusu 1970'lere kadar uzanmaktadır. Göçmen çocuklar daha çok Türkiye gibi Akdeniz ülkelerindendir. Hollanda eğitim sistemine yabancı olan bu çocuklar için birçok yeni önlemler alınmıştır. Günümüzde Türk çocuklarının %85'i düşük seviyeli meslek okullarına gitmektedir ve üniversite olanağı sağlayan liselerde sadece %15

[105] Mehmet Arslan, "Almanya'daki Türk İşçi Çocuklarının Eğitimi Sorunları," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (2006). (erişim: 14.11.2022).

[106] Züleyha, E. Kantos, Ferderal Almanya Cumhuriyeti Eğitim sistemi. *Karşılaştırılmalı Eğitim Sistemleri*. der., Ali Balcı. Ankara: Pegem Akademi, 2021.

[107] Tolga Can, "Almanya'da Türk Derneklerinin Çocukların Eğitimine Yönelik Eğitsel Etkinlikleri, Sorunları ve Beklentileri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

[108] "Almanya'da Türk Varlığının 60.yılı Sempozyumu" YTB erişim 10 Nisan 2022, https://www.ytb.gov.tr/duyurular/almanyada-turk-varliginin-60-yili-sempozyumu %BCnyadan,T%C

[109] Mehmet Akıncı, "Fransa'da Türklerin Eğitimdeki Durumu ve Toplumsal Koşulları", Türkiye Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Essen Üniversitesi, Duisburg, 25 Ekim 2014.

civarında Türk öğrenci vardır. Üzücü tarafı orta dereceli okullara giden öğrencilerin birçoğu diploma almadan okulu terk etmektedirler. Her ne kadar birçok üzücü tablo olmasına rağmen, 1995 yılında üniversiteye başlayan Türk öğrencilerin sayısı 3.000 iken, 2013 senesinde bu sayı 15.000 olmuştur[110] .

Türk Dünyası Eğitiminin Genel Sorunları ve Çözüm Önerileri

Türk devletlerinde eğitimde var olan sorunlar benzerlik taşımaktadır. Ülkerin çoğu ekenomik olarak büyemesine rağmen eğitim harcamalarının düştüğü görülmektedir. Devletlerin bütçesinden ayrılan maddi kaynaklar kaliteli eğitim için yetersiz kalmaktadır. Okul binalarının eskimesi, ders kitaplarının yeterli miktarda olmaması, çağdaş eğitim metodlarının yerine geleneksel eğitim metodlarının devam edilmesi, ders kitaplarının yetersiz miktarda olması, genel eğitimde eğitim konusu güncel şekilde tutulup öğretmenlerin terbiye verme konusunu ihmal ettikleri görülmektedir. Yükseköğretime başlamadan önce lise öğrencileri üniversitede daha çok tıp ve hukuk okumak istemektedirler. Öğretmenlik mesleğinin Türk devletlerinde itibardan uzak olması ve gençlerin bu mesleği yapmak istememesi bu ülkelerdeki eğitimin genel sorunlarındandır.

- ✓ Devletlerin bütçesinden eğitime daha fazla payın ayrılması lazım.
- ✓ Öğretmenlerin niteliğinin artması için hizmet içi eğitimlerin artması gerekmektedir.
- ✓ Öğretmen mesleğinin itibarı artırılarak daha özendirici hale getirilmesi gerekmektedir.
- ✓ Belki de en önemlisi öğretmen maaşlarının ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi gerekmektedir[111].

Bölüm Sonu ve Özet

Bu bölümde özellikle günümüzdeki Türk devlet ve topluluklarında eğitim sisteminin nasıl yapılandırıldığı, nasıl bir gelişme gösterdiği kısaca ortaya konulmuştur. Bölümü belirli bir hacimde tutmak için sınırlı sayıda Türk devletinin eğitim sistemi incelenmiş, belirli ülkelerdeki Türk topluluklarının eğitimi genel olarak ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle Azerbaycan, Kazakistan, Kır-

[110] Kutlay, M. Yağmur, "Fransa'da Türklerin Eğitimdeki Durumu ve Toplumsal Koşulları", (Türkiye Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Essen Üniversitesi, Duisburg, 25 Ekim 2014).

[111] Akmatali Alimbekov ve Nargiza Dumanaeva. Kırgızistan Eğitim Raporu-2017. *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları.* der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

gızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Türk devletlerinin genel yapıları, yönetim şekilleri ve demografik özellikleri hakkında bilgi verilmiş, sonrasında bu Türk devletlerinde eğitim konusu ele alınmıştır. Bu ülkeler her ne kadar köklü bir tarihi geleneğe sahip olsalar da özellikle 1991 yılında bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra eğitim başta olmak üzere farklı alanlarda gelişme göstermişlerdir. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise bazı devletlerdeki Türk topluluklarının eğitim durumlarına değinilmiş, özellikle TİKA, YTB ve Yunus Emre Enstitülerinin oralarda yaşayan Türklerin eğitimine katkılarından söz edilmiştir. Sonuç olarak Türk eğitim tarihi sadece Türkiye Cumhuriyeti tarihinden ibaret değildir. Diğer Türk devletlerinin eğitimi, akraba topluluklar ve başka ülkelerde yaşan Türklerin de eğitimi kapsar. Bu bölüm aracılığıyla da bu gerçeklik genel olarak ele alınmıştır.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ne zaman bağımsızlıklarını kazandılar?
A) 1989
B) 1990
C) 1991
D) 1992
E) 1993

2. Aşağıdaki Türk devletlerinden hangisi Kiril alfabesini kullanmaktadır?
A) Türkmenistan B) Özbekistan C) Kırgızistan D) Azerbaycan E) KKTC

3. Azerbaycan'da üniversiteye başvuran adaylar nasıl adlandırılmaktadır?
A) Abituriyent
B) Uçitel
C) Talebe
D) Kandidat
E) Lisans ərizəçi

4. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında en büyük yüz ölçüme sahip ülke hangisidir?
A) Türkmenistan
B) Özbekistan
C) Kırgızistan
D) Azerbaycan
E) Kazakistan

5. Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti arasında eğitim iş birliği anlaşmasıyla Kırgızistan'da kurulan üniversitenin ismi nedir?
A) Kırgızistan Türkiye Issık Üniversitesi
B) Kırgızistan Türkiye Bişkek Üniversitesi
C) Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
D) Kırgızistan Türkiye Dostluk Üniversitesi
E) Kırgızistan Türkiye Turan Üniversitesi

6. Kazakistan'da yetenekli çocuklar için açılan yatılı bilimsel uygulama merkezlerinin ismi nedir?

A) Akıllı

B) Darın

C) Galam

D) Mugallum

E) Mektep

7. Özbekistan Cumhuriyeti Kiril alfabeden Latin alfabeye kaç senesinden geçiş yapmıştır?

A) 1993

B) 1992

C) 1991

D) 1990

E) 1989

8. Türkmenistan Cumhuriyetinde son düzenlemeyle birlikte zorunlu eğitim kaç seneye çıkartılmıştır?

A) 8

B) 9

C) 10

D) 11

E) 12

9. Cengiz Aytmatov hangi ülkede doğmuştur?

A) Kazakistan

B) Kırgızistan

C) Türkmenistan

D) Özbekistan

E) Azerbaycan

10. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı kısaltılması nedir?

A) TÜRKSOY

B) TİKAB

C) TYTB

D) TİKA

D) YEE

11. Özbekistan Cumhuriyetinde doktora öğreniminde Sovyet eğitim sistemindeki devam eden sistemin adı nedir?

A) Kandidat

B) Student

C) Aspirantura

D) Magistratura

E) Kandidatura

12. Kazakistan Cumhuriyetinde zorunlu eğitim kademelerinde Kazakçanın yanında hangi dil zorunlu olarak öğretilmektedir?

A) Özbekçe

B) Rusça

C) Türkmence

D) Türkçe

E) Çince

13. "Divan-i Hikmet" hangi Türk düşünürün eseridir?

A) Uluğ Bey

B) Cengiz Aytnatov

C) Mahtumkuli

D) Ahmet Yesevi

E) Fuzuli

14. KKTC'de açılan ilk üniversite hangisidir?

A) Ada Kent Üniversitesi

B) Akdeniz Karpat Üniversitesi

C) Girne Amerikan Üniversitesi

D) Doğu Akdeniz Üniversitesi

15. Aşağıdaki ülkelerin hangisinde Türkler en büyük azınlığı oluşturmaktadır?

A) Bulgaristan

B) Kuzey Makedonya

C) Kosova

D) İngiltere

E) Hollanda

Cevaplar

1 C	2 C	3 A	4 E	5 C	6 B	7 A	8 E	9 B	10 D	11 C	12 B	13 D	14 E	15 A

Kaynakça

"Türkiye-Özbekistan Diplomatik İlişkilerin Tesisinin 30.yılı Kutlanıyor", Anadolu Ajansı, erişim 4 Mart 2022, https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ozbekistan-diplomatik-iliskilerin-tesisinin-30-yili-kutlaniyor/2523625

Aslıoğlu, Adem Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'daki Kültürel Değişimlerin Analizi, *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya,* der., M.Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Ağgün, Kadri. "Türkiye-Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültürel İlişkileri", *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. Der.,Cengiz Buyar. Bişkek: Publishing House, 2017. 427-435.

Akıncı, Abdulvahap ve Aichurok Akzholova. "Türkiye-Kırgızistan İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını." *Idea Studies Journal International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies* 23/6. (2020): 717-729.

File:///C:/Users/resul/Downloads/ideastudiesmakale1991830386_5_6-23_328_Vahapolu_716-729%20(1).pdf (erişim 14.11.2022).

Akıncı, Mehmet. "Fransa'da Türklerin Eğitimdeki Durumu ve Toplumsal Koşulları", Türkiye Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri, Essen Üniversitesi, Duisburg, 2018.

Akmataliyev, Abdican. "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Dünya Edebiyatındaki Yeri ve Önemi". Cengiz Aytmatov Günleri Konferansında Sunulan Bildiri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, Nisan 05-06, 1994.

Alimbekov, Akmatali ve Nargiza Dumanaeva. Kırgızistan Eğitim Raporu-2017. *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları*. Der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017: 1-70.

Aliyeva, Aida. "Azerbaycan'da Öğretmen Yetiştirme Sistemine İlişkin Öğretmen Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2016.

Alkan, Haluk. *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. International Strategic Research Organization (USAK), 2011.

Allaberdiyev, Yunus. "Eğitimde Temel Formlar". *Gündogar News.* (erişim 14.06.2022). http://gundogar-news.com/index.php?category_id=6&news_id=217

Arslan, Mehmet. "Almanya'daki Türk İşçi Çocuklarının Eğitimi Sorunları." *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (2006): 233-245.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23754/253118 (erişim 14.11.2022).

Asian Development Bank. *Education Reforms in Countries in Transition: Policies and Processes*, *Six Country Case Studies Commissioned*. The Asian Development Bank in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Mongolia, Tajikistan, and Uzbekistan, 2014.

Aydüz, Salim. "Uluğ Bey Zici'nin Osmanlı Astronomi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi". *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı"*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2004 s. 139.

Aytan, Talat, Ayşe Başkapan ve Güllü Uysal. "Avrupalı Türkler Ana Dili Eğitimi Çalıştayları Üzerine Bir Değerlendirme." *Turkophone*. 5/2 (2018): 16-34.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/546746 (erişim 14.11.2022).

Bolatova, Augul. "Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kazakistan Eğitim Sistemi". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.

Bostancı, Mustafa. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlânı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 57/34 (2015): 317-356.

https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/781141 (erişim 14.11.2022).

Buyar, Cengiz. *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi- Siyaset.* Publishing House, 2017.

Can, Tolga. "Almanya'da Türk Derneklerinin Çocukların Eğitimine Yönelik Eğitsel Etkinlikleri, Sorunları ve Beklentileri". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Celkan, Hikmet Y. "Kosova Eğitim Raporu-2017", *Türk Dünyası Eğitim Sistemleri* içinde. Der., Erdal Bay. Ankara: Pegem Akademi, 2017: 4-100.

Çalışkan, Burak. "Sovyet Sisteminden Ulus Devletlere: Orta Asya'da Eğitim". *İnsamer* 79. 1-12.

https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-sovyet-sisteminden-ulus-devletlere-orta-asya-da-egitim.pdf (erişim 21.11.2022).

Çaryyew, Begenç. *Dünyanın ve Türkmenistan Ykdysady-Durmuş.* Aşkabat: Magtymguly Adyndaky Türkmen Döwlet Uniwersiteti yayınları, 2010.

"Türkiye Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30.yılı! Prof. Attar Sabah'a Konuştu", *Sabah*, erişim 10 Nisan 2022, https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/01/14/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30yili-prof-attar-sabaha-konustu

Delice, B. Tuna. "Mahtumkulu'nu Şiirleriyle Tanımak". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.* 2/1. (2017): 81-102.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319718 (erişim 15.11.2022).

Dıykanbayeva, Mayramgül. "Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserler". *Uluslararası Türkçe ve Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi.* 4/1. (2005): 169-188.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/12853/155831 (erişim 14.11.2022).

Duman, Levent. "Kazakistan'da Değişim ve Dönüşüm: Yeni Bir Ulaştırma "Başarısı" mı?". *Uluslararası Toplum ve Araştırma Dergisi.* 10/7 (2019): 1993-2026.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639472 (erişim 14.11.2022).

Durmuşoğlu, Mine C. "Azerbaycan'daki Okul Öncesi Eğitim Devlet Standardı ve Programın İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 1. (2012): 145-156.

https://docplayer.biz.tr/21660219-Azerbaycan-daki-okul-oncesi-egitim-devlet-standardi-ve-programinin-incelenmesi.html (erişim 14.11.2022).

Erden, H. Ali. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi". *Karşılaştırılmalı Eğitim Sistemleri*. Der., Ali Balcı. Ankara: Pegem Akademi, 2021: 621-654.

Erman, Yasemin. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*. Der., Hakan Dündar. Ankara: Pegem Akdemi, 2016: 141-159.

Gelişli, Yücel, Dossim Baidrahmanov ve Lyazzat Beinsenbaev. *Türk Cumhuriyetlerinde Zorunlu Eğitimin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*. Türkistan, Almatı, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi yayınları. 2018.

Gök, Mehmet ve Mustafa H. Kuvel. "Azerbaycan Eğitim Sistemi". *Türk Dünyasında Eğitim*. Der., Hakan Dündar. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Gömeç, Saadettin. *Kırgız Türkleri Tarihi.* Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Gül, Y. Ercan. *Günümüz Türk Devletlerinde Örgün Eğitim.* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

Gül, Y. Ercan. "Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin Karşılaştırılması: Almanya ve Kırgızistan Örneği. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. (2015): 68-83.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/407438 (erişim 14.11.2022).

Güner, İbrahim ve Mustafa Ertürk. *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası.* Ankara: Nobel Akademi, 2014.

Güngördü, Ersin. *Üniversiteler İçin Devletler Coğrafyası (Siyasi, Fiziki, Beşerî ve Ekonomik Yönü ile).* Ankara: Gazi Kitapevi, 2010.

Gürbüz, Yunus Emre. "Özbekistan'da Tarihyazımı ve Millî Kimlik." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 19/2 (2019): 277-301.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/50828/625377 (erişim 14.11.2022).

Hamzaj, Yaprak. A. "Öğretmen Eğitimi Programlarındaki Etnopedagojik Öğelerin İncelenmesi: Kırgızistan Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2017.

İdayeva, Asem. "Kırgızistan Eğitim Sistemi". Türk Dünyasında Eğitim. Der., Hakan Dündar. Ankara: Pegem Akademi, 2016. 127-139.

Kanlıdere, Ahmet. "Özbekistan Cumhuriyeti", *Bağımsızlıklarının 25.yılında Türk Cumhuriyetleri*. Der., Abdulvahab Kara. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, 2017: 153-186.

Kantos, Züleyha. E. *Federal Almanya Cumhuriyeti Eğitim Sistemi*. Ankara: Pegem Akademi, 2007.

"Yunus Emre Enstitüsü, Kosova'da Türkçe Eğitiminin Merkezi Oldu", *Kırım Haber Ajansı*, erişim 14 Nisan 2022, https://qha.com.tr/haberler/yunus-emre-enstitusu-kosova-da-turkce-egitiminin-merkezi-oldu/136381/

Kara, Abdulvahap ve Fahri Solak. *Bağımsızlıklarının 25.yılında Türk Cumhuriyetleri.* İstanbul: Türk Dünyası Belediyeleri Birliği (TDBB) Yayınları, 2017.

Kavuncu, Ayşe. Ç. "Özbekistan", *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı*. Der., Turgut Demirtepe, Ankara: SFN Yayıncılık, 2015: 235-291.

Kazak, K. Savaş. "Türkmenistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim,* Der., Hakan Dündar Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Kazakistan İlimler Akademisi. *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2007.

Kılıç, İlhami. "Gulâmhâne'den Enderûn'a – Türk kültüründe nitelikli insan yetiştirme prensipleri". Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi,2011.

Kolikpınar, Elif. "Bağımsızlık dönemi Azerbaycan Cumhuriyetinde Eğitim ve Dil". *Anasay* 1 *(*2017): 101-115. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406546 (erişim 14.11.2022).

Korgoldeyeva, Perizad. "Kazakistan Eğitim Sistemi". *Türk Dünyasında Eğitim*. Der., Hakan Dündar, Ankara: Pegem Akademi, 2016: 44-59.

Kurbanov, B. Osmanoğlu. "Şarkiyatçıların Gözünde Fuzuli". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6 (1996): 83-90.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33268 (erişim 15.11.2022).

Magtymow, Abdy ve Yolaman İlamanow. *Türkmenistanyň Fiziki Geografiyasy*. Aşkabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy, 2015.

Mamırova, Cıldız. "Özbekistan Eğitim Sistemi", *Türk Dünyasında Eğitim*. Der., Hakan Dündar. Ankara: Pegem Akdemi, 2016: 61-90.

Mirziyoyev, Şevket. *Yeni Özbekistan: Geleceği Büyük Devlet.* İstanbul: Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2020.

Musayev. Akif. *Türkmenistanıň Tarihi.* Daşoguz: Türkmen Oba Hojalyk İnstituty, 2012.

Niron, Demet G. *Özbekistan Cumhuriyeti Eğitim Sistemi,* Ankara: Pegem Akademi, 2021.

Nogayeva, Ainur. "Geçmişten Günümüze Kazakistan." *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2. (2019): 347-354.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/896646 (erişim 14.11.2022).

Oran, Mehmet. "Ortaokul Sosyal Bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarının Azerbaycan ve Türkmenistan'daki Eşdeğer Derslerin Öğretim Programlarıyla Karşılaştırılması". Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2018.

ORASAM. 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Eğitim İlişkileri ve İş Birlikleri. *ORASAM Raporlar Dizisi 3*, (2018). 5-23.

https://orasam.manas.edu.kg/rapor/Yillik%20Tecrubenin%20Ardindan%20Turk%20Kenesi%20Bunyesindeki%20ulkelerde%20Ortak%20Egitim%20iliskileri%20ve%20isbirlikleri.pdf (erişim 21.11.2022).

Ospanova, Akmaral. "Kazak Ulus'unun Doğuşundan Günümüze Türk-Kazak İlişkileri". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.

Özbay, Ekrem. *Türkmenistan Tarihinde Eğitim-Bağımsızlık-Din.* İstanbul: Hiper Yayınları, 2019.

Özey, Ramazan. *Dünya Platformunda Türk Dünyası, Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar.* İstanbul: Bakanlar Media, 2019.

President of the Republic of Azerbaijan. "Population of the Republic of Azerbaijan". Erişim 9 Mayıs 2022, https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/population

Seferov, Rehman ve Akif Akkuş. "Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açisindan Analizi." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2005): 357-376.

http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/687/639 (erişim 14.11.2022).

"TİKA'dan Özbekistan'da Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü ve Türk Dili Laboratuvarı". erişim 12 Mart 2022, Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_ozbekistan_da_turkoloji_arastirmalari_enstitusu_ve_turk_dili_laboratuvari-69420

TİKA. TİKA Azerbaycan'da 1200'den fazla projeyi hayata geçirdi. Erişim 12 Nisan 2022, Tika: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_azerbaycan_da_1200_den_fazla_projeyi_hayata_gecirdi-65051

Toktogulov, Beishenbek ve Ozodbek Karamatov. "Kırgızistan", *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetler*. Der., Ayşe Yaldız. Ankara: Basım Yayıncılık, 2018: 197-281.

Tosun, Cemal. "Hoca Ahmed Yesevi Hayatı, Eserleri ve Toplumu Eğitme Metodu". *Dini Araştırmalar Dergisi.* 6/2 (2000): 120-132.

http://isamveri.org/pdfdrg/D01949/2000_6/2000_6_TOSUNC2.pdf (erişim 14.11.2022).

Tozun, İsa. "İngiltere'de Azınlık Grupları ve Eğitim", Türkiye Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları 2014 Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri, Essen Üniversitesi, Duisburg, 2014.

Tuzcuoğlu, Ferruh. (2019). Azerbaycan-Türkiye Eğitim İlişkileri ve TÜDFAK Örneği. *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC) İstanbul Üniversitesi Sakarya Üniversitesi Türkmer.* (2019): 4-251. (erişim 14.11.2022).

Türkoğlu, Adil. "Bulgaristan Eğitim Raporu-2017", *Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları*, Der., Erdal Bay, Ankara: Pegem Akademi, 2017.

Yağmur, M. Kutlay. "Hollanda Eğitim Kurumlarında Okul Başarısı Tartışması ve Türk Öğrencilerin Durumu", Türkiye Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları 2014 Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri, Essen Üniversitesi, Duisburg, 2014.

Yaldız, Ayşe Ç. *Özbekistan*: *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri* Ankara: Basım Yayıncılık, 2018.

Yazıcıoğlu, Özlem. "Türkiye, Singapur ve Kazakistan Fen Bilimleri Öğretim Programlarının Karşılaştırılması". Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi, 2017.

Yıldırım, Seyfullah. "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kazak Kültürünün Korunmasına Yönelik Yapılan Çalışmalar", *Türk Cumhuriyetlerinde Bağımsızlık ve Devlet İnşa Süreci*. Der., Mehmet Akif Kireççi. Türkistan, Almatı, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi yayınları 2018: 293-308.

Yılmaz, Oğuzhan. "Türkiye ve Kazakistan'da Okutulan Türkçe Öğretmenliği Lisans Programlarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma." *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16/2. (2014): 184-203.

File:///C:/Users/resul/Downloads/TrkiyeveKazakistandaOkutulanTrkeretmenliiLisa nsProgramlarnnKarlatrlmaszerineBiralma%20(1).pdf (erişim 12.11.2022).

YÖK. *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. Ankara: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2012.

YTB. Almanya'da Türk Varlığının 60.yılı Sempozyumu, erişim 10 Nisan 2022. https://www.ytb.gov.tr/duyurular/almanyada-turk-varliginin-60-yili-sempozyumu

BİR ÇINAR:
Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nden Gazi Üniversitesi'ne

Pınar Bilasa

"Geleceğin güvencesi sağlam temellere dayalı bir eğitime, eğitim ise öğretmene dayalıdır."

Mustafa Kemal Atatürk

Bu bölümün sonunda okuyucu,

- ✓ Gazi Üniversitesinin kuruluşunu bilir.
- ✓ Gazi Üniversitesinin adının nereden geldiğini anlar.
- ✓ Gazi Üniversitesinin mimarisi hakkında bilgi edinir.
- ✓ Gazi Üniversitesinde yer alan bölümlerinin kuruluş tarihlerini karşılaştırır.
- ✓ Gazi Eğitim Enstitüsü Bölüm süreleri ve Enstitüye giriş hakkında bilgi edinir.
- ✓ Gazi Eğitim Enstitüsü Bölüm kadroları ve Enstitü mezunları konularını kavrar.
- ✓ Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Marşı ve Amblemi konusunda bilgiler edinir.
- ✓ Gazi Eğitim Enstitüsündeki eğitim yaşantısı hakkında fikir sahibi olur.
- ✓ Günümüzdeki Gazi üniversitesi hakkında güncel bilgilerin farkında olur.

Giriş

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bir taraftan toplumun yeni sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına uygun olarak eğitim reformları yapılmaya çalışılırken diğer bir taraftan da eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması yönünde yoğun çabalar sarf edilmiştir. Bu dönemde üzerinde önemle durulan konulardan birisi de ortaöğretim ve öğretmenlerin yetiştirilmesi olmuştur[1]. Bunun için Cumhuriyetin ilk yıllarında Orta muallim mektebi adıyla ortaokul öğretmenleri yetiştir-

[1] Duman, "Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme". İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1991.s 306.

mek amacıyla Konya'da bir okul açılmıştır. Günümüze kadar örgün eğitimin her kademesine öğretmen yetiştiren ve artık Gazi Eğitim Fakültesi adıyla bilinen bu okul Türkiye'nin en köklü eğitim fakültelerinden biri olmuştur. Aşağıda Gazi Üniversitesi çatısı altında faaliyet gösteren adeta bir çınar niteliğinde olan Gazi Eğitim Fakültesinin kuruluşundan günümüze kadar olan tarihsel gelişime belli başlıklar altında yer verilmiştir.

Kuruluş

Esasen Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi eğitim reformlarının milli, çağdaş ve laik ilkelere dayalı bir eğitim sistemi kurma çabalarına Cumhuriyet öncesi dönemde kurtuluş savaşı yıllarında başladığı söylenebilir [2]. 1913'te *Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati* (Geçici İlköğretim Yasası) çıkarılmış ve üç yıllık olan rüşdiyeler (ortaokul) yine üç yıllık olan ilkokulların üzerine eklenerek eğitim sistemi düzenlenmiştir[3]. 1920'de Mecliste eğitim alanında yapılmak istenenler açıklanmış, eğitim kurumlarının ilmi ve modern esaslara göre yeniden düzenleneceği, milli mizaca, coğrafi ve sosyal özelliklere uygun hale getirilmek istendiği açıklanmıştır. 1921'de Ankara'da Maarif Vekâletinin teşebbüsü ile maarif kongresi yapılmış ve ülkenin eğitim sorunları görüşülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk 1922'de TBMM'nin Birinci Dönem Üçüncü toplantısı açılış konuşmasında hükümetin en önemli ödevinin milli eğitim işleri olduğunu, halkın bilgisizliğinin giderilerek orta ve yükseköğretime önem verilmesi ve ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünün yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1923'te de yine TBMM'nin açılış konuşmasında öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Yine aynı yıl toplanan Birinci Heyeti-i İlmiyede öğretmen okullarının nizamname ve programları ele alınmıştır[4]. Türk eğitim tarihinde özel bir yeri olan Heyet-i İlmiyeler, eğitimde değişim ve dönüşüm sürecine önemli katkılar sağlamıştır[5]. Bu gelişmelerin ardından 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde sistem değişikliğine gidilmiş ve ilköğretimin süresi altı yıldan beş yıla indirilmiş[6], eğitim sistemi beş yıllık ilkokul üzerine üç yıllık ortaokul şekline dönüştürülmüştür[7]. Bütün okullar Maarif Vekâletine bağlanarak medreseler kapa-

[2] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[3] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[4] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[5] Ural, "Bölüm 9", *Eğitim Sosyolojisi.* Haz., Mehmet Çağatay Özdemir. Ankara: Pegem Akademi, 1. bs, 2014.s. 286-315.
[6] Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 2. bs. 1985.
[7] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).* "Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80)". *Yeniden İmece.* Ağustos/4. (2004).

tılmış ve eğitimde Cumhuriyet döneminin ilk ve en köklü değişikliği yapılmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki eğitim programları ya da eğitimde gerçekleştirilen raformlar ancak uygulayıcıların yani öğretmenlerin iyi yetişmesiyle işlevsellik kazanabilir. Bu dönemde de bu durum fark edilmiş ve öğretmen yetiştirmeye ayrı bir önem verilmeye çalışılmıştır.

13 Mart 1924'te 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu çıkarılmış ve böylece öğretmenlik mesleği yasal dayanağa kavuşturulmuştur. Bunu ortaöğretime öğretmen yetiştiren kurumların açılmaları izlemiştir. 1923-1924 öğretim yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi içende Orta Darülmuallimat Mektebi açılmış ancak bir yıl sonra kapatılarak öğrencileri Yüksek Muallim Mektebine devredilmiştir. Ardından Ankara'da ortaokullara müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Musiki Muallim Mektebi açılmıştır[8]. Mustafa Necati Bey 1925 sonlarında Milli Eğitim Bakanı olunca eğitim sistemi ile ilgili yasayı hazırlatmış ve bu çalışma TBMM'de 22 Mart 1926 günü 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun adıyla kabul edilmiştir[9]. Kanun'un 7. maddesi, öğretmen okulları olarak İlköğretmen Okulu, Köy Öğretmen Okulu, Orta Öğretmen Okulu, Yüksek Öğretmen Okulunu öğretmen yetiştiren kurumlar olarak ifade etmiştir. 1927'den itibaren bu okullara Ana Öğretmen Okulu, Mesleki ve Teknik Öğretmen Okulları da eklenmiştir. Yasa gereği, açılacak Orta Öğretmen Okulu'na; ortaokul, ilköğretmen okulu ve köy öğretmen okullarına öğretmen, ilköğretim müfettişi ve ilköğretmen okulları bünyesinde açılan uygulama okullarına müdür yetiştirme ödevi verilmiştir[10].

Cumhuriyet'in hemen başında ülke genelinde 20 civarında ilköğretmen okulu mevcuttur. Bu dönemde dönemin ihtiyaçları gereği büyük bir eğitim seferberliğine girişilmiş ilköğretime büyük bir önem verilmiştir. Yeni okullar yapılması için özel bir yasa çıkarılmış il özel idarelerinin gelirlerinin %10'u ile ülkenin 10 ayrı bölgesinde birer öğretmen okulu açılması ve ihtiyaç duyulan öğretmenlerin bu okullarda yetiştirilmesi planlanmıştır. Bu dönemde ortaokullara öğretmen yetiştirecek okul olmadığı için Ankara'da bir Orta Öğretmen Okulu açılması istenmiş ancak Ankara' da uygun bir binanın olmaması nedeniyle yenisi yapılıncaya kadar Konya'da bir orta öğretmen okulunun açılması kararlaştırılmıştır[11].

Bu dönemde Cenevre'de Avrupa öğrenci müfettişi olarak bulunan Kemal Zaim Sunel Avrupa'daki okulları incelemiş incelenmiş ve Fransa'daki Saint

[8] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[9] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
[10] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980)*.
[11] Binbaşıoğlu, "Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma" İstanbul: MEB Yayınları. 1995.

Cloud Orta Öğretmen Okulu hakkında 5 Ocak 1926 Tarihli inceleme raporu hazırlamıştır[12]. Mustafa Necati Uğural, 1926 yılının Ağustos ayında Konya gezisinden sonra kurulmasını düşündüğü Orta Muallim Mektebi için çalışmalarına hemen başlamış bunun için vekâlet müfettişi umumilerinden Ali Rıza Beyi görevlendirerek kendisine yapılacak masrafları karşılamak üzere yüklü bir para göndermiştir[13].

Bu gelişmelerin ardından Konya'da yatılı bir eğitim kurumu olan Orta Muallim Mektebi Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasıyla boşalan "Abdülhalim Çelebi Konağı" adını taşıyan bir binada sadece "Türkçe Bölümü" olarak 16 erkek öğrenci ile açılmıştır[14]. Orta Muallim Mektebinin dayanağı olan 789 sayılı yasanın 22 Mart 1926'da çıkması, bu dönemde Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati Beyin 17 Ağustos 1926 tarihinde yaptığı konuşmasında Orta Muallim Mektebi'nin "açıldığından" değil, "açılacağından" söz etmesi (bu konuşma Babalık Gazetesinde 18.8.1926 tarihinde haber olmuştur)[15] ayrıca okulun, "öğrenci alınacağını" belirten ilk ve geçici yönetmeliğin 29 Kasım 1926'da çıkması ve okulun ilk müdürü olan Ali Rıza Özkut'un 11 Aralık 1926'da atanması nedenleriyle Orta muallim mektebinin bilinenin aksine 6 Mart 1926 da açılmadığı söylenebilir. Ayrıca Konya'da çıkan 2 Mart 1927 tarihli Babalık gazetesinde, Orta Muallim Mektebi'nin 1 Mart 1927 günü derse başladığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra İlk geçici yönetmeliğe göre okulun süresi iki yıldır ve diploma kayıt defterinde ilk mezun 2 Temmuz 1928'de kaydedilmiştir. Dolayısıyla 6 Mart 1926'da açıldığı varsayılsa öğrenim süresi iki yıl olan okulun ilk mezununu bu tarihte vermesi olanaksızdır. Bu bilgiler doğrultusunda Orta Muallim Mektebinin 1926-1927 öğretim yılında açıldığı, derse ise 1 Mart 1927 günü başladığını söylemek daha doğru olacaktır[16]. Ankara'nın da 1927'de başkent olmasından bir süre sonra, Ankara'da bir orta öğretmen okulu açılmasına karar verilmişse de buna uygun bina bulununcaya kadar öğretime Konya'da devam edilmesi uygun görülmüştür[17]. Böylece Orta Muallim Mektebi, her ne kadar Ankara'da kurulmak istense de 1926-1927 ders yılında orta kısımlara Türkçe öğretmeni sağlamak amacıyla Konya'da açılmıştır[18].

---

[12] Özdemir ve Bastık, "Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne." *Öğretmen Eğitimi ve Öğretim*. 1/1 (2020), s. 1-13.

[13] Öztürk, "Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası."; Özdemir ve Bastık, *Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*

[14] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

[15] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

[16] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

[17] Özdemir ve Bastık, *Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*

[18] Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma*; Özdemir ve Bastık, "Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne."

Mustafa Necati Uğural, Ankara'da açılmasını düşündüğü ve ülkenin öğretmen ihtiyacını büyük ölçüde karşılayacak donanımda olacak öğretmen okulunun Maliye Vekilinin ülkenin bütçe sıkıntılarından itirazlarına rağmen mutlaka açılması gerektiğini savunmuş[19] görkemli bir törenle Ankara'da bugün Gazi Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılan binanın temelini 8 Ağustos 1927 günü atılmasını sağlamıştır[20].

Bunu izleyen aylarda Orta Muallim Mektebi kimi kaynaklarda 1 Aralık 1927'de[21], kimi kaynaklarda 25 Ekim 1927 tarihinde[22] Konya'dan Ankara'ya bugün Opera'nın karşısında bulunan ve o zamanlar MEB binası olan şimdilerde ise Kültür Bakanlığı binasına ve Merkez Bankasının yerindeki eski bir binaya taşınmıştır[23]. Fakat taşındığı binanın öğretmen yetiştirilmesi konusunda yeterli donanıma sahip olmaması nedeniyle uygun bina yapılıncaya kadar kısa aralıklarla bina değiştirmek zorunda kalınmıştır[24]. Son olarak bugünkü binasının bulunduğu yere Anafartalar Caddesindeki ilkokul karşısında bulunan eski bir Ankara evi olan Çocuk Esirgeme Kurumu binasından taşınmıştır[25] 1 Aralık 1927'de Edebiyat Bölümünün yanında bir de Pedagoji Bölümü açılmıştır[22]. 1929 yılında da bu okul bugün Gazi Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılan binaya taşınmıştır. Dolayısıyla sanılanın aksine Gazi Eğitim Enstitüsünün ana binası, Orta Muallim Mektebi için yapılmamıştır [26].

Eğitim sistemi geliştikçe 1926-27 öğretim yılında açılan Orta Öğretmen Okulu'na yeni işlevler de yüklenmiş 1926 yılında ön hazırlıkları yapılıp 1 Mart 1927 günü açılan Orta Muallim Mektebi'ne 1927-28 öğretim yılında Pedagoji Bölümü'nün eklenmesiyle okulun adında da bir değişiklik gündeme gelmiştir. O yıllarda birçok ülkede benzer işlevli kurumlar "Enstitü" adı almaya başlamıştır. Örneğin, Avusturya'da, Bulgaristan'da, Sovyetler Birliği'nde öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları, bilimsel gelişmeler ışığında "Pedagoji Enstitüsü" olarak yapılandırılmıştır. Orta Öğretmen Okulu modelinde Fransa'dan ve Viyana Pedagoji Enstitüsü'nden esinlenilerek yeni açılan Orta Öğ-

[19] Günay, "Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi." Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları. 2017; *Özdemir ve Bastık, Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*
[20] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
[21] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
[22] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[23] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
[24] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[25] Özdemir ve Bastık, *Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*
[26] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*

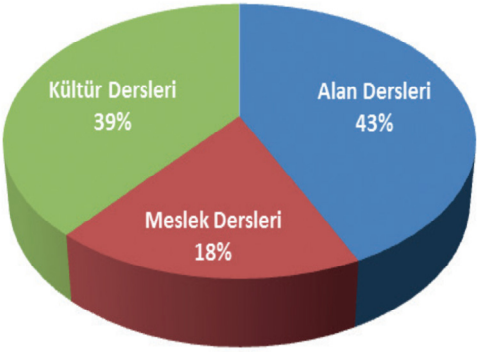
retmen Okulu'na 1928 bütçe yasasında "Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" adı verilmiştir[27]

1928-1929 öğretim yılında okulun yapısı daha da genişletilerek iki yıllık hazırlık sınıfları açılmıştır. Beş yıllık ilköğretmen okulu mezunlarının genel kültürlerini tamamlamak ve mesleki eğitimlerine katkıda bulunmak amacıyla okulların süresi 2 yıllık hazırlık 1,5 yıllık mesleki olmak üzere üç buçuk yıla çıkarılmıştır[28]. 1931 tarihli okul yönetmeliğinde Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü Enstitünün amacı ve teşkilat yapısı hakkında şu bilgilere yer verilmiştir[29]:

- ✓ Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, orta mektep muallimi ve ilköğretim müfettişi yetiştiren yüksek dereceli yatılı bir okuldur.
- ✓ Okulun; hazırlık ve mesleki olmak üzere iki kısmı bulunur. Hazırlık sınıflarına öğretmen okulu mezunları sınavla alınırken, lise mezunları sınavsız doğrudan mesleki kısmına alınır.
- ✓ Pedagoji bölümüne girmek için en az bir yıl ilkokul öğretmenliği yapılmış olmadır.
- ✓ Hazırlık sınıfının 2. yılında fen ve edebiyat diye iki kola ayrılmaktadır. Hazırlığı tamamlayan öğrenciler Pedagoji, Edebiyat, Tarih-Coğrafya, Tabiyye, Matematik bölümlerinden birini seçebilmektedirler.
- ✓ Mesleki bölümleri bitiren öğrenciler MEB'in izniyle üniversiteye devam edebilmektedirler.
- ✓ Alan derslerinin ağırlığı %40-44, öğretmenlik meslek derslerinin ağırlığı %17,8-19, genel kültür derslerinin ağırlığı ise %37,8-40 arasında değişmektedir.

1931 yılı Gazi Eğitim Enstitüsü Programlarının genel ders ağırlığı şu şekilde gösterilebilir[30].

[27] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[28] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[29] Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
[30] Yıldırım ve Serdar. *"Öğretmen Yetiştirme Programlarındaki Ders Ağırlıklarının Karşılaştırılması." Millî Eğitim.* Kış/213 (2017), s. 197-218.

1930'ların ikinci yarısında Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü adını almış Edebiyat ve Pedagoji Bölümlerinin yanı sıra Coğrafya, Fizik, Kimya, Tabiat ve Matematik Bölümleri de açılmıştır. 1932'de de Resim-İş ve Beden Eğitimi bölümleri eklenmiştir [31].

1932'de İlköğretmen Okulu kapatılınca bu okulun adı da Gazi Eğitim Enstitüsüne devredilmiştir[32]. Aynı yıl okulun eğitim programları da yeniden düzenlenmiş, öğretim süresi hazırlık sınıfları dâhil dört yıla çıkarılmıştır[33]. Aynı yıl Gazi Erkek İlköğretmen Okulu, binadan çıkarılıp yerine devlet adamlarının çocukları için Galatasaray Lisesi benzeri İngilizce eğitim yapan paralı yatılı Gazi Lisesi açılmıştır. Öğretmen okullarının altı yıla çıkarılması üzerine 1934-35 öğretim yılında hazırlık sınıfları kaldırılarak lise mezunları ile altı yıllık öğretmen okulu mezunları seçilerek doğrudan meslek kısmına alınmaya başlamıştır[34]. 1936 yılında istenilen itibarı yakalayamadığı için Gazi Lisesi, normal bir liseye dönüştürülerek binadan çıkarılmış onun yerinde sayıları hızla artan ortaokullara kısa sürede öğretmen yetiştirmek üzere yoğun öğretim yapan "Ortaokul Öğretmenliği Kursu" açılmıştır. Bu kurslarda 1939'da sona ermiş bina tümden Gazi Eğitim Enstitüsüne kalmıştır[35]. 1937-1938 öğretim yılında da 3 yıllık Musiki Muallim Mektebi Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsüne bağlanmıştır[36].

1940 yılından sonra Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Gazi Eğitim Enstitüsü'ne, Balıkesir, İstanbul, İzmir ve Bursa Eğitim Enstitüleri ek-

31 Ersoy, "Enstitünün Kırkıncı Yılını Açarken."; Atakul, "Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi". *Eğitim Dünyası, Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Dergisi* Özel Sayı. (1996), s. 2-3.
32 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
33 Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
34 Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
35 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
36 Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*

lenmiştir. Daha sonra İzmir Buca Eğitim Enstitüsü'nün de açılmasıyla sayıları beşi bulmuştur[37].

1943 yılında *Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Talimatnamesi* çıkarılmış ve Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nün görevi; ortaokullara, orta dereceli mesleki ve teknik öğretim kurumlarına, köy enstitülerine öğretmen, ilköğretim müfettişi, uygulama okullarına müdür yetiştirme ve eğitim öğretim sorunları üzerinde bilimsel inceleme, araştırma ve yayın yapmak olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra uygulamada Enstitü, liselerin resim, müzik, beden eğitimi öğretmenlerini yetiştirdiği gibi, yüksek öğretmen okullarının yetiştiremediği tüm alanlara da öğretmen yetiştirmiştir[38].

1969'a kadar sayıları 10'u geçmeyen ve bazen Üç Yıllık Eğitim Enstitüleri adıyla da isimlendirilen bu kurumlar 1978-1979 öğretim yılına kadar hem ilköğretim ikinci kademeye hem de orta öğretime öğretmen yetiştirmede önemli bir görevler üstlenmişlerdir[39].

24 Mart 1974 tarih ve 191 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile ilkokul öğretmeni olmak isteyenlerin (lise üstü) iki yıllık Eğitim Enstitüsü mezunu olma şartı getirilmiş bunun üzerine aynı yıl mevcut ilk öğretmen okullarının bazıları 2 yıllık eğitim enstitüsüne, bazıları ise öğretmen liselerine dönüştürülmüştür[40].

Eğitim Enstitülerinin öğretim süreleri 1960'lı yıllarda üç yıl iken, 1978–1979 öğretim yılından itibaren dört yıla çıkarılmış ve isimleri de Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir[41]. Ardından Yüksek Öğretmen Okulu 1978–1979 yılında kapatılarak yerine 4 yıllık Eğitim Enstitüsü açılmıştır[42]. 1976 yılında sayıları 50 olan 2 yıllık Eğitim Enstitüleri 1980–1981 öğretim yılında 17'ye indirilmiştir[43]. 20 Temmuz 1982'de bu kurumlar Fakültelere

---

37 Akyüz, "Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2004"Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2004; Abdulkadir Atakul, "Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi". Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2007.

38 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

39 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2004*; Atakul, *Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi.*

40 Küçükahmet, "2006-2007 Öğretim Yılında Uygulanmaya Başlanan Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Değerlendirilmesi" *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 5/2 (2007); Atakul, *Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi.*

41 Ünsal, "Eğitim ve Fen Edebiyat Fakültelerinde Uygulanmakta olan Yeni Öğretmen Yetiştirme Modelinin Fakülte ve Bölüm Değişikliklerine Göre İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. 2001; Atakul, *Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi.*

42 Ünsal, *Eğitim ve Fen Edebiyat Fakültelerinde Uygulanmakta olan Yeni Öğretmen Yetiştirme Modelinin Fakülte ve Bölüm Değişikliklerine Göre İncelenmesi.*

43 Küçükahmet, *2006-2007 Öğretim Yılında Uygulanmaya Başlanan Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Değerlendirilmesi*; Atakul, *Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi.*

dönüştürülmüş ve mevcut ya da yeni kurulan Üniversitelere bağlanmıştır[44]. Bu yılda Eğitim Fakültesi yanında Fen-Edebiyat Fakültesi de sertifika programları yoluyla orta öğretime öğretmen yetiştirmede katkı sağlamıştır[45]

Ortaöğretime öğretmen yetiştirme alanında 1960–1982 yılları arasında, eğitim enstitülerinin sayılarının fazlalaştığı, kontenjanlarının artırıldığı, gece, mektupla, hızlandırılmış eğitim ve yedek subay öğretmenlik, vekil öğretmenlik, barış gönüllüleri, öğretmenlik formasyonu gibi yollarla öğretmen yetiştirildiği ancak beraberinde nitelik sorunlarının da arttığı görülmüştür[46]. Ancak unutulmamalıdır ki eğitimin başarısı için öğretmen yetiştirmenin ciddi bir şekilde ele alınmalı nicelikten çok niteliğe ağırlık verilmelidir[47].

Gazi Üniversitesi, Türkiye'de yükseköğretimin yaygınlaşmasında çok büyük rol oynamıştır. Türkiye'de 1990'dan sonra kurulan birçok üniversiteye, doktoralı eleman desteği vermek suretiyle birçok fakültenin kurulmasına ve faaliyetlerinin devam etmesine olanak sağlamıştır. Gazi Üniversitesi, Kırşehir Ahi Evran, Kastamonu, Çorum Hitit üniversitelerini kuruluşunu, onları himaye etmek suretiyle üstlenmiş öte yandan Bolu Abant İzzet Baysal ve Yozgat Bozok üniversitelerine destek vermiştir. Bu özelliklerinden ötürü Gazi Üniversitesinin Orta Anadolu Bölgesinde yükseköğretimin yaygınlaşmasında ve bölgenin kalkınmasına öncülük ettiği[48] ve Türkiye'nin her şehrine başta öğretmenlik olmak üzere her alana uzman yetiştiren öncü bir eğitim kurumudur.

➢ Adının Verilişi

Fransa'da "Orta Öğretmen Okulu"; Almanya'da "Pedagoji Akademisi"; ABD'de "Öğretmen Koleji"; Avusturya ve Sovyet Rusya'da "Pedagoji Enstitüsü" gibi isimler dikkate alınmış ve Orta Muallim Mektebi adı gündeme gelmiştir. 1928 yılı Bütçe Kanunu'nda resmen "Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" adı kullanılmıştır. 1928 yılında okula müdür yardımcısı Vildan Aşir Savaşır ve öteki müdür yardımcısı Dr. Halil Fikret Kanad tarafından "Enstitü" ifadesi kullanılmış ve kâğıtlara eklenmiştir. Bugün rektörlük olarak kullanılan binaya taşınınca içinde "İlköğretmen Okulu"da bulunduğu için kurumun adı;

---

44 Atakul, *Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi.*

45 Ünsal, *Eğitim ve Fen Edebiyat Fakültelerinde Uygulanmakta olan Yeni Öğretmen Yetiştirme Modelinin Fakülte ve Bölüm Değişikliklerine Göre İncelenmesi.*

46 Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*; Atakul, "Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi."

47 Akkutay, *Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları (Atatürk Dönemi). (Atatürk Dönemi)*. Ankara: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı. 1996.

48 Günay, *Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi.*

"Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" adını almış, 1932-33 öğretim yılında İlköğretmen Okulu'nun kapatılmasıyla "Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstütüsü" adını almıştır. Bundan tüm resmi yazışmalarda hep bu ad kullanılmış 1935'ten sonra "Terbiye" sözcüğü "Eğitim" sözcüğü ile yer değiştirmiştir. 1947'de çıkarılan geçici yönetmelikle de "Gazi Eğitim Enstitüsü"ne adını almıştır[49].

"Eğitim Enstitüsü" (Terbiye Enstitüsü) kelimesinin eklenmesi, "Pedagoji" bölümünün kurulmasıyla ilgili olmasından hareketle Enstitü'nün o yıllarda öğretmeni ve MEB Yükseköğretim Genel Müdürü olan Nevzat Ayasbeyoğlu tarafından ifade edilmiştir[50]. Nevzat Ayasbeyoğlu Milletvekilliği görevinden sonra Gazi Terbiye Enstitüsünde Maarif Teşkilatı, Teftiş Tekniği ve Ankara Atatürk Lisesinde Felsefe dersi öğretmeni olarak görev yapıştır[51].

➢ Mimari

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Uğural, Bakanlık görevi esnasında bir yasa çıkartarak il özel idareleri gelirlerinin %10'unu öğretmen okulu payı adı altında ortak bir fona toplamamıştır. Mustafa Necati Uğural bu okulları 15 gelişmiş merkeze yeni yapılan ve donatılan binalara taşıtmıştır. Bu fonlardan ilk olarak Ankara'da, Atatürk Orman Çiftliği'nden sembolik bir ücretle satın alınan 360 bin metrekarelik bir alana bugünkü Gazi Üniversitesi Rektörlük binası olan ve Mimar Ahmed Kemaleddin tarafından planlanan bina 1927-29 arasında iki yıl gibi kısa bir sürede yapılmıştır.

[49] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[50] Özdemir ve Bastık, *Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*
[51] Ata, "Mehmet Âkif Ersoy'un Gür Hisli, Gür İmanlı ve İki Gözü Nevzad'ı: Abdüllatîf Nevzad Ayasbeyoğlu ve Millî Eğitim Tarihimiz". *Hamideli Tarih.* 2017.

Grek ve Türk-İslam mimarisi ile modern Batı mimarlığının bir sentezi olan ana binanın yapımı 1929 sonlarında, yani oldukça kısa bir sürede tamamlanmıştır. Sütunlar Grek, kemerler Türk-İslam, iç donanım ise, çağdaş uygarlığı simgelemektedir. 500 "yatılı öğrenci" için yapılan binada 1000 kişilik bir konferans salonu da yapılmıştır. Üstteki kubbe ise, "Hava Gözlemevi" olarak düşünülmüştür[52]. Modern mimari ile geleneksel Türk mimarisinden esinlenerek yatılı 500 öğrenci kapasitesiyle yapılan bu görkemli bina Bakanlık bütçesinin 8-10 milyon lira olduğu o yıllarda 1.746.000 liraya yapılmıştır[53].

Binanın mimarı, o tarihte Millî Eğitim Bakanlığı baş mimarı olan ve yurda birçok değerli eserler kazandıran Mimar Ahmed Kemaleddin Beydir (1870-1927)[54]. Mimar Ahmed Kemaleddin Bey'in projesi mimarlıkta romantik akımın unsuru olan 1. Ulusal Mimarı'nın son yapıtı olarak ortaya çıkmaktadır[55]. Ancak Altunya'ya[56] göre, binanın proje sahibinin bazı kaynaklarda Mimar Ahmed Kemaleddin Bey'in nezaretinde yapıldığı belirtilse de Kemalettin Bey, 13 Temmuz 1927 günü, yani temelin atılışından 25 gün önce beyin kanamasından ölmüş dolayısıyla bu bilgi doğru değildir. Hatta temel atma töreninde konuşma yapan MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Emin Erişirgil, Kemalettin Bey için, "merhumun namını burada hürmetle yadetmek... bize düşen bir borçtur." diyerek buna açıklık getirmiştir[57]. Mimar Ahmed Kemaleddin Bey, çok önem verdiği bu eserin temelinin atıldığını dahi görmeden ne yazık ki ölmüştür[58].

Bunun yanı sıra Bakan Mustafa Necati Bey, 8 Ağustos 1927'te (temelin atıldığı gün) Atatürk'e bir telgraf çekerek "Gazi" unvanının, Ankara Erkek İlköğretmen Okulu'na verildiğini bildirmiş, Atatürk de bu jestten memnun olduğunu ifade etmiştir[59]. Böylece Enstitü'nün adına "Gazi" ifadesi eklenerek "Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" adını almıştır[60].

Tarihî binanın yapıldığı yıllarda kentin merkezi olan Ulus'a dört kilometre uzaklıkta olan binayı Atatürk ziyaret ettiğinde bina çevresinin yeşillendirilmemesini eleştirmiştir. Enstitü müdürü Faik Sabri Duran, tarımcı Zihni Derin'i Enstitüye tayin ettirmiş, çevre düzeni ve yeşillendirme işini yaptırmıştır. Ayrıca Türk çaycılığının da kurucusu olan ve Rize'ye de heykeli dikilen Zihni

52 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
53 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
54 Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma.*
55 Günay, *Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi.*
56 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
57 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
58 Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma.*
59 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
60 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

Derin'de yerleşkede kuyular açtırarak bol su kaynakları çıkartmış ve kısa bir zamanda Enstitünün çevresi yeşillendirilmiştir[61].

➢ Enstitüde Yer Alan Bölümler

Enstitüde yer alan bölümlere ve açıldıkları tarihlere sırasıyla aşağıda yer verilmiştir[62]:

Bölümlerin açıldığı öğretim yılları	
1926-27	Türkçe Bölümü
1927-28	Eğitim (önce "Pedagoji")
1930-31	Sosyal Bilgiler (önce "Tarih-Coğrafya")
1930-31	Matematik (önce "Riyaziye")
1930-31	Fen (önce "Fiziki ve Tabii ilimler)
1932-33	Resim - İş Bölümü
1932-33	Beden Eğitimi Bölümü (Binası 1952'de Körler Okulu'na verilmiştir.)
1937-38	Müzik Bölümü (1924'te Ankara'da açılan Musiki Muallim Mektebi'nin dönüştürülmesiyle.) (Müzik Bölümü için 1965'te yeni bir bina yapılmıştır.)
1941-42	Fransızca Bölümü
1944-45	İngilizce Bölümü
1946-47	Toplu Dersler Bölümü (Türkçe, Tarih-Coğrafya, Matematik, Fen bölümleri kapatılarak onların tümünün yerine açılmıştır.)
1947-48	Almanca Bölümü
1952-53	Özel Eğitim Bölümü
1948-49	Edebiyat (Türkçe ve Sosyal Bilgilerin işlevleri birlikte) (Toplu Dersler bölünerek bu ders yerine geçti.)
1948-49	Fen (Matematik ve Fen bölümü işlevleri birlikte) (Toplu Dersler bölünerek bu ders yerine geçti.)
1966-67	Türkçe ve Sosyal Bilgiler Bölümü (1966-1967 öğretim yılında Edebiyat Bölümü ayrılarak bu ders kondu.)
1967-68	Fen ("Matematik" ve "Fen" bölümlerine ayrıldı.)

Yabancı dil eğitimi veren bölümler iki yıl olarak eğitim vermiştir. 1941 programlarında bütün bölümlerde öğretmenlik bilgisi dersleri ağırlığı önemli ölçüde azalmış, Türkçe bölümünde %13, Beden eğitimi bölümünde %24 olduğu dikkati çekmektedir. Genel kültür derslerinde de %8 oranında bir azalma olurken, alan derslerinin ağırlığının %20'lik bir artışla %60'ların üstüne çıkmıştır. Bu programlarda dikkat çeken diğer bir uygulama ise bazı bölümlerde

[61] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

[62] Altunya *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980);* Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*

ilk defa başlatılan "yan alan" uygulaması çıkarılmıştır. Bu uygulama sonraki yıllarda da hızla yaygınlaşmıştır[63].

1944-45 öğretim yılında İngilizce, 1946-47'de "Türkçe-Edebiyat", Tarih-Coğrafya, Matematik ve Fen bölümleri kapatılarak onların tüm ödevlerini üstlenecek "Toplu Dersler Bölümü" açılmıştır. 1946'da, Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nün adı yasa değişmediği halde ad "Gazi Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü" olarak kısaltılmıştır[64]. 1947-48 öğretim yılında "Almanca", 1948-49 öğretim yılında Toplu Dersler bölümü ikiye ayrılarak "Edebiyat" ve "Fen" bölümleri, 1952-53 öğretim yılında Özel Eğitim Bölümü açılmıştır. "Özel Eğitim Bölümü" 1955 yılında kapatılıp işlevi Pedagoji Bölümü'ne yüklenmiştir. 1966-67 yılında Edebiyat Bölümü, "Türkçe" ve "Sosyal Bilgiler", Fen Bölümü ise "Matematik", "Fen ve Tabiat Bilgileri" bölümlerine ayrılmıştır. 1967-68 eğitim-öğretim yılında öğretim süreleri iki yıl olan bölümlerin süreleri de üçer yıla çıkarılmıştır[65].

"Gazi Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsünün adı 1976 yılında değiştirilerek "Gazi Eğitim Enstitüsü" adını almıştır. 1980 yılında ise MEB kararıyla Eğitim Enstitülerinin adı Yüksek Öğretmen Okuluna dönüştürülmüş ve dört yıllık eğitim veren "Gazi Yüksek Öğretmen Okulu" adını almıştır. 1982 yılında Gazi Üniversitesinin kurulması ile Gazi Üniversitesi bünyesinde "Gazi Eğitim Fakültesi" adı ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir[66].

➢ Bölüm Süreleri

Gazi Eğitim Enstitüsü'nde bölümlerdeki öğrenim süreleri epeyce değişiklik geçirmiştir[67]. Orta Muallim Mektebi, Ankara'ya taşındıktan sonra ikinci yıl, okula adını verecek olan "Pedagoji Bölümü" eklenmiş ve kız-erkek karma eğitime geçilmiştir[68]. 1928-1929 Öğretim yılında okulun yapısı daha da genişletilerek beş yıllık ilköğretmen okulu mezunlarının genel kültürlerini tamamlamak ve ileride açılacak olan "mesleki" Edebiyat, Tarih, coğrafya; Fizik, Kimya ve Matematik şubelerine öğrenci hazırlamak amacıyla iki yıllık genel hazırlık sınıfları açılmıştır. Böylece okulun öğretim üç buçuk yıla çıkarılmıştır[69].

---

63 Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*
64 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
65 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
66 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
67 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
68 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
69 Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.*, Özdemir ve Bastık, *Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*

Bölüm sayısı 1930-31 öğretim yılında beşe, 1932-33 öğretim yılında yediye, 1937-38 öğretim yılında sekize, 1943-44 öğretim yılında ona, arada inişçıkışlarla birlikte 1966-67 öğretim yılında da 11'e çıkmıştır[70]. İlk iki yılda açılan Türkçe-Edebiyat ve Pedagoji bölümleri ikişer yıllık eğitim vermiş, 1928'de bu bölümlere bir buçuk yıllık hazırlık (İhzari) sınıfları eklenmiştir. 1930'da ise beş bölüm iki yıl hazırlık üzerine bir buçuk yıl eğitim şekline dönüşmüş, 1931'de ise hazırlık üzerine iki yıl eğitim haline dönüşmüştür[71] Her bölümde hazırlık sınıfı açılmamıştır. Örneğin 1932-33 öğretim yılında açılan Resim-İş ve Beden Eğitimi bölümleri hazırlık olmaksızın (bir süre iki yıla indirilmişse de) üç yıl eğitim vermiştir. 1937-38'de açılan Müzik bölümünün eğitim süresi de hazırlık sınıfı olmaksızın üç yıldır. İki yıllık Yabancı Diller bölümleri 1961-62 öğretim yılında, diğer iki yıllık bölümlerin tümü ise 1967-68 öğretim yılında üçer yıla çıkarılmıştır. Kısa süreyle eğitim veren Özel Eğitim Bölümü'nün süresi iki yıl olmuştur[72].

1946-47 öğretim yılında hem Türkiye'de ortaokul sayısının artması ve ortaokulların ilkokula eklenmesi düşüncesi nedeniyle ortaokula dört beş branşı üstlenebilecek öğretmen yetiştirme arayışına girilmiştir. Bu amaçla Enstitünün Türkçe, Tarih-Coğrafya, Matematik ve Fen bölümleri kapatılmış yerine bunların işlevini üstleneceği düşünülen "Toplu Dersler Bölümü" açılmıştır. Ancak bu modelin meslek kamuoyunda itibar görmemesi nedeniyle 1948-49 öğretim yılında Toplu Dersler bölümü Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmeni yetiştiren Edebiyat bölümüne ve Matematik ve Fen Öğretmeni yetiştiren Fen Bölümlerine ayrılmıştır. 1966-67 öğretim yılında ise da bu bölümler Türkçe, Sosyal Bilgiler; Matematik, Fen ve Tabiat Bilgileri bölümlerine ayrılarak ortaokullara öğretmen yetiştirilmeye devam edilmiştir[73].

1970'lerin sonuna kadar Tüm bölümlerin pedagojik formasyon dersleri Eğitim Bölümünce hazırlanmıştır. 1974-75 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde önlisans, zorunlu ve seçmeli derslerle 4, lisans ise 8 yarıyıl ve lisansüstü eğitim şeklinde yeni bir model denemeye konulmuştur. Buradaki amaç önlisans ilköğretime sınıf, lisans ortaöğretime branş öğretmeni ve müfettiş, lisansüstü ise yönetici, uzman, öğretim elemanı yetiştirecektir. Bu model bir yıl uygulandıktan sonra hükümetin ve eğitim politikasının değişmesiyle yürürlükten kaldırılıp eski düzene geri dönülmüştür[74].

---

70 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
71 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
72 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
73 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
74 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

➢ Enstitüye Giriş

1928'de Enstitüye girmek isteyen sınırlı sayıdaki ilköğretmen okulu mezunları nitelik açısından zayıf oldukları için iki yıl "lise tamamlama" niteliğinde düşünülebilecek bir uygulama şekli olan "İhzari Sınıf" adı verilen (Hazırlık Sınıfı) açılarak nitelik yükseltilmeye çalışılmıştır. Lise mezunları Enstitüye "sınavsız" olarak kayıt yaptırabilmekteydiler. İlköğretmen okullarında yatılı öğrenim olanağı bulmaktaydı böylece yoksul ve dar gelirli öğrenciler İhzari Sınıflarında iyi bir eğitimden geçirilerek, yüksek kısmı rahatça yürütebilecek düzeye getirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama, yetkin öğrenci bulunması üzerine 1934'te kaldırılmıştır. Artık bu tarihten sonra Enstitü, lise ve ilköğretmen okulu mezunlarını sınavla doğrudan ilgili bölümlere almaya başlamıştır[75].

Açılışından başlayarak kız-erkek karma ve yatılı bir eğitim kurumu şeklinde eğitim veren Gazi Eğitim Enstitüsü 1970'lerin ortalarına kadar öğrencilerinin çoğunluğunu ilköğretmen okulu ve köy enstitüsü çıkışlı öğrencilerden ve sınırlı sayıda da genel liselerden almıştır. Öğrenciler Gazi Eğitim Enstitüsüne alınırken sıkı bir eleme sınavından geçirilerek ve genellikle de yoksul ya da dar gelirli ailelerin çocuklarından alınmıştır[76].

Bunun yanı sıra yatılı okuyan öğrencilere, öğrenim sürelerinin bir buçuk katı kadar zorunlu hizmet uygulaması yapılmıştır. Sonradan bazı bölümlere az da olsa gündüzlü öğrenciler alınmaya başlanmıştır. Enstitüye giriş yaşı açısından 30 yaşını geçmemiş olmak (Beden Eğitimi Bölümü için 25) şartı koyulmuştur. Ayrıca Evli kadınlar enstitüye kabul edilmemiştir. 1973 ise yatılılık kaldırılıp bursluluk getirilmiştir. 1974-75 öğretim yılından itibaren de Eğitim Bölümü dışındaki tüm bölümlere, merkezi sistem ile üniversite sınavını kazanan herkes alınmaya başlanmış, Resim-İş, Müzik ve Beden Eğitimi bölümleri ayrıyeten yetenek sınavı da yaparak bölüme öğrenci kabul etmişlerdir[77].

➢ Enstitü Kadrosu

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı uzmanlar getirilerek onların uzmanlıklarından yararlanma politikası izlenmiştir. Hem yurt dışından hem de yurt içinden alanında en iyi olan öğretmenler enstitü kadrosuna dâhil edilmiştir[78].

---

[75] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
[76] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[77] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[78] Günay, *Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi.*

Gazi Terbiye Enstitüsü'nde eğitim öğretime çok önem verilmiş okulun henüz inşaatı bitmeden ileride üniversiteye dönüştürme ihtimali de düşünülerek bir öğretim kadrosu oluşturulmak istenmiştir. Bunun için İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na görev verilmiş ve kendisi Ankara'ya davet edilmiştir[79]. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, okulların hoca ihtiyacını karşılamak için yetiştirilmek üzere Avrupa'ya birçok kişi gönderilmiş ve bunlardan bazıları da Gazi Muallim Mektebi'nde de görev almıştır. 1925-1928 yıllarında Paris'te eğitim alan Ressam Şeref Akdik ve Vildan Aşir Savaşır bu şekilde enstitüde görev alan hocalardandır[80].

Enstitüde 1929-30'da profesör unvanı almış olan "İsmail Hakkı Baltacıoğlu, F. Sabri Duran, H. Sadi Selen ayrıca birisi yabancı uyruklu yurtdışında doktora yapmış altı öğretim elemanı hizmet vermiştir[81]. 1930'lu yıllarda Gazi Terbiye Enstitüsü'nde müdürlük ve öğretmenlik yapan "Hüseyin Avni Başman, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Faik Sabri Duran, Hasan-Âli Yücel, Halil Fikret Kanad, Halit Ziya Kalkancı, Miraç Katırcıoğlu, Zihni Derin, Hasip Ahmet Aytuna, İsmail Hakkı Tonguç, İhsan Sungu, Reşat Şemseddin Sirer, Ziya Dalat, Muzaffer Şerif Başoğlu, Sadi Irmak, Fuat Baymur, Esat Altan, Hamdi Akverdi, Reşat Tardu, Vedide Baha Pars, Hüseyin Hüsnü Cirilti, Kemal Demiray, Mustafa Ölçün, Naciye Öncül, İhsan Öğüş" enstitüde yer alan seçkin isimlerdir [82].

Enstitünün değişik bölümlerine Viyana'dan Dr. Psikolog Brunswick, Almanya'dan Müzisyen Prof. Edvard Zuckmayer, İngiltere'den Prof. Gatenby, Almanya'dan beden eğitimi ve spor uzmanı Kurt Dainas ve daha birçok yabancı uzman da çağrılmıştır. 1970'lere kadar yurtdışında eğitim almış olmak Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ders vermek için tercih nedeni sayılmıştır. Bunun yanı sıra Enstitüde asistanlıktan da öğretmen yetiştirilmiştir. Bu dönemde, eğitim kadrosunda yurtdışında yetişmediği halde çok iyi yabancı dil bilen ve kendini yetiştirmiş hocalar yer almıştır. Bunlardan biri de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirerek öğretmen olan ve 1931 yılında, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat öğretmenliğine getirilen Mustafa Nihat Özön'dür. Özön 30 yıl Gazi Eğitim Enstitüsü'nde görev yapmıştır [83].

---

79 Özdemir ve Bastık, *Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne.*

80 Günay, *Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi*

81 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).* ; Günay, *Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi.*

82 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

83 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

➢ Enstitü mezunları

İlk öğretmenlerden Muzaffer Şerif Başoğlu, Sârâ Akdik, Sadi Irmak, Ali Fuat Başgil, Suut Kemal Yetkin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabri Esat Siyavuşgil, Hüseyin Namık Orkun vb. daha sonra üniversitelerde profesör ve ordinaryüs profesör olmuşlardır. Enstitüye yönetici seçiminde de büyük titizlik gösterilmiştir. İhsan Sungu, Avni Başman, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Faik Sabri Duran, Hasan-Âli Yücel, Halit Ziya Kalkancı, İ. Hakkı Tonguç, Esat Altan, Hamdi Akverdi, Reşat Tardu, Fuat Baymur, Vedide Baha Pars, Hüsnü Cırıtlı, Kemal Demiray, Mustafa Ölçün, Naciye Öncül, İhsan Öğüş, dönemlerinin seçkin yöneticileri olmuştur. 1969-71 ve 1974-75 arasında müdür adayları, öğrenci temsilcilerinin de katılımı ile öğretmenler kurulunca seçilmiştir[84].

Eğitim bilimleri alanında tanınmış olan hocalar arasında; İhsan Sungu, M. Emin Erişirgil, İ. Hakkı Baltacıoğlu, Dr. Ziya Dalat, Nevzat Ayasbeyoğlu, Hasip Almet Aytuna, Dr. Halil Fikret Kanad, Fuat Baymur, Fuat Gündüzalp, Dr. Mitat Enç, H. Hüsnü Cırıtlı, Vedide Baha ParsMustafa Nihat Özön, Kemal Demiray, Dr. Mehmet Tuğrul, Emin Özdemir, Adnan Binyazaralanında İ. Hakkı Tonguç, Malik Aksel, Sait ya da Hayrullah Örs, Refik Epikman, Şinasi Barutçu, Arif Kaptan, Hakkı İzzet, Adnan Turani, Turan Erol, Mustafa Ayaz Zuckmayer, Feridun Cemal Erkin, Ferhunde Erkin, Lico Amar, Eva Klein, Halil Bedi Yönetken, Fuat Koray, Selim Sırrı Tarcan, Zehra Akalgöz, Nizamettin Kırşan, Vildan Asir Savaşır, Cemal Alpman, Kurt Dainas, Prof. Gatenby, Dr. Kristinus, Comborde, Fehmi Baldaş, Tahsin Saraç Hayri Dener, Dr. Avni Refik Bekman gibi ünlü isimler akla gelmektedir [85].

[84] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[85] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*

Aşağıda mezunlara verilen bir diploma örneklerine yer verilmiştir.[86]

➢ Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Marşı ve Amblemi

Bugün "Alnımızda bilgilerden bir çelenek" dizesiyle başlayan "Öğretmen Marşı" önce "Gazi Eğitim Enstütüsü Marşı" olarak yazılıp bestelenmiştir. Marşın söz yazarı Gazi Eğitim Enstitüsünün edebiyat öğretmeni Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, bestecisi ise Enstitünün müzik öğretmenlerinden Cevat Memduh Altar'a aittir[87].

Gazi Eğitim Enstitüsü'nün mavi-lacivert ve beş köşeli yıldızlı amblemi 1929'da Enstitününün ve İlköğretmen Okulu'nun Resim ve Elişleri öğretmenliğine atanan Necdet Pençe tarafından yapılmış, amblemdeki yıldızın beş ucu o zamanki beş bölümü yani "Pedagoji, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Fen, Matematik" bölümlerini simgelemektedir[88].

[86] https://www.osmanlimezat.com
[87] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).*
[88] Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*

➢ Gazi Eğitim Enstitüsünde Yaşam

Gazi Eğitim Enstitüsünde öğretim süresi; ilk yıllarda (1928-34) 2 yıl hazırlık, 1.5-2 yıl yüksek kısım olmak üzere 3.5-4 yıl olmasına rağmen çok kısa olan eğitim süresi, yatılılık ve öğrencileri sıkı çalıştırma ile en verimli bir biçimde kullanmıştır. Enstitüde kütüphane gece yarısına kadar açık tutulmuştur. Müzik Bölümü Başkanı Zuckmayer öğlenleri bölüm kapısını kilitleyerek öğrencilerini bu kısa sürede bile çalıştırılmıştır. Fen laboratuvarları ve resim atelyeleri gece de açık özellikle, Fen, Beden Eğitimi, Müzik, Resim ve Yabancı Dil bölümlerinde asistanlarla Enstitüde barınan bekâr öğretmenler her zaman öğrencilere yardım için hazır bulunmuşlardır[89].

Öğrencilerin gezi, inceleme, deneme ve uygulamalarla gerçek birer öğretmen olmalarına özen gösterilmiştir. Derslerde öğrenci etkinliğine büyük önem verilmiştir. Enstitünün hiçbir bölümünde kürsüden ders anlatma yöntemi itibar görmemiştir[90]. Okulda düzenli temsiller, geziler düzenlenmiştir[91].

Ayrıca öğrencilerin bakım, beslenme ve sağlıklarına büyük önem verilmiştir. Yemekler zemindeki mutfakta buharlı kazanlarda yapılıp asansörle üst kattaki yemekhaneye taşınarak öğrenci, öğretmen, yönetici ve diğer görevlilerle hep birlikte yenmiştir[92]. Öğrenciler aralarında işbölümü yaparak yemeklerini dağıtırlar. Garsonluk işini kimi zaman öğretmenlerde yapar. Yemekten sonra öğrenci ve öğretmenler görüşme salonunda söyleşirler[93]. Okulda revir, doktor ve hastabakıcı bulundurulmuştur. Her sabah duşlarda sıcak su bulundurulmuş, kızlar yatakhanesi için İngiliz bir bayan rehber de temin edilmiştir. Ayrıca, öğrencilere yardım etmek için yardımcı nöbetçi yönetici ve asistanlarda bulundurulmuştur[94].

Bölümü ne olursa olsun tüm öğrencilere kültür, sanat, spor vb. duyarlılıklar kazandırılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Müzik Bölümü, Prof. Zuckmayer'in yönetiminde yılda birkaç kez "çok sesli koro" konseri verilmiştir. Beden Eğitimi Bölümü; deniz, kayak ve dağcılık kampları düzenlemiştir. Beden Eğitimi Bölümü jimnastik gösterileri, Resim-İş Bölümü sergileri açarak kendi alanlarında örnek olmuşlardır. Öğrenciler, öğretmenleriyle birlikte tartışmalı toplantılara, tiyatro etkinliklerine ve diğer pek çok etkinliğe katılmışlardır[95].

---

89 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
90 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
91 Baltacıoğlu, *Milli Mücadele'de Baltacıoğlu.* s.100-112.
92 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
93 Baltacıoğlu, *Milli Mücadele'de Baltacıoğlu.* s.100-112.
94 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*
95 Altunya, *Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80).*

Gazi Üniversitesi, Ankara merkezli kurulmuş olmasına rağmen, günümüzde Ankara dışında da eğitim-öğretim faaliyetlerine fakülteler, yüksekokullar ve meslek yüksekokulları bünyesinde devam etmektedir. 2006 yılına kadar dokuz fakülte, 12 yüksekokul ve dört enstitü şeklinde hizmet veren Gazi Üniversitesi 2006 yılından sonra 25'ten fazla fakülte ve 20 den fazla yüksekokul ile meslek yüksekokulu şeklinde eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. 2006 yılında kurulan Ahi Evran Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Nevşehir Üniversitesi ve Çankırı Karatekin Üniversitelerinin temellerini oluşturmuştur. 2006 yılında Ankara dışı okulların Gazi Üniversitesinden ayrılması ile fakülte sayısı 16'ya, yüksekokul sayısı dörde meslek yüksekokulu sayısı ise sekize düşmüştür. 2008 yılında Sağlık Bilimleri Fakültesi kurulmuş, 2009 yılında Eğitim Fakültelerinde yapılan düzenlemeler ile Teknik Eğitim Fakültesi Teknoloji Fakültesi'ne, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Turizm Fakültesi'ne, Mesleki Eğitim Fakültesi Sanat Ve Tasarım Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. 2009 tarihinde eski adıyla Ankara Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi olan okul Gazi Üniversitesi Senatosu tarafından alınan kararla Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi olarak iki ayrı fakülte haline getirilmiştir. 2014 yılı itibariyle 21 fakülte, yedi enstitü, bir Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, dört yüksekokul, 11 meslek yüksekokulu ve 48 araştırma ve uygulama merkezi ile eğitim faaliyetlerine devam etmekteyken 2018 yılında üniversite bölünerek bazı fakülte, yüksekokul ve enstitüler (Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İletişim Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Turizm Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Tapu Kadastro Yüksekokulu, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Yabancı Diller Yüksekokulu, Adalet Meslek Yüksekokulu, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Polatlı Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu) yeni kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi bünyesine geçmiştir. Şu an üniversite bünyesinde 11 fakülte, beş enstitü, bir yüksekokul, üç meslek yüksekokulu ve 35 araştırma ve uygulama merkezi ile eğitim faaliyetlerine devam etmektedir[96]

Bölüm Sonu ve Özet

Cumhuriyet Dönemi eğitimin milli, çağdaş ve laik ilkelere dayalı bir eğitim yapısı üzerinde kurulması çabaları kurtuluş savaşı yıllarında dayanmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk 1922'de TBMM'nin Birinci Dönem Üçüncü toplantısı

[96] http://gazi-universitesi.gazi.edu.tr/posts/view/title/tarihce.

açılış konuşmasında hükümetin en önemli ödevinin milli eğitim işleri olduğunu, halkın bilgisizliğinin giderilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. 1923'te de yine TBMM'nin açılış konuşmasında öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde sistem değişikliğine gidilmiş ve ilköğretimin süresi altı yıldan beş yıla indirilerek eğitim sistemi beş yıllık ilkokul üzerine üç yıllık ortaokul şekline dönüştürülmüştür. 13 Mart 1924'te 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu çıkarılmış ve böylece öğretmenlik mesleği yasal dayanağa kavuşturulmuştur. 1925 sonlarında Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey olunca öğretmen eğitimi çalışmalarına hız verilmiş ve 22 Mart 1926 günü 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun çıkarılmıştır. Aynı yıl Ankara'da bir Orta Öğretmen Okulu açılması kararlaştırılmış ancak Ankara' da uygun bir binanın olmaması nedeniyle Konya'da bir orta öğretmen okulu açılmıştır. Avrupa okulları da incelenerek gerekli maddi destekle birlikte Mustafa Necati Bey döneminde Konya'da Orta Muallim Mektebi açılmıştır. Böylece Orta Muallim Mektebi 1926-1927 öğretim yılında açılmış ve ilk derse 1 Mart 1927 günü "Abdülhalim Çelebi Konağı" adındaki binada "Türkçe Bölümü" olarak 16 erkek öğrenci ile başlanmıştır. Bu okula 1928 bütçe yasasında "Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" adı verilmiştir. Bakan Mustafa Necati Bey, 8 Ağustos 1927'te (temelin atıldığı gün) Atatürk'e bir telgraf çekerek "Gazi" unvanının, Ankara Erkek İlköğretmen Okulu'na verildiğini bildirmiş, Atatürk de bu jestten memnun olduğunu ifade etmiş böylece Enstitü'nün adına "Gazi" ifadesi eklenerek "Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü" adını almıştır. Enstitü 1929 yılında bugün Gazi Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılan binaya taşınmıştır.

1930'ların ikinci yarısında Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü adını almış Edebiyat ve Pedagoji Bölümlerinin yanı sıra Coğrafya, Fizik, Kimya, Tabiat ve Matematik Bölümler, 1932'de de Resim-İş ve Beden Eğitimi bölümleri açılmıştır. 1940 yılından sonra Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Gazi Eğitim Enstitüsü adıyla anılmaya başlanmıştır. 1946'da, Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nün adı yasa değişmediği halde "Gazi Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü" adıyla kısaltılmıştır. Bu adın yanı sıra 1969'a kadar Üç Yıllık Eğitim Enstitüleri adıyla da isimlendirilmiş 1978-1979 öğretim yılına kadar hem ilköğretim ikinci kademeye hem de orta öğretime öğretmen yetiştirmede önemli bir görevler üstlenmiştir. Gazi Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsünün adı 1976 yılında değiştirilerek "Gazi Eğitim Enstitüsü" adını almıştır. 1980 yılında ise MEB kararıyla Eğitim Enstitülerinin adı Yüksek Öğretmen Okuluna dönüştürülmüş ve dört yıllık eğitim veren "Gazi Yüksek

Öğretmen Okulu" adını almıştır. 1982 yılında Gazi Üniversitesinin kurulması ile Gazi Üniversitesi bünyesinde "Gazi Eğitim Fakültesi" adı ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Eğitim Enstitülerinin öğretim süreleri 1978–1979 öğretim yılından itibaren dört yıla çıkarılmış ve isimleri de Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir. Yüksek Öğretmen Okulu 1978–1979 yılında kapatılarak yerine 4 yıllık Eğitim Enstitüsü açılmıştır. 1976 yılında sayıları 50 olan 2 yıllık Eğitim Enstitüleri 1980–1981 öğretim yılında 17'ye indirilmiştir. 20 Temmuz 1982'de bu kurumlar Fakültelere dönüştürülmüş ve mevcut ya da yeni kurulan Üniversitelere bağlanmıştır. Aynı yıl Eğitim Fakültesi yanında Fen-Edebiyat Fakültesi de sertifika programları yoluyla orta öğretime öğretmen yetiştirmede katkı sağlamıştır. Ortaöğretime öğretmen yetiştirme alanında 1960–1982 yılları arasında, gece, mektupla, hızlandırılmış eğitim ve yedek subay öğretmenlik, vekil öğretmenlik, barış gönüllüleri, öğretmenlik formasyonu gibi yollarla öğretmen yetiştirildiği de görülmüştür. Ancak bu durum beraberinde nitelik sorunlarını da doğurmuştur.

Gazi Üniversitesi Rektörlük binası olan ve Mimar Ahmed Kemaleddin tarafından planlanan bina 1927-29 arasında iki yıl gibi kısa bir sürede yapılmıştır. Grek ve Türk-İslam mimarisi ile modern Batı mimarlığının bir sentezi olan ana binanın yapımı 1929 sonlarında tamamlanmış sütunlar Grek, kemerler Türk-İslam, iç donanım ise, çağdaş uygarlığını simgelemektedir.

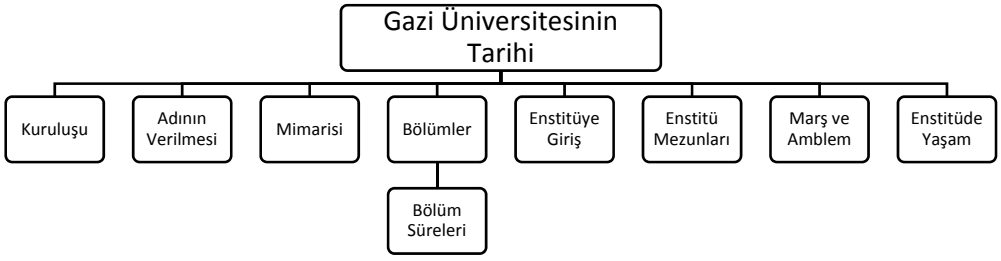
Enstitüye giriş yaşı Beden Eğitimi Bölümü için 25, diğer bölümler için 30 yaş ile sınırlı tutulmuştur. Evli kadınlar enstitüye kabul edilmemiştir. Enstitüye sıkı eleme sınavından geçirilerek genellikle yoksul ya da dar gelirli ailelerin çocukları alınmıştır. Resim-İş, Müzik ve Beden Eğitimi bölümleri ayrıyeten yetenek sınavı da yaparak bölüme öğrenci kabul etmişlerdir.

Gazi Eğitim Enstitüsü'nde bölümlerdeki öğrenim süreleri epeyce değişiklik göstermiştir. İl zamanlar iki artı bir buçuk, sonra iki yıl, üç yıl ve son olarak ta dört yıl şeklinde eğitim yapılmıştır. Enstitüye girmek zor ve meşakkatli eğitim kadrosu ise son derece seçkin kişilerden oluşmuştur. Enstitünün hiçbir bölümünde kürsüden ders anlatma yöntemi itibar görmemiş, düzenli temsiller, geziler düzenlenmiş, öğrencilerin bakım, beslenme ve sağlıklarına büyük önem verilmiştir. "Alnımızda bilgilerden bir çelenek" dizesiyle başlayan "Öğretmen Marşı" önce "Gazi Eğitim Enstütüsü Marşı" olarak yazılıp bestelenmiştir. Marşın söz yazarı Gazi Eğitim Enstitüsünün edebiyat öğretmeni Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, bestecisi ise Enstitünün müzik öğretmenlerinden Ce-

vat Memduh Altar'a aittir. Gazi Eğitim Enstitüsü'nün mavi-lacivert ve beş köşeli yıldızlı amblemi 1929'da Enstitününün ve İlköğretmen Okulu'nun Resim ve Elişleri öğretmenliğine atanan Necdet Pençe tarafından yapılmış, amblemdeki yıldızın beş ucu o zamanki beş bölümü yani "Pedagoji, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Fen, Matematik" bölümlerini simgelemektedir.

Gazi Üniversitesi, Türkiye'de yükseköğretimin yaygınlaşmasında çok büyük rol oynamış bugün Türkiye'de 1990'dan sonra kurulan birçok üniversiteye, doktoralı eleman desteği vererek birçok fakültenin kurulmasına ve faaliyetlerinin devam etmesine olanak sağlamıştır.

Kavram Haritası

Değerlendirme Soruları

1) Gazi üniversitesinin kuruluş dönemindeki adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Gazi Muallim mektebi

B) Gazi Öğretmen Okulu

C) Gazi Eğitim Enstitüsü

D) Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü

E) Gazi Muallim ve Terbiye Enstitüsü

2) Orta Muallim Mektebi ilk olarak nerede açılmıştır?

A) Ankara

B) İstanbul

C) Konya

D) İzmir

E) Antalya

3) Gazi Eğitim Enstitüsünde öğretim süresi ilk yıllarda kaç yıldır?

A) 2 yıl

B) 3,5 yıl

C) 4 yıl

D) 3 yıl

E) 2,5 yıl

4) Aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Alnımızda bilgilerden bir çelenek dizesiyle başlayan Öğretmen Marşı ilk önce "Gazi Eğitim Enstütüsü Marşı" olarak yazılıp bestelenmiştir.

B) Marşın söz yazarı Gazi Eğitim Enstitüsünün edebiyat öğretmeni Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, bestecisi ise Enstitünün müzik öğretmenlerinden Cevat Memduh Altar'a aittir.

C) Gazi Eğitim Enstitüsü'nün amblemi mavi-beyaz renklerinden oluşmaktadır.

D) Gazi Eğitim Enstitüsü'nün amblemi 1929'da Enstitününün ve İlköğretmen Okulu'nun Resim ve Elişleri öğretmeni Necdet Pençe tarafından yapılmıştır.

E) Gazi Eğitim Enstitüsü'nün amblemi Pedagoji, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Fen, Matematik bölümlerini simgelemektedir.

5) Aşağıdakilerden hangisi Gazi Eğitimin yöneticilerindendir?

A) İhsan Sungu

B) İsmail Hakkı Baltacıoğlu

C) Hasan-Âli Yücel

D) İ. Hakkı Tonguç

E) Hepsi

6) Gazi Eğitim Enstitüsü hangi yılda Gazi Üniversitesi adını almıştır?

A) 1982

B) 1986

C) 1976

D) 1984

E) 1981

7) Gazi Üniversitesinin binasının temeli hangi eğitim bakanı zamanında atılmıştır?

A) İhsan Sungu

B) İsmail Hakkı Baltacıoğlu

C) Hasan Ali Yücel

D) Mustafa Necati Uğural

E) İsmail Hakkı Tonguç

8) 1931 tarihinde çıkarılan yönetmeliğe göre Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitünün özelliklerini aşağıdakilerden hangisi en iyi anlatmaktadır?

A) Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, orta mektep muallimi ve ilköğretim müfettişi yetiştiren yüksek dereceli yatılı bir okuldur.

B) Okulun; hazırlık ve mesleki olmak üzere iki kısmı bulunur. Hazırlık sınıflarına öğretmen okulu mezunları sınavla alınırken, lise mezunları sınavsız doğrudan mesleki kısmına alınır.

C) Pedagoji bölümüne girmek için en az bir yıl ilkokul öğretmenliği yapılmış olmadır.

D) Hazırlık sınıfının 2. yılında fen ve edebiyat diye iki kola ayrılmaktadır. Hazırlığı tamamlayan öğrenciler Pedagoji, Edebiyat, Tarih-Coğrafya, Tabiyye, Matematik bölümlerinden birini seçebilmektedirler.

E) Hepsi

9) Aşağıdakilerden hangisi Gazi Eğitim Enstitüsünde meydana gelen uygulamalardan biri *değildir?*

A) Enstitüde kütüphane gece yarısına kadar açıktır.

B) Enstitüde barınan bekâr öğretmenler her zaman öğrencilere yardım için hazır bulunmuşlardır.

C) Enstitünün kürsüden ders anlatma yöntemi her zaman itibar görmüştür.

D) Okulda revir, doktor ve hastabakıcı bulundurulmuştur.

E) Öğrencilerin bakım, beslenme ve sağlıklarına büyük önem verilmiştir.

10) Aşağıdakilerden hangisi Gazi Eğitim Enstitüsüne giriş şartları arasında sayılmaktadır?

A) Enstitüye giriş yaşı Beden Eğitimi Bölümü için 25, diğer bölümler için 30 yaş ile sınırlı tutulmuştur.

B) Evli kadınlar enstitüye kabul edilmemiştir.

C) Enstitüye sıkı eleme sınavından geçirilerek genellikle yoksul ya da dar gelirli ailelerin çocukları alınmıştır.

D) Resim-İş, Müzik ve Beden Eğitimi bölümleri ayrıyeten yetenek sınavı da yaparak bölüme öğrenci kabul etmişlerdir.

E) Hepsi

11) Aşağıdakilerden hangisi Gazi Eğitim Enstitüsünde açılan ilk bölüm olarak sayılabilir?

A) İngilizce Bölümü

B) Beden Eğitimi Bölümü

C) Matematik Bölümü

D) Türkçe Bölümü

E) Resim-iş Bölümü

12) Aşağıdakilerden hangisi Gazi üniversitesinin bugünkü rektörlük binası için *söylenemez?*

A) Grek ve Türk-İslam mimarisi ile modern Batı mimarlığının bir sentezi niteliğindedir.

B) Binanın yapımı 1930 sonlarında tamamlanmıştır.

C) Binanın sütunları Grek, kemerler Türk-İslam, iç donanım ise, çağdaş uygarlığı simgelemektedir.

D) 500 yatılı öğrenci için yapılan binada 1000 kişilik bir konferans salonu yapılmıştır.

E) Üstündeki kubbe, "Hava Gözlemevi" olarak düşünülmüştür.

13) Aşağıda verilen bilgilerden hangisi Gazi üniversitesi mimarisi için *söylenemez?*

A) Binanın proje sahibinin bazı kaynaklarda Mimar Kemaleddin Bey'in nezaretinde yapıldığı belirtilse de Kemalettin Bey, 13 Temmuz 1927 günü, yani temelin atılışından 25 gün önce beyin kanamasından ölmüştür, dolayısıyla bu bilgi yanlıştır.

B) Mustafa Necati Bey, 8 Ağustos 1927'te binanın temelinin atıldığı gün Atatürk'e bir telgraf çekerek "Gazi" unvanının, Ankara Erkek İlköğretmen Okulu'na verildiğini bildirmiş, Atatürk de bu jestten memnun olduğunu ifade etmiştir.

C) Tarihî binanın yapıldığı yıllarda kentin merkezi olan Ulus'a dört kilometre uzaklıkta olan binayı Atatürk ziyaret ettiğinde bina çevresinin çok yeşil bulmuş ve bu durumu takdir etmiştir.

D) Enstitü müdürü *Faik Sabri Duran*, tarımcı *Zihni Derin*'i Enstitü'ye tayin ettirmiş, çevre düzeni ve yeşillendirme işini yaptırmıştır.

E) Türk çaycılığının da kurucusu olan ve Rize'ye de heykeli dikilen Zihni Derin yerleşkede kuyular açtırarak bol su kaynakları çıkartmış ve kısa bir zamanda Enstitünün çevresi yeşillendirilmiştir.

14) Aşağıdakilerden hangisi 1930'lu yıllarda Gazi Terbiye Enstitüsü'nde öğretmenlik yapan isimler arasında yer almaktadır?

A) Halil Fikret Kanad

B) İsmail Hakkı Tonguç

C) İhsan Sungu

D) Reşat Şemseddin Sirer

E) Hepsi

15) Aşağıdakilerden hangisi Gazi Eğitimin Enstitüsü kadrosu için söylenemez?

A) Enstitüdeki öğretmenler zaman zaman Türkiye'nin diğer bölgelerine zorunlu rotasyona tabi tutulmuştur.

B) Hem yurt dışından hem de yurt içinden alanında en iyi olan öğretmenler enstitü kadrosuna dâhil edilmiştir.

C) Gazi Terbiye Enstitüsü'nde eğitim öğretime çok önem verilmiş okulun henüz inşaatı bitmeden ileride üniversiteye dönüştürme ihtimali de düşünülerek bir öğretim kadrosu oluşturulmuştur.

D) Enstitünün hoca ihtiyacını karşılamak için yetiştirilmek üzere Avrupa'ya birçok kişi gönderilmiştir.

E) Ressam Şeref Akdik ve Vildan Aşir Savaşır Paris'e eğitim almak için gönderilmiş dönünce enstitüde hocalık yapmışlardır.

Cevaplar

1. D	**2.** C	**3.** B	**4.** C	**5.** E	**6.** A	**7.** D	**8.** E	**9.** C	**10.** E	**11.** D	**12.** B	**13.** C	**14.** E	**15.** A

Kaynaklar

Akkutay, Ülker. *Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları (Atatürk Dönemi)*. Ankara: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı. 1996.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2004.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2004.

Altunya, Niyazi. "Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-80)". *Yeniden İmece.* Ağustos/ 4. (2004). https://www.ykked.org.tr/index.php/yazi-ve-makale/makaleler/126-gazi-egitim-enstitusu-1926-80-niyazi-altunya-yeniden-imece-4-sayi-agustos-2004 (erişim 03.07.2022).

Altunya, Niyazi. *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980).* Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi. 2006.

Ata, Bahri. "Mehmet Âkif Ersoy'un Gür Hisli, Gür İmanlı ve İki Gözü Nevzad'ı: Abdüllatîf Nevzad Ayasbeyoğlu ve Millî Eğitim Tarihimiz". *Hamideli Tarih.* 2017. https://www.academia.edu/33363924/Mehmet_%C3%82kif_Ersoy_un_G%C3%BCr_Hisli_G%C3%BCr_%C4%B0manl%C4%B1_ve_%C4%B0ki_G%C3%B6z%C3%BC_Nevzad_%C4%B1_Abd%C3%BCllat%C3%AEf_Nevzad_Ayasbeyo%C4%9Flu_ve_Milli_E%C4%9Fitim_Tarihimiz (erişim: 03.07.2022).

Atakul, Abdulkadir. "Gazi Eğitim Fakültesinin 1982-2004 Yılları Arasındaki Tarihsel Gelişimi". Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2007.

Baltacıoğlu, Ali.Y. "*Milli Mücadele'de Baltacıoğlu".* Cumhuriyetin Öncü Eğitimcileri: Halil Fikret Kanad İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. Haz., Çağatay. Özdemir. Mustafa Güçlü ve Aslıhan Selcen Aslangilay. Ankara: Sage Yayıncılık. 2014.

Binbaşıoğlu Cavit. *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma.* İstanbul: MEB Yayınları. 1995.

Cicioğlu, Hasan. *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 2. bs. 1985.

Duman, Tayyip. *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Yayınları. 1991.

Duman, Tayyip. *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.* Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, MEB. 2019.

Ersoy, N. "Enstitünün Kırkıncı Yılını Açarken." *Eğitim Dünyası, Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Dergisi.* Özel Sayı (1996): 2-3.

Günay, Nejla. Gazi Eğitim Enstitüsü'nden Gazi Eğitim Fakültesi'ne Türk Eğitim ve Kültür Tarihinde Gazi. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları. 2017.

https://www.osmanlimezat.com

http://gazi-universitesi.gazi.edu.tr/posts/view/title/tarihce

Küçükahmet, Leyla. "2006-2007 Öğretim Yılında Uygulanmaya Başlanan Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Değerlendirilmesi". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* (2007): 5(2). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256344 (erişim: 03.07.2022).

Özdemir, Mehmet Çağatay. & Bastık, Harun. "Orta Muallim Mektebi'nden Gazi Terbiye Enstitüsü'ne." *Öğretmen Eğitimi ve Öğretim*. 1/1 (2020): 1-13. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jnate (erişim: 03.07.2022).

Öztürk, C. *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 1996.

Ural, Ayhan. "Bölüm 9", *Eğitim Sosyolojisi.* Haz., Mehmet Çağatay Özdemir. Ankara: Pegem Akademi, 1. bs, 2014.

Ünsal, Haluk. "Eğitim ve Fen Edebiyat Fakültelerinde Uygulanmakta olan Yeni Öğretmen Yetiştirme Modelinin Fakülte ve Bölüm Değişikliklerine Göre İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. 2001.

Yıldırım, Osman. & Arhan, Serdar. "Öğretmen Yetiştirme Programlarındaki Ders Ağırlıklarının Karşılaştırılması." *Millî Eğitim.* Sayı 213 (Kış/2017), s. 197-218. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441219 (erişim: 03.07.2022).

ÖZ GEÇMİŞLER

Doç. Dr. Filiz Evran Acar

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim bölümünü 1995 yılında bitirdi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimde Program Geliştirme Anabilim dalında yüksek lisans eğitimini, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim dalında doktora eğitimini tamamladı. 1997-2008 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda sınıf öğretmenliği yaptı ve Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğünde Avrupa Birliği tarafından desteklenen Temel Eğitime Destek Projesi kapsamında yürütülen Öğretmen Yeterlikleri ve Okul Temelli Mesleki Gelişim çalışmalarında görev aldı. 2008 yılında Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak göreve başladı. 2012 yılında YÖK bursuyla Amerika Ohio eyaleti Kent State Universitesinde 6 ay araştırmacı olarak çalıştı.

Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri bölümünde lisans, lisansüstü ve doktora düzeyinde dersler vermektedir. Öğretmen yeterlikleri, öğretmen yetiştirme, mesleki gelişim ve öğrenme-öğretim süreci konusunda çalışmaları bulunmaktadır.

Doç. Dr. Halük Ünsal

Ankara'da 1973 yılında doğdu. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim dalından 1996 yılında mezun oldu. 2001 yılında yüksek lisansını, 2007 yılında doktorasını tamamladı. 2010 yılından itibaren Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi oldu. 2020 yılından itibaren aynı bölümde çalışmaya devam etmektedir. İlgilendiği alanlar ise harmanlanmış öğrenme, öğretmen yetiştirme ve eğitimde program geliştirmedir.

Doç. Dr. Özden Demirkan

1997 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Giyim Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 2001 yılında Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Teknolojisi Bilim Dalında yüksek lisansını, 2006 yılında Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Eğitim Teknolojisi Bilim Dalında doktora eğitimini tamamladı. 1998-2006 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi; 2006-2010 yıllarında Dr. Öğretim Görevlisi; 2010-2013 yıllarında da Yardımcı Doçent Doktor olarak çalıştı. 2013-2019 yıllarında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında Yardımcı Doçent Doktor olarak çalıştı. 2019 yılından bu yana aynı anabilim dalında Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları mesleki eğitim, öğretim teknolojisi, bağlaşık öğretim ve dijital eğitsel içerik hazırlama programlarıdır.

Doç. Dr. Şahin Oruç

Malatya'nın Darende ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Darende'de tamamladıktan sonra lisan eğitimini İnönü Üniversitesi Tarih Öğretmenli Bölümünde bitirmiştir. Adana incirlik İlköğretim okulunda öğretmenlik mesleğine başlamış ve burada bir dönem öğretmenlik yaptıktan sonra Niğde Üniversitesinde Araştırma Görevlisi kadrosuna atanmıştır. Yüksek lisan ve doktora eğitimlerini de Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapmıştır. Hala Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Çalışma alanları arasında Tarih Eğitimi, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Üstün Zekâlıların Öğretimi, Zekâ ve Akıl Oyunları Eğitimi, Masal ve Hikâye Anlatıcılığı yer alır.

Doç. Dr. Ayşegül Nihan Erol Şahin

Nallıhan Ankara doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. 2007 yılında Gazi Üniversitesi Tarih Öğretmenliği bölümünde lisans eğitimini tamamlamış, 2009 yılında aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği bölümünde yüksek lisansını tezini vermiş ve aynı yıl yılında doktoraya başlamıştır. Erol Şahin 2007-2009 yılları arasında sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapmış ve 2009 yılında Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2012 yılında ise doktora çalışmalarını sürdürdüğü Gazi Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi bölümünde göreve başlamıştır. 2020 yılında doçent unvanını alan Erol Şahin 2022 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Alanlar Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği bölümünde çalışmaya başlamıştır. Erol Şahin Çeşitli TÜBİTAK ve AB ve MEB Projelerinde görev almıştır, ulusal ve uluslararası kongrelerde bildirileri, çeşitli makaleleri ve kitap bölümleri vardır. Tarihsel düşünme becerileri, aktif öğretim yolları, alternatif okullar ve dijital öğretim metotları ve uzaktan eğitim konularında çalışmaları olan Erol Şahin, Gazi Eğitim fakültesindeki görevini sürdürmekte ve çalışmalarına devam etmektedir.

Dr. Can Abdullah Günay

1981 yılında Kayseri'de doğdu. İlkokulu Kayseri'de, ortaokul ve lise öğrenimini ise Ankara'da tamamladıktan sonra, lisans öğrenimini, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü'nde yaparak 2005 yılında mezun oldu. 2007 yılında bir kamu kurumunda memur olarak göreve başladı. Yüksek Lisans eğitimini Ufuk Üniversitesi Toplam Kalite Yönetimi Bilim Dalı'nda 2008 yılında tamamladı. Doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Anabilim Dalı, Bilim Tarihi Bilim Dalında yaparak 2019 yılında doktor unvanını aldı. Halen kamuda görev yapmakta olup eğitimine Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne bağlı Biyoloji Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda lisans ve Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı

Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri programında yüksek lisans öğrencisi olarak devam etmektedir.

Doç. Dr. Tuğba Belenli

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD'den 2003 yılında mezun olmuş, 2005 yılında aynı anabilim dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2005 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde "Tarih Öğretiminde 'Toplumsal Yaşayışın Düzenlenmesi' Ünitesinin İşlenişinde Çoklu Zekâ Kuramı (11. sınıf)" başlıklı yüksek lisans tezini, 2012 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Sosyal Devlet Olgusu ve Sosyal Politikalar: 1923-1938" başlıklı doktora tezini tamamlamıştır. Çalışma alanı olarak; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Atatürk Dönemi, sosyal politikalar, eğitim politikaları ve tarih eğitimi konularında yoğunlaşmıştır.

Doç. Dr. S. Tunay Kamer

1980 yılında Hatay'da doğmuştur. 2004 yılında Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda lisans, 2008 yılında Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri (ESTT) bilim dalında yüksek lisans, 2013 yılında Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri (ESTT) bilim dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2005 yılından itibaren Gazi, Kastamonu ve Cumhuriyet üniversitelerinde görev yapmıştır. Çalışma alanları eğitim sosyolojisi, eğitim tarihi ve eğitim antropolojisidir. Bu kapsamda dijital kültür, dijital toplum, sosyal medya, çocuk hakları, toplumsal cinsiyet, çok kültürlülük, öğretmen yetiştirme, kadın eğitimi ve yabancı uyruklu öğrencilerin uyumu üzerine çalışmalar yapmaktadır. Sosyal medya, çocuk işçiliğinin önlenmesi, ahlak eğitimi, toplumsal cinsiyet, eğitim ve güvenlik, öğretmen eğitimi, çok kültürlülük, aile eğitimi, dijital güvenlik, kuşakları arası ilişkiler, dijital okuryazarlık konularında uluslararası ve ulusal düzeydeki projelerde görev almıştır. Rektör Danışmanı, Enstitü Müdür Yardımcısı ve yönetim kurulu üyelikleri görevlerinde bulunmuştur. 2018 yılında doçentlik unvanı almıştır. Halen Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Sümeyya Çalık

1998 yılında Ankara'da doğmuştur, aslen Gümüşhanelidir. Lisans eğitimini 2017-2021 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünde tamamlamıştır. 2021 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır ve bu eğitimine devam etmektedir. İlgi alanları arasında Türk Eğitim Tarihi, Şehir Tarihi Çalışmaları, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi yer almaktadır.

Doç. Dr. Osman Sabancı

2000 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksekokulu Mahalli İdareler bölümünü birincilikle tamamladı. 2005 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinden yüksek onur derecesiyle mezun oldu. Yüksek lisans derecesini 2008 yılında, doktora derecesini ise 2014 yılında almıştır. Her iki tezi de kavram eğitimi ile ilgilidir. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü tamamladı. 2005-2019 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. 2019 yılında Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Dr. Öğrt. Üyesi unvanını almıştır. 2020 yılından itibaren Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda doçent olarak çalışmaktadır. Ayrıca Gazi Üniversitesi içerisinde bulunan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezinde (ATAUM) Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Ayrıca yurt içi ve yurt dışında bilimsel etkinliklerde görev alan araştırmacının, hukuk ilintili eğitim, kavram yanılgısı, üstbiliş, üstkavramsal değişim konularında da ulusal ve uluslararası düzeyde kitap, kitap bölümü, makale, bildiri çalışmaları ve AB birliği proje deneyimi (2015-2018) bulunmaktadır.

Arş. Gör. Mehmet Yavaş

Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Mehmet YAVAŞ, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 2017 mezunudur. Yüksek Lisans Eğitimini Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı'nda ''Ortaokul Öğrencilerinin Politik Okuryazarlık Kavramlarına İlişkin Bilişsel Yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) Aracılığıyla İncelenmesi'' başlıklı teziyle 2021 yılında tamamlamıştır. Doktora eğitimine Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi'nde devam eden YAVAŞ'ın çalışma alanları arasında; Sosyal Bilgiler Eğitimi, Politik Okuryazarlık, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi bulunmaktadır.

Doç. Dr. Ercenk Hamarat

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi'nde Doç. Dr. olarak görev yapan Ercenk HAMARAT, Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'ndan 2008'de mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarının incelenmesi" teziyle 2011'de, doktora eğitimini ise Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde "Sosyal bilgiler felsefesinin alan eğitimi uzmanlarının görüşlerine göre değerlendirilmesi" adlı teziyle 2014'te neticelendirdi. Çalışma konuları arasında sosyal bilgiler eğitimi, eğitim-teknoloji-felsefe ilişkisi, uygulama temelli öğretim, öğretmen yetiştirmede üst düzey beceriler bulunmaktadır.

Resul Sahetmammedov

1993 senesinde Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta dünyaya geldi. Genel öğrenimini Aşkabat'ta tamamladıktan sonra, 2015 senesinden Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünden mezun oldu. 2015-2019 yılları arasında Aşkabat 86 no'lu okulda coğrafya öğretmeni olarak çalıştı. 2020 senesinden beri Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi alanında Yüksek Lisansını devam ettirmektedir. Resul Sahetmammedov aynı zamanda Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünde de lisans eğitimi görmektedir.

Doç. Dr. Fatih Şahin

Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği programından mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora öğrenimini Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Eğitim Yönetimi alanında tamamladı. 2007-2010 yılları arasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda memur olarak, 2010-2011 yılları arasında ise ilköğretim matematik öğretmeni olarak Kütahya'nın Simav ilçesinde görev yaptı. 2011 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı ve halen bu birimde görevine devam etmektedir. Dr. Şahin'in çalışma alanları arasında eğitim yönetiminde bilgi kuramı, örgütsel öğrenme, okul kültürü ve iklimi, okulun psikolojik yönü, yönetim ve liderlik gibi konular yer almaktadır.

Doç. Dr. Pınar Bilasa

Dr. Bilasa, 1979 Ankara doğumludur. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. 2002 yılında Ankara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi Sağlık Eğitimi bölümünden, 2007 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme bölümünden mezun olmuştur. 2006 yılında yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında, 2012 yılında doktora eğitimini Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2005-2006 yılları arasında Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalında araştırma görevlisi, 2006-2012 yılları arasında aynı üniversitenin aynı anabilim dalında uzman araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 2012-2016 yılları arasında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalında doktor araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. 2018 yılından bu yana da aynı anabilim dalında Doçent Doktor olarak çalışmaktadır. İlköğretimin tarihsel gelişimi, eğitimde program geliştirme, program değerlendirme, öğrenme stilleri, öğrenmeyi öğrenme, ders çalışma stratejileri, bilişötesi farkındalık, hizmetiçi eğitim, yaratıcı eğitim, öğrenme-öğretme süreçleri, yapılandırmacılık, öğrenme kayıpları, argümantasyon temelli bilim öğrenme, toplumsal cinsiyet kuramları, feminizm, sinizm, öğretimin yönetimi, yetişkin eğitimi gibi çeşitli konularda çalışmaları bulunmaktadır.